Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

Bibliotheca Smithiana, Seu Catalogus Librorum D. Josephi Smithii Angli Per Cognomina Authorum Dispositus

Pasquali, Giovanni Battista

Venetiis, 1755

Praefationes, Et Epistolae, Voluminibus Editis Apposite, ab incunabulis Typographiae Ante Annum MCCCCC

urn:nbn:de:gbv:45:1-844

Visual Library

PRÆFATIONES,
ET EPISTOLÆ,

VOLUMINIBUS EDITIS APPOSITÆ,

ab incunabulis Typographiæ

Ante ANNUM MCCCCC.

Landesbibliothek Oldenburg

Landesbibliothek Oldenburg

FRANCISCI MATARATII PERUSINI [a]

Viri utraque lingua eruditissimi ad Petrum Paulum Cornelium eruditum & ingenuum adolescentem de componendis versibus hexametro & pentametro Opusculum.

Venetiis, per Erchardum Ratdolt Augustensem 1468. [b] 4.

POeticam artem veteres primam quandam Philosophiam esse voluerunt, quæ ad vivendi rationem ab ineunte ætate adduceret, quæ mores, quæ affectiones nos doceret, quæ res gerendas cum jucunditate præciperet; posteriores vero solum Poetam sapientem esse asseruerunt; & græci quidem liberos suos poeticis erudire disciplinis ab ipsis incunabulis consueverunt, non nudæ voluptatis, sed castæ moderationis gratia, quod auctor gravissimus Strabo scribit. Quem vero finem ipsi spectent Poetæ, cum alii permulti ut is quem modo nominavi, tum scite his versibus Flaccus Venusinus ostendit: *aut prodesse volunt, aut delectare Poetæ: Aut simul & jocunda, & idonea dicere vitæ.* Quid dicam? divinos a Platone, sanctos ab Ennio Poetas appellari, quasi deorum aliquo dono ac munere nobis commendati videantur, ut Cicero tradit. Hæc de admirabili & pulcherrimo artificio satis attigisse visum est, mi suavissime Petre Paule omnis Perusinæ nobilitatis splendor, & Illustris Corneliorum Familiæ decus, quæ apud nos patria est, & semper floruit, ac nunc parentis tui Petri Philippi [c] viri probatissimi, & Jurisconsultorum jurisconsultissimi virtute & gloria maxime floret, ut intelligas non sine causa cupere te atque optare, componendi carminis hexametri, & pentametri rationem ac viam per nos potissimum patefieri. Quod & si ea de re permulta tum a veteribus, tum a nostræ ætatis hominibus accurate & luculenter scripta sunt, facimus non inviti, ne si refragati fuerimus, aut fugisse labores, aut tibi cui omnia debemus noluisse industria nostra, quantulacumque est, morem gerere videamur. Et quia te ad dicendi studium excitavimus, atque ad rhetorica rudimenta perduximus, ad dulcedinem quoque musicam, quantum in nobis est, nolle perducere existime-

[a] Seculo vertente xv. in Perusiensi Universitate Græcæ perinde, ac Latinæ Linguæ Publicus Professor fuit; atque etiam in ea Urbe honorem nactus, ut a secretis Communitatis institueretur. Sunt, qui Perusinum illum Poetam, quem Itali vocant *Stramazzo*, ex eo genere crederent, unde *Franciscus* hic prodiit. Hoc ut credant, facile adducuntur ex eo, quod ille *Maturantius* modo, nunc *Mataratius* dictus sit. Itala porro vox *Stramazzo*, eadem est ac illa *Materasso*. Ut ut res se habeat, de Culcita Poeta nonnulla habemus Epigrammata, quæ ipse perillustri *Petrarcæ* dicaverat. Non est cur multum in *Francisci Maturantii*, seu *Mataratii* gestis enumerandis immoremur; cum præsertim de Viro isto plura sua in Historia Universitatis Perusiensis dicturus sit præclarus Abbas *Vincentius Cavalluccius* Perusinus.

[b] Vide, ne Typographi errorem admittas: nam editum fuit anno 1478, non 1468. Id quod optime animadvertit *Michael Maittaire* in Annalibus Typographicis Tom. I. secundæ editionis pag. 391. Huc accedit, Typographicam artem anno solum 1469. Venetias delatam fuisse: nec illam *Ratdoltum* exercuisse prius, quam annus 1470. lapsus fuisset.

[c] Petrus Philippus Cornelius, ut ait Pancirolus in Lib. II. cap. xcv. de Claris Legum Interpretibus, natus est Perusii ex nobilissima Corneorum familia, quam a Corneliis Scipionibus Romanis fluxisse Perusini autumant, & corrupto vocabulo pro Corneliis Corneos appellatos. — Cum in Patria profiteri cœpisset, ad eam nominis celebritatem pervenit, ut vulgo subtilis Doctor vocaretur. Ferrariæ quoque & Pisis publice Jurisprudentiam interpretatus est. Honorificis ad Summos Pontifices, Florentinos, aliosve Principes legationibus functus, Curiæ etiam in Patria præfuit. Commentaria in Codicem, & Responsorum volumina IV. reliquit. Professus annis quinquaginta decessit, annum agens LXXIII. integris sensibus, & vigentibus, adhuc superstite uxore, & liberis VI, quorum tres masculi fuere, scilicet Petrus Paulus, cui Mataratius ejus præceptor, hoc opusculum de componendis versibus donat, Julius Cæsar, & Camillus.

Landesbibliothek Oldenburg

ſtimemur. In quo magis ſtudio tuo, ac tuorum quidem recto & legitimo docendi officio & noſtræ voluntati ſatisfecimus. Par enim fuerat (quod nemo vel mediocriter doctus ignorare poteſt) ut tener adhuc & rudis animus tuus poetica prius lectione imbueretur, & fabuloſis narrationibus exerceretur. Sed cum brevi in componendis epiſtolis ſic profeceris, ut alicujus adjumento ad id amplius jam non egeas, ſatis arbitror fore ſi animum ut inſtituiſti intenderis, & ardor iſte tuus, quo accenſum te conſpicimus, non recederit, ut non minus propediem verſu, quam ſoluta oratione valeas. Qua in re & hortari te & impellere, quantum aſſiduæ occupationes meæ concedent temporis, non deſiſtam. Sed jam ad ea quæ tradi tibi a me tantopere efflagitaſti, aperienda pergamus, atque a pedibus quibus verſus ipſe conſtituitur initium capiamus. *In fine*.

JACOBI SENTINI Ricinenſis de quibusdam Lyricis carminibus tractatulus.

JACOBUS SENTINUS RICINENSIS

Jacobo Gaſparis Viro præſtantiſſimo, & in omni virtutum genere probatiſſimo, concivi ſuo, Salutem.

CUM diebus præteritis, Jacobe vir magnifice, ad meas manus de componendis hexametro & pentametro carminibus, Franciſci Mataratii viri in utraque lingua peritiſſimi Opuſculum perveniſſet; illud cum propter ſyllabarum, quam continet exactam notitiam, tum vel maxime cum ea, quæ & a Græcis & Latinis vatibus obſervata ſunt, illic opipare referuntur, Marino Angelo ingenuo filio tuo, qui non minora quam Pater in hunc uſque diem contulerit beneficia, ſuo ingenio ac virtute in noſtram Rempublicam eſt collaturus, maximum aditum ad oratoriam artem præſtare poſſe judicavi. Itaque dedi operam, ut illud magna cum diligentia imprimeretur, & impreſſum ad manus Marini Angeli honeſtiſſimi Filii tui quam ociſſime perveniret; ut me nihil aliud die noctuque magis cogitare intelligeres, quam id, quo & tibi in primis, & huic tuæ univerſæ Familiæ honoris, laudis, ornamentive maximi acceſſionem aliquam fieri poſſe exiſtimem. At cum Franciſcus duntaxat de hexametro & pentametro carminibus, & de eorum pedibus ac ſyllabis non minus diſerte quam recte loquutus fuerat; viſum eſt mihi haud abſurdum brevibus, quæ ſentiebam de quibusdam lyricis carminibus, quæ majori in uſu habentur quam cætera, poſt ſuum Opuſculum conſcribere: quod ſi Tibi, & Marino Angelo Filio tuo, qui ſua virtute totam noſtram Rempublicam illuſtrabit, grata fuiſſe intellexero, maximo ipſe gaudio afficiar. Et deinceps quicquid in hac facultate, quod Marino Angelo aditum ad eloquentiam præſtare poſſit, invenero, id omne, ut ad ſuas manus perveniat, perdiligenter curabo. At hæc non ea ductus ratione præſtabo, ut illi rebus hujuſcemodi admodum opus eſſe exiſtimem; quamvis Antonius Bonfini [a] in utraque lingua eruditiſſimus meus & præceptor & Pater optimus, cui me ſemper plurimum debere fatebor; non hæc duntaxat, ſed longe præſtantiora, cum docuerit, & doceat non ignoro: ſed hac ductus dumtaxat ratione id agam, ut meum in te animum eum eſſe, qui eſt, valeas intueri. Vale totius Agripiceni, & noſtræ in primis Civitatis maximum & præcipuum ornamentum.

[a] Auditor *Antonii* fuit *Bonfinii* Aſculani, qui Hungaricam Hiſtoriam ſub *Matthia Corvino* Rege diſertiſſime conſcripſit. Suum enim diſcipulatum teſtatum facit Jacobus ſua in epiſtola.

Landesbibliothek Oldenburg

DIONIS DE REGNO.

Romæ, sine Typographi nomine 1469.

Ad Illustrissimum & Serenis. Dominum MAXIMILIANUM *Divi Cæsaris Friderici Tertii filium, Franciscus de Picolhomineis* [a] *Senensis, S. Eustachii Cardinalis.*

NIhil habui, MAXIMILIANE ILLUSTRISSIME, quod ad Te mitterem, cum ætati tum fortunæ tuæ convenientius quam Dionis libellum de Regno. Cum in primis pulcherrimum sit, cui rei natus destinatusque sis, ei jam inde ab infantia prima ipsis cum annis increscere, ut, si fieri possit, antequam accipias Imperium, dignus Imperio censeare; glorienturque ditionis tuæ homines, non solum Principem te sibi proprium & suum, sed etiam optimum atque moderatissimum habituros; nec tam imperandi cupidum, quam recte imperandi studiosum videri, cum tibi aliquando sint parituri. Leges itaque Dionem, & leges paulo ante eam ætatem, qua is regem instituit, non ab incunabulis orsus regiam educationem, sed ab iis annis, qui non sperare duntaxat regnum possint, sed etiam capere. Tibi vero eo minus erit elaborandum, quod habes intra regiam patria atque avita monumenta juste clementerque imperandi tuis; & regiæ moderationis rudimenta didicisti domi, ut etiam sine Dionis perceptione, quidquid ad regnandi artem pertineat, ipse aut natura tua præstanti, aut Divi Cæsaris parentis tui exemplo assequi potueris. Sed ea est mea meorumque observantia in Austriæ familiam, ea beneficiorum amplitudo, ut, quamquam spei plenissimum te video, addam tamen incitamenti aliquid, quo vel evadere summus possis, vel hæc legens intelligas jam evasisse. Tunc enim regium culmen, imperatoriosque numeros omnes impleveris, cum Dionis præcepta naturæ tuæ, splendorique majorum adjunxeris. Vale. Ex Urbe. Kal. Jan. M. CCCC. sexagesimonono.

[a] Gnatus hic fuit ex divite *Tedeschina* Senensi familia, ex sorore *Laodomia*, nepos *Æneæ Silvii Picolominei*, *Pii* nominis hujus Secundi, deinde Summi Pontificis, a quo non agnomen modo, sed insignia gentilitia accepit etiam. Functo *Alexandro VI.* ann. MDCCC. Pontificiam Sedem tenuit vel ipse, *Pii Tertii* nomine accepto. Seculi sui viris tum dignitate, tum eruditione præclarissimis valde se addixit.

Ejusdem ad Nicolaum V. Pontificem Maximum.

INter omnes rerum Scriptores, NICOLAE V. PONTIFEX MAXIME, qui jussu tuo in Romanum vertuntur sermonem, nullum ego Principi nec aptiorem, nec magis necessarium puto, quam Dionem hunc Prusænsem, quem ego nuper interpretatus sum. Scribit enim de Regno, idest de rebus iis, quæ ad principem instituendum pertinent; & omnes fere conditiones colligit atque comprehendit, quas optimus Princeps habere debet, & copiose & accurate. Par enim est, hominem diligentem & acutum, qui multum terræ peragravit, & diu peregrinatus est, multa vidisse, multa nosse, & imperandi rationem perspexisse: maxime cum Trajano Imperatori familiaris fuerit, adeo ut sæpe cum eo in eodem curru veheretur. Par est etiam, maximum Philosophum & sophistam multos ex antiquis philosophis perlegisse, qui

Landesbibliothek Oldenburg

qui de regno conscripserunt; ut Platonem, Theophrastum, Antisthenem, Xenocratem, & plerosque alios excellentes viros, & maximis in rebus exercitatos. Præterea non in paucos incidisse, qui de præfectura, de principatu, de imperio, de tyrannide, ac de simili aliqua materia pertractarunt; quibus ex rebus vir doctus hunc librum effecit: atque, ut ego ex multis indiciis assequi possum, ad Trajanum perscripsit, quanquam nusquam eum nominatim appellat: opus profecto principi utilissimum, dignumque ut ab eo legatur, qui administrandæ rei & regendorum populorum curam gerit. Totum enim fere in actione quadam & usu versatur gubernandi. Genus habet orationis non elatum; nitidum tamen, tersum, ac lene; nam Dion ob eloquentiam Chrisostomus a græcis est cognominatus. Nos eum non quantum in animo habebamus, sed pro tempore expolivimus. Nihil enim satis expoliri & excoli potest, quod nimis acceleratur. Hunc itaque NICOLAE V. PONTIFEX MAXIME, si quando vacabit, leges. Nam etsi multarum rerum usu ac doctrina omnes boni principis & vigilantissimi Pastoris numeros complexus es, ac plurimum per te sapis, erit tamen legenti, ut spero, non injucundus.

LUCII APULEII PLATONICI MEDOURENSIS *Philosophi* [a] *Metamorphoseos liber, ac nonnulla alia Opuscula ejusdem: nec non Epitoma Alcinoi in Disciplinarum Platonis.*

Romæ, in Domo Petri de Maximis 1469.

PAULO II. P. Andreas Alariensis.

BESSARION [b] S. R. E. Episcopus Cardinalis Sabinensis, & Constantinopolitanus Patriarcha, Niceni veneranda nuncupatione terrarum ubique celeberrimus, quamquam summis reipublicæ christianæ negotiis impeditus, merita tamen indignatione commotus, ac veritatis studio incredibiliter inflammatus, quod tua sanctitas maxime omnium novit, Pater beatissime Paule secunde Venete, defensionis Platonicæ [c], immo divinæ Philosophiæ, quando nihil aliud est Plato, quam veræ philosophiæ exemplar, libros nuper scribere adgressus, tanta id majestate ac felicitate egit, ut convitiatorem calumniosum credi Plato ipse divinitatis secretarius possit vel suggessisse, vel optasse, vel emisse. Qui enim inter mortales quondam non sola hominum benevolentia, ut multi, sed ingenii virentis amplitudine, & supernæ mentis divinitate, pro Divo semper fuerat habitus; quique hodie tanquam ingeniis ipsis quoque & scriptis calamitas, ac veluti frequens a morte interitus, certis tempestatibus oriatur, a latinorum paucissimis, in exiguis quibusdam opusculis legebatur, a plurimis omnino ignorabatur; vix unica

[a] De hac prima editione *Apuleii*, nihil apud *Maittaire* in Annal. Typogr.

[b] Hujusmodi Epistola, seu mavis, Operis Præfatio *Paullo Secundo* nuncupata, labor est *Joannis Andreæ*, Alariensis in Regno Corsicæ Episcopi.

[c] Hic loquitur de Opere Card. *Bessarionis* in calumniatorem *Platonis*, edito Romæ, absque anni indicio, per *Conr. Sweynh.* & *Arnoldum Pannartz.* in fol. Calumniatoris nomine latet *Georgius Trapezuntius*, qui scripta *Aristotelis*, & *Platonis* comparatione, criminosissime insectatus est *Platonem*. *Bessarion* a *Trapezuntii* calumniis summo studio vindicavit, ut refert *Platina* in Panegyrico *Bessarionis*.

Landesbibliothek Oldenburg

unica Platonis umbra verius quam nomine fuisse aliquando inter philosophos creditus : is, inquam, ita Bessarionis tui, Pater beatissime, defensione perlecta, sapientiæ ipsius Antistes, & virtutis minime fucatæ magister, oceano quidem uberior, facillime in omni scientiarum genere excelluisse perspicietur; Platoque ipse id quasi volens, dum a maximo Bessarione laudetur, reprehendi se a ceteris facile patietur. Quis enim tali ac tanto testimonio, aliorum si qua sint aurita judicia, non se putabit debere contemnere? ut quod de hoc divino Platone nostro dixisse Antimachum clarum poetam ferunt, qui cum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum quoddam volumen suum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent : legam, inquit, nihilo minus, Plato enim mihi unus est instar omnium ; id verissime ac sanctissime de Bessarione sapientissimo dici queat. Cujus cum ea sit, ut ipse semper prædicas, Pater sanctissime, in rerum omnium maximarum usu peritia, ea in consiliis vel gravitas, vel perspicientia, ut nihil de summis unquam rebus fiat, si Niceni unius desit auctoritas; in studiis autem majoribus & humanis omnibus & divinis ea facultas & copia, ut plura legisse neminem credi possit, acrius lecta & rectius intellexisse, uberius paucissimos cultissimis quibusque temporibus, clariusque scripsisse, ipse juste pro populo, seu malis, pro terrarum orbe, Platonis defensor unus satis esse censeatur, etsi in muscam aquila, in culicem elephas, putari posse reposuisse videatur. Tametsi, Pater clementissime, nemo est, qui se se doctrinarum audeat profiteri studiosum, aut virtutum harum etiam mediocrium cultorem, qui divini Platonis non miretur majestatem, hominisque minime imitabilis non summopere immortalitate rapiatur; quem cum in libris suis omnibus, tum in Oratore, M. Cicero maximis philosophis comparat, & omnibus plane his verbis anteponit. Quamquam enim & philosophi quidam ornate loquuti sunt; siquidem & Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, & Aristoteles Socratem ipsum lacessivit, & Xenophontis voce musas quasi loquutas ferunt ; at longe omnium quicunque scripserunt, aut loquuti sunt, extitit & gravitate princeps Plato. Quem etiam in libri tertii de Oratore præfatione ita laudat & extollit, ut magis fieri nequeat omnino libros Platonis mirabiliter scriptos legi, qui scripti sunt divinitus. Plato linguæ, animi, & virtutis magister. Itemque in Oratore : nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis. In Bruto vero ita : quis enim uberior in dicendo Platone ? Jovem sic, ut ajunt philosophi, si græce loquatur, loqui : quin & Demosthenem scientem dicere de se se in quadam epistola, se studiose legisse Platonem. Quorsum hæc, inquies Beatissime Pater, de Platone tam multa? Equidem scripta a clarissimo Bessarione tum cetera, tum pro Platone maxime, superioribus mensibus perlegens putavi optimo consilio factum iri, si Platonicos nonnullos, eosque gravitate & doctrina in primis excellentes, latinorum multis propter librorum raritatem, multis item propter linguæ venustatem, immo vero incredibilem elegantiam, ignotos, veluti ex tineis potius quam scriniis, ea qua consuevi opera, ne dicam solertia, nostris hominibus traderem perlegendos, quantulacunque valerem in tollendis mendis laborans diligentia. Lucium igitur Apulejum Platonicum, in quo uno summæ eruditioni præcipua linguæ copia & gratia conjuncta est, mediocri vigilantia, ut in exemplariorum penuria licuit, redegi in unum corpus, variis in locis membratim perquisitum, eumque impressoribus nostris tradidi exarandum. De quo, Pater beatissime, quædam fortassis lecturis non ingrata, huic inserere ad te epistolæ statui ; non tam ut faciliore opera A-

pulejus intelligeretur, id enim longioris lucubrationis indiget, quam ut in novam materiam, veluti inacceſſam prius viam recens ingreſſos, indiciis quibusdam & quaſi certioribus ſignis, quo magis & confiderent, & procederent, admonerem; ne rei ignoratione plus juſto trepidarent: ut de opuſculis quoque ipſis, quæ in corpus unum redegi, quam ipſe opinionem habeam, explicarem potius, quam ſententiam ferrem. Eoque item pacto poſſet videri, qualis Plato ipſe fuerit, a quo tam magnæ dictionis orta eſt occaſio; qui quidem a graviſſimis atque eruditiſſimis philoſophis habitus eſt verius pro oraculo, ne dicam Deo, quam pro magiſtro. De Alcinoo quoque cauſam adderem, quare illum Apuleii noſtri opuſculis annexuiſſem. *Paucis* ergo audiant, mecumque intelligere ſtudeant Apuleii Platonici ſtudioſi. Lucianus ille Syrus, argutulus in primis atque elegans, vel ſophiſta, vel philoſophus, ut omnes Græci ſuffragantur; Satyrus tamen quidam, in philoſophos luſu verius, quam calumnia, multa ſcribens cum gratia, nemini philoſophorum pepercit omnino. Hic Lucianus aſinum inter cetera aureum luſit; ſeque in eum finxit eſſe commutatum: cujus rei varie traditur argumentum, quod non eſt hujus dictionis & temporis explicare. Hunc aſinum noſter Lucius æmulaturus ingenii alioqui exuberantis, &, ut Afer, acerrimi, philoſophus omnium illius ævi ſubtiliſſimus, ſeſe dicit ſciendi atque experiendi incenſum cupiditate, tum terrarum alio, tum in Theſſaliam eſſe profectum. Iſticque apud magarum maximam, quando quidem ea tempeſtate mulieres theſſalæ magicæ potiſſimum ſciebant diverſitatem, haud optabili occaſione, dum in avem affectaret verti, ſeſe in aſinum eſſe figuratum: qua de converſione Divus Auguſtinus noſter in præclariſſimo de Civitate Dei opere quid opinetur expreſſit. In corpore tamen aſinino mentem hominis ſui ait ſe retinuiſſe; atque ita ſub aſino latitantem multa commoditate difficilia alioqui cognitu didiciſſe. Verum priusquam aſino veſtiatur, fabellas mirificas ad rem pertinentes inducit. Aſino exinde contectus in ærumnoſas ac multifarias incidit calamitates, quas feſtiva dictione commeminit. Quo in toto ſermone, ſi quis recte intendat, mores humanos liquido perſpiciet explicari, & impræmeditatas fallaciarum argutias diſcet, quibus etiam cauti ſæpiſſime capiantur, cum non homo homini, ſed lupus ſit potius homo, ut ſcite Plautus inquit, dum qualis ſit homo, non noſcitur. Inſpergit tamen ubique res ejusmodi noſter Lucius, ex quibus omnium eruditiſſimus, ut prædixi, illius temporis mortalium facile fuiſſe videatur. Quod ex ea potiſſimum cernere eſt fabula, quam obiter anum quandam conſolatricem puellæ captivæ referentem inducit: quam quidem rem qui certius cupiunt noſſe, Fulgentii de ea ipſa fictione interpretamenta perquirant. Is enim vir doctus in primis commentatus eſt illam. Tandem exantlatis multis ærumnoſisque laboribus, ut ipſe ait, id eſt cum ſumma animi anxietate, & corporis moleſtia ſuperatis ac victis, transcurſisque multiplicibus vitæ hujus fallacium hominum machinamentis, atque exercitiis, lunæ auxiliatricis ope, roſis de manu ægyptii ſacerdotis acceptis ac devoratis, homini eſt priori ſuo reſtitutus, & religionibus magnis initiatus. Hic eſt aſinus ille aureus, tanto dicendi lepore ac ſale & linguæ gratia compoſitus, ut quisquis illum ſtudioſius lectitarit, in dictione latina fieri terſior queat atque cumulatior. Nam quia res ſunt diverſiſſimæ, omnes ſecretiores linguæ theſauros in eo luculentius effundit, ac quantum in dicendo valuerit, referat verbis adeo propriis & accommodatis, ut non ſcribere, ſed pingere plane hiſtoriam videatur. Perpauca ſane, ut ego arbitror, in media vita homini poſſunt accidere, quæ latine proferre aut ſcribere cupienti, hinc depro-

Landesbibliothek Oldenburg

depromi ſufficienter non valeant. Ubique enim eſt lepidus, caſtigatus, venuſtus, aptus, varius, copioſus, concinnus, præſto, ut naſci ibidem non extra adſciſci videatur oratio. Dixerit fortaſſis aliquis, minus tritam eſſe atque uſurpatam Apuleii noſtri dictionem. Idipſum eſt quod ego demiror, quod laudo, quod extollo: quia non detrita quadam, non ſuccida, non ruſtica, non ſqualenti & laciniosa oratione, non proculcata, non vulgatiſſima denique res cotidianas ex media vita ſumptas ediſſerit; quippe qui non popinis aut meritoriis tabernis, aut nugalibus triviis, aut ruſticorum compitis ſcribit, ſed elegantiæ ac cultioris doctrinæ urbanis hominibus atque ſtudioſis. De multis tamen, Beatiſſime Pater, ſi per vitam licebit & tuam clementiſſimam ſanctitatem, ubi a recognitionum munere pauxillum quivero reſpirare, animus eſt mihi, rudibus, inexpertisque, & litterarum tyrocinia ingredi incipientibus aliquid ſcribere. Nunc hæc ipſa emendandi, ut ego puto, neceſſitas, ut quibusdam fortaſſe videatur, ſimplicitas, ne dixerim temeritas, totum me ſibi vindicat, abſorbet, & abligurit, ut vix reficiendi corpuſculi mihi tempus idoneum ſuperet. Quod facili opera perſpiciet, quisquis videbit, quæ noſtri impreſſores prælegente me effinxerint, effingantque aſſidue, quæ quidem vel percurrere, nedum attentius recognoſcere, in tantis temporum anguſtiis, curisque multiplicibus rei etiam familiaris, & inſuper exemplariorum perverſitate, arduum admodum foret. Quod Deo, & te, Pater Beatiſſime, ejus vicario ſanctiſſimo teſte, ideo dico, ut æquo animo patiantur nonnunquam legentes, ſi quæ invenerint ad unguem minus ac rubricam & punctum caſtigata atque deſcripta; & me tamen non putent his verbis culpam deprecari. Quis enim audeat, poſſitve in tot tamque confragoſis mendis, tam pravis deſcriptionibus, tam raro lectis Auctoribus omnes mendos ſperare te dempturum? Et ut, quod certum eſt, dicam, impreſſorum quoque noſtrorum operarii nonnullis in locis ab exemplaribus meis aliquantum aberrant; quod aliter certe fieri eſt perdifficile. Si tamen Deus dederit mihi, tuarum caſtarum precum, Pater Beatiſſime, merito, ut aliquando C. Plinium difficillimum illum omnium, qui ſcripſerunt, propter mendos Auctorem, quem impræſentia cum eo Theodoro Gaza eruditiſſimo in manibus teneo, vel mediocriter abſolvam; propoſitum eſt in notitiam ferre tam Plinii ipſius nonnulla, quam Apuleii, & ejusmodi reliquorum quorundam verba deſueta, ex fragmentis veterum Scriptorum, quæ licebit, colligendo, recentioribusque etiam noſtris adjunctis, amicorumque undique imploratis auxiliis, ut hodie certe manca latinitas in verborum deſitorum prope explicatione plus aliquantulum habeat adjumenti. Sed his miſſis, ad Lucium noſtrum redeamus. Metamorphoſin, uti prædicimus, quam fabulam ipſe Græcanicam appellat, non interpres Apulejus, ſed æmulator ſcripſit. Ab ea ego, uti a majoris operæ libello, initium feci. Secundum locum obtinent Floridorum quatuor libelli; neque enim hoc tempore plures potui diligentia multa adhibita indipiſci: ea nuncupatione merito inſcripti. Flosculis enim & odoramentis doctrinæ omnis in illis oratio inſperſa eſt. Sunt enim veluti breviſſimi ac caſti quidam panegyrici; ſed rebus gravibus prægnantes, & farti, ad Africæ Proconſules ab Apulejo habiti, in Provinciæ ipſius capite, Urbe Carthagine. In iis hiſtoria ſane brevis eſt, ſed varietate miranda, uſque adeo legentem explens & oblectans, ut pauci libelli plus contineant voluptatis.

Tertio vero ab Aſino & Floridis loco magnificas in primis & doctiſſimas magicæ calumniæ defenſiones poſui, in quibus mirifice dictioni Lucianæ ad-

Landesbibliothek Oldenburg

juncta est rerum abstrusarum penitus magna varietas & cognitio necessaria. Est enim sequentium omnium opusculorum idipsum præcipuum. Quartus erit de Deo Socratis liber, a Divo nostro Augustino sæpius in præclaris voluminibus de Civitate Dei, ad rerum primarum & cælestium opportune citatus testimonia. Ibi de Geniis multa dicuntur. Quis item fuerit Deus ille, ut veteres dicebant, Socratis philosophi consiliarius, arbiterque, ibidem facile perspicietur, & clarissime; præterea quis & quantus magister in ipsa divinarum rerum prima philosophia noster fuerit Plato. Quintus ordine is liber sequitur, qui quasi calumniatores futuros Platonis aliquando præsagiens, veluti dedita opera ad defensionem divini hominis putari potest esse perscriptus atque præparatus. Qui quidem, ut ipse quod sentiam expresse dicam, planiore quadam dictione, quam ceteri, scriptus est ab Apulejo; quemadmodum & reliqui quoque omnes, de quibus subinde explicabo. Forsitanque non esse Apuleii ex hujusmodi orationis filo arguerentur, nisi extarent & varia & vetustissima non nullibi exemplaria, indicibus Lucii nostri Platonici præsignata, quæ hoc tempore a me Romæ nequiverant admodum id optante inveniri. Sed hæc satis sint de mea libellorum Apuleii opinione. Ad rem redeo; licet, Pater beatissime, vera fateri. Fuere etiam aliis temporibus Platonomastices quidam, pro suis meritis digne munerati, meri ipsi verberones, in antistitem naturæ ausi jactare convitia. Is non ea copia, qua novus quidam Thersites, sed a magnis tamen Achillibus pugnis justæ ultionis sunt mactati. Quibus si merita sacrificii quoque alicujus gratia rependi debet, digni profecto sunt omnes eo sacro, quo Junius Brutus tyrannorum Tarquiniorum ab urbe tua Roma exactor, pro capitibus humanis, Maniam larum matrem propitiandam esse instituit. Cum enim prius sacri *immanis* horrore larvæ illi, & vere furiosæ capitibus humanis detestabili vesania fieret res divina; quod etiam Macrobius gravis auctor meminit; libertatis Romanæ dignus assertor & patronus Junius Brutus, allii fœtentis, & papaveris somniculosi capitibus jussit congruens Maniæ fieri sacrificium. Hoc, quæso, honore calumniatores & Platonis, & reliquorum ejusmodi virorum, Pater beatissime, patere honorari. Quid enim festivius possit excogitari, non invenio: nam fœtutinis & olenticetis omnibus immersari tales jure debent, atque obrui, & cum allii Horatiana quoque execratione in ultimas terras deportari, ubi perpetuo somno & veterno sopiti, quasi numquam fuerint, ignorentur; quum præcipiti rotati vertigine iis viris detrahunt, qui humanitatem divinis ornamentis induerunt, luminibusque splendidissimis illustrarunt: quos sani capitis omnes homines venerantur, suspiciunt, admirantur, quippe qui pene jacentem in tenebris ignorantiæ mundum scientia sua & laboribus perpoliverunt, ostenderuntque, quonam adjumento ab infimis terris ad superna sydera homines evolarent, & veluti fortiores intellectionis divinæ alas, quibus facere id possent addiderunt; qualem omnium gravissimo testimonio, & vero, tam nostrorum quam gentilium Platonem fuisse qui nescit, est rusticus; qui dissimulat, ingratus; qui negat, perditus; qui calumniatur, amarulentus prorsus atque detestandus. Cui viro si vel alterum parem gentilium ætas omnis ante Domini nostri Jesu Christi adventum habuisset, potuit mundus squalens, non dicam ab omni cæcitatis errore; nam id per clementissimum Deum ipsum dumtaxat erat futurum, sed profecto prope ab omni inscitia liberari. Qualia enim, Jesu bone, docuisset, qui tanto sublimi Platone fuisset major, quanto divinus ipse homo majoribus suis omnibus anteiverat? Quod si præsentis negotii & instituti operis munus primum fo-

ret

ret dicere ſpeciatim, quæ res tanta poſſit de Platone; expanderem quidem aliis *antemnis* vela grandiora, oſtenderemque, me quoque caſtiſſimo & purgatiſſimo illi Antiſtiti ſapientiæ nonnihil aliquando vigilaſſe. Verum ad Apulejum revertor: hic philoſophus, etſi breviter, aliquo tamen pacto, dogma, hoc eſt, decretum ac ſanctionem Platonis expoſuit, & ejus ipſius partem ſub philoſophiæ vocabulo tantummodo delibavit. Sextum locum obtinet de mundo liber, ab Ariſtotele ſapientiſſimo & phyſicorum maximo ad Alexandrum Regem ſcriptus, ab Apulejo noſtro latinis exhibitus, ut unus vir ex Platonicorum familia, uterque poſſit & Platonicus & Ariſtotelicus eſſe cenſeri: maximo utrique & in ſuo genere philoſophorum primario affectiſſimus, atque laudis utriusque prædicator indefectus, & merito. Utrumque enim idem recta expenſione ſentire, minimeque, quod quidam arbitrantur, diſſentire, eo modo tacitus judicabat. Quo in libello, tanta eſt præter illius rei cognitionem, qua de agitur, hoc tempore vel utilitas vel facultas, ut pauci fortaſſis latinorum libelli, utriusque linguæ in eo ſcientiarum genere ſtudioſis videri commodiores poſſint. Cum præſertim idem ipſe ſit Trismegiſtum interpretatus & antiquiſſimum & divinum philoſophum; qui liber ſeptimum locum in operibus tenebit Apuleii. Ejusmodique interpretamento iis gratum omnibus faciet, qui pure ac latine illa quoque voluerint, quæ a forenſi magis ſunt dictione remota, nequaquam horridule interpretari. Extremum in hoc opere poſuimus, non ita pridem converſum, Alcinoum philoſophum, & ipſum platonicum, latius paulo Platonis ſanctiones & decreta explicantem; cujus interpreti Patri Reverendo Epiſcopo Tropienſi [*d*] honorem ſuum juſte ſervavimus præfationem ejus libro Alcinoi apponendo: quod & etiam pleniore egimus voluptate, quia hic libellus ad virum maximum Nicolaum Cuſenſem, Cardinalem, dum viveret, Sancti Petri ad Vincula, cujus nosipſi in gratiſſimo nobis & utiliſſimo fuimus ſex continuos annos obſequio, eſt inſcriptus. De cujus quidem viri ſummis laudibus & virtute, quisquis velit ſcribere, facillime quod laudet obvium promptumque inveniet: ubi tamen deſinat, aut cui, quod proferat de ſummis ejus meritis, vel ornamentis, numquam, ſi ſapiat, poterit exacte judicare. Fuit enim vir ille, quod non tibi, Pater beatiſſime, ſed poſteris dico, tanta bonitate, ut vir eo melior numquam ſit natus; vitiorum omnium hoſtis acerrimus atque publicus inimicus, & faſtus atque ambitionis ita adverſarius, ut quivis maxime quibus hominum quorundam perverſa opinio, quanto magis abundant, eo ſe putant firmius & auguſtius dignitatis ſuæ locum gradumque ſervare, ſeque ipſos magis honorari. Tanta vero integritas, ut facilius Apeninus, aut Alpes reliquæ, quam ſancte ac juſte ab eo ſemel concepta ſententia, loco potuerint dimoveri. Nec quisquam illi viro absque juſtitia & pietate carus unquam fuit. Ea honeſtorum laborum patientia, in declivi etiam ſenectute jam poſito, ut annos cum labore æſtimantes aliquid in eo majus homine facile eſſe ſentirent. Ea & benefaciendi & gratificandi promptitudo, ut natus omnibus maxime, ſibiipſi minime videretur. Ea gratiæ referendæ, ſi præventus, ut fit, a quopiam merito foret, feſtinatio & copia, ut vitam quoque

[*d*] Si *Ferdinando Ughello* in Italia Sac. To. IX. col. 657, ac *Papadopolo* in Hiſtor. Gymnaſ. Patavini Tom. II. lib. II. cap. IX. pag. 175. credimus, *Petrus* cognomento *Balbi*, nobili genere Venetiis natus, Epiſcopus Tropienſis per id tempus in Neapolitano Regno ſedit. At ſi *Michaelem Maittaire* in adnotationibus ad Annal. Typogr. To. I. pag. 312. audimus, Tropienſis hic Antiſtes, non jam Venetiis, ſed Piſæ ortus accipitur. In quam ſententiam nos quoque deſcendimus. Complura Patrum opuſcula ex Græco Latine fecit, quæ in Archivo Capuanæ Eccleſiæ adſervantur.

Landesbibliothek Oldenburg

que pro benemerentibus effundendo, se tamen satisfacere non posse beneficiis judicaret. Usque adeo vero studiosus, ut me ipso præsente, & maxime admirante, in hyberno quoque longo itinere, totum diem ultra millia passuum quadraginta germanica transigens equitatione, quæ solet esse laboriosior, noctibus tamen, & senex, &, quod credi poterat, defatigatus, strato se proripiens suo, gravissimas theologiæ interdiu secum obiter commentatas, manu sua scriberet quæstiones, nobisque audiendi ejus percupidis in via postridianis semper mansionibus faciendis, divini animi sui inventiones explicaret. Sane quidem tanta doctrinarum omnium ubertate Nicolaus, quod est dictu mirabile, fuit, ut quidquid ex tempore dicendum incidisset, tali id semper ille copia edissereret, ut ei solum facultati censeretur studuisse. Vir ipse, quod rarum est in Germanis, supra opinionem eloquens & latinus; historias idem omnes non priscas modo, sed mediæ tempestatis, tum veteres, tum recentiores usque ad nostra tempora memoria retinebat. Gesta præcipue conciliorum omnium, ecclesiasticam scilicet historiam, non summatim, sed per capita singula, & veluti diarias ipsas actiones, examussim crebro referebat. Rerum origines quasi Christianus Cato, & facti cujusque ordinem explicabat; ut vel unica ista ne videri facile quiret admirabilis. Quæ tamen majoribus ceteris comparata, inter illius laudes locum sibi minimum vindicabit. Poetas & Oratores dissimulabat sane; verum, ut erat ingenio peramæno, nequaquam ignorabat. In disciplinis mathematicis suo tempore Nicolao doctior fuit nemo; quod quidem viri illius plurimæ testantur scriptiones. Jus civile & Pontificium recte pureque didicerat; & ut immortali atque æterna memoria erat, tanquam tunc primum ex illorum studiorum officina prodiisset, memoriter sanctiones & Patrum decreta omnia, & doctorum insuper sententias recitabat. Philosophiæ Aristotelicæ acerrimus disputator fuit; Theologiæ vero Christianæ summus interpres & magister, & cælestis arcani antistes sapientissimus. At Platonis nostri & pythagoræorum dogmatum ita cupidus atque studiosus, ut nemo magis illi scientiæ putaretur intendisse: quod equidem duobus exemplis breviter & verissime confirmabo. Proclum habebat Platonicum mendosissime scriptum; acri tamen ingenio adeo ei rei intelligendæ assiduus institerat, ut etiam ex mediis librariorum mendis solidam rerum eliceret veritatem. Quod ea ratione perspectum est, quia deinde oblato illi forte fortuna vero quodam exemplari, ita inventus est Proclus ipse scripsisse, veluti Nicolaus ingenio suo fuerat conjectatus. Parmenidem Platonis, magna veluti ardens siti, de Græco in Latinum fecit converti; item Platonis theologiam, a Proclo, quem modo nominavimus, scriptam; his ille libris, veluti thesauris suis & propriis maxime recreabatur, ut nulli alii rei tantopere vigilaret. Quod quare in epistolæ hujus calce dedita opera posuerim, tibi, Pater Beatissime, ut dicam necesse est. Nam de Nicolao tuo cetera me rectius & plenius ipse cognovisti. Ostendi initio meæ præfationis, virum excellentissimum Bessarionem Cardinalem Nicænum Platoni magna ratione esse affectissimum. Idipsum & de Nicolao Cusensi Cardinale, dum viveret, Sancti Petri, declaravi. Quis igitur, nisi ineptus, & vanus, audebit nostra ætate a viris his duobus, facile doctorum principibus, dissentire? quis gravis & sanus non maxime consentire? Vides, Pater beatissime, plane vides, quanto asilo agi, quanta vertigine contorqueri debeat quisquis sese obtrectatorem, & quasi polinctorem divini Platonis audeat profiteri: quem prisci omnes, quem veteres, quem mediæ tempestatis homines, quem nostræ ætatis maximi, quem græci, quem barbari, quem Christiani omnes eruditis-

simi

Landesbibliothek Oldenburg

ſimi oraculi vice colant, obſervent & prædicent. Prodeant ex gurguſtiis, ſi ſatis ſibi nondum videntur prævaricatione præterita deliraſſe, Daretes novi; aderunt Entelli ad pugnandum, non præcipites illi quidem, ſed juſta indignatione provocati. Prodeant Therſitæ & Achilles aderunt, vincendi fiducia & divinis armis inſtructi. Prodeant Marſyæ & Apollines provocent, ut Muſis arbitris ac judicibus diffluant excoriati, non in noſtri orbis fontes, ſed in cocytos infernos, lethæas voragines, atque æſtuoſos Phlegetontes. Da veniam, Pater beatiſſime, contra fabuloſos & lucifugas hoſce fabulis utenti. Nam ſi reſipiſcent, quod equidem opto, palinodias commodum per plateas decantabunt, neque id ſolum, ſed per & compita ſcriptas affigent, ut facti cæci parte ſui meliore luminis exiguum, lucisque recuperent. Quæ enim, malum, fuit ſtultitia, immo quæ tanta inſania, quis ſtupor, pulvere ac calce Solem niti, ac contendere obtenebrare, ut in altum ſublatus pulvis in jaculatorum ipſorum oculos recidens lucem omnem eis eriperet? Quod profecto iis accidit, quicumque platonicum Solem ſeſe temere obſcuraturos crediderunt. Nos tamen non de miſeris triumphum optantes, chriſtianisque & Platonis ſimul radiis & humanitate illuſtrati, cæcos iſtos miſerati, demus errantibus & ſtupidis, & nihil cernentibus, nihil intelligentibus omnino veniæ manum, ad fontesque omnes pœnitentiæ, conſcientiæque deducamus, ut loti retractationis aqua, lippientesque oculos inuncti doloris medicamento, aliquando diſcant meliora, ingemiſcantque erraſſe. Tibi ſit, & tuo gregi felicitas perpetua, Paſtor æterne, & Pontifex ſanctiſſime, per quem tempora noſtra aſſidua pace lætiora floreſcunt. Quod ut perpetuum & tibi, & nobis ſit, Dominus ipſe omnipotens miſericorditer impartiat.

In fine.

ALCINOI EPITOME DISCIPLINARUM PLATONIS

Beſſarionis Epiſtola ad Nicolaum Cuſenſem Cardinalem.

CUM te intelligam, ſapientiſſime, atque optime patrum, tum Ariſtotelis acutiſſimi doctrinam, ceterorumque priſcorum philoſophorum magnifacere, tum vero divi Platonis ſapientiam purgatiſſimam imprimis admirari; ſæpe diuque mecumque cogitavi, ſuorumque documentorum aliquid in latinum vertere, &, quod tibi gratum fore exiſtimarem, tuo potiſſimum nomini dedicare. Itaque cum libellos meos nuper evolverem, Alcinoi opuſculum quoddam repperi, in quo ſub compendiaria miraque brevitate, opinio atque ſingula documenta Platonis attinguntur. Feci igitur, ut potui, hoc latinum; tua quidem fretus humanitate, benivolentiaque, quam ſemper erga me oſtendiſti. Quod ſi quid in eo aut mendoſum, aut non bene poſitum reperies, tuo recto certoque judicio corrigeres. Neque ſane curavi in cunctis ſingulisque verbis, ut facillime videbis, antiquos imitari; ſed illis potius uſus ſum vocabulis in plerisque locis, quæ his noſtris temporibus in ſcholis philoſophorum frequentantur. Putavi enim ad hunc modum orationem fore clariorem; præſertim cum peroptime ſciam, tuæ tantæ ſapientiæ res magis curæ eſſe, quam verba. Leges igitur velim hunc libellum, ſapientiſſime patrum. Quod ſi tibi tanto viro, tanta doctrina, totque virtutibus donato cœlitus atque illuſtrato meus hic transferendi labor dignus videbitur, ad ejusmodi cetera me deinceps quam maxime allicies, atque incitabis. Vale.

Landesbibliothek Oldenburg

CÆSARIS COMMENTARIA.

Romæ MCCCCLXIX [1] in domo Petri de Maximis.

JOANNIS ANDREÆ EPISCOPI ALERIENSIS

PAULO II. EPISTOLA.

DIctatoris Cæsaris commentarios jam pridem multa diligentia me recognovisse memineram; quos cum a me impressores nostri proximis superioribus diebus efflagitarent, exemplaria illa penes me non esse excusabam. Non potui tamen illis ut differrent persuadere; quocirca per eos morem iis gesturus, quicunque latinitati afficiuntur, etsi perfunctorie, denuo illos recognovi. De quibus duo mihi duntaxat brevissime sunt dicenda. Alterum tenere memoria omnes oportere, qui ad horum venerint lectionem, quæ Suetonius Tranquillus in Cæsaris vita de iis scripsit hoc modo: Reliquit & rerum suarum commentarios, Gallici, Civilisque belli Pompejani. Nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est [2]. Alii enim *Opium* putant, alii Hirtium, qui etiam gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit. Ne in frontibus scilicet librorum indices ascribantur emendandi. Equidem alia quædam a nonnullis scribi scio, & tamen ipse Suetonio assentior; ideoque ut eos quos Cæsar scripsit, tum Ciceronis, tum plurimorum testimonio esse fateor elegantissimos, ita bellorum civilium novissimum prioribus omnino imparem esse non diffiteor. Adeo quidem, ut præter in eo paucissima, vel propter mendos, vel propter scriptoris infantiam, indignum pene judicem lectione. Historia in illo sane comprehendi potest, reliqua, ut mea fert opinio, difficulter intelligi. Hoc unum e duobus fuit. Reliquum erat, ut Cæsaris potissimum exemplo, maximos etiam in rebus gerendis viros occupatos, a legendo scribendoque prorsus ostenderem non debere avocari. Quis enim potest inveniri majoribus quam Cæsar curis implicitus? Quis a puero usque difficilioribus negotiis circumventus? Quis tamen æque studiosus? ut nescias, major ne imperio fuerit, an eruditione cumulatior. Certe nemo diffitebitur, eloquentiores eo viros non fuisse, teste Cicerone; in Latinitate vero elegantiores, Prisciani quoque arbitratu; in Astrologia denique peritiores, Plinio ipso ita prædicante; in imperio demum majores, omni mundo attestante, & Cæsaris ipso nomine hereditario imperatoribus summis perdurante. Talem igitur & tantum in negotiis, & in otio virum, ut ego recognoscendum, ita legendum omnes facile sument, & pro virili imitandum.

[1] Editio Princeps.

[2] Adeat, qui velit, *Gherardum Joannem Vossium*, de Historicis Latinis, ubi prolixe admodum hac de re edisserit.

Landesbibliothek Oldenburg

QUINTILIANI INSTITUTIONES ORATORIÆ.

Romæ MCCCCLXX. sine impressoris nomine.

CAMPANUS [a] Francisco Piccolomineo Cardinali Senensi meo salutem. Utinam quod nuper in Livio Papiensis nostri [b] jussu conatus sum facere ut esset quam emendatissimus, idem nunc hortatu suo & in Quintiliano licuisset; quorum diverso in genere eadem prope utilitas, certe par dignitas est. Sed illum series ipsa temporum continuata, & veluti per manus tradita nobis, ac nexus quidam inter sese rerum sic alligat, ut teneri facile possit. Hunc varietate præceptorum per omnes evagatum eloquentiæ campos, & tanquam ad plura intentum, atque ideo lubricum difficile sic prendas, ut totus habeatur ob hoc ipsum obscurior, quoniam ita per campos decurrit, ut tamen omnes intrare quamvis reconditas latebras, & in intima quoque penetrare artis arcana videatur. De quo si judicium poscas meum, illud vere mihi videor posse afferre, deesse eloquentiæ quidquid a Quintiliano non discas; & ibi artem desinere dicendi, ubi ultimum ejus fuit præceptum. Quod quodammodo dici oporteret, ut fortasse non temere contendisse quidam videantur, hunc aut parem Ciceroni, aut, si hoc magnitudo illa divini cælestisque ingenii non patiatur, haud multo inferiorem fuisse. Verum judicare majoribus de rebus tam cuique liberum est quam temerarium & ut ingerere te te, in quæ nescias arrogantis est, ita & tacere quæ sentias timidi. Magnus quidem mea sententia Cicero, magnus Quintilianus. Sed est & in magnis quoque semper aliquid eminens, est & in quo superentur; nec cuiquam ita totam natura se præbuit, ut non aliquid velit sibi retentum quod largiri & alteri possit. Ut raro invenias celeritatem in ea esse eximiam, cui insit & robur. Et arborum aliæ crescunt sublimius, aliæ latius effunduntur. Paucis utrumque concessum est. Cumulata quidem mihi videtur in utroque eloquentiæ magnitudo, sed aliter. Hic in percipiendo summus est habitus, ille in dicendo longe eminentissimus judicatus. Quintilianus, quibus armis pugnandum sit, docuit; M. Tullius & ostendit quomodo vincamus, & ipse semper cum victoria contendit. Illius studia multum laudis in umbra consecuta sunt; hujus in foro multa plurimum gloriæ peperere, & regnasse hic in concionibus atque subselliis fertur, Quintilianus in scholis & classibus floruisse; Cicero pugnatior ipse multo, Quintilianus instruendis aliis aliquanto fortasse diligentior. Tum in ipso quoque dicendi genere multum est intervalli. Magnificus & plenus Cicero, hic sumptuosus & locuples. Ille amplus, sublimis, redundans; hic gravis, acer, elaboratus; alter natura ornatior, alter studio æque expolitus. Quintilianus sententiis premit & pondere; Cicero & iis ipsis, & viribus & sublimitate & amplitudine & majestate convellit, ut videri possint illi æque multa spicula in manibus esse, huic plus telorum; & ille tentare pungereque sæpius, hic altius vulnerare atque conficere. Tum citra vim illam sumptus in manum Quintilianus acumine capit lectorem; sumptus Cicero gratia

 & can-

[a] Hic est *Joannes Antonius Campanus*, qui *Quintiliani* editione absoluta, insequenti anno jussu *Paulli Secundi* cum ipsomet *Francisco Piccolomineo* Cardin. Mæcenate ad dietam Ratisponæ se contulit, ubi orationem habuit suadendi belli adversus Turcas, quæ inter ejus Opera legitur, & in primo Volum. Antiturcici a *Nicolao Reusnero* editi. Decessit Episcopus Interamnensis in Aprutio ann. MCDLXXVII.

[b] *Jacobi* scil. Cardinalis *Ammannati* Lucensis, quem *Pius Secundus* familiæ suæ *Piccolomineæ* Senensi adscivit.

Landesbibliothek Oldenburg

& candore delectat. Denique tanta vicinitas est, quanta videri inter eum potest, qui primus sit omnium in cursu, & eum qui, nisi hic antecederet, ipse jam pervenisset. Est & in translationibus ac similitudinibus diversitas, in quibus visus est Cicero, & adhibuisse modum, temperasseque ingenio, & aliquanto fuisse distinctior; hic nescio an usque ad vitium nimius. Non tamen ita conculcatus, ut & splendorem non afferat; quippe & ipse quoque ita distinguit veluti faces quasdam dignitatum, ut lucere in gyrum, non in globum fumare videantur. Sed illa utrique communis est gloria, quod nihil aut hic præcepit faciendum, quod ille antea non præstitisset, aut ille præstitit, quod hic postea non præceperit. Tanto Quintilianus inferior, quanto est ex arte dicere, quam scribere de arte præstantius. Sed eo fortasse diligentior, quo instituendis rebus plus vigiliarum ars postulat, quam natura faciendis. Tum amplissimus ingeniorum laudator Cicero; judex æquissimus Quintilianus. Itaque mira se hic moderatione arbitrum inter Græcos nostrosque constituit; mira illorum laude, nostrorum æmulatione judicium peragit. Et veluti in medio ad gratiam positus multa concedit omnibus, nemini detrahit quicquam, ut non minus scivisse eum recte judicare existimes quam voluisse: & hunc ubi noveris, omnium & studia & ingenia noveris. Proinde de Quintiliano sic habe post illam beatissimam atque unicam felicitatem M. Tullii, quæ fastigii loco suspicienda est omnibus & tanquam adoranda, hunc unum esse, quem præcipuum habere possis in eloquentia ducem; quem si assequaris, quidquid sibi ad cumulum deerit consumati oratoris, id a natura desiderabis, non ab arte deposces. Vale.

T. LIVIUS.

Venetiis, per Vindelinum Spirensem, MCCCCLXX.

Jo. An. Episcopi Alerienſis ad Summum Pontif. Paulum II. Venetum, & Marcum S. Marci Cardinalem [a] *epistola.*

FAUSTO ac felici solo tuam Urbem, Pater Beatissime PAULE II. Venete Pontif. Maxime, ac fortunatis originibus positam a primis illius fundatoribus, tum secuta Imperii magnitudo testatur, tum in primis illud, quod aut eodem in loco maxima innumeraque excellentium hominum sunt exorta ingenia; aut undequaque oriunda natalis dulcedinem patriæ Roma felici migratu commutarunt, fortunæ majoris vicem ac munus Romana tibi mænia fore arbitrati. Romam enim ex iis plurimi post diffusum late imperium, qui in diversis terrarum partibus nati sunt, miro studio veluti in primum & maximum orbis theatrum convolarunt. Cujus rei hodie quoque speciem amplissimam cernimus, cum ex tot clarissimis regionibus in tua felici Curia tantæ majestatis Patres intuemur, ut merito haud ita Imperii jure: etsi id quoque permagnum est; ut fidei & religionis gratia sacrosanctæ, qui est splendidior & justior in terris principatus, ab exordio ad tantam rerum molem tua Urbs esse præparata noscatur. Crevit ab exiguis quidem initiis, Pater sancte, Urbs tua, ingeniis quoque ac scriptis

[a] Ex familia Patritia Veneta *Barborum* oriundem traxit *Marcus*, filius *Paulli* Senatoris & Æquitis, ac *Paulli Secundi* Pont. Max. ex ipso Fratre Nepos.

Landesbibliothek Oldenburg

ptis clarorum hominum, variarumque linguarum vocibus declarata, quæ tanquam ad ſpeciem ſui oculos luminis fulgor ac ſplendor rapit: ita quicquid magna nixum virtute, & claræ indolis ſibi conſcium omni in genere mortalium fuit, claritudine ac nitore ad ſeſe propriæ majeſtatis allexit: ut breviſſime veriſſimeque Poeta magnus cecinerit:

Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septem quæ una ſibi muro circundedit arces.

Verum ſicuti nihil æque difficile eſt, atque quibus ex orbis terræ partibus præſtantioris ingenii Romana felicitas nominis tanti magnitudine viros ad ſe ornandam traxerit; ita conſtanti doctorum conſenſu ex tua Venetia liquet, florentiſſima quidem & virorum ſummorum uberrima, ingenii quosdam & doctrinarum primarum cultu facile Principes Romam acceſſiſſe. Quis eſt enim Virgilio ſuo in genere, ut ab eo incipiamus, major? Quis Plinio doctior? quis Livio candidior & uberior? hos certe elegantiſſimos & maximos miſit Venetia; quorum reliquis de eorum laudibus loco alio ſervatur oratio. Patavino noſtro Veneto ampliſſimum Divus Hieronymus teſtimonium reddidit. In quo certe illud fuit, quod præterea fortaſſe datum eſt nemini, ut ſe ipſam facilius in monumento ære perenni ore, quam vel in immenſis ædificiorum molibus, vel in legum venerandis ſanctionibus, Imperii tanti viribus atque magnitudine, nudam, non absque ſumma dignitate, majeſtate, amplitudine, gratia, & quod eſt his majus omnibus, æternitate orientem ſimul, coaleſcentemque ad faſtigium uſque provectam, ibique placidiſſime generi humano dominantem Romæ licuerit intueri. Tibi igitur Pontifici Max. Hiſtoricorum primum & maximi Imperii ornatorem, ac per te cultiſſimo tuo ac modeſtiſſimo Marco Sancti Marci Cardinali Epiſcopo Vincentino, quam fieri potuit diligentiſſime recognitum, ſi quid unquam alias, hoc tempore potiſſimum deſtinavi: morem meum, tua venia, in præſenti etiam epiſtola ſervans, ut animi gratia paulo uberius ſcribam, quam fortaſſe epiſtola poſtularet. Ille vero dictionis hujus erit modus. Laudationem primum delibabo Livianam, rem mihi in primis arduam vires proprias æſtimanti. Quis enim tam eleganti fretum ſe putarit ingenio, quis ea doctrinæ copia, quis tanta erit eloquentiæ vel arte politus, vel natura præditus, vel imitatione formatus, vel ſtudio præparatus, ut ornatorem audeat amplitudinis Romani Imperii Livium non inepte, non jejune, non minus auctoris merito prædicare? Quod eſt tamen ideo tentandum in præſentia, ne laudati Romani nominis gravis prædicator, exilem ac modicum ſaltem in operis ſui principio non habeat præconem. Conabimur illud igitur, oſtendemusque deinceps, quo præeunte noſtris potiſſimum diebus auſi ſimus Livium attrectare; illius auctoris admiratione ſuccenſi, noſtro tamen marte impotentes ad magnificæ dictionis ejus intelligentiam aſpirare: quid ego denique hac illuſtri lectione me plurimum delecter collegiſſe. Ita labor mihi lectionis levabitur, & quibus maxima debeo, parva opera ſatisfaciam. Sed id primum confiteor, non magis opinione mea Livianæ dignitatis attingi laudem poſſe, quam triumphantis Romæ ſplendorem cerni, quæ oceano imperium, aſtris famam terminavit. Satisne commendabit Livium quisquam, qui maxime omnium inter hiſtoricos cenſetur flumine labi perpetuo eloquentiæ, tanta ubertate, nitore, ac gloria, ut Romano Imperio par illius decus dicendo coæquarit. Neque enim Urbs præpotens tot annorum, tantarum nationum dominatu, præſtantius armis bellavit, togave pacis tradidit morem; non ſublimius inquam, victor natio-

Landesbibliothek Oldenburg

num Populus, & eorum, quos vicit, illustris moderator, aut generosior in rebus gerendis, aut in gubernando justior fuit, quam noster Historicus domitoris nationum Populi facta dictaque in utriusque sorte fortunæ æquabili retulit dictione. Talis quidem ac tantus sui singulis atque omnibus operis partibus, quales & quanti viri ii fuere & singuli & universi, quorum manibus ac consiliis illa sunt gesta. Herculem enim merito historiarum dixerim, quod alacris ubique incedens, robustus & floridus, nulla rerum difficultate, nullo obrutus pondere superatur. Non illum varietas confusum, non simplicitas historiæ fastidientem reddit; in tenui, quod persæpe accidit, atque humili rerum materia, non est exanguis, aridus, & jejunus. In copia vero ac magnitudine turgescens non exit; plenus citra tumorem, æquabilis ac lenis citra mollitiem. Nec luxuriose effluens, nec nimia sterilitate tabescens; in asperis rebus non salebrosus, neque languens in mollibus, non violenta & coacta oratione subsultans. Non ita tamen copiosus, ut nimius; neque ita suavis, ut lascivus; nec adeo lenis, ut remissus; non sic tristis, ut horridus; neque ita simplex, ut nudus; aut adeo comptus, ut affectata compositione calamistris videatur inustus. Par verbis materiæ, par sententiis rebus. In re exprimenda gravis atque magnificus, & tamen succinctus & proprius; in narratione naturalis, & semper expectatus; ordinem minime confundens, & rerum eventa non præcurrens. Minime in gratiam adulator, aut reprehendendo parcus in veniam; non amarulentus in noxam. Ipsi quoque Senatui, ordini illi orbis terræ moderatori venerando, Populoque Romano terrarum principi, vel temeritate præcipiti, vel errore lapso, vel quacumque forte ratione supra modum justumque evecto, nequaquam parcens. Res etiam adversariorum debita commendatione non defraudans, ut modo narrator tantum, modo censor esse videatur, atque ita severus & tetricus, ut ne censoribus quidem gravissimis, quibus nihil Romæ sanctius fuit, ubi facto usus fuit, unquam ignoverit. Quibus quidem virtutibus summis clarissimisque Scriptoribus comparatur. Sicuti in sententiarum ubique, præcipue tamen in consiliis & disceptationibus majestate; at vero in concionibus ante omnia verborum parcus, sententiarum dives, multo est verbis quam sensu restrictior atque concisior. In qua parte non ceteros Scriptores tantum, sed seipsum quoque longe antecellit; ut aliquanto augustius differens sermone humano ad oraculorum pene responsa accedere judicetur. Quæ res si sunt ulla arte acquisitæ, cur nemini unquam discipulo æmulandæ tradi potuere? cur a quo sint præceptores sumptæ non differitur? sin, ut potius reor, naturæ fuerunt excellentis, viro unico illi & singulari magis cælitus præbitæ, quam humanitus vel traditæ vel meditatæ sunt censendæ, ut majestas illa æternæ rationis, simul ac Romanum potentatum decrevit tantopere supra omnia Imperia eminere, continuo quoque ejuscemodi Scriptorem ejus decerneret, qui dictionis gloria par Romano potentatui æqualem in omnibus sibi historicum neminem unquam foret habiturus. Nam nemo plenius aures hominum implet, & vividius animos penetrat, excitatque facilius affectiones; nemo acrius proponit, vehementius persuadet, asperius irritat, urget impetuosius, nemo dissolvit aptius, sedat facilius, velocius dissuadet; cumque in delectando sit summus, in amplificando ditissimus, exemplis in primis copiosus, stimulos præcipue habet utramvis in partem accommodatissimos, aculeosque acerrimos, & tormentis verba simillima, ut quocumque intenderit, humanos illuc sensus affectionesque vel torrentis rapiat modo, vel turbinis more prosternat, vel roris vice refri-

Landesbibliothek Oldenburg

refrigeret, blandique malagmatis ad omnem mollitudinem restinguat exemplo. Extollant Timotheum alii, alii Orpheum prædicent, illum fidibus & cantu armatorum rabiem, istum ditatum horrificos tumultus leniisse. Illorum profecto artes perdiscere nemo est veritus; hujus ne ediscerentur conciones edicto est Principum interdictum, quoniam tantus nullo quisquam fuerit tempore inflectendorum quovis animorum vel artificio, vel gratia, vel natura. Quid multis immoror? non materiæ magis Livii Decades felicitate censendæ sunt, quam ipse Romanorum inde felicissimus potentatus, quod Livium illi contigit habere præconem. Hujus sit orationis summa, hic cardo: veluti solum Romanum Imperium denuo reflorescens, aut nulla mundi potentia Romam redivivam ex suis bustis ac ingentium molium parietinis, quæ sparsa, lacera, & trunca conspicimus, excitabit, instaurabitque; omnino pari modo aut Livius, si restituatur ab inferis, aut mortalium, qui sunt, quique erunt, nemo extinctas suæ historiæ partes renovabit, aut similes cudet. Quod si cuipiam dicere nimis videor, ea historiarum membra in manibus sumat, quæ noster Livius semel absolverat. Nam hodie quoque ex Græcorum thesauris superstes ad nos pervenit historia, & vel ex Polybio magno quidem illo & gravi Scriptore primum Punicum bellum a Fabii retro Gurgitis & Collegæ inchoans, quando ibi desiit Livius consulatu; vel ex Appiano Alexandrino, vel Auctorum alio bella civilia socialiave, aut cetera romanarum rerum membra complectatur. At sunt viri clari & nobiles, qui hæc cum laude verterunt in latinum. Non equidem inficias eo; verum ea non sunt talia, ut cum Livianis scriptis conferantur. Hactenus pauca de Livio. Ad primi ævo nostro prælectoris ejus memoriam propero; nec tacebo Franciscum Petrarcham, quod fando accepi, modestissimum illum quidem, & amœni cultus atque ingenii virum, non mediocriter tempestate sua in Liviana historia vigilasse. Sed ille, ut dicam cum Pacuvio, sibi profecit & Musis. Illud verissime referre me puto, primum omnium ætate nostra Victorinum Feltrensem [2] lectionem publice audientibus præisse Livianam ingenti hominum admiratione & fama: Quo viro quia mihi Christus Dominus dedit ut altore sim usus atque præceptore, veniam præfatus peto, ut mercedis loco pauca de illius moribus te audiente perstringam. Victorinus Feltrensis, ævi nostri Socrates, sæculi sui ornator ac decus, fama & gloria Academiæ Mantuanæ, vivens ille quidem vitæ constantia venerabilis, legens admirabilis, absens quæsitus, mortuus admodum desideratus, hospes ille, quinimmo pater pauperum studiosorum, humanitatis suscitator, latinitatis erector, sapientiæ magister, honestatis specimen, bonitatis exemplum, divitiarum contemptor, ingeniorum sublevator, & alia pleraque, & Livium primus, ut intactum pelagus atque inexpertum noster Tiphys aperuit, & Patavinos thesauros Hesperidum hortis clusiores patefecit. Ille quidem in Italiæ natus Veneto angulo, Patavii partim, partim Venetiis ingenti gratia & fama, & quod est in docentibus laudatissimum, magna docuit cum integritate. Ubicum auditorum liberalitatibus grandem posset pecuniam facere, ita divitum scholasticorum dona capiebat, neque enim vir ille quæstu docebat mercenario, ut Proculi illius Socra-

[2] Ex ejus Schola, tanquam ex aequo Trojano, plures viri prodiere virtute præditi, inter quos *Trapezuntius*, ut ipse fatetur in responf. ad invectivam *Guarini*, apud *Apostolum Zenum* in Ephem. Litter. Italiæ To. XVI. art. X. pag. 417; & *Gregorius Corravius* Venetiarum Patriarcha, ut in ejus Epistola ad *Cæciliam Gonzagam*, apud *Martene & Durand* in Collect. veterum Scriptor. &c. Tom. III. col. 840. Ad ejus honorem numisma æreum cusum fuit.

Landesbibliothek Oldenburg

Socratici præceptoris more atque instituto daturus aliquid, aliquid sumeret, ut dividenda haberet in pauperes studiosos. Tantum enim aberat, ut fundis delectaretur ac peculio, ut singularibus annorum omnium contentus vestimentis, æstatis atque hyemis, quotannis in egentiores, quos domi alebat, & docebat, bina sua divideret suis manibus indumenta. Harum fama virtutum Joannem Franciscum Marchionem illum inclytum Mantuanum, Car. illustris ac liberalissimi Mantuani avum, ad illum Mantuam trahendum incendit; quo cum plurimo honore & donis tandem venisset, principis liberis datus est præceptor. Isthic ego sum illo usus parente & magistro; isthic Livii Decadum partem prælegentem audivi. Quod ideo non fuit silentio prætereundum; ut si quid in recognitione profeci, auctori acceptum Victorino referatur. Tantum enim abest, ut me pœniteat præceptorum meorum gloriæ, ut id unum ac maximum docti animi, atque ingenii argumentum censeam, a quibus ipse hauserim omnia fontibus referre magistrorum. Qui plura voluerit discere de Victorino; sunt ejus omnis splendoris ac dignitatis plenæ actiones; Saxoli Pratensis (3) inter condiscipulos nostros minime contemnendi, quamquam admodum juvenis ille fato concesserit, librum legat de vita & moribus Victorini; aut ceterorum, quibus laudi magna est non mores & vitam solum, verum etiam totam Victorini scholam perscripsisse. Quorum scriptis potueram equidem esse contentus, nisi in eadem cultus officina, obtusione licet scalpro, mihi visus in præsenti epistola forem non absque ingratitudinis crimine potuisse dissimulare ac præterire Victorinum. Venio ad te, Pater colendissime, cui ut ipse nosti, maxima debeo, atque ut ceteri se in hac quoque haud exigua humanitatis parte tibi debere sciant cogor ostendere. Tua enim opera subsidioque ac liberalitate Impressorum nostrorum ars juvatur & crescit, unde mirum in modum egenorum necessitatibus subvenitur, cum doctissimus ipse ac minime invidus libros excellentes omnis generis habens facultatum, nobis volens & expositus bibliothecam tuam semper aperias. Tu vero, ut revertar ad Livium, modestissime vir atque sapientissime, in nostro te ipsum codice, hoc est incredibiles animi tui, verecundi inprimis virtutes, ut sæpissime antea percensens, nunc quoque non sine ratione delectabere. Gravis enim morum tuorum censura, quo sanctius monumento cognosci, quo exemplo reddi verius potest. Etsi præcipua pars tui, virtus vere Christiana, quasi manus optimi pictoris extrema, quod constanter fateor, omni gentilitatis ornamento in te superlinenda restabat. Recognoscis tu quidem in Livio laudes tuas, cum illustrium virorum verba & actiones legis. In alio religionis cultum, in alio animi magnitudinem, in alio vitæ omnis tenorem æqualem & jugem; hic tuam maximam modestiam, quæ perraro in alto dignitatis & status fastigio positorum est comes, refert; hic tuarum in Republica sententiarum modum; hic in castigandis moribus multæ lenitatis gravitatem. Mihi quidem hæc proxime legenti tu jugiter eras in mente; actionum tuarum imaginem in gravissimis & compositissimis viris de propinquo cernebam. In Q. Fabio Maximo placidum ac cunctabundum tuum ingenium admirabar; in Furio Camillo maximi animi vigorem, gravitatem, atque in omni fortuna constantiam; in Appiis miram scientiam atque facundiam; in Scipione dexteritatem alacritatemque animi, & minime inanes cogitationes ardua & magna negotia capessendi; in T. Quintio providentis ac mirifice casti pecto-

[3] *Victorini* Vita a *Saxolo* descripta legitur in eadem Collectione col. 843.

Landesbibliothek Oldenburg

pectoris tui monita ſalutaria ; in Papyrio celeritatem atque indefeſſum ad res gerendas robur; in Valeriis popularitatem placidam, modeſtamque, ac nequaquam effluentem obſequelam; fidem vero in omnibus maximam paremque prudentiam. Addebam religionem, & a Gentilibus longiſſime abſcedens, eam quidem chriſtianam atque catholicam. Unum apud Livium reperiebam, cui ut maximo quamquam ſimillimus es, omni tamen a parte non es idem. Cato ille Cenſorius, vir conſummatus & ſummus, in quo, velut in te hodie, hoc maximum quoddam decus virtutis fuit, ut quidquid ille ageret, natus ad id tantum eſſe videretur: Cato ille, inquam, tantus vir, amaro fuiſſe fertur ingenio, atque ad lacerandum ſemper expoſito; cetera ejus in te cognoſcimus, naturæ vero amaritudinem & carpendi ingenium non videmus. Quinimmo ſi quiſquam eſt, tu es maxime detractorum adverſarius, quippe qui es ad benemerendum de omnibus hominibus natus, atque Sanctiſſimi Domini noſtri inſtitutis eruditus. Tibi igitur tali viro ac tanto præſtet gratiarum dator Chriſtus Dominus, ut aſſidue magis pacem ac gloriam Sacroſanctæ Eccleſiæ videas; chriſtiani populi de Paganorum feritate & Hæreticorum obſtinata pravitate victoriam; ſummi noſtri Pontificis ſoſpitatem, omnium terræ fructuum copiam, Cæli temperiem, & aeris ſalubritatem. Et veluti in ſanctiſſimo dominici gregis feliciſſimoque Paſtore tua ſtudia, ſpemque omnem a nativitate collocaſti, ita tuarum quoque actionum ſucceſſu fortunato ille aſſidue magis in te quieturus recumbat. Ut cum ſummus Deus ſuo in terris Vicario cuncta mentis tranquillæ optata tribuat; tibi ille rerum maximarum adminiſtrationem ſecundet, tu nobis apud illum omnia impetres, quibus aliqua cum dignitate vitæ præſentis neceſſitates per ſtudia honeſta, honorataſque actiones tranſeamus. Vale.

EUSEBIUS DE PRÆPARATIONE EVANGELICA.

Venetiis, per Nicolaum Jenſonum, MCCCCLXX.

Ad Sanctiſſimum Papam Nicolaum V. Q. Georgii Trapezuntii in Traductionem Euſebii Præfatio.

EUSEBIUM Pamphili de Evangelica Præparatione latinum ex græco, Beatiſſime Pater, juſſu tuo effeci. Nam quum eum virum tum eloquentia, tum multarum rerum peritia, & ingenii mirabili flumine ex iis, quæ jam traducta ſunt, præſtantiſſimum Sanctitas tua judicet, atque ideo quæcumque apud Græcos ipſius opera extent latina facere inſtituerit; Evangelicam præparationem, quæ in urbe forte reperta eſt, primum aggreſſi traduximus. Quo quidem in libro quaſi quodam in ſpeculo variam atque multiplicem doctrinam illius viri licet admirari. Cuncta enim quæ ante ipſum facta inventaque fuerunt, quæ tamen græce ſcripta tunc invenirentur, multo certius atque diſtinctius ipſis etiam Auctoribus, qui ſcripſerunt, percepiſſe mihi videtur. Ita quum conſtet nihil fere præclarum unquam geſtum fuiſſe, quod illis temporibus græce ſcriptum non extaret; nihil in rebus magnis naturaque abditis, quod a philoſophis non eſſet explicatum; omnia ille tum memoriæ tenacitate, tum mentis percepit acumine:

ac ut

Landesbibliothek Oldenburg

ac ut apes solent singulis insidere floribus, indeque quod ad rem suam conducit colligere; non aliter ille undique certiora verisimilioraque deligens mirabilem sibi atque inauditum scientiæ cumulum confecit, multiplices variasque philosophorum sectas non ignoravit, infinitos pene gentium omnium religionis errores tenuit, orbis terrarum historiam serie sua dispositam solus cognovit & cæteris tradidit. Nam quum non esset nescius, gestarum rerum historiam titubare, Sanctissime Pater, nisi distincta temporibus pateat; quippe quum natura temporis faciat, ut quæ in tempore fuerunt, nisi quando fuerunt scias, nec fuisse quidem propter confusionem videantur; eo ingenio, studio, industria huic incubuit rei, ut omnium Scriptorum peritiam in unum congestam facile superaverit, distinctiusque cuncta ipsis suis, ut discimus, cognoverit auctoribus. Conferendo enim inter se singulos, veritatem, quæ ab omnibus simul emergebat, nec ab ullo exprimebatur, consecutus est. Quæ omnia ab allis quæ scripsit, & ab hoc opere perspicere licet. Quod ille ideo suscepit, quoniam quum apud gentium præclaros philosophia viros nobilissimus esset, ac priscam paternamque deorum religionem catholicæ veritatis amore contempserit; partim accusantibus suum propositum respondere, partim nostra pro viribus suis voluit confirmare. Itaque in duas universum partes negotium partitus est; quarum primam quæ nunc traducta nobis est, qua iliis respondet, qui eum quod Christianis inhæserat accusabant, præparationem Evangelicam; alteram veritatis catholicæ doctrinam appellavit. Illud sane prætermittendum non est, ne quis, quoniam nonnulla in hoc libro non absque tuæ sanctitatis auctoritate concidimus, quasi traductoris transgressos officium nos accuset [1]: ante primi Concilij tempora librum hunc ab Eusebio editum fuisse. Constat enim ipsum Ariana hæresi ante sententiam Concilii laborasse; Sanctorum deinde Patrum auctoritatem libenter secutum sanctissime atque pie in orthodoxia vixisse. Fertur enim apud Græcos ab eo jussu Patrum Sacrosanctæ illius Synodi symbolum scriptum fuisse: quod ita composuit ut ad deijciendam absque controversia perniciosam hæreticorum opinionem, filium Dei genitum, non factum, consubstantialemque Patri conscripserit, ac Patribus tradiderit; nec inventioni suæ quicquam addidisse, aut inde aliquid detraxisse aut mutasse Patres dicuntur, nisi solum illud: Deum verum de Deo vero. Nam etsi genitum esse a Patre, non factum, consubstantialemque Deo Patri Filium, ad refutationem Hæreticorum sufficerent; quia tamen Deum Filium, Patrem vero Deum verum inter hæc distinguentes Ariani prædicabant; ne quoniam Deum de Deo ille dixit ansam captarent, Deum verum de Deo vero Patres interjecerunt. Hæc res, quoniam nonnulla in hoc libro sparsa invenimus ab Ariana pravitate non aliena, firmo nobis fuit argumento, ante cœtum illum sacratissimum hæc illi conscripta & edita fuisse. Quare sensibus tuo jussu amputatis rosas solummodo latinis hominibus hac traductione obtulimus.

[1] Accusatores habuit *Conradum Gesnerum* in Bibl. Univers. pag. 232. *Dupinium* in Bibl. Eccl. T. XII. pag. 123. & *Huetium* de Claris Interpret. pag. 292. qui *Trapezuntii Eusebianam* interpretationem eo titulo donavit: *Exceptorum potius multorum, quam interpretationis nomine afficienda est.*

Landesbibliothek Oldenburg

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI Homeliæ LXXXVII.

Romæ, MCCCCLXX. [1] sine Impressoris nomine.

PAULO Apostolo teste, primæ quam scribit ad Corinthios epistolæ XII. capitulo, Divisiones gratiarum sunt, unus autem Spiritus. Cujus veritas dicti licet in cunctis videatur hominibus, maxime tamen in ipsis duobus interpretandi gratiam adeptis. In Francisco videlicet Arietino [2], & alio quodam veteri, Omelias beatissimi Johannis Chrysostomi super Johannem filium tonitrui de græco in latinum transferentibus. Francisco enim huic nostro, cujus translationem hoc præsens continet volumen, meliorem partem dedit, ut clare patet omnibus utriusque dicta conferentibus. Quod enim primus confuse & generalibus transtulit vocabulis, hoc iste noster tanquam ante oculos posuit, specialius immo singularius declarando, & stilo ornatiori lectorum corda demulcendo. Quapropter amborum nobis oblatis prænominatorum opibus placuit, & haud dubium placebit & aliis, tanti viri per mundum dispergere laborem; ut & ipse nedum meritum, sed etiam apud Deum & Sanctos ejus habeat honorem. Correctas autem ipsas Omelias secure quisque intelliget, dummodo subscriptis pauculis aurem cordis aperiat. Primum ne lateat Lectorem, ipsum beatum Chrysostomum aliam a moderna totius Bibliæ sequi translationem; idcirco non credat vitio scriptorum tribuendum, si dissonantem verbis sacræ paginæ reperierit auctoritatem. Insuper & translatoris usu potuit evenire. Sicut in XXXII. Omelia de hoc Moisi dicto: Prophetam suscitabit vobis Dominus; quod transpositum est in verbis: apparet, & etiam alibi in locis nonnullis. In LXVI. omnes traham ad meipsum, usus habet: omnia traham ad me ipsum, & cetera. Est & aliud notandum pro rudioribus; quod raris & singularibus utitur verbis & locutionibus, quas etsi viris doctis non opus sit, aliis tamen non sic, sed utile est declarare. In XXX. Perdius & Pernox. In XLIX. Constat, pro consonat, vel concordat. In LVIII. ponitur hæc oratio. Boni & mansueti viri instar: & totius civitatis; instar pro exemplari vel exemplo. Loqui ad gratiam, aut ad voluntatem, pro adulari transfertur sæpius. In XXXI. Tempori eam reprehendit, rara constructio. In XXXIIII. Ipsi audirent: & in XLVIII. Mihi non auditis. In XVII. Reverterunt, & alibi: Convertimus ad gentes. In plerisque locis: supplicia manent, pro imminent. Pœnas daturi. Demum in simplicibus terminis ne errare contingat. In primis præstare recipitur sæpius pro proferri. A pueris, id est, a juventute. Usuvenit, pro contingit. Callere, astute inquirere. Fucis, pro apibus. Concessit, pro secessit, vel cessit. Secundo vento, idest prospero, ut in Prologo, & multis aliis locis. Esto, pro sit, vel tanquam concesso. In XLIX. Alius mortis. In LXXIII. & alibi. Alius cujuspiam mulieris. Hæc omnia improvisa possent decipere legentes, ut vel Scriptores vituperarent, aut libros sine causa macularent. Quare melius est præcognoscere. Tabu-

m lam

[1] Typographi quidem nomen latet, sed *Mattaire* in Annal. Typ. Tom. I. P. I. pag. 287. *Georgium* fuisse *Laver* putat: quem perinde, ac Cœnobium *S. Eusebii* Romanum commemorat ad ann. 1472.

[2] *Franciscus* hic ex Aretinæ Urbis *Accoltorum* familia prodiit: qui cum Græcis tum Latinis litteris, atque etiam Jurisprudentia excelluit quammaxime. Multa de *Francisco*, ejusque fratre *Benedicto* Jurisconsulto ac Historico, summa cum laude scripsit *Blondus* in Italia Illustrata Reg. III. Videndus *Jo: Maria Mazzuchellus* Brixiensis Comes de Scriptoribus Italis Tom. I. P. I. pag. 72.

Landesbibliothek Oldenburg

lam autem sequentem ita legant, quod primum numerum Omeliis tribuant; secundum autem numerum faciebus vel formis Omeliarum, ut exempli gratia: Johannes cur præ cæteris divinam generationem contexuit: Omelia IIII. facie II. & sic deinceps.

Ad Clariss. Virum Cosmum Medicen Florentinum in Joannis Chrysostomi Commentarium super Johannis Evangelio Francisci Aretini Præfatio.

COmmunis fere omnium opinio est, COSME vir Clarissime, superiores, & longe a memoria nostra remotas ætates, omnium virtutum genere nostram superasse, nec ullum nunc inveniri, quem majoribus illis comparare possimus; in qua sententia multitudinem esse minime miror, cujus id ingenium est, ut audita visis & vetustissima quæque majora arbitretur. Quod autem viri graves, & doctrina & rerum usu exerciti idem sentiant, hoc ego quam iniquissimo animo ferendum censeo. Non tamen is sum, qui negem, majori clarorum virorum copia illa tempora floruisse: assentior sane libenter, ob meam in sæculum nostrum pietatem (si commode possem) negaturus. Non enim mihi ita fastidio sunt homines mei, ut neminem illis profitear comparandum; ut plerique obstinata assertione contendunt, male de sæculi sui hominibus meriti, quibus partim qui viderint, partim qui consuetudine devinctos habuerint, nonnullosque beneficos in se experti sint, facere profecto deberent, ut etiamsi non omnino id sentirent, tempora tamen sua amore complecti, & pro viribus extollere viderentur. Est enim, ut sentio, bene instituti hominis temporum suorum bonis delectari; & si quem videant virtutibus præcellere, tanto eos majori admiratione & laudibus prosequi, quanto inter paucos ejus virtus clarior apparet. Et profecto si ætatem nostram non maligne, non invide considerare voluerimus, viros clarissimos habuit, habetque, quos sive magnitudine animi, sive sapientia, sive rerum gestarum gloria, sive magnificentia, sive rerum publicarum administratione, si non præferre, ausim tamen majoribus comparare: unde non minora virtutis exempla quam a majoribus illis nobis proponerentur. Quod licet non hujus loci neque propositi sit impræsentia disquirere; paucos tamen attingam, ne videar velle quidem, quos tamen laudare possim, non habere. Quid enim de Martino Quinto dicam, qui cum primum ad summum Pontificatum est assumptus, imbecillimum & variis casibus agitatum Ecclesiæ statum, & diuturnum schisma ita sedavit, ita in unum corpus redegit, ut ex maximis perturbationibus & procellis, in tranquillissimum portum tanti gubernatoris peritia periclitantem Petri naviculam appulerit? Quid ad clarissimum Principem Nicolao Quinto defuit, cujus tempora, etsi brevissima quantulacumque tamen, in hac nostra inferiori Italia Augusti paci contulerim? cujus ductu & auspicio ut urbs Roma, ita & Romana lingua renovata est; quem nisi tam repente invida mors e medio sustulisset, non minus quam Augustus, urbem e lateritia marmoream reliquisse gloriari potuisset? Quis Pio Secundo pietate par, vere inquam Pio, qui ut commissæ sibi Ecclesiæ & Christianæ religioni consuleret, invalido & imbecillo corpore nullum recusavit laborem? Quid Alphonsum Arroganum Regem memorem, qui ut maximo animo Siciliæ sibi regnum vendicavit, ita & quoad vixit, & sapientia & auctoritate incredibili illud rexit & tutatus est? Quid Franciscum Sfortiam? non-

nonne eum veterum imperatorum jure ſimilem connumerabis, cujus tu nominis & gloriæ, Coſme, vel in primis auctor fuiſti? Neque enim te ullo pacto tacere aut poſſum, aut debeo. Tu enim unus es, quem in privata fortuna cuivis majorum non æquandum modo, ſed longe præferendum contenderim. Tu unus es, quem unice admirari, de quo maxime gloriari poſſimus; tu unus multorum ſimul laudes complexus es, Pompeii auctoritatem & gloriam, Catonis ſeveritatem, Luculli magnificentiam, Craſſi, ſed in meliores uſus, divitias; ſummam præterea in immortalem Deum religionem. Extant clariſſima pietatis tuæ & in Deum & in Patriam monumenta; extant innumera & in privatos homines beneficia. Longe plura ſuſpicor, quibus tacita tecum conſcientia lætaris, quæ indigentibus Dei ſervis, innuptis virginibus, reliquis pietatis operibus tam larga dextra exhibes, ut ſecundum Domini præceptum neſciat ſiniſtra. Et tamen in dies magis atque magis divitiæ abundant, creſcunt, exuberant. Centuplum accipietis, inquit, & merito quidem. Cui enim potius cedendæ ſunt, quam qui ſciat & velit quam liberaliſſime diſtribuere? Jure igitur ſummi Dei clementia, in clariſſima Italiæ civitate, in ſumma & auctoritate & amore omnium te principem conſtituit; & ut Ciceronem Italia, ita Cives te tui in Patriam, ſummo omnium conſenſu, ab exilio reportarunt: ubi tot annos in tranquilliſſima pace, in omnium admiratione filiis paternam imaginem virtutemque reverentibus indolis eximiæ, tot propinquis, tot amicis munitus ſumma cum laude contemniſti. Ubi te omnes Patrem Patriæ & loquuntur & ſentiunt, ubi, ut Demoſthenem ferunt Athenienſes populi, ita tu & principum & rerum publicarum pro arbitrio tuo habenas ſæpe numero moderatus es, ut nemo ſit, qui ſapientiam, qui virtutem, qui ingenium tuum non admiretur; ut & ubi clarorum principum nomen pervenire non potuit, ibi tuum celeberrimum habeatur. Atque ut te conſummatiſſimum virum reddas, inter publicas & graviſſimas occupationes ſi quid otii datur, id omne liberali menſæ, hoc eſt ſtudiis & divinis impendis lectionibus, quibus animus eruditur, oblectatur, paſcitur, veramque concipit beatitudinem. Hæc & alia plura cum de præſtantia tua jam diu acciperem, accuſabam ſane fortunam meam, cui talem virum videre & colere non licebat. Quod ergo unum inprimis deſiderabam votis meis, humanitate incredibili audiſti; juſſiſti Florentiam venire, veni; te viſitavi, ut filium accepiſti, ſpem bonam dediſti. Sed cum inter loquendum a te acciperem, quantopere in Johannis Chryſoſtomi commentario ſuper Johannis evangelio, quem nuper rudi & inemendato ſtilo traductum, R. Patri Johanni Epiſcopo Atrabatenſi dederam, delectavere, incredibilem cepi voluptatem, aliqua ex parte tuæ in me benignitati ſatisfacturum ratus. Itaque cum primum Romam redirem, me ei ultimam manum imponere, & clariſſimo nomini tuo inſcribere pollicitus ſum. Primam igitur ejus partem, cujus græcum exemplar penes me eſt, pro ingenioli mei viribus emendavi; quam (dum reliquum & inveniam & abſolvam) viſum eſt interea ad præſtantiam tuam mittere, ut me pollicitationis meæ memorem intelligas. Opus enim permagnum eſt, & tempore indiget. Et licet in librorum præfationibus auctorum laudes colligi ſoleant, eas tamen in præſentia prætermittere ſtatui; non quin latiſſimus in Chryſoſtomo (ſive doctrinam ſive mores intueri velimus) commendationis campus pateat, ut etiam infanti linguæ uberrimam dicendi materiam præſtare poſſit; ſed cum ad te virum præſtantiſſimum dirigatur, nolui tamen mihi tribuere, ut ea

Landesbibliothek Oldenburg

ostendam, quæ tibi longe quam mihi erant clariora. Cognosces vim hominis, cognosces doctrinam, cognosces mores; quorum plerosque vel omnes potius in te cognosces. Non tamen is sum, qui non intelligam, quantum Chrysostomo dignitatis, quantum splendoris imbecillis interpres abstulerit; sed utcumque, sententias tamen me assecuturum spero. Accipies ergo qua soles humanitate hanc editionem, quam ego tam libenter exhibeo, ut si gratam tibi fuisse intellexero, maximum abs te beneficium me accepisse existimem. Nec me mediocriter & ad hanc perficiendam, & alia aggredienda Cosmus lector hortabitur.

S. LEONIS MAGNI Epistolæ & Sermones.

Romæ, per Sweynheym & Pannartz [1] MCCCCLXX.

Johannis Andreæ Episcopi Alariensis ad Summum Pontificem Paulum II. Venetum Epistola.

SI tua mihi, Pater beatissime, Paule II. Venete Pontifex Maxime, Sanctitas antehac veniam tribuit, ex imperitia forsitan audenti tenuitatis meæ majusculas lucubrationes tuæ potissimum dedicare pietati; ut per sese obscuræ mirifico tuo illustrarentur fulgore, & fierent, te suscipiente, pretiosæ: merito his quadragesimæ augustis venerabilibusque diebus inclytum illum Pontificem Leonem Primum natione Thuscum, ut puto, in Chalcedonensi Synodo summa Patrum admiratione ter sanctum acclamatum, tibi maximo Pontifici tantæ Cathedræ thronum ornatissime implenti debui offerre, non magna difficultate recognitum, sed summa utilitate perlectum. Cujus in brevibus sed divino artificio consummatis sermonibus, latissima rerum divinarum mysteria & secundum canonicas scripturas quidam sacri eloquii principatus includitur. Oratione enim parcus, sensibus vero sublimis, in primisque cælestis, & quod est ante omnia admirabile, profundissimus pariter atque planissimus, pontificia differens majestate, & apostolico facundus eloquio, modestia illa vere christiana virtuteque divina, viva nimirum Evangelii tuba & prope electionis vas alterum, castæ fidei sacramentis aures implet christianas: ut si plura illi scribere vel pontificalium negotiorum ingens labor, vel invidæ ætatis angusta spatia permisissent, omnes divinitatis thesauros facile fuerit supra expositoris etiam qualitatem aperturus. Hic est, Pater sancte, Leo ille Magnus cognomento, primus dignitate, eloquentia nemini cedens, multos excedens sapientia, brevitatis magister, & pene unicus artifex; qui tantæ appellationis nomen san-

[1] Præcipuam Romanam editionem ad hunc annum collocat *Maittaire* in Annal. Typ. Tom. I. Part. 1. pag. 287. Nobis autem mirari subit, *Paschasium Quesnellum* in Præfat. Operum *S. Leonis*, quæ prodierunt Lutetiæ MDCLXXV. vetustas inter editiones, quas recenset, primas dedisse Venetæ editioni ann. MCCCCLXXXV. typis *Andreæ Parmensis*, opere & studio *Jo. Andreæ* Alariensis Episcopi. Sed quam longe aberravit *Quesnellus*, manifestum fit ex iis, quæ eruditè admodum observavit Emminentiss. Card. *Quirinus* in Append. ad Vitam *Paulli Secundi*. Illud enim certo certius est, Romanam ab Antistite Alariensi dicatam fuisse *Paullo Secundo*. At anno MCCCCLXXI. mortem obiit *Paullus*; quomodo igitur fieri potuit, ut omnium prima fuerit editio Veneta ann. MCCCCLXXXV? Huc accedit, *Jo: Andream* ad annum MCCCCLXXXV. usque, neutiquam vitam produxisse: ac tantum abest, ut laudatam editionem curaverit ille, qui numquam typis Venetis præfuerit.

Landesbibliothek Oldenburg

ſanctitatis tamen merito ſuperavit, a ſacroſanctis Apoſtolorum memoriis nunquam diſcedens. Cujus tu quoque exemplo ſacratiſſima Apoſtolorum pignora ſemper amplexus nullo tempore deſerenda cenſuiſti. Quo adhuc Diacono & pro rebus Pontificiis ab urbe abſente Eccleſiæ Romanæ regius clerus & ſanctus ſummi Pontificis prope duos menſes diſtulit electionis ſuffragia ſanctiora. Qui etſi vita omni maximus fuit, ſeſe tamen copia miſerationis exceſſit, & divini ingenii claritate: quem ſucceſſorum multi adeo ſunt admirati, ut diu continuata vocabuli ſucceſſione, Leones per ordinem voluerint appellari, a quibus civitatis quoque Leoninæ facta eſt celebris appellatio. Hic eſt ille Leo, qui maximis Eccleſiæ ſyderibus Ambroſio, Hieronymo, Auguſtino, ne græcas Pontificum majeſtates percenſeam pares maximis omnibus excellentia, occidentibus orbi chriſtiano, & cælo orientibus Angelorumque conſortio, ut ſol quidam pro omnibus unus mundo ſatis fuit illuſtrando: quem ut fulgur perhorruit hæreticorum impietas, coluit ut Numen Imperatorum majeſtas, pluſquam dici poteſt veluti parentem venerata eſt fidelis cuncta Chriſtianitas. Hic eſt Leo certe Eccleſiaſticæ dictionis Tullius, Theologiæ Homerus, rationum fidei Ariſtoteles, & ut omnia unico abſolvam verbo, Petrus in pontificio throno, Paulus in pulpito chriſtiano, ita demulcens, ut vinctos auditores teneat, ita docens ut ſenſibus divinis impleat, ita exhortans, ut ardoribus virtutis incendat, legendus, ediſcendus, imitandus. Hujus propria Pontificis jure dici poteſt oratio; de quo a me magis illum ſtupente quam laudante id ſolum accipi dictum velim; amari facile Leonem poſſe, pro merito nunquam prædicari licere. Is igitur ſit noſter in terris inſtructor, in cœlis apud omnipotentem Deum interceſſor, qui eſt in ſæcula benedictus. Amen.

MESUE DE MEDICINIS UNIVERSALIBUS

Venetiis, per Clementem Patavinum, MCCCCLXXI.

Nicolaus Gupalatinus [1] *Peregrino Cavalcabovi Veronenſi Medico Venetiarum eximio S. P. D.*

REM honeſtiſſimam atque utiliſſimam mortalibus vir inſignis effeciſti, cum Joannis Nazareni Damaſceni Meſuæ filii, vulgo Meſue appellati, medicinale opus elegantiſſimum atque ſaluberrimum in plurimorum hominum manus, tua ſingulari induſtria quam emendatiſſimum veniat. Nam, ut alios multos antiquos medicos præteream, etſi profecto

[1] Præclari hujuſce Viri mentio fit in Hiſtoria Litteria Venetorum illuſtrium, quæ jam jam, auſpice Numine, primam lucem viſura eſt. Præter opus, quod laudatur, illud ſilentio non mittimus, *Nicolaum* una cum *Theodoro Gaza* Theſſalonicenſe in Græcorum voluminibus vertendis elaboraſſe, & Romano idiomate donandis. Siquidem Magiſtro docente, ipſe literis mandabat. *Sixto Quarto* Romæ ſedente, Problemata *Ariſtotelis* e Græco verſa, & *Nicolao Quinto* jamdiu inſcripta, a plurimis librariorum erroribus, quibus ſcatebant, Clariſs. Interpres *Theodorus* emendavit, typiſque Romanis *Gupalatinus* cum Præfatione ad Pontif. Max. conſignavit. *Expliciunt Problemata Rome impreſſa per Johannem Reynhard de Eningen que Theodorus Gazes Teſſalonicenſis olim e greco in latinum convertit: eaque nuper ultima emendatione emendavit ſub Sixto IV. Pontif. Max. abſoluta ſunt Ann.* MCCCCLXXV. XIII. *Calend. Junii. Fœliciter. Laus Deo, in fol.* Adverſus hanc translationem *Trapezuntius* invectivam compoſuit, quæ MS. in Bibliotheca Ambroſiana, teſte Cl. viro *Saxio*, in Hiſtor. Typogr. Litter. Mediol. col. CLV, adſervatur.

Landesbibliothek Oldenburg

fecto Galenus atque Avicenna, quorum alter ſcriptorum copia & elegantia, alter ordine digeſtioneque tanquam ab ipſis principiis artem medicam ordiens, cæteros omnes de ea ſcribentes ſuperat, medicum doctius copioſiusque inſtituunt, atque informant: tamen, mea quidem ſententia, medicorum nemo in curandis morbis, quod ſane primum a Medico exigitur, conſilium operamque medicantis ad adhibenda remedia promptius, celeriusve, quam Meſue, monſtravit, atque edocuit. Quare id de Meſue, quod de Avicenna multi eruditi viri ajunt, dicere auſim. Nam ut ab hoc Galenum, cæterosque Scriptores tota arte medica digerenda, ita quoque Avicennam in curando morbo a Meſue propter ea, quas intentiones appellant, ex ordine poſita, ſuperari facile contendam. Etenim Avicenna cum omnia de medicina, & ea quidem admirando ordine ſcribens, ita ut ipſe dicere recte audeat, quod libro ſuo ſuperadditum eſt, incomprehenſibile ſit, confuſum, inordinatumque, ſicut omnes alii medici, in ſola ægritudinis cura ſe habeat, uſque adeo, ut a quo remedio medelam incipias difficile dignoſcas; hanc partem tanquam ſibi proprie relictam Meſues nobis diligentiſſime ſuffecit. Quod tamen opus imperfectum latine habemus; vel quod Gerardus Cremonenſis, qui hoc ex Arabico latinum feciſſe fertur, vel Auctor ipſe perficere non potuerit. Cui quidem jacturæ Petrus Aponus, ut vir omnis doctrinæ capax, occurrens morbos cordis, ubi Meſues defecerat, aggreſſus eſt; ac ſic curas multorum morborum per intentiones Meſuen ad calcem deduxit. Quod opus Additamenta appellavit. Fecit & hoc idem Franciſcus Pedemontanus, ab Avicenna librum tertium fere totum mutuatus. Quæ cum ita ſint, tibi, Vir litteratiſſime, omnes medici hoc beneficio magnas gratias habebimus, quod codicem hunc rarum prius, & eum quidem medicorum noſtri maxime temporis vel inſcitia vel negligentia mendoſum in lucem protuleris, & tua emendatione caſtigatum, & hoc novo exſcribendi genere prope divino, noſtris invento temporibus, impreſſum. Qua arte habet hæc ætas profecto inauditum cunctis ſæculis celebrandumque miraculum, ut quingenta volumina unius Auctoris nunc fieri facile poſſint, quanto tempore velox ſcribentis manus difficile unum tantum exſcriberet. Ita enim cartha litteræ inſcribuntur æneis formulis eisdem ut lubet diſpoſitis, & quoddam alveolo collocatis; veluti quis diverſarum imaginum gemmis multis pro voto poſitis ac coarctatis in cerea tabella ſuper compreſſa caracteres imprimat. O bonum Germanum illum hujus admirabilis artis primum inventorem, laudibusque omnino divinis celebrandum! Quippe qui tali ratione omnia litterarum ſtudia facillime percipi haberive poſſint, inveſtigaverit. Verumtamen hac in re me palam profiteri minime pudebit, ita quoque hanc artem, ut pleraque alibi inventa, cum in Italiam traducta fuerint, politiorem excultioremque factam eſſe. Cujus rei ſane clariſſimum exemplum præbet, libri hujus elegantiſſimus impreſſor Clemens Patavinus Sacerdos bonus, virque non ſolum litterarum ſtudiis apprime eruditus, ſed & omnium, quos unquam novi, in dedaleo præſertim & manuali opere ingenioſiſſimus. Nam cum neminem tale artificium operantem unquam proſpexerit, ſuo perſpicaci ingenio, elementis quibusdam tantum hujus artis perceptis, reliqua conſummatiſſime reperiens, Italorum primus libros hac arte formavit. Quamobrem mihi facile perſuadeo, ſi in hac prima impreſſione Clemens tam eleganter ſe geſſerit, qui deinceps libri ab eo inſcribentur, omnes & optimos, & venuſtiſſimos fore. Ipſe namque & mente, ut ajunt, & calamo perdocte atque pulcherrime ſcribit. Qua re huic viro omnes medici

ſum-

Landesbibliothek Oldenburg

ſummopere debemus, qui facultatem noſtram hoc volumine illuſtrare tentaverit. Utinam igitur immortalis Deus eum nobis diu ſervet, cum & medicinæ, & omnibus litterarum ſtudiis prodeſſe velit ac poſſit. Rem nobis gratiſſimam faceres, Amicorum optime, ſi digeſtio quoque illa Aphorismorum, quam ſuperiori anno ſecundum pheen Avicennæ membratim diſtinximus, ab hoc tuo Clemente imprimeretur, vel ſola, vel hoc in libro inſerta. Etenim optarem laborem noſtrum ab impreſſore approbatiſſimo in lucem proferri. Vale, & nos ama. Venetiis anno Chriſti MCCCCLXXI. xv. Kal. Junii.

QUINTILIANI INSTITUTIONES ORATORIÆ

Venetiis, per Nicolaum Jenſon, MCCCCLXXI.

Reverendiſſimo in Chriſto Patri ac Domino meo obſervandiſſimo Domino Moyſi de Buſarelis [a] *Epiſcopo Belumnenſi Omnibonus Leonicenus* [b] *ſalutem plurimam dicit.*

CUM hanc mihi provinciam demandares, Obſervandiſſime Pater, ut Quintiliani Inſtitutiones Oratorias emendarem, dubitavi fateor, numquid eam ſuſciperem. Memineram etenim gravem illam ac perdifficilem fore, qui tertio ante anno librum ipſum auditoribus noſtris exponere aggreſſus, ita vitiatum repereram, ut nusquam ferme ſincerus videretur; interdum etiam fuiſſe, ubi nullus omnino ſenſus elici poſſet. Aſt ubi mandata tua obſervarentur animo, rurſus hoc mihi oneris quantumcumque eſſet ſubeundum eſſe intelligebam. Id certe ne illa forte ſuſpicio animum inceſſeret, noluiſſe me potius, quam non potuiſſe, cum præſertim viderem, non tibi ſolum, humaniſſime Pater, ſed omnibus ferme litterarum ſtudioſis ita perſuaſum eſſe, me, ſi quisquam alius, huic oneri ſufficere poſſe. Hac igitur etiam ſcholaſticorum opinione compulſus, ne cui forte laborem ſubterfugere viderer, ingreſſus ſum rem ſane periculoſam, et quæ non minus mihi ſollicitudinis afferret, quam ſcholaſticis adjumenti, ut eorum ſtudiis pro virili parte conſulerem. Accedebant juſtæ preces magiſtri Nicolai Jenſon Gallici, alterius (ut vere dicam) Dædali, qui librariæ artis mirabilis inventor, non ut ſcribantur calamo libri, ſed veluti gemma imprimantur, ac prope ſigillo, primus omnium ingenioſe monſtravit, ut huic viro, qui de re litteraria tam bene meruerit, nemo ſit, qui non favere ſummopere debeat. Idcirco non difficulter impetravit, ut non hoc ſolum opus, verum etiam utranque Ciceronis artem corri-

[a] Antequam Bellunenſem Epiſcopalem Sedem conſcenderet, Polæ Epiſcopatum tenuit. Cum Præſul Polenſis eſſet, *Thadæus Quirinus* Patritius Venetus, ut refert Eminentiſs. D. Cardinalis *Quirinus* in Epiſtola ad S. P. *Benedictum* XIV. quæ habetur in prima Decade pag. 65. libellum transmiſit, cui titulus: *Traductio in S. Maximum* de Parſimonia, ubi in epiſt. nuncupatoria ſe ſtudiorum ejus ſocium appellat.

[b] Ludimagiſter in Oratoria diſciplina juxta nonnullos inſignis; at juxta *Corteſium* de Hominibus Doctis pag. 27. in ſcribendo *ſatis amplus, ſed parum nitens, aut excultus, nullus candor eſt Latini Sermonis, neque flos ullus, quem in oratione requirimus*. Inter celebres *Joannis Ravennatis* diſcipulos numeratur a *Flavio Blondo* Ital. Illuſtr. lib. IV. & a *Joanne Bonifacio* Rhodigino, in Hiſt. Tarviſina Lib. XI. pag. 638. diſcipulus dicitur *Victorini Feltrenſis*.

Landesbibliothek Oldenburg

corrigerem. Nunc tamen hoc ut facerem tua me inprimis auctoritas adhortata est, quæ cum apud omnes pro tua singulari humanitate atque præstantia plurimum valere debeat, apud me quidem tantum valet, ut paternitati tuæ quidquid illa jusserit, non parere nefas esse existimem. Sed bene Deus, qui sua pro benignitate orsis nostris successus prosperos dedit, altero quidem tertiove excepto loco; ubi exempla ut videntur græca latinis depravata lituris, verius quam litteris emendationem non accipiunt; nec auctorum, unde ea sumpta sunt, nomina ponuntur, ut ex his quæri possint. Cetera omnia, ut ego quidem arbitror, ita sunt pro mediocritate ingenii mei castigata, ut eruditis ingeniis satisfactum iri non dubitem. Valeat humanitas tua, cui me plurimum commendo.

JOANNIS TORTELLII [a] ARRETINI
Commentariorum Grammaticorum de Orthographia Dictionum e Græcis tractarum proemium incipit.

Ad Sanctissimum Patrem Nicolaum Quintum Pontificem Maximum.

Venetiis per Nicolaum Jenson MCCCCLXXI.

CŒperam olim, Beatissime Pater Nicolae V. summe Pontifex, commentaria quædam grammatica condere, quibus omnem litterariam antiquitatem, & orthographiæ rationem cum opportunis historiis pro poetarum declaratione connectere conabar, profuturus sane pro mea virili studiosis linguæ latinæ; interim ab aliis studiis negotiisque familiaribus interceptus, illa prorsus relinquere, atque longo tempore abjicere visus sum. Sed nuper cum apud Alatrium Campaniæ oppidum ex aeris Romani molestia secessissem, ea absolvere quorundam amicorum rogatu conatus sum; ac sic quoque ad calcem vix usque perduxi opus magnum, varium & diffusum, atque illud tuæ Sanctitati, a qua velut fonte omnia mea bona fluxerunt, dedicare constitui. Non quidem ut institutionibus grammaticis, poetarumque historiunculis tua Beatitudo indigeat, qui cæteros in doctrinis omnibus etiam minutis ex summa ingenii memoriæque felicitate præcellis; sed ut in tua illa bibliotheca, quam omnium quæ fuerunt præstantissimam comparas, aliquo pacto collocare possis. Nam licet ex magnificentia animi tui, qui nonnisi clarissima in litteris ædificiisque & rebus cæteris aggrederis; viros utriusque linguæ eruditissimos ex omnibus fere terris veluti ad virtutis quoddam asylum convocaveris, quos, ut suum possint excolere ingenium, lau-

[a] Aretinæ Cathedralis Ecclesiæ Archipresbyter institutus fuit primum. Tum ann. MCCCCXLV. se contulit ad Romanam Curiam, in qua ita se gessit, ut perquam dilectus fuerit a *Nicolao Quinto* S. P. eruditorum hominum Mœcenate beneficentissimo. Ejus doctrinam cum primis laudat *Hieronymus Aliottus* Ord. *S. Benedicti*, in Epistola ad *Joannem de Turrecremata*: cujus Epistolæ partem aliquam ex Cod. *Bernardi Trivisani* P. V. eruit Vir Cl. *Apostolus Zenus*; quamque inseruit T. XI. Diarii Litterat. Italiæ pag. 306. *Is est Johannes Tortellus, Archipresbyter Aretinus, qui & patriæ & amicitiæ, & propinquitatis nexu devinctus est mihi: & græce latineque doctissimus: & inter theologos atque philosophos non mediocris nec contemnendus magister: qui tanquam alter Plato literas toto orbe fugientes est prosecutus. Nam ob litterarum græcarum peritiam comparandam, quam egregie est assecutus, non est veritus in Græciam proficisci. Et Bononiæ sub clarissimo theologo Gaspare nostri Ordinis religioso, ipse quoque theologus evasit insignis &c.*

Landesbibliothek Oldenburg

laudemque sibi parare, & aliquid conficere, quod posteritati prodesse possit, maximis præmiis afficeris, non tamen deterrebor & ego aliquid pro mea parvitate tuæ bibliothecæ offerre. Quam etsi ex clarissimis altissimarum doctrinarum auctoribus fulcire cupis, quia tamen & minores aliquando facultates necessariæ sunt, non dedignaberis pro tua sapientia etiam minorum facultatum libros inserere. Video enim quantis impensis & sumptibus, quantaque diligentia græca oratorum volumina, historicorum & philosophorum atque summorum theologorum in latinam linguam traduci procuras. Video quantam adhibes curam in antiquorum nostrorum operibus exquirendis, quæ deperdita credebantur; ita ut nonnullos ad diversas extremasque mundi partes pro re hac multis cum difficultatibus & impensis destinaveris. Quæ cum magnis in rebus effeceris, non pigebit etiam minorum facultatum libros in ipsa tua bibliotecha reponere, & maxime illos, qui de Grammaticæ facultate loquuntur. Quæ, auctore Quintiliano, nisi Oratoris futuri fundamenta fideliter jecerit, quidquid superstruxerit, corruet. Et nisi æquo longior essem, complura possem in medium exempla afferre, quibus facile cognosceretur, quot ex hujusmodi artis negligentia in Poetis, Oratoribus, & Historicis quotidie errores insurgunt, quot in jure civili, medicinæque arte, & ceteris facultatibus interpretationes ineptissimæ singulis afferuntur diebus, quot obscurissima ex ejus ignoratione sæpissime videntur, quæ alias lucida & perspicua intelligi potuissent. Unde nemo unquam inter doctos connumerari potuit, qui non magnam huic disciplinæ operam impenderit. Et ut ejusdem artis professores, qui in ea præcelluerunt, leviter transeamus; fuerunt sane inter ipsos Grammaticos viri doctissimi, ut Iginus multi nominis Romæ Grammaticus, Didymus, quem Macrobius omnibus Grammaticis, quique sint, aut fuerint, magna audacia præponere non dubitavit; Antonius Empho, cujus scholam Cicero post labores fori frequentabat; Nigidius Figulus, quem Gellius arbitratur juxta M. Varronem omnium doctissimum; Valerius Probus sua ætate scientia præstantissimus; Cornutus, Anneus, Castellius, Terentius, Scaurus temporibus Hadriani, de quibus & Gellius ipse mentionem fecit. Fidus etiam Optatus tempore ejusdem Gellii multi nominis grammaticus fuit. Prætereo etiam minus antiquos, ut Donatum, Servium, Diomedem, Priscianum, Victorinum, viros non minus rethores & philosophos, quam grammaticos. Sed hos velut ejus artis professores facile transeo, & ad alios venio. Quid non etiam Favorinus temporibus Gellii philosophus clarus de grammatica, Gellio referente, multa eruditione sæpe disserebat? Nonne etiam longe ante eum Aristoteles, omnium philosophorum princeps, Theodetesque, ut testis est Quintilianus, ex Stoicorum secta, ut Priscianus ipse ostendit, de hac facultate acri cura & diligentia plura scripsere? Porphirius etiam eximius philosophus in Homerum commentaria edidit, quæ usque in hæc tempora durant; & in quibus non solum altissimum Poetæ sensum, & vocabula quæque explanat, sed & minutissimas grammaticæ quæstiones absolvit. At hi, ut dices, Græci fuerunt philosophi: fateor id quidem; sed non minus nostri & philosophi, & oratores, summique duces facultatem hanc necessariam judicaverunt, & de ea acri cura & diligentia aut disseruerunt, aut scripta posteris summa cum laude reliquerunt. Et Ciceronem inspiciamus primum, qui linguæ nostræ absque alicujus dubitatione princeps fuit. Quod idem artis hujus, ut dixit Quintilianus, diligentissimus fuerit, & in filio, ut ex epistolis apparet, recte loquendi, hoc est & scribendi, asper

Landesbibliothek Oldenburg

quoque exactor & corrector extiterit. Aut vim C. Cæsaris editi fregerunt de analogia libri? Aut ideo minus Messalla nitidus, quia quosdam totos libellos non verbis modo singulis, sed etiam litteris dedit? Quid etiam de Marco Varrone dicemus? An admirandæ suæ doctrinæ derogavit, quod minutissimas quæstiones in hac arte magno volumine contrectavit? Quid de C. Basso duce nobilissimo, & scientia præstantissimo, nisi laudes dicere possumus? & tamen plures libros de origine vocabulorum, teste Gellio, & aliis nonnullis, multa cum gloria scripsit. Nonne etiam Plinius sua ætate doctissimus in naturali historia de grammatica libros scripsisse gloriatur? Cujus dicta Priscianus nonnumquam inducit, & nos illorum fragmenta quædam pretiosissima comperimus. Quod si tot tantique Auctores de hac materia scripserunt, in qua tu illis dumtaxat cognitione es comparandus; non dedignaberis meum tibi de Grammatica opus inscribi; nec poterunt ulli tuam excellentiam verbis malivolis lædere, si grammaticæ libros coluerís, & de illis æstimationem non parvam feceris, atque in tua bibliotheca locandos illos curaveris. Nam grammatica ipsa, Quintiliano teste, necessaria est pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ vel sola plus habet operis, quam ostentationis. Itaque primum de litterarum inventione, numeroque & figura, ac nomine pertractabimus. Deinde cujusque nostræ litteræ per ordinem potestatem, & in alias litteras tam in dictionibus græcis ad nos pertinentibus, quam latinis mutationes explicabimus. Post hæc vero de ordinatione litterarum invicem tam vocalium quam consonantium, & tam in eadem syllaba quam diversa dicemus. Ultimo particularium dictionum orthographiam suis litteris ordinabimus; & quam brevissime dabitur, ea narrabuntur, quæ ad earundem declarationem facere putabimus.

Accepimusque hæc primum ex fragmentis decem librorum Papyriani, quos de orthographia scripsit. Ex quatuor libris Plinii de arte grammatica. Ex unico libro Rhemii grammatici de potestate litterarum. Ex unico Grylli de accentibus ad Virgilium, cujus parva fragmenta comperimus. Ex Capro. Ex Diomede de octo partibus orationis. Ex Probo doctissimo grammatico. Ex Quintiliano viro summo. Ex Varrone de lingua latina. Ex Aulo Gellio. Ex Donato, Servio, Prisciano, Victorino, Sergio, ex pluribus aliis latinis grammaticis, græcisque minoris auctoritatis, cum antiquorum grammaticorum libros amiserint. Reperi tamen Herodiani fragmenta quædam de orthographia, & ejusdem libros integros quatuor de constructione. Ex glossulis etiam Aristarchi super Homerum & Hesiodum. Quin & ex Porphirio super Homerum plura annotavimus. Quæ vero ad historiam faciunt, ex Virgilio, Ovidio, Homero, Hesiodo, Livio, Plinio, Justino, Herodoto, Thucydide, Appiano, Diodoro Siculo, multisque aliis approbatis auctoribus & græcis & latinis, quos suis locis commode inducemus.

Landesbibliothek Oldenburg

LEONARDUS ARETINUS [1]

de Bello Italico adversus Gothos. [2]

Venetiis MCCCCLXXI. [3] per Nicolaum Jenson.

ETsi longe jucundius mihi fuisset Italiæ felicitatem, quam clades referre; tamen quia tempora sic tulerunt, sequemur & nos fortunæ mutabilitatem, Gothorumque invasionem, & bellum, quo Italia tota pene eversa fuit, in his libris describemus. Dolorosam profecto materiam, sed pro cognitione illorum temporum necessariam. Neque enim Xenophontem Athenienſem summo ingenio virum, cum obsidionem & famem ac diruta mœnia Athenarum descripsit, non dolenter id fecisse reor; scripsit tamen, quia utile putabat illarum rerum memoriam non deperire. Neque Livius noster cum urbem Romam a Gallis captam, & incendiis conflagratam refert, minorem meretur laudem, quam cum P. Æmilii triumphum illum præclarum de Macedonibus, aut P. Africani victorias enarrat. Historiæ quippe est tam prosperas, quam adversas res monimentis litterarum mandare. Itaque optanda quidem meliora sunt; scribenda vero quæcumque contigerint. Me certe hæc ipsa scribentem quanquam multa pro singulari amore meo erga Patriam conturbant; tamen illa ratio consolatur, quod etsi res tunc maxime adversas Italia perpessa fuit, ad extremum tamen superatrix externarum gentium nostram ad usque ætatem terra marique potentissima remansit; civitatesque in ea ornatissimæ magnis opibus magnaque auctoritate viguerunt hactenus, hodieque vigent, quarum gloria & imperium longe lateque extenditur, ut non tam ingemiscendum sit pro his quæ tunc acciderunt, quam lætandum. Ceu Herculem magni labores celebratiorem fecere, quam si nunquam tam periculose laborasset. Taceo morum elegantiam, humanitatemque præcipuam, ac bonarum artium disciplinas, in quibus parens simul & alumna incomparabilis Italia reperitur. Sed commendationis aliud fuerit tempus. Hujus autem belli, quod nunc scripturi sumus, nulla apud Latinos notitia supererat; fama tantummodo quædam & ea ipsa tenuis admodum & obscura ferebatur. Belisarium & Narsetem Justiniani Duces Gotthos Italia pepulisse, ubi vero, vel quomodo, vel quibus rebus gestis nihil penitus sciebatur. Nobis autem ex Græcorum commentariis earum rerum notitia fuit. Itaque ut alia satis multa, sic etiam hæc jam plane obliterata ad cognitionem nostrorum hominum reducere studuimus. Atque eo libentius fecimus, quod cæteræ quidem historiæ de alienis rebus fere existunt; hæc autem tota de nostris est. In qua operæ pretium fuerit, quæ tunc per Italiam Urbes, qui populi, quæ conditio rerum esset, cognoscere; quæ obsessæ urbes, quæ expugnatæ, ac victæ, & quibus

[1] Hic ortus est ex gente *Bruna* Aretii. A Secretis Literarum Apostolicarum fuit sub *Innocentio Septimo*, *Alexandro Quinto*, & *Joanne Vigesimosecundo*; demum Reipublicæ Florentinæ Scriba constitutus, a qua ob plurima ejus merita, Florentina civilitate donatus non modo, sed etiam dignitatibus ornatus fuit.

[2] *Jacobus Tomasius* de Plag. Liter. num. 361. pag. 159. inter plagiarios *Leonardum* enumerat propter hanc Gothorum Historiam, utpote ex *Procopio* translatam. Cl. autem Vir *Apostolus Zenus* in T. IX. Diar. Litter. Italiæ, pag. 208. illum tuetur: nam ut ipse contendit, non solum ex *Procopii*, verum etiam ex aliorum dictis Historiam hanc consarcinavit.

[3] Prima Editio commemoratur a *Maittaire* in Annal. Typ. T. I. Par. I. pag. 290. ad ann. MCCCCLXX. per *Emilianum de Orsinis* Fulginatem, & *Johannem Numeister* Theutonicum, eorumque Socios.

Landesbibliothek Oldenburg

in locis prælia commissa. Hæc enim omnia & scire pulcherrimum est, & ignorare turpissimum. Diligentis siquidem viri est patriæ suæ originem & progressum, & quæcumque illi per superiora tempora contigerint, non ignorare. Habet præterea historiæ cognitio voluptatem animi permaximam, cum omnes natura scire concupiscant; & utilitatem plurimam per exempla similium cœptorum atque exituum multarum rerum instructionem, qua senes adolescentibus sapientiores existimantur, quoniam plura conspexerunt in vita, & non ex suis tantum, verum etiam ex alienis periculis cautiores effecti melius judicant, melioraque consilia assumunt. Opes vero atque imperia maximorum regum, potentissimorumque populorum, qui usque adeo faciliter corruisse leguntur, hi quam stultum sit intelligunt pro illis superbire ac gloriari, quæ nemo exploratum habere potest, usque ad vesperas esse duratura. Ita & sapientiores & modestiores nos historia efficit. Ego igitur, Reverendissime Pater, hos libros ad te mittere constitui, ut & amorem meum erga te præcipuum recognoscas, & judex existas laborum nostrorum; quos ita demum recte suscepisse putabo, si a te homine doctissimo ac sapientissimo probabuntur. Principium vero narrandi hinc potissimum assumemus.

STRABONIS GEOGRAPHIA.

Venet. MCCCCLXXII. per Vindelinum Spirensem.

Epistola Episcopi Alariensis PAULO II. *Pontifici.*

GEographiam multos scripsisse novimus, Pater Beatissime Paule II. Venete, Pont. Maxime, temporum nostrorum felicitas & gloria, cum ejusmodi sit doctrinæ opus, quod omnibus gratum, a pluribusque tractatum vix unquam tamen ad plenum vel apprehensum vel explicatum esse censeatur; dum nunc cæli, nunc marium, nunc situum cæterorum ratione aliquid priorum scriptis adiici posse perspicitur: tanta consequente lectionis hujus studiosos utilitate, ut indoctus nemo videri sanius possit, qui vel exactam membratim, vel in summam collectam rationem reddere patriarum queant. Illum sane Reges maximo honore prosequuti sunt, illum ingentes sunt exercitus admirati, illum ductores legionum tanquam cælestem ducem sunt sequuti, illum miro amore omnes mortales sunt exosculati, quem regionum peritiam callere didicerunt. Ob eam rem divino ingenio atque eruditione viri Hipparchus, Eudoxus, Eratosthenes, Hippias, Sebosus, Bion, Xenophon Lampsacenus, Beton, Timæus, Dionysius, & artis totius splendor & constans artifex Ptolemæus, & ante illum Plinius ac Mella, Augustique temporibus Strabo, aliique plures, nunquam satis laudati, prodiere. Absque id genus viris nulla ab Imperatoribus ac Regibus unquam expeditio est suscepta; id christianitatis principes, ac sedis tuæ Romanæ Ecclesiæ sanctissimi Antistites recte intelligentes, & ante omnes, Pontificum maximorum splendor ingens Nicolaus V. prædecessor haud dudum tuus, Pater sancte, miro studio egerunt, ut Ptolemæus, Straboque Cretensis, non minus historicus quam geographus, atque philosophus, & homericæ majestatis illustris expositor, romanis vocibus audirentur, demandata rei mire difficilis provincia multi nominis viris, Jacobo Angelo Florentino in mathe-

Landesbibliothek Oldenburg

mathematicis doctissimo, ab Alexandro V. transferendi in latinum Ptolemæi, Strabonis vero a Nicolao item V. Guarino [1] Veronensi, & Gregorio Tifernati. Quorum ego in manibus sumptis exemplaribus ex Gregorii Archecystis Asiam atque Africam describi feci; Guarini autem Europa perlecta, quod in ea multa deerant fragmentis, ut puto, Græcorum illius exemplarium, amicorum ope, addi omnia procuravi. In quo Theodoro meo Gazæ, atque Andronico Lampo, item Birago græce latineque doctissimis viris non exigua gratia est habenda. Equidem Strabonem scio lectionis varietate, copiaque, ac summa rerum plurimarum esse eruditione singularem, multoque in sua quam in nostra lingua magnificentiorem, in qua etiam si non est verior, aliquanto tamen futurus est clarior, latinis hominibus placiturum, de quo pro viri merito atque amplitudine nihil dici nimium potest. Sed ab optimo homine Cretensi, ad ineptissimum rabulam bonos omnes calumniantem, Pater sancte, cum tua bona venia vertenda est epistola. Illius enim maledicentia irritatus tam diu tacui, quod locum, in quo insigniter eum affigerem omnibus spectandum, non quia tamdiu mihi silendum foret, expectabam. Feret igitur Cretensis illustris coinsulanum suum per totum orbem obscurissimum, qui sanctis laboribus meis, utilibusque communi studiosorum Reip. medius irruit importune, ut sæva in fruges calamitas, utque in armenta lues, Erinnys verissime improba quietorum. Hunc, quoniam amarulento quondam Timoni mortales omnes odio insequenti simillimus est, non alio quam Cenotimonis, idest novi Timonis nomine, cum honoris præfatione doctis omnibus juste mihi ignoscentibus, appellabo; ita ut si inter ulcerosi illum tergi (ut dicitur) plagas tetigero, responsum sciat, non dictum prius, nec deinceps usque adeo fiat præceps in convitiando, ne dicendo quod velit, quod nolit cogatur audire. Ignoscam enim illi in præsentia pene omnia, quæ, si irritabit crabrones, secundum hanc prægustationem profundentur. Nam tanquam omnis docte casteque scribendi occupatus locus omnino foret, nec ulla superesset materia sapientiæ, in tetram penitus ac cadaverosam totum sese convitiandi demersit fœditatem, ut nostra justior fiat iracundia. Quæ enim (proh pudor) intemperies, quæ larvæ, quæ nisi extrema dementia hos impulit in Platonem? Quem quidem nos humanitatis, virtutisque dulcedine ac laborum, quos maximos atque utilissimos in studiis pertulit, ad posterosque transmisit, non ullis contentionum partibus, ab hujus pro virili turpitudine vendicamus; non ignari, satis superque esse in Platonica defensione illum ab integerrimo & doctissimo & philosopho & theologo scriptore defensum. Quando igitur cogor, (quod minime expectabam) convitiis respondere, quid mihi de his præstigiis videatur, hac epistola Lectores intelligant. Gorgiam Leontinum ferunt primum auream statuam & solidam Delphis sibi in templo posuisse, quod summus illi docendæ oratoriæ artis

[1] *Nicolai Quinti* S. P. jussu, ut *Jo. Andreas* Episcopus Alerienſis refert hac in epistola, demandata est provincia interpretandæ Geographiæ *Strabonis* *Gregorio* Typhernati, ac *Guarino* Veronensi. Si *Alerienſi* credimus, *Guarinus* tantum interpretatus est illam Mundi partem, quæ Europa dicitur; at si fidem præstamus *Vossio* & *Fabricio*, x. libros *Guarinus* transtulit, septemque antea *Gregorius*. Sublato e vivis Pontifice, imperfectum remansit opus, nam x. solum libros interpretatus fuit *Guarinus*. Cl. Vir Marchio *Scipio Maffejus* in Parte II. Veronæ Illustratæ col. 75. & seqq. differens, gravissimis ductus rationibus contendit, totum opus *Strabonis* in XVII. libros divisum, *Nicolai Quinti* mandato absolutum fuisse a *Guarino*. Verum precibus *Jacobi Antonii Marcelli* Equitis finem imposuit. Cl. Marchio exhibet Codicem originalem, manu ejusdem *Guarini* exaratum, qui quidem extat apud Amplissimum Senatorem Venetum, *Jacobum Superantium*; unde certo colligimus ea, quæ vere probarat *Maffejus*.

Landesbibliothek Oldenburg

artis quæſtus foret hunc æmulaturus; ſed male Cenotimon iſte insignis Rhetor, ut ipſius ad Turcum jactat epiſtola impia atque glorioſa, ut Chriſtiani docti omnes intelligunt, ſcoria ſordesque, non imagines aureas, non plumbeas ſaltem perſonas aut luteas, ſed convitioſas ſibi in philoſophiæ quodam templo ac candore Platonico larvas & intemperies collocavit, plenas ſane argento vivo ſui ſtultiloquii, quod rebus omnibus eſt venenum, per quos ſe nigrore ac fuligine in perpetuum indelebili deformavit. Nec contentus tam inopis cerebri errore, immo ſcelere inaudito rugit per plateas, & in triviis non ſtridet, ſed boat in me, qui nemini hominum unquam maledixi, & ei ſæpe adjutor fui, non ceſſans oblatrare, niſi ſi eſt ignoſcendum e compotatione, non convivio madido, ut fieri ſolet, proruenti. Platonem divinitatis ſecretarium a me parciſſime dictum, tanquam nefas atque facinus impium ſtomachatur homo religioſiſſimus, atque ægre fert, diffamatque chriſtianiſſimus, quem etiam philoſophiæ ſacrarium, imo philoſophorum deum a ſummis viris ſcriptum: tantus fuit ſemper ampliſſimi viri illius amor, tam ingens apud doctiſſimos admiratio, etſi oblivioſiſſimus eſt & minime pudens non negabit. Teque, Pater ſancte, convitiationis ſuæ vindicem flagitat, ignorans miſer, quod virgæ baculique tui cenſura magna eſſe noſcitur percuſſi conſolatio. Secretarium tu divinitatis, homo formoſiſſime atque doctiſſime Cenotimon Platonem diu vetas? ac graviſſime ut nefas accuſas? irridere hoc debui, non reſcribere, nec tibi in plateis cantillanti (qui nemini omnino parcis) reſpondere. Sed ne nimium tibi ſapere videare, non tacebo. Tu ne ſolus, bone vir, tu ne quid ſecretarius ſit, cum tamdiu volueris ſecretarius diu, non noſti? Tabernarius quid ſit (non enim dicam cauponarius) ne convitiando imiter quem convitii accuſo, e taberna, ut ſcribis, convivali, immo combibali nuper egreſſus, aut uſurarius, nam fœneratorium nomen propter decoctionem perhorreſcis, aut carcerarius, ſi meminiſti frequens tuum diverſorium; neque enim hæc in te ſunt convitia, quæ ipſe prædicas, quæque ſunt omnibus magis quam tibi propter obliviosum ingenium tuum cognitiſſima: quare non item quid ſit ſecretarius propter nominum proportionem tenes? Ut enim illi a taberna, uſura, & carcere, ſic iſte deflectitur a ſecreto. Quemadmodum igitur qui tabernis vacat operaturque tabernarius; qui item uſuris uſurarius, qui carceri carcerarius; nonne pari lege qui ſecretis dicetur ſecretarius? Deus quidem quisnam, aut quid ſit, ſi vis me credere te neſcire, neganti facile aſſentiar; non enim potes convitiis ſimul & Deo quærendo indulgere; & in cœno occupato maledicentiæ neceſſario nulla eſt de cæleſtibus cura: verum te ego pietatis gratia, ne me criminandi, non docendi tui cauſa reſcripſiſſe putes, paucis, adverte, docebo. Ita enim cui rei ſtudueris, quid aſſidue mediteris, me quoque noſſe tibi oſtendero. De Vicario tu quidem Dei jugiter cogitaſti, nec deſinis (uti mea eſt opinio) cogitare merito ſane; merito, inquam: fuiſti enim, ſisne vero adhuc, ignoſce hoc mihi, id equidem neſcio, illius ſecretarius. Idcircoque tu quoque divinitatis poteras non injuria, non mendacio ſecretarius dici. Nam ſi Deus (uti eſt) ipſa veritas eſt, & Vicarius Dei cathedram veritatis tenet, quisquis hujus ampliſſimi Vicarii verus eſt ſecretarius, ideſt qui partem aliquam principis hujus ſui ſecretorum novit, quandoquidem is princeps eſt Dei Vicarius, ejusmodi vir jure eſt divinitatis ſecretarius. Sed heus divine ſecretarie, etſi ego te numquam illius majeſtatis noſſe ullum omnino ſecretum certus ſum; tamen aſſerenti tibi de tuo te principe cogitare non negabo.

Landesbibliothek Oldenburg

negabo. Cogitasti tu quidem lepidum caput de Christi Vicario; ceterum omnis tua cogitatio, immo furiosa mentis agitatio, & scelerosa insania fuit, quomodo illum, quid illum dixi? quomodo cum illo sanctum populum Christianum Turco per epistolas tuas, licet stultas, tamen venenosissimas, simul traderes infideli. Audi Cenotimon, audi; etsi quis pudor est late ac publicam, si Christianus esse vis, publici facinoris age pœnitudinem. Quis præter te insignem pontificium secretarium, Turcum impiissimum Christianorum sanguinem vorantem, Imperatorem unquam appellavit universi? Quis illi te christianitatem proditurum scripsit? Hæc quidem a me tacerentur, si essent occulta. Hortatur delirus barbarum impissimum, ut sese ad eum cum litteris & pecunia accersat, vias se illi aperiturum, ac consilia, quibus jugo infidelitatis Christianitatem subiiciat, quo populum a confusione, ut dicit insanus, ac colluvione regentium in libertatem vendicet. Suum divinum Principem Christi Vicarium, & Reges omnes, ac Principes catholicos tali dedecore impetit, atque contaminat, quasi de omnibus male meritos. Huc usque non ego, sed indignatio turpissima, & fidei zelus, & mentecapti hujus sceleris horror me ad non tacendum impulit. Jam me hominem esse Episcopumque considerans ad humanitatem redeo atque miserationem. Inops consilii homo, & multum multumque lugende, quæ te nostra injuria ad excors facinus inauditumque irritavit? Non te hominem advenam egentem ad nostros principes venisse olim recordabare? non tu liberalitate Pontificum grandem cogitabas te aliquando fecisse pecuniam? quorum Principum nulla injuria, sed sponte a te fœnoribus obligatam si omnem turpissime amisisti propter usurarum avidum ingenium tuum; debuisti ne propterea factus a mente alienus tam nefario te scelere obligare? Pudet miseretque tum cæterorum tuorum, tuique, tum veteris scholæ, in qua loquentiam forsitan, certe nullam sapientiam didicisti: loquax es factus absque omni modestia, & tui tantum te periculo consceleraſti. Modo etiam quis de te in mea epistola loquebatur? Tu te illum esse profiteri non erubuisti, qui sis convitiatus in Platonem? prodiisti subscriptor magnifice solus tantæ criminationis inventor. Ego tamen tibi omni tempore nomen sacri fontis pie condonabo. Sed revertor ad secretarium, unde discesseram. Sive igitur Deus est ipsa sapientia, sive virtus, sive ens ipsum, sive maximum ipsum, quo majus cogitari etiam queat nihil; horum omnium si quicquam Plato scivit, scisse autem multa præter te diffitetur nemo, divinitatis secretarius citra omnem injuriam reprehensionemque potest appellari, quippe quo gentilium Scriptorum nemo sapientior, castior, & verior legitur; tamque secreta & secrete omnia scribit, ut decidentibus sibi etiam (ut in quadam epistola scribit) propriis tabellis, non possit tamen nisi a divinis hominibus lectus atque perlectus intelligi. Ecce iterum Cenotimon insurgit & in medium Prophetas profert; item Apostolos atque sanctæ Doctores Ecclesiæ, & quidquid potest veritatis christianæ, ut in cœno Platonem convolvat. Aurita imago hominis, & ejus quidem deformis umbra, quis ita loquitur de Platone, ut de christiano? Scimus gentilem fuisse philosophum, scimus illi multa defuisse homini necessaria baptizato; de fide certissimi & constantissimi doctrinam diligimus in Platone. Boetius pueris nostris in schola Platonem facit admirandum, nisi etiam Boetium pari errore insaniaque condemnas. Divus Augustinus mirabilem prædicat in Ecclesia; quod maxime mirum potest videri, cum tot ea tempestate florerent infideles; quocirca seipsum vir sanctissimus quodam loco digne est retractando interpretatus.

Sed

Landesbibliothek Oldenburg

Sed impetu detrahendi in ſpurco ore naſcentia verba profundis. Igitur cum ſanctis Platonem ut Antiſtitem quendam philoſophiæ admiramur, conſciumque ex maxima parte naturæ; gratiam nobis Chriſtus Dominus beneficentiſſime attulit. Illi natura dux fuit; virum bonum credo fuiſſe Platonem, doctiſſimumque ac ſummum, quantum gentilis homo aſſequi potuit, theologum, & a noſtris inclytis theologis magna ex parte mirifice commendatum; &, in quo quidem tui maxime diſſimilis eſt, ſumme fuiſſe verecundum, ideo divinitatis, ideſt ſummæ virtutis conſcium atque ſecretarium. Expectas, ut tibi Cenotimon reſpondeam, qui me ex gurguſtio prodiiſſe oblatraſti? Hoc ego ingenue fateor, me communem habuiſſe cum ſanctis humilibus manſionem, pro qua cum vicinis meis non eſſet futura mihi certatio; immo ne gurguſtium quidem ipſum, unde prodirem, ante Pauli II. Veneti pontificatum feliciſſimum habui. Prius fui Acciensis epiſcopus, ex qua eccleſia poſt quadriennium poteſt quatuor cornuum vervix unus expectari. Nunc modeſte illius mei divini Principis beneficio collocatus ſum in ſancta & quieta Alerienſi Eccleſia, quia fui omnes laudando illi carus, non, ut tu, convitiando rabioſus. Sed ego a te, rex palatiorum, peto: gurguſtione carcerem quoque anteponis? Ego bonarum fui (ut ais) artium ſtudioſus, tu mea ſententia aliquanto magiſter excellens. Sed tua recentia opera neque doctrinam ſapiunt, neque modeſtiam; & tamen vetera non probo. Non te miſerabilis pudet loqui de doctrina, qui doctrinarum arcem, ut gigantes cælum, oppugnaſti? quæ eſt munimento adamante omni firmiore, plusquam centuplici muro cincta illa illuſtri defenſione Platonis. Dictus es ibi pictus magiſter ejus generis coloribus atque pigmentis, quæ omnis mundi aqua non poſſit abluere. Multa tibi & ego & cæteri condonamus, quos immundo ore contaminas, aut potius ornas, quia delirorum (ut ajunt) convitia, ſapientum ſunt præconia. Didiciſſes miſer ab illuſtri terrarum ſitus ſcriptore Strabone, qui tantum gloriæ laudando promeruit. In ejus ego te fronte ſpectandum idcirco conſtitui, ut patriæ communis caritate te ſecreto alloquutum moneret tandem aliquando reſipiſcere, diceretque ſe orbem diligentiſſime luſtraſſe terrarum, neque unquam tibi ſimile monſtrum inveniſſe, Platonis laudatores omnes ubique reperiſſe, quippe te non feris modo, ſerpentibusque, ſed anthropophagis etiam eſſe tetriorem; illos humana carne veſci, te mortuorum poſt duo prope annorum millia cadavera devorare; immo vero in animis omnium hominum ſapientum viventes diſcerpere, & nulla penitus eorum laceratione ſaturari. Tu ſolus reſtabas Cenotimon addendus noſtro operi, ne quicquam eſſet omnino in terrarum orbe monſtroſum, quod non in Strabone poſſemus invenire. Cæterum indocti homines ſcio quam ſint ad carpendum propenſi. Si potes cum tuis combibonibus ac mandionibus philoſophis intelligere, docebo vos equidem humanius, in quo lacerandi rabidi queatis abſque calumnia diverſari; errores meos quærite & corrigite, ſed timetis ſcio me docere. Verum ignoſcant omnes neceſſitati meæ, & per te, Pater ſancte, ante alios vir cultiſſimus atque elegantiſſimus Pontremulenſis Nicodemus ad tuam ſanctitatem Ducalis Orator Mediolanenſis ornatiſſimus. Nam quod illum inter cæteros amicos meos veteres ſinceros ac vetuſtiſſimos magna ratione plurimum veneror ac obſervo, timeo ne ego illi etiam laceſſitus injuria & juſte iratus videar non quidem nimium, ſed præter meum morem exarſiſſe. Strabonem ei ſcio mirifice placiturum. Nam ille ut qui optime intelligit, quique ſupra modum cultioribus ſtudiis delectatur,

Landesbibliothek Oldenburg

tur, hanc præcipue sciendi partem amplectitur, situs omnes, in quibus fuit, optime tenens, cæteros ad quos illi ire non contigit, perdiscit ex libris studiose. Et tempestatum singularum viros excellentes in propriis quosque patriis non magis perquirit ad laudandum, quam ad imitandum, atque assidue, (quod facit) superandum. Illum quidem reor Cenotimoni huic miserabili & importuno multa humanitate ut resipiscat suasurum. Ut tu Pater Beatissime, etiam atque etiam obsecro, ignosce necessitati hujus epistolæ, quæ omnino est contraria studiis meæ voluntatis. Vale semper felicissime, sanctissimeque ac placidissime Pontifex.

Ejusdem Guarini Veronensis Epistola ad NICOLAUM V.

TUarum plerumque rerum contemplatione adductus, Beatissime Pater, in eam venire soleo contentionem, plus ne tibi litterarum, & bonarum artium studia, an tu illis debeas; quippe cum illarum in te, tuique in illas ultro citroque singularia extent merita. Illæ quidem tibi fructum, famam, decusque pepererunt, & ingenium multis & magnis rebus adornatum reddiderunt. Tu vero contra illis splendorem dignitatem gloriamque comparasti, quæ majestatis sedem & pontificale nactæ fastigium, sibi ipsis triumphare, & vere, (ut dicitur) ascendisse videntur. Quid enim splendidius, magnificentius, aut gloriosius vendicare possunt disciplinæ & hæc humanitatis studia, quam ut Romano Pontifici, & christiani nominis ductori assistere se cognoscant & jactent? Tantum namque artes extolluntur, & tanti fiunt, quanti earum cultores professoresque memorantur & celebrantur; unde militarem disciplinam, juris civilis scientiam, philosophiam, cæterasque id genus vel hinc maxime commendamus, probamus, admiramur, quia generosos homines, clarissimos principes, inclytos reges in eis versari solitos dicimus, eisque operam dedisse testamur. Quocirca memoriæ proditum est, Alexandrum illum magnum, cum ad currendi certamen invitaretur, id libenter & strenue se facturum respondisse, si reges æmulos habiturus esset in stadio. Ut autem Dominum nostrum Jesum Christum & hac imiteris in parte, cujus Vicarius vestigia fere sectaris in reliquis, absumptos jam morte Scriptores, ut ille Lazarum & alios permultos, ad vitam revocas, & mersos in tenebris in lucem retrahis, labentesque per ætatem auctores, quasi putrescentia cadavera, in juveniles annos renovas. Hinc factum est, ut illi te patrem recreatoremque cognoscant, pretiosissima bibliotheca quasi præclarissima bibliotheca Romanam locupletaturum Ecclesiam. Quæ tanto reliquis vasis potiora sunt, quanto argentea vasa vel aurea alios usus, & quidem mutos expectant. Codices autem ad sapientiam, ad religionem informandam loquentia sunt instrumenta. Eos tua cura, vigilantia, sumptibus magnis ad Christianam præsertim religionem pertinentes e græca lingua in Romanum conversos eloquium esse fama est. In quibus tuæ pariter majestatis nomen in dies germinare ac florere posteritas aspiciet, & eo quidem amplius, quo magnificentius ipsum beneficium minores intelligentia intellectum amabunt, amato fruentur. E sanctorum namque virorum libris, lucubrationibus, & divinorum mandatorum lectionibus datum est nobis, ut ad humanæ fragilitatis auxilium intercessores invitemus Angelos, dæmones propulsemus, peccata deleamus, vitæ sanctitatem exoremus, regni cælestis beatitudinem fruendam, fide ipsa pollicente, speremus; &, quod summum & amplissimum est, ipsa inter-

Landesbibliothek Oldenburg

prete lectione, Dei veri fruamur alloquio. Pro quibus quidem maximis & immortalibus tuæ ſanctitatis meritis omnis ætas tibi laudes, tibi gratias, tibi honorem, non minus quam Ptolemæo Philadelpho Secundo Alexandriæ Regi, decantabit & perſolvet, qui divinarum ſecreta ſcripturarum per ſeptuaginta interpretes ex hebræa lingua convertenda curavit, & ante Incarnati Verbi myſterium annis ducentis & octoginta in lucem eduxit, & poſteris manifeſta reliquit atque legavit. Poſtremo cum memoria teneas, Domini Dei noſtri verbum a Patribus antiquis in te legitima ſerie derivatum, quidquid ligaveris ſuper terram, ligatum erit & in cœlis; ut quam late pateat divinitus attributa pontificali ſolio poteſtas oſtenderes, terræ ac maris ambitum, cujus imperium penes te eſſe voluit, per ſingulas deſcriptum regiones mortalibus cognitum eſſe voluiſti, quamquam per noſtros quoque homines mundi formam compertam haberemus, græcum etiam teſtem adhibere inſtituiſti Strabonem, ſcilicet virum doctiſſimum, & magnarum rerum cognitione peritiſſimum, qui vel omiſſas, vel neglectas, aut vetuſtate oblitas orbis partes ad unguem reſtituit, & diligentiſſime deſignavit, populos, nationes, res geſtas, flumina, montes, maria terminos ante oculos ponens. Eum tuæ ſanctitatis tractus imperio, in latinum vertere conatus ſum, non tam meo, ideſt tenui, ingenio, quam mandantis gravitate fretus. More autem majorum, qui præclaras actiones conſulari nomine inſignibant, hunc in codicis fronte titulum inſculpendum eſſe cenſui. Strabo recte & acute perſpiciens mundi deſignator acutiſſimus, atque ſolertiſſimus, ut ex Latinis peragrandi orbis viam commonſtraret, Guarini Veronenſis interpretamento Italis quoque ſe aperuit, Pontificante Nicolao Quinto, eodemque mandante.

Ejusdem Guarini in abſolutionem Strabonis incoati prohemium alterum ad inſignem ac patricium equeſtris ordinis virum D. Jacobum Antonium Marcellum [2] *Venetum.*

VEteres illi quorum auctoritas cum ſapientia ad poſteros uſque provecta eſt, memoriæ prodiderunt, Atlantem virum illuſtrem regemque potentiſſimum late quondam terris imperitaſſe. De cujus magnitudine cum alia permulta, tum illum cælum fulſiſſe prædicant. Cæterum longo aliquando labore feſſum, cum deficeret, Herculem Jove (ut ajunt) natum, & rerum geſtarum gloria ea tempeſtate celeberrimum invocaſſe, qui tantum ſubiret onus, & robuſtum hominis munus impleret. Idem meo de Strabone in præſentia dicendum offertur; quod quidem opus arduum & cæleſte volumen, cum ſanctæ memoriæ Nicolao Papæ Quinto terras cœlumque regenti deſtinaſſem, cum de illius majeſtate ac potentia veritas ipſa loquatur, quidquid ligaveris & ſolveris ſuper terram, ligatum & ſolutum erit & in cœlis: & invida viris bonis, & hominibus doctiſſimis fortuna ipſum litterarum ductorem benigniſſimum intercepit, & ſpes noſtras abrupit. Interea circumſpicienti mihi, & animo cuncta luſtranti amplitudinis tuæ ſplendore, & digno immortalitate nomine quaſi Hercules alter occurriſti, qui defi-

[2] Nicolao Pontifice defuncto, *Guarinus* ſe, ſuumque opus nuncupavit *Marcello*, qui jam *Guarino* calcaria addiderat, ut cæteros libros transferret. At *Marcellus Guarini* opus tanti fecit, ut quaſi ex ejus manu prodierit, illud cum nuncupatoria epiſtola dicavit *Renato* Andegavenſi, Neapolitano Regi. Hæc porro *Marcelli* epiſtola in commemorato jam Codice legitur.

Landesbibliothek Oldenburg

deficientis onus ſubires, & arduum munus impleres. Nam cum nobilitatem tuam, ſapientiam, resque tuas domi ac militiæ fortiter, prudentiſſime ac proſpere adminiſtratas contemplor & mente revolvo, quid tibi ad ſummum gloriæ cumulum deſit, nequaquam intelligo, ſive genus, ſive tua geſta perpendo.

Conſideras namque & ipſe ponderas, quanta tibi ſit indita neceſſitas e tot terrarum regina patria, & e Marcellorum proſapia ortum eſſe. Quid cum M. ille Marcellus lætis offertur auribus, qui primus Hannibalem ſuperari docuit. Cujus memoria cum tibi ante oculos obverſatur, ad ſublimia, ad magnifica, ad miranda totus accenderis, ut in tanto nomine degeneraſſe videaris. Nam ſi antiquis annalibus, & auditis fides abroganda non eſt, numeroſam Marcellorum familiam Romana cadente Republica quatuor ingentibus onerariis navibus Venetias adventaſſe fama eſt, quæ immenſis opibus refertæ fuerant. Quarum auxilio ſpecioſiſſimas ædes condidiſſe marmoribus & aliis ornamentis inſtructas, tantæ nobilitatis veſtigia & antiquitatis documenta conſtantiſſima. Ipſæ mecum obſtupeſcere videntur litteræ, cum præclara tua facinora non minus fortiter quam ſapienter ac magnifice adminiſtrata prædicare inſtituunt. Venit in mentem Caſale majus, cujus Præfectus cum eſſes eo bello, quod Philippus Maria Mediolani Dux adverſus Venetum gerebat imperium, ita defendiſti, ut nullo capi conſilio ac robore ſiveris, cum ejus potiundi avidiſſimus hoſtis eſſet. Et erat quidem obſidio robore militum ad triginta millia, & omni machinamentorum genere apparata, & ductoribus cunctis ſub Imperatore Picenino florentibus, qui omne validiſſimum oppidum populaturi primo videbantur impetu. Multa quidem ingentia de te ſeſe offerunt, quæ prologorum compendio & brevitate potius, quam pro dignitate memorari dolent, & conqueri videntur, cum grande ex illis confici corpus & poſſit & debeat. Quæ aliis poſt memoranda relinquo. Quædam tamen præ illorum nobilitate reticere non poſſum, ſpreta prohemiorum formula. Malo enim ipſe ſupervacua verborum copia damnari, quam meis pro viribus tuorum te laborum laude fraudare; præſtetque ut potius redundans, quam ingrata notetur oratio. Cum bello, quod ſupra commemoravi, eo res deducta eſſet, ut in Brixiæ captivitate aut defenſione terreſtris & Veneti pondus vergeret imperii, hoſtilibus copiis & ingenti exercitu civitatis urgebatur obſidio; ſpes quidem hoſtibus, Venetis autem deſperatio creſcebat in dies, fames & inopia premebat obſeſſos, nec ſpes opis ulla dabatur. Campus enim tractus montanus in hoſtium poteſtate ita tenebatur, ut nulla adeundæ urbis via præſtaretur, nec incluſi pro paucitate contra tot millia auderent erumpere. Tu igitur, Marcelle vir ſapientiſſime, ad tanta pericula propulſanda, & malorum remedia excogitanda miſſus per ſylveſtria loca & rupes iniquiſſimas transvolans ex inſperato urbem intraſti, civesque ac milites adeo animaſti, ut te duce obſeſſum per id tempus vehementer ab hoſte Roatum Caſtellum, civitatis vere clavem, & Brixiæ columen ex hoſtium faucibus eripuerint. Subinde civitatem firmatam munitamque dimittens, ut moræ vir impatiens, aſſumpto millium circiter triginta exercitu, majore ex parte inutili, quippe qui commeatus abſumeret, & cum hoſte qui majores copias & vires reparaverat, congredi longe impotens eſſet, per inaſcenſa rupium cacumina, collesque triſtiſſimos invictus velut Hannibal alter per alpes curſitans in agrum Veronenſem revertiſti. Eo ſane adventu exercitum ipſum, cui brevi intra mœnia pereundum erat, incolumem ſervaſti, ac tractum omnem eis

Landesbibliothek Oldenburg

nuncium dubium firmasti, debilem roborasti, ruiturum substentasti, donec illo ingenti exercitu subsidia maxima attulisti. Quibus quidem fortiter ac sapientissime gestis, cum vehementius hostem adversus Brixiam exasperasses, quoddam humanis viribus majus, & vix posteritati credibile facinus invasisti. Quod unum pro sua magnitudine & admiratione ne omittatur exposcit, & quod Xersis Persarum Regis facto non modo conferre, sed anteferre non dubitaverim. Ipsum, inquam, Regem potentia & audacia nobilitatum sic navibus hellespontum stravisse, & in mari pontem construxisse fama canit, ut exercitui permeabile pedibus mare conficeret. Opulentissimo regi facile fuit jactis inter undas ancoris, in stratis tabulatis, salva rerum natura conficere. Tu vero animi magnitudine, mentis acumine, ingenio perspicaci terrestre iter stravisti navibus, & loca perasperrima, montanosque tramites in Benacum Veronensis agri lacum non mediocrem classem myoparonum, biremium, triremium, & alia varii generis navigia induxisti; cum interim Piceninus adversis repugnatur apparatibus a te fusus profligatusque profugerit. Dædalum non tam mirarentur homines præpetibus pennis ausum se credere cælo, quam istum tuum inventum laudibus & admiratione prosequuntur. Nemini dubium est, ea via, consilio, & industria solvendæ Brixiæ quaquaversum obsessæ aditum patuisse, commeatu, pecunia, armis abunde suppeditatis, ejusque liberationem tuo acceptam beneficio referri debere. Et quoniam præ tuarum cupiditate laudum cœpi verecundiæ fines transire, non verebor bene & graviter impudens esse. Quam præclarum factum illud, quam rei Venetæ perutile, quod cum Nicolaus Piceninus redintegratis instar hydræ viribus Veronenses fines maximo cum imperii Veneti discrimine occupasset, & Vicentinum nonnihil agrum, & ingenti contra Comitem Franciscum Sfortiam fossa & munimentis te cinxisse, & apparatu instructus maximo subsidio liberandæ Veronæ adventabat, nec ullus Comiti Francisco transitus præstaretur; tu veluti Veronæ Dictator, vi redactis in potestatem montibus ab hoste possessis, per invia loca, rupesque vastissimas Comitem ipsum Franciscum, & militum quadraginta millium multitudinem incolumem perduxisti; tantumque Picenino terroris incussisti, ut qui timendus antea fuerat, nunc denique timidus trajecto Athesi salutem fuga compararit. Atque eo momento omnis citra transque Mincium res Veneta ab omni metu periculoque liberata est. An vero quisquam hujus ætatis est qui nesciat, cum urbe Verona furtim hostis potitus esset, & intra mœnia cuncta in potestate præter arces teneret armis, ad extrudendos hostes imperatorem nostrum tua ope, consilio, & celeritate usum reparasse? Illum autem in tuæ virtutis testimonium dixisse memoriæ proditum est: Marcelle, tua non minus opera Veronam, quam virtute nostra recepimus. Testis est etiam insula Padi, tuo ductu & auspicio in ea fusum profligatumque exercitum fuisse; qua clade non sane mediocri nobilitata est. Novissime trajecto Adra fluvio, qui finis est imperii, cum adversas ripas adversariorum copiæ pro statione tenerent, tantus est injectus terror, ut populationibus, incendiis, vastitati incustoditus relinqueretur ager; unde inclyta illa & semper imperiosa Mediolanum suis in portis Venetorum affigi vexilla spectaverit. Quo præclaro & memorando facinore tuo auratæ militiæ & equestris ordinis insignia, magnanimitatis & fortitudinis tuæ monumentum meruisti, & approbante exercitu adeptus es. Dux igitur Philippus tanta rerum permutatione commotus, ut qui aliis antea bellum inferre longius soleret, nunc ad portas bellum fervere cerneret, mentem dolore

Landesbibliothek Oldenburg

lore saucius, ex ægritudine morbum contraxit, & paucos intra dies mortem obiit, Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras. Mox ubique populationes factæ, Laudum & Placentia sub Venetum venit imperium; &, ut fama constans, & una omnium lingua testatur, nisi livor æmulorum, & felicitatis comes semper invidia, & hostis vaframenta, ne tuis sapientissimis consiliis Senatus Venetus fidem adhiberet, per insidias obstitisset, Mediolanum ipsum sub Venetorum juga pervenisset, atque inde illi universæ terræ marique imperassent. Illud tua de continentia, integritate, innocentia, occurrit sæculis omnibus celebrandum, Fabriciis, Curiis, Æmiliis, Catonibus sane conferendum, quod in tanta opum, auri, & spoliorum facultate, atque licentia, cum tui locupletandi (*a*) occasio, nihilo divitior domum revertisti. Quin pecuniæ publicæ parcus & sobrius administrator majorem in continenda, quam in adipiscenda pecunia gloriam collocasti. Nihil enim tam angusti animi esse, quam amare divitias; nihil tam fortissimi, quam illas ad liberalitatem munificentiamque convertere constituisti. His ipsis de causis Strabo e Græcia in Italiam nuper adventans triumphaturus est tam illustrem nactus hospitem; præsertim quia certior factus est, te, orbe peragrato, maria, terras, portus, insulas, littora, montes, lacus, flumina, de quibus dicturus est, noscitare, & proinde eos tibi gratias habiturum, ut quorumque iter & cursus aget, nomen tuum disseminet, maxime cum tantum opus, quod Pontifex inchoarat, mancum, imperfectumque reliquerat, Magnanimus eques Jacobus Antonius Marcellus confectum & absolutum sua opera & cura reddidit. Unde litterarii ordinis homines, & studiorum ac latinæ eruditionis professores perpetuo sibi etiam atque etiam devinxit officio.

(a) *deest verbum*

APPIANUS [1] ALEXANDRINUS.

Venetiis, per Vindelinum Spirensem, MCCCCLXXII.

Ad Gloriosissimum & invictissimum Principem Alfonsum Aragonum & utriusque Siciliæ Regem in libros civilium bellorum S. P. Q. R. P. Candidi [2] Prologus.

PArthorum Regem, ut ab Anneo accepimus, sine munere salutare nemo potest. Ego vero, gloriosissime Rex, cum tuam virtutem, humanitatemque considero, tum cæteras naturæ dotes, quibus inter ætatis nostræ Principes vel in primis illustris es, sublime ingenium, summam

[1] *Appiani* Historiam e Græco in Latinum vertit *Philelphus*, non quod Reipublicæ Litterariæ prodesset, sed quod aliorum errata notaret. Quam invidus & male feriatus Vir fuerit *Philelphus*, ignorat nemo. Sic ille in epistola ad *Hieronymum Castellum* lib. XXXI. pag. 219. *Ego Appianum historiographum Latinum reddere sum aggressus, ne istius vestri Petri Candidi Decembris barbaria & inscitiæ diutius Latinas aures ineptiis suis obtundat.*

[2] Petrus hic est Candidus Decembrius Viglevanensis, ex Parente Uberto natus, qui tam Græcam quam Latinam linguam calluit maxime. Ad ejus tumuli latus hoc ei præfigitur elogium: *P. Candidus Viglevanensis Miles, Philippi Mariæ Ducis Secretarius, subinde Mediolanensium libertati præfuit, parique modo sub Nicolao Papa V. & Alphonso Aragonum Rege meruit, operumque a se editorum libros supra* CXXVII. *vulgaribus exceptis, posteritati memoriæque reliquit.* Plura de illo *Cotta* in Musæo Novariensi pag. 250. & Clar. *Saxius* in Hist. Typogr. Litter. Mediol. col. CCXCI.

Landesbibliothek Oldenburg

mam caritatem, ſummam continentiam, nulla ratione adduci poſſum, ut non pluris apud te fidem meam eſſe exiſtimem, quam ullas opes: quippe cum te indigentibus & veluti e naufragio emerſis, quamquam ignotis, offerre videam pias manus. Cæterum nec ſine munere ad te veni, nec vacuis, ut ajunt, manibus tuam majeſtatem ſum adoraturus. Nam cum priores Appiani libros Libycum, Syriam, Parthicum & Mitridaticum Nicolao Quinto ſummo Pontifici, dum in humanis ageret, e græco tranſtuliſſem; reliquos civilium bellorum commentarios, quæ Senatus Populusque Romanus invicem geſſit, nondum editos aut perfectos a me, ad quem potius mitterem, quam ad te, invictiſſime Princeps, Hiſpaniæ pariter & Italiæ noſtræ decus, & qui non minus optimarum artium ſtudiis & litteris, quam armis inclitus es atque memorandus. Accipies igitur novum opus, nec indignum regio animo regioque conſpectu tuo; ſed quod cum priſcis illis voluminibus, ab his qui hiſtorias ſcripſere poſteritati traditis, facile conferri queat. Quod ſi in contrarium nonnulli refragentur, (ut æmulorum mos eſt) quem velint, ex Latinis in medium adducant, ſive Criſpum, ſive Cæſarem, ſive Curtium, ſive alia vulgata doctorum nomina eorum, qui hiſtorias ſcripſerunt, nullos ex his qui cum civilibus Appiani libris conferri poſſint invenient; ſi hiſtoriæ pulchritudinem & varietatem, ſi orationum copiam, ſi bellorum magnitudinem, & eorum qui geſſere gloriam & famam, non eloquentiæ lenocinia metiri velint. Cujus tamen nec hi quidem omnino expertes ſunt. Deinde cum Romanorum facinora omnia ut magnifica & præclara celebrentur, quid magnificentius aut præclarius ab illis actum aſſeremus, quam cum exteris relictis inter ſe vertere manus? Et quanquam illa nefanda & horrenda ſint, illuſtria tamen habebantur, ſi ducum excellentiam, militum præſtantiam, præcipuam in perferendis rebus tolerantiam & prudentiam velimus recenſere; ut in his quæ Mutinæ, quæ Peruſii, quæ aliis in locis geſta & translata memorantur. Adeo quod doctis & Ciceronis opera quotidie verſantibus, aut aliorum, qui de Romanis ſcripſere, nihil utilius aut neceſſarium magis dicet quispiam, quam hiſtoriam per partes conciſam, & a variis auctoribus hinc inde disjectam vixque quodammodo intelligibilem ordine ſuo inſpicere; & quæ in philippicis, quæ in familiaribus epiſtolis & ad Atticum a Cicerone præſcribuntur intelligere. Ego medius fidius dum hæc lego, non audire Romanorum geſta ut hactenus conſueveram, verum intelligere, nec intelligere tantum, ſed intereſſe mihi videor; ita ſuo ordine ſingula appoſita & deſcripta ſunt. Quod a græco homine tam accurate diligenterque fieri potuiſſe, utique admirarer, niſi jam perſpectum haberem & cognitum, quod luce clarius intueri datur, ex Auguſti commentariis, quos de vita ſua edidit (ut Suetonius refert) hos libros deſumptos & exaratos extitiſſe: ſed hæc ſuo loco in Illyriorum bellis, quæ ab eodem ſunt geſta, ſexto hujus operis aperte deſcribentur. Nunc civilium bellorum motus, qui a Romanis prodiere, referemus.

Landesbibliothek Oldenburg

CAII PLINII SECUNDI NATURALIS HISTORIA

Venetiis, per Nicolaum Jenſonium, MCCCCLXXII. (1)

Johannis Andreæ Epiſcopi Alerienſis ad Pontificem ſummum PAULUM II. *Venetum Epiſtola.*

PRoperatio omnis jure reprehendi ſolet, Pater beatiſſime Paule ſecunde Venete Pontifex maxime, in iis operibus, quæ vix ſatis maturari queunt; quod ipſe cum multis aliis in rebus ſim expertus, in Pliniana tamen recognitione potiſſimum, quæ ejusmodi quidem eſt, ut ſemper incipi poſſe, nunquam digne abſolvi, ac pro auctoris merito videatur. Sed quid facerem? tot undique flagitantibus, in nonum annum premi non potuit emendatio, ne futura quidem exacta poſt nonageſimum. Verſandi erant etiam atque etiam ſcriptores omnes latini græcique; conſulendique non tantum ſapientiæ principes, verum officinarum quoque omnium opifices; ac penita abſtruſaque in artificiis omnibus & perſcrutanda diligentiſſime, & eruenda planiſſime. Juvit ſane ac mirifice juvit conatus meos, quod minime diſſimulandum arbitror, vir ſummæ eruditionis & ſapientiæ Theodorus meus Gaza; atque ita quidem, ut abſque illo neque ego, nec (pene dixerim) mundus hoc munus fuerit impleturus. Codicum noſtrorum lectio, ubi in manus hominum venerint, periculum de ſeſe præbebit noſtræ diligentiæ. Conferentur cum iis voluminibus, quæ prius habebantur omnia, & ex librorum collatione judicii cenſura conſtabit. Quæ mihi ſint viſa plus habere difficultatis, emolumenti vero rectiſſime etiam inventa minus, ea ſunt locorum quorundam nomina, & dimenſionum numeri in ſitu terrarum poſiti. Potuiſſent tamen longiſſimo tempore ea quoque partim ex coſmographis, partim ex hiſtoricis, partim denique ex poetis atque oratoribus ſparſim attentata & expreſſa nonnunquam colligi. Sed diuturnitatis prope immenſæ opus illud fuiſſet; & legentium plurimi ſibi per ſeſe multa in dies efficient eo ſtudio meliora. Qua in parte omnes humanitatis ſectatores obſecro, ut ad communem utilitatem ipſi quoque ſollertia eorum inventa proponant in medium. Nihil enim unquam aut tam exiguum & parvum fuit, aut adeo ingens, atque immenſum, quod non fieret a pluribus melius. Rudimenta ſunt, & inchoata quidem rudimenta noſtræ recognitiones, experiendo utique aſſidue profecturæ. Quod ſi in ſuis quique regionibus animadvertentes jam minus reſiſtentem lectori Plinium fuerint anniſi cognitos ſibi ſitus ſollertius emendare, & vetuſtatis tenebris ex parte incognitis præſentium nominum lucem præferre, & more doctiſſimo tum viros excellentiſſimos, tum res ampliter geſtas, qua ex hiſtoriis majorum,

(1) Si Beughemio, in Incunab. Typograph. pag. 110. aſſentimur, editio Pliniana primum Veronæ prodiit ann. MCCCCLXVIII. ſed in dubium revocata videtur a Clariſs. Viris, Jo. Alberto Fabricio Bibl. Lat. Lib. II. cap. XIII. Michaele Maittaire, Annal. Typogr. T. I. pag. 280. in notis ad num. 3. Scipione Maffejo Verona Illuſtr. Part. II. Lib. I. col.... denique ab Eminentiſſimo Card. Quirino, in Append. ad vitam Paulli II. S. P. pag. 206. Prima omnium quæ extant, tribuitur ab Harduino, in Prooem. ſuæ edit. Plinianæ, Joanni Andreæ Epiſcopo Alerienſi; at Veneta Vindelini de Spira MCCCCLXIX. procul dubio præceſſit: Romanam ſiquidem Pontificis Paulli II. anno dumtaxat VI. lucem proſpexiſſe ſatis compertum eſt. Sunt qui autumant editionem Venetam typis Nicolai Jenſon Gallici ann. MCCCCLXX. prodiiſſe, ſed revera hallucinantur, cum Jenſon in calce ſuæ hujus editionis MCCCCLXXII. epiſtolam Alerienſis conſcripſerit.

Landesbibliothek Oldenburg

jorum, qua ex geſtis recentioribus ſuis locis adjungere; ingens fiet illis gloria, legentibus utilitas mira, & voluptas impendio ſingularis. Juvare poteſt multis in locis hanc partem divini vir ingenii, & facundiæ compoſitiſſimæ, prædeceſſor tuus Pius Pontifex Maximus Æneas Senenſis nomine, qui recto more Pontificum apud Romanos gentiles adhuc maximorum, qui ſoli maximos annales ſcriptitabant, hiſtorica dignitate plurima ſcripſit elegantiſſime ſimul atque doctiſſime. Poſſunt prodeſſe Præſules multi, immo vero omnes perdocti ſuarum diœceſum loca deſignando. Europam certe longe melius maxima ſui parte ac verius nos poſſumus, quam veteres omnes noſſe. Hæc ipſa tamen ego quoque ſi vixero, pro mea virili adhuc ſum diligenter tractaturus. Sed eſt hoc quidem opus dierum multorum, hominumque doctiſſimorum atque plurimorum. Menſuræ quidem & fuere hactenus certe, & erunt omni tempore inconſtantes rationibus innumerabilibus, quæ in promptu ſunt omnibus. Verum de coſmographia hactenus. Cætera ſunt ut ratione ad attingendum faciliora, ita propter rerum magnitudinem, pondus, varietatem prope infinita, dum a cælo exorſus Plinius quicquid in recognitionem hominum ſcitu dignum ad ætatem ſuam venerat, quicquid opifex rerum Deus, & deinceps parens natura crearat atque progenuerat, inexplicabili hoc ingentiſſimoque opere nulla oratione unquam ſatis laudato eſt complexus. In hac tamen tanta rerum ſumma illud eſt maxime animadverſu dignum, & ante omnia memorandum, diſcere quantum quave in parte vita ex eo tempore ad noſtram profecerit tempeſtatem. Detrivit illa quidem, quod facile aſſenſerim, multis in rebus iisque clariſſimis; ſed aucta eſt in digniſſimis pluribus atque utiliſſimis, de quibus exempli gratia pauca ſubnectam. Navigatio ſparſum late orbem maxime omnium artium ſemper una conjunxit. Illa enim extrema Indorum Gadibus prope annexuit, & ab Æthiopibus ultimis ad Balticum usque mare diſcurrit, miscuitque res invicem ortas cælo diverſiſſimo. Ceterum in navigandi arte quid habuit juſte ac in parte rudis vetuſtas cum poſteriorum inventis conferendum? Pyxis una magnete moderata plus habet commodi, quam omnis antiqua in contemplando navigatio. Res militaris nonne eſt erecta magnopere bombardis, pyxidibusque, & id genus multis, quos a ſonitu ſclopettos, aut zarbatanas, aut aliter ruſtice appellant, excogitatis, quibus vix montes, nedum arma murique poſſunt reſiſtere? etſi in hac parte ſcio multa veteres habuiſſe miri ingenii, & artificii immortalis. Mel cannæ ſaccar a Galeno dictum, a nobis ſuccarum, vix veteres novere; cujus hodie tam multiplex & numeroſa compoſitio eſt, ut ab ea parte ſuavitas deliciarum omnis ſit ad excolendam vitam induſtrie maxime introducta. Attingamne cetera, quæ exquiſitiſſime Lampus Biragus multumque inveſtigavit, &, ut puto, redegit in volumen? Hujusmodi multa lectione erudimur Pliniana, dum quæri ab eo cernentes ſingula acerrime & minutiſſime, permulta tamen habere nos experimur, quæ ille non paucis voluminibus, ſi ſuis quoque fuiſſent temporibus orta, explicuiſſet. Sed age quid in omnibus hominum inventis tanti unquam fuit, ut cum impreſſorum noſtrorum libraria arte digne conferri & anteferri queat? Quam gloriam æternus Deus tuæ potiſſimum felicitati tribuit, quod alio quoque loco ſcripſiſſe me memini: ut te pontifice maximo id Romæ ſplendoris & utilitatis advexerit, unde ingenia monumentaque ſapientum nulla unquam ſint mundi ſenectute peritura; unde futura omnis ætas ſit incredibiliter ſeſe litterarum genere omni excultura. Quæ induſtria ſi fuiſſet

apud

Landesbibliothek Oldenburg

apud veteres, profecto & Plinii nostri excellentissima alia monumenta, & ceterorum cælestium hominum nostra ætate non desiderarentur. Equidem, Pater beatissime, Plinianam recognitionem amplissimo domino meo temporali Galiazo Sfortiæ Vicecomiti duci Mediolani inclytissimo statueram tua favente magestate delegare; sed existimavi aliquid me adhuc posse addere huic præstantissimo operi, quod sit deinceps illi Principi plus præbiturum voluptatis: quare in proximam additionem recognitionemque hoc illi munus reservavi. Tu si vides me jam tantopere vigilasse, ut quod prope factu videbatur impossibile, jam aliqua ex parte sit inchoatum, nunquam enim dicam perfectum; hanc meam voluntatem conatumque, munificentissime Pater, pro opere computa, & volentem, tanquam assecutum, quod tam enixe concupivi, gremio fove, juvaque auxilio. Tibi det Sancta Trinitas, cælitesque omnes chori, & primi omnium præsides throni immortales tui Petrus & Paulus apostolorum Principes, ut te florentissimo & faustissimo diutissime Pontifice Christianus populus de orbe triumphet infidelium, & contumaciam debellet hæreticorum impietatis: quod ille impleat qui est sæpe benedictus in sæcula, amen. Romæ pontificatus tui felicissimi anno sexto.

Herenius Lugdunensis Episcopus, item Justinus ex philosopho martyr, item cum divo Hieronymo Eusebius Cæsariensis, serio posteritatem adjurarunt, ut eorum descripturi opera conferrent diligenter exemplaria, & solerti studio emendarent. Idem ego tum in cæteris libris omnibus, tum maxime in Plinio ut fiat, vehementer obsecro, obtestor atque adjuro, ne ad priora menda & tenebras inextricabiles tanti sudoris opus relabatur. Instauratum aliquantulum sub Romano Pontifice maximo Paulo Secundo Veneto.

REI RUSTICÆ [1] SCRIPTORES.

Venetiis, per Nicolaum Jensonium, MCCCCLXXII.

Georgius Alexandrinus [2] *Petro Priolo M. Filio* [3] *S.*

PRiscas dictiones de tribus rei rusticæ scriptoribus annotatas, ut tibi latinæ elegantiæ studioso patritio morem gererem, pro tempore brevissime enarravi. Quanquam aut plura annotassem, aut enarratius ea interpretatus essem, si mihi vel plus otii a lectione publica relictum, vel majus ab impressoribus spatium concessum fuisset. Nam tu optimus testis es, hos libros potius transcursim & in tumultu perlectos, quam diligentius emendatos fuisse; adeo me morbo graviter tentatum impressores urgebant. Cæ-

p tera,

[1] Si Maittaire, in Annal. Typogr. T. I. pag. 217. præstanda sit fides, inter omnes quæ extant, princeps editio hæc connumeranda.

[2] Georgius hic est, qui Merula vulgo dicitur, quique Alexandriæ Stateliorum natus, in Græcis atque Latinis litteris excelluit ita, ut merito Polyhistor, ac utriusque linguæ parens dici possit. Ob ejus eximiam eruditionem, Mediolani cathedram humanarum litterarum tenuit, eamque rexit annis decem. Post Venetias se se contulit, Græcas ibi, atque Latinas litteras docturus. Qui, cum Venetiis decem supra octo annos insumpsisset, Mediolanum, unde exierat, rediit ann. MCCCCLXXXII. ac vita concessit ann. MCCCCXCIV. XV. Cal. Aprilis.

[3] Ex Patritia Venetorum Gente progenitus, ac studiis sub Merula addictus.

Landesbibliothek Oldenburg

tera, mi Petre, si ἀκριβεστέρως rustica præcepta evolveris, magna ex parte sine tradente cognosces. Illius tamen & te, & reliquos, qui Catonis, Varronis, & L. Columellæ libros legent, commonefacio, ut de multis medicos consulant, alia ab herbariis discant, nonnulla a veterinariis requirant. Sed ante omnes eum adeant virum, quem diutius ruri versatum colendo agro, tuendo pecori, fructibus condendis, salgamisque faciendis egregie operam dedisse noverint: quando res disciplinaque rustica potissimum usu & experientia docente habeatur. Vale.

AD L. J. M. COLUMELLAM

Georgius Alexandrinus Dominico Georgio insigni patritio. S.

FRanciscus Philelphus, quo primum magistro ad litteras Mediolani sum usus, quotiens a discipulis interrogaretur, immo vero ut est comis facilisque natura, eos ut de se multa quærerent hortaretur, illud duntaxat affirmabat, quod exploratum sibi certumque fuisset, nixus semper tum nostrorum, tum græcorum scriptorum testimonio. Quod si quippiam vel parum constitisset, vel in præsens non succurrisset, non pudebat tantum virum scriptores evolvere, vel si per ocium id non licuisset, studiosos juvenes ad libros remittebat, locum indicans ubi quod consuleretur tractari explicarique putasset. Nonnunquam etiam si in exponendis auctoribus sententiam minus veram protulisset, tum autem ex lectione varia, aut ab alio vel æmulo diversum cognovisset, libenter sua damnata expositione, alienum sensum comprobabat. Adeo veram doctrinam colebat, tantaque ex fide discipulos erudiebat, ut numquam contentiosus in veritatem insurgeret, aut juvenum mentes iis præceptis pateretur imbui, quæ aliquando cum dedecore & damno dediscenda forent. Admirandus profecto vir & ab iis in primis colendus atque sectandus, qui prompto & expedito ingenio præditi honestam cupiunt eruditionem. Gregorius item Tifernus præceptor noster, numquam a me sine honorifica & grati discipuli præfatione nominandus, quod viam ad multa aperuerit, quæ non dico ignorata, sed vix animadversa a doctis viris nostro tempore fuerunt. Adeo acutus & exactus rimator romanæ antiquitatis & censor latinæ litteraturæ severus fuit, ut non modo id probatum elegansque duceret, quod priscorum usu confirmaretur, sed inter eos qui in bonis litteris illustres olim fuissent, judicium atque discrimen exigebat, quando quidem alius eruditioni magis quam eloquentiæ conferret, contra in alio eloquentia major, quam eruditio spectaretur. Illud item ante omnia ab ingenuo præceptore, quæ utilitati discentium consuleret, vitari dicebat, id sibi fidei postulare, quod plerique omnes magistri facere solent, ut sine locuplete teste aut ratione constanti, quæ enarraret credi vellet. Et ut fuit omnibus bonis artibus tam græce quam latine instructus, & in nostra memoria doctissimus, ac sine dissimulatione præceptor verissimus, sic eos maxime omnium promeritus fuit, qui reconditæ alicujus & indubitatæ doctrinæ amatores fuerunt. Sed quorsum tanta & tam longe de Philelpho Tifernoque repetita? Utinam post ea tempora, quibus latinæ litteræ diu turpiter oppressæ & indigne jacentes paululum respirare & se erigere cœperunt, pulsaque fœda barbarie, majestas latina aliquantulum emersit, qui publice per Italiam professi sunt, sive ii publico salario conducti, sive privatis discipulorum impendiis legerent,

aut

aut minus ſibi arrogaſſent, aut quos docebant inſoleſcere non docuiſſent. Nam jam excitatis ſtudiis reque latina in majus creſcente, ſi juvenes ingenue & (ut par erat) ad diligentiam magis quam ad inſolentem negligentiam inſtituti fuiſſent, noſtris temporibus in romanam elegantiam exquiſitamque eruditionem prope ventum eſſet. Sed proh nefas, perniciosam illam conſuetudinem, qua nulla major peſtis ſtudioſis afferri poteſt, in ſcholas intulerunt: Ut quotienscunque paulo ſolertiorem diſcipulum nacti forent, plus quam conveniret eblanditi atque laudibus attollentes, hunc ex Plauti atque Terentii anima conſtare dicerent, in illo vim & copiam Ciceronianam plane ſpectari, alium Διὰ τὴν τοῦ πυθαγόρου παλιγγενεσίαν per Pythagoræ regenerationem poſt longa tempora Virgilium referre, illum verum Naſonem effingere, hunc ita facere ut alterum Livium jam latini habere poſſint. Quæ nugæ eo ſuperbiæ atque arrogantiæ multos perduxerunt, ut iſto illiberali ſermone & inſano præcipientis judicio contenti ſpreto ſtudio propalam de omnibus ſe dicturos pollicerentur, omneque ſcriptorum genus tractare auderent. Quod ſi unquam ratio gravior petita, vel firmius teſtimonium quæſitum fuiſſet, præceptoris verba recordati ſtulteque elati nil aliud reſpondebant, niſi pythagoreorum exemplo αὐτός ἔφη, hoc eſt ipſe dixit, quamvis ipſe non eſſet Pythagoras. Ex qua impudenti temeritate intolerabilique arrogantia lectiones tum variæ & diſſidentes, tum perverſæ atque confuſæ nobilium auctorum habentur, & his potiſſimum diebus quibus in publicum commodum exprimendarum litterarum ratio barbaro invento barbaraque meditatione excuſſa fuit, ut ſæpe ſtomachatus fuerim: cum libros me conferente egregias & proprias dictiones jam ſublatas viderem. Quam ne ruſtici ſcriptores indignitatem paterentur & præcipue L. Moderatus Columella, amicus quidam priſcarum vocum aſſertor a me impetravit, ut inter multas curas gravisque labores collatis exemplaribus quoad poſſem facundiſſimum agricolationis doctorem juvarem. Quod tamen onus cum a me deprecarer, acrius inſtare cœpit prolato codice quodam umbilicis geminis decorato, aurea fronte inſignito, viridi aluta circumtecto, coccineisque litteris ſuperbo, quem diceret ab eo fuiſſe exſcriptum archetypo, quod unus ex eorum numero, de quibus paulo ante diximus, emendaſſet. In quo cum elegantes reconditæ & romanæ voces in obvias tritas & pervulgatas, & quod ægrius ferendum fuit, a ſcriptoris ſenſu alieniſſimas converſas offendiſſem, deploravi primum ſcriptoris latiniſſimi caſum, tum ignaviam & arrogantiam ſæculi noſtri conqueſtus, L. Columellæ libros potius paulo diligentius perlegendos quam emendandos ſuſcepi, quando intra xl. dies inſtantibus impreſſoribus res multorum alioquin dierum conficienda foret. Quare pro eo ocio quod nobis tunc conceſſum fuit, proque ingenio noſtro & ea doctrina, quam perexiguam in nobis cognoſcimus, multis in locis elegantiſſima hæc colendi agri præcepta juvimus, ita nobis temperantes ut nihil aut truncaremus, aut adderemus, mutaremusve, niſi quod nobis luce clarius conſtaret. Nonnihilque dubitavimus, utrum finem ſexti libri recideremus, qui eadem iisdem fere verbis illic repeteret, quæ in tertio jam præcepiſſet. Sed cum nonnulla legerentur a ſuperioribus præceptis vel in verbis vel in re diſcrepantia, nolui temere falcem alienæ meſſi (ut ajunt) ſupponere. Illudque ſatis habui, hac præfatione conſilii noſtri lectorem admonere. Quantum autem noſter hic labor litteris latinis profuerit, te judicem facio Dominice Georgie facunde Senator magnificeque patricie, quem omnibus prope muneribus, quæ in

Landesbibliothek Oldenburg

ſanctiſſima atque ampliſſima republica maxima habentur, functum glorioſe videmus. Cujusque integritas generoſum prudensque conſilium dicendique vis atque copia ſive in agendis cauſis, ſive in conſilio patriæ dando adeo mentes auditorum intrat, penitusque in ſenſus omnes penetrat, ut te velut tonantem ſæpe ſenatus admiretur & ſtupeat, arbiterque quodammodo curiæ dicaris. Porro in veronenſi præfectura tum vero patavina ea fuit cum juſtitia continentia, ut nullo in præfecto unquam aut magis temperata deſideria aut moderatiora remedia ſpectata fuerint, ita omni ex parte tibi ipſi imperans miti quadam auſteritate placidaque conſtantia jura populis prudenter & fortiter dixiſti. Quare factum fuit, ut te prima ſæpius deſideraverit, genoroſique patres ſententiam tuam frequenter recordati ægerrime abſentiam tuam ferrent. Populi vero humanitatem clementiam bonitatemque tuam experti, te non unius anni præfectum ſed præfectorum vices peroſi plurium annorum vellent, nimisque feſtinantes menſes & perquambrevis ille videretur annus, per quem magiſtratum apud eos ageres. Cæterum ne te pœniteat in civilibus negociis diutine verſatum, atque ſemper magna tractantem res ruſticas humilemque materiam legere, quando romani quondam patres iis manibus, quibus gentes domuerant, arva colerent, atque ex agris conſulem dictatoremque accerſerent, adeo opere ruſtico delectati, ut urbico oneri renunciantes ruri velut in portu & quiete vitam agerent. Apud cæteros etiam populos de cultura agri præcipere principale fuit, ſiquidem reges fecere Hieron Philometor Attalus & Archelaus, duces item Xenophon & Mago pœnus pœnica lingua. Te præterea oblectabit ſcriptoris facundia & ſermonis elegantia, qui in tenui rerum materia agreſtique uſu verbis non ex medio ſumptis neque impropriis, ſed nitidis apteque & commode poſitis utitur. In dandis autem præceptis & quid veriſſime & quid decentiſſime dicat reſpexit. Tum agricolas rerumque ruſticarum ſtudioſos & docere voluit, & ſimul docendo delectare. Quod a mantuano vate abſuiſſe, cum de ſatione trimeſtri præcipit, Seneca in quadam ad Lucillum epiſtola ſcribit. Rationem item colendorum hortorum a Virgilio prætermiſſam excepit, adeoque ſcite et copioſe horti dotes numeris abſolvit, ut cum poeta divinus illam poſt ſe aliis memorandam relinqueret, de Columella divinaſſe videatur, cujus voces quasdam ſubobſcuras & forſitan a pluribus ignoratas, ne legentem retardent, paucis enarravimus. Id quod in Catone & Varrone fecimus. Vale.

IN FINE

Nicolao Jenſon Gallico Franciſcus Colucia Verzinenſis. ſ. p. d.

ETſi nihil gratius duco vir præſtantis ingenii, quam tuæ obſequi voluntati, tamen cum a me Palladii de agricultura opus ut emendarem efflagitaſti, dubitavi (fateor) nunquid onus ſuſciperem. Videbam enim quam id mihi difficile futurum eſſet, qui cum unum & item alterum exemplar paulo ante percurriſſe, vitiata ea ac diverſa non paucis in locis ita repereram, ut non niſi acri judicio diſcerni poſſet quæ vera eſſet lectio. Sed cum eam tibi de me opinionem eſſe animadverterem, ut putares procul dubio facultatem mihi non defuturam, ſi voluntas adeſſet, non potui non rem aggredi, ne tibi perſuadere poſſes me non tam non potuiſſe, quam tua cauſa cui etiam majora debeo, noluiſse. Sed gratias ago deo opti-

Landesbibliothek Oldenburg

optimo maximo: qui pro ſua benignitate meis orſis ſecundos eſt impertitus eventus. Exceptis enim non pluribus quinque locis ubi licet verba interrupta videantur, ſenſus tamen elici facile poteſt, cætera omnia (ut equidem arbitror) ita ſunt pro parvitate ingenii mei emendata, ut ſiqui legerint eis a me ſatisfactum iri non dubitem. Cæterum illud non omittam, Palladium non modo quæ apud Catonem, Varronem, Columellam, Martialem, Magonem carthaginenſem, atque alios tum latinos, tum græcos qui de re ruſtica ſcripſere, optime tradita invenerit, excerpſiſse: ſed etiam quæ ſubinde uſus cunctarum rerum magiſter mortales docuit ſcitu digna, collegiſse, & in hunc libellum quam diligentiſſime elegantiſſimeque contuliſse. Cujus ut præcepta magno erunt agricolis adjumento, ita ſtilus dicendi pro qualitate materiæ adhibitus viris etiam eruditis voluptati non mediocri. Vale.

PLAUTI [1] COMŒDIÆ.

Venetiis, per Vindelinum de Spira, MCCCCLXXII.

Reverendiſs. in Chriſto Patri & Domino Jacobo Zeno [2] *Pontifici Patavino, Georgius Alexandrinus* [3] *ſalutem plurimam dicit.*

LIbet laborioſi mei conatus, ne dicam temerarii, difficultatem iis verbis præfari, Reverendiſſime Pater, quibus apud eum Poetam, quem pro virili noſtra corrigendum & emendandum ſumpſimus, Toxilus ſervus & pauper amorem ſuum gravem, modeſtum atque ærumnoſum conqueritur:

Qui amans egens ingreſſus eſt princeps in amoris vias
Superavit ærumnis ſuis ærumnas Herculis.
Nam cum leone, cum excedra, cum cervo, cum apro ætolico,
Cum avibus ſtymphalicis, cum Antæo deluctari mavelim,
Quam cum amore: ita fio miſer quærendo argento mutuo,
Nec quicquam, niſi, non eſt, ſciunt mihi reſpondere, quos rogo.

Nam Plautinæ viginti Comœdiæ, quæ ad hoc ævi dumtaxat extant, latinæ ſcilicet linguæ deliciæ, rerum atque verborum venuſtate & feſtiva ſermonis elegantia legentium animos mira voluptate afficerent, niſi pluribus in locis dimidiatæ haberentur; & tum temporum injuria, tum litteratorum negligenti arrogantia, & librariorum inſcitia depravatæ forent; & ſive gentium, ſive naturæ hiſtoriæ non indigerent, atque tam Græcorum quam Romanorum priſca conſuetudine & jampridem deſita obſcuræ eſſent. Quo fit ut frequentem ac curioſum lectorem non minus ſollicitum faciant & vexent, quam ſi Cupidinis ſagitta illa aurea confixus ruſticam & in totum vir operoſam virginem ſequeretur. Quare qui provinciam hujusmodi duram ac ſane perdifficilem cœperit, quippiam ille non ſolum amantis inconceſſa, ſed pla-

[1] Princeps editio.

[2] Feltreuſis primum Antiſtes, denique Patavinus. Nobilitate, doctrina, moribus a cordatis & ſapientibus Viris commendatur. Ex ejus calamo Exercitationes nonnullæ prodiere, Hiſtoricæ ſcilicet & Oratoriæ, quæ recenſentur in Diario Litteratorum Italiæ T. XVIII. Artic. XII. pag. 410. & ſeqq.

[3] Idem ac Merula, de quo nuper locuti ſumus. Primus hic fuit, teſte Maittaire, in Annal. Typogr. T. I. pag. 314. qui publici juris fecit, celeberrimi, atque vetuſti hujus Comici XX. Comœdias.

Landesbibliothek Oldenburg

plane herculei laboris habere videtur. Is siquidem est Plautus, quem veluti aliena lingua locutum majores nostri, quorum temporibus litteræ latinæ & florescebant, & summum conscenderant locum, vix attingere conati fuerint, adeo ad ejus percipiendos sensus necessaria erat multiplex, varia, & exquisitissima quædam eruditio. Quam rem tum Varro ad Ciceronem scribens, tum Donatus Terentium explanans, testantur. Quod si quispiam nostro ipso sæculo, ubi pleraque veterum Scriptorum aut interierunt, aut fracta & mendosa habentur in tanta librorum inopia, & bonarum litterarum egestate, opus, quod prisci viri macti ingenio, & omnifariam doctrina præstantes, cognitu difficillimum existimaverunt, recognoscere & corrigere, immo abdita & pluribus ignota aperire temptaverit; is, si cœpti sui aliqua ex parte compos evaserit, nimium quid magnum effecit. Nam ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comœdias quadraginta abhinc annis repertas lectionis tum confusæ, tum falsæ, duodecim Herculis ærumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit? In quibus corrigendis operam atque studium insumere velle, monstra persequi atque debellare quodammodo est. Siquidem non magis confici posse videtur rem in desperationem delapsam, & librum qui jaceat atque sordescat, in pristinum statum, pristinamque gratiam vel ex minima parte vindicare, quam leonem prodigiosum, qui nec ferro, nec saxis lædi poterat, devincere. Porro cum nec tantum dictiones examinandæ, sed litteræ atque syllabæ pensitandæ fuerint atque enumerandæ, ut ex earum positu atque figura aliquid vel verum vel vero proximum aucuparemur; quo deprehenso undique multa erumperent, vel magis aperienda, vel plane confutanda; excedræ hoc quippiam habere videtur. Tum autem multa, quæ a nobis longe absunt, longeque insectantes relinquunt, consequi temptasse; hoc certe fuit pernicem, &, ut nobilis poeta cecinit, æripedem cervam delassare. Ætolicum illum aprum vicinæ regioni formidolosum, magniloquentiam Plautinam jure dixerim, quæ amplitudine & religiosa veterum verborum majestate, quasi fulmen quoddam ingenia & eruditionem legentium attonare & concutere ita solet, ut non minus Plautinorum verborum vim & copiam, quam ruentis in se Apri impetum exhorrescant, immo fulgurantem Plautum trepidi expavescant. Aves stymphalicos argutulorum Grammaticorum interpretatiunculis, qui discipulos inter vera & falsa ducunt, comparare possumus. Nam quemadmodum innumerabiles illæ aves vicini agri fructus absumentes præ multitudine fugari non poterant; sic isti in finitimam pravitatem multa alioquin recta & emendatissima deducentes, mentes studiosorum juvenum vel falsa doctrina imbuunt, vel eos halucinantes reddunt: adeo turpissimo & manifestario errato nunquam defuit assertor. Verumtamen numerosa hæc & impudens grammaticorum turba non æreo tinnitu, quemadmodum stymphalices paludis olim volucres abactæ fuerunt; sed vera ratione & multiplici veterum auctorum testimonio absterrebitur, immo fugabitur, atque proteretur. Deluctari cum Antæo est ea cognitione eaque eruditione, quæ per hæc tempora exigua haberi potest, velle in reconditos & peritissimos Poetæ sensus penetrare, & priscarum atque ignotissimarum vocum interpretamenta indagare; quæ quo magis enarrantur, atque aperiuntur, eo acrius & gravius, quasi sumptis a vetustate viribus, contra enarratorem insurgunt. Absunt præterea veteres Grammatici & glossematum Scriptores, a quibus tanquam ab amicis, non argentum mutuo, quod servus se nec invenire docet, sed quæstiones poeticæ, & minus usitatarum dictionum etymologia atque origo requi-

requirenda erat; & si qui fuerunt, nescio quid & modicum, & obscurum nobis dederunt. His omnibus accedit, unum tantum fuisse librum, a quo velut archetypo omnia deducta sunt, quæ habentur exempla; qui si in manus nostras aliqua via venire potuisset, Bacchides, Mustelaria, Menæchmi, Miles, atque Mercator emendatiores sane haberentur. Namque in his recognoscendis libros contulimus de corruptis exemplaribus factos. At septem ultimæ, ut in eas incidimus, quæ simplices & intactæ a censoribus fuerant, quanquam mendosæ forent, multo veriores erunt. Sed quales legebantur octo illæ priores, in quibus pro quorundam intelligentia, quam pro eruditione, & docta diligentia, plurima in perversum mutata & inter se pugnantia offendimus. Hanc ego tam arduam, & tam immensi laboris rem veritus, præsertim cum viderem multorum damnandas esse opiniones, & eorum in primis, qui, sive mandante Nicolao Quinto Romano Pont. sive Alfonso Rege Apuliæ, qui auctores & Dii salutis bonarum litterarum fuerant, tam temere & barbare tum Plautinos sensus invertissent, tum sales venustos & subtiles, insipidos & absurdos reddidissent, pene ab emendatione hujusmodi sum deterritus, nisi me potissimum hortati fuissent patricii duo generosa prudentia & spectata eruditione viri, Hieronymus Baduarius & Franciscus Minius, quibus cum multa perversa & falsa corrigi, & in veram lectionem redigi posse dicerem, ut hoc nomine rem latinam juvarem, singularique quodam beneficio & qui viverent, & posteros demererer, non destiterunt, donec me, ut hoc gravissimum & formidandum onus susciperem perpulerunt, continenter instantes, ut quoad possem revolutis tam nostris quam græcorum scriptoribus viginti Comœdias emendarem, ut aliquando legentibus voluptati, non fastidio forent. Sed neque ipsum, qui omnia me emendasse dicam, aut amissa acquisivisse, aut defecta supplevisse, aut numeros ad certam regulam & libram, ut examussim quadrarent, redegisse, immo qui vel in meipso plurima desiderans multa ita ut inveni reliquerim. Illa enim tantisper a nobis vel demutata vel emendata fuerunt, dum sic esse ex diligenti & multa lectione comperimus, quæ aut fallor, aut veriora veris sunt. Reliqua iis relinquimus cognoscenda & corrigenda, quibus major eruditio, majusque supererit otium; quam modestiam si publici quondam censores servassent, haud ita multa elegantissimi Poetæ facete dicta perversa fuissent. Quale illud est, quod pro madulsam habeo, probe mulsavi; pro manta mane posuerunt; & ignorantes quid significet in proverbio Romano, ve victis, ne mihi dixerunt. Et ubi scriblitæ legebatur, sub lite factum est; & pro sartis tectis sancta leguntur; & pro numero nunc Grammatici sane semidocti, ne dicam deridiculi, qui item oves Tarentinas, sic enim deprehendimus scripsisse Plautum, in frumentum mutaverunt. Alia item notavimus, quæ nunc consulto præterimus pro falsis scilicet redarguenda in eo opere, quod maturamus, jamque emisissemus, nisi succissivo atque tumultuario studio Plautinas Comœdias coleremus. Tu vero interea Patavine Pont. cui nominatim emendationem hanc nostram dicamus, quod sis Pontificii juris consultissimus, & omnium sacrarum litterarum fons atque thesaurus; quod vel ex hoc apparet, ut si quando de divinis humanisque rebus disceptatur, te omnes unicum adeant disceptatorem, & veluti oraculum quoddam consulant; tuque ita prudenter & scite de omnibus respondeas atque judices, ut te unum nostra ætas habeat, quæ vere sanctarum legum interpretem, & disciplinarum patrem appellare possit. Has Comœdias leges, revolves & pensitabis, a studiis sane tuis non abhorrentes;

quip-

Landesbibliothek Oldenburg

quippe qui in eloquentia non minus præstes, quam in sacris litteris, & acutis Philosophorum dogmatis sive præceptis. Quam rem gravissimæ illæ de mira arte elaboratæ totiens cum summa laude & admiratione in conspectu Romanorum Pontificum habitæ orationes declarant; tum decem illi libri, quibus Liviano exemplo in Decadis formam præclara illa avi tui Caroli Zeni facinora memoriæ prodidisti, immo immortalitati consecrasti; nec sinis eum interire virum, quem aliquando urbs hæc longe lateque imperans, Europæ decus & ornamentum, saluberrimæ Religionis propugnaculum, &, quod maris sit domina, cunctarum pene gentium communis patria assertorem habuit. Atque ita leges, ut si quicquam te offenderit vel eorum, quæ nos mutavimus, vel eorum, quæ infirmitatem ingenii nostri excedentia ut inventa sunt, ita manent, notabis & corriges; modo sic esse auctoritate veterum & ratione antiquorum scriptis nixa constet. Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandæ sunt, quicunque musas latinas colunt. Verum hæc exigunt acre judicium, quod plurima, multiplici, & assidua lectione habetur. Nam & Græcis Scriptoribus, & Varrone asserente, judicium Poematum est quid maximum & difficillimum; quanto magis temporibus nostris, quibus vix bonarum litterarum principia percipi possunt. Quare siquis diligens fuerit & sedulus vetustatis explorator, poterit & ipse opem aliquam Poetæ veteri & eleganti ferre. Nos quoque ut fecundius fructum nostri labores ferant, in commentarios conferemus, quæcunque a nobis sive emendata, sive aperta fuerunt. Lectoremque rogamus, qui Plautinas has legerit Comœdias, boni interim consulat, dum sive annotamenta, sive quæstiones nostras Plautinas ediderimus. Vale.

ROBERTUS VALTURIUS [1] DE RE MILITARI.

Veronæ, per Johannem de Verona, MCCCCLXXII.

Ad Magnanimum & illustrem Heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam, splendidissimum Ariminensium Regem ac Imperatorem semper invictum Præfatio.

CRedo equidem, nec sum nescius, dux & Imperator inclyte Sigismunde Pandulphe, tanta est livoris & invidiæ nostri hujus sæculi malignitatisque perversitas, quam multos hoc meum incessuros opusculum, quod in tanta scilicet probatissimorum utriusque linguæ scriptorum copia, qui accurate & eleganter rei militaris præcepta tradiderunt, ego potissimum ausus sim temere ac jejune libros de tanta re comminisci; in qua primum censorum aciem struam, quam cœpti mei rationem reddam, quam de præscriptione operis hujus differendum quicquam putem. Inter istos itaque qui mea legent, novum immo antiquum & admirabile homi-

[1] Princeps editio. Hoc opus deinceps e latino in hetruscum sermonem transtulit, peregregius vir Paullus, cognomento Rhamnusius, patria Ariminensis, professione Jurisconsultus, qui ob præclara merita Civium Venetorum albo adscriptus fuit. Rhamnusii porro versio Veronæ quoque lucem aspexit, teste Maittaire T. I. pag. 443. ann. MCCCCLXXXIII.

Landesbibliothek Oldenburg

minum genus fore ſcio, nec mihi ſoli ultimo hominum, verum primis ac maximis importunum, quibus nihil rite fiat, quibuscum loqui ſi cœperis, faſtidiant ſingula, ſua licet non edant, indignenturque numquam in ſententia permanentes, ſi veluti muta & rationis expertia vitam ſilentio prætereas. Nonnulli veluti ſues in luto grunientes quum norint forſan ad hanc immortalitatis & gloriæ partem ex litterarum & ingenii ſui conatibus aſpirare non poſſe, nec invenire, nec explicare ſermone quod fuerit inventum, incaſſum me laboraſſe contendent; & quoniam nixu ipſi ſuo minime juvabuntur, nullum adjuvari poſſe cenſebunt. Alii velut apum fuci & improbiſſimi Sicophantæ ſolita libidine omnibus detrahendi & ad ſingula quæque carpenda proni & ingenioſi, non deerunt interpretes, qui calumniabuntur ſingulorum ordinem, eo pacto ſcientiæ famam ſibi aucupari credentes, qui puerilis jactantiæ ſtudio tenebuntur obnoxii; quum olim conſueverint adoloſcentes ab inſigni accuſatione aliqua primum nomen auſpicari, Formionis peripatheticæ ſectæ philoſophi, aut Sergii Galbæ perſimilem me dicent. Alii, cum nitida ego, ut illi, cute & corpore propter umbram molli, nullo unquam vulnere admiſſo, de re militari, de fortitudine ac ignavia Ducum, de inſtruenda acie, de loco caſtris capiendis idoneo multisque id genus verba facturus ſim ad eum maxime Ducem, qui & caſtris nutritus ſit, & exercitus maximos duxerit ſemper invictus. Erunt & alii porro monſtruoſi Lucifugi, qui falſam ſcientiæ perſuaſionem induent, ſub peritiæ tamen oſtentatione, ac doctrinarum ſuarum opinione multa ſibi arrogantes, & intra ſeſe neſcio quid inepte cornicantes, quique non tam criminibus quam maledictis annitentur obruere; quorum voces tumentiaque verba minime perhorreſcens nihilo pluris ego faciam, quam Demetrius ille, quem dicere ſolitum accepimus, eodem ſibi loco voces eſſe imperitorum, quo & ventre redditos crepitus: quum nihil pene interſit, qua parte corporis ſurſum an deorſum turpiter ſonent. Acrius urgebunt alii & inculcabunt mihi illud ſatyricum: Tenet inſanabile multos ſcribendi cacoethes: illius obliti non minoris in ſatyra, eſt quoddam prodire tenus, ſi non datur ultra. Quos omnes etſi poſſum jure meo repercutere, malim tamen æquo animo intactos linquere, maxime quum haud quaquam ex eorum ſim numero, qui æmulis carere velim; & eo ſint ſtudio & ingenio provecti, ut nihil reprehenſibile, nihil niſi ad unguem perfectum habeant. Non pigebit igitur, ſi qua me inconſulte præterierint, quanquam mea diligentia & curioſa perſcrutatione veterum ex libris explorata omnia eſſe ſciam, vel amicorum, vel eruditorum monitu ſi vera fuerint emendatione corrigere, ſi minus, Democriti potius riſum, quam Heraclyti lacrymas ſequi velle. Non enim ægre feram, hanc eſſe de ſcriptis meis exiſtimationem, ut qui neſciunt, doctiſſimos, graviſſimos, ſanctiſſimosque viros ab æmulis, quibus referta ſunt omnia, perperam talia perpeſſos eſſe, intelligant. Atque ut a Poetis initium ſumam, qui ſunt multo antiquiores, quam hiſtorici, quam oratores, quam cætera ſcriptorum genera, Homerus primus omnis philologiæ dux & antiquitatis parens, divinarumque omnium inventionum fons & origo fuit; haudquaquam tamen ſic poſteritatis ſtudia reſtrinxit, quin æmulos haberet quamplures qui & labantem & cedentem oneri, & dormitantem eum nonnunquam appellent; ſed zoilum illum inprimis, quod mirabere, qui a Macedonia Alexandriam profectus optavit ſibi cognomen ut Homeromaſtix appellaretur, quum ſua Ptolomæo regi contra Iliadem & Odyſſeam ſcripta compa-

Landesbibliothek Oldenburg

rata recitaret, quanquam ante annos mille diem obiisset Homerus. Maronem vatem Mantuanum disciplinarum omnium cognitione ad unguem excultum, & cujus anima, ut inquit Flaccus, candidiorem aliam non tulit terra, ab C. Caligula nullius ingenii, a M. Vipranio Repertore, a Cornificio Evangelo, Cabillo Pictore, Hærennio Perillo, Faustino, Octavioque Avito, ac multis aliis non tanquam imitatorem, verum etiam tanquam defloratorem & veterum compilatorem publicumque furem novimus esse notatum. Hæc eadem a malivolis passus est P. Terentius Comicorum summus, qui Comœdiarum Prologos in defensionem scenis dedit. Urgebant enim, Comœdias eum omnes a Polodoro ac Menandro transtulisse, & a Lælio Scipioneque in scriptis sic adjutum, ut merito non sua sed aliena pro suis edentem criminarentur. Sunt qui non tam ab his, qui tum adolescentuli forte fuere, quam a Q. Sulpicio Gallo, qui consularibus ludis fabularum dandarum initium fecerit, vel a Q. Fabio Labeone, & M. Pompilio consulari utroque ac poeta viris, ut pote quorum operam & in bello, & in otio, & negotio nedum Terentius sed Senatus Populusque plerumque Romanus fuerit expertus. Quis M. Tullio Cicerone doctrinarum luce in eloquendo ornatior, quis felicior in explicando, quis in persuadendo potentior? qui in arce romanæ eloquentiæ stetit, id necdum inter ætatis suæ homines, verum apud posteros assecutus, ut ejus non Arpinatis cujuspiam hominis, sed animatæ divinæque potius eloquentiæ nomen habeatur. Obtrectatorum tamen morsus evitare non potuit, quominus in eorum linguas incideret; hunc enim Græci repetundarum dignum accusari censent, quod ea litteris mandaret, quæ haud primum ex se forent inventa. Criminantur alii incomposite eum loqui, & non modo tumidum, sed redundantem in repetitione, nimium denique atque verbosum, quum tamen mos sit ei profundam rerum scientiam sub brevitate verborum tegere. Martianus Capella vitiosissimum in clausulis reperiri eum, turbante numeros quadam permixta confusione dicit. Nonnulli quoque inter maximos viros tam prodigiosi extiterunt, in quibus sunt Gallus Asinius Calvus, & Largius Licinius, cujus liber in sugillationem ejus atque notam etiam invulgatus fertur infami titulo Ciceromastix, ut scribere ausi sint, oratorem maximum improprie atque inconsulte locutum: quos itidem, ut in oratione etiam sua Vatinius testis est, ob insignem linguæ festivitatem Consularem eum scurram minus puduit appellare: quodque magis mirabere, tanta est judiciorum varietas. Extat ejusdem Ciceronis de optimo genere dicendi liber, tale tamque ex alto sumptum opus, ut idem in epistolis ægre attigit; a M. tamen Bruto, ad quem & cujus precibus scriptus erat, erudito viro licet, & scribentis amico, non probatur. Quis Demosthene, in tanta Grajorum hominum eruditione, oratoriæ artis præceptis, & dicendi usu ac majestate præstantior? Et quanquam, cum dicturus esset, concursus in audienda causa ex omni Græcia fieri solitos monumentis Atticis atque Latinis memoriæ proditum sit; attamen hic ipse hujus, quem modo diximus, Ciceronis aures persæpe non implet. Quis Epicurum intoleranda superbia detrahentem omnibus non audivit Pythagoræ, Empedocli, Democrati, quem amicum licet, totis voluminibus laceraſſe traditur, quod in Philosophia paululum a se, suisque insanis opinionibus discordarent? Democritum, a quo quæ sciebat in philosophicis cuncta didicerat, & quem exigua mutatione verborum in omnibus sequebatur, hunc acrius innuebat; nempe qui magistro caruisse gloriaretur, & videri vellet. Secuti sunt in hac detrahendi libidine Epicurum

Me-

Landesbibliothek Oldenburg

Metrodorus atque Hermanus ſupra dictos quosque philoſophos lacerantes, nec ullius magnitudini parcentes aut gloriæ, quando idem Epicurus mirum in modum Platonem ſpernit, & contumelioſiſſime Ariſtotelem vexat adverſus Tritamum hominem in dicendi nitore tantum, ut ob divinam ejus eloquentiam Ariſtoteles Theophraſtum appellaret. Scito ſermone & Attico invenitur ſcripſiſſe etiam fœminam ac meretriculam quidem. Fuit & Zeno ipſe maledicus & aſpernator non immodice, qui & Chryſippum philoſophum acutiſſimum & ejusdem ſectæ nominans, contemptim non Chryſippum, ſed Chryſippam ſemper diceret; nec modo qui tum erant, Apollodorum, ſive cæteros coetaneos convitiis ac maledictis inceſſeret, ſed parentem, immo deum philoſophiæ Socratem, latino verbo uſus, quo mordacior, credo, eſſet, ſcurram Atticum appellaret. Similiter qui de Platone Xenophonteque duobus Socraticæ amœnitatis luminibus exquiſitiſſime ſcripſere, non affuiſſe ab ipſis motus quosdam tacitos, & occultos ſimultatis & æmulationis mutuæ putaverunt. Fuit & Annæi Senecæ in Fabium Quintilianum, & Quintiliani in Senecam detractio non levis; & quamquam ambo excellenti ingenio & doctrina viri, eodem cælo geniti, quos ætas, quos profeſſio pene junxerit, ſejunxit tamen ideo parium, immo diſparium peſtis livor, ut nec Fabius Senecam ore pleno probare poſſit, nec ille de Fabio, par pari referens, niſi contemptiſſime loqui. Livium hiſtoricum celeberrimum, tametſi lacteum ſibi alii, alii uberem & beatum eloquentiæ fontem vocent, Cajus tamen, ferox, fateor, princeps, ſed minime rudis, ut Senecæ dicta commiſſiones meras, & ſine calce arenam dixit; ac verboſum hunc in hiſtoria negligentemque carpit, cui & Pollio Patavinitatem quampiam dicit ineſſe. Saluſtianæ orationis brevitatem, qua nihil apud eruditos elegantius, nihil poteſt eſſe perfectius, maligne etiam reprehendere, inſciteque obtrectare plerique conati ſunt. Utque ad ſanctos Patres convertatur oratio, quis Hieronymi contentiones non audivit, non legit, cum Ruffino Aquilejenſe, cum Joviniano, cum Vigilantio, quem nonnumquam proprio, nonnumquam mutato nomine dormitantem appellat? Quis ejusdem cum Auguſtino non vidit epiſtolas, & quum contentionis ſtudium & voluntas forte abſit, more ſanctorum, in quibus illi duo omni genere doctrinæ, & vitæ ſanctimonia, omnium judicio excelluerant; æmulationis tamen non parvæ ſpeciem quamdam præ ſe tuliſſe haud dubie viſi ſunt. Cyprianum in omni genere oratoriæ artis admirabilem, & cujus ingenii facilitatem, copiam & ſuavitatem admirantur omnes, a peritis tamen quibusdam accuſari deriderique ſolitum legimus, & una ſui nominis littera immutata Caprianum appellari, quod ingenii tam divitis venam ad dominicam orationem ac humilia quædam alia litterarum ignaris ſolum enodanda convertiſſet. Ad poſtremum quum conſtet, ingeniis omnis ævi præcellentibus unum hoc venenum, unamque labem invidiam extitiſſe; non mirum tibi Sigismunde, nec cuipiam videri debet, ſi contra me puſillum hominem & indoctum ſcholaſtici quidam & circumforanei rabulæ latrent atque deſæviant: quocirca lectorem etiam humanitatis jure poſtulo, quisquis ille erit qui viderit hæc, ne jurgiis inſectetur, conterat, vel deteſtetur. Verum ſi ab initio legerit, perlegat quoque & in legendo quæ alibi norit, quum nihil ſcribi omnino nova inquiſitione poſſit, minime tanquam inſqua repudiet, ſatisque eſſe judicet, non eſſe hæc nec in compitis, neque in tabernis litterarum ludi valde protrita. Illud denique peto, ut non erudiendi oſtentandique novi aliquid magis quam reſtaurandi gratia quæ

Landesbibliothek Oldenburg

deperdita erant clarorum virorum testimonia, quasi majorum demonstratione vestigiorum scripta hæc æstimentur: atque ut ejusce deperditæ rei notitia plenior habeatur ab ipsis (ut ita loquar) cunabulis scriptores ejus auctores recensebo, quos & multos & præclaros tam Græcorum, quam Latinorum, aliarumque gentium fuisse comperio: Demetrium scilicet Phanostrati filium, Phalereum, Democritum, Xenophontem, Pyrrum Epyrotarum Regem maximum, Iphicratem Athenienſem, Anacharsim Scytham, Cincium, Julium, Higinum, Catonem Censorium, Marcum Varronem, M. T. Ciceronem, Cornelium Celsum, Martianum, Modestinum, Marcellum, Sextum Julium Frontinum, Vegetium Renatum Patrinum; his minus omissis, quæ a Romulo, Numa Pompilio, Tullo Hostilio, Anco Martio, Tarquinio Prisco, Servio Tullio ex Regibus; ex Cæsarum vero & Augustorum familia Julio Cæsare, Divo Aug. Divo Trajano, Adrianoque instituta, inventa, commutata, vel revocata sunt: quorum pene omnium libri qui scripserunt cum vel temporum vitio, vel jactura quadam nostra deperissent, illique ipsi qui fato minus essent absumpti in multis deficerent, quæ ad rem spectare videbantur; suscepi laborem novæ hujus commentationis tuo tantum nomini dedicandum. Nullus enim occurrebat alius, neque amore aut errore teneor in tanto nobilium Ducum & Imperatorum numero, cui jure tuo munus hoc dedicari dignius posset. Quippe qui hac solus tempestate castrorum filius, exercituum parens optimis quibusque doctrinis & artibus belli imbutus clarissimis exacti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris hujus rei afficeris, vitam illorum ac gesta studens æmulari, eoque libentius id effici, quod concilium cælestium terrestriumque in sedibus immortalitatis te collocasse videbam, omnemque inclytæ domus tuæ gloriam, subditorumque populorum spem in tuam potestatem transtulisse, ut non aliter ac Dei nutu sine dubio factum sit, quod tam arduus ecclesiæ romanæ casus emerserit, quo heroicam divinamque illam virtutem tuam facile posses ostendere. Nec ægre feres de te audiens quod aliquando de summatibus viris & illius tribus dictum est, & litterarum custodiæ traditum: ut enim Hectorem & Achillem Trojani belli celebritas claros fecit, innumerabilis Xerſen exercitus, & Marathonia pugna Miltiadem, Camillum Galli, Manlium Capitolina defensio, Scipiones Carthago, Cymbri & Teutones Marium, Pompejum Mitridates atque piratæ, Cæsarem Britannia, Gallia atque Thessalia, sic te divina signa per omnes Italiæ oras, per omnes exteras nationes notissimum clarissimumque reddiderunt, cum Eugenio Pontifice maximo, omniumque sanctissimo præside, tu gentibus ejus adversus egregium sane Ducem Franciscum Sforciam socerum tuum potentissimum ac acerrimum dominici tunc gregis hostem, adversusque Florentinum Venetumque populum Imperator invictus adesses ac sacrosanctam Ecclesiam ejus gentibus laceratam & armis oppressam brevi temporis curriculo contra communem omnium opinionem ad summum dignitatis suæ culmen instinctu divinitatis, mentis magnitudine, ductuque tuo consilio & auctoritate provexeris; neque aliter illum ipsum castrensem impetum atque conatum tuum, qui præcesserat contra hæc ipsa ecclesiastica signa & illum Tarraconensium regem Alphonsum Philippumque Mariam Insubrium, Ligurumque ducem bellicosissimum reor extitisse, nisi quia maxima vi maximoque discrimine modestia tua illustranda erat; ac veluti cæli temperiem venti imbresque commendant, ita ad augendum tuæ dignitatis cumulum apud pontificem, apud omne genus homi-

hominum illum tumultum hunc ſpectatiſſimum triumphum præceſſiſſe crediderim; ut quot in illo turpitudinis notas extingueres, tot in te triumphales coronæ refulgerent. Convenientiſſimum præterea videbatur, ut cui merito omnia debeo, & imperio ſubſum, ipſi meum, ſiquid eſſet præ cæteris dicaretur ingenium: ſperans denique id fore morte obita, ut ad poſteros aliquando non inglorius commigrem & vivam; ubi ſi immortalitatem illam quam omnes expetunt, pauci vero aſſequuntur, vel ipſe non aſſequar, gaudebo tamen tuo auguſto paternoque nomine, cui hoc de re militari opus inſcripſi conſecravique, me diuturnam lucem, & ſempiternam quandam gloriam adepturum, qui fortaſſe ſine te, qui multis me ad ſcribendum rationibus impuliſti, in tenebris abjectus jacuiſſem. Sit itaque tuo tantum nomini dicatum; & quid de te mihi pollicear videas obſecro. Numquam enim hujuſce libri exordio nomen ipſum legetur tuum, quum paſſim & ubique gentium ſublime magnificumque prædicetur, quin mihi ſplendoris & gratiæ plurimum ſit allaturum. Putabunt enim ſinguli, ad quos liber iſte pervenerit, non parva nec inutilia ſe percepturos, dum tam ſplendidum, tam præcellens, tam illuſtre ipſis primis apicibus nomen tuum intuebuntur & legent. Suſcipe igitur clementiſſime ac optime princeps Sigismunde Pandulphe, gratiſſimis ulnis munusculum hoc exiguum, licet ab animo tam tibi deditiſſimo tuique amantiſſimo profectum, intentiusque leges, quum aſpirare tibi inter plurima ſtrepentium occupationum tuarum agmina licebit: invenies profecto plurima in hoc opere, quæ tibi ſint aut voluptati maximæ legiſſe, aut ornamento vidiſſe, aut uſui meminiſſe, quippe quæ præceptis & exemplis ſuis oblectare atque inſtruere bene inſtitutum animum poſſunt. De cujus cauſis nihil attinet plura nunc diſſerere, quum quidem ſingulæ partes ejus deſtinatis aliquot voluminibus explicandæ ſint, quæ ordine ſuo tunc demum proſequar, quum præfatus fuero pauca quædam de ipſius rei origine ab aliis pene omnibus omiſſa Scriptoribus; quam reor ad univerſæ etiam rei deſcriptionem ab aliis quoque pluribus intactam maxime profuturam.

PETRI DE ABANO

CONCILIATOR DIFFERENTIARUM PHILOSOPHORUM.

Mantuæ, per Thomam Septem-Caſtrenſem & ſocios, MCCCCLXXII.

ante Tractatum de Venenis. [1]

Reverendiſſimo in Chriſto Patri & Domino Domino N. Divina Providentia Summo Pontifici. [2]

PEtrus de Abano minimus Medicorum cum devotione præſens ſcriptum tam veſtræ petitioni, quam pro debiti ſolutione afferre, juxta poſſe obedire propono: ut Sanctitati veſtræ tum ad profectum corporis, tum ad ſcibilia coaugenda tractatum utilem quam brevem non minus de venenis

[1] Satis ſuperque de Petro Apono, celeberrimo Mathematum, reique Medicæ Profeſſore, ornatiſſimus Vir & Comes Joannes Maria Mazzuchellus in ſuis Commentariis de Scriptoribus Italis differit.

[2] Quamvis nomen Pontificis in epiſtola non innoteſcat, facile tamen ſuſpicari poſſumus, Librum de venenis, eorumque remediis Honorio IV. Petrum nuncupaſſe, cum alios eidem Pontifici, Mercklin, ac Mangeto præſertim teſtibus, ſanitatem reſtituerit.

Landesbibliothek Oldenburg

nenis inſcribam. Primo ſiquidem diviſionem faciam de venenis, ſunt enim nobis magis nota quæcumque per partes dividunt quoddam totum. Secundo unumquodque diviſionis membrum reſolvam, hinc ad terminum ſingularem; ſic enim cujusque rei ſcientia completur, a generaliſſimis ad ſpecialiſſima deſcendendo. Tertio deſcribam modum ſecundum quem venenum mortificat, & nocumentum inducit humano medicinæ corpori proximatum: inde namque notitia curationis in arte medicinæ verſatur. Quarto ſermonem faciam de præcuſtodia & cautela, ne aut venena propinentur, aut ſi propinata non noceant: præcuſtoditia enim ars eſt curativam excuſans. Quinto ſigna ponam & curas ad quodcumque venenum aſſumptum, & ad ejus nocumenta introducta. Sexto & ultimo virtutes Bezoarticas, ideſt a morte liberantes occulta virtute potius, & divina quadam complexione vel natura ad quodcumque venenum deſcribam: & cum hoc ſolvens quæſtiones duas difficiles valde, quarum prima erit de theriaca magna, utrum theriaca ſit alicui veneno bezoar vel medicina. Et ſecunda erit, utrum venenum aliquod poſſit ad certum tempus taliter exhiberi, quod ex eo quis ad illud tempus moriatur, & non ante.

LEONARDI ARETINI [1] EPISTOLÆ.

MCCCCLXXII. ſine Anno, loco, & Impreſſoris nomine.

Reverendiſs. in Chriſto Patri & Domino Jacobo Zeno [2] Epiſcopo Patavino, Antonius Moretus [3] Brixienſis, & Hieronymus Alexandrinus [4] S. P.

IN emendandis imprimendisque Leonardi Arretini Epiſtolis, Patavine Pontifex, libenter tibi paruimus. Turpe enim erat tibi apprime erudito nolle perlibenter morem gerere: quum præſertim in hoc & ſatisfacere tibi, ac ceteris impenſe doctis, qui minus invidia obcœcantur; & Leonardi lucubrationibus aliquam gratiam referre poſſemus, qui de nobis tam benemeritus eſt omnibus linguam Romanam colentibus. Quoi quæ viro doctrina, & eloquentia ſit, præter æmulos, omnes judicent. Doctiſſimi quoque omnes hujus viri admirabilem eloquentiam, ingenii acumen, verborum copiam, majeſtatemque ſententiarum intueri poterunt. Complectere igitur, clementiſſime Pater, hilari fronte opus, cujus te jampridem cupidiſſimum intelleximus. Scimus tamen plerosque livore quodam debilitari. Sed qui volunt, legant. Nos vero quanti fecerimus, hinc cognoſcitur. Nam quidquid nobis erat pecuniarum, læti impendimus. Bene vale, & nos, ut ſoles, ama.

[1] Leonardus hic eſt, qui de Brunis nuncupatur, & de quo ſuperius verba fecimus, ubi de Bello Italico adverſus Gothos loquuti ſumus. Novam editionem Epiſtolarum hujus celeberrimi viri, paucis ab hinc annis Florentiæ paravit Clariſs. Abbas Laurentius Mehus.

[2] De hoc nobili Antiſtite, doctrina, moribusque percelebri, ſatis apud Ughellum.

[3] Laborioſum munus Correctoris, quo nullum Typographicæ arti magis neceſſarium, diligentiſſime exerçebat, ſic affatur Eminentiſs. D. Cardinalis Quirinus, in Specimine de Brixiana Litteratura P. 1. pag. 54. De ſollicitudine in emendandis Operibus, atque de ejus doctrina teſtes affert idem Eminentiſs. quamplurimos, præſertim Sabellicum in epiſt. ad Dominicum Grimanum, annotationibus ſuis in Plinium præfixa: *Antonius Moretus*, inquit, *homo ut noſti, noſtratium litterarum perbelle eruditus, ſtudiorumque fautor maximus*.

[4] Idem ac Squarciaficus, cujus ſuperiori loco meminimus.

Landesbibliothek Oldenburg

OMNIBONUS LEONICENUS VICENTINUS [1]

De octo partibus Orationis.

Venetiis, per Jacobum Gallicum, MCCCCLXXIII.

Ad illustrem Magnanimumque Principem Dom. Federicum de Gonzaga [2] Marchionem Omnibonus Leonicenus.

EN tibi, humanissime Princeps, Grammaticæ libellus erudiendis liberis tuis accomodatus; quem a me tantopere petebas illustrissimorum Principum avi, Patrisque tui vera progenies. Nam & ipsi nihil antiquius habuerunt, quam ut liberi sui his artibus instituerentur: quibus ingenia magna ad excelsioris fortunæ cultum excitantur, quorum alter Victorinum Feltrensem conduxit (quem virum bone Deus!) ætatis hujus tam sanctitate vitæ, quam doctrina præstantissimum, ut inclytis Filiis, Genitori tuo, ac Fratribus literarum magister esset simul & vivendi præceptor. Illum deinde imitatus Genitor tuus optimus me dignum duxit condiscipulum suum, cui tantam indolem traderet, tuam dico, Fratrumque tuorum erudiendam. In quo mihi utinam fortuna affuisset, studium certe non deerat. Tu nunc utriusque æmulus id præcipue curas, ut liberi tui bonis moribus, & optimis disciplinis imbuantur. Itaque ut eorum eruditioni pro viribus consulerem, hunc libellum, quem postulabas (quantum mihi per occupationes licuit) breviter & commode compilavi. Quem si diutius desideraſti, quam & Tu volebas, & ego opinabar; primum excusabis negocia mea, deinde ipsius libelli tarditatem utilitate pensabis. Vale felix.

[1] A natali solo cognomen sumpsit, scilicet a Leonico districtus Vicentini haud ignobili oppido. Inter illustres Joannis Ravennatis discipulos numeratur a Flavio Blondo, Ital. illustr. lib. IV.

[2] Ludovici Marchionis Mantuæ, tum armis cum litteris celeberrimi filius, de cujus virtutibus fuse tractat Scipio Agnellus Maphæius in Annal. Mantuanis Lib. XI. cap. IV.

SABINI PARADOXA IN JUVENALEM

Romæ, per Georgium Sachsel de Reichenhal & Bartholomeum Golsch de Hohenbart, MCCCCLXXIV.

Ad Reverendum D. Nicolaum Perottum [1] Pont. Sypontinum per A. Sabinum [2] Poe. Lau. paradoxa in Juvenali incipiunt feliciter.

NON indignum esse arbitror, Reverende Domine, ad te ipsum scripta nostra dirigere, qui virtute ingenii eum dignitatis gradum conscendisti, ut magis poetica facultas tanto viro, quam ipse laurea per Divum Cæsarem Augustum Fredericum vertici tuo quondam imposita orna-

[1] Juvat hic exscribere, quæ de Antistite Perotto in Peplo Italiæ, Jo. Matthæus Toscanus exhibet. *Nicolaus Perottus ex Lentino Umbriæ oppido, hodie Saxoferrato, Græca Latinaque litteratura juxta clarus, Archiepiscopatum Sipontinum ob doctrinam, & virtutem meruit; in quo munere recte administrato, extrema jam senectute obiit apud Villam Fugicuram ab ipso domino nomen sortitam. Hujus ex officina prodiit Cornu Copiæ, sive Latinæ Linguæ Commentarius, Liber omnifaria eruditione refertus, cujus Lectorem nunquam collocatæ in eo operæ pœnitebit. Quibusdam etiam aliis Libellis rem Grammaticam juvit, & Polybium Latino eloquio expressit.*

[2] De hoc viro in litteris exculto, judicium habemus apud Paulum Cortesium in Dialogo de Hominibus Doctis pag. 49. *In aliquo numero*, inquit, *fuit Angelus Sabinus Poeta, qui non satis, si non contemni, probari etiam cupiat: quanquam multa sint in eo inaniora, nihilque varietatis adhibeat ad permulcendas aures.*

Landesbibliothek Oldenburg

ornatus fueris. Equidem nullo pacto probare possum eos ipsos, qui scripta plerunque sua potentibus divitibusque principibus, sed ignaris, dicare solent spe quadam mercedis inducti; nam sic Musas ipsas pudicitia & morum sanctitate conspicuas in quæstu pro meretricibus sedere cogunt, quæ, ut Horatius inquit, nonnisi lotis manibus contingi deberent. O viros prophanos, o de humanitatis studio male meritos! Sed ipsi quoque nonnumquam scriptores arenæ semina mandaverunt, & eorum opera tineis corrosa cum ipsis pereunt, quippe quæ tanquam res inanis & divitibus ipsis incognita in aliquo aulæ loco tanquam in fimo relinquuntur. Ipse vero non spe præmii inductus R. D. Vestræ nostrum constitui opus devovere, quæ libros torpescere, & situ vel sorde aliqua squalere non permittit. Assidue enim, licet majoribus negotiis, & regimine patrimonii impeditus lectitas, & Catonem imitaris qui in senatum Homerum vel Hesiodum, quotiens a consiliis cessaret, deferens lectitabat; vel Julium Cæsarem in castris, qui quanquam militaribus studiis detentus statutam tamen horam litteris repetebat. Satis præmii mihi datum duxero, si viro doctissimo & honore poetico ornato aliquid placiturum scripsero. Igitur cum per aeris intemperiem ab urbe Roma in Sabinos Cures me recepissem, Heroidibusque Nasonis poetæ inclyti heroas respondentes facerem, venit ad me vir quidam religiosus cognomine, ut dicebant, Praxiteles Sancti Francisci Ordinis, quædam in Juvenali perdifficilia loca interpretari poscens. Is quanquam Guarini Veronensis Carolique Aretini discipulum se profitebatur, tamen nescio quo Cornuti commentario magis fretus cæteris omnibus melius se Juvenalem intelligere, suisque sententiis reclamare nec quenquam posse existimabat. Cujus hominis præsentiam cum pro religione & more in omnes meo venerarer, nec indignum mea responsione facere volui. Auctoritate ergo summorum historiographorum divinorumque poetarum adeo omnes ipsius simul & Cornuti opiniones oppugnavi & confutavi ut se igni daturum Cornutum ipsum polliceretur, si quas opiniones ipse attulissem, litteris mandarem. Ego quoniam videbam menti ipsius opiniones nostras hærere, ut morem gererem me scripturum promisi. Quare R. D. ex variis, summisque auctoribus divinas quasdam admirabilesque sententias collegi, ideoque paradoxa dici volui, quas ad D. V. impræsentiarum mitto. Cui tantum equidem tribuo, ut si ipse confirmaveris, non alius quicquam obiicere possit, nostrumque opus, neque enim virtute ingenii mei, sed summorum virorum auctoritate mihi placeo, nullo pacto periturum videatur. Sed jam rem aggrediamur.

Ad Reverendum D. Nicolaum Perottum Pont. Sypontinum per A. Sabinum Poe. Laur. paradoxa in Juvenali incipiunt feliciter.

SCripseram olim, ut tibi R. D. notum est, paradoxa in Juvenale, nec non postquam me in Urbem Romam recepi, ejus poetæ lectionem aggressus fui, in quo multa memoratu digna & plerisque incognita visus sum explicasse. Quæ omnia quæsita diu cum tandem in invidi hominis manus devenissent, ejusdem auctoris lectionem invasit; namque aliter licet temerarius nequaquam legere potuisset. Itaque ex alienis laboribus expositionem tanti auctoris excepit, ac litteris mandare ausus fuit. Hanc cum quidam ex communibus auditoribus ad me tulisset, agnoscemque mea-

rum

rum arborum fructus dolui ſane ac debui. Quin impreſſoribus opus meum committendum cenſui, ut poma, quæ ille ex agris meis ſurripuiſſet omnibus paterent, pariterque ea, quæ ſterilis ejus campus, atque arbor produxiſſet apparerent. Conatur enim ſuis ineptis opinionibus fructus meos inficere & pro ſuis recitare. Quare opus fuit, ut altius multa repeterem, ejusque ſcripta confutarem, & erraſſe in plerisque oſtenderem, ad judicium-que tuum referrem, quo nullum unquam eisdem de rebus dignius exiſtimavi. Vale & quod recte ſcriptum erit tutari non deſinas.

HESIODI [1] THEOGONIA.

Ferrariæ per Andream Gallum MCCCCLXXIV.

Bonnini Mombritii [2] Mediolanenſis Præfatio ad Illuſtriſs. & Excellentiſs. D. D. Borſium Ducem Mutinæ, & Regii, Marchionem Eſtenſem Comitemque Rodigii in Heſiodi Aſcrei Theogoniam.

Quis dabit ut noſtros digneris habere libellos.
Ignotumque tibi pauca referre velis
Quis dabit Eſtenſes humilis petat advena thronos
Divinumque mihi fas ſit adire Ducem.

MUltus ad ingreſſum timidos tremor occupat artus;
Noſtraque non unus concipit ora color:
Talia cum tacitus mecum meditarer: ab alto
Auribus hæc dixit magnus Apollo meis:
Quid metuis? metuant multoque crimine vitam
Inficiunt: ſtudiis nec valuere bonis.
Omnibus iſte patet princeps: aditumque volenti.
Præſtat: ad hunc multos attica pallas agit.
Aſpice quid crebris eſt ſemita vita poetis.
Et quibus eſt curæ proſa ſoluta magis.
Hoc Duce cecropias Academia liquit athenas:
Inque ejus docto migrat ab orbe lares:
Ingeniis animi ſurgunt. Spe Borſius omnes
Implet: & haud fruſtra fert vigilaſſe viros.
Fax quaſi ſuccendit: qui defecere labore
Nunc ſtipe, nunc feſſos denique rebus alit.
Adde quod hunc pietas facit, atque modeſtia clarum
Prudentem cuncti magnanimumque vocant.
Vidimus hunc unum Ducis unumque ſecundis.
A magno qui mos Socrate cepit iter.
Quid ſi juſtitiam memorem: qua regna gubernat:
Nec Numa collatus, nec Cato juſtus erit.

[1] Hæc Ferrarienſis editio latuit præſtantiſſimum virum Saxium, qui tantum Mediolanenſem ſine anno profert. Incomperta tamen non fuit Michaeli Maittaire, qui in Annal. Typogr. T. I. ſecundæ edit. P. I. pag. 333. illam collocat ad ann. MCCCCLXXIV.

[2] Hexametris verſibus ex græco Heſiodi Theogoniam in latinum tranſtulit Mombritius, & fortaſſe quidem, dum Ferrariæ literis operam daret teſte Ferrante Borſetto in Hiſtor. Ferrar. Gymnaſ. P. II. pag. 298.

Landesbibliothek Oldenburg

Quo plus miraris: plus eſt mirabilis ille.
Non numerus meritis, non modus ejus ineſt.
Splendor in hoc & honos Italorum pereminet omnis
Præſentes ſuperat quique fuere præit.
Quam bene vos ſuperi populis præſtare dediſtis:
Qui populis certe præſore dignus erat:
O nimium felix, felix Ferraria tanto
Principe; fortunam fac tueare tuam.
Ille ſibi pacem largitur, & amovet arma.
Pax quoque per vicos, paxque per arva volat.
Ah quam ſublimi dignus ſedet ille cathedra.
Quamque capud dignum digna tiara capit.
Lux oculis: vigor eſt facie: de pectore virtus.
Exit & a vero denique Sole dies.
Aſpice quanta manet cœleſtibus indita verbis
Gratia. quas charites dixeris eſſe pares?
Illius effigiem te vidimus ante timere:
Humanam quæ ſit vincere viſa fidem.
Non adeo metui debet, quam debet amari.
Serve time: verum qui ſit amicus amet.
Ergo age depoſito coram confide timore,
Et tua ſidereo ſcripta repone duci.
Parvaque converſi nec quod ſit imago libelli
Deſine, magna brevis ſæpe capeſſit onix.
Dixit ut hæc avidas vox ipſa reliquerat aures:
Atque omnem a nobis abſtulit ille metum.
Sed jam propoſitum dux invictiſſime munus
Accipe: & aſcræi perlege ſcripta ſenis.
Divorum genus Heſiodus ſobolesque gigantum
Cantavit docto carmina digna viro.
Viſaque ſit quamvis tibi fabula: fabula lector
Te vocat: & multis allicit illa bonis.
Invenies quæ te neſciſſe fatebere multa:
Et quæ romanus non liber ullus habet.
Sed quid ago? noſtras Bocchacius intonat aures:
Dicere meque ſuo codice vera negat.
Seque deum genus & ſcripſiſſe volumina magna
Aſſerit, ah decuit dicere vera magis.
Ingenium Certalde tuum non damno, ſed ipſa
Tempora: defectis quæ caruere libris.
Heſiodum ſed tam juvet auſcultare poetam.
Græcus erat, noſtro nunc valet ore legi.

Ad decus, gloriamque Illuſtriſs. quondam Ducis Borſii, Excellentiſſimæque Domus Eſtenſis: Ad Bonnini Mombritii, Heſiodique doctiſſimorum virorum famam perpetuamque memoriam: Peregrini Priſciani Nobilis Ferrarienſis opera: Per Andream Gallum Ferrariæ hoc opus impreſſum eſt Anno Legis Gratiæ MCCCCLXXIV.

AMMIA-

Landesbibliothek Oldenburg

AMMIANUS MARCELLINUS

Romæ, per Georgium Sachsel de Reichenhal, & Bartholomeum Golsch de Hohenbart, MCCCCLXXIV.

Ad R. D. Ludovicum Donatum [1] *Episcopum Bergomensem præfatio in Ammiano Marcellino, per A. Sabinum* [2] *Poe. Lau.*

NON possum non mirari, R. P. quosdam viros ita deditos annalibus antiquis atque historiis, ut siqua deinceps secuta sunt, ea contemnant, præcipue Christianorum tempore gesta; quod nomen adeo sordet illis, ut tanquam fimum cloacasque diffugiant. Equidem fateor, sæcula plura præterita, propter adventum externorum populorum & in urbem confluentium, plurima barbarie usa, sed inde ad nostrum hoc usque tempus quæque videntur mihi limatiora fieri, & quasi in pristinam illam elegantiam esse redacta, vigere ingenia adolescentulorum, & sacra carmina cum Virgilii aut Nasonis cæterorumque poetarum carminibus scribi conferenda. Quare indigne hujusmodi accusant tempora, & infidi, vel forte magis perfidi appellandi sunt, quando a Christianorum nomine tantum abhorrent. Utinam culpa aliquorum principum abesset, qui postquam laudanda facere desiverunt, laudari minime quærunt, laudatoresque poetas & oratores, historiographosque contemnunt. Sed quod Christianorum tempore gesta posthabenda censent, eos crimine dignos antiqui Scriptores declarant, qualis fuit Svetonius, qui licet non christianus, superstitiosum genus Christianorum scribat, tamen non indignos memoratu existimavit. Quin & Cornelius Tacitus eos harenæ exponi solitos ferarum loco, quotiens defuissent, tradit; & eorum auctorem Christum sub Pontio Pilato crucifixum memorat: quæ res fidei Christianæ maximum ut pote Pagani viri perhibet testimonium. Plinius quoque orator & historicus apud Trajanum, nil mali in Christianis reperiri potuisse ostendit, nisi quod Idola nequaquam colerent, & Christum ut Deum ante lucem surgentes adorarent. Adrianus autem per epistolam præcepit, ne quis Christianos sine objectu criminis aut probatione damnare auderet. Quid ergo, cum tanti scribunt de Christianis auctores, reliquos scribentes negligunt? Nos etiam cum superioribus diebus rogati essemus, ut aliquod imprimendum opus daremus, non indignum existimavimus Ammiani Marcellini opus emittendum, qui Veriniani collega sub Constantio & Juliano Augusto militavit, quique de illorum gestis plenissime scripsit. Verum utinam integrum habuissemus, pace aliquorum detrahentium, utilis admodum, necessariusque videtur, propter plura, quæ non ita late apud alios descripta sunt, plura etiam quæ minime apud alios existant. Hi autem critici propterea deprimunt, quia quibusdam interdum vocabulis uti videtur, quibus veteres usi non putantur; quale est diaconus & quædam alia: non advertentes auctoris excusationem, qui ut vim rerum magis exprimere possit, ad ea confugit vocabula, quæ in sui temporis usu fuerant. Itaque inter historiographos dignissimos connumerari potest; vixque tantus Auctor a quartodecimo libro

[1] Ex veteri, Patritiaque Veneta familia progenitus, ad Bellunensem Episcopalem Sedem, dein ad Bergomensem evectus, pietate ac doctrina floruit. Obiit anno MCCCCLXXXIV.

[2] *Angelus Sabinus* corona laurea redimitus fuit Sec. XV. Commentaria edidit in Juvenalis Satyras, de quibus infra.

Landesbibliothek Oldenburg

bro ad ſextum & vigeſimum extat. Hi quoque libri per digniſſimos impreſſores Georgium Sachſel de Reichenhal, & Bartholomæum Golſch de Hohenbart clericos dantur in lucem. Qui ſi aliquanto depravatiores apparebunt, non illis vitio dandi ſunt, nec nos qui commiſimus imprimendos; quando maxima penuria in tota Italia hujus voluminis eſt, nec fuit quod revolvere poſſemus, atque limam illis addere. Habenda igitur gratia eſt, quod de paucis effecere ut multi renaſcerentur. Ac ſi qui ſunt, qui eos limatiores habeant, & qui antea occultabant, mox in lucem proferent, ſublata omni invidiæ ratione; nam propterea abſconſos habebant, ut ipſi ſoli ſcire viderentur. Mox cum omnibus patere hos libros adverterint, & gratiam illi priſtinam perdent, & caſtigatiores fieri reliqui poterunt, ac ſive his, ſive aliis impreſſoribus commendari. Legeris ergo non invitus Conſtantis ac ejusdem Juliani geſta; quibus cognitis multa poſſunt ad bene beateque vivendum exempla percipi. Conſtantius quidem præter ea, quæ a Perſis multa & gravia perpeſſus eſt, majora apud diverſos populos geſſit; Julianus quoque Parthis intulit bellum, in Perſis multa geſſit, ac in deditione plura oppida accepit, & Aſſyriam populatus eſt; pluraque alia memoratu digna uterque geſſit, quæ diffuſius ab hoc auctore deſcripta, variisque aliis exemplis ornata patebunt. Quæ ſi placuiſſe noverimus, alia ad te plura dirigemus. Alia de Ammiano, quia nec apud dignos Auctores legimus, inſerenda minime cenſuimus. Vale, & nos, ut ſoles, ama.

LACTANTII [1] OPERA.

Romæ, per Uldaricum Gallum Alamanum, & Symonem Nicolai de Luca, MCCCCLXXIV. [2]

Johannis Andreæ Epiſcopi Alerienſis ad Paulum II. Venetum Pontif. Maxim. Epiſtola.

LAboriosis recognitionibus noſtris plures videmus veræ humanitatis amore delectari, Pater Beatiſſime PAULE II. Venete Pont. Maxime. Iccirco animus impendio nobis creſcit, vigilantius etiam quam laudabili quidem incœpto non deeſſe, neque prius conatui hujusmodi parcere, quam ſummus nobis Deus dignabitur præſtare, ut linguæ omnis latiæ, quibus in facultatibus potuerimus, circulum, quod ajunt, abſolvamus. Sumant igitur ſtudioſi abs te hoc tempore per noſtros ingenuos opifices Lactantium Firmianum ſemel ab iis iterumque impreſſum prius, nonnullis in locis profecto veriorem. Hacque opera cæterisque omnibus quicumque futurus eſt lector ſedulo ſit oratus, ut ita de chartis noſtris menda, ſi qua illum offenderint, benivolens ac minime contumelioſus tollat, ut nos de reliquorum libris demenda ſine omni morſu virulentiaque curamus. Non enim errorum imputamus recognitori ipſi emiſſorum ante nos codicum, ſed depravatis exemplaribus culpam; experti ſatis nos quoque in diemque magis

[1] Illud convenit inter omnes, Lactantii Firmiani Opera, primum in Monaſterio Sublacenſi fuiſſe edita ann. MCCCCLXV., tum Romæ MCCCCLXVIII., deinde ann. MCCCCLXX., quam Editionem caſtigavit, curavitque Alerienſis Epiſcopus, cujus Præfatio ad Paulum II. Pont. Max. heic iterum recuſa fuit a typographis Gallo & de Luca.

[2] Hæc Editio in Catalog. Biblioth. *Gudianæ* p. 33. perperam veluti omnium prima venditatur.

Landesbibliothek Oldenburg

gis impendio experientes incredibilis opus esse felicitatis, ut sudoribus nostris exemplorum dentur subsidia non vulgarium. Collatis profecto vigiliis nostris ad reliquorum operas, facillime extabit differentia. Tu tantum, Pater Beatissime, quod clementissime facis atque sanctissime, in Christiana undique religione pacem perpetuo fove; studiis castis opitulare, felicitatem numinis tui nominisque hac mercede meritoque diffunde, ut tuo potissimum tempore numerus virorum cultissimus omnibus in facultatibus singularium excellenter augeatur. Non enim frustra omnipotens Deus tam uberem ac facilem latinis præbuit te tanto Pontifice ad cunctas immortales artes, & divina studia facultatem. Ita fiet ut dives sapientia ditior catholica religione pontificatus tuus augustissimus omni sit futuro tempore in animis & linguis mortalium duraturus apud immortalem Deum æterno regno coronandus illius ope, cujus in terris legitimus es vicarius. Romæ, anno natalis Dominici MCCCCLXX. Pontificatus tui floridissimi Anno sexto.

Ad B. P. D. Dominicum [1] *Episcopum Brixiensem S. D. N. Papæ Vicarium Lactantii Firmiani emendatio per Angelum* [2] *Cneum Sabinum Poetam laureatum.*

INdignum R. D. existimarem cum aliquod opus renovatur & in pristinam celebritatem reducitur: non ipsum ad sapientes ipsiusque scientiæ studiosos, & cultores dirigere. Quid enim prodest lapillos preciosos in plumbo, aut aliave quaque materia minime convenienti locare; verum si argento, aut auro parius lapis circumdabitur; ut Poeta diceret, habebit opus suam majestatem, atque gloriam. Nos cum superioribus diebus ab Uldarico Gallo Alamano & Simone Nicolai de Luca, novarum impressionum, & ut vere loquar, divinitus inventarum, nobilibus ac singularibus opificibus rogaremur, ut Lactantii Firmiani Codices revolveremus, ac ex variis multisque tanti Authoris libris, veram eliceremus manum; diu multumque mentem agitavimus, ad quem potissimum tamen opus dirigeremus. Nec certe immerito cum sæpius emendatus & revisus per summos viros, Max. Pont. dedicatus fuerit. Interea humanitas tua occurrit, quæ non parum rebus in divinis institutionibusque versata, atque erudita est. Nihil ergo convenientius existimavimus, quod non ad virum theologiæ peritissimum, opus de divina institutione dirigendum. At quamvis ambigit R. D. neque enim assentationibus utar, a quibus semper fui alienus, te omni disciplinæ genere, atque ingenio munitissimum. Itaque aliquanto limatiores Quintiliani libros, oculis & studio tuo dignaberis, ut tanti viri authoritate, atque aspectu emendatiores, atque digniores appareant. Nos cum emendationes a pluribus, & sæpius factas tam Romæ, quam Venetiis cerneremus, elicere conati sumus verissimum & quale ipse Lactantius reliquisset scriptum. Comendavimus emendationem per alios factam, nisi quod quibusdam in locis depravatam, nescio quorum culpa comperimus, quod eo magis dolendum est, quod id opus inter cætera sacra elegantissimum videretur, & facundia & sententiarum copia splendidissimum, quod non solum nostri temporis homines, verum & sacri olim Scriptores eloquentissimum asservarunt, & inter alios regnantem veluti media (sic) basiliscus harene.

[1] *Dominicus de Dominicis* Civis Venetus, & Brixiensis Antistes, de quo plura inferius.

[2] De Sabino Vide supra pag. CXXXII. Adnotat. 2.

Landesbibliothek Oldenburg

ne. Quid dicam quod nemo magis ad veritatis appetitionem, & religionis obſervantiam, ſapientiæque veræ cognitionem hortatur. Quid quod nemo magis ab ingratitudine in verum Deum, in proſperis & in adverſis rebus deterret, ſine cujus rei obſervatione, nec quemquam ad optatum finem, bonumque perventurum exiſtimo, nec patitur quemquam injuria damnari, aut meritum ejus cognoſci, nec aliud Dei eſſe unum cultum, niſi qui innocenter exhibetur, beatam vitam diluciditſime demonſtrat, & innumera alia cognitu digniſſima recenſet, omnia humanitati tuæ cognitiſſima. Nec digniora umquam arbitratus ſum apud Tarſum, aut apud illas artium omnium inventrices athenas ſcribi potuiſſe; quod ſi qua diverſa de Dei veri cognitione videbuntur, nec mirum eſſe debet, cum ut Cicero ait, varias eſſe hominum opiniones intelligamus. Legeris igitur & authoritate tua protexeris, cui tamen equidem tribuo, ut ſi confirmaveris, nec alius opponere poſſit. Nec fugit te variis rebus impeditiſſimum, atque hunc librum utpote notiſſimum, majoribus tuis negotiis habendum; ſed decet interdum magnos viros devotiſſimis ſervitoribus obſequi, & ſeria ac magis neceſſaria poſthabere. Tu inter tantos labores Catonem imitaris, qui aut Homerum, aut aliumve quemquam librum in Senatum deferebat, ut nullum tempus optimis ſtudiis vacuum eſſet, ſi quando a conſiliis ceſſaret. Et Julium Cæſarem quamvis bellis pluribus, & minis gallicis vexatum, tamen ſtudiis ſtatutam horam repetere ſolitum; itaque non indigne feres tantum a nobis petitum onus, quod ſi ſenſerimus non diſplicuiſſe, per multa alia ad te dirigemus. Vale.

DIOGENES LAERTIUS [1]

VITÆ ET SENTENTIÆ EORUM QUI IN PHILOSOPHIA PROBATI FUERUNT.

Venetiis MCCCCLXXV. per Nicolaum Jenſon Gallicum.

Benedictus Brognolus [2] generoſis patriciis Venetis Laurentio Georgio, Jacoboque Baduario [3] ſalutem plurimam dicit.

TImonem ferunt, optimi Juvenes, cum ex eo Aratus quæſiſſet, quonam pacto opera Homeri, quæ ſine menda eſſent, comparare poſſet, reſpondiſſe, ſi in aliqua antiqua exemplaria incidiſſet, non autem in ea, quæ jam ab aliquo fuiſſent emendata; quod videlicet aggreſſi caſtigare ea volumina volentes ipſa corrigere depravaſſent. Hoc neſcio an factum ſit ut poſſit dici ſuper Diogene Laertio, quem, ut juſſiſtis, ſuſcepi recognoſcendum. Nam pro viribus quidem dedi operam, ut ad eam integritatem ipſum reducerem qua traductus fuit: ſed ad hujuſcemodi rem quæ procul dubio eſt utiliſſima, opus eſt etiam tum judicio quodam non mediocri, quod ex tenuitate doctrinæ meæ ſentio quam in me ſit exiguum; tum etiam

[1] Editio princeps.

[2] Ejus natale ſolum fuit Lemniacum, Arx munitiſſima Venetorum in Veronenſi ditione. Utriusque Linguæ [illegible]itiſſimus extitit, ac per quinquaginta annos publico conductus ſtipendio Venetiis eloquentiam docuit. Deceſſit anno Salutis MDII, cujus in parentalibus Baptiſta Egnatius ejus diſcipulus luculentam orationem habuit, typis Aldinis editam ipſomet mortis anno.

[3] Uterque ex familiis Nobilibus, atque Patritiis, amboque Benedicti diſcipuli.

Landesbibliothek Oldenburg

etiam animo aliis curis vacuo, ac aliquanto ſpatio temporis, quæ ex lectionibus meis & publicis & privatis aliisque occupationibus quam parce mihi tribuantur, ut ipſe taceam, vos mihi teſtes eſtis, qui optime noſtis, quam raro ac difficulter mihi unquam detur otioſo eſſe. Sed utcumque ſit, quod ad me attinuit, pro ſuſcepti muneris officio illud arbitror me conſecutum eſſe, ut non aliter a fratre Ambroſio [1], qui e græco in latinum eum vertit, hoc enim maxime quæſitum eſt: traductus fuerit, quam magiſtro Nicolao a me traditus fuit imprimendus; exceptis tantummodo epigrammatibus & verſibus quibusdam, quos ab illo prætermiſſos componendos curavimus eique addendos. Neque vero facile videre potui, quonam modo honeſte poſſem aut munus hoc, quod ut ſuſciperem rogabatis, recuſare, aut ſuſceptum quam accuratiſſime liceret non obire vel ex communi officio, quo tenemur omnes, ſi poſſumus aliquid utilitatis in medium afferre, cum præſertim ad ſtudia litterarum pertineret, quarum laudes plures ſunt ac majores, quam ut verbis eas quispiam quantumvis diſertus ſit atque eloquens ſatis pro dignitate complecti poſſit, ſi modo is ſim qui ea in re quicquam conferre valeam. Sed adde, quod mihi ut id facerem vos eratis auctores, quorum ea eſt modeſtia, probitas, reliquique boni mores ac virtutes cum doctrina non mediocri; nec non etiam amor erga me, atque adeo reverentia quoque, ut niſi malignus atque ingratus eſſe vellem & injuſtus, non potuerim non vobis obſequi. Omitto, quod cum multi ſint impreſſores in hac excellentiſſima in omni rerum genere civitate, ab eo videbam Diogenem imprimendum eſſe, qui ſine controverſia cæteris omnibus ejus artificii magiſtris multum etiam antecedit Nicolao Jenſone, qui ea eſt non modo induſtria, verum etiam probitate religione ac aliis virtutibus, ut ad illuſtrium virorum & etiam ſummi Pontificis familiaritatem pervenerit; nec dico, quod intelligebam, nullum ſumptum fuiſſe impedimento, quominus etiam quicquid aliud opus eſſet ad hanc rem quam optimum paretur, ut cum reliqua eſſent egregie parata, non eſſet verum hoc ſolum eſſe quod deeſſet exemplar emendatum, cum rei litterariæ & ubertati optimorum librorum conſuleretur. Sed cum his omnibus rationibus facile adductus ſim ut morem vobis gererem, illud tamen non diſſimulabo, tantæ jocunditati mihi eſſe videre, quæ fuerit vita uniuscujusque philoſophi, quod Diogenes dilucidiſſime tradidit, ut vel hac re ſola facile potuerim perſuaderi, ut librum hunc recognoſcerem, nedum cum hac in re eadem opera & meæ poſſem, & veſtræ ſatisfacere voluntati, quos pro veſtris meritis tanti facio quanti quos plurimi. Niſi forte vacantes medicinæ cum legant aliquod opus Hippocratis, qui primus medendi præcepta clariſſime fertur condidiſſe, aut Diocli Caryſtii, qui fama ætateque ſecundus extitit, aut alicujus alius ejus artis ac ſcientiæ magiſtri flagrent cupiditate interdum ut ſciant, quæ fuerit patria eorum, qui majores, & reliqua quæ ad ipſorum vitam pertineant; dediti ſtudiis philoſophiæ nihil moveantur ſcire aliquid tale de Platone aut Ariſtotele aliisve philoſophis, quorum aliquod opus legant, cum illi corporibus, hi autem animis, qui longe nobiliores ſunt, & curandis & excolendis incubuerint. Quid quod in hoc libro continetur etiam origo philoſophiæ, ut aucta fuerit, ut ad ſummum perducta, quot partes habeat & quas, cum ſententiis uniuscujusque philoſophi, & factis egregiis, atque adeo ita ut hæc omnia

[1] Is eſt Ambroſius Traverſarius, Generalis perpetuus Congregat. Camaldul., vir Latine Græceque peritus, ac in Concilio Baſileenſi ſummopere clarus.

Landesbibliothek Oldenburg

omnia tanquam in pictura proposita tibi liceat intueri? Ergo si a Diogene unum horum tantummodo traditum esset non invitus perlegerem, cum hæc omnia sit complexus, non libenter legam? Ego vero ipsum etiam libentissime & legi & lego; ex quo non modo cognitionem multarum rerum consequor, quæ mihi summopere placent; verum etiam copiam exemplorum, qualia ex summis viris in omni genere scientiæ præstantibus haberi decet. Quod si non omnia probanda sunt quæcunque tradiderint omnes hi philosophi; mihi tamen jocundum est videre qui fuerint Academici, qui Elienses, qui Italici philosophi, & alii: item quid unusquisque senserit, & cur, & ex erroribus aliorum videndis fit, ut veritatem melius percipiam, & in ea validius etiam animus confirmetur. Quæ omnia etiam aliis quicunque hunc librum accurate perlegerint non dubito cum summa jocunditate eventura; cum præsertim mendæ sublatæ fuerint & corruptiones, quibus plerunque lectores adeo graviter offenduntur, ut vel eis solis a legendo prorsus deterreantur; & omnia ita sint distincta, ut ad ea intelligenda lecturis nulla difficultas sit futura. Unum tamen velim nemini occultum esse etiam in græco quædam esse loca ubi aliquid desit; quibus exceptis nihil esse arbitror, quod non recte sese habeat. Accipietis ergo recognitionem nostram ea mente qua vobis datur; & ita accipietis, ut si non omnibus partibus fuerit absoluta, non voluntatem, sed facultatem defuisse existimetis. Valete. Venetiis, pridie idus Augusti MCCCCLXXV.

Fratris Ambrosii in Diogenis Laertii opus ad Cosmam Medicem EPISTOLA.

VOlventi mihi quædam græca volumina venit ad manus Laertii Diogenis de Philosophis prolixum opus. Id, etsi auctori plus in legendo studii, quam in scribendo diligentiæ fuisse ex ipsa lectione deprehenderam, quia tamen varia erat historia, & plurima cognitu necessaria continere videbatur, latinum facere amicis maxime id fieri orantibus statui. Quamquam enim sacris transferendis jampridem studium omne tempusque devoveram, atque id religionis instituto magis consentaneum; ab hoc tamen veluti curriculo modice deflectere, ut studiosis morem gererem, haudquaquam reprehensibile existimavi: immo hoc ipso labore meo fore, ut christianæ pietatis & gratiæ dignitas magis patesceret, ac per id fides in Deum promptior ac ardentior surgeret, ratio verissima suadebat. Quando enim inter illos, qui sapientiæ sæcularis fuere principes, tanta de Deo, rebusque & divinis & humanis opinionum concertatio est, ut se invicem destruant, neque ubi consistas reperire possis; majore profecto alacritate animus divinæ dignitatis amplectitur gratiam, atque ad fontem veritatis accurrens veteris squalorem miseratur erroris. Etsi enim apud illos sparsim probabilia quædam & veritati consona invenire est, mens tamen tanta opinionum varietate fatigata libentius & gratius intra cubicula veritatis se recipit, & divinis libris ac litteris hauriendis majori deinceps desiderio inhiat, & ipsa tamen quæ apud nobiliores quosque philosophos de Deo, de cœlo, corporibusque cœlestibus, de natura rerum subtiliter ac vere disputata sunt, veritati christianæ maxime astipulantur. Merebatur enim profecto tam egregia indagandæ veritatis intentio, opera illa tam acris, adeo celebre studium sudoris sui fructu non usquequaque destitui; Deo id permittente, ut illorum quoque testimonio fides vera firmamentum ac robur acciperet. Multa

Landesbibliothek Oldenburg

ta in his & dicta graviter & facta constanter invenias, ut non modo ex illorum libris fidem inviolabilis veritas capiat, verum exemplis quoque religioni nostræ incitamentum virtutis accedat. Quam fœdum enim quamque plenum dedecoris est, si christianum hominem & de Deo suo pendentem, & cui æternæ vitæ spes certa sit, virtuti & continentiæ dare operam pigeat; cum gentiles viros & a veri cultu Dei ac religione longe alienos, probitati, modestiæ, frugalitati, cæterisque id genus animi humani ornamentis impensius studuisse comperit. Pleraque exempla hujusce pene dixerim Evangelicæ perfectioni proxima sunt, ut pudendum vehementer & erubescendum sit, si id minus exhibeat Christi, quam mundi philosophus, plusque in gentili pectore possit amor gloriæ inanis, quam in animo christiano religiosæ pietatis affectus. His atque hujusmodi rationibus facile mihi persuasum est, ut hoc traducendi munus non modo ut inutile non aspernarer, seu ut noxium fugerem, sed contra penitus, ut commodum & necessarium constanter aggrederer. Nempe si quem forte plus æquo ejusce hominum admiratio rapiat, eorumque gesta nostratis philosophiæ præferre seu conferre etiam exemplis velit, id quod solum ferme timemus; is leviter admonendus erit, solidam potius virtutem, quam adumbratam virtutis imaginem admiretur: etenim ipsi, quos stupet, quam miserabili interdum lapsu corruerint ex ipsa lectione docebitur. Tibi itaque, Cosme, vir humanissime, & christianæ nobilitatis decus, hoc opus dedicatum fuit, qui & auctoritate tua in primis nos ad illud impulisti, & gentilis ac nostræ philosophiæ peritissimus, quanta sit utriusque doctrina & dignoscere facileque & dijudicare consuevisti. Neque id modo, verum & de labore ipse nostro judicabis. Eo enim libentius de ingeniolo nostro ferendam tibi sententiam permitto, quo maturitati gravitatique judicii conjuncta benivolentia singularis errata nostra faciliore donabit venia, verecundiæque consulet nostræ, quæ severiorem censuram reformidans eundem & censorem & patronum habere cupit. Sane quum versus plurimos & diversos tum alienos tum suos Auctor interserit, quod abhorrere videtur a gravitate historiæ, illos traducere consulto omisi; ita tamen ut nihil deesse ex textu necessario sim passus. Simul & rauca vox prolixam cantionem, ad quam nequaquam sufficisset, declinavit, ne risum moveret audientibus. Plura quidem inserta sunt parum pudice tum dicta, tum facta, & quæ pudorem exagitent; sed illa quoque non omitti & lex interpretandi & vera suasit oratio. Sed satis ista superius: ut, si qua superflua æstimaveris, jure tuo resecabis. Vale.

Landesbibliothek Oldenburg

MARTIALIS EPIGRAMMATA.

Venetiis impensis Joannis de Colonia sociique ejus Joannis Manthen de Gherretzen MCCCCLXXV.

Georgius [1] *Alexandrinus Angelo Adriano Oratori Regio Salutem.*

LEgimus, Angele jucundissime, scriptores veteres in conquirendis Bibliopolis atque librariis, quorum fide, ac diligentia, quos emissuri essent, libri exscriberentur, non mediocrem curam habuisse. Adeo solliciti erant, ut integra & castigata quæ scripsissent suis temporibus haberentur. Et eadem incorrupta atque fidelia ad posteros transirent. Quam diligentiam si posteriores aliqui ex parte terrassent, non adeo acceptus præ manibus error increvisset, ut præstantium scriptorum plenaque volumina ad hoc ævi ita mendosa venerint, ut in illis intelligendis nec frequens lectio nec pertinax studium conferre vel minimum possit. Quare rem in pluribus plane divinandum sit intacta vel a doctissimis hujusmodi scripta quodammodo manent. Id quod cum multis evenerit, tum in epigrammatis Martialis adeo frequens & multiplex vitium fuit, ut sive verum varietate, sive reconditarum vocum significatione incognita, sive suorum antiquorum ignoratione, etsi non mediocri eruditione viri in eo laborent, plurima tamen tum obscura, tum ignota habeantur. Quod opus cum nuper imprimendum foret, peterentque nonnulli, ut eo per lecto si quippiam vel temporum injuria vitiorum, vel litteratorum quorumdam [2] arrogantia depravatum ostendissem id corrigerem, & quoad possem in veram Actionem redigerem, diu equidem repugnavi; quippe qui in me ipso plura ad hoc munus pertinentia desiderarem, venererque, ne dum rei litterariæ prodesse cuperem tum maxime obessem. Nam immutato aut deraso verbo, cujus me lateres significatio, non solum sensus perverteretur, sed honesta forsitan dictio, pro qua veteribus, qui significanter loquuti sunt, qualia habenda esset, penitus interciderentur; atque in eam vituperationem incurrerem, qua nonnullos nostri temporis doctissimos viros, taxari gravissime video. Sed quo magis onus hoc detrectabam, eo magis urgebant, quod non solum ex lectione falsa poetæ mens percipi non posset, sed inter varias & dissidentes quorumdam emendationes quam potissimum reciperent ignorarent; suscepi itaque onus quod recusare non poteram, quodque ex tere laborem nobis alterum

[1] De Georgio *Merula*, vide, si lubet, pag. CXIII. hujus Operis. Adnot. 2. ad Præfat. *in Rei Rusticæ Scriptor.* Vide item Apost. Zeni *Dissertat. Vossian.* Vol. II. pag. 69. & seqq. ubi plura de Merula ejusque scriptis adversus Domitium Calderinum, qui Notis suis adornatam Martialis editionem vulgaverat, fuse recensentur.

[2] h. e. ejusdem Domitii Calderini. Jurgii caussam inter Calderinum & Merulam, produnt verba ipsius Merulæ quæ leguntur sub init. Opusc. *Adversus Domitii Comment. in Martial.* ubi conqueritur se ab Calderino inique accusatum, nimium auctoritati Franc. Philelphi præceptoris sui tribuisse, cum textu græco uti posset in *Exposit. in Saphus Epist.* ab eodem Merula paullo ante concinnata. Ceterum etsi Merula heic silentio præteriri curasset auctoris nomen, qui mutila & incomptis commentariis exposita Martialis carmina ediderat, Cornelius tamen Vitellius non ignoravit Calderinum illis verbis indigitatum; quum revera Calderinus omnium primus Martialis Epigrammata commentariis suis explicuisset. Sed ubi Vitellius intellexit Domitium ab Merula incusari, epistola data ad Hermolaum Barbarum, quæ in Gruteri Thes. Crit. habetur, non lepide modo sed conviciis etiam & scommatibus accusatorem affecit. Rem fuse narrat Auctor Additamentorum ad Vossium *de Hist. Lat.* in Ephemer. Litteratorum Ital. Tom. XVII. p. 295. & seqq.

Landesbibliothek Oldenburg

alterum peperit, pluris profecto profuturum. Nam facilitate nostra freti, quod per nos castigatum fuit, id ut publice enarremus effecerunt, verum ut discerent, quibus rationibus, quave scriptorum veterum auctoritate damnata frequenti scriptura nostram emendationem tueremur. Igitur altera nobis injuncta est cura. Et qui paulo ante in deprehendendis corrigendisque iis, quæ mendosa videbantur, laboravimus, nunc in percipiendo explicandoque Epigrammaton sensu soliciti sumus. Sed legentes ut boni consulant quæso: & si per immutationem, transmutationem, detractionem, additionem, & inversionem litterarum, vel metri ratio confusa, vel ex iis quæ trita & pervulgata habentur depravatum quid fuerit, id mihi vitio non vertant, sed eorum indiligentiam accusent, qui artificio præpositi sunt. Tunc autem quum paucula quædam mihi tum dubia tum ignota sint, de quibus nihil nos mutavimus, si varia & assidua lectione, ut fieri per studiosos, solet, quid illa significent deprehenderint; juvent & ipsi rem latinam, & quæ perceperint, nobis vero ignorata, notent atque subinde aperiant. Nam utcumque ad me scripserint, illis non potero gratias non habere maximas. Et quia petivisti tu quoque Angele aliquid de poeta ingenioso & acuto memoriæ proderem, strictim quædam de poetæ vita & operibus ejus subiunxi. Martialis festivissimus Epigrammaton scriptor se hispanum ex urbe Bilbili genitum fuisse confitetur. Enutritus autem atque institutus Romæ liberalibus disciplinis sub Flaviis principibus potissimum floruit; in Flaviæ siquidem Gentis laudem, ex qua tres Cæsares nati sunt, frequentibus Epigrammatis assurgit. Inprimis Domitianum Cæsarem tanquam Deum laudans, a quo & opes habuit, & jus trium natorum, quod tunc honestissimum habebatur, impetravit. Ad Nervæ, Trajanique tempora pervenit, plurimis & carus & jucundus. Nam junior Plinius & amore mirabili eum amplexus est, & abeuntem viatico prosequutus fuit, ut ex Epistolis ejus apparet. Hic poeta relicta trita poetarum orbita ad Epigrammata conversus, parem iis laudem adeptus est, qui aut bella heroico carmine detonassent, aut amores suos miserabili elego conquesti forent, aut plectro lyrico deorum heroumque laudes cecinissent. Quod si ingenue quæ sentimus fateri voluerimus, ut salibus ac facetiis ubique consperſum opus habemus, sic non vulgarem & utilem romanorum temporum cognitorem colligimus: quæ ad plurima volumina intelligenda, in quibus alioqui frustra laboratur, conferunt plurimum. Sed utrique facessant, & qui velut muscæ lichenas & ulcera lambentes lascivioribus quibusdam Epigrammatis sæpius inhærent; & qui ambitiosa quadam severitate ducti se vel tactu licentioris libri pollui & interim purificatione indigere putant; quando Divus Hieronimus ad Demetriadem mollitiem juvenum exagitans particulam Epigrammatis velut in testimonium adduxerit, sic dicens: non bene olet qui bene semper olet. Scripsit quatuordecim, quos habemus, libros quorum duodecim Epigrammata appellavit. Tertium decimum Xeniorum nomine inscripsit, quod munera sint hospiti danda. Ultimo Lemmata nomen indidit, sive Apophoreta, munera scilicet, quæ saturnalibus remittebantur. Nonnulla extraordinem Epigrammata edita tum in amphitheatri laudem, quod a Vespasiano cœptum per Titum dedicatum est, Titique thermas, tum in venationes & ludos frequenter populo in arena exhibitos in principio libri posita sunt.

Landesbibliothek Oldenburg

TESEIDE
DI M. GIOVANNI BOCCACCIO,
COLLE CHIOSE DI PIERO ANDREA DE' BASSI.

In Ferrara per Agostino Carnerio MCCCCLXXV.

COmechè [1] a memoria tornandomi le felicità trapassate, nella miseria veggendomi, dove io sono, mi sieno di grave dolore manifesta cagione, non mi è per tanto discaro il riducere ispesso nella faticata mente, o crudel Donna, la piacevole immagine della vostra somma bellezza; la quale più possente che 'l mio proponimento, di sè, e di Amore, giovane d'anni, e di senno mi fece suggetto: e quella quante volte mi venne con intero animo contemplando, piuttosto celestiale che umana figura essere con meco delibero: e che essa quello ch' io considero sia, dal suo effetto ho argomento chiarissimo: perocchè ella cogli occhi della mente mirata, nel mezzo delle mie pene ingannando, non so con che ascosa soavità l'afflitto cuore, gli fa quasi le sue continove amaritudini obliare, ed in quello di se medesimo genera un pensiero umilissimo, il quale mi dice: Questa è quella Fiametta, la luce de' cui begli occhi prima i nostri accese, e già fece contenti cogli atti suoi gran parte de' nostri ferventi desj. O quanto allora me a me togliendo di mente, parendomi essere ne' primi tempi, li quali, io non immerito, ora conosco essere stati felici, sento consolazione. E certo se non fossono le pronte sollecitudini, delle quali la nimica Fortuna mi ha circondato che non una volta, ma mille in ogni picciolo momento di tempo con punture non mai provate mi spronano, io credo, che così contemplando, quasi gli ultimi termini della mia beatitudine abbracciando, morremi. Tirato adunque da quello a che, quantunque sia stato lungo lo spazio, appena essere stato mi pare; qual' io rimanga, Amore, che i miei sospiri conosce, il può vedere: il quale, ancorachè voi ingiustamente di piacevole sdegnosa siate tornata, però non mi abbandona. Non possono, e non potranno le cose avverse, nè il vostro turbato aspetto spegnere nell' animo quella fiamma, la quale, mediante la vostra bellezza esso vi accese; anzi esso più fervente che mai con isperanza verdissima in me nutrica. Sono adunque nel numero de' suoi suggetti, com' io solea. Vero è, che dove bene avventurato già fui, ora infelicissimo mi ritrovo, siccome voi volete: di tanto solamente appagato, che tor non mi potete ch' io non mi tenga pur vostro, e ch' io non vi ami; postochè voi per vostro mi rifiutiate, e il mio amarvi forse più gravezza, che piacere sia da voi riputato: e tanto mi hanno, oltr' a questo le cose traverse di conoscimento lasciato, ch' io sento, che per umiltà ben servendo, ogni durezza vince, e merita uomo guidardone. La qual cosa non so se a me s' avverrà: ma come che seguir me ne debbia, nè da sè mi vedrà diviso umil-

[1] Questa Lettera, con cui il Boccaccio indirizzò la Teseide alla Fiammetta nella presente Edizione non è intera. Intera la pubblicò il Doni nella sua Raccolta di Prose antiche, stampate in Firenze 1547. pag. 53. Il Chiariss. Sign. Conte *Guglielmo Camposampiero* gentiluomo Padovano possiede un buon testo a penna di questo Poema con essa Lettera in fronte senza verun mancamento.

Landesbibliothek Oldenburg

umiltà, nè fedele servire stanco giammai. Ed acciocchè l' opera sia verissimo testimonio alle parole; ricordandomi che già ne' dì più felici che lunghi, io vi sentii vaga di udire, e tal volta di leggere una, ed altra storia, e massimamente le amorose; siccome quella che tutta ardeva nel fuoco nel quale io ardo: (e questo forse facevate, acciocchè i tediosi tempi con ozio non fossono cagione di pensiero più nocevole) come volonteroso servidore, il quale non solamente il comandamento aspetta del suo maggiore, ma quello, operando quelle cose che crede, che piacciano, previene: trovata una antichissima storia, e al più delle genti non manifesta, bella sì per la materia della quale parla, ch' è d' amore; e sì per coloro, de' quali dice che nobili giovani furono, e di real sangue discesi, in latino volgare, acciocchè più dilettasse, e massimamente a voi, che già con sommo titolo le mie rime esaltaste, con quella sollecitudine, che conceduta mi fu dagli altri più gravi libri, desiderando di piacervi, ho ridotta. E ch' ella da me per voi sia compilata, due cose fra le altre il manifestano. L' una si è che ciò che sotto il nome di uno de' due amanti, e della giovine amata si conta essere stato, ricordandovi bene, e io a voi di me, e voi a me di voi (se non mentiste) potrete conoscere essere stato fatto, e detto in parte. Quale de' due si sia non discopro, che so che ve ne avvedrete. Se forse alcune cose soperchie vi fossono; il voler bene coprire ciò, che non era onesto manifestare, da noi due in fuori, e 'l volere la storia seguire, ne sono cagione: ed oltre a ciò dovete sapere il bomero aiutato da molti 'ngegni fender la terra. Potrete adunque qual fosse innanzi, e quale sia stata poi la vita mia, che più non mi voleste per vostro, discernere. L' altra si è il non aver cessata nè storia, nè favella, nè chiuso parlare in altra guisa: conciossiacosachè le donne come poco intendenti ne sogliono essere ischife: ma perocchè per intelletto, e notizia delle cose predette, voi dalla turba dell' altre separata conosco, libero mi concessi il porle a mio piacere; e acciocchè l' opera, la quale alquanto par lunga non sia prima rincresciuta, che letta; desiderando di disporre con affezione la vostra mente a vederla (se le già dette cose non l' avessono disposta) quì appresso di tutta l' opera vi pongo la contenenza.

Dico adunque che dovendo narrare di due Giovanni Nobilissimi Tebani Arcita, e Palemone, come innamorati di Emilia Amazone, per lei combatterono; Posta la invocazione poetica, mi parve da dimostrare d' onde la Donna fosse, e come ad Atene pervenisse, e chi fossero essi, e come venissero quivi. Laonde, come premesse alla loro storia due se ne pongono: e primamente dopo la invocazione predetta, disegnato il tempo, nel quale le seguenti cose furono, la battaglia fatta da Teseo con Ippolita Reina delle Amazoni, e la cagione di essa, e la vittoria seguita descrivo: procedendo oltre, come Teseo prese Ippolita per isposa, e con lei insieme Emilia sua sorella trionfando ne menò ad Atene: quivi acciocchè onde, e come i due amanti venissono sia aperto, un' altra battaglia, e la felice vittoria seguita, fatta da Teseo co' Tebani, premessa la cagione, si disegna: e come appare i due giovani

Adsit

Landesbibliothek Oldenburg

Adſit principio Virgo beata meo.

PErche [1] preclariſsimo principe con elegantiſſima facundia li philoſophanti ne dimoſtra la iocundiſſima arte de poeſia eſſere proceſſa da una relevata nobilta de animo la quale fu ne li principii de lumana natura: per la opera de la quale poeſia occore: che le virtu e relevati geſti de memoria digni: de li illuſtriſſimi ſignori: eſſendo li lor corpi de le anime orbati: per la reſonante tuba e modulato ſcrivere de li poeti la loro glorioſa fama verde e viva: per lo univerſo mondo divulgata: in eterno rimane. Ma haa dolore immenſo che a queſti noſtri tempi el ſi trovino li poeti più rari che la fenice che unica in el mondo: e in una ſola regione ſi ritrova. La penuria de li quali poeti la glorioſa fama de li voſtri progenitori: e de vuy quaſi ſemiſepulta laſſa traſcorere: ben che tali e tanti excelentiſſimi exercitii daravano uberrima materia de ſonoro e alto ſcrivere a ciaſchuno piu eximio vate. Le quali coſe quando ne la mente mia rivolvo me atriſta la anima in tanto che queſto poco de rimanente de la mia vita inveterata al fidele famulato di vuy con gravi affani e acerbi dolori trapaſſo: e certo nel mezo di tante anxietade mi naſce uno dolce penſero che lo alto dio iuſto remuneratore a ciaſchuno che de drito core a lui ſerve produra uno excelente e purificato inzegno che li famoſi geſti de voſtri ſublimi proavi e de vuy rendera ſenza morte. E chi non crede? chel ſomo dio ſi ricordi quanti relevati adiutorii la eccleſia ſua eli paſtori de quella habia recevuti da li voſtri paſ-
Azzo primo ſati e da vuy e ogni di riceva. Laſciamo li exercitii de azzo primo che per ſua magnanimita la ferrace voſtra ferrara libero. e fu de la ſublime voſtra caſa el primo che per ſoi meriti dal ſomo pontefice obtene di quella il vicchariato ſegnorezando lanticha modena: e la uberrima verona. dove feli-
Aldovrandino cemente termino li di ſoi. E anchora de aldovrandino ſuo primo genito: el quale debellati quelli che infeſta la ditta eccleſia dal ſancto padre de la marcha anchonitana obtene el marchionato. dove eſſendo anchora giove-
Azzo ſecondo netto ſe extinſe felicemente el fiore de la ſoa animoſitade. Recordiamo azzo ſecondo del primo azzo figliolo el quale moſtrando la grandezza del ſuo animo ſtrenuo in le bataglie prudentiſſimo in conſigli: campione e protectore de ſancta eccleſia con aſtutia e poſſanza non altremente chel divino ſcipione chazaſſe lo audace hanibale: domaſſe la fiera carthagine: e liberaſſe italia e la romana republica. Cusi queſto azzo ſconfito el ſecondo re federico potentiſſimo: che anni trenta aveva ateſo ali damni de la eccleſia libero e la italia, e la eccleſia de la ſua acerba poſſanza. e con non minore ardire la crudele e ſanguinolenta ſuperbia del maligno eccerino de romano ſegnore e occupatore de la marcha triviſana federato e colligato con lo detto re federico con potentiſſimo brazo debello: e perſeguitandolo il conſtrinſe la infelice anima rendeſſe al diavolo: del quale ſi ſe diceva apertamente e per ſpontanea confeſſione de la madre lui eſſere ſtato figliolo. E ben che molto
Obizo primo tempo ſia paſſato ſe ricorda ancora. Che Obizo primo figliolo de raynaldo del ditto ſecondo azzo figliolo con animoſa poſſanza aiutato dal vechio primo re carlo obtene victoria de manfredo figliolo del ditto re federico non-

meno,

[1] Queſta Preſazione o più veramente incominciamento delle ſue Chioſe ſopra la Teſeide, viene indirizzata dal *de' Baſſi* a Niccolò III. Eſtenſe Duca di Ferrara; e da eſſa ricavaſi ch' egli poſe mano a queſto lavoro per eſpreſſo volere di quel Principe. Il Creſcimbeni fa menzione di queſte Chioſe, e del loro Autore, ove ragiona delle Opere Poetiche del Boccaccio.

Landesbibliothek Oldenburg

meno, infesto ala ecclesia che stato fusse el padre e dilatando le sue forze di rezo e di modena la secunda volta obtene la signoria. E ritornato a ferrara la felice anima rende al so creatore. Lasso questo primo obizo azzo terzo so figliolo homo cupido di gloria dispresiatore di robba ede dinari. e per la soa liberalita acquisto tanta fama che fuora de italia de altro signore italico non si parlava. Segnorezo le terre a lui lassate dal padre e capitaneo de sancta ecclesia longo tempo guerezo con la opulente bologna e con la possente parma nel qualle exercitio se infermo e tornato a ferrara chiuse lo di extremo. Rimase in signoria aldorvandino so fratello el quale genero la inclita prole de la quale vuy magnanimo principe felice e glorioso signore avete la origine. e prima rainaldo el quale vendicandose con grande strage libero la vostra ferrara da le mane de li franceschi, e con lo primo Nicolo e obizzo signorezzarno ferrara modena, e parma. Da questo obizo vostro prestantissimo avo furno generati li illustri aldovrandino. nicolo. dal quale avete el nome folco ugo e alberto vostro inclito genitore beatrice: aldaaylise: e costanza: Quanti valorosi exercitii siano per aldorvandino: nicolo secondo e alberto li quali luno doppo laltro signorezono esi recente memoria chio non me ne extendero piu oltre se non che per la loro probatissima sapientia fra li baroni italici piu digni de reverentia sono stati reputati eda li somi pastori sono stati de amplissimi privilegii honorati che piu honora la sublime vostra casa. E avegnache la illustrissima vostra prosapia de li vostri proavi resplenda de una insigne anticha generosita da li primordiali initii de la quale per longa vetusta non e memoria anchora piu coruscante chiareza acquista per le parentele contrate con serenissimi regali. E per non recercare le antiquita assai fresco ricordo e del serenissimo roberto re de cecilia doppo salomone in scientia tenuto el secondo: E de andrea serenissimo re de ungaria el quale ave la ditta beatrice veramente beata se la virtute heroica po li mondani beatifficare come se crede Come vuy Nicolo terzo capitaneo de sancta ecclesia ge acquistassi bologna occupata da la casa potentissima de li visconti lo abiamo veduto. de la celeberrima virtu del quale in li facti de arme e in ogni altra generation de exercitio vogliando apieno descrivere non mi bastaria el tempo. e abiandome restretto in scrivere le altre cosse in questa non mi voglio troppo extendere. Ma pur chi me domandasse come tra tanti anfracti de guerre di noglie di tribulatione da le quale tutta italia e stipata e oppressa. Questo vostro preclaro mirifico e quasi regale imperio in tanta requie se conservi. nel quale [1] nuy vostri citadini veramente felici veramente beati usiamo tanta optima liberta in tanta copia de tutte le cosse in tanta uberta tranquilla pace e somma quiete. Responderia, ben che ciaschuno come mi el po discernere. Chi considera ben remossa da se ogni passione de animo le sublime virtu vostre in ogni generatione de prudentia e comprendera aperto le casone del nostro bono e optimo essere. E se io con tutte le forze mie de lo inzegno ede lo animo contemplo la singulare magnitudine de lo animo vostro. la acutissima prudentia la integerrima iustititia. la abundante misericordia con exquisita alegreza di core existimo ogni persona come mi con grandissimi voti amplissime preghiere supplichi alo omnipotente dio ne vi conservi senza morte: Tante sono le innumerabile laude: le preclarissime vostre dignita: li ornatissimi vostri exercitii: che nessuna vetusta de tempo li potera absorbere: non se potrano per invi-

Azzo terzo

Aldovrandino secundo

Rainaldo

Nicolo primo. Obizo secundo

Aldovrandino terzo

Nicolo secundo

Folco. Ugo

Alberto

Beatrice da Este regina de Ungaria

Nicolo terzo

[1] Da queste parole ci si dimostra la Patria dell' Autore.

Landesbibliothek Oldenburg

invidia rompere ne per la longezza de li labili anni conminuire: E a questo provedera mi afferma l'animo la infinita possanza de lo eterno dio come di sopra ritocho el quale recordandossi e avendo ala memoria fixi li prenominati exercitii de immortalita digni operati al suo servitio amando temendo e obsequendo sempre el suo somo pastore non comportara la gloriosa vostra fama senza eterna recordatione trascora: E azzo mi da ferma credenza la tenera e grande affectione la quale sempre aveti avuta ali poeti e ale loro opere facendo grandissima reputazione de la medulla quale se cava de le fictione poetice: racordandovi che poesia non e numerata fra le altre scientie liberale: ma abrazandole tutte piu excelsa e veneranda rimane: E come el principe fra el numero de li grandi citadini e riputaro el piu digno: Cussi de le altre scientie larte poetica e preeminente: E come de le altre piu nobile piu se inzegna de accostare ali cori magnanimi de excelsi signori e possenti: Crediamo nuy? che se ottaviano iulio cesare e li altri cesari e molti ali quali la nobile e insigne sapientia de li poeti con profunde fictione per loro prepondera di versi anno dato eterna fama: non avessero con la serenita de lo sapientissimo loro inzegno cognosciuto e amato la sublime poesia: che virgilio: homero: e molti altri poeti ali quali el misericordioso dio de li premii ricompensatore ha soffiato del suo intelleto: perche quelli homini electi da lui al governo de li altri: e che optimamente se e altri governano li renda immortali avessero durati cotanti affani? Certe el convene essere quello che Cicerone dice nel suo libro de la senetute. Pares con paribus vetere proverbio facile congregantur. zoe il vecchio proverbio dice legiermente se congrega inseme luno che sia con volonta pari alaltro. Nel presente proposito parla poeta claudiano nel suo majore volume e dice. Gaudet enim virtus testes sibi iungere musas. Carmen amat quisquis carmina digna gerit. zoe ciaschuno homo virtuoso se ralegra de agiungerse in testimonio la poesia. E ciascuno el quale adopera cosse digne da essere scripte per verso ama el verso di poeti. E se mai ad altro signore magnanimo piacque. vuy seti quello. Cognosco ben chio non scrivo apieno ne de li relevati gesti de li vostri. ne da la grandeza de lanimo vostro e del suo glorioso operare, e zo procede per debilitade e grosseza de intelleto. e anche per non essere ascripto ala abominanda turba de li assentatori: la quale sempre me dispiaque: e più a vuy e ali altri sapientissimi signori de dispiacere. E per lo amore el quale a poesia portati: avendo vuy de la lectura del theseo sommo piacere. ritrovandossi alchuni ali quali le historie poetice non sono cussi note come a vuy [1]: vi ha piazuto commandare a mi pieroandrea de i bassi vostro antiquo e fidele famiglio dechiari lo obscuro texto del ditto theseo facendo a quello giose per le quale li lecturi possano cavare sugo de la loro lectura. el quale texto per la obscurita de le fictione poetice e difficile ad intendere. Io quantunque accusi la ruvideza mia per piacere ala signoria vostra: come meno male mi respondera il mio pocho sapere mi sforzaro ad ubedire: forse occorrera de mi come de ennio. Che legendo virgilio sommo poeta li versi de ennio el quale ruvidamente scripse fo con meraviglia domandato quello che faceva. Respose. Io coglio oro de quello che someno ennio nel suo letame. Forsi consentira lo omnipotente Dio che qualche per-

[1] Il Duca Niccolò III. fu amico e protettore de' Letterati, e delle Lettere; e chiamò alla sua Corte il famoso Guarino Veronese acciocchè ammaestrasse in esse Lionello suo figliuol naturale, che poi gli succedette nel Ducato. Vedi *Differt. Vossian.* T. I. p. 210.

Landesbibliothek Oldenburg

perſpicace intellecto legendo el mio ſemplice e groſſo ſcrivere con relevato ſtille compira a gloria de vuy el mio ſomo deſiderio . el quale priego mi pona ne la gratia voſtra come merita la mia pura fede.

Circa la expoſitione del preſente libro ſi come nel principio de li altri libri e coſtume de fare ſe de volere ſapere cinque coſſe. La prima chi fo lo auctore. La ſeconda quale il titulo del libro. La terza quale e la materia de che vole tractare. La quarta a quale fine lo auctore lo ha compilato. La quinta a quale parte de philoſophia la opera del preſente libro e ſotto poſta. Quanto ala prima diremo che lo auctore del preſente libro fo Zohanne da certaldo cognominato bochazo. el quale benche la ſua fronte non fuſſe coronata de lauro: ſi optima prova fa la ſua ſcientia che poeta ſe de nominare . Circa la ſeconda e da ſapere chel libro e intitulato theſeida de le noze de emilia. e queſto titulo e iuſtamente facto. perche la invocatione di profunda poeſia abundante lo auctore cominza a parlare de theſeo. poi finiſſe ale amare e alegre noze de emilia. Quanto ala terza parte cognoſcemo lui auctore volere tractare : & eſſere la materia el ſuo ſubiecto de bataglie. de la poſſanza de amore . de li effecti de venere . le quale coſſe con abondante copia de polito parlare: inſcerto a infinite poetice fictione e hiſtorie: lui elegantiſſimamente proferiſſe : Vole lo auctore preſente ne la quarta parte denotare che a optimo fine e compilato el libro preſente. azo che per le ſue velate demoſtrazione lo homo veda li mutamenti de la fallace fortuna: e guardiſſe da lo operare che a lui menaza damno. La quinta ſe vole ſapere a quale parte de philoſophia el preſente libro e ſottopoſto . diremo adunque el libro preſente e la narrazione de quello eſſere ſottopoſti a philoſophia morale: perche per la experientia de le coſſe in quello deſcripte : e per li effecti moralemente ne amaeſtra che procaciamo ſchivare li pericoli & attendere adoperare tali excrcitii che ne ne conducano al fine quale deſideriamo.

Facta la prima coſſa quale ſi coſtuma nel principio di ciaſchuno libro: vegneremo ala diviſione la quale il ſapientiſſimo auctore ha elegantiſſimamente facta: zoe diviſo in XII. libri ciaſchuno con debito ordine. perche nel principio de ciaſchuno de li ditti. XII. libri lui a ordinatamente premiſſi. XIIII. verſi li quali ſotto brevita ſono continenti de tutto quello che lo auctore vole tractare nel dicto libro. E pero ſenza altra diviſione vegneremo ala declaratione dividendo queſto primo ſolamente in due parte. Ne la prima fa la invocatione ſua ale ſcientie: a marte: a venere: e ad amore. Ne la ſecunda cominza a narrare lo intento ſuo. La prima e qui. O ſorelle caſtalie. La ſecunda e qui. Al tempo che egeo . Vnde e da notare che in grecia a puo athene fu una contrada chiamata caſtalia la quale ſegnorezo uno nominato menon : coſtui fra gli altri beni che lui ebbe da fortuna: genero nove figliole femine : Le quale lui perche era vicino ad athene dove el ſtudio piu che in altra parte del mondo vegiava: fece ſtudiare . E tanto gli furno benigni li dei che oltre a tutti gli altri che a quello tempo ſapevano elle divenero eruditiſſime : ne ſolamente ale parte vicine ad athene ma per tutto lo univerſo de la loro meraviglioſa ſcientia ſe predicava. Era vicino ad athene uno monte chiamato parnaſo ne la cui ſomita era una pianura chiamata eliconia dove era edificato uno templo de ammiranda adorneza conſecrato ad apolline dio de la ſapientia. Queſta pianura ne la ſomita del monte poſta era de incredibile belleza adorna de lauri e altri infiniti arbori fructiferi : non occupati da troppo demſita ſot-

Landesbibliothek Oldenburg

to li quali erano lerbe veridissime depinte de varii fiori : e per tutto vedevi le scaturiente fontane sparzere e mostrare sopra le fresche herbete il cristalin candore e con dolceza le sentivi mormorare: apte a riconfortare ciascuno affanato spirito: nel mezo questa pianura era una fontana de le altre piu digna: per alchuni chiamata pegasea. e per altri gorgon. la quale fontana quivi naque in questo modo Ne le africane parte regnava uno il cui nome era phore⁹ le quale aveva tre figliole nominande steno laltra euriole e laltra medusa. Questa medusa era di belleza excellente il perche molti tentavano de acquistare il suo amore ne mai ad alcuno vene ad effecto fuor che un giorno ritrovandosi sola nel tempio di palade ella fu tanto contemplata da neptuno che ella condessese ale sue voluntade e nel proprio tempio adoltero con lui. la dea vedendo questo iraconda prese questa vendetta: che dove le belleze di lei da tutti se soleva desiderare e cerchare di vederla la trasmuto in si horribile mostro: che quanti animali rasonevoli e irasonevoli la vedeva se tramutavano in saxi: quella propria forma essendo saxifficadi tenendo ne la quale stavano in vita : E dove li capeli suoi parevano in prima deaurate file le converse in verde ydre: o ver in horridi serpenti. Et e da credere che in poco tempo tutto el paese ne recevete irecuperabile damnagio. ne per alcuno si poteva accio prendere riparo. La volante fama che niente nasconde come questo mostro insuperabile era ne le parte africane fece pervegnire a le orechie di perseo figliolo de lalto iove giovane animoso non meno di vigorose forze che di splendide belleze dotato. E ben che non faza a proposito per che mi pare fra laltre degna de memoria non lassero in che forma el gia dicto perseo fusse generato da iove. E da sapere chel fu ne le parte meridionale uno re chiamato acrisio el quale ebbe una figliola di tanto compiuta belleza quanto mai niuno animo gientile de alchuno excellente homo possete desiderare il cui nome fu danne. E nota che una altra cussi nominata ne amo phebo de la quale la corente historia in piu luoghi fara menzione. Questo acrisio sentendo che iove di costei era amoroso tempto di fare una cosa impossibile di guardare una femina. E in una torre fortissima sotto fidata guardia di donne la fece porre: ne altro che femine quivi poteva intrare. Iove questo vedendo imagino satiar lardente suo appetito con novo modo: e captato el tempo costei sola dimorando se converse in oro e nel grembo di custei chi sedeva agoza agoza se lasava caschare : lei con admiration e festa cogliandolo. E poi che non ebbe piu speranza de averne serato el grembo sola se chiuse ne la camera cupida de reponere el ricevuto oro. E subito iove prese la propria forma e con dolce parole custei tremante e pavida raconfortata ebbe di lei el desiderato piacere. E lassata lei gravida al suo celeste trono ritorno contento. Acrisio la gravidanza de la figliola sentendo dolente oltre misura non volle nel suo sangue brutarsi le mani ma penso con crudelissima morte farli patire pena del commesso fallo. E facto fare uno edifficio de legname con maestrevole arte dentro vi la fece serrare: e fecela gitare in mare: lei gia essendo al parto vicina e quivi da le onde sbatuta: aiutandola iove ali italici litti nel porto de anchona fu dal mare trasportata. I pescaduri che quivi erano lo edifficio vedendo cussi solemnemente serrato tosto el redussero in terra in quello extimando essere infinito texoro. E prestamente apertolo trovarono la bella donna con questo fanciullo la quale semiviva come meglio poteva misericordia domandava. E ben che da le fluctuation marine da la paura : e dal parto fusse af-

fanata

Landesbibliothek Oldenburg

fanata pur non ascondea la gran bellezza e ne i sembianti la innata gentileza dimostrava. In questo luogho signorezava uno nominato polidoro al quale i pescaduri subito la trovata dona presentaro: ala quale per la dobeleza era rimasa apena tanta voce che a lui si potesse racomandare. Polidoro che gentile core possedeva di ligieri divene pietoso. E con ornato parlare senza troppo darli affano la prego che prendesse conforto: E factogli de ogni cosa necessaria provedere in pocho tempo ricovro le smarite belleze. Polidoro che ciaschuno suo accidente se aveva facto contare cognoscendo lei di real sangue discesa la prese per moglie con diligentia facendo il fanciullo nutricare nomato perseo: el quale concedandolo le eta divenne ferocissimo: in tanto che tutte le parte vicine di lui temevano. Questo perseo da animosita seduto se dispose volere andare in africa ad uccidere questo mostro: ben che altri scrive che polidoro temendo lui non si fesse signore accioche morisse comando chel ge andasse. Sia quale se voglia pur ello vi andò: E per fornire tanta impresa domando alturio a mercurio suo fratello di iove e di maya figliuola de athelante: de la quale la corrente historia piu avanti fara menzione: el quale gli concesse le ale con le quale lui poteva volare. E una arma appellata da li poeti arpe che era facta amodo di falce. E anchora imploro el subsidio de palade nata de iove senza femina de la cui nativita ancor si parlera la quale ghe presto uno scudo di cristalo che po luy selo aveva posto davanti poteva vedere ogni altra cosa dinanzi da lui senza essere visto con le quale alle arma e scudo aitato e prima de la sua propria virtu di medusa obtene victoria e taglioli la testa la quale ello porto con lui e prima chel capitasse in italia fece molte cose meravigliose le quale lassero al presente. Del sangue de questa medusa subito ne nacque uno cavalo de immensa grandeza alado che non fece dimora a levarsi avolo: e fu chiamato el ditto cavalo pegaso el quale discorrendo lo universo pervene al monte parnaso: e ne la gia dicta pianura chiamata ellicona ripossato: percosse con la unghia del piede la terra e subito ne naque una suave e amena fontana: la quale altri pegasea altri gorgon chiama: perche medusa poi che divene mostro fu appellata gorgon. El monte la pianura e la fontana furno consecrate al dio apollo: sotto la guardia de queste nove sorelle che furno chiamate muse che e adire scientie: le quale quivi andarono ad habitare. E quando alchuno overo in poesia o in alchuna altra scientia era provecto e desiderava el premio de le sue fatiche era menato a queste muse: le quale poi chel cognosceva meritarlo lo bagnava ne la dicta fontana: coronandolo in signo de gloria de fronde de lauro. E questa e la cagione per la quale i piu di poeti invocano nel suo principio queste muse. Si che per le precedente historie puoi comprendere per che sia ditto. Sorele castalie. che cosa sia elicona. e che fonte sia gorgon. Resta a narrare perche i lauri siano ditte le fronde amate da phebo. Adunque nota che poi fu finito el diluvio del quale fa mention ovidio nel primo del metamorphoseos che fu al tempo de deucalion e pirra la terra produsse molti pestiferi animali fra li qualli ella genero uno serpente de mirabile grandeza chiamato phiton. el quale phebo con gloria di lui uccise saetandolo con larcho. E per caso superbo de la avuta victoria ritornando con triunpho scontro cupido con larcho e le faretre sue. al quale phebo che non cognosceva le forze sue perche ancora non aveva avuto amore vituperosamente impropero digando o puto pien di lascivia va poni giu queste arme lassale a nuy perche alinostri forti humeri e de-

Landesbibliothek Oldenburg

xevole di portarle. Cupido vedendo lo improperio che phebo li diceva dira fremendo tutto acceso delibero piu tosto tacendo vendicarse che rispondere Era ne la thessalia uno gentil homo di somma auctorita reverendo il cui nome era peneo: custui aveva una sua figliola de belleza splendida e di costumi ornata chiamata damne. di custui delibero cupido ne la persona di phebo far vendetta. E tirate fuor del turchasso due frize una de oro e laltra di piombo: de la aureata friza ferri phebo e fecelo ardere e incendere ne lo amore di questa damne. E de la plombea ferri damne la quale puntura era apta a rimovere ogni amoriffero appetito da lei. phebo sentendosi nel core questo non mai provato caldo sopra tutte le altre cose piacendoli custei ogni modo pensava come al desiderato fine del suo fochoso desiderio potesse pervegnire: ciaschuna facendo chel pensava fusse cagione de piegare el core di questa da lui somamente dilecta. e narra ovidio che tanto lo ardente appetito di veder lei el tirava che nanzi la determinata hora le sue splendide chiome dimostrava: cussi piu tardi che lusato e con piu lento passo le onde de hisperia usitava sempre le campagne de la thesalia con piu attento ochio riguardando. E adovrava tutte le promesse tutte le arte che anno potere concludere tale facenda. A damne di phebo niente caleva anzi ogni ora piu aspra piu rigida e piu dura ver lui diveniva: il che di tanto maiore doglia a phebo era quanto erano magiore le ardente fiame: e menore la speranza. di che dice ovidio chel piangendo se lamentava dicendo. Heu mihi quod nullus amor est medicabilis herbis. Non prosunt domino quæ prosunt omnibus artes. Io che cognosco tutti li suggi de le vertuose herbe e a quelle do nutrimento: non trovo in quelle alchuna virtu: e ogni altro si. Adunque vedendo che non lealmente amarla: non lamenti: non sospiri non lagrime: non promesse: non doni che pur sogliono aver vertu di piegare i duri cori de le crude madone niente zovano propose volerli adovrare le forze. E circha cio avendo solemne diligentia piu giorni attese. E veneli fatto che fra molte volte una la trovo sola: di che lui la vole con forza rapire. Questa damnes videndo con alti stridi e nogliosi romori cominzo a fugire e phebo la seguitava con dolze parole che niente valevano. pur avanzandola nel corso custei con humile divotion prego li dei che ghe dovesseno questo caduco ben de la sua belleza: la quale gli dava cagione di tante angosce con cio fusse cosa che ella meglio desiderava de morire che condescendere ale volunta di phebo. Li dei mossi a misericordia de la divota oration dela passionata dona de li suoi piedi facendo radice. del busto tronco e de le braze e de li capeli viridissimi rame la converse in lauro. In extimabile senti phebo questo videndo E prima con rotta voce per longo spatio pianse la crudelta di costei biasimando el torto che li pareva gli avesse facto el somo padre iove: pure contenete le lagrime a brazo la dura cortice del viridante arbore dicendo damne di longi maiori e stato lamore chio te ho porta che la crudelta che ay usata verso di me. E come in vita sopra tutte le altre cose te amata cussi da me essendo arbore sempre amata sarai ne mai alcuno tempo spogliera la tua belleza perche come hora sei cussi sempre verde cossi sempre verde ti rimarai. E ne iluoghi dove la mia deita sera celebrata piu de te che de alcuno altro arbore serano copiosi. E queste delicate braccia le quale io con soma festa sperava cingeseno el mio ciascuno excellente homo desiderava de ornarne la sua fronte Poi prima basato larbore infinite volte al templo suo nel monte parnaso

ritorno

Landesbibliothek Oldenburg

ritorno e facto il monte la pianura ed intorno la fontana de infinita copia di lauri abundante diede tale leze ale muse come disopra io narro zoe che per dignita a ciascheduno chel meritasse poi lavevano bagnato nel fonte el coronasse de alauro. E tanto prospero la fama sua che non solamente li scientiffici ma li imperadori portarno corona di lauro Dei donque sapere che questo fu il maiore amore che mai avesse phebo perche fu el primo si che possiamo comprendere chel primo amore piu chuoce & e piu perfecto che quelli che segueno. La cagione per la quale el lauro sia appellato la fronde amata da phebo per la narrata historia te e manifesta.

LABORES [1] HERCULIS

Ferrariæ per Augustinum Carnerium MCCCCLXXV.

LI antiquissimi excellenti passati con ornatissima e breve facundia per extollere le virtu edeprimere li vitii solevano exprimere con succinte oratione ponderose parole le quale loro e poi nuy appellemo proverbii fra li quali me ricorda avere visto e audito dire. Quodlibet simile suum appetit simile. el quale nel proposito optimamente me occorre. Io piero [2] andrea di bassi fra li vostri fanti el piu minimo Illustrissimo & excelso mio signore meser Nicolo estense marchese nato de la felice e recolenda memoria de lo illustre & excelso signore meser Alberto. & cetera. sonto stato piu volte excitato che io in materno eloquio glomerate insieme vi compona del grande hercule le ponderose fatiche. Ben chel non sia peso da le debolle braze del mio rude intelletto. pur fidandome ne lo altissimo dio el quale de vero core con fermo e constante animo me ha fatto de la celsitudine vostra fidele e devoto servo e fante: avero ardire fare in questo le vostre voglie contente quanto mi sia possibile. E come el cecho aiutato da la fiducia di uno pizolo legneto urtando quello che trova con affano pur ritorna alla desiderata caseta. Cussi io con lo aiuto de lo invocato dio: rivolvendo con gravi affani multi volumi de libri ala cominciata impresa per piacere a vuy vedero dare fine. E se lalta vostra virtu & excelente vostra grandeza queste fatiche desidera tutte insieme vedere non me ne maraviglio ne alcuno altro ne de prendere admiratione: perche a tutto el mondo e noto quanti e quali siano stati li exercitii vostri: li affani: li periculi: e le victorie. digna e confaciente equiperation ali memorandi gesti del famoso hercule. E che questo con veritadi exprima non passionato da amore da speranza de futuro bene: da voglia de blandire la sublime vostra signoria: ho da altro che dire

[1] Anche quest' Opera, che va unita nella nostra Edizione alla Teseide testè mentovata, appartiene a *Pieroandrea de' Bassi*, che la indrizzò allo stesso Niccolò III. Duca di Ferrara; siccome vedesi dal primo Capitolo di essa, che servendole in certo modo di Prefazione, abbiamo voluto quì ristampare.

[2] *Pietro Andrea de' Bassi* fu Ferrarese e lungamente servidore della Nobilissima Famiglia de' Principi Estensi; siccome ricavasi da più luoghi della Prefazione alle sue chiose sopra la Teseide, e dalla presente ancora. Scrisse queste sue opere già vecchio, siccome accenna egli stesso sul bel principio della mentovata Prefaz. alla Tes. scrivendo-*questo pocho de rimanente de la mia vita inveterata al fidele famulato di vuy* (cioè del Duca Niccolò III.) *con gravi affani e acerbi dolori trapasso*. L' Orlandi *Orig. della Stampa* p. 38. fa menzione di questi lavori del *de' Bassi*, benchè alquanto confusamente; riportando innoltre un' altra somigliante di lui opera sopra il Poema intitolato l'*Amazonida*, stampato, per quanto può crederfi, in Ferrara dallo stesso Carneri, che stampò la presente.

Landesbibliothek Oldenburg

dire o imaginare se possa: con manifeste prove se po discernere per ciaschuno al quale in se non regni passione alchuna. Se dritamente considera quante e quale fossero le insidie occulte e palese: quanti lacioli anci laci fossero a vuy ne la tenera vostra etade posti e tesi. & anchora da poi che homo fusti quante novercale infestatione velade de migliara de adulamenti: vi siano state fatte. Come virilmente a tutte habiati presi ripari: e victurioso rimaso: certo mi concludera: Vuy ad hercule simile: e del grande hercule el nome meritare: ne io solo sono in questa oppinione. Ma in publico per veridici homini de auctorita gravi con sermoni largi & ornate scripture se ne rende testimonio vero. E a chi non e noto: azo che le laude vostre recevessero perfectione che uno gioveneto da lalto dio nanciel tempo amaestrato: de venesia gientilhomo de la casa cornelia de li laudandi vostri gesti ha meravigliosamente scripto: facendove de le quatro virtu cardinale digno possessore: con fulgido stille equiperandove ne la forteza ad hercule: e numerando multi mostri infesti e damnosi a tutto el mondo: e de tutta italia abominevole vergogna: domati e superati da la vostra alta possanza. E certo tanto altamente le predicte cosse custui descripte ha: che se Cicerone de novo venisse in luce non le potrebbe megliorare. Et ha permesso questo lo altissimo dio azo che ala sublime vostra gloria occorra quello chel propheta david de christo dice. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Non se meravigli dunque alcuno se le predite fatiche simele ale vostre desiderati. Le quale come la affanata mia grosseza vi sapera meno male compilare: con alacri fronte piazave acceptare: come dono pizolo del vostro fidele e bon fante: a gloria de vuy meritamente facto.

DIODORUS SICULUS.

Diodori Siculi Historiarum priscarum a Poggio [1] *in latinum traducti.*

Venetiis per Andream Jacobi Katharensem MCCCCLXXVI.

NUllus antea quantumvis præclarus rerum scriptor fuit, [2] sanctissime Pater, qui suum opus æque merito atque ego tibi has meas vigilias alicui Principi dicaret. Quid est enim æquius, quam ingenii monimenta ad eum destinare, qui omnibus ingenio præstet & doctrina? Aut quod magis debeam, quam meos rivulos ad eum fontem referre, a quo motus præsentis

[1] *Poggius* Guccii filius *Bracciolinus*, de Terra Nova, civis Florentinus, vir apprime doctus, deque literis suo ævo per Italiam instauratis optime meritus. Annis ferme quinquaginta Romanam Curiam incoluit, inde Florentiam redux *Secretarii* munere Florentinorum Reipublicæ functus est, donec supremum diem obiit ann. MCCCCLIX. ætatis suæ septuagesimo nono. In perquirendis detegendisque priscorum auctorum Codicibus adsiduam quoadusque vixit impendit operam, eiusque solertia procurante, nunc inter ceteros terimus M. Tullii Orationes, Quinctilianum, Silium, Asconium, Manilium, Marcellinum, Frontinum, aliorumque Veterum præclarissimorum scriptorum egregios labores. Vitam percelebris Viri disertissimis adnotationibus inlustratam conscripsit, ediditque superioribus annis *J. B. Recanatus* Patrit. Venetus una cum Historia Florentina ejusdem Poggii, typis J. Gabr. Hertz. 1715 Venetiis.

[2] Nicolaus V. P. M. quo urgente, Poggius operi manum admoverat.

Landesbibliothek Oldenburg

ſentis operis emanavit? Nam licet antea quidquid otii ſupererat ad ſcribendi curam, ne per ſocordiam effluereret, mea ſponte conferrem; erat tamen paulo remiſſior animus temporum, ne dicam ſuperiorum Pontificum, culpa; cum omne ferme tempus non in literarum, prout optabam, ſtudiis, ſed in quæſtu ad vitæ ſuſtentaculum conſumi verum inopia urgeret. Et certe quanquam vitæ meæ inſtitutio ea ſemper fuerit ut pluris virtutem quam pecuniam fecerim; tamen nimium aliquando, ſi verum loqui licet, noſtri Pontifices in erigendis ornandisque doctorum virorum ingeniis dormitarunt. Quidam bonarum artium inſcitia, quidam ita pecuniæ addicti, ut plus apud eos ambitionis & quæſtus, quam virtutis aut literarum ratio valeret. Quæ res bonis viris admodum gravis, multorum mentem a ſcribendi cogitatione alienavit. Indignum quippe eſt, nec ſapientibus viris æquo animo ferendum, eos ſæpiſſime rejectis melioribus, præ ceteris extolli, quos, ut leviter dicam, nihil præter pontificum voluntaria indulgentia commendet. Te ſolum hæc noſtra conſpexit ætas, qui cum probe noris virtutem vitæ mortalium ducem eſſe, præſtantes doctrina viros ſublevares, & ab inerti otio ad ſcribendi negotium traduceres: ut vere hanc noſtram chriſtianam rempublicam ab eo nunc regi gloriari poſſimus, qui & ſapientiſſimus exiſtat, & diligat ſapientiæ ſtudioſos. Quod unum ſane cœleſtis Dei donum tanti faciendum cenſeo, quanti eſt virtus vitiis præferenda. Nam ubi doctrinarum ceſſant exercitia, ubi nullum inter doctos atque ignavos diſcrimen viget, ubi nullus virtuti locus, nulla ſtudiorum ratio habetur, vitia ibi regnent, torpeſcant ingenia, principatus & regna decidant, rerumque omnium dominetur confuſio neceſſe eſt. Itaque numquam ſatis pro meritis tua probitas ac virtus laudari poteſt, quæ cum omnem anteactam vitam variis diſciplinis impenderit. nunc & doctis favet viris, & ſua munificentia reliquos ad eandem invitat virtutis æmulationem. Ego ſane, cujus inter omnes tenuis eſt doctrina & dicendi facultas, profiteor me tuis exhortationibus liberalitateque compulſum operoſius quam ante ſcribendi ſtudio incubuiſſe. Nam cum prius hortatu tuo Xenophontem de Cyri vita latinis legendum tradidiſſem, & hos quoque ſex [1] Diodori Siculi libros, quos fabuloſos ob antiquitatem temporum nam ante bellum Troianum acta continent, appellavit, traducendi munus te inſtante ſuſcepi: haud ignarus rem ſatis difficilem me ſubire, & multorum expoſitam obtrectationi, quæ licet ſit parvi bonis pendenda, tamen cum priſcos illos ſumma auctoritate viros aliquando laceſſiverit, quid de nobis extimandum eſt, quos non auctoritas, non dignitas tuetur? Sed tuo quod eſt exquiſitiſſimum, doctorumque judicio fretus, hoc opus abſolvi, eam mihi transferendi legem inſtituens, quæ a me in Xenophontis prohemio præſcripta eſt, ut omiſſa verborum, qua multi Græcorum utuntur, ambage, ſententiis hærens noſtrum dicendi morem fuerim, ſalva rerum fide, ſecutus. A Lectoribus vero, ut noſtris acquieſcant copiis, poſtulo, neque ultro quam vires ferant, exigere a nobis velint. Si quis ampliora petat, ingrati hominis munere fungetur, non contentus his, quæ nulla cum impenſa ultro liberali manu porriguntur. Ne quis vero id inſcitia factum putet, ſciat consul-

[1] *Ger. Jo. Voſſius*, *Vincentius Obſopæus*, *Burtonus*, *Tvvinus*, aliique Angli, Germanique Scriptores *Joanni Frea*, Anglo *Guarini* Ferrariæ auditore & poſtmodum a Paulo III. ad Epiſcopalem dignitatem evecto, hanc Diodori verſionem æque ac Xenophontis Cyri Pædiæ, invita proſus veritate, adiudicarunt. Verum doctiſſimos ceteroquin Viros fœde hallucinari, non ambigimus: rem totam vel ipſo meridiano ſole clariorem in apertam lucem ſiſtente Apoſtolo Zeno in *Diſſert. Voſſian.* T. I. n. XIV. p. 42.

Landesbibliothek Oldenburg

consulto me brevitati consulentem aliqua omisisse, quæ satietatem orationi peperissent potius, quam venustatem. Licet autem in libri primordio satis ab Auctore de Historiæ utilitate sit explicatum, hæc tamen antiquitatis indagatio, in qua omnis priscarum rerum a primorum hominum ortu usque ad bellum Troianum cognitio vertatur, præcipuis est laudibus efferenda. Ab hoc enim veluti Historiarum fonte qui postmodum secuti sunt, in priscis historiis fabulisque recensendis hausere, unde ad ceteros transfundere valerent. Opus hoc certe varium est, egregium, luculentum, nostris vero adeo utile cognitu, ut existimem legentes ex tot rerum excellentium notitia labori nostro gratiam habituros. Sed jam ipse Diodorus loquatur.

CAJUS PLINIUS SECUNDUS
DE NATURALI HISTORIA.

Parmæ ductu & impensis Stephani Coralli Lugdunensis MCCCCLXXVI.

Epistola Philippi Beroaldi Bononiensis [1] *ad Venerabilem & ornatissimum Virum Nicolaum* [2] *Ravalcaldum Canonicum Parmensem.*

PUblium Nigidium, cui figularis rota Figuli cognomen imposuit, hominem doctrinarum multiformium, variarumque artium scientia clarissimum, & juxta M. Varronem Romani generis doctissimum, memoriæ proditum est, de industria obscurasse stilum in scribendo, totumque orationis characterem & filum quodam quasi involucro texisse; ideoque Nigidianas commentationes a vulgo utpote non percipiente, fuisse culpatas. Quin etiam Heraclitus Ephesius vir apprime nobilis, quem hominum insaniam deflere solitum Lucianus tradit, propter obscuritatem Scriptorum, quam consultò immodicam affectavit Scotinos cognominatus est; cujus volumina sudantes Philosophi vix intelligunt. Mihi hæc interdum animo advertenti veniebat in mentem, Plinium quoque ex animi sententia duriusculum fecisse sese in naturalis historiæ libris ad intentionem animi legentium, ut equidem arbitrabar, acriùs exercendam. In eamque sententiam pedibus sponte transibam, quum ejus volumina sæpissime legens quædam ostendebam interdùm tam nodosa tamque implicata, ut quemadmodum Gordii vinculum nisi Alexandri gladius explicare, ita hæc præter Sybillam solvere posset nemo. Nam divinandum erat: verum, Dii boni, longè secùs ac putaram nuper esse cognovi. Namque cum Plinianæ recognitionis onus suscepissem, in idque summa diligentia studioque acerrimo incumberem,

[1] De *Philippo Beroaldo* Seniore, Bononiensi, Doctore præclarissimo qui Mediolani, Parmæ, Parisiis, & Bononiæ humaniores literas summa cum laude publice professus est, videsis *Jo. Ant. Saxii Hist. Typogr. Lit. Mediol. p.* CCCCXXXIII. *& seq.* ubi fuse ab eruditissimo viro studia, & fata Beroaldi enarrantur, facem præferentibus *Bartholomæo Blanchino* Beroaldi conterraneo, & *Joanne Pino* Tolosate ejusdem discipulo quorum uterque concivis & præceptoris sui vitam conscripserunt.

[2] Quisnam fuerit *Ravalcaldus* præter ea quæ hac eadem Epistola Beroaldus memorat, plane ignorare fatemur. Verum hæc satis esse possunt ad dignoscendum hominem apprime doctum & literarum perinde ac ipsius Beroaldi amantissimum.

Landesbibliothek Oldenburg

rem, quam multa, proh dolor! inextricabilibus nodis inversa deprehendi, mutilata, concisa, quam multa penitùs immutata depravataque, a quorum sensu, ipse dicere non verebor, ipse inquam Plinius sua relegens abhorreret. Quæ omnia partìm Librariorum negligentia, partìm Correctorum inscitia, & nequid dicam contumeliosius, ignava opera provenisse existimo. Ut igitùr pro virili parte juvarem latinæ linguæ sectatores, Pliniumque suis hoc est eruditissimis verbis audiremus loquentem, elaboravi vehementer, curioseque enisus sum errores, qui innumerabiles deprehendebantur, emendare; & in suam hoc est Plinianam linguam traducere. Quod ferme videor assecutus partìm fidelioribus inspectis Plinianis Codicibus, partìm veterum scriptorum auctoritate; qui id, de quo ambigebatur in Plinio, referentes vel ab illo vel ab aliis acceptum ita clare, ita aperte tradiderunt, ut ipsi magis quam nos emendare viderentur: partìm Plinii ipsius testimonio, qui quod uno in loco breviter & suboscure dixerat, alibi effusius narrat & apertius. Sed ne nostram hanc emendationem magis arroganter jactare, quam probationibus veris confirmare existimer, institui locorum quorundam cur ita correxerim hac epistola strictìm rationem referre: omnia enìm quis possit cum sexcenta sint & voluminum opere explicanda? Ea verò attingere conati sumus, quæ nostris adhuc fuerint intentata, ne vulgarem viam ingressi alienis demùm vestigiis insistere videremur. Cæterum hoc omne negotium eo suscepimus libentiùs, ut tibi, optime mi Nicolae, qui eruditissimus atque omni laude dignissimus es, præsertim ita monenti morem gerere, teque mei amantissimum, & de me optime meritum pleniore obsequio demererer. Cui etenim potius hasce meas lucubrationes dicare debueram, quam illi, qui me diligit ut filium; quem ego perinde ac Patrem benevolentia singulari observantiaque summa complector? Nullus profectò, nullus, suavissime Nicolae, te hoc munere dignior inveniri poterat: qui cum reliquornm latinæ linguæ Scriptorum sis curiosissimus, tùm Plinianæ eruditionis lector assiduus & pensiculator acerrimus esse voluisti, nec immeritò: hæc enìm te ex polito politissimum, ex ornato reddidit ornatissimum, ita Pliniana dicta ex ore tuo tamquam domestico penario deprompta licet audire sæpissime. Tu itaque, amantissime Nicolae, facile judicabis; num quid emendata a nobis castigataque obelisco perfodienda sint, an asterisco decoranda. Sed ne longius quam res exigit, nostra procurrat oratio; jam enarrationem locorum, qui mihi fortè occurrerunt, exordiar: quæ res locupletissimum recognitionis Plinianæ testimonium exhibebit [1] &c.

Id enim lenissime ferendum foret, sed tot ego deprehendi inversa, & ab historiæ fide discrepantia, ut ista privatìm volumen non epistolam requirant. Mihi verò in animo est, Diis bene juvantibus, Pliniana vocabula a vulgo profano remota, omniaque abstrusa, & in eo recondita volumine complecti, & breviter enarrare ad juvandos literarii studii curiosos, & imprimis amatores Plinianæ eruditionis. Tunc compendiose adnotare conabor, qui Indices, quæ hominum nomina fuerint in Plinio depravata, inversaque. Verùm hæc obitèr pauca de multis dictavimus: quæ tibi, suavissime Nicolae, balnea assumenti & medicatis aquis, quæ cum baianis sinuessanisque salubritate contendunt, corpus curanti mitto; ut ista dili-

[1] Emendationes consulto obmisimus, quum nihil in rem nostram facere viderentur.

Landesbibliothek Oldenburg

genter pensitans te ipsum excites, nec torpere gravi patiaris membra veterno, dum ingenii tui acumen exacuis, dum illud tuum quam acerrimum intendis judicium, quod mihi unum est pro centum millibus: te enim meherclè tanti facio, quanti M. Tullius extrà omnem ingenii aleam positus Uticensem Catonem, quanti Platonem Antimacus, cui ille instàr erat omnium, fecerunt. Quamobrem si tu hæc non improbaveris, cœlum, ut in proverbio est, digito attingere me putabo; & undique tutus contingere sidera plantis. Vale amantissime mi Nicolae, & Philippum tuum dilige.

HISTORIA NATURALE

DI C. PLINIO SECONDO

Tradotta di lingua latina in Fiorentina per Christophoro Landino [1] *Fiorentino al Serenissimo Ferdinando Re di Napoli.*

Venetiis per Nicolaum Jensonium Gallicum MCCCCLXXVI.

PROHEMIO.

DI nessuna chosa, Serenissimo & invictissimo Re Ferdinando, e piu cupida le mente humana, che di poter con sua cognitione & con summa liberta penetrare per tutte le parte di questa universale machina, la quale per ladmirabile suo ornamento da greci cosmos, da latini mondo e nominata. Per che essendo glianimi nostri per loro natura di tanta celerita, quanta ne mia ne altra lingua exprimere non poterebe; ne essendo altro cibo che gli pasca & nutrisca, se non la cognitione; chi non vede che nessuna piu grata chosa puo alloro adivenire, che havere vera scientia di tutte le chose? Et prima per che siamo rilegati in questa infima & bassa parte del mondo, & facti di quella non solamente habitatori, ma cultori & ornatori, e non piccola volupta (se non si puo con gli occhi) al manco con la mente ricercare prima questo globo della terra, elqual benche a comparatione del resto del mondo sia cosa minima & quasi centro di tutto el tondo, & benche di questa meno assai che la quinta parte sia habitata dagli uomini, niente di meno e suavissimo cibo a nostri sensi, & quasi divina ambrosia havere noticia del sito e delle regione della plaga da noi habitata; & cognoscere qual parte in essa sia piu excelsa & rilevata & a luna & a laltra orsa exposta senta assidui freddi & ghiacci; & qual parte per loppposito sia a laltro polo piu depressa; con che longitndine dalle parte orientali alloccidentali si distenda. Nel qual si amplo spatio consideriamo quanto innumerabile & varie natione, & con quanta diversita di lin-

[1] Questo si è il primo volgarizzamento della Istoria naturale di Plinio. Quando il *Landino* ci pose mano per comandamento del Re Ferdinando di Napoli (siccome ricavasi dal presente Proemio verso la fine) *per farla comune a quelli che non sanno le latine lettere*, non erano ancora uscite alla luce le *Castigazioni Pliniane* di *Ermolao Barbaro*, e perciò [l'osservazione è di Ap. Zeno. Annot. alla Bibl. Ital. del Fontanin. Vol. II. p. 298.] convenne al *Landino* servirsi di testi guasti e malconcj quali allora potevano aversi; laonde degno è di scusa se il suo lavoro riuscì un formicajo di sbagli, e di errori. Il Zeno per altro *l. c.* segnando l'anno dell'impressione di questo volgarizzamento, la pone fatta dal *Jenson* nel 1471; ma forse per isbaglio di memoria o di stamperia. Questo proemio è un bel panigirico del mentovato Re Ferdinando.

Landesbibliothek Oldenburg

lingue dhabito & di costumi sieno. Quanto varii animali, parte mansueti & obtemperanti allo imperio del uomo, parte silvaggi & feri. Consideriamo una incredibile discrezione dalberi, con inenarrabile copia & varieta di fruti. Ne e mediocre volupta oltra alla necessaria utilita, quella che si piglia della cultura della terra, della naturale pictura, della qual con varie forme & colori ella si veste. Ne rimane patiente lanimo di natura cupido delle cose infinite di rinchiudersi in si brevi termini, ma per restringere lardentissima sete del sapere passeggia tutto loceano. Ne solamente vuole cognoscere le monstruose bestie di quello, ma dimisurarlo (ilche pare impossibile) al tutto si sforza. Dal quale dapoi con le platoniche ale levandosi avolo, passa prima per questo a noi contermine & piu grosso aere, & in quello considera tutte le perturbatione che quivi si generano. Vede onde sieno li venti, onde le piove. Intendivi una vehementissima & atrocissima battaglia tral freddo & el caldo, tra lumido & el seccho. Cognioſce qual forza el baleno, qual el tuono, qual la saecta produca. Ne glie incognito per qual cagione nella freda stagione la neve, nella calda la grandine si congeli. Dapoi lascia si perturbato aere, & ariva al lucido & sereno. Trapassa lelemento del fuocho, non sanza summo stupore di miracoli di quello. Et quanto piu innalza maggior velocita prendendo, contempla la natura & proprieta del corpo lunare, la velocita di Mercurio, la benignita di Venere. Cognioſce el sole essere veramente el cuore del mondo, & temperatore & governatore di tutti li pianetti & moti celesti. Cognioſce lardore di Marte, cognioſce la salubrita di Giove, cognioſce el freddo di Saturno. Cognioſce per che questo sia tardissimo di tutti li altri, & finalmente per che di si varie & diverse spere risulti tanto grave harmonia. Ne contento consistere qui arriva alla porta non del cancro, per la quale di lassu qua giu si rovina, ma a quella del capricorno aptissimo varcho a intrare nel supremo cielo, dove come in propria patria ridotto per lassidua contemplatione mai gli occhi torcie da quello che e & di se & di tutto luniverso creatore. Nel qual come in viridissimo spechio cio che e di visibile & invisibile vede, & dogni cognitione, quanto la sua natura suporta, divien capace, il che gli da absoluta incorruptibile & etherna felicita. Adunque chome di grado in grado da linfima parte dogni edificio alla piu excelsa sarriva, cosi la mente nostra, benche lordine degli effecti alla causa sia retrogrado dalle visibile chose insino alle invisibili perviene. Lequale tutte considerate chi non intendera quanti siano emeriti di Caio Plinio secondo inverso quelli li quali hanno cognitione delle latine lettere, havendo lui in sei & trenta libri tutto questo ordine compreheso? Ma senza dubio alcuno in nessuna parte si dimostra majore la liberalissima tua clementia, Invictissimo Re Ferdinando, elquale cognoscendo gran parte de glihomini essere ignari delle latine lettere, hai voluto anchora in questa parte sovvenire a quegli & dare opera, che Plinio di latino diventi thoscano, e di romano fiorentino, accioche essendo scripto in lingua a tutta Italia & a molte externe nationi assai familiare, lopera tua giovi a molti. Et certamente quando io meco medesimo considero & con la mente da teneri suoi anni insino a questa eta la vita & echostumi tuoi repeto, non solamente in opinione costantissima, ma in scientia indubitatissima vengho, che le innumerabili & maravigliose tue virtu thabbino facto pari a qualunche di quegli antichissimi Re, quali non hanno men fama peglingegni de gli scriptori, che per le chose da loro facte. Impero che se vogliamo o con lera-

Landesbibliothek Oldenburg

gioni della natura, la quale e optima guida in ogni cosa el vero investigare, o lautorita di molti doctissimi & theologi & philosophi seguitare, confesseremo el nome regio essere chosa saluberrima & dono altutto celeste tra mortali; & tra si infinita turba di principi, equali in tanti gia passati secoli in varie nationi sono stati, pochi essere quegli che veramente ne possino essere degni giudicati: Impero che se bene attenderemo qual fussi lorigine & del titolo & della potesta regia, troveremo nel primo secolo & nel mondo anchora novello, quando ne lavarizia loro daltri, ne lambizione gli altrui imperii desiderava, che ciaschuno popolo de suoi cittadini uno eleggea, non el piu egregio di corpo, non di piu anticho sangue, non di maggiori richezze, ma di tali virtu, che & per prudentia sapessi, & per grandezza danimo audissi, & per giustitia & probita volessi rettamente administrare la rep. allui commessa. Chostoro intenderono, che tale administratione era stata loro conceduta non per suo utile, non per sua quiete, ma per publico comodo & comune utilita di tutti. Questi vegghiarono per che glaltri dormissino; affaticharonsi, per che glaltri si posassino; andavano contro a ogni pericolo, per che glaltri vivessino securi. Imitavano el buon pastore, el quale mette la vita per le sua pecore. Onde Homero & molti altri poeti grechi chiamano Agamemnone & glaltri principi, equali vogliono lodare, pimenas laon, cioè pastori di popoli. Questi furono e beati secoli, & veramente aurea eta, nella quale e mortali contenti a suoi confini ne da avaritia, ne da ambitione, erano impulsi a muovere guerra a glaltrui paesi. Era ogni mente & ingegno de principi volta in excogitare & trovare nuove arti & doctrine, con le quali glhuomini diventassino piu eruditi, & la vita ne conseguissi maggior comodo; in imporre varie leggi, con le quali glanimi de cittadini si rivocassino da ogni lascivia & incontinentia, & accendessinsi a ogni grave pericolo. Exercitavano e populi nella disciplina militare, non perfare ingiuria, ma per resistere e punire chi la facessi, per stirpare gliniqui & crudeli tyranni, per domare varij mostri. Delle quali chose conseguitorono tanti immortali honori, che non solamente tra glhomini furono nel supremo grado collocati, ma anchora nel concilio de gli immortali idij enumerati. Diqui apresso deglegyptij Osyris & Isis, & lanticho Hercole & Baccho sono come idij adorati. Di qui egreci & poeti & oratori & historici hanno dato tal fama, non diro a Giove Apolline & Minerva, ma Minos, Eacho & Redamanto, che a nessuna natione mai saranno incogniti. Trapasso Belo traglassirij; Inacho & Phoroneo ne glargivi; Cecrope & Codro ne glatheniesi. Potrei questo medesimo narrare de prisci latini; ma lascio indrieto Saturno, lascio Iano, lascio Camese, lascio Picho, la vita de quali fu piena daffanni & di sudore, non per convertire la sua potentia in proprio comodo, ma pel ben univarsale. Questa fu la vita & chostumi deglantichi, questo el governo, el quale faceva epopoli quieti. Ma se ripeteremo diligentemente etuoi egregii facti, Invictissimo Re Ferdinando, certamente nessun sara o si ignaro delle cose facte ne vostri tempi, o si iniquo iudice & stimatore di quelle, che non conceda te meritissimamente dovere tra epiu laudati regi obtenere amplissimo & augusto seggio. Ma per che in si grandi & varie & veramente regie tue virtu e molto piu difficile trovare el fine che el principio, & in tanta copia di chose e piu laboriosa la dispositione, che la inventione; qual chosa prima, qual ultima porremo? maxime havendo in brevita di prohemio coartare & ristingere quello che in amplissimo

Landesbibliothek Oldenburg

ſimo campo dhiſtoria apena ſi potrebbe explicare. Laſceremo adunque adrieto molte degne choſe, lequali in tua gioventu & ſotto el reggimento anchora di Alfonſo tuo Padre in ſumma admiratione tirorono glhuomini del tuo regno, & indubitata ſperanza da teneri anni a quegli dectono, te non dovere in alchuna parte eſſere inferiore alle ineffabili virtu del padre tuo. Seguito eltempo della ſucceſſione tua, & de primi principij del tuo regno, nel quale che choſa fu da te pretermeſſa, laquale haveſſi a conſtabilire optima & diuturna pace. Quale officio di prudentiſſimo & clementiſſimo principe laſciaſti indrieto? Non era a te incognita la natura deglhuomini cupidi ſempre di choſe nuove. Conoſcevi la levita & aſſidua mutatione de popoli. Conoſcevi quanta ſia langratitudine de beneficij ricevuti, quanta la vana ſperanza nelle choſe etiamdio impoſſibili. Conoſcevi quanto ſogla creſcere laudacia deglambitioſi ne principij deglimperij. Ne era a te naſcoſto, eſſere alchuni, equali ſtudioſi delle parte inimiche niente di bene haveano in animo. Et benche aveſſi potuto ragionevolmente & ſanza alchuna ingiuſtitia optimamente di quegli aſſicurarti; nientedimeno giudicando niente eſſere piu alieno dalla Maeſta Regia che dare ſuſpictione di crudelta diterminaſti tentare di vincere la perfidia con la liberalita, & glodij con la clementia. Quali adunque furono le parole tue nel primo conſiglo, di quanta prudentia ripiene, di quanta gravita inſieme & humanita compoſte. Con quante efficaci ragioni, con quanta aſſeveratione dimoſtraſti niente da te piu deſiderarſi che la pace & la tranquillita, & el comodo di tutti etuoi. Et accio che efacti non fuſſino diverſi dalle parole, innanzi che queſto conſiglo ſi diſſolveſſi, un tributo di ducati cento mila lanno a tuoi popoli condonaſti, & da tale graveza imperpetuo gli liberaſti. Et per che e baroni & principi del regno tuo viveſſino & piu onorati & fuori dogni ſoſpecto, a tutti deſti conveniente & honorifica condotta, & concedeſti loro le regale entrate delle loro terre. Non dico con quanta celerita cavalcaſti tutto el regno, con quanta humanita viſitaſti tutti epopoli, quanta ſperanza deſti aciaſcheduno che voleſſi in pace & con honeſta vivere. Ma certo e vero, ne gli ſtati humani, che la fortuna in ogni choſa ſignoreggia, ne puo prudentia humana a tuoi colpi fare riparo. Seguirono adunque gladverſi tuoi chaſi, ne quali che atroce choſa puo la fortuna inche eſſa non ti eſercitaſſi? Fu ſubito & impremeditato lo inſulto del nimico. Gran perfidia in molti amici, & in molti gran timidita; informa che parte a un tracto ribellandoſi ricevettono le copie hoſtili nel cuore del regno. Alchuni per paura tergiverſando davano piu audire a gladverſarij che aiuto a tuoi. Tu giovane, nuovo nel regno, ſanza molte genti darme, & con lo erario per la incredibile liberalita paterna altutto vacuo, davi opinione a molti eſſere impoſſibile che a tanto empito poteſſi reſiſtere. Ma videſi per experientia quello che e da molti ſavi in luogo di proverbio uſurpato, che chome nella fornace sapprova & ſaffiniſce loro, choſi ne ſiniſtri & infelici tempi ogni virtu piu ſplendida appariſce. Et come la ruota aſſottigla el ferro, & rendelo apto a taglare ogni dura choſa, choſi la ſiniſtra fortuna aguzza glingegni generoſi. Proponeſti adunque eſſere proprio officio di Re non ricuſare alchuno pericolo per la ſalute de tuoi, & defenſione del regno, & piu toſto morire con honore che vivere ſanza gloria. Dove ſi manifeſto prima la tua incredibile ſapientia, & ne giovanili anni ſenile providentia in prevedere & provedere a tutti epericoli & a tutti edanni. Fu incredibile la induſtria tua in mantenere lexercito

cito ſanza pecunia, lequali in ogni guerra ſono neceſſarie, ne minore in eleggere eluoghi & etempi idonei a potere con breve numero di gente darme fare gran choſe. Et ſanza fallo quando penſo con che arte intanta penuria di tutte le choſe neceſſarie manteneſti la ſperanza a tuoi & la benivolentia inverſo di te mi ſapreſenta alla mente un nuovo Sertorio. Et ſe rivolgeremo & lantiche & lemoderne hiſtorie, & glegregij facti di molti excellentiſſimi capitani, ſara molto minore il numero di quegli che combattendo hanno potuto vincere lafanno & la neceſſita, che quegli che hanno vinto gladverſarij. Ma ſe nel prevedere haveſti occhi cerveri, non ti mancho anchora nelle choſe ardue e difficili un leonino chuore. Vorrei in queſte parte poter exprimere quello che in me ſento; vorrei potere con la penna dipignere la mente o excellentiſſima grandezza danimo, o virtu & forteza veduta radevolte & in pochi conoſciuta. Qual choſa mai di ſi horrendo aſpecto ti ritardo da fare quanto la prudentia ti perſuadea eſſere utile o honorifico? qual caſo ſi ripentino mai te oppreſſe elquale ti poteſſi perturbare? E molto lodato da ſavi quel capitano el quale antivede qual choſa ſia da ſeguire, qual da fuggire; ma molto piu ſe antivedutola ne grandeza di faticha ne horrore di pericoli lompediſce al fare. Qual parte dunque e ſi ardua nella militare diſciplina, la quale per mancamento danimo tu non abbi adempiuto? Eri in Calabria paeſe aſſai lontano, quando per la venuta del nimico Calvi ſi ribello. Con quanta celerita dunque quivi volaſti, & benche el verno fuſſi difficile & allo aſſedio molto contrario, nientedimeno per che gran momento parea ſeco arrechaſſe nel principio della guerra ariaverlo, ſopportaſti ogni affanno, meteſti ogni induſtria informa che lo ricuperaſti. Ne fu men grave lobſidione darienzo nella quale giurorono eſoldati tuoi mai eſſere ſtata obſidione facta in tempi piu difficili & pe le pioggie, pe venti & pe ghiacci piu inſopportabili. Ma che diro io della obſidione di Gieſualdo nella quale era dubbio ſe fuſſi tu quello che aſſediavi o laſſediato. E molto forte di ſito & di natura queſta terra, & in ſuo favore havea da una delle parti el Conte davellino & el Conte della Tripalda; & dallaltra el Duca Giovanni & el Conte Jacobo con valido & robuſto exercito. Tu in mezzo tra la terra & el nimicho conſtituto, non prima ti partiſti, che in tua poteſta riduceſti la terra & glhuomini. Molto prolipſo ſarebbe ne conveniente a queſto tempo ſe per ſuo ordine voleſſi ogni choſa riferire. Ma non poſſo con ſilentio trapaſſare due aſperrimi chaſi veri teſtimonij della invicta grandeza dellanimo tuo. Veniſti in colloquio conimici, data parimente & ricevuta la fede, la quale apreſſo a ogni natione etiamdio barbarica e ſtata ſempre con ſomma religione obſervata; & veniſti ſanza alchuna ſuſpictione, non ſtimando in altrui quello che non era in te. Eran teco el Conte Ianni di ventimiglia, huomo in diſciplina militare excellentiſſimo, ma allora dalla eta ſenile aggravato, & Gregorio anchorigla, elquale delluna parte del corpo era altutto debole & perdutto. Erono gladverſarij el Principe di Roſſano, Iacopo da montagnana, Deiphebo dallanguillara huomini prompti di mano, audaci danimo, robuſti deta, e quali non ſtimando piu la fede data che glinfiniti oblighi, equali haveano con tua maeſta, aun tracto feciono impeto in te, tentando in un medeſimo tempo ſpoglarti del regno & della vita. Nel quale ſi repentino, ſi furioſo chaſo, eſſendo tu uno contro a tre improviſto contro a proveduti, neſſuno rimedio era alla tua ſalute, ſe una invicta preſtantia danimo ſcacciando da te ogni vilta, & rimovendo

ogni

Landesbibliothek Oldenburg

ogni horrore, elquale in ſimili chaſi ſuole torre ogni providentia, non thaveſſi facto intrepido & prompto alla difeſa. Seguito lo infeliciſſimo conflicto di Saona, nel quale non el conſiglo ma la neceſſita ti pinſe. Dopo elquale vedeſti tanto inviliti glanimi de tuoi, che furono alquanti, che non dubitarono perſuaderti di cedere alla fortuna & al nimicho & con ogni condictione, benche iniqua fuſſi, & con dishonore ricuperare la ſalute & laſciare el regno. Ma chi potrebbe in queſto luogo diſcrivere a baſtanza quali fuſſi lanimo tuo, el quale intanto pericolo conſtituto non ſolamente non cedette, ma in neſſuna ſe altero. Fu choſa mirabile che tornato in Napoli inſi univerſale merore neſſuna mutatione di volto dimoſtraſti, neſſuno officio intermeteſti. Niente laſciaſti della tua conſuetudine, niente delle gioconde & familiari confabulationi nelle quali ripetendo la bataglia paſſata, & ciaſchuno & deglamici & denemici ſecondo eloro portamenti lodando e riprendendo delle choſe a te tanto apartenenti, parlavi chome ſe una antichiſſima & dalla noſtra memoria molto rimota hiſtoria narraſſi. Debba eſſere lanimo del huomo forte, ſempre cauto & provido contro a glinſulti della fortuna; ma quando ha facto ogni provedimento che puo fare lhuomo, debba ogni adverſita che ſegue ſopportare in pace. Ilche eſſendo in te, vinceſti con la patientia & tollerantia la crudelta della fortuna, & mettendo tutto el tempo tuo non in lucto & feminile lamentazione, ma in utili ripari meritaſti che quandoche ſia di crudele inimicha diventaſſi amicha. Fu ſanza fallo choſa dogni nobile hiſtoria degniſſima la recuperatione daquadia, terra per naturale ſito inexpugnabile, & dalla quale non erano due migla lontani glexerciti hoſtili. Qui eſſendo molto extenuati ecampi tuoi, perche & molti erano iti al ſaccomanno, & molti alla ſcorta delle bombarde, lequali per la expugnatione della terra facevi venire, preſono occaſione enimici daſſaltarti. Era grande lauctorita del duca Giovanni, grande la induſtria & la diſciplina militare di Iacopo Piccinino. Ne con minore odio veniva el Principe di Taranto. Ne era dubbio che chi quel di fuſſi vincitore, acquiſtava la poſſeſſione di tutto el regno. Quanto adunque fu lempito hoſtile? quanto in tempo da te men deſiderato? Quanto lardore univerſale di tutti eſoldati? Quanta indubitata ſperanza pel picchol numero rimaſto de tuoi di potere expugnare ecampi. Ma certo non e mai improviſto chi contro a ogni chaſo ſta proviſto. Tu adunque aun tracto & epreſenti armaſti, & glabſenti rivocaſti, & con tanto ordine & animoſita incontro al nimicho ti faceſti, che pocho tempo ſoſtenne le tue forze. Vedemmo quel Conte, el quale tanto nome ebbe in guerra, voltare le ſpalle, & tanto temere, che ſeguitandolo tu eſſo non fuſſi conſtrecto a ripiglare la zuffa, che per fuggirti docchio tutto el paeſe che drieto a ſe laſciava, & lherbe pel tempo chaldo ſeche fe accendere, & con punica aſtutia pel beneficio del fummo ſi ſottraſſe dal tuo conſpecto. Ne fu incognito al duca Giovanni tale pericolo, il quale riputo in luogo di victoria non eſſere ſtato vinto. Ne ſi contenne el principe di Taranto, che gridando non ſi doleſſi havere a fare con chi insu la punta della lancia portava tutto un reame. Queſto fu un preludio al facto darme di Troia, & un ſaggio di quello che quivi haveſti a intervenire. Fu la battagla Troiana molto aſpra & dalluna & dallaltra parte con tutte le forze combattuta, per che non era el premio della victoria ſolamente Troia, ma lo ſceptro & la corona del regno di Pugla. Nella quale per non eſſere prolipſo ti vidi in quel giorno appreſſo alla italica Troia uno italico Achil-

le.

Landesbibliothek Oldenburg

le. Diro certo chosa altutto incredibile, ma quegli che insul facto si ritrovarono me nesieno veri testimonij; per che difficile fu in quel giorno discernere quale tu fusti piu excellente o capitano, o condoctieri, o huomo darme? Capitano certamente docto & provido in ordinare tutte le tue genti & farle passare el fiume. Condoctieri francho & animoso in cacciare le squadre del Principe del monte a Troia vicino. Huomo darme pieno dogni forteza in reprimere le genti del Conte che uscivano fuori di Troia. Questa victoria con tanta industria con tanta forteza acquistata da te al tutto costrinse lo inimicho a cedere della possessione del regno, & fu el principio al tuo florentissimo stato. Lascio indrieto con quanta prudentia & equita pacasti in brevissimo tempo tutte le parti del tuo regno. Con quanta liberalita & gratitudine ripremiasti glamici. Con quanta cautione & mansuetudine provedesti, che quegli che thaveano, nociuto, non ti potessino per lanvenire nuocere. Lascio indrieto quanto grato ti dimostrasti, quanto ricordevole de beneficij ricevuti, & da Pio pontefice maximo, & dal duca Francesco. Impero che & la chiesa vacillante per la morte di Pio, col favore de tuoi exerciti & colla tua auctorita constabilisti. Et morto el duca Francesco, & collarmata marittima & colle copie di terra & con molte legationi a tutti eprincipi ditalia, tutto el suo imperio ritenesti nella fede, & togliesti ogni audacia achi sprezando el femineo sexo della mogle, & la tenera eta & absentia del figluolo desiderava tentare chose nuove. Conobbe la rep. nostra fiorentina dopo el tumulto civile con quanto amicho animo, & quanto promptamente & col primogenito tuo & colle florentissime tue squadre contro a nimici lasovenisti. Taccio quello che inverso el Re daragonia, quello che inverso Ruberto signore di Rimino facesti. Trapasso con silentio, che solo tu de principi christiani dopo la perdita di Necroponto ti mostrasti paratissimo alla defensione del nome christiano. Et per che la natura del prohemio non desidera si lunga oratione, concludendo tutto questo luogo affermo ne nostri secoli nessuno principe essere stato, el quale in diversi tempi ne in maggiore calamita, ne in piu excelso grado si sia trovato. Ne mai benche ripetessimo tutte le historie, troverremo animo che nelladversita piu sia stato invicto, & nella seconda fortuna piu humano & piu remoto da ogni elatione. Ne ha potuto el tranquillo ozio della diuturna pace diminuire el vigore dellanimo tuo & la vigilantia in tutte quelle chose nelle quali possi giovare non solamente a tuoi, ma a tutti glaltri huomini. Et al presente intendendo, quanto sia utile & gioconda la cognitione delle chose scripte in Plinio, per farle comuni a quegli che non sanno le latine lettere, hai voluto, che io in lingua fiorentina le trasferisca. Il che se non ho facto con quella celerita desiderava la tua sacra Maesta, perdonerai alle occupationi mie. Impero che quando questa provincia mi imponesti, non aveva ancora condotto al debito fine quattro libri latini in dialogo latino, intitolati al mio Cesareo & Invictissimo Federigho Feretrano principe deglurbinati. le cui incredibili stupende innumere & varie virtu & la Alexandrina liberalita verso di me minfiamano ogni giorno piu a celebrare le sue laude. Dipoi finito questo libro, niente di tempo intermessi insino che si lungha & varia opera conduxi al fine. Sara dunque della somma sapientia & clementia tua, Invictissimo Re, se in si gran numero di chose alchune saranno tradotte opiu duramente o con piu obscurita che molti non vorrebbono, condonarle alle molte & varie difficulta, le quali sono manifeste in tale interpretatione.

Prima

Landesbibliothek Oldenburg

Prima chi non conosce che solamente la grandeza del volume, & numerosita delle chose fanno etiam el facile difficile? Et chome doctamente scripse Horatio, nella lunga opera conviene che el sonno inganni lo scriptore: ilche si puo similmente dire dello interprete. Aquesto sarroge la diversita di varie scientie piu tosto accennate che narrate & con tanta brevita transcorse, che anchora in quella lingua, nella quale Plinio le scrive, possono non solamente al vulgo, ma aglhuomini docti parere obscure. Preterea molte cerimonie, molti sacrificii, molti giuochi, molte altre chose, delle quali in questo libro si fa mentione hebbono elatini, le quali non furono mai in consuetudine appresso di quegli che hanno usato la lingua nella quale scrivo. Non e adunque maraviglia se non ho trovato vocaboli thoscani alle chose non mai state in uso appresso de thoscani. Ma se a a latini fu lecito, non havendo in molte chose e vocaboli, latini, usare egreci, come veggiamo quasi in tutte le doctrine & arti, nelle quali piu tosto vollono dire philosophia che studio di sapientia, & musica che scientia di canto, & geometria, & arithmetica, & astrologia, che ragione di misure, di numeri, o di stelle; perche non sara lecito a me dire gladiatori, meta circense & megalense, & simili altre chose, le quali non hanno nome fiorentino? Sono in alchune arti & maxime nellagricoltura molti instrumenti non in uso ne nostri tempi, a quali che altro nome daremo se non quello troviamo? Ne so chome interpreti seminario & arbusto, item allaqueare & interlucare & molti altri, se non per circunlocutione o pel medesimo vocabulo. Ma sara forse chi harebbe disiderato, che in molti luoghi io fussi uscito delle parole dello scriptore, & alle sententie obscuramente decte havessi arroto di mio, & non solamente tradocto quanto lui pone, ma dichiaracto & comentato quello che fussi conciso & obscuro. A quali confesso che C. Plinio ha tractato alchune parti, non chome cholui che lensegna a chi non le sa, ma le ramenta a chi le sa. Le quali chose se io havessi voluto lungamente distendere informa che etiam glindocti lhavessino intese, era necessario che el volume, el quale per se e molto grande con questo arroto divenisse ismisurato. Ne io harei usato officio dinterprete & tradoctore, ma di comentatore. Ilperche ho stimato essere a sufficientia se traducendo tanto haro facto thoscano, quanto Plinio fece latino. Solamente in due cose ho arroto al testo; impero che & molti vocaboli greci equali Plinio pone sanza interpretatione, da noi sono stati interpretati, & in molte herbe, & in alchuni animali & alberi oltre al nome che pone Plinio, habbiamo posto el nome thoscano. Benche in questa parte non sia pocha difficulta considerato che ne nomi del herbe e non piccola differentia tra gli scriptori, & un medesimo nome da varij e attribuito a varie herbe. Tu adunque, Invictissimo Re, le nostre lunghe vigilie felicemente leggerai, le quali se intendero esserti state grate, daro opera con ogni industria & con sommo studio scrivere dellaltre chose, per le quali el tuo Invictissimo nome & degno dimmortalita si conservi in diuturna fama.

Landesbibliothek Oldenburg

D. THOMÆ QUÆSTIONES
DE VERITATE DISPUTATÆ

Romæ per Arnoldum [1] Pannartz in domo Petri de Maximis MCCCCLXXVI.

Johannes Franciſcus [2] *Venetus & Theologus ad Reverendiſſimum D.* [3] *Marcum Barbum Cardinalem Sancti Marci.*

COrrigendi mendoſos codices laborem proſecuturus inceptum, Reverendiſſime Pater, & Domine ſemper colendiſſime, grandem percipio animo voluptatem, tum ipſarum rerum celſitudine, quarum perſcrutatione in Deos, ut ita dicam, in humanis corporibus latitantes evadimus, tum ipſo officio, cui pro magnitudine animi tui dulcem quamdam videris gratitudinem polliceri. Congratulor tamen ſudoribus meis, ſed benivolentiæ tuæ magis, quod operam meam pluris vis facere quam ſit æquum. Subtiliſſimas nunc diſputatas de Veritate quæſtiones ſancti Aquinatis Thomæ, non tam integritati doctrinæ neceſſarias, quam ſapientiæ tuæ optime comparatas, quantum mea interfuit, ſolita emendatas diligentia, benigne ſuſcipe impreſſas. Eas profecto tibi dicatas eſſe volui, ut ſapientia tua, quam multifarie explicant, fiat ſemper notior, fiat altiori ſede apud omnes dignior, fiat ævo longiori ubique glorioſior. Vale.

[1] Acute iamdiu monuit ad hanc Editionem Cl. *Maittaire*, *Arnoldum Pannartz* ſoluto iam fœdere cum *Conrado Sweinheim*, aliis uſum fuiſſe typorum figuris, ab iis non parum diverſis quibus antea, integra ſocietate, utebatur. Vid. *Annal. Typ. Vol.* IV. p. 360.

[2] Num *Joannes-Franciſcus Beatus* Venetus Dominicanæ Prædicatorum Familiæ alumnus, & primum Patavii, ſubinde in Academia Piſana publicus ſacrarum Literarum profeſſor? cujus mentionem iniecit Cl. V. Fr. *Joann. de Auguſtinis* in II. Vol. Oper. ſui *de Scriptor. Venetis* nuper italice edit. p. 375. Reſ, tempora, titulus, operisque ſumma ſatis probare coniecturam videntur. Non diſſimulandum tamen a F. *Andr. Rovetta* in *Bibl. Script.* O. P. Scriptorem hunc conlocari ad ann. 1570. Num perperam? Viderint alii. At falli *Rovetam*, ſcriptorem ceterum incurioſum & apprime ἀκριτικόν, vix eſt cur dubitem.

[3] De *Marco Barbo* S. R. E. Card. Paulli II. ex fratre nepote vide ſupr. p. LXXXII.

LA-

Landesbibliothek Oldenburg

LASCARIS GRAMMATICA GRÆCA.

Mediolani per Magistrum Dionysium Paravisinum MCCCCLXXVI.

Demetrius Cretensis [1] *Ingenuis ac studiosissimis Adolescentibus salutem.*

CUm vos rerum bonarum ac literarum græcarum adipiscendæ disciplinæ studiosos viderem. sane & vestram tam egregiam ad hujusmodi rei intentionem non injuria sum admiratus, & animi vestri generositatem, excellentiamque beatam existimans, multùm ac diu cogitabam, qua in re vobis græcæ amantissimis disciplinæ gratificari possem, & quod studio vestro dignum gratumque esset, præstarem. Hæc igitur animo voluntas inveniebam vobis quidem pergratum, ac nihilhominus utile fore, si vobis copia librorum græcorum sine multa impensa, difficultateque esset; quo & ad discendum impensius, & propositum vobis libentiori animo assequendum alacriores essetis: mihi verò optatissimum, memoratuque dignum, si quid tale vestra, meaque causa recte efficere possem. Quapropter cum multum mente, plurimum verò experientia laboravimus, vix tandèm inveni, quonam modo libri quoque græci imprimerentur; tum literarum compositione, quæ varia & multiplex pænès literas græcas existat, tùm maxime locis accentuum servatis, quod profectò arduum erat, nec parva indigebat consideratione. Visum itaque mihi est primò Constantini Grammaticam imprimere, viri sane diserti grammaticique diligentissimi cùm valdè dilucidam, apprimeque inchoantibus utilem, tùm etiam periculum vestri facturam; siquidem & vobis hæc res pluris extimata sit, & a nobis minus frustra elaborata. Deinde si res ex sententia cesserit, majora quoque atque præstantiora Deo volente attingere. Vestrum itaque erit, optimi adolescentes, ac vestræ naturæ ingenuæ, studiique præstantis desiderium vestrum erga literas græcas re ipsa iam confirmare; quæ profecto non parvo adjumento vobis ad omnem virtutem, doctrinamque erunt; & huiusmodi nactis occasionem grammatica a vobis accurate intellecta, præceptaque ad altiora deinceps, favente Deo, eniti; nosque promptiores reddere ad multa plura, pulcrioraque vobis gratificandum. Valete.

[1] Putavit Cl. *Maittaire*, & cum *Maittaire* J. *Alb. Fabricius* (Bibl. Græca L. V. cap. 5.) *Demetrium Cretensem*, *Lascaris* Grammaticæ editorem, eundem fuisse ac *Chalcondylem*, qui *Græcarum Litterarum* Professor præstantissimus Mediolani, octogenario major vita concessit circa ann. MDX. Perperam uterque; egregie monente Cl. V. Saxio in *Hyst. Typ. Lit. ad ann.* MCCCCXCIX. duos fuisse *Demetrios*, qui uno eodemque tempore in tradendis Græcis Litteris apud Italos claruerunt. Alter *Cretensis*; *Atheniensis* alter qui & *Chalcondyles*; ab eorum patriis sedibus adpellabantur. Sane *Bernardus Nerlius* in Epistola Græcæ Homeri Editioni Florentinæ præfixa, sub ann. 1488. scripserat: „ *Nam ut omittam Nerii fratris liberalitatem* „ *& Johannis Aciaioli auxilium* Demetriique Cretensis *dexteritatem; id in primis mihi opportunum fuit maximeque optatum, quod ad hanc rem* Demetrium Chalcondylem Atheniensem *nactus eram* &c.

Ceterum *Demetrius*, agnomine *Ducas*, Cretensis patria, sed diuturna apud Mediolanenses mora *Mediolanensis* nomen adeptus, primus omnium apud Italos integros Græcos Codices typis vulgare satis eleganter aggressus est. Evocatus ex Italia a Card. *Francisco Ximenio* ut in *Complutensi* Academia græcas literas profiteretur, ibi insuper opera sua percelebrem editionem polyglottam sacrorum Bibliorum iuvit. Num inde ad nos redierit, incompertum. Vide *Saxium* l. c. *p.* 176. *Alvar. Gomes. de reb. gest. Card. Ximen.* Lib. II. *Jacob.* le *Long. Bibl. Sacr.* p. 14. 18.

Landesbibliothek Oldenburg

PETRARCA.

Bononiæ ad instantiam & petitionem Sigismundi de Libris MCCCCLXXVI.

Nicolaus Thomasoleus Lupho [1] *Numaio S. P. D.*

FRanciſci Philelphi viri quidem noſtræ tempeſtatis diſertiſſimi eloquentiſſimique omnia ſcripta mirifice mihi probantur. Sunt enim quæque venuſta in ſuo genere, propria, terſa, ſublimia, & quæ non minus edoceant quam delectent. Atque illi mihi [2] ſtolidiſſimi ingratiſſimique videntur, qui hominem de literis bene meritum utriusque linguæ facile principem non ſolum oderunt, ſed livore & invidia exagitati carpunt, dilacerant, inſectantur, tanquam ſus Minervam. Verum, ut ipſe candidiſſime ſcribit, non curant culices barri. Hujus enarrationes in partem carminum cantilenarumque Franciſci Petrarche nuper a me recognitas, ut caſtigatius imprimerentur, ſub tuo nomine edere conſtitui, candidiſſime Lupe, decus ſcribarum, meum ſumme dulce præſidium. Nàm unus tu noſtræ civitatis ex omnibus literas, & litteratos amas, foves, amplecteris; & me meosque jam pridem variis caſibus jactatos ea fide pietateque texiſti, ut tuo interventu ſervatos & fateamur, & libenter recordemur. Ego, ut de me loquar, cum officio laceſſitus debeam agros fertiles imitari, qui ſemper longe plura reddant, quam acceperint, neque iſta opera, neque ulla alia gratiam tibi referre poſſe judico; niſi tu forte, quæ tua eſt facilitas, quæ tua liberalitas, referre, putabis, dum habeo. Quod ad has enarrationes attinet, vellem medius fidius eſſet opus [3] abſolutum; nihil enim libentius ex Philelfo legerem; ſed tamen afferunt imperfecte quoque ſummum operæ pretium, nihilque cæditur ab eo viro diligentius unquam elucubratum. Non inficior eum quorundam carminum ſenſus diſſimulaſſe, & odio quorundam prævertiſſe; ſed id tamen parciſſime fecit, atque uno aut ad ſummum altero loco. Vale, mea ſpes, & ſi te his delectari intellexero, mox majora expecta.

[1] Neutrum, hercle, novi; nec, urgente prælo, vacat inquirere. Caſtigationibus ſuis *Thomaſoleum* Etruſcis Petrarchæ verſibus typothetarum fortaſſe, deſcriptorumque oſcitantia corruptis, medicam manum adhibuiſſe, docent hujus Epiſtolæ verba. E noſtris vero quos viderim ea de re ſilent omnes.

[2] *Poggium* & *Merulam* inter ceteras expertus eſt *Philelphus* infenſiſſimos hoſtes & obtrectatores. Num & hi ſtultiſſimi? *Georgius Merula* binis Epiſtolis typis editis *Philelphi* præceptoris ſui famam & nomen iniquiſſime laceravit, non aliam ob cauſſam, niſi quod ille (quod veluti magiſter iure feciſſe videri poterat) in quibusdam diſcipuli ſcriptis verbulum reprehendiſſet, aſſerens Mahumetis aſſeclas *Turcos* non *Turcas* eſſe appellandos. Semina vero acerbiſſimæ ſimultatis cum *Poggio* duplici fonte promanaſſe tradunt: primum ſcilicet quod *Philelphus Nicolai Nicoli* Poggii amiciſſimi ſcriptis ſuis famam denigraſſet; ſubinde vero magniloquæ ejus literæ queis ſe pollicebatur Librum *de Infamia* ſcripturum adverſus *Poggium*, omnibus philoſophorum ſententiis refertum. Sed hæc nimis fortaſſe multa.

[3] *Philelphus Petrarchæ* Epigramma cujus initium:

„ Fiamma dal Ciel su le tue trecce piova

enarrationibus ſuis non eſt prætergreſſus.

HI-

HISTORIA FIORENTINA
DI L. ARETINO [1] VOLGARIZZATA.

Venezia per Jacopo de' Rossi MCCCCLXXVI.

Probemio di Donato [2] *Acciaiuoli nella Historia Fiorentina tradotta, per lui in vulgare Alli excellentissimi Signori Priori di Libertà, & Gonfaloniere di Giustizia del Popolo Fiorentino.*

MOlte sono le cagioni, Excellentissimi Signori, che mhanno indotto a tradurne dilatino invulgare lahistoria di firenze elegantissimamente composta da Leonardo Aretino. Laprima & principale sie, per ubbidire alla vostra excelsa signoria, & quanto porta lafaculta del mio ingegno, satisfare a vostri giusti & honesti desiderii. Laseconda sie perche io reputo che ogni bene, quanto piu e commune & piu sidilata fra le genti, tanto sia & piu perfecto & maggiore. Et none dubbio che la notizia della historia e utilissima & maximamente achi regge & governa. Pero che riguardando lecose passate possono meglio giudicare le presenti & le future, & nebisogni della citta piu saviamente consigliare laloro repubblica. Vedesi ancora lo exemplo delle cose prospere & adverse accadute invarij tempi, che cisono di grande ammaestramento nellavita humana. Questo bene adunque che ha facto elsingularissimo historico Leonardo Aretino per scrivere lahistoria della nostra citta, acciocche sia commune non solamente achi e perito nella lingua latina, ma ancora acoloro che solo hanno notizia del sermone vulgare e stato necessario translatare questa opera laquale mirendo certissimo, che Leonardo se fussi alquanto piu vissuto per fare maggiore fructo alla citta lui proprio lharebbe transferito. Hammi mosso ancora la singulare affectione della patria che mi fa volentieri tradurre questa historia, acciocche leggendo ecittadini ledegne cose facte dapassati habbino cagione di fare opere simile aquelle, e quanto e loro possibile benificare questa republica, come hanno facto enostri antichi padri. Et veramente esipuo dire, che seglie in italia o inaltre parti delmondo citta alcuna, che meriti singularmente essere amata dasuoi cittadini che sia la nostra citta; la quale etanto degna quanto ognuno confessa, & per la sua nobilta, & perla sua bellezza, & perchè in ogni faculta & spetie divirtu sempre ha prodocto huomini excellentissimi. Et per molte altre notabili conditioni, lequali lasciero indrieto, perche narrarle ne iltempo, ne il luogo lorichiede.

Et

[1] *Di Lionardo Bruni* Aretino uomo quanto oscuro per nascimento, chiaro altrettanto per sapere e virtù Segretario Pontificio, indi della Repubblica Fior. Vedi più sopra pag. 89.

[2] *Donato Acciaiuoli* fece questo volgarizzamento per volere de' Priori e del Gonfaloniere di Giustizia della Repubblica Fiorentina, siccome egli stesso afferma in questa sua Prefazione. *Sisto Brenone* Giurisconsulto e Consolo di Amburgo pubblicò il primo il testo latino di questa Istoria colle stampe di Argentina nel 1610. 8. Reca per altro maraviglia l'osservare che avendo due Segretarj de' Fiorentini scritte le patrie Istorie in lingua Latina, fossero queste, senza essere stampate nemmeno una volta sola com' erano state scritte, fosser, dico, ambe trasportate in volgare acciocchè potessero essere intese; quella di *Poggio* dal suo figliuolo *Jacopo*, e questa del *Bruni* dall' *Acciaiuoli*. Convien dire adunque che la lingua latina non fosse gran fatto familiare a' Toscani di que' tempi; e se questo era, perchè scrivere quelle Istorie latinamente? O se questo non era, perchè non istamparle quali erano state scritte, senza lasciarle giacere miseramente fra la polve e le tignuole?

Landesbibliothek Oldenburg

Et tornando alla nostra intentione di prima, Io Donato Acciaioli vostro fedelissimo cittadino desidererei inquesta mia traductione, excellentissimi Signori, essere ditale eloquentia che potessi avostri comandamenti sufficientemente satisfare, & con uno elegante & copioso stile in qualche parte rispondere alla degnita del sermone latino. Mavoi piglierete lafede & affectione mia, la quale spesse volte supplisce dove manca lafaculta dello ingegno. Comincieremo adunque a transferire, invocando sempre laiutorio divino, & pregando quello che persua gratia presti favori alla mia impresa, & la vostra excelsa signoria & tutto il popolo fiorentino conservi infelicissimo stato.

HISTORIA FIORENTINA DI POGGIO.

Venetia per Jacopo de' Rossi MCCCCLXXVI.

Prohemio di Jacopo [1] *di Messer Poggio allo Illustrissimo Signor Federico da Monte Feltro Conte d' Urbino nella historia Fiorentina di Messer Poggio suo Padre, & tradocta da lui di latino in lingua fiorentina.*

NArrano gli Scriptori, invictissimo Principe, che Alexandro Magno figliuolo di Philippo Re de' Macedoni venendo alsepolcro di Achille non pote contenere lelacrime, ricordandosi che in quella eta chera allora lui avea facte molte cose degnie eche delle virtu sue dipoi sera abattuto atrovare Homero scriptore: pel quale acto immodo parve accusassi eltempo avea consumato fino a quel di che mai dipoi riposo fino a tanto che non solo supero lagloria dachille: ma ditutti glialtri greci. Iulio Cesare ancora affermano che dopo molti secoli vedendo la imagine dalexandro sacceſe aoperar cose maravigliose. Il perche se elmonumento dachille e una vana pictura ebono tanta forza che commovessino & constringessino glianimi loro aoperar cose degne di eterna gloria: che dobbiamo stimare facessi elvedere tutto di etriomphi elevictorie riportavano e loro cittadini? Certamente come efacti sono dapreporre alle parole: equello sivede cogliocchi piu muove che quello sintende daltri: cosi lecose vegiamo far daglhuomini prestanti molto piu cinfiammano edestanci aexercitare opere degnie disomma loda: che quelle legiamo oudiamo. Sendo adunque proveduto dalla natura

[1] *Jacopo* il minore de' cinque figliuoli di *Poggio Bracciolini* già Segretario di più Pontefici in fine della Repubblica Fiorentina, volgarizzò e condusse a fine la Istoria di Fiorenza lasciata dal Padre suo imperfetta e scritta in latino. Di questa Istoria che abbraccia le cose accadute dall' anno 1350. fino al 1455. e del suo volgarizzatore ragionò pienamente *Giovambatista Recanati* nella Vita dello stesso Poggio premessa alla edizione latina di questa Istoria medesima, stampata per la prima volta in Vinegia nel 1715. appresso l' Ertz.

[2] *Federigo* da *Monte Feltro* Duca d' Urbino, Capitano famoso della Repubblica Fiorentina, in cui servigio fece parecchie belle imprese, fu liberale sostenitore de' Letterati, scrivendo di lui *Cristofano Landino* nella sua Prefazione al volgarizzamento della Istoria Naturale di Plinio: " io non avea ancora condotto „ al debito fine quattro libri latini in dialogo „ latino intitolati al mio Cesareo & Invictissimo „ Federigo Feretrano Principe degli Urbinati „ le cui incredibili, stupende innumere & va„ rie virtù, & la Alexandrina liberalità verso „ di me, m' infiammano ogni giorno più a ce„ lebrare le sue laude.

Landesbibliothek Oldenburg

tura che non possiamo vedere altro che leta nostra cisimostri: per industria eingegnio deglhuomini excellenti estata trovata lahistoria: alla quale commettendo le cose occorrono indiversi luoghi possiamo come inuno specchio raguardare essuccessi deviventi seguiti inmolti secoli. Diche sipuo comprehendere quanta utilita essa arrechi alla generazione humana: e quanto volendo essere grata glisia obligata: sendo sola custodia fedelissima dellopere nostre equella che sempre celefaccia presente: E col suo mezo riducendosi a memoria leopere deglihuomini singulari ci inviti aoperare di farci immortali epeprogressi daltri cimostri lavita diciascuno: econsigli nel dilibe-rare e partiti presi ecostumi delle repubblichè: le varieta grandi della fortuna: evarij eventi delle ghuerre: accio che colexemplo daltri possiamo eleggiere quello sia utile a noi e alla patria. Imperocche cominciando dapiu antichi che gioverebbe quanto alla fama di Nino re degli assirij, Semirami. e Ciro, tante guerre tante fatiche tanti maravigliosi exerciti: tante provincie subiugate etanti re vinti senon fussino state dagli scriptori celebrate? Che gloria sarebbe a Solone e Lygurgo lesue leggie elordinatiotione della patria? a Melciade Aristide Lysandro Agesilao Epaminunda levictorie acquistate segli historici non lavessino mandate alla memoria delle lettere? sanza dubio Hamilcare Hanibale e Camilli Fabij Scipioni Catoni Bruti einnumerabili altri non arebbono sopportate tante fatiche ne messossi ainfiniti pericoli se havessino creduto lopere loro essere sepulte insieme colcorpo. Ma conosciendo evedendo per experientia che chi era morto gran tempo inanzi per virtu eindustria delitterati era alcontinuo nella bocha dognihuomo eche ebuoni erano commendati & exaltati & ecattivi edipessima vita dannati evituperati operarono informa che se e lapatria fecero eterna. Ne contenti di dare materia agli scriptori sisforzorono non essere inferiori didoctrina & eloquentia. alarte militare eale loro degnie operationi non volendo aniuno modo che manchando glingegni manchasi la loro gloria. Onde Xenophonte Herodoto Tuchidide Timotheo Hanibale sommi capitani troviamo scripsono historie. Similmente Quinto Fabio Pictore Marco Catone Prisco Lutio Sylla, Lutio Lucullo Julio Cesare Asinio Pollione dopo etriomphi riportati eleprovincie superate aversi dato allo scrivere historia. Cosi Cesare Augusto Adriano Gordiano vecchio imperadore avere elegantemente mandato alla memoria delle lettere lecose facte daromani: parendo loro come ahuomini sommi questo solo essere perfugio divivere emodo di prolungare lavita nostra differente maxime inquesto agli animali irrationali: facciendo la memoria loro piu eterna era possibile equesto animo immortale ornarlo digloria immortale. Laqual cosa se avessino imitata glimperadori anno regnato da Theodosio inqua molti egregij huomini morti per negligentia daltri viverebbono pari aquelli che lantiquita celebra: enoi aloro imitatione cisforzeremo di imitarli. Imperoche questi secoli passati anno prodocti enellarte militare enelle lettere molti huomini che se avessino sortiti ingegni discriptori pari alle virtu loro aremo materia assai dachi imparare ecampo amplissimo da commendarli. Alberto Magno certamente lasciandone adietro infiniti San Thomaso Egidio Scoto non cederebono inphilosophia a Pictagora Zenone Crisippo e Aristotele. Ne Gotifredi Buglione signore di gran parte dellasia acquistata dallui colla spada & elprimo re dipalestina eiudea ne el Tanburlano potentissimo: Federico Barbarossa sarebono inferiori o per gloria dicose facte o per moltitudine dexerciti o per varieta di piu provincie a Nino Cyro e Xerse re dipersi.

Chi

Landesbibliothek Oldenburg

Chi non giudichera volendo porre daparte ogni paſſione Braccio Sforza el-duca Franceſco ſuo figluolo el Carmigniuola Niccolo piccino Philippo Spano Giovanni Vaiuoda ſe eſuſſino nati inathena o lacedemonia pari aleonida Pauſania e Pelopida: eciaſcuno altro notabile capitano? elquale avendo facto tante egregie coſe degne deterna memoria con queſta gente darme mercenaria emiliti condocti per danari pieni dilicentia e coſtumi indegni diſimile diſciplina e per acquiſtar ſtato adaltri che ſtimiamo arebono operato acomparatione ſe aveſſino avuto amilitare coproprij cittadini per utilita liberta egloria della patria: eper amplificatione delimperio loro? ſenza dubio ſe vorremo giudicare ſenza invidia o livore alcuno aremo animo daffermare queſta eta preceduta anoi avere informa congiunta laeloquentia collarme eprodocta luna e laltra inmodo che poſſiamo arditamente dire non eſſere inferiore a quella antica ſecifuſſino ſtate lemedeſime exercitationi e emezzi aoperarle e epremij corriſpondenti alle virtu. Chi ſara colui diſano intellecto che giudichi Dante Franceſco Petrarcha Boccaccio Leonardo Poggio Frate Ambrogio indegni dicomparargli aquel ſecolo di Cicerone ſella natura gli aveſſi prodocti enutriti nella romana repubblica? Equali edamaravigliare abino facto el fructo veggiamo ſolo per bonita dinatura: ſendo nati in queſta eta ne avendo avuto aexercitare lecauſe innanzi al popolo o orare tutto di ne avendo ſenato o alcuno giudicio da potere commodamente & con honore ſupremo expolire lingegni prodocti inperfectione dalla natura: che eſtata tanto potente inloro che quello conſeguitavano gli antichi per continua exercitatione egrandiſſimi premij coſtoro anno obtenuto per propria virtu. Certamente ſe epremij fuſſino pari alingegni non in minore admiratione ſarebono aqueſto di noi enoſtri che gliantichi: ne minore virtu vedremo inqueſta eta che inquella: ſella virtu fuſſi favorita e non ſolo lodata ma exaltata. diche facile everiſſima coniectura ſipuo fare ripetendo a memoria etempi proximi del re Alfonſo & papa Nicolao quinto: padre diciaſcuno avea qualche lume dingegnio: elquale ſendo unico riceptaculo degli huomini preſtanti e honorandoli come meritavano colla liberalita & induſtria ſua ſuſcito inmodo lelettere che non tanto lalingua latina ma \agreca dopo uno lungo exilio ritorno in Italia. Col quale non dubiterei dire fuſſino ſepolte inſieme tutte lelettere come compagnia conveniente atanto ſapientiſsimo principe. ſe tu dopo lamorte ſua lacrimabile apreſſo atutti ebuoni evirtuoſi non fuſsi reſtato ſolo initalia che colle tue farculta aveſsi ſoſtentato molti ingegni egregij attoniti esbigottiti perſi acerba morte: ecolla humanita tua e buone promeſſe gli aveſsi tenuti conſo tati e inſperanza dimigliore fortuna. Sendo adunque illuſtriſſimo Conte tu ſolo inqueſta eta: che non tanto aiuti epreſti favore a chi a ingegnio. ma admiratione di quelli antichi abbi congiunto la eloquenza con larte militare e inphiloſophia abbi facto tanto fructo: che ſarebbe maraviglioſo achi viveſſi inotio continuo eaſſiduamente e acaſa e incampo ſcriva o legha: ele hiſtorie inmodo abi impreſſe nella memoria che ogni coſa ti ſia preſente per che niuna coſa ſia nuova alanimo tuo degnio dimperare o diterminato dirizarti una hiſtoria delle coſe ditalia compoſta nuovamente damio padre. Laquale non ſaprei achi piu convenientemente deſtinare che ate. che invita ſua li fuſſi amiciſſimo e achi a inreverenza e admiratione edocti come interviene a tutti quegli anno virtu alcuna. Avendo adunque noſtro Padre nellultima eta per gloria e honor della patria ſcripta una hiſtoria fiorentina dalla prima ghuerra avuta con

larci-

Landesbibliothek Oldenburg

larcivescovo Giovanni de bisconti nel mille trecento cinquanta fino alla pace facta a Napoli appresso del re Alfonso: e quella prevenuto dalla morte lasciata imperfecta: come prima esser leta e per molte occupationi mestato lecito acciocche la memoria della vita nostra elopere dimolti prestantissimi huomini per italia non manchassi a niuna altra cosa apiu data opera che a ridurla insieme: e divisala con somma diligentia in octo libri mandarla inluce: e farne copia aciascuno desideroso dintendere. Laquale opera avendo condocta a fine e intutto perfecta rivoltandomi per lanimo e pensando achi meritamente adirizzassi tante vigilie degnie dessere lecte eper laeloquentia loro: eper aver notizia di molte cose incognite alla maggior parte subito sapresento alla mia mente latua singular virtu pari per gloria e grandezza delle opere facte da te a quelli coquali molte volte abiamo combactuto dello imperio edella liberta nostra. Eavendo questo anno per propria virtu sottomessa e ridocta sotto el giogo nostro Volterra antichissima citta di thoscana ribellattasi piu per confidenza del sito: che per potentia avessi: E colla industria tua superato la natura cogni altra difficulta contanta celerita che verissimamente sipuodire non prima averla veduta che vinta: e la patria nostra liberata dagrandissima sollecitudine: eduna pericolosissima inpresa renduta quieta econtra la opinione comune restituitogli la degnita sua eacquistatogli assai riputatione euna cita nimicissima laquale dopo lacivile victoria di Sylla ebbe animo disoportare dua anni continui lassedio ditanto insuperabile exercito efinalmente per accordo sidette aromani: avendo fra pochi di perforza presa informa che dalsenato e popolo nostro consommo favore per dimostrare qualche gratitudine ditanto benificio fusti facto cittadino suo ericevuto come trionphante nella citta ehonorato di insegnie eornamenti convenienti inquesta eta eniuno fussi degnio desser chiamato cittadino che non confessassi sommamente esserti obbligato. Io ancora desiderando satisfare inqualche parte al debito mio come amatore della patria acciocche qualche testimonio apparisse dellanimo mio verso dilei edella tua signoria diterminai secondo lamia faculta presentarti emandarti questa historia: la quale eala citta ealauctore sono certo sara disomma gloria ne tempi futuri: etu leggendola ritroverrai molti de tua eultimamente te medesimo.

Landesbibliothek Oldenburg

*Q. ASCONII [1] PAEDIANI *Fragm.* G. TRAPEZVNTII DE ARTIFICIO CICERONIANAE ORATIONIS ec. [2] XICONIS POLENTONI ARGUMENTA SVPER ALIQVOT ORAT. CICERONIS ec.

Venetiis per Johannem de Colonia, & Joannem Manthen de Gheretzem MCCCCLXXVII.

Georgius [3] *Trabezuntius de artificio Ciceronianæ orationis pro Quinto Ligario.*

PRÆFATIO

Ad Victorinum [4] *Feltrensem.*

PEtiisti a me sæpiùs, Victorine Pater, ut nonnullas orationes Ciceronis ita exponerem, ut qua quidquid ratione dictum sit, quo artificio dispositum, unde inventum, facile possit intelligi; ac ad eamdem rem suscipiendam non solum auctoritate tua, quæ maximi sempèr fuit apud me ponderis, verum etiam precibus ac rationibus adducere conatus. Ego verò quamvis omnia vera esse concederem, quæ abs te afferebantur, utilissimam hanc

* Hæc omnia in unum congesta edi curavit *Hieronymus Squarciaficus*, ut ipsemet testatur in Epistola ad *Antonium Serachum*, quæ extat ad calcem totius Voluminis, a nobis inferius proferenda.

[1] Hanc esse *partem Asconii cura & diligentia Poggii Florentini V. litteratissimi, repertam in Monasterio Sancti Galli prope Constantiam viginti millibus passuum, & ab ipsius Poggii exemplaribus a A. Jur. transcriptam* ec. monet adnotatio, quæ huic Fragmento subnectitur.

[2] De *Xicone Polentoni de Riciis* aulæ Patavinæ *Cancellario* vide, si lubet, Dissert. Celeber. *Kappii* Lips. Profess. cui titulus *de Xiccone Polentono Cancellario Pat. Historiæ litterariæ in Italia restauratore*, editam ann. 1733. At iam congestis a *Kappio* adde quæ *J. Brunatius* Pat. Presb. ex penitioribus Patavii Archivis in medium protulit in Opusc. *de Re Numaria Patav.* p. 125. Ea utpote iucundissima scitu in rem nostram traxisse heic non pigebit. Ait porro *Brunatius* " Kappius ortum Sic-
,, conis & Domicilium enarrat pag. 8. iis ver-
,, bis *Anno* MCCCCV. *Xico instrumentum nota-*
,, *rius confecit --- necesse est ut eius nativitas in*
,, *seculum* XIIII. *vergens inciderit*; domici-
,, lium his quoque verbis *habitavit Paduæ ad*
,, *pontem molinum, quam domum olim Al-*
,, *bertinus Mussatus possederat* ec. sed nobis ea
,, duo sic constant, ex ipso Siconis autographo
,, quod est in publicis tabulariis hoc modo:
,, Primus liber magnus autenticus in quo ego
,, *Xico* natus *Ser Bartholamei dicti Polentoni*
,, *de Riciis de Levico* civis habitans Paduæ pu-
,, blicus Imperiali auctoritate notarius descripsi
,, inchoando in millesimo trecentesimo nona-
,, gesimo sexto indictione quarta. Stat hoc loco
,, Signum Sicconis ejusdem notarii. Mox ea-
,, dem manu: MCCCXCVI habitavi cum Patre
,, meo Padue in castro in contrata Serasinesche
,, in centenario S. Egidii & quarterio turrisel-
,, larum; quo anno rogatus primum confeci
,, instrumentum MCCCXCVII. die primo Septemb.
,, recessi de contrata Serasinesce & ivi habitare
,, in Contrata S. Prosdocimi centenario & quar-
,, terio Domi. MCCCCLXXXXVIII. die primo Sept.
,, recessi & ivi habitare in Contrata Burgi
,, novi, Patriarchatus. MCCCC. die Lunæ V.
,, April. recessi -- & ivi habitare in Contrata
,, Capellorum centenario ruthene quarterio tur-
,, ricellarum. MCCCCI. die XVI. Mart. recessi --
,, & ivi habitare in Contr. S. Petri centenar.
,, & quarter. Domi. MCCCCI. die XXVIII. Sept.
,, -- ivi ad habitare in Contr. Concariole cen-
,, tenario & quarterio Domi. MCCCCIV. die VII
,, Octobr. ivi ad habitare in Contr. S. Firmi
,, centenario ejusdem & quarterio pontis mo-
,, lendinorum. MCCCCVI. die VI. Octobr. -- ivi
,, habitare in quarterio pontis molendinorum in
,, centenario & Contr. S. Leonardi " Hic ea tandem Sicconis ædes unde apud Kappium. Hactenus *Brunatius*; sane diligenter. Verum dandam ultro veniam homini Germano censemus qui adlata monumenta ad manus habere non poterat, & nihilominus complura de *Xicone* nostro eiusque scriptis egregie in memorata Dissertatione commentatus est: quod nostratium nemo ante *Kappium* faciendum susceperat.

[3] *Georgius* origine & agnomine *Trapezuntius*, sed natione *Cretensis*, natus est ann. 1396. Patriam deserens, Venetias appulit, ubi Græcas litteras publice professus, *Francisci Barbari* favore, in cuius clientelam susceptus fuerat, a munificentissimo Senatu Veneta civitate donatus est. Romæ subinde degentem Eugenius IV. P. M. inter Apostolicos Scribas lubens adlegit; ibique senio confectus vita decessit ann. circiter 1484. Vid. A. Zenum in *Diss. Vossian.* T. II. pag. 2. & seqq. ubi de gestis scriptisque *Trapezuntii*, eiusque cum *Guarino*, *Gaza*, & *Bessarione* acerrimis contentionibus, luculentissime disseritur.

[4] De *Victorino Feltrensi*, quo usus præceptore latinas litteras Trapezuntius didicerat, vide sup. pag. LXXVI. & alib.

Landesbibliothek Oldenburg

hanc rem & præsentibus & Posteris futuram, gratissimam tibi cæterisque amicis, mihi quoque ipsi honestissimam; recusavi tamen ad hunc usque diem restitique tibi amicissimo, atque de me optime merito tam arduæ rei difficultate deterritus. Nam ut dicendi facultas cæteris liberalibus artibus longè difficilior est, nullusque eam nisi maximo atque divino ingenio, summa ac diutina industria consecutus est; sic quo artificio usus sit in orationibus disponendis Orator, magis arduum est excogitatu mea sententia, quam autem de natura, aut de magnitudine, aut de numeris disputare. Quæ res indè patet, quam maximis quondam ingeniis iis studiis potissimùm occupatis assiduò declamandi usu adhibito paucissimos e pluribus, immò penè singulos singulis ætatibus tolerandos: quos verò Oratoris nomine dignos putes, vix duos Demosthenem & Ciceronem legimus, quibus ipsarum natura rerum ita fieri altius aperiendum est. Etènim in omnibus studiis quæcumque ab ingenio humano vel alieniora fluxu continuo, vel altiora æternitate stabilita sunt, ea non ita facile consequi possumus; quemadmodum si animis nostris congruerent, qualia ea videntur, quæ Mathematica nuncupantur. Fluxus enim rerum & instabilitas quantò major est, tantò magis hebetia solent latère ingenia. Nihil porrò civilibus negotiis, hoc est humanis rebus, imbecillius infirmiusque esse, si quis etiam in universum considerat, nemò unquàm dubitabit: sed Oratori etiàm accidit, ut rem in suo genere labilem nihil aut parùm consideret, sed huic se semper accomodet causæ. Quare necesse est, ut quantò res civiles lubricæ magis atque instabiles cæterisque omnibus sunt, tantò dicendi commoditas, quam oratoriam artem appellamus, difficilior cæteris atque incertior sit. Neque enìm ut medicus ex iis, quæ de homine dicuntur ea subintelligit, huic homini medeatur; sic Orator a comunioribus in singula deductis præceptis bonam agere causam potest. Verùm tanta est causarum varietas, rerumque humanarum continua quædam atque quotidiana mutatio, ut si paulò difficiliorem causam benè actam animo diligentius volvas, non artis illam præceptoribus, sed per illam artis præcepta percipere videaris, neque id iniuria. Ut enìm novæ quædam & inaudita varietate circumstantiarum erumpunt causæ, sic opus est oratori, si benè acturus est novam, atque difficilem causam non ab iis, quæ viderit aut audierit, sed ab iis, quæ rerum natura flagitat, cuncta inveniat, pronunciet, eloquatur, disponat: quod tamen facere non poterit, nisi natus ad id, & arte acutior, & exercitatione velocior sit ad hæc excogitanda. Quod si divina res est fundare, amplificare, tutari Civitates, Populos, Regna; non erat profectò divinitus ea res, cujus hoc proprium est vulgo, proponenda, sed summo labore, summaque industria non mediocri temporis spatio comparanda, ut vel optimi solum adipiscerentur, vel qui adipisci student, industria ipsa dicendi meliores redderentur; sic futurum, ut vel ab optimis vel a melioribus rerum publicarum gubernacula tenerentur, quamvis etiam in hac re ut in cæteris pene omnibus naturam ducem penitùs negligamus, loquacesque homines ac audaces oratores appellemus; unde accidit, ut quæcumque vel incommoda vel detrimenta imperiti dicendi simul & excogitandi garruli homines rebus invexerint, ea omnia in orationis hanc artificiosam copiam inique congerantur: quæ res me movit jampridem non nihil ut scis, de arte ipsa conscribere, quod qui recte sequerentur, non longe a majorum deessent dicendi copia. Nùnc verò tu ad majora impellis, quæ, ut dixi, ego semper ipsius rei difficultate deterritus refugiebam. Nàm ut

Landesbibliothek Oldenburg

facilius multò est de arte loqui, quam ex arte discere; sicque alii conscripserunt in locos certos deducere, quibus illi nixi sempiternas condidere orationes, dispositionemque omnem ac elocutionem ostendere tanto difficilius ego judico, quam si ex arte dicas, quanto probatior quisque est sua edere, quam aliena occultata præsertim omnique artificio abdita in medium protrahere, præsertim cum nobis nihil auxilio sit. Nec enìm possumus, ut in Aristotelicis vulgò fieri solet e turba eorum, qui hoc prius fecerunt, quicquid colligere; quippè cum nullus doctior ausus sit, nec in priscis quidem at melioribus illis sæculis alieni animi, artificium in re tàm lubrica cogitatu exponere. Nec enim, ut in physicis, ipsa natura rerum stabilis ac firma nos potest ad intelligentiam scriptorum deducere, præterèa nisi totam orationem sic teneas, ut omnes suos anfractus quasi præ oculis habeas; qua sit arte composita, numquam percipies: cuncta verò simul apprehendere, ut oratori, qui causam agit difficilimam, sic ei, qui alieni animi cogitata considerat, penè impossibile; quibus omnibus certe accedit quod hæc res ignorantiæ ipsius causæ tetigitur, & minuta hystoria plerumque indiget, quæ cum nos effugiat, ut vaticinari multa cogit, sic latiores invidis aperit campos, quibus ego ansas præbere malui, quam tibi, me ipsum cui debeo, quicquam negare. Accipies igitur opus tuum potiùs quam meum; tibi enìm, qui jussisti, si quid boni dicemus, laus orationis attribuenda sit, ut græce dicitur οὐδὲν ἱερὸν jure ipse qui tantam rem semper recusavi; neque nunc, nisi jussus suscepi, veniam a legentibus impetrabo. Sed jam ad rem veniam, daboque operam abundè magis ac dilucidè quam graviter, aut breviter dicere. Non enim, ut me ostentem, sed ut proficere in hac re volentibus aliquid tuo hortatu conferam, hæc edere constitui.

ANTONIUS [1] LUSCUS VICENTINUS

Orator clarissimus in inquisitione super XI. Orationes Ciceronis.

PREFATIO.

Ad Fratrem suum optimum atque carissimum Astolphinum de Marinonibus.

MAgna res est eloquentia, Frater insignis atque optime, majorque profectò quam illorum capere ingenia possint, qui secùs existimant; qui facilem quamdam dicendi copiam a natura perfectam, ullo exercitio, comparatam nulla arte contineri putant, nec desiderare aliquàm singularem ingenii facultatem, elegantiamque doctrinæ; in qua opinione fuisse nonnullos

[1] *Antonius Luscus* Vicetinus vir prudentia & eloquentia singularis vel ipso Poggio teste, Hist. Flor. Lib. V. ubi narrat a Martino V. Pont. Max. ad Mediolanensium Ducem Philippum Mariam *Oratorem pro iteranda pace cum Florentinis destinatum* ann. MCCCCXIII. Is erat a Secretis ejusdem Pontificis & Poggii in eo munere collega. Vide *J. Bapt. Pogg. in Orat. Card. Capranic.* in miscell. Balutianis Vol. III. *Luscum* secum colloquentem inducit Poggius *de ruina urbis Romæ* hisce verbis: *Visebamus inquit sæpe deserta Urbis* Antonius Luscus *Vir clarissimus, egoque* ec. Judicium vero de *Lusco* habes apud Paull. Cortesium Dial. de Viris Doctis *p. 26. Antonius Luscus*, ait ille, *fuit Rhetor non contemnendus, quem etiam non indisertum dicunt fuisse.*

Landesbibliothek Oldenburg

nullos & antiquos legimus. Et ſunt hodie forte multi, quorum hoc maximè loco refutandus eſt error, ne cum ii nullam ſe artem in dicendo contendant, noſtra hæc artis inquiſitio uli vana, prorsùs ulli inutilis videatur. Atquè imprimis quantùm ab antiquis oratoribus teneo, & aſſequi conjectura poſſum, unde error iſte manaverit, explicandum eſt. Etenim cum fuerint homines excedentes ingenio, naturæ vim quamdam ſine ullo artificio conſecuti, ut ornate & copioſe, quæ vellent, eloquerentur, quod eloquentiæ proprium eſt, qualem dicebat hujus defenſorem ſententiæ Menedemus Antonium, quem inter principes Romanæ eloquentiæ floruiſſe conſtat; & cum artis Scriptores ii, quos Rhetoricos vocant, cognoſcerentur parùm in dicendo valuiſſe, facile a multis eſt judicatum, nullam eam prorſus eſſe artem, cujus expertes magni quidam oratores extiterint, abundantes verò & præceptores nec mediocriter quidem diſerte eſſe potuerunt; hìncque ducti ſunt Menedemus & Liſias, ut putarent, eloquentiam naturæ eſſe non artis, quod videlicet omnibus hominibus etiam imperitis ac barbaris a natura ad inſitum intelligerent, quod in ſe recta atque artificioſa diceretur oratio: conciliare in primis, & blandiendo allicere eorum animos, a quibus aliquid impetrandum foret: narrare, poſtèa argumentis inſtare, & refutare contraria: poſtremò concludere, & deprecari, quod in epilogis maximè facit orator. Traxit in hanc quòque ſententiam Menedemum Cleantem, atque alios ipſius artis deſcripta vis, & jus vocabuli limitatum: cum dicerent, artem eſſe ab opinione & varietate ſejunctam, non diſcrepantem a certitudine rationum, ex multis rebus definitis & cognitis ad opus aliquid conſtitutam. In dicendo verò omnia eſſe incerta & dubia, neque quod incertis artibus conſpiciatur, in poteſtate conſiſtere artificis certum finem. Cum ſæpè Orator falſis aſſentiat; ſæpe quod præmiſerit, ipſe non impleat. Addunt enìm cujuslibet artificis proprium eſſe, cum ſuum attigerit finem, ſcire; id verò eloquentiam ignorare. Nonnulli autèm cum huic dicendi ſtudio nullam certam putarent ſubiacentem materiam, quod ſingulis ſit artibus attributa judicaverint nulla arte eloquentiam contineri; præſertim verò cum ante Liſiam & Coracem & Gorgiam Siculos primos (ut dicunt artis auctores) plerique perhibeantur ſine ullis præceptis in dicendo ingenia exercuiſſe, ut oratio omnis nequaquam videatur ab arte eſſe perfecta, quam ante artes inventa conſtiteri. Nec ſatis eſt huic pulcherrimæ atque ampliſſimæ facultati titulum ſcientiæ eripere, quem magni quoque Philoſophi & in primis Ariſtoteles libris, quos de ratione dicendi ediderant, inſcripſerunt, librosque appellaverunt de arte Rhetorica: non ſatis eſt, inquam, titulum hunc, quem Philoſophi dant, auferre; niſi inſupèr eloquentiam convicio proſequantur, & dicant eam abundare mendaciis, oppugnare ſeipſam, & plerumque opus, quod fecit, evertere: ideoque artis eam vacuam, quæ ſolùm vera recipiat, ſibi ipſa conſentiat; quodque ſemel effecerit, perpetua ratione tueatur. Fuere, qui nomen artis ab eloquentia ſubtrahentes honeſtius eam in virtutum numero collocarent, quod M. Neſarcum feciſſe apud Ciceronem in Oratore teſtatur Antonius. Sunt præterèa multa in hanc ſententiam vana atque puerilia, neque digna, quæ magnopere refellantur. Quibus omiſſis his, quæ ſuprà pro contraria opinione collecta ſunt, ſuo ordine recenſendum eſt: fuiſſe ſiquidem concedo nonnullos, quibus ingenij tanta vis affluit, & ad orandum tam prompta ac penè divinitus infuſa natura, ut magnam gloriam in dicendo nulla arte, ſed ſola freti exercitatione & ingenio.

Landesbibliothek Oldenburg

genio consequi potuerunt. Contrà, non nego multos in arte præstantes, quos naturæ vis illa destituit, nullam dicendi elegantiam consecutos. Sed velim, aliquis hac mihi in parte respondeat: an verisimile sit, eos illos incomparabiliter futuros fuisse majores, si artem ad naturam adjungere voluissent; si illos motus ingenii a natura datos duce arte ac magistra: si denique copiam eam dicendi ex usu quotidiano redundantem conformassent, excoluissentque doctrina. Nam eos, qui sola arte laborarunt, nullum elegans genus orationis attigisse non miror. Non propterea tamen artem omninò ab oratione segregandam puto, quum ita valet ars plurimum, si ad dicendum aptè fuerit adjuncta naturæ. Alioquin se se habenti Rhetoris famam dabit, Oratoris dare non poterit. Nam verò ita demùm parit atque efficit illam ornatam, atque uberem illam verè magnificam atque mirabilem in dicendo facultatem, quam nos eloquentiam appellamus, cum fuerit præsidio artis adjuncta, sine qua in multam laudem fortè perveniret, & spem oratoris exhibebit; sed profectò eam, quæ in vero oratore quæritur, excellentiam non attingent. Denique sic habeto, eloquentiam maximam sine arte esse non posse, sine natura nullam prorsus existere; verissimum: quæ illud esse, quod ab eloquentissimis viris est traditum: tria reddere oratorem consumatum atque perfectum, ingenium, exercitium, & doctrinam. Quod verò de comuni hominum locutionis instinctu argumentantur Menedemus & Lisias, facile concedendum putarem, si quotidiani sermonis consuetudinem nihil diferre ab eloquentia judicarem. Nequè enìm nego, quod Aristoteles confitetur, omnes quodam modo participare Rhetorica, & omnes usque ad aliquid exquirere, & sustinere sermonem, & defendere, & accusare conari. Sed altior res est eloquentia, & a vulgari sermone remotior, quæ licet plerùmque in ambiguis communibusque versetur, ea tamen proprio quodam ac certo instituto continetur, suis temperatur legibus, suo fine dirigitur, quem semper attinget, cum voluerit Orator. Nam bene ad persuadendum dicere semper potest, qui finis est suus; nam ignorabit se bene dixisse, cum dixerit, neque ita falsa recipiet, ut ea pro veris amplectatur. Sed ut verisimilia faciat audienti, quæ omnia artis esse, etiam mediocriter doctus intelliget: iis verò, qui nullam eloquentiæ attributam materiam opinantur, tàm abest ut assentiar, ut eam præ cæteris artibus uberiore atque ampliore uti posse materia non negandum putem. Nam etiam si quis eam generibus solum iis addixerit, quam sibi nemo unquam est conatus eripere, & laudandis vituperandisque rebus dicendæ sententiæ, & forensibus causis adstrinxerit, & in Senatu, foroque conduxerit materiæ concedat satis. At multo plus largietur is, qui profectò eloquentiam æstimabit quacumque de re posse ornatè & copiosè dicere, idque ad oratoris infinitum quasi officium pertinere. Et profectò nihil est vel a Philosophia inventum, vel ab aliqua alia arte tractatum, denique tàm alicui proprium disciplinæ, in quo non possit Orator sub quodam jure versari: nam quid tam humile, tam obscurum, tam a natura reconditum, quod ornatu & gratia erigere, & in lucem trahere atque illustrari non possit Orator? Quare nullo modo dici potest non esse peculiarem materiam Oratori, quum etiam cæterarum quæcumque sit artium, facere possit suam. Eos verò, qui ante prima illa præcepta doctrinæ vel in populo, vel in foro dixerint, ut non negaverint aliquid potuisse propter ingenii vim fortassis, ne ita nequaquàm concesserint munus oratorium impleviſse; & si aliquando uti mendacio eloquentia, non est, ut Quintilianus ait, turpe;

Landesbibliothek Oldenburg

pe ; tamen ex bona ratione proficiſcitur, ideoque nec vitium. Nam & mendacium dicere etiam ſapienti aliquod conceſſum eſt. Bonarum autem rationum plena ſit eloquentia, oportetque ſolius Oratoris eſſe propria. Non eſt autem Orator, niſi ſit idem bonus, nec ipſa ſe oppugnat; ſed pugnantes inter ſe cauſas ſecum ipſa compoſita tuetur & protegit: ſic ars ſuprema militiæ duobus plerùmque contraria ducibus una eſt, ſic adverſariis gladiatoribus eadem eſt gladiatoria diſciplina, ſic gubernatoribus navali pugna certantibus una erit ars nautica. Nec quod fecit eloquentia, opus evertit; eſt enìm hoc tertium, quod cum contumelia objectum erat. Nam, ut ait Quintilianus, poſitum a ſe argumentum non ſolvit Orator, ſolvit fortè contrarius; non eſt tamen, quod ea, quæ utrumque inſtruit doctrina, dicendi ſuum opus tollere videatur, nam utrumque ſuum eſt, aut confirmet aut diluat. Reſtat nunc ut Neſarco reddeam, a quo virtus quædam non ars eloquentia eſt appellata, atque ut orationis ipſius, quæ eſt apud Ciceronem ab Antonio in Oratore relata, ſpinoſa quidem & ex illis oratio relinquatur; qua probare voluit, Oratorem eſſe ſapientem. Cum eo teneamus, eloquentiam eſſe virtutem; ſed ſic tamen, ut ars eſſe non deſinat. Nam etſi plæreque ſint artes, quæ ſtare cum virtute non poſſint; multæ ſunt tamen, quas virtus amplectitur, atque ex illis multò reſultat ornatior: inter quas meo iudicio primum eloquentia locum tenet. Etenim cum in his rebus potiſſimùm virtus ſit, in quibus homines cæteris animalibus antecellunt; unde fit, ut ponamus in ratione virtutem; cur non hæc eadem erit in oratione, per quam etiam multa animalia ſuperamus? Et ſi ad omnes virtutes quaſi ſemina quædam atque principia dedit natura naſcentibus, quibus nulla poteſt extinguere, ac penitùs extirpare malitia. Nam & in barbaris, & in omni pravitate corruptis hominibus apparent aliquando quædam quaſi ſimulacra virtutum, ut in pugnanti ſicario fortitudinis ſimilitudo. Et in turba latronum ac Piratarum, quum quidem unquam rapuerunt, inter ſe æqualiter partiuntur, imago juſtitiæ. Si inquam, ad virtutes omnes a natura mortalibus initia data ſunt, & nobis nonnullam facultatem ac ſtimulos ad orandum pro bonis, contra improbos quidam naturales animi motus præſtant, quos ut perfectè id poſſimus, ars perficit; profectò virtus erit eloquentia, ex qua excellens atque perfecta manet oratio. Denique ſi ſunt idem Orator & eloquens; Orator autem eſt vir bonus cum ratione dicendi, conſequens fit, ut ſit eloquens etiam bonus. Erit ergo, quem talem eum facit eloquentia cum virtute. Nam in homine improbo eſſe poterit deſerta loquacitas, & ſæpè perniciosa res, pro eloquentia eſſe non poterit. Quare dubitandum eſt, eam nemini vel virtutem eſſe, vel ſine virtute eſſe non poſſe. Ea itaque, quæ dicebam, incipiens, magna res eſt, cujus ſiquidem magnitudinis argumentum capit hinc Cicero, quod omnibus eam ſæculis rari, Seneca vero, quod integram conſequuti ſunt nulli. Magnum utrumque magnæ cujusdam ac penè divinæ facultatis judicium a duobus illis non magnis modo, ſed maximis hominibus obſervatum. Et profectò ſic eſt, ut ait Seneca; magna & varia eſt eloquentia, neque adhùc ulli ſe ſic indulſit, ut tota contingeret. Satis felix eſt, qui in aliqua ejus parte receptus eſt; nec minus, quod ait Cicero, verum eſt, qui tantæ optimorum Oratorum in omnibus ætatibus ac gentibus raritatis, cum in cæteris artibus multi magni excellentesque fuiſſent, veriſſimam cauſam conatus elicere. Majus eſt, inquit, hoc quiddam, quam quod homines opinantur, & pluribus ex artibus ſtudiisque collectum. Quid

enim

Landesbibliothek Oldenburg

enim quodvis aliud in maxima discentium multitudine amplissimis eloquentiæ propositis premiis esse putent, nisi rei quamdam incredibilem magnitudinem ac difficultatem. At mea sententia, & (ut opinor) omnium, si quis ulla ætate, ulla in gente fuit unquam, qui hoc, quo rarissimi conscenderunt, Oratorium culmen attigerint, Cicero ille fuit, cujus splendor eloquii tùm in omnibus gravibus Philosophiæ locis emineat de Diis, de fato, de divinatione, de mundo, de legibus, de re publica, de senectute, de morte, de dolore corporis, de ægritudine mentis, de perturbationibus animi, de beata vita, de finibus bonorum & malorum, de probationibus Stoicorum, more, sententiis, de amicitia, de consolatione, de laudanda Philosophia, de omni genere officiorum, de ratione dicendi, tùm, inquam, eloquentiæ suæ splendor his locis effulgeat. In orationibus mirum in modum irradiat prorsus ac fulgurat. Nam in illis satis duxit ostendere, quam gravis esset ornatus quidem Philosophus. Qua in re tàm exundanti non fuit opus eloquio. In hiis verò, cæterisque in locis simili ratione tractatis ut invectivis Verrinis & Philippicis patefecit, quantus quisque mirabilis esset Orator. In quo genere cum fuerint sibi hominum animi vel ad iram vel ad misericordiam commovendi, quod eloquentiæ munus est maximum, totis nervis ingenii omnibus artibus usus est viribus. Itaque nihil est iis oratoriis operibus elegantius, nihil uberius, nihil ornatius, & præsertìm illis orationibus, quas in variis causis atque temporibus egit, ut rerum causarumque ipsa varietas non nihil ornamenti videatur afferre: de quibus, optime Frater, cum sæpiùs incidisset, ut loqueremur (ut solemus plerumque) de doctissimorum hominum studiis, deque omni genere literarum loquentes, legentesque nonnunquam; & artem, quæ in eis est acutissima, & copiam & elegantiam miremur, pluries elegisse te memini, ut quod occultius esset artis, in ipsis inquirerem planèque detegerem. Nec enìm dignum esse dicebas, in re tam artificiosa locum aliquem artis incognitum præterire. Eos autem sæpe altius latere, quam ut ab homine licet docto inter legendum notari possent, atque deprehendi; & certè sic est. Nam id maximè artis est, artem non ostentare dicendo, sed tegere. Itaque (ut dici solet) laboriosam mihi provinciam commisisti: est enim eas res investigare difficile, quas, qui invenit, laboravit abscondere. Sed gerendus fuit mos voluntati tuæ, fuit & tuis suasionibus obsequendum: tibi denique nihil negandum, cum quo amicitiæ jure quam summe ambo cum aviditate contraximus; omnia mea debent esse communia, vel ingenii sint beneficia, vel fortunæ. Sed ne prohemio tamen, quantum operi concedamus, in quo eo peccemus, dum de oratoria arte perquirimus quod ab oratoria arte scimus esse damnatum, finem faciam, si seriem prius operis sequentis ostendero. Primo siquidem loco argumentum singulæ orationis est positum, in quo breviter tota causa comprehenditur. Secundo causæ genus inquiro, quod universalior est, quam status. Tertio naturam ipsius status, seu constitutionis causæ discutio. Et ita opus cognito generali, quod particularius est, habetur; est enìm ista præstantior, & naturæ magis accomodata cognitio. Quarto orationis dispositio investigatur, ex qua potissimum orationis ordo & numerus cognoscuntur. Quinto singulæ orationis partes, ut ex arte confectæ sunt, quæque suo loco aperiuntur, & argumenta, & loci in confirmationibus & confutationibus ostenduntur. Sexto de elocutione tractatur, quæ est una pars artis, quo loco exornationes, quæcumque se mihi legenti semel obtule-

Landesbibliothek Oldenburg

tulerunt, assignantur; neque eis dicere ausim omnes collegisse. Sunt enim penè infinitæ, vixque locus aliquis vacat exornatione, & relegens aliquando cognovi aliquas esse præterita; etenim fieri vix potest aliter. Nam in re non valde utili diligentia opus est maxima, quam intenti majoribus præstare non possunt. Ex omni siquidem arte hoc unum est investigatu fastidiosum, nec multum cognitu fructuosum: ibi enim potissimùm acuendæ sunt curæ, ubi conflictatio fit locorum. Tantum tamen exornationum indagini impensum est, ut meo judicio pauca frustrasse oculos videantur. Verùm, quæ exornationibus oratorum scemata, Tropique conveniunt, aliæque figuræ, quas Grammatici descripserunt, cui exornationi, quod scema, qui Tropus, que Figura conveniat, non ommittendum duxi, sed semel ostendisse contentus, non quoties de simili exornatione fit mentio; fuisset enim hoc opus inutile, & vanus labor.

HIERONYMUS [1] SQUARCIAFICUS ALEXANDRINUS

Reverendissimo in Christo Patri Domino Antonio Seracho Archiepiscopo Corinthiensi, & Reverendissimi [2] *Domini Patriarchæ Venetiarum Vicario salutem plurimam dicit.*

CUm superioribus diebus, humanissime Pater, orationes eloquentissimi Ciceronis percurrerem, in illis mirum in modum delectatus sum propter sententiarum gravitatem, qua ubique præclarissimus auctor usus est. Tanta ingenii acrimonia, tanta dicendi copia ac vi, tanta elegantiarum crebritate & robore, tanta animi magnitudine, & tanto spiritu res suas agit; ut nemo melius, nec præclarius, neque elegantius facere possit. Quod cum hoc opus dignissimum esse perceperim, summa cupiditate exarsit animus ad eas cognoscendas. Verum illæ non nisi ab eruditissimis iisdemque copiis rerum affluentibus hominibus percipi posse existimavi; si commentarios, quos nonnulli eruditissimi homines ediderunt, in manibus habere valerent; & cum hoc diù mecum meditatus essem, doctissimum atque humanissimum virum Marcum Barbum Patritium Venetum offendi: & ea, quæ mihi essent animo, cum eo agitare cepissem, & posteàquam meam opinionem bonam esse affirmavit, non te fugit, inquit, Hieronyme, Antonium Luscum clarum virum commentarios in XI Ciceronis orationes luculentissime edidisse, & Georgium Trapesuntium, qui non minus Græcarum literarum quam latinarum eruditissimus habebatur: qui cum olim in hac amplissima Urbe doceret, orationem subtilissimam pro Q. Ligario absolutissime est commentatus, & in ea quidem amplissimè posuit argumentum, & partes tetigit, & ad digitum (ut ita dicam) colores ostendit; sic & Luscus in omnibus, quibus ipse commentatus est magno cum studio, abundantissime omnia docet. Quos libellos, si quis diligenter inspicere voluerit, procul dubiò & facilè vim earum orationum cognoscere posset, & cùm hoc non solum meo judicio, sed etiam ab eruditissimo homine acce-

z pissem,

[1] *Hieronymum Squarciaficum* Alexandrino-Statellienſem qui Commentaria in Petrarcham a *Fr. Philepho* inchoata, ad finem perduxit, *Ghilinus* in Theatr. V. Ill. inter celeberrimos doctissimosque ætatis suæ viros censet. Et *Oldoinus* Athen. Ligustic. p. 292. perperam *Johannem* appellat, illumque saltem origine, Genuensem tradit.

[2] Scilicet *Maphæi Girardi* Ven. Patr. postmodum S. R. E. Card.

Landesbibliothek Oldenburg

pissem, maximo studio eos libros & habendos, & diligentèr legendos curavi. Licèt ego etsi sæpè aliàs viderim, sed non diligenter a me lecti minime fuerant: sed cum utilitatem, quam nunc secum afferunt, animo advertissem, consilium diligentissimi Barbi atque sententia & vera mihi & approbatissima visa est. Quare pro utilitate publica eos in lucem dare curavi, & ut id assequi valerem, summoque studio cum Ioanne Colonienſi mercatore optimo & socio suo Ioanne Gerretzem contendi: ut quemadmodum omnes commentarios juris civilis & Pontificalium, nec non omnes penè totius linguæ latinæ libros suis impensis imprimere fecissent, hos nullo pacto prætermittendos paterentur; qui, ut sunt benigni atque humani, facilimè opinioni meæ annuerunt. Quod opus, ut ex omni parte magis absolutum redderem, ei duodecim argumenta Xichi Polentoni suorum temporum literatissimi viri inserui. His præterèa Codicillis Asconium Pedianum auctorem vetustissimum, & a multis auctoribus, & in primis a Plinio celebratum non incongruè adjunxi, qui divinus auctor quamvis laceratus ferè totus existat, attamèn non mediocrem fructum ab ipso libro habere possumus; cum multa in illo contineantur, quæ alibi invenire minimè possunt, & herclè in principio magis epistolæ meæ quam in fine a me nominandus erat. Quamòbrem deflenda sunt superiora tempora, quæ adeò magna vel calamitate oppressa vel negligentia erant, ut præclarissimum auctorem passa essent perire; & de hoc tam parvo fragmento habenda est magna gratia præstantissimo Oratori Poggio Florentino, cujus diligenti indagatione auctor nobilissimus qui per tot sæcula in media barbarie sepultus erat, magno cum labore atque industria erutus est. Cum itàque opus præsentium librorum una compegissem, ad quem potius dirigerem, Archiepiscope insignis, quam ad te, qui quotidiè in simili arte versaris jura reddendo? Nam quid aliud ii libri præstant, quam sensum Ciceronis orationibus enucleare? Et quid aliud vult in illis egregius Orator Tullius, quam suos defendere benevolos atque amicos, quos ab iniquis viris oppressos esse videbat. Sic etiam foro tuo, cum ad illum pridiè venirem, facere videbam. Nam quotidiè jurisconsulti de rebus maximis & gravissimis ante tribunal tuum disceptantur. Ex hoc, Reverendissime Præsul, te potissimum delegi, ad quem meam hanc dirigerem epistolam, cum neminem haberem, cui rectiùs presens opus destinare possem; cujus ingenii vim optimumque judicium ad cognoscendas causas perspexerim, non itaque alienum existimavi ab instituto tuo huiusmodi opuscula, quæ de institutione oratoria traduntur, ad te legenda mittere. Et si meos labores tibi gratos esse sensero, post, ut spero, majores a nobis lucubrationes & fortassis etiam placidiora, ad te mittere curabo. Vale felix Pater optime, & me, ut soles, ama. Venetiis ex ædibus solitæ habitationis quarto nonas Junias MCCCCLXXVII.

COM-

Landesbibliothek Oldenburg

COMMENTARII C. JULII CÆSARIS

[1] per Antonium Zarotum anno MCCCCLXXVII.

Petrus [2] *Justinus Philelphus salutem plurimam dicit Johanni* [3] *Simonetæ Ducali Secretario.*

CUm viderem nonnullos ad id maxime operam suam accomodare, ut alii atquè alii libri quotidie imprimerentur; ne cogitantes illi quidem ullam aut utilitatem aut dignitatem eorum, quæ scripta essent, mihi jure venerunt in mentem, Joannes Simoneta, Commentarii C. Julii Cæsaris, qui ex omnibus latinis in admiratione maximè esse debet. Fuit enìm vir nulla nequè animi, nequè corporis excellentia ex omnibus mortalibus cuique cedens. Eloquentia verò, quantum cæteris hominibus præstiterit, non ex Plutarco solùm, sed ex M. Tullii Ciceronis locupletissimo testimonio satis ac supèr dignosci licet. In ejus autèm Commentariis non solùm magna quædam cognitio rerum ab eo gestarum inest, verùm etiàm dilucidè apparet, quanta fuerit ejus sapientia, quanta clementia, quanta liberalitas, quanta in rebus omnibus moderatio, ut facile dici possit, C. Julium Cæsarem expressum quoddam ac perspicuum speculum extitisse perfectæ cuiusdam totius absolutissimæque virtutis. Ex quibus quidem ejus scriptis præter eloquentiam & dignitatem, quæ maxima est, eam potissimùm utilitatem consequi possumus, quod, quo pacto vivendum sit, & parendo, & imperando edoceamur. Adjieci autèm iis Cæsaris Commentariis illos etiam Commentarios, qui disertissime quoque elucubrati sunt ab A. Hircio, & Oppio. Ad hæc etiàm subjeci alia quædam scripta non mediocriter necessaria ad cognitionem & populorum, & fluminum, & locorum, ac rerum aliarum Transalpinarum diligenter & excogitata & inquisita per gravissimum eruditissimumque virum Raimundum [4] Marlianum qui cum in partibus Transalpinis diù multùmque fuisset, omnia est accuratissimè perscrutatus, quæ ad hujusmodi cognitionem pertinerent. Hæc autem omnia idcircò volui tuo nomine imprimi, quoniam & doctissimus es, & Cæsarii nominis studiosissimus. Vale O & præsidium, & dulce decus meum. Mediolani ex Ædibus meis XV Kalendas Decemb. anno a natali Christiano MCCCCLXXVI.

[1] Deest Editionis locus. At Mediolani peractam fuisse, oppido monet *Saxius* Hist. Lit. Typ. Mediol. p. 192.

[2] *Petrus Iustinus* seu *Augustinus Philelphus* Tholentini ortus ex *Alfina* Francisci Philelphi ex fratre Nicolao nepte; unde proavunculi nomen hausit retinuitque. Præter hos C. J. Cæs. Comentar. aliaque nonnulla recentiorum Scriptorum, T. Livii Decades tres, Juvenalis & Persii Satyras, & Silium Italicum iterum castigatiores elegantioresque imprimi curavit. Nullam verò extare de suo penu depromptam lucubrationem testatur prælaudatus *Saxius* l. c. p. 144. a quo hæc excerpsimus.

[3] De *Joanne Simoneta* Vide infer. ubi de *Gestis Francisci Sfortiæ* ab eodem conscriptis sermo erit.

„ *Raymundus Marlianus* ex equestri nobilissima Mediolanensi familia genitus illustriorem „ se reddidit eximio cultu scientiarum. Captus „ nobili desiderio remotas urbes invisendi Gallias omnes perlustravit fructumque itinerum „ suorum retulit, gloriam scilicet illius operis „ topographici - quod recondita eruditione refertum, seculo subsequente variis in urbibus, „ Parisiis nempe, Francofurti, Venetiis recusum fuit. Reversus in patriam - Senatorio Ordini adscriptus - ob doctrinæ prudentiæque famam a *Carolo Burgundiæ* Duce ad Supremi „ Consiliarii munus amplissimum evocatus Collegium Marlianum Ticinensem ultimis tabulis instituit. " Hæc Saxius l. c. p. 194. Vide „ insuper Cl. V. *Sitonis de Scotia* in Chron. „ Collegii Equit. & Judicum Mediolan.

Landesbibliothek Oldenburg

GIUSTINO VOLGARIZZATO.

Venetia a le ſpeſe di Johanne da Colonia & Joanne Gherretzem MCCCCLXXVII.

HIeronymo ſquarzafico [1] alexandrino: al magnifico & generoſo meſser Nicolò [2] di campo baſſo: & di tremule digniſſimo conte: & di larte militare imperatore egregio. Salute manda. Soleva dire magnifico conte quello ſapiente huomo di Archita Tarentino ſecundo che ſcripſſe Cato. Neſſuna magiore peſte agli huomini puoter eſſer data che la voluptade: & libidine. Noi in veritade queſta preclariſſima ſententia aprovamo eſſer vera. Et a queſto ne pare meritamente di poterli agiunger: che nulla coſa contra di queſto meglio non ſe li puo opponere che la doctrina: & eruditione de le lettere per le quale ali boni exempli ſi viene de lhiſtorie. Che in veritade in lora ſi cognoſce perfectamente ogni arte piu valere. quanto ele congiunta cum li exempli. Queſto e che molti ſapientiſſimi huomini lhiſtoria magiſtra: & parente di la natura lano appellata. Quanto di fede & di auctoritate ella ſe ſia. Nel foro ne le corte: nelli comitii tucto il giorno ſi vede: che per imitatione de le coſe degne: da li noſtri predeceſſori facte: ſiamo duno proprio ardore ſpenti ala iuſticia: fortitudine: temperantia: fede: & pietade. Et tu? che tucto il giorno per le re publiche ſei verſato chiaro il vedi. Tanta forza a la memoria de le coſe bene adoperate: che molte volte di grandi huomini ſi venghano ad imitare: come Fabio Pericle: Cato Curio: Ceſaro Alexandro: Pelopida Traſibulo. Per queſto e che li noſtri magiori limagine di Socrate: Platone: & di Ariſtotele: & di molti altri tenevano non ſolamente in tabule: & vaſi depicte: ma nelle publiche piaze: & ne li templi le collocaveno. In tale che per quelli admirandi facti gli fuſſeno exemplo ala via de le virtude. Per queſto bene Demetrio phalerio conſigliava ptholomeo philadelpho che mai li libri de lhiſtorie ſi toglieſſe di mano. Egli ſono (come dice horatio) de li exemplarij greci da rivoltarſegli per mano il giorno colla nocte. perche da quelli altro che bene non poſſiamo havere. Per queſto aduncha Io habbio ſtimato eſſer bono di conſigliare ali optimi mercadanti Johanne da colonia: & Johanne gherretzem ſuo cariſſimo compagno chegli non voglino negare di fare imprimere Juſtino in la noſtra vernacula lingua ellegantiſſimamente traducto: Et loro come benigni: & degni dogni laude: queſto non ano pretermeſſo: appreſſo agli innumerabili volumi: di Juſtiniano cum li pontificali: & di la ſacra theologia: cum tucti gli boni: & utili volumi: che ne larte de lhumanitade ſi puoſſeno uſare: ano cum li ſuoi denari perducti in luce cum molti libri incogniti. Che veramente coſtoro non minore laude ano acquiſtato di Andronicho rhodio il quale tucti li libri di Ariſtotele: & di Theophraſto che per la magiore parte erano ſparſi: ſe gli reduſſe inſieme: & da quelli ſono pervenuti queſti puochi quali noi al pre-

[1] Verſionem hanc ſeu mavis perverſionem ipſemet *Squarciaficus* typis evulgandam dederat Johanni de Colonia, & Johanni Gherretzem, quos mercatorum optimos appellat: ut monet hæc eadem Epiſtola ad calcem totius voluminis impreſſa.

[2] De *Nicolao Campi-baſſi Comite*, ejusque gentis origine & agnominibus audi, ſi vacat, *Squarciaficum* grandia narrantem & „ Torva Mimalloneis implentem cornua bombis. Vid. inf. pagg. 81. 82.

Landesbibliothek Oldenburg

al presente havemo: & gli mando a roma ne la bibliotecha quale haveva ordinato Silla: possia che quella di Athene havea spogliata. Et la cura di quella al doctissimo huomo M. varone fu data per consiglio di Asynio pollione: & la sua immagine ivi gli fu sculpita. Et non mancho honore secundo il mio judicio meritono costoro: che il magno pompeio: per la corona quale ebbe navale per havere vinto li pyrati. Se questi aduncha per esser stato proposto de la bibliotecha romana. & laltro per havere di Aristotele: & di Theophrasto ricolti li volumi ano tanto meritato Quale laude aduncha si dara a costoro: che tutta la machina (cosi dica) de libri: che in qua: & in la erano dispersi ano riducta in uno corpo: al modo di Esculapio che il lacerato Ipolito: si ridusse vivo nel pristino stato. Non una ma mille corone e statue meritarebbeno: sel tempo presente fusse tale che si dasesse premio: & laude ala virtude. Ma teste e laudata (come dice Juvenale) & poi si ne sta fresca. Et ora mai venendo a la prima intentione: dico che vedendo questa opera di Justino continere la narratione di tante guerre: di mutatione di signorie: tante misserie di la conditione humana si gli vedano: che facilmente a noi dimostra: non dovere ponere speranza in questi fragili :] & caduchi beni: con li quali ne alusingha: al modo duna esca: questo fragile & caduco seculo. Si che a noi si havemo il dricto sentimento se ne insegna che queste nostre varie: & fluxe opinione si dovemo restringere: & in questi falaci beni di la fortuna non prestare pensiero. Ma piu tosto pensare di fare tali effecti: che possiamo venire ali premij di leterna salute: & di fama immortale. Questo considerando il egregio historico trogo pompeio huomo di grande eloquentia: & non di minore ingegno. Mosso per emulatione di gloria: & per dare ammaestramento ali futuri scripsse in quaranta e quatro libri lhistorie greche: & non solo quelle: ma di tucto il mundo (si puo dire) cosa veramente degna: & di grande fatigha. per lanima & pel corpo. come dice esso Iustino. Et e cosa in veritade da dolere a tucti: che tanto degno lavore a noi non sia possuto pervenire: ne tucto ne in parte. Et come se sia perduto mai in nessuno luogo ho possuto trovare: sel non fusse quello che la piu parte degli huomini dicano: che tanto bene: & ornatamente Iustino si la abreviato: che per quello suo pollito epythoma limmensa opera di Trogo se sia manchata. Et e cosa certo maravigliossa: che pura uno picolo fragmento si ne possa trovare. Noi veramente non possiamo fare che lopera di Iustino non commendiamo: si come degna: & excellente si come nulla altra abreviatione: che tenga la greca: & latina lingua: exceptuando Lucio floro: dil quale al mio iudicio più pollitamente non si potrebbe dire & cum lui Iustino di par segho giostra. Contenendo aduncha in se questo libro tante mutatione di cose: a chui meglio di te il poteva intitulare: il quale io sappio che la magiore parte de li mundani advenimenti: che ali mortali possino advenire a te siano pervenuti. Non voglio qui ricontare la progenia de li tuoi magiori: che non solamente nel reame di Neapoli dove egli dimorono: ma per tucta la gallia transalpina dove trasino il suo principio che fu da li re di franza: & si chiamavano conti di monforte. Ma insino ne la Ierosolima rimbunbo il suo preclarissimo nome. per quello conte monforte: il quale ando cum Gottofredo de boglione per cumquisto di la terra sancta. Che diro? de quelli altri duoi fradelli che per comandamente di philippo re di franza andarono contra il re Manfredi il quale per sua opera in puglia fu vinto: & morto & per quello

il con-

Landesbibliothek Oldenburg

il contato di campo basso acquistorono & di altri lochi. Si che a volere queste tale cose ricontare altro ornato: & altra facundia mi bisognerebbe: chio non uso in questa mia epistoluza vulgare: la quale io fazo contra il mio consueto. Ma piu non si puo; cosi richiede lopera: & il tempo alinstancia di chui io al presente scrivo per mantinere la vita: & per puodere tra glialtri ornato comparere. forssa che pensi che le tue laude io voglia qui ricontare: o dio il volesse che la scriptura fusse tale chio le puodesse si come le meritano dire. Ma chi sara quello che in cosi brieve compendio possa narrare? quello che per te ne la italia ne la ispagnia: nella franza: & ne la germania se sia adoperato. queste sono cose da impirne ogni grande volume. Si che tutte queste cose ad altro tempo le riserbo: dove cum altro ornato & cum altra eloquenza le voro explicare. Teste questa iscriptione te mando: in tale cognosci parte de lamore qual ti porto. Et si cognoscero questo esser te suto grato cum altre mie piu degne lucubracione visitaro te invictissimo mio conte. Dio te salvi honore del seculo nostro. Data in Vinesia ali giorni. xij. setembris. M.CCCC.LXXVIJ.

D A N T E.

Mediolani per Ludovicum & Albertum Pedemontanos MCCCCLXXVIII.

Divo Guilielmo Marchioni Montisferrati Militiæ supremo Duci, Sacri Romani Imperii Principi, Vicarioque Perpetuo.

Martinus [1] *Paulus Nidobeatus Novariensis* P. F. D.

DAntis Aldigerii clarissimi Poetæ Florentini comediam cum nuper accepissem in manus, ut inter magnarum rerum curas ex cæde nefaria Divi Principis Galleacii ingruentes, quem Tu Ducem imprimis pro vetere amicitia, indissolubilique affinitate, & cæteri boni haud secus ac erat par, immortalem esse cupiebaris; aliqua si possem mærori meo solatia invenirem: ita sum ejus stilo materiaque delectatus, ut cum lætando lenimen maximum cæpissem, in admirationem etiam venerim: quonam pacto Poeta unus complecti omnia a sæculi primordiis per quoscumque rerum Scriptores memoriæ tradita, virosque celebres seu merendo seu demerendo ad sua usque tempora tam brevi opusculo potuerit perstrinxisse. Quid enim per immortalem Deum Dantes noster omisit intactum? Historiam, Fabulam, Philosophiam, liberales mechanicasque & exceptivas, quas vocant, artes, Cosmographiam, Theologiam, quæ summum ad bonum ducit, iis libris non solum tacta decenter, sed enucleata diligenter, disputata subtiliter, decisa

[1] De *Martino Paulo Nido Beato*, seu verius *Nibio*, patria Novariensi, deque *Guidone Terzago* Mediolanensi, qui iunctis curis hanc Aligeriani Poematis editionem concinnarunt, luculenter disseruit solertissimus *Saxius Histor. Typ. Lit. Med.* ad ann. MCCCCLXXVIII. quem adi. Legenda insuper Epistola *Joann. Vic. Pinelli* ad Nob. V. *Jac. Contarenum* qua de vero Auctore Commentariorum hujusce Edit. nonnulla, eaque scitu dignissima recensentur. Extat in *Bibl. Lat. MSS. D. Marci Venetiarum* p. 240.

decisa eleganter invenies. O sacer & magnus non jam Vatum, ut Lucanus inquit, sed vatis Ætrusci labor, omnia fato eripis, & populis donas mortalibus ævum. Miratus deindè vim carminis vicem ejus indolui, quod in tanta imprimentium copia, quibus magna Italia, Germaniaque, & totus propè orbis exuberat, nemo illius accuratius imprimendi animum, curamve susceperit; cum tamen innumerabiles libri blattarum ac tinearum futuræ epulæ sint impressi. Itaque Princeps optime Guilielme, tuo etiàm rectissimo judicio nefas ratus tàm celebrem Poetam ab ingrata aut immemori arte destitutum, silentio, tenebrisque obrutum pati ultra non potui. Sed Guido Terzago nobili Insubri summo ingenio ac diligentia viro, persuasi, uti per idoneos homines negotium conficeret, commentumque apponeret, ut docti pariter, & indocti percipere fructum iusti laboris possint. Sunt enim obscura permulta cùm idiomate, tùm sententiis, quæ tibi quidem excellenti ingenio atque doctrini principi, cæterisque viris eruditissimis esse clara per se, atque aperta possunt, multitudini sine commento non possunt. Commentatos certè in hanc Comædiam non ignoro admodum octo graves & eruditos viros: Franciscum imprimis, deinde Petrum Dantis filios, Iacobum Lanæum Bononiensem, Benvenutum Imolanum, Ioannem Boccacium, Fratrem Riccardum Carmelitam, Andream Parthenopeium, & nostra ætate Guinifortum Barzizium Bergomensem, Oratorem eumdem gravem, & jureconsultum disertissimum, quos omnes & perlegisse me, & singulorum doctrinam ac diligentiam sæpe admiratum fuisse confiteor; pares enìm ferè omnes omnibus ingenio, eloquio, doctrina, diligentia videbantur: sed Iacobus Lanæus materna eadem & Bononiensi lingua superare est visus, cum sit illa Vrbs in umbilico Italiæ posita, ut assiduo commercio non tersa solum vocabula, sed Provinciis omnibus etiàm communia habeat; nec minore gratia, dignitateque sit in Italia Bononiensis sermo, quam laconicus olìm in Græcia fuit. Equidem haud abnuerim; ullam esse sententiam, ullum paulo obscurius verbum, quod non Commentator noster infima etìam ingenia sortitis intelligendum præbeat. Et nos aliquibus locis pleraque coniunximus aut usu comperta, aut ex diversis auctoribus & Annalibus tanquam ex Fluminibus derivata, quæ cùm juvare tùm etiàm delectare legentem possint. Ergo hunc Vatem, veluti denuò ab inferis extractum contentus reddidisse mundo Tibi potissimùm dedicavi, quem scio non civili solùm & bellica laude, sed liberalibus etiàm studiis, & cùm præsenti, & cum omni retroacta ætate certare. Ac nescio, ne eo sis admirabilior, quod miti imperio subditos, prudenti consilio Finitimos, Federatosque, qui Te veluti Hamonis & Apollinis oraculum adeunt, regendo sufficias, quam quod talibus distentus curis surripere Teipsum tibi, multasque horas quotidiè impendere studio possis; C. Cæsarem scilicet imitatus, quem ne inter bella quidèm litterarum oblitum ullum unquàm diem lectionis expertem traduxisse ferunt. Scis enìm me tecum per annos septem & viginti legisse sæpe, sæpe legenti affuisse. Sæpissimè admiratum, cum tu vix dum pubes Martem secutus, qui abhorret a literis, ævum omne tela inter gladiosque versaveris; unde tantam hauseris disciplinam, quantam vix ulli eorum hausisse contigit, qui totos annos cum summa diligentia ac studio inter Philosophantium cathedras sunt versati. Sed ita est: ego Te semper, dive Guilielme, atque adèo cuncti mortales divinum hominem ac veluti quoddam Numen e sinu Iovis delapsum existimavimus. Neque hoc profectò pro nihilo, cum Tu multa solus peragas, quæ multi singula

Landesbibliothek Oldenburg

gula agere nequaquam possunt. Accedit ad hæc & vulgata in omnes liberalitas ac mansuetudo tua, & præcipua quædam in me pietas atque munificentia, qua mihi per annos septem & viginti, & domi, & Foris munia quæque non tamquam servo, sed uti fiduciario homini mandando esse inter viros bonos voluisti, & largè donando egere meque, meosque Posteros noluisti. Quis non igitur naturæ iniuriam factam putaret, si non ipse quoque perpetua fide atque officio tibi veluti glebæ adscriptus tanquàm Lari ac Genio consecrarem? Emendatum sanè opus accipies; nec si quid inemendatum offenderis, auctoris potius quam impressoris incuriam accusabis. Vale Principum decus. Mediolani. Kalend. Martii MCCCCLXXVIII.

DONATI [1] ACCIAIOLI

EXPOSITIO SUPER LIBROS ETHICORUM ARISTOTELIS.

Florentiæ apud Jacobum de Ripol MCCCCLXXVIII.

Ad Clarissimum Virum Cosmum Medicem.

CUm post interitum quorundam doctissimorum hominum studia Florentina magna ex parte remissa viderentur venit in hanc Urbem [2] Argiropylus Byzantius vir ingenio præstans summus atque Philosophus, ut juventutem literis Græcis ac bonis artibus erudiret; iamque plures annos doctrinam tradidit nobis tanta copia, tam multiplicibus variisque sermonibus, ut visus sit temporibus nostris veterum Philosophorum memoriam renovare. Sed inter cætera Philosophiæ opera cum Aristotelis libros, qui ad Nicomacum de moribus scribuntur, mirificè esset complexus, eos tuo nomine latinos fecit, publicèque deinde explicuit non sine magna audientium approbatione. Habent enim libri ii summam dignitatem, admirabilemque doctrinam, ordinem verò propè singularem. Itaque si accurata & exquisita quædam explanatio accedat, maguum auditoribus afferrent fructum. Quod ego iam inde ab initio mecum considerans una cum plerisque aliis, qui hujus quoque præceptoris disciplinam sequuntur, in iis audiendis

[1] *Donatus Acciaiolus* Senior, præclarissima gente Florentiæ natus ann. 1428, *Jacobo Ammanato*, postmodum Card. Ticinensi, & *Johanne Argyropulo* præceptoribus, quum græcis tum latinis literis excelluit, & Oratoris, Philosophi, ac Mathematici insigne nomen adeptus est. Patriæ suæ magistratibus pene omnibus perhonorifice functus, plures insuper suscepit legationes ad Lud. XI. Gall. Regem, Romanosque Pontifices Paullum II. Xystum IV, aliosque summos Italiæ Principes; & Mediolani tandem dum Legati munus obiret, ann. 1478. Kal. Sept. diem clausit extremum. Non defuerunt qui *Acciajolum* de plagio postularent, quos inter *Naudæus*, *Vossius*, *Morhofius*, aliique, quod veluti de suo penu depromptas expositiones hasce venditare voluisset. Sane, ait disertissimus *J. M. Mazzucchellus* in *Bibl. Script. Italor.* si legissent quæ *Donatus* noster in Præfatione præscripserat, utique laude & commendatione dignissimum non vituperatione faciles censuissent. Vide laud. *Mazz.* l. c. ubi quæ ad rem faciunt omnia, sedulo collecta pro more suo egregie recenset.

[2] *Johannes Argyropulus* Constantinopoli natus, nobili genere, si fides *Papadopul.* in *Hist. Gymn. Patav.* Romæ decessit septuagenarius ann. 1486. Testatur *Jovius* Argyropulum apud Cosmum Medicem summo in honore fuisse, tantaque nominis existimatione ut *Petro filio nepotique Laurentio præceptor datus, loco parentis haberetur*. Præceptorem & discipulum uno calami ductu depingit *Paulus Cortesius* in *Dial. de Homin. doct.* p. 42. " Joannes Argyropolus ,, Byzantius prope perfectus Peripateticus & sane ,, tolerabilis Scriptor. -- " Huius auditor fuit ,, *Donatus Acciajolus* homo non indisertus & ipso ,, orationis genere copiosus &c.

Landesbibliothek Oldenburg

diendis præcipuam curam, diligentiamque adhibui, ut ea tantum documenta perciperem, quæ ad bonos mores & rectam vivendi rationem conferrent. Postèa verò cum viderem hos libros a te, & ab iis omnibus, qui ingenio vehementer excellunt, libentissime legi ulterius progrediendum ratus: expositionem hujus doctoris accomodatam præcipuè menti Philosophi literis mandare constitui, ut ii, qui adesse non potuerunt, & harum rerum desiderio tenerentur hæc, quæ nos ex ejus ore accepimus, percipere; & ipsi pro arbitrio possent. Quarè traductionem illius ac ordinem explicandi pluribus verbis secuti sumus, lata interdum, & diffusa oratione utentes, ut explanatio aperta magis magisque omnibus esset communis. Verum tibi, Cosmæ, ac Petro Filio tuo hæc omnia accepta referri debent, quorum opera factum est, ut ex uberrimis sermonibus hujus summi Philosophi antiquorum more ad cives vestros manaret doctrina; & in Florentia urbe, in qua cæteræ artes magnoperè vigent, floreret etiam, quoad fieri potest, studium sapientiæ. Quarè nemo mirari debet, si homines eruditi omnes vigilias, ac exercitationes ingenii sui ad vos potissimùm deferunt. Hæc autem tuo præcipuè nomine scribenda suscepimus, quia Viro excellentissimo omni genere virtutis nullos sermones gratiores fore arbitramur, quam eos, qui de moderatione animi, de liberalitate, magnificentia, cæterisque virtutibus referuntur; in quibus tu unus tantum excellis, quantùm & nos scimus, & ipsa ingens, frequens, quam de te fama declarat, quæ non contenta Italiæ finibus, longius latiusque progressa eò usque pervasit, ut apud exteras gentes tuum nomen multorum linguis atque literis celebretur. Hoc tibi gloriæ primò, cæteris deinde Civibus exemplo esse debet, ut quantum studio & labore contendere possunt, summas virtutes tuas imitentur, talesque evadant, quales Aristoteles viros felices, & omni probitate perfectos iis suis libris expressit, quos nunc in manibus habemus; ut eorum explanationem, sicut diximus, in medium afferamus præmissis antea nonnullis, quæ cognitu necessaria videbantur.

Landesbibliothek Oldenburg

LE FAVOLE DI ESOPO
VOLGARIZZATE DA ACCIO [1] ZUCCO.

Verona MCCCCLXXIX.

Apri ch'io ſono Eſopo o tu lettore
A cui gli detti mei di leggier piace
Gia latino e vulghare fui fallace
Lamendoſo per colpa del ſcrittore.

Hora ſon ſtato in man di correttore
Che in latino e vulghar con mia gran pace
Eſſer me fa: come gia fui verace
Eſopo & Accio Zuccho translatore.

Le coſe che a fanciulli & a ignoranti
Vano per man: ſoglion perder ſua forma
E mutar ſpeſſe volte ſoi ſembianti.

Vien poi chi per pieta quelle reforma
Reducendole a quel: cherano innanti
Ondio corretto ſon: ſotto tal norma

Da Gioanni alviſe e da compagni ſui
Con diligentia bene impreſſo fui.

Aſeopus fueram deformis. non ſatis iſtud
Ad laſanum ſtabam ſordibus atq. lacer
Hic cantum hic numeros laniaverat arte reſartus
Nunc docta metuo non piper uncta garum
Me lege nec ludo tibi ſit mea fabula lector
Vtiliter ſalibus ſeria mixta dabit.

[1] *Accio Zucco* Veroneſe (ſcrive il Ch. Sig. M. *Maffei* Veron. Ill. Lib. III. p. 135.) traduſſe in altrettanti Sonetti le Favole di Eſopo precedendo ſempre Epigramma Latino e ſuſſeguendo la moralità in altro Sonetto. --- Il Teſto a penna Saibante 388. vagamente figurato ha queſt' opera con aſſai varietà. Finiſce

„ Chi del pronome mio ſaper ſi lagna
„ Riſpondi el Zucco da Summacampagna.

Volgarizzamento più antico di queſte Favole io non vidi mai. Il *Maittaire* riportando il titolo di queſta Edizione, malamente ſcrive *Summo Campanæ* in cambio di *Summacampanæ*.

PLA-

Landesbibliothek Oldenburg

[1] PLATINA
IN VITAS PONTIFICUM.

Venetiis per Joh. de Colonia & Joh. Gheretzem MCCCCLXXIX.

Hieronymus [2] *Squarciaficus Alexandrinus Doctissimo viro* [3] *Platinæ* S. P. D.

LEgens juniorum scripta, mente sæpè mecum voluto, quid inter ingenia nostræ tempestatis intersit. Offerunt se mihi hinc, qui veteres Poetas, Oratores, aut Historicos interpretantur. Ii & si rem laboris magisque ingenii aggrediantur, tamen quia suo labore gignunt fructum pueris atque novitiis interpretando grammaticè secundum corticem, quod possunt. Sunt nimirùm laudandi. Hinc exeunt mihi, qui externa lingua scripta latina faciant. Iis verò, etsi hoc non multum ingenii (ex se nihil inveniendo) ostendunt, tamen satis gratiarum debemus. Declarant enìm nobis linguæ nostræ incognita, sed illi mihi sunt maximi, qui ab se inventa aut disposita scribunt: ii equidèm non fraudantur feraci ingenio suo, & quæ possunt posse videntur. Ex hoc numero tu te sæpè mihi offers, paucis antè annis illo clarissimo honestæ voluptatis libro de rerum natura, quod nihil acutius dici potest; nùnc verò magna historia, quæ nisi consumatissimi esset viri, qui possit circumquaque perspicere, qui chirographiæ gentium, consiliorum rationem nosse, & quod arduum est, scripta factis æquare. Quarè age, magne vir, ejus, quod tibi natura largita est, fac nos participes, qui cupidè Joannem de Agrippinensi Colonia & Socium suum Ioannem Manthen Gheretzem optimos quidèm viros consulemus ut scripta tua accuratissimè semper imprimantur. Felix vale. Venetiis.

PROEMIUM PLATINÆ
IN VITAS PONTIFICUM.

Ad Sixtum Quartum Pontificem Maximum.

MUlta quidèm in vita utilia esse, Beatissime Pontifex, & humano generi commoda nemo est qui ambigat. Scripsere Philosophi multa, scripsere Mathematici excogitata & inventa ad ingenia hominum excolenda. Magnum fuit (ne mentiar) rimari secreta naturæ, Cælos scandere, atquè indè ad nos doctrinam & artem earum rerum traducere, quæ Au-

[1] Editio princeps.
[2] De *Squarciafico* V. supr.
[3] *Bartholomæum Saccum*, *Platinam* a vico *Piadena* Cremonensis agri, ejus patria, cognominatum, male *Lambecius* aliique *Baptistam* vocitarunt. Floruit Romæ sub Paullo II. P. M. a quo bis in carcerem detrusus est ob nimiam scribendi procacitatem, qua Epistolam Pontifici dederat iure meritoque:
Et brevibus Gyaris & cæco carcere dign am.
Vide egregiam *Ap. Zeni* Differt. *De Platina* adversus *Vossium*. Vol. I. p. 248. ubi insuper Cl. Vir. adnotat *Antonium Koburger* Noribergensem Bibliopolam, altera hujus Operis adornata Editione sub ann. 1481. Venetorum Typothetarum nomina in hac *Squarciafici* Epistola adnotata abrasisse, suumque reposuisse, ut credulis hominibus fucum faceret, novamque suam veluti castigatiorem, omniumque primam venditaret.

Landesbibliothek Oldenburg

ctor & Parens omnium Deus procùl ab oculis mortalium collocaverat; ut cum tantam pulcritudinem, tantum ac tam perpetuum ordinem admirantes intueremur, Majestatem Divini Numinis meritò collaudaremus. Negari certè non potest, quin ex hac philosophandi ratione magna utilitas ad homines pervenerit ingenio præsertìm utentes, quippè pulchritudine Divinitatis commoti humana contemnentes, vitam cælestem in terris ducere nituntur. Verùm, ut ait Poeta, *non omnia possumus omnes*. Invenienda igitur via fuit, quæ omnibus aditum ad felicitatem præstaret, ne solis philosophis consultum videretur. Ea certè rerum antea gestarum cognitio est, quas ipsa historia continet; ex qua non quid una, sed quid omnes ætates egregiè fecerint colligentes, magistram vitæ nostræ vetustatem ipsam habituri, privati etiam quovis imperio digni existimamur. Præterea ex hac cognitione ad prudentiam, ad fortitudinem, ad modestiam, ad omnes denique virtutes animi hominum ita concitantur, ut laude ipsa nihil antiquius, turpitudine autem nihil detestabilius existiment. Quid si veteres illi, apud quos virtus in pretio fuit, celebrari Majorum suorum statuas in Foro collocatas pro Templis ac aliis in locis publicis volebant ad utilitatem hominum respicientes! quanti a nobis facienda est historia, quæ non muta ut Statuæ, non vana ut Picturæ, veras præclarorum virorum immagines nobis exprimit quibuscum loqui, quos consulere & imitari ut vivos, fas est. Addo præterea, quod historiæ lectio, quæ vitam hominum continet, ad eloquentiam, ad urbanitatem, ad usum rerum quavis facultate gerendarum confert plurimum; atquè adeò quidem, ut eos etiàm, qui rebus gestis nequaquàm interfuere, dùm aliquid compositè atquè eleganter narrant, supra cæteros sapere & intelligere arbitramur. Tu itaquè, Theologorum ac Philosophorum Princeps, hac hominum utilitate motus, simulque dignitati Ecclesiasticæ consulens non frustrà mandasti, ut res gestas Pontificum scribentem, ne illorum benefacta perirent negligentia scriptorum, qui suo sudore & sanguine hanc Rempublicam Christianam tàm amplius nobis, tàmque præclaram reliquere; utque deincèps haberentur Posteri nostri, quoad benè beatèque vivendum incitarentur, cum legendo perdiscerent quid imitari, quidve fugere oporteret. Non sum tamèn nescius futuros quosdam, qui dicant, me hoc onus suscepisse, cum id antèa a plerisque factum sit. Leguntur certe multi (Damasum semper excipio) qui nullum florem orationis, nullam compositionem & elegantiam sequuntur, non de industria (ut ipsi jactitant) ornatum fugientes, quod eleganti stylo res sacræ scribi non debeant, sed inscitia & ignoratione bonarum literarum. Iis autèm obiicere Augustini, Hieronymi, Ambrosii, Gregorii, Leonis, Cypriani, Lactantii eruditionem & doctrinam sit satis, qui hac in re Ciceronis auctoritatem sequentes arbitrati sunt nil esse tàm inculcum & horridum, quod non splendesceret oratione. Non negaverim tamen huic generi scribendi difficultatem quamdam inesse, cum nudis verbis interdum ac minus latinis quædam exprimenda sunt, quæ in nostra Theologia continentur. Hæc autem ad latinitatem qui referant, magnas perturbationes ingeniis nostrorum temporum hac consuetudine imbutis afferat necesse est, mutatis præsertim terminis, unde omnis disputandi ac ratiocinandi series colligitur. Sed habeat hanc quoquè auctoritatem ætas nostra, vel Christiana Theologia potius: fingat nova vocabula; faciat, ne veteribus tantummodo id licuisse videatur. Verùm jam tandem huic Proemio finem imponam; ubi lecturos prius admonuero, non esse mirandum, si cum Pontificum

Landesbibliothek Oldenburg

tificum vitas & mores ſcripturum me pollicitus ſum, Imperatorum quoque, Principum, ac Ducum res geſtas inſeruerim adèo enìm hæc ſimul connexa ſunt, ſi primos Imperatores dum Chriſtianis adverſantur, ſi ultimos dum favent, inſpicis, ut alterum integre ſinè altero exprimi nequiverit. Legant ergo æquo animo, & ſi quid emolumenti ex hac ſcriptione noſtra perceperint, Tibi ſoli, Pontifex optimè, gratias agant, cujus ſanctiſſimo Imperio libenter obtemperavi.

HUBERTINI CLERICI CRESCENTINATIS COMMENTUM IN EPISTOLAS CICERONIS.

Vicentiæ per Hermannum Lichteſten MCCCCLXXIX.

Bonus [1] *Accurſius Piſanus Clariſſimo ac doctiſſimo viro Joanni* [2] *Franciſco Turriano Ducali Quæſtori digniſſimo* S. P. D.

CUm omnes homines, ut Stoicorum ſententia eſt, nati ſint ad communem hominum utilitatem, ut ſibi mutuò adſint: mei inſtituti eſſe duxi, ut qui jandiù ac multum in palæſtra, ut ita dixerim, ſum verſatus aliquid afferrem in medium, quod Scolaſticis iis conduceret, qui ſe dicendi & haberi & eſſe ſtudioſos exiſtimari cupiant. Quare cum ad eam rem familiares Ciceronis epiſtolæ in primis accomodatæ ſint, nec tamen multis in locis propter & rerum & temporum conditionem dilucidè intelligantur, volui commentationes quasdam de his imprimi; per quas, quæ maximè dubia videntur, reddantur luce ipſa, ut ita loquar, clariora. Venerunt igitur ad manus meas & argumenta, & ſcripta nonnulla, quæ feruntur emanaſſe alia e Guarino Veronenſi, alia a Joanne Petro Lucenſi, alia ab Omnibono Vicentino, & alia ab aliis viris mea ſententia & eruditis & diligentibus, quæ tamen ipſa non eſſent ſatis emendata. Noviſſime verò Hubertinus Clericus Creſcentinas, vir, ut mea fert opinio, egregiè doctus & perdiſertus, qui in celeberrimo Gymnaſio Papienſi ſeptem annos maxima cum audientium & attentione & utilitate publico legit ſtipendio, earumdem epiſtolarum locos reddidit longè apertiores, ut quaſi oculis ipſis dignoſci valeant; eſt enim uſus diligentia ſingulari, eademque conjuncta cum mirabili ingenii acrimonia, ut ſecus res haberi non poſſit. Hæc enim omnia & ſua & aliena idem Hubertinus redegit tanquàm in corpus unum ita compoſitum atque compactum, ut nulla ex parte diſcrepet. Rem autem ita habere commentationes ipſæ perſpicuè oſtendent. Quod ego laboris onus & ſubii alacrius, ut tibi clariſſime ſapientiſſimeque vir Ioannes Franciſce Turriane, rem facerem non ingratam, utpote qui ex huiusmodi mea

[1] *Bonus Accurſius*, a patria Piſis *Piſani* agnomen adeptus, *Mediolani moram egit diuturnam, & rem literariam conſtanti labore promovit, celebriorum veterum Auctorum operibus, emendandis, edendisque in lucem ſemper intentus*, ait *Saxius Hiſt. Typ. Lit. Med.* pag. 162. & ſeqq. *Franc. Philelphum* præceptorem ſuum impenſe & amavit & coluit; eoque cohortante poſt ann. MCCCCLXXIII. Mediolanum profectus, ludum ibidem literarium aperuit, non ſine diſcipulorum affluentia, & nominis ſui reique domeſticæ incremento. Teterrima lue, quæ poſt ann. MCCCCLXXXV. Mediolani graſſabatur, egregium virum e vivis ereptum ſuſpicatur *Saxius* l. c. quem vide.

[2] Mæcenati ſuo, & cui nonnulla ab ſe edita *Bonus Accurſius* dicaverat.

Landesbibliothek Oldenburg

di mea provincia non parum utilitatis afferes tuis liberis, quos ego non secùs & diligo & amo, atquè expressa quædam probitatis tuæ & summæ eloquentiæ simulacra. Ea sanè sunt merita de me tua, ut cogar die noctuque aliquid semper cogitare, quod tibi sim gratificaturus. Id autem tùm mihi contigisse intelligam, cum Te animadvertero huiusmodi meis munusculis delectari. Vale.

HUBERTINUS [1] CLERICUS CRESCENTINAS

Bono Accursio Pisano Viro disertissimo & humanissimo S. P. D.

CUm jàm multos & eosdem utiles libros, Vir eruditissime Bone Accursi Pisane, opera tua imprimendos curaveris, non contentus ea, quam jam plurimis labore tuo utilitatem attulisti, cupiens etiàm in dies majorem afferre, sæpè numero me hortatus es; ut quæ inter legendum interpretandumque idoneos Romanæ linguæ Auctores optima & probatissima annotassem, ea tandem ad studiosorum hominum utilitatem ederem, ne essent penes me tanquàm ignis abstrusus in venis silicum. Ego verò, etsi id libenter te hortante eram facturus, tamen quoniam multis & publicis & privatis occupationibus impediebar, quo minus id satis commodè facere possem, in hunc diem distuli; non ut tuæ honestissimæ voluntati adversarer in re præsertìm, quæ esset mihi non minus benevolentiam & gratiam conciliatura, quam aliis utilitatem allatura, sed quod existimabam oportere esse & ingenio elaboratum, & industria atque diligentia perfectum quod esset commune & liberum omnium judicium subiturum. Quod etsi planè ut volebam, fieri non potuit; nolui tamen diutius expectationem tuam morari, ne majus esset in mora incommodum, quam in celeritate utilitas & gratia: præsertìm cum epistolarum Ciceronis, quas familiares appellant, interpretationem & commentationem a me factam exigeres; in quarum lectione & imitatione tanta est & rudibus, & longius provectis utilitas, ut nesciam an in aliis ejus libris ulla major esse possit, quod in his Epistolis præter tersum quoddam & familiare dicendi genus inest etiam magna Philosophiæ pars; unde utramque commoditatem & dicendi & vivendi percipere possumus. Itaque id opus ea diligentia explicavi, ut sperem neminem fore vel mediocri ingenio præditum, qui meæ industriæ opera si modo paululum studii adhibere voluerit, breviter plurimum non sit profecturus. Nec quisquam deterreatur quod sint aliquæ in hoc volumine Epistolæ, quarum obscuros locos, & quædam quasi ænigmata non modo Edippus ipse, sed ne Apollo quidèm solverit; nequè enim hac causa impediemur, quo minus ad dicendi commoditatem perveniamus, si in tanto epistolarum numero aliquæ ignorentur, quas vel ipse Cicero, vel alii ejus ætatis

[1] *Hubertinus*, teste vel ipso *Bono-Accursio* in super. Ep. ad Turrian. -- *in celebervimo Gymnasio Papiensi, septem annos -- publico legit stipendio*. Vir adeo *egregie doctus & perdisertus ut* ad hunc laborem suscipiendum a viris gravissimis *Bono Accursio*, & *Christophoro Cambiago* impelli meruerit. Fuit porro *Cambiagus*, ipsemet *Hubertino* teste, hac eadem Epistola, per ea tempora Ducalis Secretarius & *vir -- non solum mira quadam rerum prudentia, egregia probitate, & in invictissimum Galleacium Mariam Mediolani ducem Quintum spectata fide, sed etiam ita omnium bonarum artium cognitione excellente ut fidelior Secretarius an melior Orator sit, non facile sit judicatu*. Is *amore* & *favore* præcipue *Hubertinum* juverat. Utrumque silentio præterit *Saxius*. Vide hanc eandem Epistolam sub fin.

Landesbibliothek Oldenburg

ætatis doctissimi viri ex industria scripserunt, ne ab aliis quam ab iis, ad quos scribebant, intelligerentur re interdum ita exigente. In quibus vel præcepto Ciceronis libro primo Officiorum ne conterendum quidèm est tempus: dicit enìm in ipsa prudentia duo vitia vitanda; primùm ne incognita pro cognitis habeamus, deinde ne nimium operæ in iis rebus conteramus, quæ non sunt admodum utiles, eædemque non necessariæ. Obscure enìm dicere, ut tu optimè nosti, cum inutile est, tum verò unicuique sine præceptore & imitatione facile. Quantùm tamen & ingenio nostro, & multorum librorum diligenti investigatione consequi potui, effeci; ut ad huius operis interpretationem parum admodum desiderari possit, de quo tibi plurimùm debebit studiosa juventus, quod me ad hunc laborem impulisti eius causa: cui & ingenio tuo & labore assiduè consulere studes non modo latinos, verùm etìam & Græcos Codices ita in medium offerens diligenter impressos, ut jàm nemo possit, qui non discat, nisi negligentiam suam accusare. Itaquè, ut quod instituisti, perficias, libentèr tibi morem gessi: celeriùs autem id effeci, cum te efflagitante, tùm verò addente calcar ingenii & studiorum meorum amore & favore Christophoro Cambiago Ducali Secretario, Viro, ut scis, non solùm mira quadam rerum prudentia, egregia probitate, & in invictissimum Galleacium Mariam Mediolani Ducem Quintum spectata fide, sed etiam ita omnium bonarum artium cognitione excellente, ut fidelior Secretarius, an melior Orator sit, non facilè sit judicatu. Itaque si & tuo, & talis viri gravissimo judicio has laborum & vigiliarum mearum primitias probatum iri videro, edam prope diem, quæ & in primo Nasonis Metamorphoseon, & in Officia Ciceronis non negligenter conscripsimus, deindè in alios idoneos auctores. Quamobrem Deum Optimum Maximum omnium bonorum operum Auctorem suppliciter precor, ut hiis ceptis meis ita aspiret, ut cum ejus ope & Numine opus meum vestrum judicium meruerit, reliqua alacriori animo persequi possim. Vale, & me ama. Mediolani 4 Idus Augustas.

Ad calcem Voluminis.

Habes, doctissime atquè optime Bone Accursi Pisane, opus longè majus atque uberius, quam tibi initio promisi; qui non solum difficiliora quædam & annotatu digniora edere contentus fui. Sed cum virorum quorumdam bonorum, & doctrina præstantium exhortatione, tùm vero tuis & præstantissimi doctissimique viri comitis, & Ducalis Quæstoris Ioannis Francisci Turriani efflagitationibus ita omnes locos in his Ciceronis epistolis adductus sum, ut explanarem, ut non solum, qui vel longius in hac dicendi arte provecti, & qui jam in cursu essent, verùm etiàm omninò rudes haberent, quo tantum pelagus tuto ingredi auderent, & ad portum pervenire possent, in quo quantum laudis & benevolentiæ mihi a viris bonis futurum confido, tantum invidiæ & detractionis & maledicentiæ jam nunc a malevolis quibusdam esse intelligo; quos omnia pervertentes officio meo detrahere audio; & quod malefactum arguere non possunt, prolixitatis accusant, quasi cum hoc onus primum suscepi, pro paucis non pro omnibus laborandum duxerim; qui officium meum & docendi interpretandique munus ad communem utilitatem semper potius quam ad ambitionem referendum putavi: cujus quidèm instituti nihil video, cur me pœniteat, cum id ætatis videam in literarum exercitio me multos alumnos non

sine

Landesbibliothek Oldenburg

ſine magna & laude & gratia peperiſſe, quotidieque parere. Quarè maledici iſti invideant, doleant, rumpantur, detrahantque quantum libet, nullius tamen iniuria me ab officio unquàm abducent, plurisque faciam bonorum laudem & judicium, quam quorumdam corrupti marcentis putridi, ut ita dicam jecoris hominum caninos latratus & venenata verba, & ad alia excudenda laborabo eo diligentius, quo plus temporis mihi aſſumere volo, quanquàm in hoc opere licet in diſcurſu facto, tamen puto pro magnitudine rei negligentiæ culpam mihi adſcribi non poſſe; in quo ſi omnibus non ſum ſatisfacturus, hoc me conſolabitur, quod ne id mihi quidèm unquàm aſſumpſi, ut id facere poſſem, quin illud Horatianum meminiſſem. Tres mihi convivæ prope diſſentire videntur poſcentes vario multum diverſa palato. Qui autem edendi celeritatem accuſabunt, ejusdem Horatii ſententia adducti tibi, & aliis amicis, quorum efflagitationibus id facere coactus ſum, potius quam voluntati meæ adſcribendum eſſe Tu ipſe teſtis es; neque id cupiditate aliqua factum eſſe, ſed ut quod aliquandò maximè profuturum erat, gratius fieret, ſi citius vel mediocriter prodeſſet; cum id quoque in proverbio eſse ſoleat, quia nullius rei maior eſt penuria quam temporis, &, ut inquit Iuvenalis, qui dives fieri vult, & citò vult fieri. Quare ſi utilitatis celeritas cum magnitudine futuræ utilitatis comparetur, nemo erit, qui facilitatem meam in amicis indulgendo, ut id celerius facerem, non probet. At, inquit aliquis, futurum erat plenius & emendatius ſi diſtuliſses; id equidèm fateor, ſed ingratius intereà pro expectantium utilitate: deindè dum apud me fuiſset, nullis erat profuturum, quibus fortaſsè hujus ope majorum rerum fundamenta jacentur, & erit patefactum iter: quod ſi minus ſine aquis, ſine ſalebris, ſine difficultate aliqua, ut certè ſine lamis, ſine præcipitiis, ſine ruina ingredi poſſint, nec aliud ab iis, quibus de meis ſcriptis cenſere libuerit, poſtulo, niſi ut rei magnitudinem æſtiment & aliorum, quos aliquandò ut numina quædam venerati ſunt, quia eos non viderant, aut quia & tempore me anteceſſiſse ſciebant; cum meis comparent, videant quantum interſit, nec tam novitati invideant, quam veritati faveant. Sic enìm non modo me invidia cariturum, verùm etiam laudem magnam & gloriam aſsecuturum confido: cui, quod nemo ætate noſtra ex iis, qui vel doctiſſimi habiti ſunt, facere auſus eſt, cum bonorum & eorumdem doctorum gratia & laude contigerit, ut totum Ciceronem in Epiſtolis Familiaribus patefacerem, efficeremque, ut id pelagus a multis navigaretur, quod ante fuerat ignotum & intactum. Quarè cauſæ meæ tutelam cùm veritati ipſi, tùm viris bonis & æquis commendatam eſse velim; qui, quod jure defendi poſſint, tueantur: in reliquis aliorum, qui multo majoris auctoritatis habiti ſunt quam ego, comparatione judicent, utrum magis vituperandus ſim, quod omnia aſsequi non potuerim, an commendandus potius, qui vel iis, quæ ſcripſi, tàm multis profuerim. Te quoquè, qui me ad hanc edendi celeritatem impuliſti, neceſse eſt optimis rationibus patrocinium noſtrum ſuſcipias. Ego, ut ante dixi, alia excudam, quæ mox edentur: velim tamen verſiculos quosdam meos intereà ſubdas, quos ad librum meum ſcripſi, ut audacius prodeat. Vale.

SI-

Landesbibliothek Oldenburg

EUSEBII HIST. ECCLESIASTICA
EX VERS. RUFINI.

Typis Johannis Schalli Germanici Mantuæ MCCCCLXXIX.

Illustrissimo & invictissimo Mantuanorum Principi Frederico Gonzaga Johannes Schallus Herosfeldensis physicus obsequentissimus.

FUerunt multi, Christianissime Princeps, priscis novisque temporibus, qui variis virtutum generibus varios laudis & gloriæ gradus adepti sunt. Quidam enim corporis viribus & membrorum firmitate subnixi, vel singulari certamine, vel collatis cum hoste signis dimicantes, coronas aliudve simile virtutis insigne, seu in olympicis ludis, seu ubi sors tulit, magna cum laude reportarunt; sicut Milo, Hercules, Mallius Torquatus & plerique alii. Nonnulli magis animi robore, quam corporis utentes, ad ornandam mentem omne studium curamque verterunt. Sed horum quidam soli intelligentiæ servientes, & eas virtutes tantum, quæ ad intellectum pertinent amplexati, solaque speculatione contenti, voluntatem præstantissimam animæ partem incultam dimisere; sicut Demosthenes, & aliquando Salomon, Marcus Antonius, sævissimus Nero, & horum similes, quorum etsi doctrinam laudari, mores tamen ac vitam damnari cognoscimus. Aliqui contemptis intellectus ornamentis, uni voluntati vacantes, justitiam, pietatem, misericordiam, caritatem, cæterasque ejus generis virtutes doctrinæ rerumque scientiæ prætulerunt. Ex horum numero fuere Macharius, Antonius, Paulus primus heremita, Benedictus, Franciscus, & plures alii. Quorum vitam etsi sanctam ac imitatione dignissimam, rusticam tamen appellat Hieronymus, quod versutis hæreticorum argumentis respondere, & succrescentes in agro domini vepres nesciant evaginato divini verbi mucrone succidere. Aliquot etiam, licet eorum numerus intra minores limites contineatur; utriusque intellectus scilicet ac voluntatis curam gerentes & utrumque negotium fortiter ac animose suscipientes, supra humanum morem evecti, & immortali Deo simillimi sunt effecti. Quales fuere Moyses, Habraham, Hermes ter maximus, Pythagoras, Socrates, Cato. Et hi præcipue qui in Christo renati, verum æternæ salutis iter monstrante Deo cognoverunt. Istorum multiplicem ac divinam scientiam, istorum illibatissimos mores, & meram vitæ pietatem contemplati, non ad sciendum tantum, quod dæmonum, verum etiam ad bene beateque vivendum, quod angelorum est, inducimur, animamur, accendimur. Tales apud Latinos fuere Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Hilarius, Lactantius, & hujus interpres libri Ruffinus Aquilegiensis presbyter vir græce latineque doctissimus. Cujus tam fertile ac abundans ingenium fuit, ut transferendo magnam græcarum bibliothecarum partem nostrorum auribus tradiderit. Tales apud Græcos fuere Iohannes Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, magnus Basilius, & aliquot alii, inter quos lucet Eusebius Cesareæ Palestinæ Pontifex, velut inter ignes luna minores. Ipse namque humanorum divinorumque peritissimus extitit; &, ut Divus Hieronymus in libro de Viris illustribus meminit, cum Pamphilo martyre, a quo quia ejus amicitia familiarissime utebatur, Pamphili cognomen accepit, sacrorum libro-

Landesbibliothek Oldenburg

rum diligentissimus investigator & habitus est, & fuit. Hic quum inter præclara volumina, quæ multa composuit, librum de temporibus edidisset, in quo tempora magis quam gesta explicans, ac magnis & validis ingenii lacertis totius orbis historiam complectens, ad suam usque, idest ad Constantini Imperatoris ætatem scribendo pervenit; sibi ipsi visus est non satisfecisse piæ Christianorum religioni, ejus annales cum gentilibus & allophylis breviter & succincte tractando. Propterea doctissimus & sanctissimus episcopus singulari libro omnia christianorum facinora texens, ecclesiasticam notavit historiam, quod ecclesiæ, hoc est congregationis sanctæ, quam Petrus Apostolus genus electum, regale sacerdotium, & gentem sanctam appellat, acta contineat & seriem. Hujus ego libri multiplicem utilitatem, uberrimam frugem & modestis ac piis ingeniis profuturam lectionem intelligens, ignorari eum, & in tenebris jacentem, situ, [1] blattisque ionsumi ferre non potui; sed instaurari, ac divino [2] nuper inventi macisterii beneficio multiplicari, & veluti ex una vite multis per propagines palmitibus educatis vineam conficere curavi, ut habeat aliquando christiana religio pro apocryphis & incertorum ac indignorum auctorum decidenpis codicibus, quibus non sine magno ecclesiasticæ majestatis detrimento utimur, ac fidelissimos præstantissimi auctoris commentarios, in quibus primæva nostræ gentis exordia, & crescentis Ecclesiæ adolescentiam, tanquam in pulcherrimo nitidissimoque speculo, abjectis ineptorum hominum nugis, liceat intueri. Non pigebit igitur aliquando post belli sudorem, post martium pulverem, quo nunc pro Tuscis fortiter animoseque pugnans aspergeris, & crebris victoriis immortale tibi gentique tuæ nomen acquiris, librum hunc in manus assumere, christianorumque principum & pugnacissimorum imperatorum præclara sanctaque facinora relegens, habebis quorum virtutes mireris, quorum prudentiam ac pietatem imiteris, quorum inclita facta æmulari debeas & æquare. Sic patris, antecessorumque tuorum egregiam dignitatem, summam in Deum pietatem, præcipuam in patriam caritatem, laudatissimam in omnes mansuetudinem & liberalitatem, ut cœpisti, servare poteris & augere; fiesque justitia Zaleucus, pietate Codrus, victoriarum felicitate Pompejus, fortuna Cœsar, animo Alexander, patientia Quintus Maximus. Horum enim omnium in Christianis Imperatoribus reperies exemplaria. Quorum, si ut cœpisti; fueris assiduus imitator, nec habuit Gonzaga familia, nec habitura est te clariorem. Vale mi inclite Princeps & Domine, & supplicis servi munus exiguum non despexeris. Mantuæ apud Sanctum Alexandrum die xv. Julii M.CCCC.LXXIX.

[1] Si hæc attendas, fortasse credas *Schallum* primum omnium Rufinianam Eusebianæ Historiæ versionem typis protulisse. At iamdudum anno 1474. & 1476. bis, Romæ, alibique lucem viderat.

[2] „ At certe Typographia inventa erat iam „ annos plures; Mantuam quidem non ita diu „ advectam, ait Cl. *Maittaire*. Ann. Typ. p. 399.

SI-

Landesbibliothek Oldenburg

SIMONETTA DE GESTIS FRANCISCI SPHORTIÆ.

Mediolani per Antonium Zarottum MCCCCLXXIX.

Ad Illustrissimum ac moderatissimum Principem Ludovicum Sfortiam Vicecomitem Bari Ducem [1] *Francisci Puteolani Poetæ Parmensis Oratio in Commentarios Rerum ab Divo Francisco Sphortia gestarum.*

SOleo mecum subinde mirari tuam, Ludovice Sphortia princeps candidissime, summam omnibusque numeris perfectam sapientiam, eaque cognitione sic fruor, ut incredibilem voluptatem fructumque inde percipiam cum te video eodem animi tenore semper tibi constitisse, ut neque premens fortuna unquam abjecerit, neque indulgens reddiderit ferociorem: veræ solidæque virtutis officium. Qua in re quibusdam magnis viris jure venis anteponendus; nam & Ciceronem & Metellum indignissima exilia perpessos, hunc Apuleij Saturnini, illum Clodii furore, aliquanto fractiore animo extitisse quam illorum gravitas postulabat, memoriæ proditum est: & C. Marium in utraque fortuna ut nimium merito reprehensum constat, de quo non falso dici & commemorari solet, ubi felix nemo felicior, ubi miser nemo miserior. Te autem vultu mutato nemo adhuc videre potuit, & omnes fortunæ ictus contemnentem, & omnia blandimenta dissimulantem. Magna illa laus, non minor hæc quod tanto studio parentis tui invictissimi Francisci Sfortiæ nunquam sine præfatione regis regum nominandi, memoriam tam avide renovas, & ad illius exemplar te effingis, omnes illius mores, omnia dicta factaque usurpans, ut te ex patre, patrem ex te quilibet possit agnoscere. Nam cum officio maximo præsis, audiendo, cognoscendo, jure dicundo, moderando, instruendo, ornando, reguli nostri nepotis tui, qua Dii immortales indole! regno dies impendis: atque hoc ex parentis præscripto noctem partiris, partem somnus vindicat, reliqua commentarios rerum gestarum illius lectitas, recentes, in manibus & sinu habes; in hac quoque parte Alexandro Macedone, quem quiescentem subjectam semper capiti habuisse Iliada memorant non multum dissimilis. Sed minor illius quam tua felicitas; tu enim ad capessendam virtutem nullo Achille, ad consequendam immortalitatem nullis externis exemplis, sed domesticis & paternis imaginibus excitaris. Divus Iulius Alexandri æmulatione promovebatur, Alcibiades Periclis; tu meliorem ducem, meliorem auctorem delegisti parentem, a quo utriusque temporis & belli & pacis officium edoceri possis. Fuit enim in gerendo bello pater & in omni bellica & imperatoria laude cum Pyrrho, Annibale, Cyro, Alexandro, Fabiis, Papiriis, Marcellis, Camillis, Scipionibus, denique cum Cæsaribus conferendus. In toga vero & pace Traiano & Antoninis haud inferior; huic enim uni natura omnes & animi & corporis do-

[1] *Franciscus Puteolanus*, Parmensem urbem nactus patriam, Mediolani literis operam dedit, ibique postmodum Bononia, quo se contulerat, evocatus a *Cicho Simonetta*, honestissimo stipendio professus est oratoriam facultatem in publico Gymnasio, magna nominis & eloquentiæ fama. Vide *Saxium* in *Hist. Typ. Lit. Med.* ad ann. MCCCCLXXIX. de *Puteolano* fuse differentem.

Landesbibliothek Oldenburg

tes & quidem tantas quantæ nemini obtigerunt tribuit, ut quicquid legimus in omnibus usquam optandum, id in patre tuo cumulatum esse recognoscamus. Sed tibi illius immortalitatis assertori quid magis enixe elaborandum fuit simul & ad tuam & illius memoriam propagandam & totius orbis utilitatem, quam ut ii libri tuis auspiciis emendatissimi edantur publicenturque? Primum enim ex hoc omnes intelligent te adhærere vestigiis sapientissimi & moderatissimi principis; tum legentes cognoscent quale prudentissimi patris de te judicium fuerit, quam spem jam tum adolescentulus de tuis virtutibus dederis: nam cum in suscipienda adversus immanissimas Turcarum gentes expeditione, poscente Pio Pontifice ducem unum, e liberis tuis potissimum te delegisse legerint, cui signa illa sua auspicatissima, cui tantam belli molem totam committeret aperte judicabunt quid de te senserit, & qualem futurum ducem opinatus fuerit. Non tibi mavis illud optimi rerum æstimatoris judicium, quam ingentia auri & argenti pondera? Omitto quæ alias de te dixerit; sæpe enim signanter & aperte reliquos umbras, te unum virum futurum multis conjecturis ostendit. Quod autem ad eum attinet, nihil si ullus mortuis sensus est, impræsentiarum gratius facere potuisti, quam hæc illius acta per omnes populos nationes longe lateque difundere; nam etsi ejusmodi sit illius conditio, ut nullius laude crescat, nullius vituperatione minuatur, paucis tamen sæculis ejus fama erat interitura, nisi litterarum adminiculo propagata fuisset. Neque illos ego sapientes puto, qui maluerunt tabulis & imaginibus posteritatem suam commendare, quæ ut alicujus sunt temporis monumenta; ita facile corrumpi possunt & multis injuriis sunt obnoxia. Et quotus quisque reperietur, qui se vidisse affirmet Alexandri, qui in ea re studiosissimus fuit imaginem aut penicillo in tabula expressam aut cœlo elaboratam vel denique auro argento ære conflatam? cum Apelles, Lysippus, & Pyrgotelles diversissima laude inter se pares præstantissimum regem plurifariam veluti spirantem effinxerint. Agesilaus ille Spartiata prudentior, qui imaginem suam neque fingi, neque pingi, aut fundi unquam voluit; unus enim Xenophontis Socratici libellus in eo laudando omnia istiusmodi lenocinia superavit. Pallas illa Attica ex ebore a Phydia tanta arte concinnata, Iupiter Olimpicus, Venus illa, cujus caput & summam humerorum decennio Apelles pinxit, Mausoleum, Templum Dianæ Ephesiæ, Pyramides quodam tempore sed admodum brevi admirationi miraculoque fuerunt; quorum sensum nullum nunc haberemus, si e medio sublatæ litteræ essent, una fidelis rerum gestarum memoria. Cajus Iulius Cæsar, ut nostris exemplis utamur, insecutique eum Principes theatris, amphiteatris, porticibus, basilicis, stadiis, gymnasiis, thermis, colossis satis superque posteritati suæ consuluisse judicabantur; ii tamen omnes funditus interiissent, nisi disertissimorum virorum ingenia ab temporis & oblivionis iniuria eos vindicassent. An inficiabitur quisquam plus debere Vespasianum Tranquilli & Taciti libellis in conservanda memoria, quam amphiteatro, quod maximum erexerat? Trajanum excudere multi, pinxere multi: expressior tamen & diuturnior illius imago fuit una Plinij secundi oratione, quam delere vis unquam nulla poterit; cum interim veterum statuariorum pictorumque nulla aut admodum pauca opera supersint. Quæ cum ita sint, fateamur, sapientissime Princeps, ad parentis tui post hominum memoriam maximi ac de te optime meriti famam extendendam optimam te inisse rationem. An forte vereamur in tanta librorum copia, quantum nostra ætas propensissimo quodam

Deo-

Landesbibliothek Oldenburg

Deorum immortalium dono vidit, hos commentarios in obſcuro futuros? Ego vero affirmo, nihil aut nos æquioribus animis accepturos, aut poſteritatem ſtudioſius lecturam amplexuramque. Neque enim hæc legentes prodigia, poetarum fabulas, vetularum deliramenta, ægrotantium ſomnia, qualia apud plerosque priſcorum & præcipue græcorum cernuntur, legere ſe arbitrabuntur. Sed in iis recenſendis quisque tibi cedet, cum adhuc recens fama ſit, & plerique ſuperſint eorum, qui videre: quorum teſtimonium omnem adulationis aſſentationisque extinguet opinionem. At tu, conſtantiſſime Princeps ut nunc parenti optimo cumulatiſſime gratiam retuliſti, ita perge benemereri de omnibus, publicam omnium cauſam ſuſcipe, in tanta rerum temporumque varietate in primis nepotulum, cujus ætas tuæ fidei commiſſa eſt, mox totam Italiam fove, ea meditare, excogita, para, quæ eſſe & in filio Divi Franciſci Sfortiæ debeant, & tantarum rerum digna ſuſceptione videantur. Vale Decus publicum, mea unica ſpes.

Johannis [1] *Simonettæ in Commentarios rerum geſtarum Franciſci Sphortiæ Mediolanenſium Ducis Præfatio.*

LEgenti mihi nonnunquam, Princeps Illuſtriſſime, & dum per otium liceret apud rerum ſcriptores antiquorum regum & ducum res geſtas diligentius conſideranti, ea nonnullorum vera profecto videtur ſententia, non ſemper antiquitati poſteritatem jure concedere, nec antiquiores recentioribus virtutis præſtantia rerumque geſtarum gloria ſemper antecellere. Ejus autem rei argumentum & exemplum ne longius repetamus, abunde nobis ſuppeditat Franciſcus Sphortia avus tuus quartus Mediolanenſium Dux invictiſſimus ſingulare ſæculi noſtri decus & ornamentum: quippe quem nemo vel æquus diligensque rerum æſtimator negaverit in omni prope virtutis laude & rerum præclare geſtarum gloria facile cum omni antiquitate certare. Quemnam aut vidimus aut legimus aut audivimus corporis pulcherrime compacti decore, apta membrorum liniamentorumque convenientia, virium firmitate, oris dignitate, vultusque majeſtate huic comparandum? Quem deinceps ingenii acumine & bonitate, mentis conſilio, animi magnitudine, humanitate, gratia, affabilitate, liberalitate, clementia & pietate huic anteponendum? Quem poſtremo rei militaris ſcientia, auctoritate, laborum tolerantia, ærumnarum perpeſſione, invicta ſemper fortitudine, conſtantia, ſingulari proſpicientia, celeritate conficiendi, rerum non tam fortuna, quam propria virtute geſtarum magnitudine, gloria, felicitate usque adeo excelluiſſe reperiemus? Nempe aut rariſſimos aut nullum potius invenies, in quem tot corporis animique dotes & bona confluxerint. Nec enim ſunt hujus viri laudes & egregia facinora aut nobilium poetarum figmentis, aut eloquentiſſimorum oratorum literis, quod majoribus illis

[1] *Joannes Simonetta Cacurii* in Calabris natus, cum *Franciſcus Sfortia* oppidi illius ditionem ex dote Polyxenæ Rufæ uxoris obtinuiſſet, ita ejusdem gratiam iniit ut individuus itinerum comes & conſiliorum particeps fuerit. Vitæ integritate & morum candore præfulſit in ſummo Ducalium Secretorum Magiſtri munere, quod ſub Franciſci Sfortiæ filio, & nepote, egregie geſſit. Subinde, fortuna volvente rotam, calamitatum acerbitate perculſus, carcere exilioque indigne damnatus eſt. Hiſtoriam ſuam, ab anno 1421. ad ann. 1476. quo Franciſcus Sfortia defunctus eſt, ſumma fide perduxit. Vide toties laud. *Saxium*. pagg. 204. unde hæc omnia pene de verbo ad verbum exſcripſimus.

Landesbibliothek Oldenburg

illis sæpe obtigit, vel conficta licentius, vel amplificata copiosius, vel exculta sublimius. Hæc siquidem omnia ipsi aspeximus, ac vidimus; vidit & novit omnis Italia; viderunt & experti sunt maximi reges & potentissimi, externique populi; hæc denique cognovit universus prope terrarum orbis; quæ sane talia ac tanta sunt, ut omnium superata invidia compellantur cuncti ea veluti maxima atque divina & admirari & obstupescere & prædicare. Verum quia nulla in humanis tanta res est, quæ aliquando vetustate non corruat, & a memoria hominum non excidat, nisi litterarum maxime beneficio immortalitati commendetur; illius ego res gestas post obitum proavi tui Sphortiæ pauloque altius pro rerum cognitione repetens carptim scribere, & quo brevius liceat recensere institui ab anno incipiens quarto & vigesimo usque in quartum & quadragesimum supra millesimum & quadringentesimum christiani natalis, quo anno accersitus ad eum me contuli. Inde enim usque in ultimum vitæ diem ab eodem gesta & copiosius apertius explicabo: quod eis præsens semper coramque adfui. Sed cum inter ipsius Francisci avi tui summi imperatoris & divini principis res magnifice gestas pars non minima sit bellum, quod sublato ex humanis Philippo Maria materno proavo tuo in hac nostra cisalpina Gallia fortiter gessit, feliciterque perfecit, dum ad ipsius Philippi imperium, quod a multis tum petebatur, ille unus jure meritoque aspiraret, & patriam regnumque ipsum ab hostium faucibus ac tyrannide eriperet ac liberaret: hoc ipsum, inquam, bellum & re maximum & memoria dignissimum, cui dum gereretur assidue interfui, paulo diligentius scribere operæ pretium duxi. Equidem omnia in commentarios & eo ordine quo gerebantur in dies singula celeri stilo deprompsi, si minus eleganter minusque ornate, at vera & incorrupta fide. Nihil enim a me scriptum est, quod vel non ipse viderim & contemplatus fuerim, vel a locuplectissimis testibus auctoribusque, vel etiam ab ipso Francisco, dum ille de te modestissime loquens aliquando præteritorum temporum pericula resque per omnem fortunam non tam ab se quam ab aliis gestas recenseret, acceperim: quod aliis haud quaquam contigit, siqui fortasse reperiantur earundem rerum scriptores etiam eruditiores. Hos autem rerum ab avo tuo gestarum commentarios nemo venit in mentem, ad quem potius inscriberem, quam ad te, Iohannes Galeati Maria Sphortia Mediolanensium Dux præstantissime, ut ad verum & legitimum aviti paternique regni imperii & gloriæ successorem. Tui ergo nobilissimi ingenii fuerit, ut cum per ætatem licuerit, in avitis rebus tanto cum splendore ac felicitate gestis tanquam in speculo quodam teipsum inspicias, operamque des, ut quod pulcherrime cœpisti, omnia quæ vel cogites, vel dicas, vel agas, ea prosequaris laude, ut hoc tale tantumque imperium non tam jure hæreditatis quam pulcherrimis tuis splendidissimisque virtutibus adeptus ab omnibus judiceris: quod tum maxime feceris, si Deum Optimum Maximum ante oculos semper habueris.

in fine.

Franciscus Philelphus Ioanni Simonettæ Ducali Secretario Salutem dicit plurimam.

Legi & perlibenter quidem, Iohannes Simonetta, eos commentarios, quibus vitam & res gestas illius fortissimi viri & inclyti Mediolanensium Ducis

Fran-

Landesbibliothek Oldenburg

Francisci Sphortiæ ornatissima oratione complexus cum apud homines nostri sæculi non parvam admirationem tum apud posteros maximam tibi laudem peperisti. Quis enim non miretur potuisse te in tantis occupationibus tuis res tantas tamque varias persequi tanto cum ordine & prudentia? Iure igitur laudaberis semper, nomenque tuum nulla hominum memoria ignorabit. Nam ipse, quod ad me attinet, sum idcirco tuis scriptis maxime delectatus, quod Sphortianæ laudi & gloriæ ita faveo, ut nihil malim, quam de uno Francisco Sphortia semper aliquid dignum memoratu & lectitare & audire. Itaque tibi, mi Iohannes, gratias ago immortales, quod tuos ipsos disertissimos commentarios videri a me volueris, quorum lectione ita sum delectatus ut vix aliud quisquam hoc tempore jucundius mihi contingere potuerit. Vale Mediolani ex ædibus nostris sexto Idus Iunias. M.CCCC.LXXVIIII.

DIONYSIUS HALICARNASSEUS.

Tarvisii Per Bernardinum Celerium MCCCCLXXX.

Clementissimo ac Sanctissimo Paulo Secundo Domino Nostro Papæ.

LAPUS [1] BIRAGUS FLORENTINUS.

ETsi, Pontifex maxime & optime, ea est tua virtus, eaque imperii magnitudo, ut ex multarum maximarumque rerum cura distrahi oporteat in multas partes mentem tuam, utpote cujus unius providentia moderationeque orbis regitur; apparet tamen inter occupationes tantas tua quædam insignis in hanc præclaram urbem, quæ te ut Deum colit, diligentia, studiumque laudabile, ut qui non modo præsenti ejus felicitati consulas, ecclesiam Dei, populosque tuos in summa tranquillitate continens, templa sedemque apostolicam exornans, muros urbis restituens, magnificentissimeque ædificans, sed extendens etiam cogitationes tuas usque ad proceres illos priscos, fundatores urbis tantique imperii, honori eorum ac famæ cum delectatione inservias. Nam cum nullo modo magis referre gratiam meritis mortuorum possimus, quam per laudum gloriæque eorum immortalitatem, ad quam præclari viri referunt pene omnia, quamvis illi per auctores nostros laudati abunde, celebresque sint, voluisti tu tamen eis externa quoque addere testimonia. Nec quemquam moveat, quod hos viros religiosissimos dixerim, qui veræ fidei ignari fuerint; non illorum istud vitio, sed temporum infelicitate accidit: quin hinc maxime cognosci potest, quanta sit vis diligenter observatæ religionis, cum per eam illi præcipue hanc urbem ex parva maximam effecerint, & ad summum tandem culmen hoc impe-

[1] *Lapus Biragus* omnium primus, XI Dionysii Libros e binis vetustis MSS. Codd. secum a Pontifice communicatis, eruit ac latinitate donavit. Versio hæc iterum prodiit Basileæ ann. 1532. studio *Hermanni Glaveani*, qui sex mille erroribus, quibus scatebat, sublatis, denuo recensuit, castigatamque edi curavit. *Etsi vero Lapus* (verba sunt *Frid. Sylburgii* in Præf. ad Dionys.) *pleraque parum latina, multa etiam sinistre vertit, tamen quia duos vetustos Codices in sua versione secutus est, & verbum verbo reddere studuit, sæpe mihi ad veræ lectionis investigationem viam patefecit*. Vid. I. A. Fabric. Bibl. Græc. Tom. III. p. 780. 781. & Em. Card. Quirin. in Additament. ad Vit. & Vindic. Paulli II. pag. 378.

Landesbibliothek Oldenburg

imperium extulerint. Quo exemplo innotescere Christianis potest, id quod tu curas & quidem rectissime Dei Vicarius, quanta esse debeat veneratio religionis in fide vera, cum vires tantæ ejus fuerint etiam in fabulosa. Ac sic jussu tuo est additum latinæ linguæ, quod reperitur apud Græcos ex historia Dionysii Halicarnassei, & habebis nunc hos libros decem primos, cum undecimo imperfecto, conversos in honorem tuum, cognituque sane dignos. Nam etsi potest hæc materia videri exilior, quæ circa urbis versetur primordia, tenuiora illa forsan, secuta sunt alia longe illustriora, & quæ in se plus delectationis habeant; sunt ubique tamen magnæ res Romanæ; & hic auctor certe diligenter vestigat urbis ipsius origines, effertque magnifice; sique opus totum inveniretur, incidere possemus in res majores gestas cum veteribus, & cum novis hostibus, Gallis, Samnitibus, Tarentinisque & Pyrrho, & in Duces quoque Clarissimos, Camillos, Decios, Torquatos, Maximos, Curios, Fabricios, aliosque præterea, quorum nomina vel sola illustrare quamvis narrationem possent. Videreturque eo nobis gratior hæc historia, quo nunc minus expleta habemus apud nostros quædam bella, etiam ante primum Punicum illustria. Non est tamen exigenda ab hoc Auctore mera, breviterque exposita historia, quod nec ipse profitetur; sed est in eo diligentia sane multa, & ars oratoria, magnoque artificio elaboratæ orationes, religionumque illius temporis explicatio accuratissima, documentaque & exempla plurima, quæ esse possint civili viro, militarique ac religioso utilia simul & jocunda. Sed de his erit legentibus suum utique judicium, lausque sive ea magna, sive parva, penes acutorem manet. Ego enim, quod officii mei fuit, quidquid inveni, transtuli, satis (ut arbitror) fideliter, nec, ut sum mihi ipse visus, obscure, adnitens etiam, quantum permisit tempus, quantumque passa est magnitudo operis, in latinitatem aliquam; sane memor, cujus nomini dedicandum esset hoc opus, ac quali quantoque Principi; in quem profecto visa est divina munificentia, quid quid amplum aut decorum sit in hominibus, contulisse, ingenium supra naturam nostram, divinos mores, virtutem, dotes corporis insignes, interque cætera eam formæ dignitatem, quæ præ se quandam pontificalem majestatem ferat, videaturque ipsa per se reverentiam ab intuentibus exigere. Sed nec in ceteris visa est eadem munificentia fuisse parcior: nam primum patriam tibi eam urbem dedit, quam non modo primam Italiæ, (quod esset magnum) sed (quod bona ceterarum venia dixisse velim) primam orbis appellari decet, sive opes magnificentiamque spectes urbis illius vere liberæ, &, quod (sic) inter te nominis christiani principem delectare potest, conditæ a christianis & ejusdem christianissimæ; sive tantam quoque aliquis magnitudinem imperii, diuturnitatemque intueri velit; sive istud etiam considerare, quod si ista non exuperat, æquat saltem & ornat, constitutio, decor, (sic) natioque & perennitas illius reipublicæ administratæ per optimates seniores generosos & prudentissimos, ea ipsos continentia eaque moderatione tuentes id imperium, ac dirigentes, ut quisque gaudeat se in ea urbe vivere, in qua æque omnibus justitia, securitateque frui licet. Nec id magis civibus, qui sunt in ea multi, lautique & ditissimi, quam peregrinis, qui & ipsi non pauci eam mercaturæ causa aut incolunt aut frequentant. Sed quid esse, dicet aliquis, adeo insigne potest in urbe nasci, in qua ut in populosissima nascantur plurimi? Potest lucem etiam plurimis afferre illius urbis claritas, sed non affert eandem omnibus. Tu vero in ea natus es generosissimus, estque æque pul-

chrum

Landesbibliothek Oldenburg

chrum magnificumque nasci aliquem Venetiis nobilem, quam alibi nasci Principem; hincque etiam fortunatius, quod ii commodis fruentes Principum, cavent iidem Principum periculis: qua equidem felicitate non video quid haberi possit in humanis majus. Quis enim principatus causa Venetum aliquem nobilem vi aut dolo necatum vidit, aut domo pulsum & mendicum? Es tu igitur ex familia editus inclyta Barborum, antiqua ea & illustri, quam & tu, orbis universi decus, illustrissimam nunc reddis. Sed quid tandem sibi ista præclara omnia peperere? orbi toti venerabilem maximumque omnium (sic) principatumque quæ tu adeo sustulisti, ut incertum reddatur, utrum tibi ille plus magnitudinis, an illi tua integritas plus honoris auctoritatisque afferat; quippe cujus sub pontificatu ecclesia dignitatem pristinam resumat, augeatur in dies imperium, summa a te cum fide, summa cum justitia, sapientissimeque administratum, floreantque denique sub protectione tua omnia. Sed hæc essent longioris orationis: dabitur autem tempus aliquando dicendi de te, locusque capacior. Nunc, cum libet, videre potes hunc Dionysium mutata veste, nec (ut scripsit) de rebus latinis græce, nunc loquentem.

In fine.

Est conversum, sanctissime Pater, id omne quod in ambobus tuis codicibus græcis repertum est, sumque ausus in hac ultima libri parte, præter meam consuetudinem, aliquid, haud equidem addens aut detrahens, sed in fragmentis confuse scriptis & præposterе in ambobus codicibus mutans ordinem; non auctoris equidem hunc esse errorem putans, sed librariorum. Nam cum Decemviratum statim primi Consules sequantur Lucius Valerius Potitius & Marcus Horatius Barbatus, quod cum ex aliis historicis, tum ex hoc ipso & in hac parte videri potest, horum gestis præposuerant librarii græci alia post gesta, atque duo non cohærentia inter se fragmenta in unum contulerant: quod ego advertens (neque enim difficile animadversu fuit) volui auctori ipsi hanc quam poteram opem parvulam apud latinos ferre, quod & ipsum fuisset puto pudori mihi, ni fecissem, nec visus essem tam perspicuam rem vidisse. Tu me, oro, pro tua egregia animi nobilitate, magnificentiaque commendatum habe deditissimum tibi servulum.

Lappus Biragus Flor.

Impressum Tarvisii per Bernardinum Celerium Deluere Anno Chr. Nat. M.CCCC.LXXX. Bissexto Kl. Martias Ioanne Mocenico Venetorum Duce Inclyto.

Landesbibliothek Oldenburg

OPUS NOSCE TE.

Venetiis per Nicolaum Jensonium MCCCCLXXX.

EGo Philippus Rota [1] juris utriusque Doctor, licet omnium minimus, hoc ipsum opusculum Nosce te instructius perlegi, ac diligentius perscrutatus sum. Et quoniam ipsum non modo sancte catholiceque compositum reperi, verum etiam mira utilitate refertissimum, in hujusce rei testimonium me subscribere non dubitavi.

Ego [2] Ioannes Gusmaci decretorum doctor archipresbyter Montis silicis, ac plebanus Sanctæ Mariæ Novæ de Venetiis, suprascriptum opus, videlicet Nosce te, mira industria ac omnium optima utilitate compositum vidi & totum perlegi, nihil in eo nisi quod orthodoxum sit inveniens, & cuilibet spirituali intellectui conveniens. Ideoque in ejus testimonium me propria manu subscripsi.

Nos Petrus [3] Frigerius artium & theologiæ Doctor, Archiepiscopus Corphiensis, dicimus, hoc opusculum intitulatum Nosce te, catholice & sancte compositum esse, quod quidem legimus & vidimus.

Nos Mapheus Girardo [4] miseratione divina Patriarcha Venetiarum, Dalmatiæque Primas, ex inspectione suprascriptorum dominorum, qui fidem faciunt de suprascripto opere, & ex tali sua conclusione & fide conjuncti, idem testificamur esse opus orthodoxum & devotum.

Gabriel [5] Brunus Venetus Ordinis Minorum Theologorum minimus, atque almi Venetiarum Conventus Guardianus indignus religioso viro domino Ioanni [6] Carthugiensis ordinis salutem in Domino. Tres libros quos de sui notitia percopiose edidisti, presbyter Benedictus germanus tuus ad me corrigendos suo nomine detulit; eosque pro Inquisitionis dignitate, cujus vices gero, omni cura, studio, ac diligentia perlegi; satisfeci quidem officio, sed voluntati nequaquam. Quid enim in libris tuis corrigendum? cum omne emendatum, fidele, atque modestum invenias? Si philosophiam a me limandam respicis, duas ejus partes, grammaticam scilicet & rhetoricam, quarum a te prima elementa (ut ita dixerim) puer, accepi, perpolitas inveni. Si divinam theologiam nihil aut profectis aut doctoribus & cæteris sacris litteris, ut mihi videor, alienum scripsisti. Quare liber iste Nosce te nihil profert, quod non sanctum, non catholicum, non salutiferum videatur; hic deprimit vitia, virtutes sublimat, & in utraque vita tam activos quam contemplativos ad veram inducit gloriam. Si quispiam hunc legerit nemini detrahet, sed potius mordentem linguam secans iuxta tui codicis sententiam seipsum cognoscet. Vale, mi pater, & quandoque tuis orationibus mei sis memor. Venetiis Kalendis februarii anno salutis M.CCCC.LXXX.

D. GRE-

[1] Nomen & famam viri aliunde non ignoramus.

[2] Extat *Gusmacii* carmen MSS. ad *Antonium Longum* Sancti Eustachii Venetiarum plebanum.

[3] Venetus, e Dominicana familia ad insulas Corcyrenses evectus.

[4] Venetus, e gente patritia, cuius nil præter nomen ad hunc diem remanet; primum Monachus Camaldulensis, subinde Venet. Patriarcha & demum S. R. E. Cardinalis.

[5] De *Gabriele Bruno* viro inter Theologos, sui temporis probe exculto vide *Wading. in Syllabo script. Ord. Min.*

[6] Si *Carolo Morotio* fides *Ioannes* Venetus *a Deo* dictus, Prioris munere per hæc tempora fungebatur in Monasterio Carthusianorum Sancti Andreæ de Litore Venetiarum. *Theatr. Chron. Carthus.* p. 109. Porro *Coronellus* in T. I. Insularii p. 45. testatur Iohannem hoc officium tenuisse ab ann. 1473. ad annum usque 1476. *Trithemius* vero *de Script. Eccl.* p. 197. *Vir erat* inquit, *in scripturis divinis studiosus & eruditus, ingenio præstans, vita & conversatione devotus & regularis observantiæ cultor eximius.*

Landesbibliothek Oldenburg

D. GREGORII MORALIA.

Venetiis per Reynaldum de Novimagio MCCCCLXXX.

Reverendissimus Dominus [1] *Dominicus Episcopus Brixien. Summi Pontificis Sixti Vicarius hanc præfationem Moralibus Beati Gregorii Papæ inseruit.*

SAnctus Iob exemplar patientiæ librum edidit, in quo Dei providentiam magna ex parte nobis aperit, & quorundam hominum falsas de judiciis Dei opiniones refellit, qui plerumque pœnas & hujus mundi molestias atque incommoda, & econtra corporis & externa bona in causas referunt eis prorsus incognitas, cum tamen Propheta dicat: Iudicia Dei abyssus multa; & iterum de eisdem: existimabam ut cognoscerem hoc, labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in novissimis eorum. Scripsit autem metro, cuius mensura in translatione servari non potuit; multaque sint versuum genera, quibus prisci utebantur, nobis incognita. Sed Deuteronomii canticum: Audite cœli quæ loquar, metro currit; & hoc similiter carmen: ab eo loco pereat dies in qua natus sum, usque ad calcem fere operis exametrum est. Ex quo liquet, non poetas gentilium, sed vates nostros numerosis versibus usos, & eorum fuisse inventores. Siquidem Moyses qui cecinit carmen illud: Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est, & quid supra memoratum est, eos omnes præcessit, quos Græci vetustissimos putant, Homerum scilicet & Esiodum, & ipsum Trojanum bellum, & longe superior fuit Museo, Orpheo, Mercurio, & Apolline, quemadmodum Eusebius Cæsarensis clare supputavit. Non magnum autem temporis decursum inter hos duos, scilicet Iob & Moysen autumant, qui recte conjectari existimantur, ab Esau Iob descendisse, & ipsammet historiam suam texuisse. Describit etiam hic propheta resurrectionem futuram omnibus aliis clarius, dicens: scio quod redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra resurrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum salvatorem meum, quem ego ipse & non alius visurus sum. Diabolum etiam super omnes filios superbiæ regem sub figuris Behemoth, & Leviathan, idest elephantis & piscis magni, sive serpentis marini, mutandis conditionibus, & multa alia, quæ legentibus eruditionem egregiam, & delectationem afferant. Hunc Beatus Gregorius declarandum suscepit, commentariaque in eum edidit, ut plurimum juxta sensum tropologicum, in triginta & quinque libros distincta, tanta eloquentia, tanta copia, tanta sententiarum gravitate, ut qui sacris litteris delectantur, nihil fere habeant, in quo magis possint, quæ ad mores, & beate vivendum spectant contemplari; & idcirco moralia appellata sunt. Eorum si auctorem spectes, non solum, magnæ doctrinæ, sed & auctoritatis tibi erunt; quippe qui inter præcipuos enumeratur Ecclesiæ Doctores, si vero ejusdem auctoris sanctitatem & religio-

 nem

[1] Scilicet *Dominici de Dominicis*, de quo (præter *Ughell.* in Episc. Brixiens.) *plura* ap. Fr. *Job.* de *Augustinis* in Notit. seu *Hist. Viror. Ill. Ven.* mox proferenda. Ceterum hæc eadem Præfatio habetur in Editione Romana hujus Operis ann. MCCCCLXXV. mens. Sept. apud Sanctum Marcum.

Landesbibliothek Oldenburg

nem contemplatus fueris, tunc pietatis speculum frugalitatis exemplar, pœnitentiæ normam, beate vivendi regulam, & omnis virtutis ornamenta reperies. Hæc commentaria quia magni admodum erant voluminis, non facile haberi etiam a cupientibus poterant. Placuit autem clementissimo Deo his nostris temporibus novam artem docere homines, ut per impressiones characterum facillima esset scriptio librorum, adeo ut a tribus hominibus solum tres menses laborantibus per impressionem formata sint horum moralium trecenta volumina, ad quæ tota eorum vita haudquaquam sufficeret, si digitis & cum calamo aut penna scribenda forent. Hac ipsa arte cum multa opera hominum generi utilia in primis sacra, de hinc philosophorum, poetarum, oratorum, hystoricorum, grammaticorum & jurisconsultorum formata sint, tum etiam nuper hæc moralia Gregorii Pontificis maximi & sanctissimi, ad quæ habenda & legenda litterarum studiosos quam maxime possum exhortor, &, si quid in me est auctoritatis, admoneo, ne tanta Dei beneficentia abutantur, tantam sacrarum scripturarum explanationem parvi faciant, tantam negligant disciplinam, quæ in hoc codice possunt parvo pretio comparari.

CATULLUS, TIBULLUS, PROPERTIUS, ET STATIUS.

Vincentiæ per Joannem Renensem, & Dionysium Berthochum MCCCCLXXXI.

IOhannes [1] Calphurnius Hermolao [2] juris utriusque doctori peritissimo, Oratori facundissimo, & philosopho eruditissimo S. P. Homines ætatis nostræ, Hermolae facundissime, qui litterarum perquam studiosi sunt, mirifice lætari possunt, quod in immensam librorum copiam inciderint, qua & prisca ætas, & ea quæ nostram præcessit, caruerit; quæ quidem ex impressorum numero tantum crevit, ut jam necesse sit non bibliothecas totas, sed domos implere. Verum, ut inquit poeta ille clarissimus; & urticæ proxima sæpe nota est: non potuit hoc divinum munus, ut in humanis accidere solet, ex omni parte esse perfectum; huic enim unum deesse video, diligentem & accuratam librorum castigationem, sine hac quicquid fit, frustra fieri necesse est. Nam & discentibus sensus obscurus, & doctis tædium minime tolerandum insurgit, hinc & nausea quædam deponendi assiduam lectionem oboritur; quam nonnunquam pluribus delicatis & copia ipsa suggerit: huic rei pulcherrime succurrant qui possint, quique singulari facundia ac eruditione præditi sint. Huic tu succurre, qui tantum inter alios doctos caput extulisti, quantum lenta solent inter viburna cupressi. Hoc autem tibi erit facillimum, qui eloquentiam in pristinam sanita-

[1] Historiam emendationum *Calphurnii* in *Catullum*, *Tibullum*, *Propertium*, & *Statium* fuse persequitur Em. Card. *Ang. M. Quirinus* in *Specim. Brix. Lit.* pagg. 59. & 296. Præter quamplures alios vetustos Auctores, castigationes hasce (teste *Hier. Avantio* in ep. dat. ann. 1520.) *Calphurnius*, patria Brixiensis, *quantum humani vires ingenii passæ sunt uno mense elaboravit*. Quod tamen non satis constare monet prælaudatus Em. *Quirinus* ex verbis ipsiusmet *Calphurnii* qui se dumtaxat *opus illud properasse affirmat*, *ingenti aviditate* Bartholomæi Pajelli, *qui perlegere cupiebat*. Vide ad calc. hujus Præfat. Porro eximiam *Calphurnii* doctrinam *Pierius Valerianus* hisce versibus extollere non dubitavit.

Sciebat ille quidquid est sciri datum
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles seu Latina posceres.

[2] *Barbaro*. Nomen pro elogio sufficiat.

nitatem atque ſalubritatem redigere cæpiſti. Tu ſolus in noſtro ævo ex Fabii ſententia ea quæ ad Oratores & Philoſophos pertinent aptiſſime copulare videris, & ad facultatem oratoriam perducere. Quod de te in medium profero, minime obſcurum. Nam ſic res philoſophicas tractas, ut verbis calcatis & obſoletis minime utaris, ſed quibus ſcriptores antiquiſſimos uſos eſſe conſtat. Quis enim adeo rudis atque hebetis ingenii eſt, ut non idem fateatur, ſi Themiſtium tuum, quem [3] nuper e græco in latinum ſermonem elegantiſſime vertiſti, lectitare velit. Imitentur, quæſo, veſtigia tua philoſophi noſtri temporis, & ſe a tanta barbarie vindicent, vel Quintiliano ſaltem inculpatiſſimo obtemperent, qui primo Oratoriarum Inſtitutionum libro præcipit verborum proprietatem ac differentiam omnibus, qui ſermonem curæ habent, communem eſſe debere. Sed de his alias plura. Cur autem hæc ad te ſcribam, paucis accipe. Superioribus diebus a quibusdam adoleſcentibus ſtudioſis rogatus, ut Propertium, aut ſi nollem hunc, Papinii ſylvas lectione quotidiana interpretarer, ne deſiderium eorum fruſtarer, promiſi me facturum quod vellent. Quapropter cum percurrere cepiſſem id opus, quod Venetiis impreſſum eſt, quod hos Poetas clariſſimos continet, Catullum, Tibullum, Propertium, & Sylvas, tot mendis refertum eſſe deprehendi, ut longe plura eſſent vitioſa & depravata, quam quæ emendata. Nullus certe ſenſus ex his elici poterat. Confeſtim conveni nonnullos impreſſores, & eos cohortatus ſum, ut iterum id opus imprimerent ea correctione quam pollicitus ſum. Poſſum igitur gloriari me non id emendaſſe, ſed fere totum exſcripſiſſe, ut quivis deprehendere poterit collato utroque exemplari. Statueram tamen nihil negotii cum impreſſoribus habere, quod & ipſi ea quæ emendata acceperunt, invertere & permutare ſoleant. Quare ſi quæ prætermiſſa, vel immutata inveneris, non mihi aſcribito ſed impreſſoribus. Nam plerumque, ut dixi, vel invertunt ſyllabas, aut aliquas omittunt litteras, vel addunt, quod reliquendum: ſicut eo loco Catulli, famesque mundi, ego emendaveram, utramque dictionem impreſſerunt; & in eo carmine, Deprendi modo pupullum puellæ, pupullum omiſerunt; & in eo verſu, Diverſe variæ viæ reportant, viæ reliquerunt. Hæc tantum notaſſe contentus, ne quis me negligentem fuiſſe exiſtimet in eo, quod ad communem litteratorum commoditatem editur. Hanc igitur vultu, ut ſoles, emendationem ſuſcipe, quam tibi, qui cenſor es poetarum acerrimus, dedicavi. Quod & mentem noſtram tibi jampridem dicaverim, eo majori celeritate hoc opus properavimus. Quod Bartholomæus Paiellus Vicentinus eques clariſſimus & noſtri temporis poeta cultiſſimus ingenti aviditate id perlegere cupiebat. Is eſt & tui amantiſſimus, & obſervantiſſimus. Præterea carmina [4] quædam non aſpernaberis una impreſſa, quæ olim ad Epiſcopum Tridentinum de laudibus ejus, & de morte Beati Simonis ſcripſi. Vale.

CO-

[3] Dele τὸ *nuper* nam ut vel ipſe *Barbarus* teſtatur in Epiſt. ad P. Arnoldum, inter Ep. Clar. Viror. edit. Venet. 1568. p. 116. annos XIX natus e græco in latinum Themiſtium jam fecerat. *Undevigeſimo*, aiebat ipſe, ætatis anno, *Themiſtium convertimus: vigeſimo ſexto edidimus*. Annus porro Barbari undevigeſimus incidit in annum Æræ Chriſtianæ 1473. ut facile cuique patet ex ejusdem nativitatis anno 1454.

[4] Scilicet ad *Joannem Hinderbachium* Pontificem Tridentinum de Laudibus ejus, & interitu, ſeu potius martyrio B. Simonis adoleſcentuli a Judæis dire diſcerpti. Prælaudatum porro Carmen iccirco edidit *Calphurnius* ut Franciſco Throno Veneto Patritio per id temporis pro Venet. Republica Ripæ Tridenti Prætori morem gereret. Id enim perſpicuum fit ex poſtremis hiſce verſibus.

Sed ſat erit, ſacer Antiſtes, ſi noſtra probabis
Franciſcuique Thronæ celeberrima gloria gentis
Finibus extremis qui nunc dat iura Tridenti
Et mihi Mæcenas omni virtute probandus
Quique tuas vero laudes narraverit ore
Impulit hæc chartis mandarem ec.

Landesbibliothek Oldenburg

COMENTO
DI CHRISTOPHORO [1] LANDINI FIORENTINO
Soprà la Comedia di Danthe Alighieri Poeta Fiorentino.

Firenze per Nicholo di Lorenzo della Magna MCCCCLXXXI.

PROEMIO NELLA PRIMA CANTICA DELL'INFERNO.

BEnche nessuna spetie di docti scriptori sia. illustrissimi signor nostri: alla quale somme: & innumere: & immortali gratie non debbi lhumana generatione. Atteso maxime che ogni loro industria: & disciplina. Ogni vigilantissimo studio. Ogni laboriosa lucubratione hanno in comune conferito: acciocche non solo ad se medesimi: & a suoi coetanei giovino. Ma anchora a tutti glhuomini che dipoi ne succedenti anni invarii secoli saranno stati non piccola utilita arrechino: Nientedimeno poiche spesse volte ho con la mente transcorso una quasi infinita copia di quegli: equali o nella greca: o nella latina lingua memoria di se hanno lasciato nessuno truovo che a quello poeta equiparare & agguaglare si convenga: el quale certo: & per profondita: & varieta di doctrina: & per elegantia: & copia: & sublimita di stilo possa non solamente dimostrarci le chose grandi: & alla vita nostra: & alla salute molto appartenenti: Ma ancora sobto maraviglioso velame ricoprendole informa laddorni: che oltra a una incomparabile utilita: la quale si trahe di tanta: & si varia doctrina incredibile sia la giocondita dellanimo: & lavolupta de sensi: la quale un bene erudito ingegno: & castigati orecchi prendono di tale poema. Ma delle laude della faculta poetica diremo poco di sobto. Interim havendo io insino dalla prima adolescentia per manifestissime argumentationi persuasomi: & essendomi anchora commosso dallauctorita di molti: & doctissimi huomini: equali in diverse nationi & lingue sempre epoeti a glaltri scriptori hanno preposto ho non piccola parte della mia eta nella cognitione di quegli consumato. Hora perche havevo novellamente interpretato: & alle latine lettere mandato lallegorico senso della virgiliana eneide giudicai non dovere essere inutile a miei cittadini: ne ingiocondo se con quanto potessi maggiore studio & industria similmente investigassi glarcani & occul-

[1] *Cristoforo Landini* Fiorentino, di quella istessa famiglia, di cui uscirono *Francesco Landini* poeta laureato, e *Gabriello* altresì poeta, ed Istorico, fu maestro di *Ugolino Verini* e d' altri molti; e se crediamo a Jacopo Gaddi *de Script. non Eccl.* p. 284. fu buon poeta, buono istorico, Oratore, e Gramatico. Scrisse molte cose in tutte queste facoltà, e fiorì a' tempi del vecchio Lorenzo de' Medici, insegnando con pubblico stipendio in Firenze sua patria le discipline poetiche. Ma quanto venne innalzato e commendato dal *Tritemio*, dal *Poccianti*, dal *Ficino*, e da molti altri ancora, altrettanto poi venne abbassato e avvilito dal *Volterrano*, e dal *Florido*: quegli con isdegnare di riportar soltanto alcun titolo delle cose scritte dal *Landino*, e questi col seguente giudizio, che leggesi riferito dal lodato Gaddi. " Quam-
" vis multa de insulso *Christophori Landini* in
" scrutandis poetarum allegoriis ingenio alibi
" a nobis scripta sint, facit tamen singularis ho-
" minis stultitia ut hoc loco quam vituperan-
" da sit ejus in illo negotio diligentia copiosius
" aliquanto aperiam. ---- Amens rabula ea se-
" cum de allegoriis comminiscitur quibus nihil
" à sano judicio remotius esse potest. Hoc igi-
" tur concludemus nihil esse *Landino* vilius
" abiectiusque &c. " giudizio di vero acerbo, ma non ingiusto. *Giovambattista Gelli* criticò a torto, per avviso del Gaddi, un notabil passo di questi Commentarj sopra Dante.

occulti: ma altutto diviniſſimi ſenſi della comedia del fiorentino poeta Danthe alighieri: & chome ellatino poeta in latina lingua havevo expreſſo: choſi eltoſchano intoſcana interpretaſſi. Impreſa ſanza dubio: laquale & per la grandeza: & multiplicita dele choſe: & maxime per la ſua novita a qualunque de licteratiſſimi poſſi arrecare ſommo honore. Ma ad me ne di doctrina ne deloquentia ornato ſia ſtata laborioſiſſima: & forſe non vacua di temerita. Ma lamore ardente in queſta ſpetie di muſe ha facto: chel pondo e ſtato men grave: Et chome e trito proverbio de ſavi Neſſuna choſa e difficile allamante. Ma ſaranno forſe alchuni che giudicheranno el conſiglo noſtro eſſer ſtato o vano: ſe non haro condocto inſino al debito fine quello che dal principio mi propoſi: o ſupervacaneo: conciosiache molti hanno comentato queſto poema: equali & per eſſere ſtati o coetanei o vicini alleta del poeta pare che meglo habbino potuto comprendere ſua mente: & per haver facto profeſſione di theologia poſſino piu facilmente interpretare eprofondi ſenſi in lui occultati: equali ha da glintimi archani di quella non ſanza ſtupore dichi legge divinamente tracto. Comentorono el noſtro poeta due ſuoi figloli Franceſco: & Piero. Comentollo Benvenuto imoleſe: & queſti in latino. Comentollo Iacopo bologneſe nella ſua patria lingua. Comentollo Riccardo theologo frate carmelitano. Comentollo Andrea credo napolitano: & Guiniforte iurisconſulto bergamaſco. Principiò di comentarlo Ioanni noſtro boccaccio: Ma non produxe lopera piu avanti che amezo la prima cantica. Equali tutti comendo: perche molte choſe anno decto degne di lor doctrina: & non inutili allauditore. Comentollo finalmente Franceſco da butti in lingua piſana. Choſtui dopo el Boccaccio più che glaltri ſi sforzo aprire ma non in tutte le parti lallegorico ſenſo. Ma ad me e paruto ripetere la mente & el propoſito di Danthe da piu alto principio: Et con perpetuo tenore inveſtigare inlui piu recondita doctrina: la quale quando mi rivolgo nella mente mi naſce di ſubito horrendo ſtupore: & divento quaſi un veſpertello in tanta luce. Et chome quegli che habitano propinqui alle cataracte del nilo diventono ſordi per lo exceſſivo ſuono: choſi in me perde ogni ſuo acume & iudicio longegno vincto dalla materia: & dalla inventione: alla quale non ſolamente pari: Ma ne anchora ſe non dopo lungo intervallo ſeconda ſi truova. Pure aiutando el divino favore lamia fervente volonta ho ſcoperto inqualche parte alcuno degli appena inveſtigabili veſtigii di ſi divino poeta ſeguitandolo prima per le ſcondeſcese ripe nel profondo abiſſo: Et di poi tirato dal ſuo aiuto inſino allarduo giogo del purgatorio mi ſono per camino difficile condocto. Et tandem elevato dalle ſue ale ho viſto elfine di ſi lunga peregrinatione. Nella quale quanto di profecto & dutile habbi facto tale iudicio a piu docti di me laſcero. Queſto ſolo affermo havere liberato el noſtro cittadino dalla barbarie di molti externi idiomi: Nequali da comentatori era ſtato corropto: Et el preſente choſi puro & ſemplice e paruto mio officio apreſentarlo ad voi Illuſtriſſimi ſignor noſtri: Acciocche per lemani di quel magiſtrato: elquale e ſommo nella fiorentina rep. ſia dopo lungo exilio reſtituito nella ſua patria: & riconoſciuto ne Romagnuolo eſſere ne Lombardo: ne degli idiomi di quegli che lhanno comentato. Ma mero fiorentino: la quale lingua quanto tutte laltre italiche avanzi manifeſto teſtimonio ne ſia: che neſſuno nel quale appariſca o ingegno o doctrina ne verſi ſcripſe mai ne proſa: che non ſi sforzaſſi uſare el fiorentino idioma: Ma della lingua pocho di ſobto parleremo. Voi adunque

Landesbibliothek Oldenburg

que illustrissimi signor nostri riconoscendo in questo nostro volume la divinita dellongegno di Danthe : el quale quantunque ripetera una numerosa serie : & continuata successione de secoli : & una vetusta & molto prisca memoria di tutte le nationi potra enumerare tra epochissimi : Riconoscendo anchora uno stupendo cumulo di doctrina : della quale si varia . si retrusa . si nascosa chi piu ha conosciuto appena una mediocre parte ha conosciuto congratulerete alla vostra patria : alla quale el sommo dio tanto dono habbi conceduto : Et el vostro poeta primo splendore del nome fiorentino : & deloquentia : & di doctrina optimo & raro exemplo frequentemente leggerete : perche quello imitando : & loratione deloquentia & dignita : & lavita & ecostumi di prudentia & di probita : & la mente di doctrina & dhumanita ornerete .

PROLOGO.

Di Christophoro Landino Fiorentino nel comento del divino Poeta Dante Alighieri sopra el Purgatorio .

CANTICA SECONDA.

DIlectami & sommamente mi dilecta I. S. N. esser in parte dellopera uscito delle tenebre exteriore dove habbiamo veduto inconsolabile pianto . Et pelfreddo del septentrional vento concitato dalletherno moto dellale dibelzabu habbiamo sentito lo stridore dedenti . Il che spero hara con tanto terrore spaventato le menti nostre che piu non vi torneremo . piaccia cosi a te Iupiter omnipotens summi regnator olympi : elquale trino : & uno con la tua somma potestate Infinita sapientia & indicibile amore presterrai il tuo lume a chi va perle tenebre acciocche si conduca dove ogni servo diventa libero Et dopo larihavuta liberta rivocato dallinfelicissimo exilio iure post liminii e restituito alla sua dolcissima patria che e hierusalem cipta superna . Dove non siamo peregrini ne forestieri ma cittadini de sancti & domestici & familiari & nobilitati cortigiani del Re al quale servono tucti ere & servendo regnono . El cui regno si chome fu sanza principio cosi sara sanza fine . Quivi poseremo nella vita che e sanza morte : dove per tutti esecoli de secoli saremo cibati dambrosia & dinectare elquale e unico pane & unico vino di tutte le hierarchie angeliche . Concedi priegoti o sommo datore debeni concedi allhumana generatione la quale facesti a tua imagine & similitudine non per sua pena ma perche fussi chi succedessi nelle sedie le quali gliangeli prima bellissimi dipoi neri per stoltissima superbia perderono . Concedi priegoti a tutti glihuomini & peculiarmente al popolo fiorentino gratia che possin dire . Dominus de Cœlo in terram aspexit . Noi de profundis ad Te clamamus Domine Domine exaudi vocem nostram . Fiant aures tuæ intendentes in vocem deprecationis nostræ . Porgici bastone che sostenga e nostri deboli & vacillanti passi accioche non roviniamo inbasso . Ricorditi di quello che David concitato dal tuo divino furore nel psalmo canta . Non mortui laudabunt te Domine , neque omnes qui descendunt in infernum . Sed nos , qui vivimus , benedicimus tibi . Non e dannati signore e quali veramente si possono dire morti : ne quegli che per tal dannatione rovinano allinferno ti

no ti loderanno. Ma noi che viviamo o per vera vita essendo confermati in habito di virtu o almanco viviamo perche ancora ci resta libero arbitrio di pigliare lavia alla mano dextra ti benediciamo. Porgi lume a quegli che vanno pellombra della morte Et diriza e piedi nostri in via di pace. Et ad me in questa interpretatione soccorri coltuo aiuto in forma: che lamia fatica non sia indarno. Ma arrechi & al tuo nome laude & a chi leggera alcuna utilita Pauper & egenus sum ego. Ma tu datore di tutti ebeni: Miserere mei Deus, & benedic mihi, & illumina vultum tuum, & miserere mei: el quale sotto tanta speranza daro principio alla interpretatione di questa seconda cantica. Et perche abbiamo atractare del purgatorio diremo secondo laverissima sententia de theologi che tre cose dobbiamo in questo luogho considerare. La prima se e purgatorio dopo questa vita. La seconda chi son quegli che vanno al purgatorio. La terza se e luogo alcuno certo nel quale si purghino lanime. Alla prima dico che la sacra scriptura & molte auctorita de sancti & varie revelationi pongono el purgatorio. Et la sancta chiesa lafferma: maxime dicente christo per Matheo. Qui dixerit verbum contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro. Adunque dimostra cristo che nellaltra vita sono certe colpe: le quali elfuoco purga. Ne solo ecristiani pongono el purgatorio. Ma ancora platone el quale vuole che lanima separata dal corpo: se e coinquinata & maculata di gravissime & nefarie scelleratezze rimanga inetherni supplitii. Ma se son men gravi epeccati si purghi & poi ritorni in altri corpi. Et virgilio nel sexto nella medesima sententia dice. Donec longa dies perfecto temporis orbe concretam exemit labem, purumque reliquit æthereum sensum, atque aure simplicis ignem. Et questo basti adimostrare chel purgatorio sia. Ma volendo intendere secondo la cristiana religione dove sia collocato: e oppinione di Riccardo de media villa che sotto terra sieno quattro luoghi: & nella parte piu bassa che e elcentro della terra e dove in perpetua pena stanno edannati per peccato actuale. Et sopra questa parte sono edannati per peccato originale. El primo dedue el quale e el piu basso & circa el centro e vero inferno: El secondo e limbo: seguita el terzo luogo collocato sopra ellimbo decto purgatorio: dove lanime si purgono per legge comune: benche alcune si purghino altrove per alcuna cagione spetiale la quale e o per rivelare alcuna cosa aviventi: o per impetrare aiuto dalloro. Dipoi nella parte piu superiore circa alla superficie che e la quarta del centro & la prima della circonferentia al presente non sono anime alcune ma innanzi alla nostra redemptione facta per la passione & morte di christo vistavano lanime de sancti padri: poi che in purgatorio havevono adempiuto lasua purgatione. Et ancora quelle che erono uscite de proprii corpi sanza macula la quale bisogniassi purgarsi. Et questo luogo era nominato elseno dabraham: perche lui fu elprimo che si separo daglinfedeli: & prese distinctivo signaculo di fede. Adunque elluogo che era dato per riposo allanima per lafede formata in carita fu per lagia decta cagione chiamato seno dabraham. Nientedimeno Ugo da san victore vuole che nessuno luogo comune sia assegnato atali anime, che shabbino a purgare parendogli piu probabile: che ciaschuna si purghi nel luogo dove ha commesso eldelitto. Ma tale oppinione non appruovano edoctori se non inspetiale per dispensatione divina: & non per legge comune a tutti: Al purgatorio vanno quegli che sono rimasi in peccati veniali. Secondi sono quegli che non hanno facto peni-

Landesbibliothek Oldenburg

tentia innanzi alla morte come adiviene a chi muore senza confessione & nientedimeno pentuto & contrito: Tertii sono quegli che non adempierono la penitentia impostagli dal sacerdote: la penitentia dataci del sacerdote e o maggiore ominore o equale: le e maggiore quello che lhuomo invita ha facto di piu gli ridonda & ritorna insua gloria. Se e equale quella sola basta ad piena satisfactione: se e minore quello che mancha: sadempie in purgatorio per divina iustitia: Vedi adunque quello che insomma dicono ecristiani del purgatorio: Ma Danthe huomo dimirabile ingegno & dimirabile inventione truovo nuovo sito el quale niente e contra substantialmente alloppinione christiana: Et serve apiu cose chome nel terzo canto dellonferno habbiamo dimostro: Pone adunque che quella terra che lucifero co seguaci pinse dal nostro hemisperio surse nellaltro hemisperio: & fece monte altissimo insino allelemento del fuoco: & in quello e collocato el purgatorio distincto indiversi gyroni: & ne primi si purgan varie spetie di nigligentia: Dipoi di quegli che seguitano ciaschuno purga el suo peccato: Ma sempre e piu bassi purgano e piu gravi delicti: Questo monte adunque resta a salire Montata sanza fallo aspera & dura & piena difatica & di sudore: Ma metiamoci in chammino & con franco animo: Ne disperiamci poter arrivare alsommo Imperoche dove mancheranno le proprie forze supplira copiosamente la divina gratia: Et chi cisostenne nelloscendere al basso che non rovinassimo: Hor ci piguera in su tanto che troverremo elgiogo.

PROLOGO

Di Christophoro Landino Fiorentino nel comento del divino Poeta Danthe Alighieri sopra el Paradiso.

Cantica Tertia.

TE Deum laudamus, Te Dominum confitemur. Se Cicerone tanto philosopho: & oratore proponendosi gia vecchio scrivere della senectu ad Actico huomo anchora lui vecchio prese suo principio da versi dEnnio poeta nella medesima eta constituto pare similmente a me tracto dallonferno & dal purgatorio muovermi al paradiso col medesimo hynno nel qual cantorono debite gratie edue & per vita & per doctrine excellentissimi doctori quando eldivino aurelio conlaiuto dAmbrosio liberato dalle diaboliche insidie si conduxe a porto di salute. Te adunque sommo Dio lodiamo: & te vero signore confessiamo. Equali per la tua gratia illuminati delle civili virtu traesti del basso & tenebroso fondo dellinferno: Et accendendo di poi splendida lucerna a nostri piedi con le virtu purgatorie etuoi servi ancor le gravi del terrestre limo informa alleggeristi che vincemmo ogni difficulta dellardua & erta salita del monte del purgatorio. Hora col tuo sancto hysopo ci farai mondi & lavandoci sopra ogni neve rimarremo candidi: & tanto puri chel tuo paraclito spirito piu per sua gratia che per nostro merito sinfondera in noi: & orneracci del tertio genere delle virtu dellanimo gia purgato. Queste ciacquisteranno due ale. Iustitia: & Religione: con le quali voleremo infino allempyreo cielo per ispiecchiarsi nel divino fonte: Ne altra via resta: ne altra faculta a miseri mortali da elevarsi

varsi ad tanta alteza se non la iustitia: la quale el divino Platone pone per tutte le virtu morali: & la religione che contiene in se tutte le intellective. Il che el platonico Virgilio nel suo sexto libro chosi significo. Superas evadere ad auras, hoc opus, hic labor est pauci, quos æquus amavit Iupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus Diis geniti potuere: chome in quel luogo distesamente interpretammo. Ne altra via e che si conduca. Ne sia uomo si alieno dalla ragione che vogla imitare la temeraria stultitia de giganti: equali sperorono potere fare scala insino alle stelle ponendo sopra Ossa altissimo monte el monte pelio: & sopra pelio olympo: Imperoche el sommo iove con le celesti saette emonti volge in ruina: & egiganti sobto e monti sommerge: Furono egiganti secondo epoeti figluoli della terra: il che dinota glihuomini dati alle chose terrene: Questi credono co monti salire in cielo. i. accumulando ricchezze potentie & signorie diventare felici. Ma le saette di iove. i. la iusta indegnatione divina dissipa questi falsi beni & sobmergevi eloro possessori. Il perche rectamente el psalmista Quoniam novit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Et altrove: Dominus dissipat consilia gentium: reprobat autem cogitationes populorum: & reprobat consilia Principum. Onde e verissima la sententia dello aquilino evangelista: Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cœlo descendit. Et certo nessuno sale alla vera beatitudine se non procede dalle chose celesti. Adaptianci adunque queste ale: & non con la stultitia dicaro: ma con la dedalea prudentia al cielo voliamo. Ne siamo pero tanto temerarii che con le nostre proprie virctu gia decte speriamo per noi medesimi potere insino al cielo volare. Ma quando cingegneremo adaptarci queste due ale moverassi ad compassione della nostra imbecillita el potentissimo dio: & con liberalissima gratia suplira a quel che per noi stessi non possiamo: lui solo ad se cinalza & al cielo ci rapisce. Onde & paolo apostolo non scrive di se che salissi al tertio cielo. Ma afferma che da dio vi fu rapito. Il perche non si gloria desservi salito tanto apostolo: Ma ogni gloria dice essere in dio re di gloria. Et certo chome doctissimamente scriva nel suo libro de raptu Pauli el nostro platonico Marsilio ficino. Egravi elementi del mondo non possono salire in alto se non sono elevati dallaltissimo: & chi abita la terra non sale pe gradi celesti sel celeste padre non lo tira. Ad te adunque rivolti o sommo iove con caldi sospiri: & con tutto el cuore humilmente preghiamo che ci porga la destra del tuo aiuto: & su ci tiri: accioche seguendo lorme del nostro poeta montiamo di cielo in cielo insino al tuo conspecto: el quale arrichisce ogni poverta: Satia ogni fame: Sana ogni infermita: Fortifica ogni imbecillita: & finalmente si riempie di quella felicita: la quale ne da difecto alchuno e diminuita: ne da tempo e circumscripta.

Landesbibliothek Oldenburg

ORIGENES CONTRA CELSUM.

Romæ per Georgium Herolt de Bamberga MCCCCLXXXI

Theodorus [1] *Gazinus Constantinopolita Christoforo* [2] *Personæ* S. P. D.

CUm diebus hisce superioribus animo, ut soleo sæpe, latinos viros versarem, qui græce scire aliquid videntur, & græcos insuper auctores qui in latinum verti non mediocri cum laude possent, ipse imprimis oblatus es, quem unum novi ab ineunte adolescentia sic græcas litteras imbibisse, & quod plurimum juvit, in græcia ipsa & græcis ex præceptoribus, ut nisi te civem romanum scirem, & propinquos tuos primarios urbis viros sat nossem, dicturus facile sim ex græcia te oriundum; nam & ipsa tua græca pronuntiatio græcum te præfert. Quorsum hæc? vidi Chrisostomi sermones non paucos, quos e Græcis latinos fecisti, & Livanii meletas nonnullas, veluti majoribus rebus futura præludia. Vidi paulo post apud te Athanasium tuum, cujus traductio ita me oblectavit, ut in spem bonam ex eo tempore venerim posse te & Origenem adversus Celsum traducere. Quem librum, quia elegantissimus est & in fidei Christianæ defensionem conscriptus, Nicolaus Pontifex, etsi de se erat novorum operum & græcorum præcipue cupientissimus, meo hortatu Constantinopolim misit qui ad te coemptum deferret, delatumque mox mihi ostendit, dixitque velle se ei quidvis præmii polliceri qui latinum hunc faceret. Et sane ipse id opus aggressus essem ac lubens nisi me tunc alia gravis traductio præoccupasset. Restat igitur adhuc liber iste in pontificis bibliotheca intactus, & ut arbitror tibi servatus, ut ea cum dignitate, quam græce sonat, vel saltem proxima, latinum facias; & spero fore pro tua utriusque linguæ singulari peritia, ut non minus laudis in hoc convertendo promerearis, quam auctor ipse in edendo promeritus sit. At dices non esse illa nunc exposita præmia, quæ Nicolaum Pontificem narras proposuisse, nec tales nunc principes, qui ejus vestigia consectentur. Cur ergo tantum laboris insumam? nec ipse quidem inficias eo; quid ni? qui experientia doctus id ausim confirmare, nec principes tales nunc esse quales antea extitere, nec

[1] *Theodorus Gazinus*, seu mavis *Gaza* Byzantinus, vel ut aliis placet Thessalonicensis, qui Turcica rabie patriis sedibus ejectus, Romæ diu docuit, floruitque, & gloriam sibi mercatus est plurimam. *Summum philosophum gravissimumque scribendi Magistrum* Gazam appellat *Cortesius* de Hom. Doct. p. 41.

[2] *Christophorus Persona*, male a nonnullis *Porsena* vocitatus, Prior Monasterii Sanctæ Balbinæ *Monachorum* vulgo *Gulielmitarum*, e patritia gente Romæ nascitur ann. 1416. ibidemque, inguinario grassante morbo, moritur ann. 1486. Ejus cenotaphium a Cl. V. *Ap. Zeno* primum, expunctis erroribus quibus antea *Pocciantius*, & *Gianius* conspurcaverant, in Voss. Differt. editum, sic habet " Christophorus Persona ædis divæ Balbi„ næ ac Bibliothecæ Pontificis præses & purita„ te vitæ & morum modestia insignis, qui Chry„ sostomi, Livanii, Athanasii, Origenisque „ complura volumina, & Procopii de bello Go„ thorum in latinum vertit, Agathiique accessio„ nem. hic situs est ætatis annorum LXX. mens... „ dier. .... Obiit anno MCCCCLXXXVI. Vide laud. *Zenum* l. c. T. II. p. 138. & seqq. ubi de celeberrimo doctissimoque viro quæcumque adnotari poterant ita, *Justo Fontaninio* adjuvante congessit omnia ut quod addas vel demas superfit nihil. Ceterum Origenianæ hujus versionis titulum male exscripserunt *Dupinius*, *Bælius*, & *Simonius*, queis addas velim & *Maittaire* perperam oscitando adnotantem in nota chronica hujus editionis obmisisse Typothetam *centenario* & pro *millesimo quadringentesimo*, reposuisse dumtaxat *millesimo*; quod apprime falsum παρὰ δόξαν.

Landesbibliothek Oldenburg

nec ea laborum virtutumque præmia. Sed quis adeo fuerit sine illiberalis, sive ingratissimus Princeps, qui ubi librum hunc illi traductum dono detuleris, non te muneribus principe dignis & magnis honoribus prosequatur? Aggredere ergo id opus, & pro ejus ut dignitate absolvas continenter incumbe. Age romanum virum, & animo ingenti difficultates omnes pervade. Est quidem hoc, fateor, interpretatu difficile, sed eo plus laudis consequeris, quo rem non facilem aggressus videbere. Vale.

Joanni Mocenico illustrissimo Venetorum Principi, universoque Senatui inclyto, consultissimoque Christophorus Persona Romanus.

ETsi plerique omnes præclara facinora aggredi idcirco videmur, ut opes, honorem, gloriam more humani ingenii consequamur, ipse tamen consultius longe facere duxerim, qui suis in omnibus tam privatis quam publicis actionibus ita se gesserint, ut Deum imprimis promoveant, & veram ejus sic tueantur religionem, ut si vel vita cum morte sit his commutanda, intrepide ferant. Quod sane majores nostros, hoc est qui nobis miræ virtutis specimen reliquere, & ad sectandam virtutem documento fuere, factitasse sat constat. Siquidem bonis fortunæ contemptis, & cæteris rebus posthabitis, sine quibus constare vitam nil posse mortales putant per arma, per ignes, per omnes denique cruciatus & mortes intrepidi pervasere, ut christianam professionem servarent. Quo factum est ut vel torquentium & tyrannorum sævitiam patiendo pervicerint. Fuere item & qui ut integerrime vivendo ita & scriptitando quæ sui temporis essent hominibus & posteris profutura, de nostra & christiana hac fide sint optime meriti. Quos inter Origenes hic fuit, qui ubi exploratum haberet, Celsum philosophum & gentilem Christo impudenter obstrepere, & hujus cultum scriptis acerrime insectari, commotus animo, uti par erat, & rei indignitate accensus, obstrepentis sic dicta refellit, ut plane ostendat nullius esse momenti quæ ille deblatterat. Et sane nil desunt hoc tempore veritatis infensissimi hostes, qui non solum hanc verbis sed factis impugnent. Quocirca perquam maxime vellem, ut quemadmodum fidem suis hic tutatus est scriptis, ita & veri Dei cultores armis adversus impios decertarent, qui Christianorum negligentia orientis jam maximam partem, occidentis non parvam suæ fecerint ditionis, & ab exiguis quibusdam initiis vel prope nullis, ad id ætatis tam brevi eo magnitudinis creverint, ut ceteras nationes in immensum propagatis jam imperii finibus facile aspernentur. Nam si istorum recensere primordia velim, crediderim equidem Turcorum hanc gentem ex Athamania originem ducere, quæ regio Thessaliæ proxima, nec satis ampla, bello Macedonico Animandrum habuit regem populo Romano amicum. Cur autem ex Athamanibus Turci sint postea dicti, haud quaquam in magno posuerim nosse. Hi itaque eo nunc audaciæ processerunt, ut Hydruntem Italiæ in Apulo agro captum direptumque vi teneant, miseris civibus partim crudelissime trucidatis, partim in Epyrum in servitutem transvectis: quis ista deplorare sat queat? barbaros homines qui feritate immanes belluas superent, ob Italorum sive desidiam dixeris, sive dissensiones & bella in Italiam transmisisse. Non ergo par fuerit exteris nationibus tantum ut otii detur, ut nostris hisce in locis tam libere insuescant. Memoriæ proditum est Gallos olim cum multitu-

Landesbibliothek Oldenburg

titudine abundarent, in Italiam primum tunc descendisse, ut novas sibi quærerent sedes, ita ut sive ejectis, sive interfectis habitatoribus ipsi urbes incolerent. Ea fama rei tam bene gestæ ad suos perlata alios item atque alios tam frequenter excivit, ut depulsis Insubribus, Umbris Etruscisque superatis, istorum occupaverint locos. Suscipite itaque rempublicam Christianam tutandam, ut ante hac sæpe fecistis, & cum christianis principibus aliis periclitanti jam opem ferte; nam pro communi libertate vos ita decertaturos existimaverim, ut in navanda tanti momenti opera nulli sitis inferiores futuri: quandoquidem vobis & suppetunt vires, & respublica sit tam optime constituta, ut, aliorum sit id pace dictum, similem esse in terris nuspiam norim; nimirum quoad per annos jam octingentos uti accepi, vel eo amplius, pro ejus mira concordia, qua vel parvæ res crescunt, continenti & integra fruitur libertate. Accedit etiam quod senatorius vester iste & amplissimus ordo ex regibus videatur constare; quod olim Romanis eloquentes quidam & summi viri maximam in laudem contulerunt. Fuere, fateor, vestris civibus magna ingenia, & ad rem omnem accomodata, atque adeo quibusvis artibus bonis imbuta, ita ut domi forisque clari sint habiti: nam Leonardi Iustiniani, ut recentiora nunc repetam, quæ vis animi fuerit, quod acumen ingenii, quanta doctrina, neminem latet. Nec secus & Franciscus Barbarus græce item latineque peritissimus, quam multis præstiterit, quis ignorat? Cujus vestigia hac nostra ætate Hermolaus Barbarus, ex filio Zacharia circumspectissimo vestro nunc ad Pontificem Oratore & Equite nobilissimo nepos, vir sane doctissimus eloquentissimusque enixe sectatur. Nec desunt vobis vel hac tempestate & alii multi, ut litteratissimi, ita & longa rerum humanarum experientia prudentissimi Cives, qui & audere & facere omnia summa cum laude queant; qualis Franciscus est dictus vir miræ doctrinæ & eloquentiæ; qualis & Bernardus Bembus, qui magistratus & legationes non parva cum gloria gesserit; quales denique Antonius Donatus, & Marcus Antonius disertissimi viri & Equites sunt, & istorum similes ceteri; quorum si virtutes nunc velim & ornamenta commemorare, profecto ut ipse in scribendo longior fierem, ita nec finem habitura esset oratio. Aggredimini igitur egregium id & memorabile facinus; abigite, & ex humano consortio exterminate tam fædum hostium genus; huc vestros intendite nervos; hic animis, hic viribus opus; vendicate in libertatem tot hominum nationes, tamdiu & tam injuste oppressas. Nota jampridem vestra est in Ecclesiam fides, noti & suscepti quondam pro ea labores, notæ & sumptuosissimæ per vos sæpe ut terrestres expeditiones, ita & maritimæ classes adversus impios comparatæ. Agite igitur ut recentibus beneficiis præterita & egregia vestra facinora comprobentur.

DIO-

Landesbibliothek Oldenburg

DIODORUS SICULUS
ET CORNEL. TACITUS DE MORIBUS GERMANORUM.

impressi per Thomam Alexandrinum Venetiis MCCCCLXXXI.

Jeronymus [1] *Squarciaficus Alexandrinus Clarissimo Viro Francisco Leono Patritio Veneto quondam Simeonis Filio.* S.D.

DEbentur tibi a me, dignissime Vir, non vulgares pro tua in me singulari benevolentia gratiæ, ut tibi semper deditissimus sim pro tantis in me collatis beneficiis. Nec unquam de te mea fefellit opinio, quia non minus me diligas, quam a me amari intellexeris. Sed pusillus in te meus est amor ob præstantiam, magnitudinemque tuam. Parva namque scintilla inter globorum flammas quod lumen emittere potest? Sed tamen emori malim, quam jure ingratus accusari. Beneficio affecti, qui sese inculpari noluerunt, ideo aurum & argentum: alii autem aliud fortunæ bonum, quod dicitur, retribuere consueverunt. Tu autem, cum talia mihi non adsint, quicquid per ingeniolum meum scribendo consequi potuerit, accipies. Cum a municipe [2] meo enixe rogatus essem, ut epistolam in Diodori Siculi impressionem ederem, libenti animo morem suæ voluntati gessi; ut quædam, quæ mihi in somniis proxima die visa fuere, litteris mandarem. Sciebam etiam, Diodorum non reiiciendum esse auctorem immo magnam utilitatem offerre legentibus. Diodorus Siculus Historicus (inquit Suidas) volumen composuit, quod inscripsit Bibliotheca; est autem historia, Romanas res, pariterque externas in libros quadraginta continens. Floruit autem Augusti Cæsaris temporibus, & ultra; sed præter sex, ob temporum malignitatem in manus impressorum nondum venire potuerunt, ut latius inferius dicetur. Hanc autem epistolam tibi, Magnifice Vir, scribere volui; neque id facio, ut existimem, hac minima re summis tuis erga me meritis satisfacere posse, sed ut quæ in somniis visa fuere, ea explicemus. Quadam enim nocte cum multa ac varia mecum cogitassem, in ipso crepusculo cum adhuc semisopitus jacerem, visa est ante oculos meos astare Francisci Philelphi imago: Francisci illius, qui utriusque linguæ & splendor & decus extitit; hæc ita me verbis alloc uta est. Hieronyme vigila, & Philelphum tuum, quem tantopere amasti, dum viveret, atque coluisti, conspice, mutuoque te amatum cognosce. Rerum enim ille Parens hoc mihi dedit, ut ab elisiis campis relicta illa doctissimorum virorum, atque Philosophorum turba ad te potissimum, quem non parum amavi, accederem, tecumque multa cognitu dignissima communicarem. Sed, quum parvo temporis intervallo ab amænissimo loco discludor (diem enim adventare vides) epistolam, quam olim ad te scripseram ad piorum campos delapsus, diligenter leges; dum, alias ad te si dabitur, accedam multa ac varia commentaturus. Ego autem dum miror & obstupesco, umbra mihi suavissima evanuit; epistolamque obsignatam expergefactus inveni, qua

[1] De *Squarciafico* vide sup. pag. 177.

[2] *Thoma* Alexandrino Typographo. Tres uno eodemque tempore florebant Venetiis anno MCCCCLXXXI, Typographi Alexandrino-Statellienses, uti monent nonnullæ Editiones sub hoc eodem anno a Cl. *Maittaire* relatæ.

Landesbibliothek Oldenburg

qua aperta, quæ ſcripta erant, fuere: Franciſcus Philelphus Hieronimo ſuo ſalutem. Poſtquam ad eliſios campos ſuperioribus diebus aureis vita functus acceſſi, ſubito mihi turba Philoſophorum, Poetarum, Oratorumque obviam venit, ubi me proprio nomine ſalutarunt, ac venerati ſunt, coronam fecere; meque cum mortales omnes, tum præcipue quum literaturam profitentur, interrogarunt. Multa pro tempore reſpondi; tum propoſitum inter eos fuit argumentum, utrum Impreſſoria ars nuper inventa magis laudanda foret, an vituperanda. Multæ ſubinde ſententiæ dictæ, quarum una fuit: nihil melius in ſæculo mortalibus, atque ipſis jam vita functis ea contingere potuiſſe. Inde enim tanta librorum copia, quæ jam fere deperierat, revixit magna cum laude, & fama Auctorum; altera vero & huic contraria, artem Impreſſoriam in manus quorundam illiteratorum incidiſſe, qui omnia prope depravarent, conquerebatur: adeo ut ipſi Auctores vix libros, ſi viverent, ſuos eſſe cognoſcerent. Copia præterea librorum effecit, ut homines ſint minus ſtudioſi. Quidam autem ægre ferebant, quod opera ſua deperirent, dum non imprimerentur, neque ſcriberentur, quorum ars hæc Scriptores ſubmovit. Quare te rogo, obteſtorque per amicitiam noſtram, ut opera per me edita tibi curæ ſit, ne nomen noſtrum in futurum aboleatur. Quod ſi unquam curabis, ut aliquod opus a nobis compoſitum impreſſionem recipiat, illud adjuvato uti prius caſtigetur ad unguem. Et quoniam fama eſt amicum tuum curare, ut veteranus ille Diodorus Siculus redimprimetur, libri videlicet ſex, qui latini ſunt facti [1], a ſene rogatus ſum, ut opus illud quam maxime tibi curæ ſit. Nec te elaborare pigeat, ut cæteri eius libri, qui nondum deperiere, quos ipſe aſſerit, eſſe numero 16, cum illis imprimantur, quamquam temporum iniuria reliquos aboleverit. Poſtremo Georgium [2] noſtrum meo nomine admonebis, ut poſthac linguam illam ſuam ferro coerceat; curetque, dum vivit, neminem lædere. Nam odia poſt mortem ad inferos usque obſervantur. Vale ex eliſiis campis. Mirabuntur fortaſſe quidam, Magnifice Vir, hæc fieri potuiſſe; ſed legant quæſo Lucianum in libro de veris narrationibus: ſcribit enim, Ulyſſem ſuo nomine epiſtolam ad Calypſonem miſiſſe. Vale, & me ama. Ex ædibus ſolitæ habitationis nono Kalend. Decemb. 1481.

[1] Scilicet a *Poggio*. [2] Nempe *Merulam*.

Landesbibliothek Oldenburg

E U C L I D E S.

Venetiis per Erhardum Ratdolt Augustensem MCCCCLXXXII.

Erhardus [1] *Ratdolt Augustensis impressor Serenissimo Almæ Urbis Venetæ Principi Ioanni Mocenico* S.

SOlebam antea, Serenissime Princeps, mecum ipse cogitans admirari, quid causæ esset, quod in hac tua præpotenti & fausta urbe cum varia Auctorum veterum novorumque volumina quotidie imprimerentur, in hac mathematica facultate vel reliquarum disciplinarum nobilissima, aut nihil aut parva quædam & frivola in tanta impressorum copia, qui in tua urbe agunt, viderentur impressa. Hæc cum mecum sæpius discuterem, inveniebam id difficultate operis accidisse. Non enim adhuc quo pacto schemata goemetrica, quibus mathematica volumina scatent, ac sine quibus nihil in his disciplinis fere intelligi optime potest, excogitaverant. Itaque cum hoc ipsum tantummodo communi omnium utilitati, quæ ex his percipitur, obstaret; mea industria non sine maximo labore effeci, ut qua facilitate litterarum elementa imprimuntur, ea etiam geometricæ figuræ conficerentur. Quamobrem, ut spero, hoc nostro invento hæ disciplinæ, quos mathemata græci appellant, voluminum copia sicuti reliquæ scientiæ brevi illustrabuntur. De quarum laudibus & utilitate possem multa impræsens adducere ab illustribus collecta Auctoribus, nisi studiosis jam omnibus hæc nota essent. Illud etiam plane cognitum est cæteras scientias sine mathematibus imperfectas ac veluti mancas esse. Neque hoc profecto negabunt Dialectici, neque Philosophi abnuent, in quorum libris multa reperiuntur, quæ sine mathematica ratione minime intelligi possunt. Quam divinus ille Plato meræ veritatis arcanum, ut adipisceretur, Cyrenas ad Theodorum summum eo tempore mathematicum & ad Ægyptios sacerdotes enavigavit. Quid quod sine hac una facultate vivendi ratio non perfecte constat? Nam ut de Musice taceam, quæ nobis muneri ab ipsa natura ad perferendos facilius labores concessa videtur; ut Astrologiam præteream, qua exculti Cœlum ipsum veluti scalis machinisque quibusdam conscendentes, verum ipsius naturæ argumentum cognoscimus; sine arithmetica & geometria, quarum altera numeros, altera mensuras docet, civiliter commodeque vivere qui possumus? Sed quid ego in his immoror, quæ jam omnibus, ut dixi, notiora sunt, quam ut a me dicantur? Euclides igitur Megarensis, Serenissime Princeps, qui XV. libris omnem geometriæ rationem consummatissime complexus est, quem ego summa & cura & diligentia nullo prætermisso schemate imprimendum curavi, sub tuo numine tutus fœlixque prodeat.

[1] *Erhardum Ratdolt* schemata geometrica primum typis expressisse testatur hæc Epistola, cui fidem auget *Bunemannus* in Cat. Seideliano pagg. 146. 147. Vide *Maittaire* T. I V. pag. 434. Ceterum animadvertas velim hominis Germani derridiculam rusticitatem qui nomen suum nomini Principis & Mœcenatis præponere non dubitaverit.

Landesbibliothek Oldenburg

REI RUSTICÆ SCRIPTORES.

Regii per Bartholomæum Bruſchum alias Bottonum Regienſem MCCCCLXXXII.

GEorgius Alexandrinus Petro Priolo M. filio S. Priſcas dictiones de tribus rei ruſticæ Scriptoribus annotatas, ut tibi latinæ elegantiæ ſtudioſo patritio morem gererem, pro tempore breviſſime enarravi &c.

In fine.

M. [1] *B. Bartholomeo Bottono, al. Bruſco* S. P. D.

Etſi nihil gratius, nihilque jucundius, Vir amande, quam tibi morem gerere, duco, attamen quo me in imprimendis his voluminibus cenſorem elegeris, dubitavi (fateor) quidnam agendum eſſet. Advertebam enim quam moleſta, quam ardua, quam denique difficilis provincia foret. Qui quum antea non paucos codices volverem, ita confuſos adinveni, ut nonniſi acri judicio qui verus fuerit ſenſus diſcerni poſſet. Nixus tamen cum exemplaris correctione, tum clariſſimorum virorum induſtria, ne proculdubio facultatem non mihi deeſſe, modo voluntas adeſſet, arbitraveris, tum & ne tibi me non tam potuiſſe, quam tua cauſa noluiſſe perſuaderes, non potui facere quin provinciam ſuſciperem. Quare quum mihi non modo legere, ſed iſtud opus perlegere contigerit, tibi ſtudioſæque juventuti dixiſſe velim, tantam iſtis in operibus elegantiam, tantumque emolumentum ex eorum lectura vos omnes capere poſſe, ut brevi & in viros doctiſſimos evadere, & in rei ruſticæ notitiam devenire poſſitis. Quis enim, niſi prius Catonem, Varronem, & Columellam de re ruſtica viderit, majorum opera legiſſe profitebitur, non intelligo. Omnium enim rerum (ut inquit Cicero) ex quibus aliquid exquiritur, nihil agricultura melius, nil dulcius, nil libero homine dignius. Quamobrem qui muſarum nobilium, antiquitatumque cultores exiſtunt, hos ſecum comites habeant vetuſtiſſimos, hos amplectantur auctores, in his ſe poſtremo foveant, quos & Plinium quoque ſuis in libris inſeruiſſe non puduit. Iis etenim non rerum figmenta, ſed vitæ Mortalium neceſſaria experimenta tradiderunt. Quibus non paucos viros clariſſimos relictis compluribus intra civitates officiis, ſeſe tandem adiunxiſſe compertum eſt. Itaque non minori in pretio ac honore nobis huiuſcemodi inſtituta quam noſtris maioribus fuerint, habenda ſunt. Verum enim vero Palladium non omiſiſſe velim, qui ne modo quæ apud Catonem, Varronem, Columellam, Martialem, Magonem Carthaginienſem, atque alios tum græcos, tum latinos, qui de re ruſtica ſcripſerunt, tradita

[1] Etſi ſcriptoris nomen, quod ſub hiſce litteris M. B. latet, vix erui poſſe putarem, parum tamen abſuit quin crederem innui *Marinum Becichemum* Scodrenſem qui per ea tempora Brixiæ primum, poſtmodum Patavii humaniores litteras publice profitebatur. Nec deſtituebar coniecturis, quas bene multas ſuppeditaverat *Ap. Zenus* in Diſſertatione inter *Voſſianas* poſtrema, ad calcem Vol. II. cui titulus *de Marin. Becichemo* & de *Marino Barletio*. Verum quum præ manibus habuiſſem vetuſtiorem horum Scriptorum Editionem Romanam, nempe ann. 1474. in hac noſtra collectione pag. 117. memoratam, animadverti, præter *Georgii Merulæ* Præfationem ad *Perottum*, Epiſtolam, licet aliquanto breviorem, parum tamen ab hac diverſam ibidem haberi, iisdem prope verbis conſarcinatam, & *Nic. Jenſonio* Bibliopolæ inſcriptam (perinde ac noſtra hæc *Bottono*) ſub nomine *Franciſci Colucia Verzinenſis*. Quis ergo Œdipus? ego Davus.

Landesbibliothek Oldenburg

tradita invenerit, excerpisse videatur, sed etiam quæ subinde usus cunctarum rerum magister mortales docuit scitu digna collegisse, & in hunc libellum quam diligentissime elegantissimeque contulisse. Cujus ut præcepta magno erunt agricolis adjumento, ita stilus dicendi pro qualitate materiæ adhibitus, viris etiam eruditis voluptati non mediocri. Iis denique divinis (ut ita dixerim) libris non modo tua opera, sed etiam impensis, & aliis compluribus voluminibus hac in urbe quam accuratissime exaratis tibi merito prima debet; ex quo nec injuria illud de te dixeris: Primus ego in patria modo chartas ære signavi, Et novus in Regio bibliopola fui. Vale.

BLONDI FLAVII ROMA TRIUMPHANS.

Brixiæ per Bartholomæum Vercellensem MCCCCLXXXII.

Ad Sanctissimum Patrem & Dominum Pium Secundum Pont. Max. Blondi [1] *Flavii Forliviensis in Triumphantis Romæ Libros.*

QUotquot hactenus scriptores & vates opera sua principibus inscripsere, id solum Beatissime Pater, quæsivere, ut ab illorum potentatu & magnitudine laboribus suis apud omnes auctoritatem, & ab invidis tutelam, munimenque pararent. Prudenter id quidem, quando ita veteri consuetudine fieri videmus, ut omni in re, sed in litteraria inprimis, minus vulgo cognita, quod principes probant, gratum habent, ceteri etiam laudent, cupiant, tueantur. Ego autem, etsi meæ triumphanti Romæ multarum lucubrationum operi, tuo nomini dicato, tibi inscripto, auctoritatem a tuo pontificatu, a tuoque potentatu protectionem non renuo, aliud tamen & quæro & expecto, quod plurimi sum facturus. Eo, Pater sanctissime, post Leonem utrumque, primum & secundum, Pontifices Romanos dicendi & scribendi ornatu polles, ut quales post illorum tempora non vidit Ecclesia, apostolicas denuo litteras Romano principatu, Romana dignitate dignas jam tandem orbis christianus accipiat; quique ad tuum veniunt conspectum oratores, & omnium gentium, nationum, urbium viri præstantiores, sedere in Petri sede vicarium Jesu Christi intelligant orationis, verborum, & sententiarum dignitate ac gravitate ostendentem se unum esse, cujus eloquentia omnium maximam æquet muneris pontificii amplitudinem. Si itaque meum opus accipis & probasse videris, abesse non poterit, quin a tam eloquente laudatum summo pontifice, laudandum quoque ceteri omnes existiment. Qua fretus confidentia non verebor facere editionem multis hoc tempore, ut mea fert opinio, profuturam. Exciti enim

[1] Haud satis constat utrum *Flavius Blondus* vel *Blondus Flavius* appellaretur. Id vero certum est e *Ravaldina* prænobili & antiqua Forliviensi gente prodiisse. Eugenii IV. Nicolai V. aliorumque Summorum Pontificum a Secretis fuit, & in conscribendis historiis apprime clarus. Romæ supremum diem clausit anno MCCCCLXIII. ætatis suæ LXXV. quinque relictis filiis *omnibus* (ut ipsemet aiebat *Ital. Ill.* Reg. VI. pag. 34.) *litteris pro ætate plenis*. Elogium doctissimi viri habes in *Comment. Aen. Piccolom.* seu mavis Pii II. hisce verbis: *Familiam bene institutam reliquit utriusque sexus. Patrimonium quod habuit, tenue, dotium causa inter fœminas divisit. Masculis præter doctrinam bonosque mores nihil reliquit. Id morienti sap fuit, ejus ætatis filios dimisisse qui sibi ipsis consulere possent.*

Landesbibliothek Oldenburg

a te ingentes Italiæ, Galliarum, Hiſpaniarum & Germaniæ populi in magnam præclaramque expeditionem, quam paras in Turcos, Græciam, Conſtantinopolim, Meſiasque dura & crudeli tyrannide prementes, nonnulla in ipſo opere edocebuntur, aliquando alias ſimili in rerum difficultate geſta, ut ipſa priſcorum virtutis imitatio generoſi quibusque animi ſit ad rem capeſſendam ſtimulos additura. Tuque interea, dum priſcæ urbis Romæ triumphos lectitabis, clariſſimum, quem Pio tibi optimus pientiſſimusque Deus noſter ex deletis inextimatis turchorum opibus, ex liberataque primum omnium Europa, poſt Hieroſolima & terra illi adjacente ſancta daturus eſt triumphum, expectabis brevi, ut auguror & confido, cum ſummo applauſu, ſumma omnium gloria dicendum. Vale.

CLAUDIANUS.

Vicentiæ per Jacobum Duſenſem MCCCCLXXXII.

BArnabas [1] Celſanus [2] Bartholomæo Paiello Equiti Vicentino S. P. D. Multa ſunt, Bartholomæe Paielle, quæ vel invidiæ, vel malignitatis aculeos ſubterfugere nequeunt, ſi ea laudare inſtiteris, ut ingentes divitiæ, magnæ clientelæ, ſummæ dignitates, generis nobilitas, & alia ejusmodi, quæ non minus fortunæ temeritati ſubjecta, quam ab eadem nobis precario conceſſa videmus. Sunt & alia invidioſa minus, qualia quæ ad valitudinem, bonamque corporis habitudinem pertinent, quæ divina quadam benignitate & cæleſti dono mortalibus elargiuntur. Non tamen ea ſunt, ut veram homini laudem aut gloriam comparare poſſint. Omnia quidem hæc in te conſpiciuntur ampliſſima, ſed ſunt cum aliis communia pluribus. Alia igitur in te longe ampliora refulgent, quæ cum pro ſui dignitate non ſint aliunde conquiſita, ſed vi animi & induſtria tua comparata te non laude modo dignum, ſed etiam admirandum quodam modo reddere videntur. Quamobrem nihil eſt, mi Paielle, quod tanti facias opum & divitiarum tuarum affluentiam, majorum ſplendorem, generis nobilitatem, neque illud in primis (id enim Paiellorum generi jampridem peculiare extitit) quod Ludovicum patrem & te pariter conſpicias in equeſtri ordine collocatum. Illud, inquam, pluris æſtimes velim, quod eo ingenio, ea doctrina præ-

[1] A pago *Zoſſano* Agri Vicetini, cognomen, ut fertur, & ortum duxit *Barnabas*. Floruit vergente ſæculo XV, uti præter alia monumenta, hæc eadem Epiſtola monet, præceptor publicus grammaticalium & rhetoricarum diſciplinarum apud Vicetinos a quibus Civitate donatus eſt. *Palearinus* in Chron. MSS. tradit *Celſanum Omniboni Leoniceni fuiſſe condiſcipulum, qui & utriusque linguæ clariſſimus extat interpres*; atque iccirco male *Voſſius* inter Scriptores dubiæ ætatis recenſet. Hæc mihi aliaque complura, quæ hic exſcribere ſupervacaneum videretur, mihi perbenigne ſignificavit eruditiſſimus amicus meus *Petrus Philippus Caſtellus* Vicetinus, qui novam eamque ampliſſimam Vicetinæ Litteraturæ Hiſtoriam præ manibus habet, jamque opus, non levis ſane laboris & patientiæ, ad umbilicum pene perduxit; prolato in anteceſſum ſpecimine, Vitam nempe Johannis Georgii Triſſini quam nuper ſumma diligentia concinnatam tamquam eruditionis & ſtudiorum ſuorum arrham, in publicam lucem prodire iuſſit.

[2] „ *Bartholomæus Paiellus* Vicentinus Eques „ clariſſimus & noſtri temporis poeta cultiſſi- „ mus --- is eſt tui amantiſſimus & obſervan- „ tiſſimus: „ ſcilicet *Hermolai Barbari*. Hæc *Calphurnius* in Præf. in Catullum ec. quam vide ſupr. p. CCIV. Epiſtolas MSS. complures ameboeas *Paielli* & *Celſani* adhuc in ſcriniis delitescentes ſervant prænobiles Vicetini Comites *Paielli*, vulgo Sancti Franciſci.

Landesbibliothek Oldenburg

præditus sis, ut in arte poetica emineas. Multum (mihi crede) nominis tibi tuisque addideris, si ea quæ ingenii calore confecisti, in lucem de sinu tuo protuleris. Opinor jam te ematuruisse panegyras tuas heroico stilo compositas de Italis Principibus, de Venetis præsertim Dictatoribus, quorum auspiciis præclarissimæ res terra marique gestæ fuerunt. Quid in editionem cessas? An vereris, ne hic tuus labor in reprehensiones incurrat? Nulla te vel improborum iniquitas, vel malivolorum odium de illius arcis præsidio deiiciet, in quo certa disciplinæ ratione & singulari quadam scribendi facultate es collocatus. Cupiebam equidem applicare scripta tua hisce Claudiani operibus, cum ut in justam magnitudinem codex accresceret, tum ut eruditorum ingenia pensitarent, quo flumine eloquentiæ in panegyricis atque elegia fereris, quo nitore verborum floreres, quave sententiarum gravitate refulgeres. Atqui longe secus mihi quam volebam evenit. Tu enim non exoratus me mea opinione fefellisti, nihil tuarum panegyrum aut elegiarum edendo, quod eis nondum extremam manum imposuisse diceres. Perlege igitur Claudianum solum, cujus vitam, ut potuimus, in hunc modum edidimus. Errata autem si qua inveneris, partim humanæ imbecillitati, partim librariorum incuriæ velim ascribas. Vale Musarum decus.

QUINTILIANI DECLAMATIONES.

Venetiis per Lucam Venetum MCCCCLXXXII.

JAcobus [1] Grasolarius Christophoro [2] de Priolis amicorum optimo salutem dicit. Marcus Cicero ejus benevolentiæ, quam quisque erga amicos habere debeat officiorum libris præcepta inserens, illud præcipue animadvertendum censuit, ut si quis provocatus beneficio fuerit, imitari fertiles agros omnino studeat, qui multo plus afferunt quam acceperunt; ei scilicet plurimum conferendo, qui plurimum amore prosequatur. Est enim hoc natura maxime comparatum ut (si a barbaris, si a feris differimus) in reddenda benivolentiæ vice prompti facilesque simus. Quod si meritorum quoque cumulus accesserit, tum reddendi beneficii ratio plurimum valet; quod nisi reddatur, ingrati profecto simus, & ab officio boni viri recedamus necesse est. Quæ cum animadverterem, atque me tibi devinctum ea beneficentia, quæ inter amicos summa cum gratia, tum honestate intercedit, animo recenserem, efflagitatus a te diu (tanquam in hoc tibi tuorum erga me meritorum gratiam aliquam referri cuperes) ut M. Fabii magni inprimis & præclari rhetoris declamationes imprimendas curarem, provinciam suscepi. Quæ quidem vel ex hoc mihi grata potissimum exstitit, quod & tibi amico peculiari satisfacturum, & artis orato-

[1] *Grasolarii* vitam multo labore, ac summa solertia concinnatam edidit nuper F. *Johannes de Augustinis*, amicus meus suavissimus, in II. Vol. Operis sui de Scriptoribus Venetis. Fuit is Plebanus Eccl. Sancti Apollinaris Venetiarum, Vicarius Ducalis Basilicæ D. Marci, Archipresbyter Congregationis Sanctæ Mariæ Formosæ, & Ducalis Cancellarius, pro more suorum temporum. Senio confectus evolavit ad superos ann. MDXXXIV.

[2] *Christophorus* de *Priolis* Venetus Patritius, quo curante prodiere Venetiis ann. 1483. Epistolæ D. Cypriani eidem *Grasolario* nuncupatæ.

Landesbibliothek Oldenburg

oratoriæ ſectatoribus rem non jucundam facturum ſperabam. Ea ſiquidem eſt operis tum egregii tum luculenti materia & artificium, ut non minus ad perorandas cauſas lectione conferat, quam ſi quis divinas M. Tullii orationes lectitarit. Proxima enim declamandi ratio veritati multo cæteris utilior eloquentiæ ſtudioſis, cum jam apud Rhetores narrationes theſis communes locos, & cæteras id genus exercitationes dicendo tractaſſent, quæ ſola ſupererat tradebatur, in qua ſe fictis ad imitationem fori conſiliorumque materiis uberius exercere poſſent. Hujus præcepta cum vir exactiſſimæ latinitatis & eloquentiæ Quintilianus oratoriis inſtitutionibus tradidiſſet, quia in omnibus fere minus præcepta valent quam experimenta, hoc opus unicum prope ac ſingulare declamandi exemplar dedit. Quod quam ſit ornatum, quam elegans, quamque non dicam utile, ſed plane his, qui rhetoricæ incumbunt neceſſarium, eorum judicio probetur, qui ipſum auctorem ea cum Cicerone comparatione contulerunt, ut alterum tum omnis ſapientiæ tum eloquentiæ latinæ lumen nuncupaverint. Id cum noſtra cura & diligentia imprimendum eſſet, quoniam multa eruditione, & acri judicio opus erat, quod ex tenuitate doctrinæ ſentio quam in me ſit exiguum; pro ſuſcepti muneris officio antiquis exemplaribus inſpectis ſollicitoque ſtudio perlectis, ne quid ulla ex parte mendoſum eſſet, Georgio [1] Alexandrino viro doctiſſimo præceptori optimo & fideliſſimo corrigendum remiſimus, qui (ut omnia accurate inſpicit) ſolita diligentia recognovit. Prodeat igitur in lucem Quintilianus, quatenus tanti viri judicio bene de latina lingua promeriti elegantiſſimum opus raſum prius, ubi ſcriptorum indocta manus depravaverat, approbatum eſt. Vos vero non ingrati Lectores (quanquam latini omnes Georgio ſolerti & egregio rhetori ob diligenter & exquiſite collectos & interpretatos noſtrorum ſcriptorum ſenſus plurimum debeamus) hoc etiam pro labore nonnihil gratiæ homini apponetis. At noſtri memores, quando Fabii Declamationes noſtra opera noſtrisque impenſis veluta ſitu ſqualoreque revocavimus, ſi non debebitis, noſtrum tamen imitantes exemplum ad veterum ſcriptorum indaganda & corrigenda volumina elaborate. Vale.

[1] Nempe *Merulæ*.

LEO

LEO BAPTISTA [1] ALBERTUS DE RE ÆDIFICATORIA.

Florentiæ per Nicolaum Laurentium Alamannum MCCCCLXXXV.

Angelus [2] *Politianus Laurentio Medici patrono suo* S. D.

BAptista Leo Florentinus e clarissima Albertorum familia, vir ingenii elegantis, acerrimi judicii, exquisitissimæque doctrinæ; cum complura alia egregia monimenta posteris reliquisset, tum libros elucubravit de architectura decem, quos propemodum emendatos perpolitosque editurus jamjam in lucem, ac tuo dedicaturus nomini fato est functus. Hujus frater Bernardus, homo prudens, tuique inter primos studiosus, ut una opera tanti viri memoriæ, voluntatique consuleret, & tuis in se meritis gratiam referret, descriptos eos ex Archetypis, atque in volumen redactos, tibi repræsentat, Laurenti Medices. Et cupiebat ille quidem, ut ipsum apud te munus, auctoremque muneris Baptistam, ornarem verbis. Quod ego mihi nulla ratione statui faciendum, ne tam absoluti operis, tamque excellentis viri laudes culpa (*sic*) deterrerem ingenii. Namque operi quidem ipsi majus multo ex lectione præconium accedet, quam quanto ego ullis verbis consequi possim. Auctoris autem laudes non solum epistolæ angustias, sed nostræ omnino paupertatem orationis reformidant. Nullum quippe hunc hominem latuerant, quamlibet remotæ litteræ, quamlibet reconditæ disciplinæ. Dubitare possis, utrum ad oratoriam magis, an ad poeticen factus; utrum gravior illi sermo fuerit, an urbanior. Ita perscrutatus antiquitatis vestigia est, ut omnem veterum architectandi rationem & deprehenderit & in exemplum revocaverit; sic ut non solum machinas & pegmata, automataque permulta, sed formas quoque ædificiorum admirabiles excogitaverit. Optimus præterea & pictor, & statuarius est habitus; cum tamen interim ita examussim teneret omnia, ut vix pauci singula. Quare ego de illo, ut de Carthagine Sallustius, tacere satius puto, quam pauca dicere. Huic autem libro, Laurenti, cum vel præcipuum locum in tua bibliotheca velim attribuas, tum eum & ipse legas diligenter, & legendum vulgo publicandumque cures. Nam & ipse dignus est qui volitet docta per ora virum, & in te jam uno propemodum recumbit desertum ab aliis patrocinium litterarum. Vale.

[1] „ *Leo Baptista Albertus* Florentinus Lau„ rentii filius, amplissimi Cardinalis Alberti „ de Albertis Nepos, Abbatiæ Sancti Severini „ Pisani præsul, vir Jurisprudentia, Geometria, „ Astrologia, Musica, pingendi & sculpendi „ facultate instructissimus. Floruit medio fere „ sæculo XV. Conquiescit Florentiæ in amplissi„ mo templo Sanctæ Crucis apud suos ". Hæc de *Alberto* Pocciantus. Cat. Script. Fl. p. 111.

[2] *Angelus Ambroginus*, vulgo *Politianus* a Monte Politiano eius patria; vir Italica, Græca, Latinaque Lingua disertissimus, suo sæculo plane incomparabilis & quavis laude major. Vide si lubet *Jo. Oth. Menkenium*, & *Petrum Antonium Serassium* in eius Vita, quam hic Italico, ille Latino sermone conscripserunt.

SA-

Landesbibliothek Oldenburg

M. ANTONII SABELLICI
RERUM VENETARUM AB URBE CONDITA DECADES.

Venetiis, per Andream de Toresanis de Asula, MCCCCLXXXVII.

M. [1] *Antonius M. Barbadico Serenis. Venetiarum Principi & Senatui Fœlicitatem.*

VEstri splendor imperii is est, Princeps & Patres Amplissimi, ea civium justitia & morum sanctitas, ut nemo sit rerum humanarum tam negligens, qui Venetæ urbis originem & ejus incrementa non vehementer cupiat cognoscere. Novi equidem multos, qui hoc ipsum secuti miro quodam ejus rei investigandæ mihi flagrare nisi sunt studio; in quibus me quoque jam inde fuisse fateor, ex quo fortunatissimis littoribus vestris superioribus annis applicui. Magnificentissimo namque urbis apparatu inspecto, stupendo situ, rerum opulentia, & in his divina quadam rei publica administrandæ forma: incredibilis cupiditas continuo animum incessit cognoscendi qui tanti imperii conditores fuissent, quos vel ex eo summos fuisse viros arbitrabar, quod urbem tam præclare fundatam posteris reliquissent. Nec diu mihi in eo laborandum fuit; haud enim multo post ipsum appulsum, quod tantopere optabam consecutus in commentarios quosdam in annalium speciem conscriptos incidi. Inde alia quædam ignobilium scriptorum monumenta videndi copia nobis facta est; quæ omnia (aperte enim dicam quod sentio) tam squalida fœdaque barbarie operta offendi, ut nemo cognoscendæ historiæ tam cupidus sit, quem non facile ab instituta lectione avertere potuissent. Iniquo quidem tuli animo, urbem clarissimam, & quæ omnium una in toto orbe Romani imperii vere æmula & videri & dici poterat, nullum ad eam diem vel mediocrem scriptorem fuisse sortitam; judicavique ex eo verissimum esse illud Horatii, in humanis nihil ex omni parte beatum fuisse unquam. Haud enim parum infeliciter cum Veneto nomine actum ad id tempus arbitrabar, quod ea parte, qua in primis illustrari oportuisset, scriptorum aut defectu, aut ignavia meritissima fraudaretur laude. Contulissem me tum primum (fateor) rei indignitate motus ad scribendum, verum imbecillitatis conscientia tamdiu ab eo munere abstinendum duxi, donec viribus assidua lectione firmatis rem tantam tutius aggredi liceret. Sperabam ad id fore, ut in præclara hac eruditorum hominum, luce, qua hodie vivitur, aliquis interim existeret, qui Venetum vellet imperium eo nomine demereri. Longa quidem fuit ea expectatio, sed non magis longa quam irrita. Quod cum ita eventurum

[1] *Marcus Antonius Coccius*, vel ut ipsi aliquando placuit, *Cocceius*, natus est Vicovari, ingenuis parentibus ann. circiter a Chr. nato 1436. *Porcellii*, & *Pomponii Læti* Romæ auditor multum Litteris humanioribus insudavit, multumque profecit; tantamque sibi mercatus est nominis celebritatem ut Utinum primo, deinde Venetias ad erudiendam publico stipendio iuventutem ultro vocaretur. Ann. 1485. Venæ quo se contulerat, fœda lue deterritus Venetiis grassante, intra brevem mensium quindecim curriculum tres integras quartæque Decadis partem *Historiæ Venetæ* absolvit, quam postea Venetias reversus edidit, Ducique ac Senatui dicavit. V. *Zenum* in Vit. Sabell. ejus Hist. præmiss. p. 39. *Clarus me hercule vir & plane bonus*, [ait *P. Bembus* in ep. ad Phil. Beroald.] *mortem obiit* Venetiis *ad XIII. Cal. Maias* ann. 1506.

Landesbibliothek Oldenburg

turum putarem, ut pro neglecta res tanta in tenebris jaceret, non tam ingenio quam voluntate fretus accinxi me ad opus sane difficillimum, brevique industria & diligentia tantum profeci, ut omnium spe celerius (siquidem lucubrationis illius Veronam testem habemus) longissimam vestrarum rerum seriem ab urbe condita ad hæc tempora duobus & triginta clauserim voluminibus. Quum interim ob veterum annalium & eorum, quos sequebantur, commentariorum perplexitatem adeo laboriose ea nobis conquirenda essent, ut nihil minus quam otium ad ea quæ invenirentur sermone illustranda haberemus; quod ipsum eo facilius ferebam, quia omnino fore arbitrabar, ut postea satis temporis daretur ad hæc quæ tumultuario scripsissem stylo per otium castiganda. Verum non solum id non contigit, sed pene prius ab hominibus patriæ vetustatis studiosis, quibus nihil jure a me negari potuit, librarius est schedæ adhibitus, quam opus ipsum ad exitum spectare cæpisset. Quod quum omnino abortus nobis faciendus esset, nec matura expectaretur editio, non videbam, qua ratione nostra hæc lucubratio tutius in lucem venire posset, quam si vestro nomine Princeps, & Patres sanctissimi, apparuisset. Nam velut antiquissimi vates deorum templis sua inferre carmina consueverunt, ut pia commendatione illa ab omni humana invidia vindicarent; ita visus sum mihi rite facere, si laborem hunc nostrum felicissimo nomini vestro dedicassem: quos utique certo sciebam non solum in parte ornatissimæ suæ bibliothecæ reponendum curaturos, sed amplissimi etiam nominis majestate velut præsenti quodam numine præstituros, ut si quando in publicum exivisset, minus ac minus obrectatorum vocibus esset obnoxius. Accipite igitur, quæso, munus hoc, si non rei, voluntatis tamen & fidei certe plenum; ac si quando a terrarum pelagique, quorum vestrum est imperium, curatione aliquid dabitur otii, ne pigeat auspicatissimam vestræ urbis originem, ejusque incrementa cum iis quæ terra marique domi ac foris majores vestri ac novissime vos ipsi gloriose gessistis, a peregrino homine, ceterum Venetarum rerum studiosissimo, recognoscere. Nam quod ad me attinet, si lucubrationem hanc divino judicio vestro probari sensero, non gravabor & quæ tuo felicissimo principatu, Dux Serenissime, qui utinam tam diuturnus sit quam reipublicæ utilis esse poterit, & quæcunque postea domi forisque gesta fuerint, litterarum monumentis commendare.

Landesbibliothek Oldenburg

HOMERI [1] OPERA GRÆCE

Florentiæ, sumptibus Bernardi & Nerii Tanaidis Nerilii MCCCCLXXXVIII.

Bernardus Nerlius Petro Medice Laurentii Filio S.

CUM doctissimorum hominum & horum gravissimorum sententia, græcas litteras non solum latinis plurimum ornamenti afferre, sed etiam pernecessarias esse animadverterem, omni studio ac labore ad hæc studia percipienda me conversi. Sed cum viderem nonnullos litterarum græcarum studiosos ob inopiam librorum magno affici incommodo, quod & ipse una cum illis experiebar, operæ pretium me facturum existimavi, si eadem ratione tum horum, tum meæ incommoditati occurrerem, qua latinas litteras discentibus jam pridem consultum esse videbam. Itaque ut & de græcis litteris bene mererer, & earum studiosis aliquo modo prodessem, utque alii copia librorum allecti, ad hæc studia magis incitarentur, decrevi græcum aliquem Auctorem, qui & apud eos nobilissimus esset, & nobis discentibus perutilis foret, imprimendum suscipere. Quod etsi arduum & perdifficile videbatur, tamen cum ea, quæ ad hoc opus conficiundum necessaria erant, in hac nostra civitate concurrerent, ejusmodi occasionem minime prætermittendam putavi. Nam ut omittam Nerii fratris liberalitatem, & Ioannis Accaioli auxilium, Demetriique Cretensis dexteritatem, id inprimis mihi opportunum fuit, maximeque optatum, quod ad hanc rem Demetrium Chalcondylem Atheniensem nactus eram, virum profecto tempestate nostra doctissimum, præceptoremque meum, a quo hujusmodi opus accuratissime recognosci posset. Perdifficile enim mihi videbatur sine eruditissimo viro id operis castigatissimum emendatissimumque fieri posse. Itaque ex illius consilio Homerum ut vetustate primum, ita etiam divino quodam ingenio summum poetam, ac litterarum fontem elegi, qui quidem ob incuriam atque negligentiam librariorum ita sui dissimilis videbatur, ut in nullo fere codice quamvis perveteri integer agnosceretur. Quamobrem eruditissimi sane viri opera, qualem Demetrium nactus est, summopere indigebat, qui & amore, quo me non mediocri prosequitur, & communis utilitatis gratia maxime adductus, ipsa Homeri opera singulari diligentia summoque studio cum Eustathii commentariis conferens examinavit atque emendavit: cujus quidem Viri diligentiam aut nihil arbitror præteriisse aut siqua præteriisse videbuntur, ea certe vel dubia quadam sunt

[1] Nobilissimæ hujus principisque Homericorum poematum Editionis elogium simul & historiam, egregie contexuit eruditissimus *Maittaire* in I. Vol. Annal. Typogr. p. 183. *Operoso* (ait) *hoc & præstantissimo* HOMERI *inter omnes poetas principis volumine duobus tomis comprehenso orbem eruditum anno* 1488. *donavit* Florentia; *quæ dum aliæ urbes in limine & initiis tantum conatibus adhuc immaturis subsisterent, primo & uno sed ingenti gravique molimine ad ipsum culmen voluit pervenire, vetuitque quicquam relinqui quo superari posset. Editionem illam si chartæ solidæ colorem & pompam, si nitidam characterum figuram, æquata marginum intervalla, justam linearum distantiam, totum denique impressionis ordinem & dispositionem spectes nil certe aut antea aut postea elegantius comparuit. Primas Rhapsodiarum singularum litteras omisit Typographus, spatio amplissimo dato, ubi Illuminator (sic ejusmodi Artifices olim vocaverunt) litteram affabre depictam variisque colorum generibus lucentem calamo duceret; nec spatium illud solum, sed marginem etiam exteriorem, una & forsan interiorem illuminaret.* Propriorum nominum *initia majusculæ non distinguunt litteræ; neque quidem carminum nisi ubi aliquam orationem aut novum sententiæ filum orditur poeta &c.*

Landesbibliothek Oldenburg

sunt, vel ejusmodi, ut ea in tali tantoque opere justus æquusque rerum æstimator non magnifaciat. Sed hæc non solum Homeri opera quæcunque reperiuntur, quæque ejus feruntur, imprimenda curavi; verum etiam his adjeci Herodotum, Plutarchum, atque Dionem, qui & Poetæ vitam litteris diligentissime mandaverunt, & sensus utriusque divini operis, mirumque ordinem ac doctrinam omnino rerum cognitione plenam ita gravi judicio, subtilique acumine discusserunt, atque examinarunt, ut studiosos & utilitatis plurimum ex eorum lectione consequuturos, & Poetam altius perfectiusque intellecturos minime dubitem. Quæ omnia cum iam ad optatam metam perducta sint, multoque felicius quam ab initio existimaram, annuente Deo, successerint, constitui, Petre Medices, ut hæc omnia nomine tuo impressa ederentur; quem a pueritia græcis institutum litteris cognovi, videoque in Homeri præsertim lectione quotidie versari. Quod si tibi gratum jocundumque esse intellexero, vel hac una re cumulatissime mihi putavero satisfactum. Vale. Florentiæ Idibus Januariis. M.CCCC.LXXXVIII.

Δημήτριος ὁ (1) Χαλκονδύλης τοῖς ἐντυξομένοις εὖ πράττειν.

Μάλιστα μὲν τιμᾶντες τὰ ἄγαθα φυσικῶς, τὰς τινὰς τε ἄλλων περὶ λόγους παιδείαν, καὶ δὴ καὶ φιλοσοφίαν ῥώννυσι, καὶ τούτοις πλείστων εἰδέναι χάριν, ὅτι τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν ὁδὸν τοῦ ζῆν ὅπως ὡς ἀνθρώπῳ πρέπει, καὶ δι' ἧς ἕξεσιν ἡμῖν τῆς εὐδαιμονίας τυγχάνειν, ἀγχινοίᾳ τε καὶ οἷον ὁρμῇ τινι θείᾳ κατέδειξαν ἡμῖν· ἐπαινεῖν μὲν τοι ἄξιον καὶ τοὺς θαυμάσαντάς τι τῆς χρησίμων, εἰ μόνον ὅτι τὴν φύσιν δεινεγκόντες οὐκ εἰς ῥαθυμίαν ἐτράποντο, οὐδ' ἀργῶς ὅπωσι καὶ εἰκῆ ζῆν προείλοντο· ἀλλ' ὅτι τούτε βίον ἡμῖν πολλοῖς καὶ καλοῖς τυγχάνουσι κεκοσμηκότες· τάς τε ἄλλας τῆς φιλοτίμων καὶ πρὸς τὰ καλὰ πεφυκότων θὴ τὸ δρᾶν τῆς πρεσβύγε καὶ λόγου ἀξίων, δι' ἃ τῆς παρ' ἑαυτῆς θαυμελείας τε καὶ πονδῆς οὐκ ἤκιστα ἠξιωσάτε· καλὸν μὲν οὖν ἔργον ποιοῦντες φαίνονται καὶ οἱ ἰδίας ἕνεκα ὠφελείας ἀεὶ τὰ τοιαῦτα πονδάζοντες· Ὅσοιγε μὴν καὶ τοῦ κοινοῦ οὐδὲν ἧττον προνοοῦντες ἐφιλείσκεν ἀεί τι πονδῆσιν ἀγαθὸν, τοσοῦτον ἔμοιγε δοκοῦσι διαφέρειν, ὅσον οἱ μὲν, τὸ καθ' ἑαυτοὺς μόνον σκοπούντες τοιοῦτόν τι τυγχάνουσιν διῳδυρικότες· οὗτοι δὲ πρὸς τῇ τοῦ καλοῦ ἐφιλείσκεν, καὶ βέλτιστον χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας ἐνδείκνυνται· ἐφ' οἷς καὶ σὺ δίεργέτα μοίρᾳ πάντεσθαι δίκαιοι αὖ εἶεν· ἐπεὶ δὲ εὕρηται μὲν πάλαι κοινὸν ἀγαθὸν τοῖς φιλολόγοις τε, καὶ πονδαίοις εἰς δύνασιν βιβλίων λατινικῶν, λέγω δὲ τὴν πάνυ εὐτύπωσιν, ἐπόθεῖτο δὲ τοῦτ' αὐτὸ κἀν τοῖς ἑλληνικοῖς βιβλίοις, εἰδεὶς δὲ ἐπόλμα μέχρι καὶ νῦν ἑαυτὸν ἐς τοῦτο καθιέναι, ὅτι καὶ λόγου ἄξιον, δεδιὼς οἶμαι τὴν τοῦ πράγματος δυσχέρειαν, τῶν τινες ἐκ τῆς πρεσφανοῦς πόλεως Φλωρεντίας εὖ πεφυκότων νέοι καλοί τε κἀγαθοὶ φιλομαθεῖς τε καὶ φιλέλληνες δύο μὲν ἀδελφὼ Βεάρδος καὶ Νέεις τὼ νεηλίω, τέκνα δὲ σὺν τούτοις ἑταῖρος αὐτῆς Ἰωάννης ὁ Ἀκκίολος, ἐκ οἷδ' ὅπως θαυμία τινὶ ἀνεφάνησαν εὖ μάλα πρόθυμοι ἐς τόδε τὸ ἔργον· συμβουλεύσαμεν δὲ κἄμοὶ πάνυ, καὶ συναινοῦσι με καὶ συνεπιπόνοι πρὸς τοῦργον ῥώννυσι, πρὸς δὲ καὶ τὴν παρ' ἐμὲ βοήθειαν ἐπαγγελλόμενον, ἔτι καὶ μᾶλλον ὥρμησαν ἐγχειρῆσαι τῷ πράγματι μηδὲν ὑπερθέμενοι· Καὶ δὴ τὰ σύμπαντα τὴν Ὁμήρου ποίησιν Ἰλιάδα τε καὶ Ὀδύσσειαν ἔτι τε Βατραχομυομαχίαν καὶ τὰς ὡς Ὁμήρου φερομένους ὕμνους· πρὸς δὲ τέσσις καὶ τῆς συγγραφέων τοὺς μὴ μόνον τὸν βίον αὐτοῦ συγγεγραφότας, ἀλλὰ καὶ μετ' ὄσης ὑπεροχῆς καὶ κάλλους καὶ τέχνης τὰ ἑαυτοῦ ποιήματα σωέθετο, παρασήσαντας, ταῦτα δὴ πάντα σὺν μιᾷ βίβλῳ δὲ εὐτυπώσεως πελαβεῖν ἐγνωκότες, θαυμελείᾳ τε πάσῃ ὧν ἔδει πρὸς ταῦτα καὶ τύχῃ

[1] De Chalcondyle Vid. sup. pag. CLXIII.

χρησάμενοι ἀγαθῇ, καλόντε καὶ τέλειον πάντη τὸ ἔργον ἀπετέλεσαν, τῆς δυνατῆς καὶ παρ' ἡμῶν διορθώσεως τετυχηκός· σφόδρα γὰρ ἡμῖν πλειόνων ἕνεκα διὰ σπουδῆς ἐγένετο, ἐφ' ὅσον οἷόντε ἦν διορθώσασθαι τάτε Ὁμήρου ποιήματα προσχρησαμένοις καὶ τοῖς τοῦ Εὐσταθίου ὑπομνήμασι, καὶ τὰ τῶν συγγραφέων περὶ αὐτοῦ πεποιημένα· εἰ δέτι ἐν διέφυγεν ἡμᾶς ἐν τοσαύτῃ πραγματείᾳ, συγγνώμης ἂν ὑπὸ τῶν εὐγνωμόνως κρίνειν ἐθελόντων δικαίως ἀξιοῖτο· καὶ μάλιστα ἐφ' οἷς ἢ οὐδαμοῦ ἢ ἐν κομιδῇ ὀλίγοις, οὔτε ἡ τῶν λεγομένων ἔννοια οὔτε μὴν ἡ ἀκολουθία ἐλλέλειπται· ἀλλ' εἴπερ ἄρα ἔνγε ὀρθογραφίᾳ ἐστὶν οὗ καὶ τῇ τοῦ μέτρου ἀπαρτίσει, εἴη ἄντι τυχὸν ἐλλειπές· τὸ μὲν ὑπὸ τῶν τὰ γράμματα συντιθέντων, τὸ δέτι καὶ ὑφ' ἡμῶν παροφθέν· δεῖ μέντοι μὴ ἀγνοεῖν ὡς ἔντε τῇ Βατραχομυομαχίᾳ καὶ τοῖς ὕμνοις ἐνιαχοῦ διὰ τὴν τῶν ἀντιγράφων διαφθορὰν, οὔτε ὁ τῶν ἐπῶν εἱρμὸς, οὔτε μὴν τὸ τῆς διανοίας ὑγιὲς ἀπαρτίζεται· παραπλησίως δὲ κἂν τῷ Δίωνος συγγράμματι· οὐ μὴν ἀλλὰ τάτε τῆς Βατραχομυομαχίας καὶ τῶν ὕμνων ὁλόκληρά γε τυγχάνοντα, οὐ φαύλως ἂν ἴσως εἶχε· διεφθαρμένα δὲ ὑπὸ τοῦ τοσούτου χρόνου καὶ τῆς περὶ ταῦτα τῶν λογίων ἀμελείας, οὐκ ἂν πολλὴν τὴν ζημίαν ἐπιφέροιεν τοῖς φιλομαθέσι· τὰ δὲ ὑφ' ἡμῶν παροφθέντα κἂν ὁ βραχέα πεπαιδευμένος ἐν τούτοις, οὐ χαλεπῶς συνίδοι· ἡμῖν μὲν οὖν καὶ τοῖς ἐνθυμηθεῖσι τοιοῦτον ἔργον εἰς τέλος ἀγαγεῖν, ἐς τοσοῦτον ἐσπούδασται, καὶ πάνυ ὠφελίμως οἶμαι τοῖς περὶ λόγους σπουδαίοις τῶν νέων· ὅπου γὰρ ἡ τῶν βιβλίων σπάνις οὐ μόνον τοὺς ἐφιεμένους ἑλληνικῶν γεύσασθαι λόγων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη τούτων ἠμμένους ἀπέτρεπέ τε καὶ διέσπα, ὡς οὐκ ἐνὸν οὔτε ῥᾳδίως μαθεῖν, οὔτε μαθόντας ἐν μνήμῃ κατέχειν μὴ ἰδίων εὐποροῦντας βιβλίων, ἤπου νῦν γε ἡ τοσούτου τε καὶ τοιούτου ποιητοῦ σύμπασα πραγματεία εὐπόριστος γενομένη, οὐ σμικρὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν τοῖς φιλολόγοις εἰκότως ἂν ἐμποιοῖ· οὐδέ γε τὴν τυχοῦσαν ὠφέλειαν παρέχοι τ' ἂν τοῖς πάντα τὰ Ὁμήρῳ συντεταγμένα ἀκριβῶς συνιεῖσιν· ὃν ὥσπερ πηγήν τινα τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦτε ἀνθρωπίνου βίου παράδειγμα, καὶ οἷον φωστῆρα τῶν ἄλλων ποιητῶν ἑλλήνωντε καὶ λατίνων, τῆς τε ἄλλης περὶ λόγους παιδείας ἡγεμόνα γενέσθαι, ὑπὸ πάντων σχεδὸν ὡμολόγηται τῶν τὰ ἐκείνου ἠκριβωκότων· τὴν δὲ τοσαύτην ἀφθονίαν τοῦ ποιητοῦ γενομένην διὰ τῆς τῶν νέων ὧν ἔφην φιλοκαλίας, οὐχ ὅπως οἶμαι κεχαρισμένην ἔσεσθαι τοῖς λόγων καλῶν, καὶ γενναίων ἐφιεμένοις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν δήπου τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς τὰ τούτου τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι σεμνύναντας, εἴτις αἴσθησις εἴη τοῖς τετελευτηκόσι τῶν τῇδε, οὐ σμικρὰ ἂν εὐφρανεῖν· εἴγε ὃ μάλιστα αὐτοὶ ἐβούλοντο, κοινά τε δηλαδὴ καὶ ὡς πλείστοις ἐπωφελῆ τὰ ἑαυτῶν ποιήματα εἶναι, τοῦτο καὶ δὴ διὰ τῆς τοιαύτης γεγένηται ἀφθονίας· ἧς οἱ μεθ' ἡδονῆς ἀπολαύειν προαιρούμενοι κἀντεῦθεν ἤδη καὶ ἄλλα προσκτήσασθαι βιβλία γλιχόμενοι, αὐτούς τε τοὺς ὑπάρξαντας εἰς τὸ χαρίζεσθαι παραπλησίαττα προθυμοτέρους ἀποδείξουσι, καὶ ἄλλους ἐπὶ τὰ ὅμοια τῇ σφῶν αὐτῶν περὶ λόγους σπουδῇ τε καὶ προθυμίᾳ διεγείραντες, πολλῶν καὶ καλῶν βιβλίων καὶ τούτων εὐπορίστων δυνατοὶ ἂν εἶεν οὕτω τυγχάνειν.

LA SFORZIADE DEL SIMONETTA VOLGARIZZATA.

Mediolani, per Antonium Zarotum, MCCCCLXXXX.

Epistola de Francesco [1] *Philelfo ad Gioanne Simoneta Ducale Secretario.*

HO lecto & molto voluntera, Gioanne Simoneta, questi commentarii, per li quali con ornatissimo parlare hai descripto la Vita & le cose facte per questo fortissimo & inclyto Signore Francescho Sfortia Duca de Milano. Perilche tu & appresso li homini dela nostra & dele altre future etate hai acquistato non piccola laude: perche chi e quello che non prehenda admiratione, che tu in tante occupatione habi possuto descrivere cose tanto grande & cossi varie, con tanto ordine & tanto ornato, come hai facto? meritamente adoncha sii da esser laudato sempre, & lo tuo nome non sera mai, che non sia in la memoria deli homini perpetuamente. Et questo Io dico, che per quello che ad mi specta, la tua Scriptura me e stata tanto piu grata, quanto che io son molto amatore & studioso dele laude & nome Sphorzesco, che niente al tutto piu desidero, che legere & audire de uno Francesco Sphorza qualche cosa degna de memoria. Et per questo, Gioanni mio, te rendo gratie immortale, che tu habii voluto, che Io habia veduto & examinato questi toi elegantissimi commentari, dela lectione deliquali ne ho preso tanto piacere, che in questo tempo ad mi non seria possuto occorere cosa alcuna de questa piu ioconda. Vale. Scripta in casa nostra in Melano adi x. de Zugno MCCCCLXXIX.

Probemio di Christophoro Landino Fiorentino nella Traductione di latino in lingua fiorentina della Sforziada di Giovanni Simoneta ad lo Illustrissimo Lodovico Sforza Visconte.

BEnche molte & excellentissime sieno le tue virtu, illustrissimo Lodovico Sphorza Visconte, nientedimeno non e da enumerare tra le ultime una somma & diligentissima cura, per laquale mosso da vera pieta in tutte le cose hai dato opera, che la celebratissima fama & illustrissima gloria nata da facti stupendi del tuo invictissimo Padre duri verde non solamente nella canuta memoria di quegli che lo vidono, ma ancora con perpetua successione di seculi intera & incorropta si transfonda & transferisca di tempo in tempo in quegli, che ne futuri tempi succederano. Et certo e officio non solamente conveniente o piu tosto necessario a tanto figliuolo di tanto padre nato curare la immortalita paterna. Ma etiam richiede lhumanita di qualunque, benche externo & alieno sia, operare che la memoria delle cose excellenti & rare si conservi, accioche quegli equali si sono affaticati, ne conseguitino immortale honore, elquale e vero premio delle

[1] Lodovico Sforza figliuolo di Francesco Duca di Milano richiese per lettere Cosimo Medici che gli volesse far volgarizzare da alcuno de' suoi valenti Fiorentini l'Istoria già scritta dal *Simonetta*; e ne fu dato l'incarico al *Landino*. Il P. *Giulio Negri* ove ragiona dello stesso Landino, sbagliando al solito, scrive, che volgarizzò il Poema intitolato la *Sforziade*.

Landesbibliothek Oldenburg

delle virtu ; & a gli altri rimanga exemplo , el quale sia stimolo che gli punga & pinga a imitare quegli, e quali sforzandosi venire simili sperino conseguire equale & pari fama. Perche sanza alcuno dubio ciascuno generoso & elevato animo saccende alla virtu, quando vede da quella risultarne eterna gloria. Ilperche soleva dire Themistocle, che etriomphi di Mylciade non lo lasciavano prendere quiete o sonno. Per la qual cosa hai Illustrissimo Lodovico questo officio sy di pientissima gratitudine in ricercare la eternita della paterna gloria , sy ancora dardente affectione inverso eventuri seculi, curando che a quegli resti exemplo non antico o vetusto, ma proximo & novello: elquale paia tanto piu facile a imitare , quanto piu e propinquo a noi, equali stimiamo che gli antichi per essere piu vicini alprincipio del mondo , & meno lontani dalla divinita , & per consequentia piu simili al Creatore, non possino da noi tanto remoti da essi facilmente esser imitati: Ma certamente rivoltando le greche & le latine & le barbariche historie rarissimi Principi troveremo, nequali sy accumulatamente risplenda tutto el choro delle virtu, & la prudentia vera norma & regola, con la quale lhumane actioni al debito fine sadirizano. Dellaquale nessuno nega essere stato vero exemplo Numa , P. Fabio Maximo , & e due Catoni, & Themistocle & Philopemene . Ma a costoro nessuno recto giudice recusera equiperare Francesco Sphorza . E questa virtu , come Platone & Aristotele diffiniscono certo habito nella mente di tractare le cose con recta ragione . Et due sono gli officii depsa ; prima di proporsi certo & honesto fine dipoi trovare quali sieno quelle vie, che a tale fine commodamente ci conduchino . Ilperche tre cose sono necessarie , se vogliamo la prudentia esser da tutte le sue parti perfecta & absoluta. Et queste sono consultatione iudicio & electione. Imperoche col consiglio investighiamo , se via alcuna e , la quale commodamente ci conduca al desiato fine; & se sono una o piu, & in che modo quelle habbiamo a usare. Dipoi col iudicio disputiamo, quale di quelle sia o piu facile, o piu utile , o piu honesta; & trovatola, seguita nel terzo luogo la electione, la quale tale via eleggendo allaltre prepone. Adunque quale impresa mai fece Francesco Sphorza, la quale non fussi magnifica & di magnifico animo degna? Quando mai gli manco consiglio in cercare le vie , o indicio in discernere tra molte la piu efficace, o electione in quella prendere? Con somma adunque prudentia diterminava quello havessi a fare. Ma perche come esser sententia di tucti ephilosophi afferma Salustio, e necessario sempre nelle cose grandi prima rectamente consultare, dipoi con maturita secondo che decta la consultatione operare; & el primo ci porge la prudentia , & al secondo ci corrobora la excellentia dellanimo, nominata forteza; nelluno & nellaltro fu certamente mirabile el nostro Duca, in forma che ne nel prendere de partiti mai si vidde segno alcuno di temerita, ne nel mettere in effetto quello che gia nella mente haveva proposto , mai fu ritardato dalcuna spetie di pusillanimita. Etcerto in exercitare le forze & la velocita del corpo & dellanimo, quale Tullio Hostilio , quale Papirio Cursore, quale maggiore o minore Affricano gli preporremo ? Quale patientia ne gli incommodi & disagi, & nelle fatiche, & negli affanni, & in ogni spetie di difficulta troveremo in Mario , la quale non sia stata in questo Principe? Ne pretermettero in questo luogo la giustitia, la quale virtu benche paia che piu sexerciti nella toga che nellarme; nientedimeuo tanto e necessaria nella disciplina militare , che molto piu facile e con la mente

com-

Landesbibliothek Oldenburg

comprehenderlo, che con la lingua exprimerlo. Ne e virtu alcuna, che tanto o enostri mantenghi nella fede ne danni & ne pericoli equali arrecha la guerra, o gli adversarii tanto inclini a farsi nostri. Il che apertamente dimostro Furio Camillo nella expugnatione de Vehi & de Falisci. Ma molto prolixo sarebbe molti & quasi innumerabili luoghi equali nella vita & costumi depso manifesti appaiono, in testimonio di queste cose produrre. Ma benche molte sieno le spetie della giustitia, nientedimeno excellentissime in quella sono la fede la liberalita & magnificentia, & la clementia. Ma repetiamo con la mente de primi anni insino allultima eta di questo Duca, cio che mai nella guerra & nella pace promesse o ad amico alcuno o inimico, e non troveremo che e facti in lui non habbino sempre corrisposto alle promesse. Fu la liberalita sua, & spesse volte magnificentia, inquanto soportorono le faculta, non dissimile alla Alexandrina, Hebbe per naturale bonita mansuetudine & clementia Cesariana, ne alcuna cosa mai possedette o ne tempi angusti & difficili, o negli affluenti & copiosi, che non fussi commune a tutti gliamici. Nessuna crudelta o perfidia daltri, nessuna utilita che allui ne risultassi, lo commosse mai a rompere la fede. Et sara alcuno che si maravigli, se con queste optime arti venne in sy excelso grado & in tanta auctorita, che ogni excellente huomo militare si reputassi sommo honore esser enumerato tra gli sphorzeschi. Se tutti e Principi & le repubbliche nelle loro controversie & contentioni quello solo arbitro eleggesino, se lui con sua sapientia & giustizia molte guerre componessi & terminassi. Se finalmente benche tutta Italia excepto la nostra rep. a questo gli fussi contro, & da grandi & varie difficulta fussi oppresso, col senno & con la spada ricuperassi el Melanese imperio, elquale de iure hereditario allui sapparteneva. Ma non so in che modo deviandosi dal proposito suo sia trascorsa loratione mia nelle laude di tanto Principe, allequali & altro otio & altro stilo, & non uno piccolo prohemio, ma lungo volume necessario sarebbe. Il perche pretermettendo gli egregii studii suoi della pace, la quale benche nato ad administrare le guerre paressi, sempre desidero, & a tucte laltre cose prepose; & tornando donde si parti el nostro parlare, mossono te Ill.Lodovico Sphorza vero imitatore delle paterne virtu, gli excellenti & Cesarei facti suoi a dare opera che quegli restassino eterni. Et perche sanza emonumenti degli scriptori ogni cosa quantunche gloriosa sia rimane sommersa dalla oblivione, curasti che perpetua & bene ordinata historia di tanto Principe fussi con verita, & non sanza eloquentia scripta. Et perche la lingua latina facilmente per la sua copia puo exprimere con abondanza & ornamento e facti egregii pe tuoi precepti, ne stato scripta degna historia. Dipoi perche pochi sono quegli in tanto numero dhuomini e quali habbino cognitione delle latine lettere, fu prudentissimo el consiglio tuo & el giudicio, che le medesime cose fussino celebrate nella Fiorentina lingua, laquale e comune non solo a tutte le genti Italiche, ma per la nobilta dalcuni scriptori di quella e sparsa & per la Gallia & per la Hispagna. La quale tua volonta intendendo Lorenzo Medice unica salute & ornamento della nostra rep. & a te per admirabile affectione & observantia tale quale dicono a Scipione essere stato Lelio, & per lanticha coniunctione & immortale amicitia, per laquale la casa sua e stata adicta & devota al nome Sphorzesco, sommamente desideroso quello quanto portano le sue forze propagare & per ogni parte distendere, commesse a me questa provincia. Et io cupidissimo usare in

questo

Landesbibliothek Oldenburg

questo quantunche difficulta in me sia maxime per gratificare allui, pel quale sono cio chio sono, & alquale dieci volte la mia vita debbo. Et desideroso concorrere per la mia portione benche piccola sia nelle laude di quel Principe, elquale sempre ho havuto non in minore admiratione che o Cesare o Alexandro, & singularmente dedito, a te Illustrissimo Lodovico sy per legrandi & inumerabili tue virtu, sy per essere tu benemerito di tutta Italia, havendo quella doppo diuturna guerra & gravissime calamita con la tua sapientia ridotta in tranquillissima pace, ho posto gli homeri miei a sy grave peso, non perche mi confidi in eloquentia alcuna che in me sia, cognoscendo quella essere molto tenue, ma perche speravo che lardentissima mia voglia di satisfare al tuo disiderio in qualche parte supplissi dove larte mancha. Tu adunque se questa mia traductione ti satisfara, potrai in ogni altra cosa secondo larbitrio tuo usare sempre lopera & la faculta mia, la quale troverrai in ogni tempo promptissima. Ma se non ti satisfaro, di che conscio della mia infantia molto temo, sara della tua somma clementia non quanto io habbi potuto, ma quanto habbi voluto considerare. Et me se non per la doctrina, almanco perla sincera fede & observantia singulare verso di te per tua innata clementia amerai.

Oratione di Francesco Puteolano [1] *Poeta Parmigiano allo Illust. & moderatissimo Principe Lodovico Sforza Visconte Duca di Bari, traducta di lingua latina in Fiorentina per Christophoro Landino Fiorentino.*

PRendo del continuo non mediocre admiratione, Lodovico Sphorza Principe candidissimo, della tua somma & per tutti enumeri perfecta sapientia, & in quella assiduamente ripensando meco medesimo sommo gaudio ne sento, & mirabile volupta ne prendo, maxime vedendo sy continuata tranquillita danimo, & sempre un medesimo volto, che ne sinistra alcuna fortuna ti preme con alcuno terrore, o pavento, ne alcuna seconda o prospera innalzandoti ti fa piu feroce. Il che e perfecto officio di vera virtu. Lequali cose ti fanno degno dessere meritamente preposto ad alcuni excellentissimi huomini. Imperoche negli antichi scriptori si legge & Cicerone & Metello ne loro indegnissimi exilii havere sopportato questo el furore di Apulleio Saturnino, & quello la tirannica rabbia di Clodio con piu abiecto & vile animo, che non richiedeva la gravita di quegli: Et meritamente hanno nelluna & nellaltra fortuna damnato C. Mario come homo che troppo sia transcorso, elquale ne dove fu felice mai piu felice, ne dove misero alcuno altro piu misero essere stato consentono gli scriptori. Ma te insino a questo giorno nessun con mutato volto mai ha potuto vedere, perche & ne casi adversi sempre franco & invicto animo, & nelle prosperita continente & temperato hai dimostro. Laquale cosa certamente ti partorisce somma laude. Ma non è minore quella, che con ogni studio & industria metti in conservare intera la fama & gloria del tuo invictissimo Padre Francesco Sphorza, sempre nominandolo Re de Re, & te allexemplo di quello componendo tucti esuoi costumi, tucti edecti & facti tingegni imitare, accioche ciascuno dal suo padre te, & da te el suo padre

[1] Vedi più sopra pag. cxcv.

dre possi conoscere. Imperoche administrando tu in luogo del nipote tuo ancora in eta puerile constituto, la cui incredibile indole & manifesti segni ci predicono lui havere a essere Principe excellentissimo, con quanta circunspectione & clementia udendo, con sapientia conoscendo, & con giustitia giudicando tucte le cose temperi instruisci & adorni. Tu ancora epaterni costumi imitando, dividi la nocte in forma, che parte ne tribuisci al sonno, el resto consumi in leggere assiduamente la historia delle cose dallui facte, & quelle nella mente repetendo, el volume sempre hai tra le mani, non molto dissimile da Alexandro Magno, elquale dicono che sempre teneva la Iliade dhomero sobto el pimaccio sopra elquale dormiva. Ma ancora e maggiore la tua felicita. Imperoche tu per conseguire con le admirabili virtu la immortale gloria, non usi gli exempli dachille, o daltro huomo externo, ma dalla domestica & paterna imagine se assiduamente excitato. Divo Iulio dalla emulatione dalexandro era promosso, Alcibiade da Pericle. Ma tu migliore exemplo a te preponendo, hai decto el tuo padre dal quale lufficio & della guerra & della pace puoi apparare. Et certamente lui fu nel fare guerra & in ogni bellica & imperatoria laude degno dessere a Pyrrho, ad Annibale, a Cyrro, ad Alexandro, a Fabii, a Papirii, a Marcelli, a Camilli, agli Scipioni & finalmente a Cesari equiperato, & nella toga & nella pace ne a Traiano ne ad Antonino inferiore. Impero che a costui solo la natura adtribui tutte le virtu dellanimo & del corpo, & certo maggiori che dalcuno mai si leggessino, in forma che cio che nellantiche historie degno dessere desiderato si truova quello nel tuo padre accumulatissimo riconosciamo. Ma a te della sua immortalita conservata nessuna altra cosa fu, nella quale maggior industria mettere dovessi per dilatare la sua & la tua immortale memoria, & in servire alla utilita delluniverso, che dare diligente opera, che questi comentarii sobto e tuoi auspicii & auctorita venissino in luce & fussino pubblicati. Imperoche per questo prima qualunche huomo intendera quanto ti seguiti le vestigie di tanto Principe. Dipoi a quelli che leggeranno sara noto quale fussi el giudicio di sy sapiente Principe verso di te, & quanta speranza insino nella tua adolescentia epso prese nelle tue virtu. Imperoche leggeranno che nella impresa facta dal sommo Pontifice contro alle barbariche & immanissime genti Turche, richiesto el tuo padre da quello di sufficiente Duca, lui di tutti esuoi figliuoli te elesse, alquale le sue felicissime & sempre victrice bandiere, & tanto pondo di guerra commettessi. Et apertamente intenderanno quale opinione di te havessi, & quale Capitano gia allora pensava te havere a essere. El quale giudicio facto da sy optimo stimatore di tutte le cose non dubito esserti piu grato, che ogni grandissima somma doro & dargento. Ma pretermetto quante & quali cose di te spesso riferiva, perche apertamente mosso da vere conghietture affermava che glaltri havevano a essere ombra, & tu solo huomo excellentissimo. Ma che cosa a tanto padre puoi, se alcuno senso resta a morti, piu grata fare, che e suoi preclarissimi facti per tucti epopoli & per tucte le nationi longamente spargere. Imperoche non obstante che la conditione di quello sia tale, che ne per laude dalcuno crescere, ne per obtrectatione scemare possa, nientedimeno in pochi secoli haveva a mancare la sua fama, se pe monumenti delle lettere non fussi propagata. Ne reputo io savi quegli equali hanno voluto conservare la posterita sua nelle picture & nelle statue, lequali in brieve periscono & a molte ingiurie sono sobtopo-

Landesbibliothek Oldenburg

ste. Et certo di quanti uno troverai tu, elquale affermi havere veduto o con pennello, o con scarpello, o in oro, o in argento, o in altro metallo fusa la imagine dalexandro, el quale di tale cosa fu studiosissimo benche Apelle, Lysippo & Pyrgotele con diversa laude tra loro pari in molti modi lasciassino la effigie di tanto Re quasi vivente. Fu adunque certamente sapiente lo Spartano Agesilao, el quale non volle che sua imagine ne dipinta, ne scolpta, ne di gecto facta fussi. Et sanza dubio un piccolo libro di Xenophonte Socratico, nel quale le sue laude descrive, vince tucti questi dolci & attractivi ornamenti. Minerva Atheniese davorio con tanta arte da Phidia facta, Giove Olimpico, & quella Venere, el cui capo & homeri Apelle in dieci anni dipinse el Mausoleo, el tempio di Diana ephesia, & le pyramide in alcun tempo benche brieve furono in admiratione & in luogho di sommo miracolo. Delle quali cose al presente nessuna notitia havemo, se le lettere le quali quelle descrivono, non fussino state, le quali sono una sola fedele memoria delle cose facte. Ma per usare lexemplo de nostri C. Iulio Cesare & glaltri Principi, equali furono doppo lui, con theatri & amphiteatri & portici & gymnasii & therme & chossi giudicorono mantenere la loro memoria. Ma questi altucto sarebbono periti, se glingegni degli huomini eloquenti non gli havessino preservati dalla ingiuria de tempi e dalla oblivione. Et chi neghera che Vespasiano debba piu, e piu sia obbligato a libri di Svetonio & di Cornelio Tacito in conservare la sua memoria, che al grande amphitheatro, elquale lui edifico? Molti dipinsono, molti formorono Traiano ma piu expressa & diuturna fu la imagine sua, la quale lascio Plinio Secondo nelle lettere, le quali nessuna violentia de tempi ha possanza extinguere; & dellopere degli antichi pictori & statuarii nessuna quasi intera resta. Il che essendo, come habbiamo dimostro, confesseremo, sapientissimo Principe, la via & forma che hai preso a conservare la memoria delle immortali virtu di tuo padre essere stata optima. Et dubiteremo noi in tanta copia di libri, quanta la nostra eta per benignissimo dono di dio ha prodocto, questi commentarii dovere remanere in obscurita. Ma io affermo che noi niente piu volentieri vederemo ne la posterita piu avidamente leggera che quegli. Ne sara alcuno, elquale leggendo questi stimi leggere prodigiose favole di poeti, & deliramenti di vecchierelle, & sogni dinfermi come apresso degli antichi scriptori, & maxime appresso de Greci spesso leggiamo. Ma leggendole ciascuno credera a se medesimo, essendo ancora fresca & novella la fama, maxime vivendo ancora molti, equali havendole vedute, come veri testimoni torranno via ogni sospictione dadulatione & dassentatione. Tu adunque, fortissimo Principe, come al presente al tuo optimo Padre accumulatissimamente hai satisfacto, cosi persevera in obligarti pe tuoi beneficii tucti gli huomini, & in tanta varieta di chose & di tempi prendi la comune causa, & difendi & governa el tuo piccolo nipote, la cui tenera eta e commessa alla tua fede, & similmente tucta Italia. Et pensa, examina, & prepara tutte le cose, lequali debbono essere degne del figliuolo di Divo Francesco Sphorza & di quello che ha preso la protectione di tanto imperio. Vivi felice publico ornamento & mia unica speranza.

Prohemio

Landesbibliothek Oldenburg

Probemio di Giovanni Simonetta ne commentarii delle cose facte da Francesco Sforza Duca de Melanesi tradocto di latina in Fiorentina lingua da Christophoro Landino Fiorentino.

LEggendo io alcuna volta, Illustrissimo Principe, & quando lotio me lopermetteva apresso a gliantichi scriptori le cose da sommi Regi & Duchi facte con diligentia considerando, ho giudicato essere vera la sententia di quegli, che non sempre la posterita & la sequente eta concede o e vincta dalla antiquita, ne sempre gli antichi avanzano emoderni nella excellentia della virtu, & nella gloria delle cose da quegli facte. Et largomento & exemplo di questo, accio che troppo di lontano non si ricerchi, abondantemente nedimostra Francesco Sphorza avo tuo, quarto Duca de Melanesi, invictissimo Principe, & singulare splendore & ornamento del nostro seculo, el quale certamente nessuno giusto & diligente stimatore & giudice delle cose mai neghera in ogni laude di virtu & gloria di cose excellenti essere inferiore agli antichi. Impero chi abbiamo noi veduto, o di chi habbiamo udito o lecto, el quale per bellezza di corpo optimamente proportionato, & per apta convenientia di membri & liniamenti, & per robusto valore di forze, & per degnita di volto, & maesta daspecto, sia da essere equiperato a costui? Chi ancora per acume & bonita dingegno, consiglio di mente, grandeza danimo, humanita, gratia, affabilita, liberalita, clementia, & pieta meriti ad esso essere preposto? Chi finalmente troverremo el quale per disciplina & auctorita militare, per tolerantia di fatiche, per patientia daffanni & di molestie, per fortitudine invicta, per constantia singulare, & per previdentia delle cose future, & per celerita nello exequire le cose, le quali non tanto per fortuna, quanto per sue grandi virtu dallui sono state facte, sia venuto ad tanta gloria. Et certo o rarissimi, o piu tosto nessuno troverai, nel quale tante dote & beni di corpo & danimo sieno concorse. Ne sono gli egregii facti & laude di questo huomo o con figmenti di nobili poeti, o con oratione deloquentissimi oratori, il che a molti degli antichi spesso addiviene, o ficte, o con troppa licentia amplificate, o con troppa copia & sublimita ornate. Ma noi tutte le sue cose habbiamo vedute; queste ha veduto tutta Italia, queste hanno veduto & potentissimi Regi, & potentissimi & externi popoli, & finalmente quasi tucte le habitate terre lo sanno, lequali & tali & tante sono, che vincta ogni invidia, tucti sono constricti come grandissime & quasi divine haverle in admiratione, stupirne & predicarle. Ma perche nessuna cosa tra gli huomini e sy grande, la quale quando che sia non rovini & caggia dalla memoria de gli huomini, se col beneficio delle lettere non e raccomandata alla immortalita; ho diliberato le cose di questo Principe, dopo la morte del tuo proavo Sphorza, repetendole da piu lontano principio brievemente discrivere, cominciando dallano del christiano natale vigesimo quarto sopra mille quattrocento insino nel quadragesimo quarto, nel qual anno io da quello chiamato mi conferi; & dipoi da quel tempo insino nellultimo della sua vita con maggiore copia & piu apertamente ogni suo facto explicare, perche sempre a tucto mi trovai presente. Ma essendo tra le cose administrate da questo tuo avo sommo imperadore & divino Principe non minima par-

Landesbibliothek Oldenburg

te la guerra, la quale, tolto gia de lhumana vita Philippo Maria tuo proavo materno, in questa nostra Lombardia con grande animo administro, & con somma felicita al disiato fine conduxe, mentre che lomperio di Philippo, el quale da molti era cerco, lui solo di ragione addomandava, & quella patria & tucto quello imperio delle mani de tyranni liberava. Questa guerra adunque & per la natura & conditioni sue grandissima, & di memoria degnissima, alla quale io del continuo mi ritrovai presente, giudico sia da scrivere alquanto piu diligentemente. Et certo di giorno in giorno con stilo extemporaneo & impremeditato tutte le cose per lordine che erono facte riduxi in commentarii, se non molto elegantemente & sanza ornato, nientedimeno con sincera verita & incorropta fede. Ne alcuna cosa ho scripto, che io o con gli occhi miei non habbi veduto, o da sufficientissimi testimonii & auctori non abbi udito, o da esso Francesco Sphorza non abbi inteso. Et quale alcuna volta benche con somma modestia di te parlassi, e pericoli & le cose gia preterite per ogni specie di fortuna, & varii casi & dallui & da altri tractate rifericta. Il che a nessuno altro intervenne, benchè alcuni scriptori delle medesime cose si trovassino piu eruditi di me. Equali commentarii giudicai a nessuno altro essere piu conveniente cosa dedicare, che a te Giovanni Galeazo Maria Sphorza prestantissimo Duca de Melanesi, come a vero & legitimo successore dello avito & paterno imperio & gloria. Sara adunque officio del tuo nobilissimo ingegno, quando la eta tua lo sopportera, che come in specchio, cosi ragguardi nelle cose del tuo avo, con tanto splendore & felicita da esso administrate; & dia opera, come gia hai cominciato che in cio che fai tracti & parli, ne conseguiti tali laude, che ciascheduno giudichi, che tanto imperio non solamente per vigore dheredita, ma ancora per le tue splendidissime virtu habbi conseguito. Il che perfectamente farai, se Iddio optimo maximo sempre harai innanzi agli occhi.

Landesbibliothek Oldenburg

CICERONIS EPISTOLÆ
AD BRVT. QVINT. ATTIC. &c.

Romæ per Eucharium Silber, alias Franck MCCCCLXXXX.

Bartholomeus [1] *Salicetus Bononiensis*, *&* *Ludovicus* [2] *Regius Cornelienſis*, [3] *Auguſtino Maffeo* S.

ECce, ſtudioſiſſime litterarum cultor Auguſtine, volumina epiſtolarum Marci Tullii ad M. Brutum, Q. Ciceronem fratrem, & T. P. Atticum, tibi ut morem gereremus, recognovimus, mendoſiſſimumque Codicem, utpote indignum, qui ſic inter lectiſſimos tuos numeraretur, quantum fieri tantis in tenebris potuit, caſtigationi ſubjecimus: recognitione etiam bis repetita, variisque adjuta exemplaribus: opus ſane operoſum & plenum difficultatis, quam nec obſequendi tibi cupido potuit, nec pervigil cura vincere. Progredi enim neceſſe fuit a priore epiſtola usque ad extremam ſuſpenſo pede velut inter ſentes ac rubos: adeo nullus prope verſiculus fuit vitio carens. Quippe qui exſcripſit, ultro mendis iiſſe videtur obviam. Nec ſatis eſt æſtimare, majus ne illi fuerit Ciceronis ſcripta depravandi ſtudium, an perdendi membranas. Quod facere ſolent librarii, quum vel minus juſta iis propoſita eſt laboris merces, vel eorum ſegnior munus accuſatur. Tunc enim maxime peccat velocitas, & quantum a tarditate diſceſſit, tantum adhæret mendæ. Horum itaque librariorum incuria, vel potius conatu præcipiti effectum eſt, ut epiſtolarum ad Atticum ea minor fere ſit pars quæ melior. Et ut fateamur ingenue per quos profecimus, Iacobo [4] Cardinali Papienſi, Ioanni Andreæque Epiſcopo Alerienſi, viris ætate noſtra doctiſſimis, ferre acceptum decet, quicquid lucis in his datur cernere. Illi enim exſudato diu labore quanquam non plenam attulerint, pro beneficio tamen habendum eſt, quod minus multo per eos hallucinamur. Quare ſi quod legendo non planum obſcurumve offendas, negligentiæ noſtræ ne tribuas. Illos tibi proponas, a quorum veſtigiis ne transverſum quidem unguem digreſſi ſumus. Non enim fuit propoſitum emendare prorſus epiſtolas ſecretioribus perſcriptas notis, quarum haud ſcimus, an ex primis Ciceronis Archetypis poſſent erui ſenſa. Verum illud miramur, cum extet locupletiſſimum Cornelii Nepotis teſtimonium de his ad Atticum libris quos XI. fuiſſe tantummodo refert, quo pacto poſterioris ævi numeroſior diſtinctio ſit. Ad ſexdecim enim excrevere. Cur non idem libris de gloria

[1] Non confundendus cum *Bartholomæo Saliceto* Seniore, Iureperito ſuorum temporum clariſſimo, de quo plura apud *Pancirol.* de Cl. L. L. Interpret. Cap. LXXVIII. *Ghirardacc.* Hiſt. Bonon. *Catellian. Cottam*, aliosque.

[2] Mirari ſubit *Verburgium* in Præf. ad ſuam percelebrem Ciceronis Editionem quum *Maturantii*, *Mancinelli*, *Hubertini Clerici*, *Vallæ*, *&* *Leoniceni* meminiſſet, qui omnes labores ſuos in Tulliana ſcripta contulere, ne vel mentionem de egregia *Regii* & *Saliceti* induſtria iniecisſe. Verum Editionem hanc noſtram *Verburgio* innotuiſſe vix credendum.

[3] *Auguſtinus Mapheus* doctus homo doctiſque favens, (ut ait *Politianus* in Ep. ad eund.) Veronenſis Archipresbyter, multis honoribus egregie functus, Romæ diu floruit. Romanarum Antiquitatum cultor eximius & inter primos qui erudita cimelia collegere, collocandus, arcto familiaritatis vinculo plerisque ſui ævi viris doctiſſimis coniunctus fuit; obiitque Romæ annum agens LXV. Vid. *Scip. Maph. Veron. Illuſtr.* L. IV. pagg. 142. 143. Hanc Tullianarum Epiſtolarum editionem perraram cenſet laudatus *Mapheus*, quem adi ſi lubet.

[4] Sc. *Ammanato de Piccolomini* S. R. E. Cardinali *tituli Sancti Chryſogoni Lucenſi patria nato ..... moxque Eccleſiæ Papienſi præpoſito* ut ipſemet de ſeipſo ſcribit Lib. II. Commentarior. p. 349.

Landesbibliothek Oldenburg

gloria, de R. P. de minuendo dolore contigit? Non idem quoque laudationi Catonis, Commentariis Consulatus, Poematis græce latineque scriptis? quorum ne scheda quidem brevior ad nostros devenit Atavos. Ridenda sane res, undecim hos peperisse quinque, cum de tot Ciceronis æqualium, ipsius scilicet Pomponii, Salustii, Varronis, ac minorum Livii, Curtii, Taciti, multorumque præterea thesauris major pars perierit. Sed compensari poterit cum his errorum incommodis beneficium cognitionis tot rerum dignarum, quot, sive dicendi characterem exquisitissimum, sive Atticos & urbanos sales requiris, raro alibi legisse fatebere; & ut Cornelii ipsius Nepotis utamur verbis, contextam, si hæc leges, temporum illorum historiam non multum desiderabis, rationalioremque futurorum eventuum, & Reipublicæ calamitatum postea secutarum providentiam plane deprehendes. Cave existimes, ad imitandum utiliorem hoc esse quenquam, ad legendum suaviorem. Quanquam ex nostris quidam Cæcilium, alii Symmacum, & ceteros id genus in deliciis habeant. Quos quidem non improbamus. Unicuique enim sponsam suam. Sed quemadmodum illos illi legendos amandosque sibi proponunt, ita nobis concedant, ut hunc perpetuo habeamus in manibus. Non opere precium est sigillatim exequi in quibus hic præstet: ne præscriptione nostra Ciceronis laus, altero Cicerone egens, minuatur. Cæterum is tibi fuit ab ineunte ætate studiorum amor, ut longe melius expendisse te existimemus hæc, quam nos attigisse. Tantummodo scire, te volumus accurate nos loquentem cum Attico Ciceronem audisse, & exemplariorum fidelem fecisse collationem. Quod etiam stigmata, pagina, lituraque multa indicabit. Nobis certe corruptionis tollendæ maior cura fuit, quam servandi candorem marginibus. Ceteri Codices in speciosissima tua suppellectili, castitate & nitore se tuebuntur ab illotis manibus; hic amissis decore & specie, nec assiduos usus vitabit, nec ullius contactum refugiet. Vale, & quas habes fortunas animi bonis iunctas, tibi Deus perpetuet.

In fine.

Augustino Mapheo Ludovicus Regius Cornelienſis Patrono benemerenti S.

NON te præterit, unice ac studiosissime Romanarum rerum illustrator & vindex Augustine, quantum operæ, laboris, atque industriæ superiore anno impenderimus, ut mendosissimum tuum Codicem Epistolarum ad T. P. Atticum, quem pro maximis tuis erga nos & innumerabilibus beneficiis, tuo tamen iussu, recognoscendum susceperamus, tibi accuratissime castigatum omnique ex parte integrum redderemus. Quod quidem assequi nobis cupidissime optantibus non modo non licuit, verum etiam, in tanta omnium quæcumque ad manus nostras pervenerunt, exemplariorum corruptione vel confusione potius (pervenere autem quamplurima & varia) id ipsum vel optare vel in spe ponere, vix hercle liberum aut sanæ mentis fuit. Nos tamen quantum pervigili cura & assiduo vehementique studio, tantis in tenebris atque erroribus efficere potuimus, Codicem ipsum tuum supra quam dici possit infuscatum & undique depravatum, recognitione tunc bis repetita, paulo apertiorem & candidiorem reddi-

Landesbibliothek Oldenburg

reddidimus. In quo, videlicet cum ſpei tuæ non mediocriter (ut tibi viſum eſt) nobis vero non ex integro ſatisfecerimus; cumque præterea intelligeres has divinas M. T. Ciceronis Epiſtolas, jam diu negligenter in tanta librorum omnium ubertate ſuppreſſas, ab omnibus literarum cultoribus avidiſſime & quodam quaſi convicio quotidie efflagitari, non es paſſus diutius in hoc deſiderio & iuſtiſſima cupiditate laborare ſtudioſos. Itaque ſub tuo Archetypo noſtra cura recognito, circiter octingenta volumina Romani Bibliopolæ te libente & cohortante, imprimenda curarunt; quo ſcilicet Ciceronianæ facundiæ Cultores ex hoc divino Epiſtolarum cumulo tanquam ex uberrimo fonte dicendi copiam & facultatem, una cum multarum rerum cognitione, ſibi facilius comparare poſſent; & tua nihilominus, peculiaris illa liberalitas, qua omnes Romanæ Accademiæ claros viros, & ingenia ſtudioſorum, cum ſumma laude, quotidie foves & amplecteris, apud ceteros quoque bonarum litterarum ſectatores magis ac magis inclareſceret. Cui provinciæ, cum nos, qui omnia tibi debere fatemur ingenue, præficiendos eſſe volueris, omni qua potuimus vigilantia & conatu perpetuo curavimus, ut nulla pagina imprimeretur, quæ non prius eſſet a nobis otioſe & penſiculate reguſtata. Verum cum in toto volumine multas partes adeo vitioſas & mutilatas offenderimus, ut nulla nec cura nec aſſiduo labore ſanari & in integrum reſtitui potuerint, operæ pretium fore putavimus id imprimis curare, ut loci vel librariorum indiligentia, vel temporum vitio ſic poſſim depravati & corrupti, quique adeo eſſent paulo obſcuriores, Aſteriſcis in omnibus voluminibus notarentur minuſculis, quo perſpicatiora in iis enodandis ac rectius corrigendis ingenia, ſe deinceps, per otium cum aliqua voluptate valeant exercere; & quod nobis propter rei difficultatem ac fidelium quoque exemplariorum inopiam prorſus facere non licuit, omnia candidiora & apertiora reddere. Quod reliquum eſt, Lectores admonemus & precamur, ut ſi quid forte in iis Epiſtolarum voluminibus, quæ ſub tuæ auctoritatis nomine impreſſa ſunt, facta exemplariorum collatione, invenerint, in quo diligentia recognitionis noſtræ ſatis appareat, id totum quicquid erit, non vigiliis, non laboribus noſtris, quibus, tibi ſolum morem ut gereremus, non pepercimus, ſed munificentiæ ac liberalitati tuæ acceptum referatur, qui ut in ceteris omnibus rebus, ſic quoque in hac parte publicæ utilitati & commodo conſultum eſſe voluiſti. Vale.

DIVI

Landesbibliothek Oldenburg

DIVI AUGUSTINI OPUSCULA.

Parmæ, per Angelum Ugolettum, MCCCCLXXXXI.

Severinus [1] *Chalcus Præpositus Canonicorum Regularium Sanctæ Crucis Mortariensis in Congregatione & Ordine Lateranensi Lectori* S. P. D.

CUM Gentiles cogitans, eis, qui in bello aliquid dignum memoriæ perpetrassent, aut civem servassent, aut provocatum hostem interemissent, coronas atque alia præmia proposuisse, liberatoribus vero civitatis & patriæ, aut de illa bene meritis statuas triumphalesve arcus, cæteraque monumenta præclara, illorum facinora testantia, decrevisse, reminiscor; gliscit animus ut & nos Hieronicis nostris sacro sanctæ Scripturæ cultoribus & auctoribus triumphemus, qui animas nostras ab erroribus inenarrabilibus gentilium liberarunt, & e Cimeriis (ut ajunt) tenebris in lucem veritatis purissimam perduxerunt, quum audiremus dicentem: Ego sum via, veritas, & vita; quo per eam ingrederemur in pascua virentia æternæ vitæ. Quibus merito ingrati judicaremur, nisi aliquid dignum meritis eorum tribueremus. Ideo pro coronis oblationes & alia munera damus, pro arcubus templa dicamus; libros vero illorum veteres, veluti arma, quibus pugnatum & triumphatum de hoste est, illis & nobis renovamus. Et quoniam vita hominis super terram militia est, & bene ac beate vivere volentibus numquam deerit hostis, & eo truculentior, quo animam, non corpus petit, voluit Imperator noster Dominus Iesus omni tempore in Ecclesia sua catholica haberi viros plurimos pro sua tempestate clarissimos, quorum præsentia aut doctrina tueremur, & libris veluti eorum armis horribilibus cum inimico alias devicto iterum atque continue pugnaremus. Et ut de aliis taceam præclarissimis christiani agminis ducibus, unus præ cæteris invictissimus pugil commemorandus mihi est Augustinus, qui malleus dictus est hæreticorum, qui non modo hæreticos superavit & effudit, sed ut monstra horrenda in ultimum terræ profugavit. Et ne tam sancta opuscula ejus veluti fidelium omnium arma adversus aereas potestates in hæreticis pugnantes in terra perirent, Eusebius [2] Corradus nostrates olim præco Christi studiosissimus, nunc Prior sancti Sepulchri Parmensis in Congregatione Canonicorum Regularium Lateranensium, curavit diligentissime, ne libri veluti arma & insignia virtutis parentis primi nostræ professionis S. Augustini in situ jacerent ac pene a blattis corroderentur; sed utilitati christianæ consulens hæc quæ in hoc volumine continentur imprimi studiosissime procuravit. Et ut ea emendatiora forent, nullo victus labore præsertim hac ætate, qua sacram indutus vestem in religione mecum XLIIII. annum explevit, totius fere Italiæ Bibliothecas excussit, & ne dum quæ a mul-

[1] Eximiæ pietatis sublimisque doctrinæ vir, Mediolani, patritia gente ortus, summi præsidis Canonicorum Regul. Lateranensium, quater functus est munere. Obiit ann. M.CCCC.XCVI. die X. Novembris, Placentiæ. Vid. *Ph. Argelat.* Bibl. Mediolan. T. I. col. 423. *Matthæus Bossus* in Epistolis, & *Celsus Rosinus* in Licæo Lateranensi, summis laudibus *Chalcum* extollunt.

[2] Mediolanensis. Nonnulla *Corradus* edidit, & præcipue adversus Fratrem quendam Ordinis Eremitarum, quæ lucem viderunt Mediolani ann. 1479. Vide *Saxium* col. CCIV. & seqq.

Landesbibliothek Oldenburg

a multis legebantur; ſed etiam quæ Sanctus Auguſtinus de armariolo ſuo prodidiſſe teſtatur, invenit. Habebis igitur opera omni ætati, dignitati, profeſſioni convenientia, nec minus utilia. Nam habebunt pueri Gramaticam, quam cum libro de Magiſtro ediſcant. Adoleſcentes, Rhetorices, Juvenes Dialectices initia, quibus ad philoſophandum proficiant; philoſophi quid de Animæ immortalitate & dignitate ſentiant in duobus libris de Anima. In Accademicis quem errorem devitent, incertitudinem cognoſcendæ veritatis, quod omnium eſt errorum initium. De beata vita quid ſperent omnes Chriſtiani. In Decem Chordis quod Deo pſallant; in Soliloquiis quod ad profectum ſui cognoſcant. Habent Monachi, quibus operibus Deo ſerviant. Clerici in duobus de eorum vita ſermonibus quid meditentur. Habent item regulares Clerici ſpeculum quo ſe ſpectent, & Deo expolitiores ſe præparent. Sunt etenim verba Sanctorum ſagittæ potentis acutæ, quibus carbones adiicimus deſolatorios. In fine vitam videlicet Sancti Guarini noſtri monaſterii olim Canonici, poſtea Cardinalis, & Urbis Præneſtinæ, ac totius terræ Mortarii decus. Inſuper ordinatiſſime in impreſſione proceſſum eſt. Habet enim ſecum nonnihil voluptatis ipſe ordo, atque quantum proficiat ingenium ſcribentis, tunc lector advertit, cum eo quo ſcripta ſunt ordine volumina perleguntur. Quod & ipſe Auguſtinus libros ſuos retractans teſtatur, dicens: Inveniet fortaſſe quomodo ſcribendo profecerim quisquis opuſcula mea quo ordine ſcripta ſunt legerit. Adhibuit quoque curam, ut quemadmodum eruditiſſimi ſunt libri, ita peritum ſortirentur magiſtrum. Cui oblatus eſt Angelus Ugoletus civis Parmenſis, qui nulla egeſtate, aut lucri cupiditate coactus, eos dumtaxat libros imprimi cenſuit, in quibus ſplendeat cum poſterorum noſtrorum utilitate honeſtas; dolens plerosque imprimendi artem inventu digniſſimam ad impia & impudica detorſiſſe. Eſt huic frater Thadæus Ugoletus utriusque linguæ eruditus, cui Sereniſſimus Mathias Rex Hungarorum Ioannem Corvinum filium erudiendum commiſit, & cum in hoc, tum in aliis negotiis illius opera frequenter uſus eſt. Hunc doctiſſimum cognoſcens noſtrates Euſebius rogavit, ut hos elegantiſſimos libros collatis pluribus vetuſtiſſimis codicibus emendaret. Quod factum fuiſſe intelliget quicumque conferet cum his qui paſſim habentur, Euſebio tamen adjuvante, qui diu noctuque ut abſolutiſſimi fierent curabat. Quamobrem horum doctrina fretus affirmare audeo, nullos adhuc impreſſos libros Chriſtianis utiliores aut emendatiores in publicum prodiiſſe; niſi imprimentium incuria aliquid vitii immutatione aut inverſione litterarum commiſſum fuerit. Vale.

Landesbibliothek Oldenburg

PLOTINI OPERA.

Florentiæ per Antonium Miſcominum MCCCCLXXXXII.

Prohemium [1] *Marſilii Ficini Florentini in Plotinum ad Magnanimum Laurentium Medicem Patriæ ſervatorem.*

MAgnus Cosmus Senatus Consulto Patriæ Pater, quo tempore Concilium inter Græcos atque Latinos ſub Eugenio Pontifice Florentiæ tractabatur, Philoſophum græcum nomine Gemiſtum, cognomine Plethonem, quaſi Platonem alterum de myſteriis Platonicis diſputantem frequenter audivit. E cujus ore ferventi ſic afflatus eſt protinus, ſic animatus, ut inde accademiam quandam alta mente conceperit, hanc opportuno primum tempore pariturus. Deinde dum conceptum tantum Magnus ille Medices quodam modo parturiret, me electiſſimi Medici ſui Ficini filium adhuc puerum tanto operi deſtinavit. Ad hoc ipſum educavit in dies. Operam præterea dedit, ut omnes non ſolum Platonis, ſed etiam Plotini libros Græcos haberem. Poſt hæc autem anno milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo tertio, quo ego trigeſimum agebam ætatis annum, mihi Mercurium primo Termaximum, mox Platonem mandavit interpretandum. Mercurium paucis menſibus eo vivente peregi. Platonem tunc etiam ſum aggreſſus. Etſi Plotinum quoque deſiderabat, nullum tamen de hoc interpretando fecit verbum, ne graviore me pondere ſemel premere videretur. Tanta erat viri tanti erga ſuos clementia, in omnes tanta modeſtia. Itaque nec ego quidem quaſi nec vates aggredi Plotinum aliquando cogitavi. Verum interea Cosmus, quod vivens olim in terra reticuit, tandem expreſſit, vel potius impreſſit ex alto. Quo enim tempore Platonem latinis dedi legendum, heroicus ille Coſmi animus heroicam Iohannis Pici Mirandulæ mentem neſcio quomodo inſtigavit, ut Florentiam & ipſe quaſi neſciens quomodo, perveniret. Hic ſane quo anno Platonem aggreſſus fueram natus, deinde quo die & ferme qua hora Platonem edidi, Florentiam veniens me ſtatim poſt primam ſalutationem de Platone rogat. Hinc equidem, Plato noſter, inquam, hodie liminibus noſtris eſt egreſſus. Tunc ille & hoc ipſo vehementer congratulatus eſt, & mox neſcio quibus verbis, ac ille neſcit quibus, ad Plotinum interpretandam me non adduxit quidem, ſed potius concitavit. Divinitus profecto videtur effectum, ut dum Plato quaſi renaſceretur, natus Picus heros ſub Saturno ſuo Aquarium poſſidente, ſub quo & ego ſimiliter anno prius trigeſimo natus fueram. Ac perveniens Florentiam quo die Plato noſter eſt editus, antiquum illud

[1] *Marſilius Ficinus* Florentinus inſignis Philoſophus Platonicus & Medicus, cui editionem Platonis debemus non quidem omnium accuratiſſimam, ſed tamen non contemnendam. Quia enim potius Dogmaticus fuit & Philoſophus quam Philologus & Criticus, mirum non eſt ſi in Platonis textu interpretando non usque adeo ſcopum attigerit. Vir utique pene divini ingenii, philoſophicarum diſciplinarum eximius cultor, & dignus plane qui inter ſummos orbis totius philoſophos; cenſeretur niſi in aſtrologicas fabulas nimium proclivis, eas ita in magno habuiſſet ut in ſcriptis ſuis *de ſanitate tuenda*: *de vita producenda*; *ac de vita cœlitus comparanda* doceret *quomodo vita noſtra inſtituenda ſit ut aſtrorum nobis aſſignatorum conſtitutioni ſit conformis*, mira inſuper per imagines philoſophicas ſe facturum confidens. Hæc *Morhofius* in Polyhiſt. Lib. I. Cap. VII. p. 39.

Landesbibliothek Oldenburg

illud de Plotino herois Cosmi votum mihi prorsus occultum, sed tibi cœlitus inspiratum, idem & mihi mirabiliter inspiraverit. Quoniam vero nunc circa philosophandi officium divinam attigimus providentiam, operæ pretium fore videtur, ut eam paulo latius prosequamur. Non est profecto putandum, acuta & quodammodo philosophica hominum ingenia unquam alia quadam esca, præterquam philosophia ad perfectam religionem allici posse paulatim atque perduci. Aucta enim ingenia plerumque soli se rationi committunt, cumque a religioso quodam philosopho hanc accipiunt, religionem subito communem libenter admittunt. Qua quidem imbuti ad meliorem religionis spem sub genere comprehensam facilius traducuntur. Itaque non absque divina providentia, volente videlicet omnes pro singulorum ingenio ad se mirabiliter revocare, factum est, ut pia quædam philosophia quondam & apud Persos sub Zoroastre, & apud Ægyptios sub Mercurio nasceretur, utrobique sibimet consona; nutriretur deinde apud Thraces sub Orpheo atque Aglaophemo; adolesceret quoque mox sub Pythagora apud Græcos & Italos, tandem vero a Divo Platone consumaretur Athenis. Vetus autem theologorum mos erat divina misteria cum mathematicis numeris & figuris, tum poeticis figmentis obtegere, ne temere cuilibet communia forent: Plotinus tamen his theologiam velaminibus enudavit, primusque & solus, ut Porphyrius Proculusque testantur, arcana veterum divinitus penetravit. Sed ob incredibilem cum verborum brevitatem, tum sententiarum copiam, sensusque profunditatem, non translatione tantum linguæ, sed commentariis indiget. Nos ergo in Theologis superioribus apud Platonem atque Plotinum traducendis & explanandis elaboravimus; ut hac theologia in lucem prodeunte, & poetæ desinant gesta mysteriaque pietatis impiæ fabulis suis annumerare, & peripatetici quamplurimi, idest philosophi pene omnes, ammoneantur, non esse de religione saltem communi, tanquam de anilibus fabulis sentiendum. Totus enim ferme terrarum orbis a peripateticis occupatus in duas plurimum sectas divisus est Alexandrinam & Averoicam. Illi quidem intellectum nostrum esse mortalem existimant; hi vero unicum esse contendunt; utrique religionem omnem funditus evertunt atque tollunt, præsertim quia divinam circa homines providentiam negare videntur, & utrobique a suo etiam Aristotele defecisse. Cujus mentem hodie pauci præter sublimem Picum Complatonicum nostrum ea pietate qua Theohprastus olim & Themistius, Porphyrius, Simplicius, Avicenna, & nuper Plethon interpretantur. Siquis autem putet tam divulgatam impietatem, tamque acribus munitam ingeniis, sola quadam simplici prædicatione fidei apud homines posse deleri, is a vero longius aberrare palam re ipsa proculdubio convincetur. Majore admodum hic opus est potestate. Id autem est vel divinis miraculis ubique patentibus, vel saltem philosophica quadam religione philosophias eam libentius audituris, quandoque persuasura. Placet autem Divinæ providentiæ his seculis ipsum religionis suæ genus auctoritate rationeque philosophica confirmare, quod statuto quodam tempore verissimam religionis spem, ut olim quandoque fecit, manifestis per omnes gentes confirmet miraculis. Divina igitur providentia ducti divinum Platonem & magnum Plotinum interpretati sumus. Platonem quidem ipsum misimus ad te jamdiu, ut apud eum aliquando revivisceret, in quo revixit Cosmus, atque renatus adolevit ad votum & feliciter floret adultus. Plotinum vero nunc etsi jure missuri sumus, non tamen mittimus quidem, quod spectamus

Landesbibliothek Oldenburg

ad tuas ædes ultro & alacriter properantem, tanquam ab ipso Platone, velut ferrum a lapide quodam Herculeo raptum, ut penes te, Magnanime Laurenti, unice litterarum Patrone, una cum Platone suo felicissimo vivat. Audi ergo feliciter Plotinum de omnibus philosophiæ misteriis apud te cum Platone loquentem. Sed antequam hunc auscultes, Porphyrius pius ejus discipulus tibi auscultandus erit, vitam, mores, gesta magistri & brevissime simul & verissime narrans. Cujus historiam Angelus Politianus noster alumnus tuus, acerrimo vir judicio, tam oratoriam quam philosophicam esse censet, propterea tibi admodum placituram. Denique non solum audi feliciter, sed etiam feliciissime vive. Et quantum nos amas, dilectissime Laurenti; tantum, precor, nostrum ama Valorem, Philippum, inquam, egregium virum & Platonicæ sapientiæ studiosum, & te ardenter amantem.

BOSSII CHRONICA.

Mediolani per Antonium Zarotum MCCCCLXXXXII.

Donati [1] *Bossii Causidici & civis Mediolanensis, gestorum, dictorumque memorabilium, & temporum ac conditionum, & mutationum humanarum ab orbis initio usque ad ejus tempora, Liber ad illustrissimum Principem Ioannem Galeazium Mediolanensium Ducem sextum.*

QUamvis infinitus causarum cumulus, rerumque forensium labor assiduus, in quibus me versatum non mediocriter inficior, animum a scribendis componendisque annalibus adimere videatur, fructumque otii denegare his in artibus, quæ a foro alienæ videntur; ita tamen animadvertens commoda historiæ, quæ vetustatis lux traditur, testis temporum, vita memoriæ, constitui conferre id otii, quod superest, ad scribendam universam historiam eorum, quæ a creatione Mundi usque ad tempora nostra memoratu digna gesta fuere. Etsi existimem in tanta scriptorum turba, qui ante me scripserunt, opus meum fama & auctoritate defecturum; juvabit tamen me orbis initia gentiumque pene omnium facta simulac dicta memoratu digna, ac Principum, & temporum urbiumque & locorum mutationes pro posse referre, & meipsum consuluisse. Nec immensi operis res, & supra tempus annorum sex millium originem trahens ab incepto proposito deviabit, cum aliorum Scriptorum volumina iter allatura sint. Non tamen omnia pleno stylo & difusa oratione, quæ apud alios latius scripta sunt complector, sed ut quam breviter cognosci possint, ab illustribus collecta auctoribus perstringere constitui, ut negotium aliquod sumere volentibus longæ inquisitionis labor absit. Opus autem ipsum annalium, circa quod jam ultra tria lustra versatus sum, illi id totum temporis, quod a foro & negotiis familiaribus supererat impartitus, tibi Ioanni Galeazia Sfortiæ Vi-

ceco-

[1] Maximam sane laudem iure meritoque sibi mercatus est *Bossius*, utpote qui in conscribenda patria historia, ceteris omnibus concivibus suis facem prætulerit, ac iter ad maiora patere insserit. Hanc Epistolam eo libentius damus quo ab *Saxio* in toties laudata *Hist. Lit. Med.* prætermissam vidimus.

Landesbibliothek Oldenburg

cecomiti, penes quem hominum divorumque consensus, justissimique Principis patrui tui Ludovici fides, & probitas, Mediolanensis principatus, reliquarumque excelsarum urbium regimen esse voluit, dedico & dono ad unum pro tanta impenso labore, & in futurum, dum vita manebit, impendendo, a te Princeps liberalissime petens, quod tui Donati Bossii memor sis, ut ingenii mei parvitas favore tuo munita, altius aspirare possit. Vale.

IOANNIS ANTONII CAMPANI OPERA

Romæ per Eucharium Silber, alias Franck MCCCCLXXXXV.

Jacobus [1] *Antiquarius Michaeli* [2] *Ferno Civi Mediolanensi suo* S.

FErno meo Salutem. Tanti ego Campanum, cuius adiutorium apud Perusinos meos tum admodum celebre puero mihi licuit ingredi, feci semper; ut ad solum eius nomen inter molestissimas res animum recreari sæpe senserim. Non enim quemquam dicendi studiosum esse puto, qui vel eius laude non delectetur, vel non capiatur ingenio. Ita profecto de iis iudico, qui se populo ac musis natos esse volunt. Cæpit pubescente ætate statim scribere: illustravit Balionum primariam domum, in qua ad literas fuerat educatus: heroico carmine, in quo iam tum grandior insurgere videbatur, lusit quoque veluti circa Tyberis ripas, dum levandi æstus, & natandi causa ad Flumen cum æqualibus, ut mos est, lasciventer contenderet amores suos ita, ut Tybullum, credas. Tentavit epigrammata, in quibus postea nemini cessit. Scripsit Braccianam historiam partium studio, in qua etsi rerum gestarum æstimatio fortasse non caret invidia, nuda tamen veritas ab obtrectatoribus eum liberat. Vidit non multo post illum Pius Pontifex Vir sanctæ, & nunquam interituræ memoriæ, & qua ipse mirum in modum pollebat, invitatus hominis facundia in spem erexit, moxque ad dignitatis tradito Episcopatu evexit gradum, unde postea cum Papiensi benevolentiam contraxit, quanta adhuc inter mortuos durat, multis utrinque monimentis testata. Sed Volaterranus noster, quantum ex tuis ad me nuper literis coniecto de utroque male meretur, dum Papiensem veterem Dominum suum more pessimi mancipii in vinculis detinet, neque edere tandem parat, quæ ille multa conscripsit æternitatem habitura,

[1] Perusiæ honestissimis parentibus prognatus, *Campani* auditor, & Bononiæ sub Baptista Sabello Legato illius Provinciæ, Magister Epistolarum in *maxima procuratione*, teste *Puteolano* in Ep. nuncup. Duodec. Veter. Panegyricis præfixa. Circa ann. MCCCCLX. Mediolanum petiit, ibique Mediolanensium Principum munificentia pluribus Sacerdotiis & honoribus auctus, Ecclesiastico cœtui addictus, diu vixit sub Ioannis Galeatii & Ludovici Mariæ Vicecomitum imperio, queis a Secretis etiam fuit. Mediolani anno MDXII. extremum diem obiit, eversis jam, immo pene deletis Mediolanensium Principum fortunis. *Antiquarii* Elogium luculentissimum habes ap. Saxium *Hist. Typ. Med.* p. 244. & seqq.

[2] *Michael Fernus* Mediolanensis, qui præter *Campani* Opera, cohortante *Antiquario*, libellum eidem *Antiquario* inscriptum edidit *De Legationibus Italicis Principum*. Vid. laud. *Sax.* l. c. p. 357. *Fernum* inter Accademicos Romanos recenset *Bailletus* in Diss. de Pompon. Læt. *Jugem. des Sçav.* Vol. I. p. 127.

Landesbibliothek Oldenburg

tura, cui nefariæ audaciæ? illud quoque ſcelus addit, quod Campani partem non pænitendam in eadem aſſervat cuſtodia. Viros ne illos ſolus ſibi habere quæritat? At qui ſine infamia fieri poteſt iſtud? Beneficium non referre ſi poſſis, ingrati eſt animi. Fuit Papienſis in ſcribendo affectatior, & de induſtria durior; ſententiarum tamen ornamenta maiora, quam in Campano cernuntur. Nam contractioni & brevitati adiecit pondus, Campanus fluit potius quam ambulat; nec niſi pleno ſemper alveo, ac ſubinde aliquantum progreſſus ſe in gyrum vertit certaminis & ſpiculorum plenus, nec unquam quicquam prætermittit, quod ad delectationis aucupium pertinere ſentiat, varius, & niteſcens ubique. Qualem natura protuliſſe videatur, ne Romana ac vetere illa dicendi maieſtate caruiſſe doleremus. Papienſis paulo fervidior cum aculeos exercet, virtute alioquin animi atque vita, ceu Cato, ſemper bonus auctor in Senatu. Sæpe ſtetit adverſus magnas opes, & quam ſcribendo pæne moroſam ſeveritatem habuit, eamdem vivendo tenaciſſime cuſtodivit. Verum Campanus meus fortuna quo minor fuit, eo maiore ſpatio anteire Papienſem videbatur copia, atque feliciſſima ingenii ubertate. Memini abhinc circiter quinque & viginti annos cum in Germaniam ad Conventum Ratisponenſem in comitatu Cardinalis Senenſis proficiſceretur (Bononiæ enim apud Sabellum, ubi ego adoleſcentior ad epiſtolas Provinciæ eram addictus, triduo divertit) de iis, qui in Italia bonam literarum frugem præſeferebant, mecum, ut ſæpe antea ſolebat, familiariter ſermonem inſtituiſſe, atque ore pleno cum multos laudaſſet, mi, inquit, Antiquari, hæc ſtudia ſunt quam oceanus latiora. Non multis litoribus adnavigaſſe me ſentio, proinde quamquam a multis rerum promptitudine ſuperatum me fateor eſſe: tamen ſi ſpatium detur, eadem videbor ſcire, quæ alii. Scribendi autem varietate cedam interea nemini, quæ vox ejus vana non fuit. Quis enim hac tempeſtate cum Campano pedem conferet? Magna eius in ornamentis rerum ſupellex & verborum, natura excellens, ars exacta qui carmen eius heroicum, qui elegias & epigrammata, qui hiſtoriam, qui orationes & epiſtolas, qui ſcriptorum omne genus in ſumma laude ponendum non duxerit? Is in cœlo Solem, cum medius eſt dies, impudenter audebit inficiari. Vale Mediolani 3. nonas Iunias. MCCCCLXXXXIV.

Landesbibliothek Oldenburg

MICHAEL FERNUS

Ia. Antiquario Ducali Secretario S.

QUando mecum eam repeto, Antiquarie virorum optime, diem qua tantis laudibus Campani opera, illiusque divinam eloquentiam tulisti : meque ad conquirenda illius scripta hortarere, equidem puto quoppiam sydus studiosis omnibus & bonarum literarum cultoribus medio tunc axe cœli affulsisse . Insonuerat id antea sæpe nominis auribus mihi: & literatorum omnium cœtus mira detinebat admiratio : stuporque ineffatus ad illius memoriam cunctos tanquam numine afflatos invadebat. Neque tunc seu quæ multa me obvolverent his diversa studiis negotia : seu quæ ita superi statuerent ut non ante illius a me cognita opera essent, quam & edita quicquid scriptorum suorum quibus illectari atque capi potuerim hactenus ad me pervenerat. Tu me ita incendisti cuius in literis tanta est auctoritas quanta vel multis sæculis nemini maior contigit ut quiescendum mihi si bonis literarum studiosis consultum esse cuperem : vel inter maximas bellorum flammas & iniquissimo tempore non putarim: donec contracta illius undique monumenta publicarem . Non possum (neque enim humani esse censeo ingenii referre) quanta cum illi tum cæteris bonarum litterarum cultoribus fieret iniuria hic in frusta sectus nullo dum ordine stigmosus lacerus apud diversos detineri . Et nemo edendi illius & æternitati tanti viri nomen commendandi curam sibi acisceret . Equidem debere mihi aliquid censeo litterarum studiosos omnes quibus eloquentiæ princeps latine modico nummo & exigua prope quadam stipe coemendus meo periculo & incredibili labore oblatus est. Verum tibi longe plurimum quæ nisi me hujus præstantissimæ & divinæ facundiæ admonuisses: enixisque me laudibus succendisses haud ita fortasse exudassem . Non potui quod tu tantopere vir unus nostro sæculo castitatis latinæ & lacteæ eloquentiæ princeps commendares nisi magnificum & luculentum existimare . At quanto alius ille: quam tu prædicares: quanto maior inventus: Nihil illius attigit præcelsum & cœleste ingenium quod non incredibili fœlicitate seu subitus & extemporarius seu meditatus & perflans luculentum præstiterit & illustre . Et cum multi varia ingenii commendatione amplissima cum veterum scriptorum tum nostrorum temporum in lucem ediderint , unus hic non tam mihi quam eruditissimo cuique & æquasse omnes re quaque videtur & superasse. Oratione amplior nemo: historia illustrior . In philosophia & disputationibus huberior: distinctior: expressior. In epistolis concinnior: suavior. In carmine sonantior heroico . Elegia gracilior . Epigrammate scomosior: festivior: argutior nemo: ubique promptus & facilis ut neque sudet uspiam oratio horridior: neque verborum licentia subsultet : aut puerilibus lasciviat sententiolis : per singula ut quæquæ deposcit res huber & magnificus: gravis & venustus : pleno fluens alveo : non tenui excurrens rivo. Absit credas legisse me hactenus: verum quod ego me dico? tu immo idem contendis: & cæteri eruditi in id conveniunt ex omni quam bibliopolæ nobis faciunt librorum copia quicquam maiore voluptate: seu rerum quas complexus est varietate: magnitudine & excellentia : seu stili & lacteæ orationis candore: quod me magis impleat: & quo impleat magis maiori me

Landesbibliothek Oldenburg

ri me illius desyderio relinquat: Huic dies huic noctes ne somni cibive quidem memor impenderis. Nunc demum agnosco quanti sit faciendus Illustris ad unumquemque præceptor: Nunc demum quantum adolescenti bonum nancisci doctorem conducat habeo compertum: Mirabar ego unde tibi tanta olim hausta foret eloquentia. Quis tibi hominum deorumve ad tantas disciplinas limina recludisset. Nimirum Antiquarie: Solida illa quidem gloria: cum clarissimum præceptorem datum est æmulari & æquare. Nihil gloriosius si contingat effingere: totumque eundem disciplinis quas ille calleat & morum bonitate referre. Confero nunc demum tua sæpe & illius scripta; totusque utrumque demirando inhæreo. Eadem utrique dicendi facultas: Idem in oratione splendor ut alterum in utrolibet perspiciam: nisi quam tu sæpe gravis: dignitate: & auctoritate plenus: dimittitur ille nonnunquam & mira venustate ludit: salesque inter sodales ioculantur geniali quadam illecebra expetibilis & decorus; hoc tibi fortasse præstantior quam ille præceptor: tu discipulus: qui nisi te annis & fato præisset tu illi in gloria potior esse potuisses. Hortaris tu Volaterranum [1] nostrum virum omni virtutum genere præditum & in his humanitatis studiis longe doctissimum: cultissimum: edat ut ille tandem heri [2] monumenta sui. An nondum satis tibi cum rei litterariæ utilitate actum censes: nisi & illum in lucem trahas & te Alcydem alterum qui Herebum spoliare velis exhibeas? Increpant illum multi quidem ut tu, eruditissimi viri. Verum is esse consilium quod plusculum distulerit ostendit. Et ad Campani gloriam nostri spectare maxime arbitror: quin ille divino & cœlesti ingenio ad cuncta manum fœlicissime apposuit: & unicus idemque maximus ingenii in Campano præcellentissimi assertor futurus est: quod eo intimo sic delectatus est ut ad penitimas delitias adhibuerit illum semper. Non nox, non sine illo gratus dies: non cœna iocunda: Triste illo sine cubiculum: Tristis secessus: venationes: dicta: facta sine ullo tristia omnia. Adeo unus magnitudine ingenii: sermonis lepiditate: argutiis: interdum & cavillo Papiensis pectore insidebat Campanus. Quæ elegantiora, quæ maiori delectatione plena, ea ad Papiensem Campani scripta sunt omnia. Illic nullum studium natura ipsa quanta in eo fuit sponte, illic artis ope nulla prodita. Scatent illic sententiarum acumina: exurgunt exercenturque illic mira festivitate aculei. Aut philosophiæ aut genialis sodalitii mira illic fœtura: Neque tamen libertate insanit neque garrulitate debacchatur nimia: unumquodque ad sui necessitatem trahens vi ingenii & dexteritate plusquam humana. Quare eum iam me tibi polliceor (audis Volaterrane) futurum in Papiensi vindicando qui fuerim in Campano: ut qui communibus studiis inter mortales disciplinis advigilarint, pari quoque gloria functi nostro beneficio reviviscant. Utinam & divi Pii multa quæ celata tenentur aliquando ab istis morosis avelli possint ut in publicum proferantur: Quæ tanta dii boni ingeniorum invidia: ut quæ optima sint: aut depereunt prorsus: aut ad eos tum denique perveniant quibus extiterint incognita? Beatissima profecto sæcula quibus tria hæc tanta litterarum in triplici ordine permicuere lumina: ut credam superos ultimas vires fudisse in illam ætatem illustrandam quæ esset cum superio-

[1] *Jacobus de Gherardis* Archidiaconus Volaterranus, *Jacobi* Cardinalis *Ammanati* familiaris, Xysti IV. a secretis, Protonotarius Apostolicus, & demum Episcopus Aquinas. Ann. MDXVI. Romæ abiit ad plures. Vide *Benedictum Falconcinium* in Vita Raphael. Volaterrani, & *Apost. Zenum* Differt. Vossian. Tom. I. p. 375.

[2] Scilicet ejusdem *Jacobi* Cardinalis *Ammanati*.

Landesbibliothek Oldenburg

perioribus & quæ ſecuturæ ſunt omni ingeniorum ſplendore memoranda. Agnoſcent iſti denique: nec me fallit opinio: nimiam hanc ſuam circumſpicionem: Nec nos diutius tam divinis operibus: illos tam ſublimi fraudabunt gloria. Ibit præcurſor Campanus futuræ præco celebritatis: qui quoque pro dignitatum ordine præcedebat in vita. Affuturum Papienſem: affuturum Pium mundi dominum prædicabit: quorum ſtudia cum viverent olim extitere coniuncta. O me fœlicem ſi admiratorem: tunc ipſa me in hanc vitam demiſiſſent ſydera. Nec me haberent fora: nec tanta curſitantem per urbem raperet miſeria. Erunt ſcilicet & qui: (ſed quæ!) ſuſpicient tempora. Credis optime Antiquarie ulla me tanta negociorum mole premi potuiſſe ut hanc alioquin optaverim Campani editionem derelinquere? Non ipſa quidem ſi me exerto tælo noviſſimo in verbo exceptura fuiſſet Atropos potuiſſet avertere. Ignoſce glorioſius fortaſſe loquenti. Nam ſum ingeniorum & virtutis tam vehemens cultor: ea vel una certe ratione quia ipſe id a natura ſum nunquam conſecutus & familiarium rerum non minimum intercipit ſollicitudo continua: ut per unoquoque viro doctiſſimo ipſam poſſim quidem mortem oppetere. Non nox non una dies ab qua cœptus eſt imprimi dies Campanus ſine graviſſimo labore abiere. Quot meam amici ſuſpectam valitudinem habuere. Quot dementem appellabant: quod hoc tempore bellicoſiſſimo exiguas facultatulas meas quæ quatricentos ſuperarunt aureos nummos pergerem profundere. Quantum ſomno fateor ſubductum. Quantum de Lacheſi ſubreptum dum & muſis & forenſibus negotiis & amicorum officiis & Campano ſufficere laboro. Nulla me unquam ocioſum aut magiſtratus cuiusquæ aut palatii vidit ianua: ubi paululum uſpiam immorari: inter ipſa negociorum interſtitia minimum ſubſiſtere contigiſſet: illius ſubito mihi quod comites ſemper erant exerti libelli hic illos lectitabam: hic quod domi per ocium non licebat inter negotiorum agmina efficiebam: corrigebam: dimetiebar: Et qua quodque parte locandum conſtituebam: Nec maiore fructus ſum voluptate, quam cum in huius gloriam & ſtudioſorum olim utilitate ipſum me vigiliis: inedia: frigore: æſtu nivibus: hymbre confecerem. Minor pecuniæ ratio fuit: quin illam ego ſemper omni vita contempſi ut tantum cuique congerendum nummum duxerim: quantum ad victum ſibi intelligat ſufficere. Utinam ſic efficere potuerim ut videamur hac diligentia & hoc labore cuncta maturiter & ex dignitate curaſſe. Sum fateor ingenio non pereleganti: ſed præcipiti & nebuloſo. At in tanto rerum turbine: & in tanta exemplariorum confuſione potui non nihil peccare. Ipſa etiam negocia frequentiſſima quæ haud ita reiicere licebat ſtudiis: conſultationibus: & totius voluminis dignitati paſſim detraxere. Tu circumſpectiſſime mi Antiquarie columen litterariæ maieſtatis: unus tantorum auctor laborum: & tantæ præceptoris tui gratiſſimus diſcipulus memoriæ fundator unicæ cuncta diſpice: caſtiga: mone: Felix ſum atque beatiſſimus ſi quoquo modo emuncto tibi & perpolito in primis viro prudentiſſimoque graviſſimo atque ſapientiſſimo potuero ſatisfeciſſe. Hic ſaltem quotiens tui obſervabitur manibus intelliges in illo tui Michaelis partem cui ipſa vitalis ſolus aura es: vivere quem olim fama vulgaverat lethali anthrace abſumpſiſſe: ut credas vel ideo fata illum ex Orci limine Ditisque manibus atque imperio eripuiſſe ut eſſet qui ſemi functus cum intereunte prope Campano poſſet in poſteros memoria ſempiterna vivere. Fœlix vale atque indicem locatorumque rationem: ubi nec omnino ſpero inventum damnabis: ne gravabis recognoſcere.

Landesbibliothek Oldenburg

CUJUSQUE RATIO LOCATI.

Fusa iterum Campana Nova hominis formata figura.

NUnc commonendi mihi sunt Lectores Antiquari quo quodque ubique locatum sit opus consilio: Qui rebus omnibus ordo: observatio quæ adhibita. Nam poterant illi non minima teneri admiratione: cur ita ætatum quibus ea condita forent series esset a me contempta. Et accusassent quidem sapientissime: nisi quæ hoc iussisse videretur ratio fuisset nota. Summa mihi semper fuit philosophia Lectores meditari qualis & quanta fuit hæc nostra: quam vobis prodidi Campana: Quanto cum plausu: quanta admiratione olim pulsata. Qui ludi: quæ festa: quot triumphi: quanta ad huius sonum concelebrata gaudia: Ut mihi non desiisse videatur olim quæ floreret unica: ad cuius sonum summa concrepuere æthera: ciere populos: vocare conventus: humanum monere genus: mortales omnes instituere: sanctissima afferre consilia: Pietatem prædicare: Ingratos persequi: Charitatem: beneficentiam: liberalitatem persuadere: miserias nostras manifestas facere: gentes: regna: ad propagandam Christi fidem incendere: divorum gloriam & illa beatissima cœlitum gaudia proferre: ad cultum divinum: ad religionem: ad sacrosancta superum penetralia excolenda inflammare: Denique contemptis sordibus humanis: Cupiditatibus eliminatis: libidine omni: scelere: flagitio reiecto ad sublimem illam omnipotentis Dei aulam: ad sempiternam illam fœlicitatem: ad illa nunquam defectura bona: ad illud inquam gloriosissimum altissimi triumphale solium evocare: erigere: extollere donec durissimi ferri pondere concussa nimio: & deterioris æris nequiore massa confracta (heu miserabile dictu) desiliit in frusta. Quæ dum avarissimus quisque fulgore tam precioſi metalli diripit direptaque occulit pœne eo occubuerant ut situ obruta & squalore crederentur nimia hominum negligentia interiisse. Hæc ego e tenebris eruta: vindicata ab ingratis, erepta ab avaris, conquisita ab inertibus: in unum contraxi LECTORES. Campanam vobis rursus fudi sonoram. Quam summis turribus & aerea in arce iam tandem collocavi. Quibus subnixa pristinum sonum prædulci vocum discriminatione de summo cœli culmine editura sit ANSAS [1] sex connexui. Nam cum de Ingratitudine fugienda. De regendo magistratu. De dignitate ma-

[1] Hac eadem frigidiuscula sane & scurrili propemodum allusione *Fernus*, festivissimi homo ingenii, grandioris Campanæ figuram in fronte hujus voluminis imprimi jussit, ejusque superiori parte, si bene video, siglam initiales litteras nominis sui complectentem adposuit, addito ad imum lemmate CARITAS & MAGNIFICENTIA. Sex ansis Campana insuper instructa apparet, inscriptis litteris *Epistolas*, *Orationes*, *Historiam*, & alia denotantibus, & Epigraphe AD IUDITIUM LITTERATI ELOQUENTIA PULSAT. Utrinque versiculos insequentes adscripsit

CAR	MEN
Nubila pellit	*Gloria Mundi*
Grandine fœta	*Desinet axis*
Aere sonoro	*Dum vehet orbem*
Turribus altis	*Libera tristi*
Edita tandem	*Facta timore*
Fusa decore.	*Sæcula vivens*
	Cuncta loquetur.

Denique extremo margine Epigramma legitur

Pulsabar solida & toto notissima Mundo
Per cœlum & terras fama vagata mea est.
Turbida tempestas rupit me sola Tyferni
Nubila dum sonitu rumpere posse puto.
Me miseram, sulvi rapiebant frusta metalli,
Et qui curaret reddere nemo fuit.
Sed me iterum Fernus vigili sudore Michael
Jam tandem fudit præ pietate meus.

E Typhernatibus nimirum, quibus *Campanus* Romanæ Sedis Legatus præerat, Xysti Pontificis indignatione, *exilium meditari coactus est*, & *Neapolim ad Ferdinandum Regem - - - - petere constituit*, ait *Fernus* in *Campani* Vita Opp. præfixa, quam vide si lubet.

Landesbibliothek Oldenburg

te matrimonii. De fœlicitate Thrasimeni. De fratris consolatione scripserit ille: Veteres auctores percensuerit. Orationes habuerit. Concinnaverit historias: Epistolas & epigrammata omni vita composuerit. Hæc ego senisariam ita secreta in hanc campanam confixi omnia ut tanquam totidem cardineæ ansæ quibus tenaci iniuncta loro sublimis queat attolli & in quas vis tota desudet summo devexi vertice promicarent. In quo cum campana divinis ritu christiano concelebrandis: sacræ faciundæ rei: dimetiundis horis: humano cœtui convocando: Ferendis judiciis: rebus omnibus decernendis, regendis, gubernandis fuerit cooptata: Illud non inepto: mea quidem sententia: iudicio observavi: ut unamquamque partem sic locarem: ut ad hominis institutionem: quod ille omni vita conatus videtur: pulcherrima agnatione cuncta spectarent. Et ex Campana spectabilis VIR fusus & immortalis interdum videretur, cuius singulæ partes in nostram eruditionem constarent. Nam quamquam fuere his a Campano hæc ipsa temporibus præscripta qui primo in urbem adventu initio studii Perusini habuerit orationem. Inde funebrem pro Præsidis Perusini parente; alteramque in funere Nelli Balionii commendationem susceperit. Mox de Ingratitudine; de Thrasimeni fœlicitate: ac postremo historiam Brachii Perusiæ ediderit. Dianam, Sylviam, Surianam interea vario studio concelebrarit. Epistolarum bonam partem conscripserit. Postea Cinericiam Pii tempore perorarit: De regendo magistratu; de dignitate matrimonii; de obitu fratris consolatoriam fecerit. Saxoferratensem herum suum: Mox Pium ipsum in exequiis ornatissimis orationibus commendaverit. Paulo sedente divi Stephani: Pentecostes: Circumcisionis in suburbano sacrario coram Pontifice: Et ad patres in celebritate divi Thomæ Palladio in templo orationes habuerit. Ratisponensem compegerit. Xysti tempore Urbinatis ducis funus oratione condecorarit. Inter hæc Pii vitam composuerit. Innumeras epistolas: epigrammata innumera: Elegias innumeras panxerit. Veteres Codices percensuerit. Ego tamen Senipartitus, Ea primo quæ ad nostram eruditionem pertinerent opuscula: quos tractatus libuit appellare: prima parte tanquam in fronte & vestibulo in ipso Ad Alexandrinum, cuius studia: potior inter patres dignitas id exposcere videbatur: siquidem De Ingratitudine, de Magistratu, de Matrimonio, de Lacu: Consolatoriam: & Censuras pertuli. Tum quæ tam nostram quam etiam alienam continerent Institutionem Orationes ad Sanctam Crucem oratorem facundissimum & in eo genere exercitatissimum jure quodam necessario subieci. Tertio loco Epistolas tanquam fructum disciplinarum omnium officii: benivolentiæ, & charitatis commune amicorum omnium horreum refertissimum: Ad Senensem suum patrem pientissimum constitui. Inde adiecta Pii ad Lonatem vita: parvus quidem libellus & exigua in tanta operum dimensione pars. At eius quem complectitur Pontificis magnitudine ingens gloria: ubi propter quandam lunarum quæ utroque in Cardinale præfulgent: & in ipso olim Pio coruscarunt paritalitatem sic cuncta junxi: ut neque a Senensi abscederent: neque nepoti avunculi gesta dicata essent. Et cum mundi principibus præsideant Pontifices; ita si vivis patribus non præponerentur: Brachii tamen monumenta: sub eius viventis numine quem quoque virtus & par inter minores deos gratia extulisset antecederent. Porro ad Datarium Antistitem Perusinum unde urbis & civium suorum gloriam posset pernoscere Brachii Principis Perusini luculentissima historia consequitur tanquam illinc fortunæ instabilitatem specularemur: & alienas fœlicitates: aliena pericula conspicati ipsi despectis terrestribus quæ

Landesbibliothek Oldenburg

fluxa ſunt & caduca, ad perpetua Dei bona expetenda ad beatiores conquirendas ſedes admoneremur. Noviſſimum locum ad Pomponium noſtrarum ætatum unicum Phœbum ſortita ſunt metra: velut animi curis defatigati honeſta quædam laxamenta & tanquam vigilantibus nobis, & in finem uſque perdurantibus ſolidam illam fœlicitatem cantus plauſusque ſempiternos deſpondeant. Illos quoque in hoc imitatus qui munus populo exhibent: quorum præcipuum eſt ſtudium primo ludorum ingreſſu quod maxime ſpectatores ad læticiam invitet ac plauſum præmittere. Mox ita cætera pro dignitate & magnitudine afferant, ut omnium iocundiſſimum theatrum claudat, quod populum in admirationem & ſtuporem cum delectatione relinquat. Nam in Campano tanta fuit ſoluta orationis maieſtas & elegantia, ut carminis nitorem vix ex ea potuerimus ſperare. Quod cum ſecus proſpici contingat, neceſſe eſt ut ingenti in ipſo rerum omnium calce affecti ſtupore relinquamur.

Quæ cum: ſeu campanam reſpicis: formoſiſſimam illam quidem ſenis elatam anſis atque in quælibet ſonum mobilem atque nutantem cum plauſu & læticia efficiant: ſeu noſtram intueare inſtitutionem pulcherrimo mortale genus ordine edoceant: Id quoque elaboravi ut in viri ſpectatiſſimi ſpeciem qui id ſua non aliena ope propriisque integer: non mancus viribus præſtaret & auſpiciis: ſingulæ partes ſcitiſſime deſinerent. In quo ne ipſi quidem contexti artus: diſtincti articuli: effecta & expreſſa liniamenta deſiderari poſſent. De Ingratitudine enim libros ad CAPUT contuli: quando & naſcentibus nobis illud primum exeritur. Et prima illi philoſophiæ experimenta, primaque ſtudiorum & ingenii certamina hæc extitere. Et conſtet ſublata charitate & beneficentia mortale genus: ſicut nec animantium omnium quicquam ſine capite non poſſe ſubſiſtere. Et eo referantur omnes humanæ cogitationes, ut ſeu ab hominibus gratis hoc in mundo: quod ipſum haud equidem ipſe unquam in primis ſpectandum duxi: aut a diis immortalibus in illo ſublimi & excelſo olympo laborum omnium præmium aliquando recipiant: Quod ſi ſublatum eſſet plane nullius rei ſtudium mortales haberet cunctaque jam dudum concidiſſent. De regendo deinde magiſtratu, tanquam Os ipſum: nam & illic lingua, opus enim & dentes in illo ſunt: & gemina eſt Dei & reipublicæ humanæ cura. De dignitate matrimonii, tanquam NASUM: nam putida ſunt adulteria: Sordidi illegitimi concubitus: olidæ quæ non formoſæ uxores: & vetere non elegantia ſcitæ olfacientum nares offendunt. De Lacu tanquam LUMINA, quæ ipſo exercentur in eas voluptates aſpectu: cum nulla quoque in homine major ſit quam delectatio parta videndi. Conſolatoriam, tanquam AURES: cum illis quæcumque adverſa feruntur ad animum penetrent. Et ipſa ab his quæ in nos & extra nos duplex conſolandi ratio. Et ſolæ aures conſolationem amicorum rebus in adverſis admittant. In capite ſuo quemque loco tractatus adieci. Et quæ cenſuræ ſequuntur & oratiunculæ crines capiunt: quæ quidem honeſtatis multum & gratiæ nobis parant. Et cum in cæteros detractores ſanguinei & colubrini fingantur: In Campano viro modeſtiſſimo flavi & rutilantes conſpiciuntur. Orationes deinde gemina ſibi de pectore: tanquam & illis orator cuncta peragat: BRACHIA dextrum ſi quidem primæ: lævum funebres. MEDIUM CORPUS: Epiſtolæ, quæ & ipſæ multæ & ex multis rebus ſicut corpora humana conſtare cernuntur congeſtæ. GENITALIA quibus vis & in noſtra corpora lunæ poteſtas oppido dominatur: plurimumque robur & fecunditatem infundit; minimum quidem de corpo-

re

re membrum, ſed unicum vitæ auctorem Pii Vita. CRURA Brachii hiſtoria quæ & Capricornus ſagittis perſequitur, & maximo ſint in bellis uſui: quibus pedites & hoſtem adeunt & perſequuntur, & ubi poſtulat neceſſitas: ſæpe ſuadet ignavia: pedem ab hoſte referunt: Equites equos conſtringunt: Incumbunt tergori, & immobiles hærent. PEDES qui tripudiarint: Pyeridum choros duxerint: ſaltus Heliconios peragrarint: Carmina, tanquam potiora quibus tota hominis machina conſtet pulcherrimo ſibi membra delectu videntur occupaſſe. Quorum unumquodque ita efficiunt & repræſentant, ut ipſa ſeſe agere, movere, ſpirare conſpiciantur: Vocemque & ſenſum CAPUT ipſum ſua rerum omnium affinitate conjunctum introſpicientibus videatur afferre. Ingratitudinis enim fugiendæ præceptis addita regendi magiſtratus diſciplina: Magiſtratui matrimoniorum prædita dignitas & excellentia. Mox evagatum in ſeceſſus. Deinde calamitatibus quæ voluptates lege quadam fortunæ conſequuntur conſolatio conjuncta: quam deteſtabile illud Ingratitudinis vitium quod pietatem: quod charitatem: quod munificentiam & liberalitatem exurit: In primis in quocumque homine perveſtigandum, ut ſi tales ipſi ſint aut eſſe geſtiant, Intelligant rerum omnium quæ ſequuntur uſu & adminiſtratione ſeſe abſtinere debere. Sin ipſi liberales & boni eſſe velint, & reipubl. præeſſe, & matrimonium celebrare: & voluptatibus videantur perfrui poſſe? Magiſtratus vero & matrimonium ita ſe nexibus vinciunt ut alterum in altero videatur conſtare. His enim magiſtratibus præeſt, & ut quam ſanctiſſime, quam pudiciſſime celebrentur tenetur curare: civitatum honeſtati: pudori mulierum: & pudicitiæ in ſua repub. conſulere. Et qui matrimonium celebrat, magiſtratum quendam in ſuam familiam videtur inire: & is maxime idoneus eſt gubernaculis civitatis: cui domi eſt uxor quæ libidines & venereos impetus poſſit extinguere. His honeſta animi laxamenta debentur & ſeceſſus pulcherrimi: quæ in Lacus deſcriptione omnia exhibentur: At quem nullum vitæ tam ſtabile ſpatium, quod non rixam aliqua ſui parte patiatur addita conſolatio, ut cum intelligat homo quibus periculis ſit ſuppoſitus vivat cautior: & ſi eveniant adverſa, illa forti animo perferantur. Quales vero ipſi eſſe debemus ex Cenſuris extremo loco oſtenditur: quam aliorum ſcripta, facta, dicta ita ſunt inquirenda, ut imitari poſſimus quæ fuerint laudanda. Denique admonent nos ut qui alios judicamus, ita præſtare ſe quisque debeat, ut alterius Cenſuram non cogamur expaveſcere. Et plane illa ejusmodi omnia erant, ut cum nec epiſtolæ nec orationes ſint: nullum locum accomodatius invenerint quam illic locari ubi ſi quibus viribus pollerent ea inter philoſophica monimenta conquirerentur. Sic caput illud exterius exactiſſime compoſitum jam & loquitur & olfacit & videt & audit, & ratione & ſenſu omni ex parte perfruitur. Agunt ſe non minus LACERTI & pectus totumque corpus exercent. Et eſt in illis vigor: certa & ratione trahuntur. Quæ enim ſtudii initio habita primum ſibi locum vindicat: quæ de diſciplinis omnibus, unde ad cætera divina & humana aditus eſt, loquitur: & cuncta rerum primordia perquirit & complectitur. Mox ſequitur Cinericia: inde de Spiritu ſancto: ac deinde de Circumciſione: tum de ſancto Stephano. De Aquinate. Et poſtremo loco Ratisponæ Germani, in Turcos incenduntur. Tanquam haud bene percipere poſſit & contemplari divina qui quod ipſe ſit primo ex Cinericia non intelligat. Et Circumciſionem vix deguſtet cui Spiritus ſanctus archana non repandat. Stephanus vero & Thomas tempora ſua ſecuti myſticis dei conceſſere: ubi Ratiſponeſi forſan eloquentia non

infe-

Landesbibliothek Oldenburg

inferior ultimam nacta sedem indicio est: quin omnis Christiana disciplina eo tendit ut impugnare nefarios fidei hostes: Imperium & Christi in terris fidem atque splendorem non modo tueri & propugnare, verum etiam propagare & late diffundere debeamus: cuncta loco suo consedisse. Inter funebres quæ Pii est pontificia dignitate prolata: Nelli & parentis; temporum ratione & splendore dicendi Saxoferratensi antecessere. Urbinatis quæ melle eloquentiæ omnium ingeniosissima cuncta concludat, & tanquam novissimo quod observant pictores perlustrata sint omnia sandaraco: posita est ultima. Et habet natura hoc ut sinistra manus lenior sit. Et in fœminis majore gemmarum splendore condecorata. Solaque ipsa manus est, quæ ad demulcendum & levissimum tactum sit accomodata. Omnis duri laboris immunitate donata. Quæ omnia in illa oratione utpote in levi brachii manu videntur esse collata. CORPUS ipsum & spirituum omnium officina: suas quoque rationes complexum novem librorum visum est numerum exigere, ut cum suis potioribus visceribus: Corde: Jecinore: Pulmone: Liene: Chiste: Aqualiculo: Diaphragmate: Collo: & Recto intestino cernerentur numerum æquasse. In quibus haud contenderim suo quemque libro pro tempore collocasse. Nam id nec expedit admodum lecturis: nec vis mihi videtur humana quæ hoc potuisset: In tanta temporum atque hominum quibus scriberentur confusione præstare. Cæterum suam quamque partem unusquisque liber ex visceribus omnibus rite visus est si modo æquiores censores esse voluerimus respexisse. In primo quæ ponerentur libro tanquam in ipso corde viscerum omnium Principe illustriores quasdam atque longiores decerpsi hac vel una ratione, quia multarum rerum & civitatum notitiam afferentes toto haud expediebat quanquam ne hoc semper admodum curavi evolverentur volumine. Secundus quas in gymnasiis scripsit habet epistolas: breves quidem & majore fortasse elegantia perditas. Tertii libri epistolæ permixtæ sunt. Quarto hæ ferme quæ cum primo secutus curiam continentur. Quintum librum curiales omnes sortitæ. Sextus ex Germania totus. Septimus in Tudertinis. Octavi Fulginatenses. Nonus laxato totius corporis intestino quodam anteactæ vitæ fœlicitatis perfluvio fœda calamitate consperfus infausti deplorat fata Tyferni. Et novem sunt musæ, quibus libri æquandi fuere. Et mari nonus Veterum de more qui fuit fœminis octavus dies lustricus erat: ut seu ipsum epistolare officium in corpore requiras: seu eloquentiam cum musis conferas, seu editionis rationem spectes: par fuerit in novem libros cuncta digessisse. Accedit quoniam post illam. Aliensem pugnam postriduanus, qui nonus est dies, infaustus semper fuit atque ociosus. Unde miserabilis illa apud Tyfernates incursa calamitas nonum libris numerum qui flætibus & mestitia pœne est plenus videatur efflagitasse. Historia sex libris ab illo distincta nihil disceptationis nostræ admittit, cum tamen & cruribus sit humanis a me (quæ de Brachiis nomen habet) non inepte fortasse comparata. Nam & totidem CRURA, partes habent & Brachium fortuna ut est principium omnium flexibunda: animi magnitudine surrexit validior, & ad summam pulchritudinem & majestatem evecta semper donec orientia majora fortunatioris divi Sforcia nati poplites succidere numina. In PEDIBUS quoque sua trutina adhibita: & qui pedibus constant carmina pedes octo distincta libris poposcere. Nam errat vagaturque per omnia Calliope, ut cum celsa sit illa arce sita totique volumini præsideat nullius partis præcipuam curam vindicasse sibi videatur: sublimis & inclyta Regina, unde octo reliquæ deæ carmina secum partitæ restim ductantes.

Landesbibliothek Oldenburg

ctantes mediam illam videntur ingenti tripudio & festivissima corona cinxisse. Et in pede tot partes sunt quoquo quot bis collatæ eundem sibi librorum numerum peperere: quibus si unusquisque liber paulo accuratius excutiant quamquam non admodum servata sunt, sed nec contempta spe ipsa subito liquebit cuncta convenire. Primi namque duo Perusiæ amores cecinere. Tertius idemque; quartus Pio; quintus quod & sextus Papiensi plurimum applausere. Septimus petit Germanos. Ultimo remeat: quos facetissima epigrammata risu & incredibili festivitate passim complevere. Sic singula Campani opera suum nacta in volumine locum & Campanam & hominem: immo hominem Campanam pulsantem efficiunt nova specie mirandum, ut exactioribus rationibus nec excussiori dimensione videantur edi, publicari, in manus litteratorum tradi potuisse. Nostra quædam auspicamenta & epigrammata passim deseminata. Ipsa quoque illius vita apposita, quorum nulla est reddenda ratio cum ita adhibita sint ut latus clausura tamen & a fœdo servatura contactu calcandi pedibus siccissimis marginis & aridi limitis ad vernantem pratum & semper amœnum vicem exhibeant. Una tua ad me epistola primo in folio tanquam faustissimum hujus litterarii triumphi vexillum in principiis est constituta, ut illa opera cuncta perlustraret, cujus hortatu virtute & reverentia in lucem essent vindicata. Cui Litterati omnes, non dubito, sui elegantia, tui studio, tanti fructus quem peperit recordatione charissima certatim jungent oscula. Nam quamquam devotioni indulsimus in præsens nostræ, ut secreta illis adscripta sint singula quæque opera: Tu tamen hujus tam mirifici laboris & tam gloriosissimi facinoris auctor unicus meritus es, ut honos tibi totus daretur. Et quæque fuerit apud studiosos hinc eruditio & hausta eloquentia tibi ævo sempiterno habeatur accepta. Vos maledici qui ipsi non magno parcitis Jovi: quorum suffusa veneno lingua atrocissima tristi conficit omnia tabe. Si vestra in me malivolentia Campano detrahere studebitis, nequissimi estis, si non aliis meritis, quæ nulla esse fateor: huic saltem tam maximo labori quo pœne obrutus sum pro vestra utilitate, honore, gratia, suscepto ignoscite. Nam testor immortalem Deum nemo tam sincerus tamque studiosus fuit, qui vel a me rogatus, credo præstolantes meum aliquid insigne erratum, in quo mecum cavillarentur, voluptatemque sibi mirificam parabant: auxilii quippiam voluit vel momento afferre, ut mea hæc unius impensa, meus hic unius labor apud vos non odium quidem & injuriam, sed benivolentiam debuerit, vel ab immanissimis promeruisse. Sin vero dente canino Campanum lacessere nulla mea injuria. Sed quid ipsi illo præstantiores vos ipsos habetis: audacia vestra enim nisi magis temeritas & petulantia, immo & insania maxima. Nam fatentur eruditi omnes (ego enim quæ a me in hunc dicta sunt ex alienis judiciis, qui non sum tam peritus censor pertuli) omnes ætates parem huic quemquam non progenuisse. Maxima quidem & celeberrima erit vestra tunc ingenii gloria cum Campano assequemini (sed quando?) pares prædicari. Quod si neque ulla in me malivolentia, neque ingenii æmulatione, sed vanitate quadam vestra & invidia carpere Campanum volueritis, perfidissimi, immanissimi estis & scelestissimi: quia Campanum virum tantum oratorum principem, philosophum acerrimum, poetam clarissimum laceratis. Sed exi Campane tandem. Nulla tam grandis tempestas & horrida tonat grando, quam pulsata tua non dissipet Campana. In summa jam æde sonum æthera, horum perditam frange audaciam. Obi intrepide, atque animo forti

pul-

Landesbibliothek Oldenburg

pulcherrimum certamen. In nugaces istos viros alienis qui accusationibus famam sibi aucupantur, & ex vanitate atque perfidia sua sibi lauream quærunt te transfer, ut te legant versentque manibus donec atra invidia disrumpantur.

Sic mea bis ternis constans campana sub ansis
Perfecta ex omni parte sonare potest.
Sic meus ex omni vir factus parte loquetur
Ætas quem poterit tollere nulla vetus.
Vos precor, o quisquis: placidos advertite sensus
Spero pertæsum dixeris esse nihil.

RURSUS AD LECTOREM

de Bellis & Editionis opportunitate.

MIRANTUR fortasse vestrum complures cur ita totus ubique exultem gaudio, tripudiis & cantu cuncta permisceam. Et fortasse vanitatem quandam in summa lætandi necessitate accusant. Videor ego rem mihi, lectores, tanta laude dignam & gloria tandem confecisse, ut socordissimi haberi me posse ingenii censeam, nisi in tanta rei sublimitate & excellentia plausu totus & festivitate efferar. Nec alia fuit olim decernendi triumphi his qui præclare bellum confecissent aut cum hoste aut cum gloria conflixissent quam ut gravissimos labores perpessos in provinciis gerendis publica exultatione demulcerent. Et omnem contractam angustiam effusissimo gaudio rebus bonis gestis aliquando diluendam ostenderent. Pugnavi ego quoque acerrime contra Barbaros, & tandem illis ejectis: rem latinam non modo sum strenue tutatus, sed amplissimam provinciam hanc cum laude illius ditioni & imperio adieci: ex qua & non vulgaris mihi debetur triumphus; & si vestra aut desidia aut invidia recusat, ego illum jure meo spectatissimum honestissime possum vindicare. Sed o utinam adversus Barbaros soli mihi pugnandum fuisset: neque tantam grandinem montana illa nubes in Italiam hoc anno effudisset. Horret meminisse animus. Et nescio, quomodo tantis rebus posteri fidem poterunt adhibere. Quæ olim gesta legimus scribentium studio evecta fuisse semper antea existimavi: faciunt autem hujus anni facta, ut illa fama sua multo majora credam extitisse. Aut ita superos statuisse ut qui litterarum gloria poteramus cum priscis contendere bellorum etiam magnitudine & rerum maritimarum admiratione inferiores non inveniremur fuisse. Et qui insignis & memorandus litterarum propagatione & hujus nostri Campani editione futurus esset annus: bellicis quoque tumultibus & armorum fremitu in aures posterorum posset personare. Nam cum Carolus rex Francorum mortuo Ferdinando animum ad regnum Neapolitanum quod ad se spectare de vetere controversia prætendit recuperandum applicuisset: Neque impetrare ab Pontifice nostro Alex. VI. max. potuisset: quo minus Alfonsum regni corona donaret: armis jus suum vindicare statuit. Ita sollicitato Principe nostro Mediolanensi illum ne transitu per Insubres prohiberet: Circiter triginta millia hominum exercitu contracto: Columnensibus ceterisque ejus factionis viris potentissimis sua stipendia secutis,

Landesbibliothek Oldenburg

ſecutis, vulgata opinione quæ regnum hoc acquiſiturus eſſe quo ſibi in Turcas facilior ac tutior expeditio foret in Italiam incredibili & phanatico quodam populorum omnium ſtudio cum Principe Salerni apud illum exilium degente pervenit. Et de belli ſumma longo in Aſtenſi civitate conſilio habito cum iam tepuiſſe tam fervida cepta autumarent. Jamque in Gallos carmina circumferrentur. In Forlivienſes primo, ubi Florentinorum & Alfonſi Duce Calabriæ Ferdinando Imperatore copiæ opperiri illum videbantur. Mox in Ceſenatenſes mira celeritate contendit. Et paucis tandem non multo tempore commiſſis prælliis: nonnullis oppidis direptis incenſisq; Florentinis imperata facere non renuentibus Piſanis in poteſtatem acceptis & libertati redditis tanquam ſubitum fulgur in Latium expugnatis Viterbienſibus penetravit. Circum menia urbis intra quæ Ferdinandus Proſpero Columna in re bellica ſummæ auctoritatis viro ab Pontifice ad occurrendum furori exercituum, in Vaticano retento ſe receperat aliquandiu ſub ipſo natalis Domini MCCCCXCV. die demoratus: tandem primo ipſius anni, die & hora in vigilia Circumciſionis ſolo Aſcanio ex prioribus omnibus comitante, Romam per fluentanam cum exercitu ingreſſus eſt. Ubi circiter menſem rebus deliberandis, obedientiæ Pontifici exhibendæ: Luſtrandis divorum penetralibus immoratus ſub ipſis denique Februarii kalend. abducto magni Turci furore qui apud Pontificem obſervabatur: Valentino Car. obſide: qui mox ex Veliternis remigravit, Neapolitanam expeditionem magno animo permiſſis copiis mira celeritate obivit. Atque ita ſuperatis inacceſſis motibus: expugnatis munitiſſimis arcibus: Sancto Germano in poteſtatem redacto, dedente ſe Cajetano populo: Averſa: Capua: imperata faciente ad ipſa Neapolim menia quintodecimo ex quo urbe moverat ſe oſtendit die. In qua cum Ferdinandus rex a patre jam pridem, qui regno odio populorum exceſſerat dictus recurreret: neque a civibus admitteretur cum exercitu: ne una Gallis prædam irent: deſperatis rebus: preciosis abductis, rebus omnibus reliquis incenſis in arce ſe recepit. Quas cum acrius Galli obſidione premerent non ſiſus Germanis cum Hiſpano tumultuantibus cuſtodibus claſſe Aenaria inſula quæ fide ſingulari nunquam Gallum admiſit petita non multa oppugnatione deſtituit. Quod ceteræ totius regni arces partim Aragonenſi odio, partim timore Gallorum ſecutæ in fidem Caroli ne ipſo quidem expectato nuncio certatim ſe dedidere, ut tunc auditum ſit totum regnum occupaſſe, cum vix illud attingere potuiſſe arbitraremur. Hic paucis diebus urbi componendæ: oppidorum civitatum præfectis dicundis: magiſtratibus decernendis: vectigalibus recenſendis: etiam aliquot celebratis ludis & Veneri operam data, ubi quievit Carolus impiger, ut qui in celeritate victoriam præter Gallorum morem conſtare duceret: ſpe totius Italiæ potiundæ concepta, ratus ſi Mediolanum oppreſſiſſet, facile reliquæ Italiæ imperio ſe potiturum ſubito ardore contra Principem noſtrum, quem jam implicitum bello Aſtenſi adverſus Aurelienſem Ducem cognoſcebat curæ Salernitani Neapoli relicta regreſſus: Per abſentiam Pontificis qui Peruſiam conceſſerat illius colloquio non impetrato in Parmenſes uſque ex itinere Tuſculanis direptis ſub ipſis Septembris calendis pervenit, ubi coactis Mediolanenſium & Venetorum copiis in prælium conſertis manibus bipartito exercitu deſcendens cruentiſſima utrinque pugna ad forum novum in Tarriglera conflixit. Qua pugna vix evadens humanitate Italorum ſuis in Aſtenſi ſe ægre difficulterque coniunxit. Quo cum copiæ quoque noſtræ ſe contuliſſent & illi pro defendenda Novaria, quæ ad illos majori ſpe quam ſuc-

Landesbibliothek Oldenburg

cessu fide defecerat: nostri pro recuperanda ea urbe acerrime instarent: ubi aliquot consumpti sunt menses: tandem fœdus Rex & Dux fame Novaria confecta, æquissimis conditionibus percussere. Ut quamquam & Ferdinandus interea regnum totum solis prope arcibus Neapolitanis Salernitano incluso Gallorum nomen servantibus, quæ quoque dedendi tempus sciverunt: in fidem rursus recepit. Et Carolus trans montes in suam Galliam soluto exercitu tam secundis bellis in ventum abeuntibus ferre se feratur: Totaque Italia iamiam Gallorum excursionibus & impetu liberatum iri videatur. Non possumus tamen non tantorum malorum angeri recordatione. Et si cuncta cum temporum brevitate: Itineris longitudine: hyemis difficultate conferantur. Vix ipsi qui interfuimus, poterimus tam exiguo temporis spatio attonita adeo tota Italia fieri potuisse credere. At mirum est quomodo fata tulerint, ut meus hoc anno & his ipsis in lucem diebus Campanus exiret, ut credas aut & hæc minime sydera curare aut in vita non semper oportere certam rationem & consilium rebus omnibus exquirere, cum se multa ultro sic offerant, in quibus non maiorem opportunitatem vel diuturna deliberatione potuisses desiderare. Nam cum presserint patriam suam immanissimi barbari, vir qui acerrimus barbarorum hostis fuerat, ubi illi excesserunt, & licuit jugum excutere visus est, cervicem in plausum & jucundissimos cantus erigere, & pro percusso saluberrimo ab Principe meo fœdere pulsandam campanam ad celebritatem festum decus & gloriam excellentissimi Ducis nostri Ludovici meis auspiciis & virgini auxiliari per populos, per urbes extulisse. Vos ergo omnes Litterati plaudite mecum: & lætitiam pro tanto Numine partaque tandem vobis quiete, festivissima campana exhibete.

Serta jam tandem populi per urbes
Ponite & portis hederas virentes
Floribus conspargite cuncta lætis
Edite cantus.
Litterati concelebrate festa
Plaudite & solemnis eat beata
Hæc dies qua tam radiavit amplum
Lumen in orbe.
Ecce Campanus Latii decus, qui
Eloqui tot diluit per annos
Extulit sublime caput sub axem
Munere nostro.
Eruditi omnes jubilate: nam quid
Maius ætates genuere nunquam
Unus hic omnes quatiens se in arce
Ipse locavit.
Unus inter philosophos coronam
Retulit dicendo: fuit nec ullus
Altius qui surgeret: aut Ducum quæ
Prælia scripsit.
Quid poli toto potuere mundo
Edere hoc illustrius: hic in omni
Summa scribendi genere obtinebat
Culmina solus.
Linquite o meste tumulum Camene
Pulvis illic exiguus: per omnem
Splendidus nostra ille ope post tot annos
Evolat orbem.
Principum aulis Pontificumque vivet
Sempiterno non periturus ævo
Factus immortalis obibat ille
Qui prope totus.
At preco: Campane nihil querare:
Neve succense mihi quod minore
Exeas quam par fuit e tenebris
Consitus arte.
Plus homines quam jam potuere vires,
Et quod e tanta tibi nemo turba
Solius virtutis ego peregi
Captus amore.

Dive Campane.

MI-

MICHAELIS FERNI MEDIOLANENSIS

In Joannis Antonii Campani, Viri virtute illustris, Poetæ & Oratoris Clarissimi, a se editam Vitam

PRÆFATIO.

QUAM magna, potens & sublimis virtutis sit gloria, facile ostendit, quod illius laudes præconiumque nulli hominum unquam recusavere: Et quo quisquis præstantior inter mortales & virtute ipsa ornatior se præstitit complures ad illius gesta: dicta: scripta celebranda accessere. Hinc vir ille præclarus Plutarchus virorum illustrium vitas, quæ memoria digniores viderentur præscribendas sibi delegit: virtuti illorum uberrimum præmium daturus: si æternitate suis scriptis donarentur. Nostri postea in latinam orationem illas vertere. Eo omnes certe consilio: quoniam intelligerent illorum exemplo reliquos ad virtutem capessendam excitatum iri. Sic nullam ætatem futuram esse: quam viri æternitate ob præclaras res domi: militiæ: pace: bello: gestas digni non illustrarent. Inter quas quidem Plutarchus ille plus rei bellicæ & militaribus viris indulsisse videbatur. Varrinus vir unus mea sententia in hac nostra facultate doctissimus, Platonis & Aristotelis ex integro conditas ad calcem videtur locasse ne nobis viri quoque disciplinis illustres: quoniam aliena vita nobis perhibetur esse magistra deessent: Quorum contemplatione nos quoque ad philosophiam & bonarum litterarum studia erigeremur: erecti incenderemur: incensi proficeremus: proficientes laudari ipsi aliquando & virtutis lauream gestare pariter promereremur. Illius ego exemplo videor operæ pretium facturus: cum in lucem Campani opera tanto labore vendicarim: hoc quoque si tam probatissimo sudori accedat: ut illius vitam tradam posteritati: Res certe ingenio maior meo. Sed quam mea in illius virtutem pietas non finit me refugere: tanto ampliorem consecuturum laudem spero: quanto imbecillior animo vastiori pro virtutis preconio provinciam gravissimam non expavero obire.

AD LECTORES. In Vitam.

PARCE precor maledictis lector: libet paucis te compellare. Scio iam quid accuses Panægyrim me celebrare, non vitam condere: hoc reliquos vitarum scriptores non tam non observasse: quam tanquam alienum ab instituto refugisse. Censen me Campani vitam viri tanti sine laudum intersultatione perscribere potuisse? Quid Tranquillus? Quid Julius Capitolinus? Quid Lampridius? Quid Helius Spartianus? Quid Plutarchus? Quid Erodianus? Quid postremus noster observarit Platina haud ita nos fugit. Quorum & si non omnis fortasse a nobis prorsus abhorruit: Ego certe aut genus hoc scribendi novum nunc nuper attuli: aut effeci ut qui inter cæteros Campanus non esset: stilo quoque absimili celebratus ad posteros posset pertransire. Tu ut voles pro arbitratu percense: nam tibi suffragium supposcens pallium trahit nemo. Id tamen sedulo si introspexeris fassurum te non dubito: nihil me præter veritatem omni hac lucubratione attulisse. Ac ve-

Landesbibliothek Oldenburg

reor magis, imo nihil addubito : multa dedisse silentio : plura etiam minus quam res exigeret ipsa decore retulisse : non desines increpare. In altero quoniam nec interfui cum vixit : nec omnes unius hominis vitam : gesta : dicta : facta singula potuere pernoscere minus judicabor peccati admisisse. Alterum autem ingenii tenuitas facile poterit excusare. Ego nunquam tam abalienati animi, nec a recto mei iudicio absens fui : ut quod plerique omnes vel modice litteratuli de se sentiunt : ipse luculenter aliquod sperem edidisse. Et plane nulli dubium rebus omnibus orationis splendorem dignitatis plurimum atque majestatis addere, & sæpe incondita gesta scriptoris claritate venustatem & gratiam acquirere : ut mihi videar circumsonantes Campani manes de me quærentes semper audire, quæ temerarie illius peractæ gloriam vitæ ausus fuerim stilo tam rudi impudenter attaminare. Vestra hæc viri eruditi fuerat provincia. Verum date veniam si prærepta : Nam quam vos de vestris benemeriti Campani studiis memoriam negligere videbamini : eam ego non sum passus utcumque fas fuit in illius iniuriam, & vestram notam diutius contabescere.

Contra detractores ad Campani gloriam.

Malæ quot linguæ lacerabunt labores
Tuæ Campane vitæ gloriam nostros
Continentes : quibus magis sapit nihil
Quam aliorum rodere scripta : qui nunquam
Aliquid ipsi protulere, in quo valeant
Sua errata recognoscere : Sed cave
Tu quoque nefariis, quem non abstinebunt
Ausibus impetere : sicut perfidia est
Eorum, ut soli videantur adhibere
Ad omnia nasum : veteres : non quoque nostri
Absque calumnia ; sed illa suprema
Blatterantium facere floci gloria
Ineptias virum : præclarus triumphus
Ex fero semper ille qui paritur hoste.
Meo vive munere Campane : vive :
I vagus populos, vagus per urbesque :
Redite ad heliconios latices deæ
Simul quæ occideratis simul erectæ
Bonis plaudite litteratis Camœnæ
Apollo ductet choros iterum vestros :
Caballi : vatum : celebretur decusque
Inter orandi Patrum graves coronas :
Et omnis orbis repetitos honores
Audiat : ac in excelso refulgeat
In titulos nostros sublimis gloria cœlo.

DIVO

Landesbibliothek Oldenburg

DIVO ∴ SUO ∴
JOAN. ANTON. [1] ALEXANDRINO

Patrum optimo, Cardin. meritiss. summo utriusque Referendar.

∴ *SACRUM* ∴

PER MICHAELEM FERNUM MEDIOLANENS.
EX PIETATE.

POSTEAQUAM in hanc vitam, & hoc quod undique patens & apertum prospicimus cœlum editus sum Pater Reverendissime (accusent quantum velint: qui me gloriosius de me fari judicabunt) semper id ego sum conatus: vivus solum ut viverem: functus superstes esse aliquando possem. Quod unum cum sæpe quomodo præstare possem cogitarim: præterquam clarorum virorum præsidio: Virtutum suffragiis: & litterarum luce non inveni: Itaque quantum humana permisit imbecillitas: quantum angustiæ rei domesticæ passæ sunt: quantum astra nobis affulserunt: si cætera exiliter & presse hactenus consecutus sum: hoc certe uno fœlicissimum me semper judicavi: quia tu in hac alma Terrarum Principe Roma, hac nostra tempestate, & hoc ætatis nostræ curriculo extares: qui virtutibus omnibus ipse quidem longe præditissimus quoscumque audias ad litterarum studia: ad bonam virtutum frugem capessendam anhelare consiliis: opibus: auctoritate: officio non desinis pientissime tanquam e medio cœno manum porrigens attollere, erigere, sublimare. Quod cum quotidie facias: sentiatque optimus quisque quanta charitate se complectaris. Ita tamen cavisti, ut malis occulte auxiliari, confovere, juvare: quam publice beneficus prædicari: conscientia beneficentiæ, quam præconum aura & populari plausu gloriosior. Quamobrem intelligo & mihi a diis immortalibus firmissimum virtuti: si modo illam totis viribus complectamur: in te esse propositum præsidium. Et jam charitatis in me tuæ cum consiliis privatis & monitu sapientissimo: tum vero præclaris laudationibus & publico suffragio signa spectatissima elucent: Hortatus sæpe judicialia hæc subsellia forensemque actionem: quibus me me prope pollui censes, dimitterem. Totumque me philosophiæ studiis, & sacrarum litterarum cognitioni traderem. Mox apud Pontificem ultro ita me commendaras: ut nisi Principum, in quorum manu (proh dolor!) hodie res est sacra: libido obstaret: in pulcherrimum vitæ sta-

[1] *Joannes Antonius de Sancto Georgio*, patria Placentinus, vetusta nobili gente *Sangiorgiorum*, publicus Papiæ Legum professor, & Sancti Ambrosii majoris Mediolani Præpositus; Alexandrinus Episcopus primo, tum Rotæ Romanæ Auditor, & demum Cardinalis ab Alexand. VI. Pontif. renunciatus est. Falso itaque *Fernus* homo Mediolanen., amplissimum virum *compatrium suum* appellat, qui revera Placentiæ lucem videbat. At ignoscendum *Ferno*, quum & in ejus Cenotaphio in D. Celsi Templo Romæ extanti legatur:

HIC SEPULTUM EST CORPUS R. D. IO: ANTONII DE SANCTO GEORGIO MEDIOLANENS.

Sed *haud miretur Lector*, Oldoinus ait, *Mediolanensem Joannem Antonium fuisse appellatum, cum revera fuerit Placentinus, ibi enim qui Epitaphium illud scripsit* (idem de *Ferno* dicendum) *visus est perspexisse ad Mediolanensem Præposituram qua ante purpuram fulgebat, & cujus denominatione etiam Cardinalis per ora mortalium volitabat*. Vide laud. *Oldoinum* Tom. III. pagg. 167. Ceterum hæc Epistola Libris de *Ingratitudine fugienda* a Campano conscriptis, præfixa est.

Landesbibliothek Oldenburg

tæ ſtatum collocaſſe me videretis. Morula opus eſt: Et hanc altiſſimus (ſpero equidem) in melius fortunabit. Interea ego ne ab animi propoſito mei vel momentum abſcederem Campani Epiſcopi Aprutini Oratorum, qui unquam fuerint poſt unum Ciceronem facile Principis monumenta non minori impenſa quam labore meo & ſudore maximo edenda curavi. Qua una re videor mihi tantum ſtudioſis eloquentiæ & bonarum litterarum cultoribus conſuluiſſe: ut jam quem alium æmulentur: ad cujus eloquentiæ ſtilum ſe componant: ſi Campano noſtro, vel minimum intenderint quoquo in ſcriptorum genere non ſint quæſituri. Jam præceptis elegantiæ latinæ tota referta videtur Italia: dum ſe quam maximo quisque præpollere ingenio nititur oſtentare. Nemo tamen a natura conſecutus hactenus: ut ſimul & docere & præſtare idem potuerit luculentiſſime. Campanus vix dum xxx. natus annum: eam famæ celebritatem Rhetor Peruſiæ profitendo ſibi tota in Italia comparaverat: ut Principum jam quisquam non eſſet, apud quos illius nomen ſanctum & venerabile non haberetur. Quorum res geſtæ æternitati ab hoc uno: cujus victura monumenta jam tum perſpectum habebant commendari non expeterentur. Hinc illa fuit eximia Balionum in hunc charitas, apud quos complures: ut erant illi nobiliſſimi populi Peruſini Principes magno honore habitus annos conſedit: quoad in urbem auguſtioribus fatis doctiſſimi cujusque præſulis precibus allectus eſt. Hinc & illa in omni vita Ferdinandi ſumma Alfonſi, Coſmæ, Petri, Juliani, Laurentii, Federici, Sigismundi, Patrum, Pontificum, reliquorumque Italiæ nunc Principum benivolentia. Huic quantum perſpicere datur, & hi recenſent: qui illi arcta familiaritate copulati extiterunt: ocio & deſidia nihil deteſtabilius fuit: Itaque cum animum ad ſcribendum aliquid, quo & cæteris mortalibus proficeret: & ipſe nominis immortalitatem: quod qui non quærit dignus eſt ipſe nunquam vixiſſe, conſequeretur: publicis ſicut ſuſpicor in herilem familiam excitatus injuriis De Ingratitudine fugienda: libros tres conſcripſit: Opus imprimis quidem ipſum novum, & ex penitiſſimis philoſophiæ adytis hauſtum & undique divinum neſcio quiddam ſententiarum ſublimitate ſpirans: & quale non junior ille, ſed annis & conſilio maturus divorum quispiam quos noſtra religio præcipuos colit evigilaſſe videbatur. Oratio ipſa ſonantiſſima & antiqua omnia: Induſtria in conquirendis exemplis: ſed quibus? mirificentiſſimis & quadrantiſſimis, plus quam humana. Græcos imitatus in uno hoc diſputationem texuit: In proponendo nihil exuſcitatius: cuncta perveſtigat: acer meditatur & profundus ubique. In colligendo: partiendo: diſponendo: terſus, nitidus & integer. In revincendo: confutando: concludendo: comis imprimis ſemper atque jocundus. Alioquin vehemens & erectus fide veritatis & auctoritate conſpicuus. Nihil publici juris: nihil deſyderatur privati: rerum & exemplorum copia & ubertas quanta obſtupeſcas: In alium quemquam non invenias. Acutie ingenii qualem poſteri in ſuos requirent: non progignent ſæcula: illi non invenient. Hoc ego tibi pater ampliſſime quando pro tanta tua in me pietate quid referam habeo vix aliud nihil: & minimum inter ingratos habet ille locum: immo inter ingratos habendus non eſt: niſi gratiſſimum ſe præſtare, illum etiam contenderim: qui & referre beneficia cupit: & refert quanta maxima per ſe poteſt. Neve quid obliviſci me tuæ dignitatis putes: & laborum noſtrorum in tam multiplici & averſa fori exercitatione partem agnoſcas: præter cætera de veteri edentium ritu dicare ſtatui: doque votive dicoque. Unum me hercule ex omnibus illius operibus

Landesbibliothek Oldenburg

ribus tibi hoc convenire cum cæteris, quæ ad illud idem ſcribendi genus ſpectare videntur adiectis judicavi: Quod & ſi primarium tibi Cæſarei juris atque Pontificii extiterit ſtudium ſemper: quod in Principe tam glorioſum & illuſtre eſt, quam neceſſarium: In quo adhuc tibi mortalium nemo pedem conferre potuit. Dixiſti tu ſæpe tamen cum ſummo auditorum plauſu: & in his humanitatis ſtudiis longe floruiſti: ut ampliſſimam inde laudem quoquo etiam die: neque apud erudaſtros, conſequare. Et tuum doctrinæ diſciplinarumque & inſtitutionis humanæ fœtum ingenium: Indefeſſæ compoſitiones: quotidianaque per aſſiduas concinnationes annotamenta: hunc maxime edocendi humani generis morem, & hæc ad eruditionem animantium omnium: domi & in umbra: ab foro & ambitu conſcripta documenta: in diſſimilibus ſtudiis cognatione effectuque comparili videntur expoſcere. Accedit quæ ipſe ab hac ingratitudinis fœditate ſemper abfuiſti: qui non tam referre, quam concumulare beneficia omni vita contendiſti, ut nemo te glorioſius vexillum hoc adverſus perfidos munificentiæ & liberalitatis hoſtes poſſit protendere. Porro qui cogitationum mearum dux ſemper & moderator extitiſti: dignus videbare, cujus Sydus Numenque cunctas meas lucubrationes deberet tanquam face cœleſti præluſtrare. Lege pater ampliſſime, quæ tibi a tenebris & interitu arrepta exhibet ſervus tuus Campani opera. Nam auſim dicere poſt peractos dijudicando orbi: & re chriſtiana liberanda labores: ad quod tua ſola divina virtus te jam pridem aſcivit: hac una lectione gratius nihil: ſanctius: jocundius poterit contingere. Vale ſimul pater Candidiſſime: unicum cumulatiſſimæ ſapientiæ naturæ opus. Et ad tuum Michaelem compatrium tuum: addicticium mancipium tuum, quod facis: Mi Dive: ſpes mea unica: aliquando reſpice.

AD EUNDEM.

Dive procelloſi librator maxime mundi
  Accipe Campani ſcripta beata mei.
Ingenium, cujus ſuperarunt ſæcula nulla:
  Ulla nec æquabunt poſtera quæ venient.
Inter philoſophos naturæ archana tenebat:
  Ille lyra princeps: ille ſolutus erat.
Ibit in ingratos galeatus te duce tandem:
  Et quæ concoxit fervida bella geret.
Publica florebunt docili moderante magiſtro:
  Ornabit thalamos gratia priſca novos.
Thrasmenique lacus ſtantes luſtrabimus oras:
  Et veterum cenſor quilibet eſſe poteſt.
Gratia ſit ſuperis: noſtro ſudore legetur
  Qui modo Campanus pœne ſepultus erat.

NU-

Landesbibliothek Oldenburg

[1] NUMINI SUO

Salutaris Urbanæ Crucis Antistiti Maximo [2] *B. Card. Amplifs.*

Pro .·. Meritis .·.

MICHAEL FERNUS MEDIOLANENS.

JAM pridem, PATER REVERENDISSIME, flos illæ linguæ latinæ & dicendi ratio : & quicquid nobis vivida vetustas charis posteris annixa fuerat demandare obmutuisse & hominum seu nimia simplicitate : ut qui phaleris orationis bonum recte loquendi usum religiosiuscule contemnebant : seu Barbarorum injuria : qui cum imperio Latii sermonis candorem confundere depugnarunt, concidisse videbatur. Cum ad nos tanquam alterius orbis homines denique respexit omnipotens : Et tantam miseratus pius & misericors dominus jacturam novum condere sæculum : Romanumque imperium, & litterarum splendore excitare : & in pristinum fastigium: lumen : auctoritatemque reponere statuit. Primo in pulcherrimum totius orbis hominum divorumque domicilium terrarum Principem Romam e Galliis Pontifices devocavit. Inde præclara virorum ingenia : altera imperii Christiani lumina : veterem quæ litterarum situm squaloremque excuterent de summo Cœli cardine : quasi passa in Italiam totam manu : parvo temporum regionumque intervallo dispersit : Ut non tam non superari nos ab antiquis cognosceremus : quam quomodo posteri nobis possent æquari desperarent. Alios ergo rei Latinæ Latiæque supellectili curandæ præfecit : ut Vallam : Tortellium : Domitium : Varrinum : Sypontinum : & unum postremum Nestorem Dionysium virum religione spectatum : Quorum fuit in inquirendis & Grammaticæ & pudicæ elocutionis præceptis, & interpretandis Poetarum abstrusis sensibus diligentia tanta, quanta ne major quidem ab ipsis rei latinæ auctoribus impensa. Alios concinnandis poematibus addixit : ut Philelfum : Boninum : Tyfernatem : Carmelitam, & alterum postremum Platum Platinum virum gracili in corpore : ingenio amplissimum : Quorum tantus splendor in carmine fuit, ut ipsum incinuisse in Italiam Apollinem sublimi de vertice Parnasi : credendum si fabulis, videatur. Alios historiæ & fidei rerum maximarum ubique gestarum posteris demandandæ incumbere dedit ; ut Simonetæ : Aretino : Blondo : Platinæ : Georgio Merulæ : Qui tanta in recensendis Principum nostrorum sæculorum gestis majestate : & orationis cultu tanto cuncta expresserunt, ut nemo ipsorum lectione non capiatur. Alios in philosophia : & salibus ex ipso disciplinarum penu : salebrosisque exolvendis & explicandis fabulis : quarum cœcitate profundi poetarum sensus turpi ignoratione latebant, excubare voluit, ut Petrarcham : Poggium : Bocchacium : Quorum si monumentis paulo exsuscitatius intendas spiculis omnia plena & eruditione invenias. Alii tanquam in metallum & lapicidinarium ergastum damnati transferendis græcis : & Atticarum

[1] Epistola præfigitur *Orationibus Campani*.

[2] *Bernardino* nempe *Caravajal*, natione Hispano, patria Placentino, Episcopo Carthaginiensi ab Innocentio III. dum Hispanicam Legationem obiret inter Presbyteros Cardinales cooptato, sub titulo primum SS. Petri & Marcellini, deinde Sanctæ Crucis in Hierusalem. Romæ Ann. MDXXII. migravit e vita. *Ciaccon.* Tomus III. pagg. 184.

Landesbibliothek Oldenburg

carum traditionum in hanc noſtram rempublicam litterariam importationi inſudarunt; ut Lapus: Donatus Aciarolus: Marſilius: Politianus, & ex his quos commemoravimus complures: Quorum translationes quantum lucis nobis attulerunt, ignorat certe nemo. Unum denique Pium in terris Principem ſummum eſſe voluit, qui ibi cuncta dominaretur: & ſupra humanum captum ingenii fœlicitate in cunctis præſtaret: Pium, inquam, unum Pontificem II. Maximum unicum Romanæ linguæ ſplendorem; in quo rerum omnium ſcientia ſumma: traditionum latinarum caſtitas ſumma: ſumma obſervantia: cum ſummo totius orbis imperio: quod utroque illuxit in Cæſare: longe lateque promicarent. Tum velut certus fatorum ſic depoſceret ordo: ut qua quisque Princeps virtute clariſſimus inſignitur ea præditiſſimos viros tunc quoque aſtra progignent. Ne Pio alter Cicero deeſſet Campanus eluxit: Vir & hic quidem Arpinas obſcuris ortus Cavellis emicuit: Cujus fortuna viventi minor: Ingenium certe par: in morte calamitas prope ſimillima fuit: At in quo fortuua hebetior fuit: non illius conſilii improbitas: aut liventiora merita prohibuere. Ipſa mors Pii tam inſperata intercepit, abſtulit, deraſit omnia. Scripſit Cicero in philoſophia multa: Multa ad forenſia contulit negotia. Multa ſcripſit Campanus & in philoſophia: & quæ non minori gloria: maiore dignitate, & ſanctiori conatu intra ſacroſancta veſtra recitavit ſubſellia. Et ubi plus intumuit Cicero, unde ampliorem conſecutus famam: in eo dicendi genere ætates reliquas ab ipſo Cicerone idem Campanus ſuperavit: ſpem æquationis cæteris eripuit. Nam cum omnia præclara ſint ſplendide & luculenter a Cicerone ſcripta: in orationibus tamen tantum exurgit attolliturque ſublimis & arduus, ut ipſe ſibi impar ſeipſo maior efferri videatur. In cæteris frugali eloquentia contentus limatus emunctus: in iſtis redundans ſonorus & magnificus. Campanus limpido de fonte tanquam per calculos lucidos fluens: compoſitus: integer: renidenti ſtilo, venaque excuſſa; quamcumque aggreſſus eſt materiam: eandem divina eloquentia ſua ſalibus & tinulo curſu illuſtravit. Cum vero aut de diis immortalibus: aut de diſciplinis: de ritibus chriſtianis; denique panegyricum aliquid commolitus de laudibus hominum eorumque aut vivorum aut functorum pro ſuggeſto dicendum: tam grandis, & auguſtus naturalis, & proprius, editus eſt: ut ipſum prope eundem non agnoſcas. Nihil illi accerſitum; Turgidius nihil: nihil iactantius: ad ambitionem elaboratum: Nihil populare & plauſibile: Exemplis dives: Inventione admirabilis: Amplificationibus acer & collectus: in repetitionibus non nimius & ſemper varius: Utilis & ad efficiendum potens: ubique perſpicuus ſententiarum gravitate refertus: ubertate locorum venuſta & optabili quantus ab illo ipſo Cicerone alius non auditus, & illo quoque uberior & acutior ſæpe iudicatus. Orantem nemo unquam audivit quem ſonantia illa valido latere, & antiqua non rapuerint verba. Stabat ſolio immotus ſtupidus oratorum maximus hic cum pro ſacris diceret orator facundiſſimus nunquam interituræ memoriæ Pius. Stabant quique doctiſſimi viri: ut cum hic diceret ne minimum quidem hiantiorem halitum poſſes audire: & plane faterentur omnes gemina altera mundo lumina illuxiſſe, quorum alterum in litteris & imperio principatum teneret: altero majus in litteris quicquam natura producere non poſſet. Verum quid ego hæc tandem? Horſum certe omnia Macte virtute pater Reverendiſſime ſpectant, ut intelligas Campanum oratorum omnium quos priora ſæcula audierint: aut poſterio-

Landesbibliothek Oldenburg

ra ferent maximum extitisse : omnibus numeris absolutissimum . Et me pro virili bonis oratoribus, qui huius vestigia ingredientur non mediocriter ad bonam frugem capessendam hac monumentorum illius editione consuluisse . Ex quibus votas Numini tuo pridem Orationes jam tandem tibi exhibeo. In quo cum ad cæteros quoque deos certa sit hostiarum observatio : nihil unquam omni vita rectius a me factum esse cerno : dum Tutelæ tuæ disertissimum oratorem subiicio : qui ipse maximus gravissimusque nostræ ætatis orator habere : & quem audii ego : inter patres totiens maximis de rebus amplissima cum laude concionantem : ut quod referunt cæteri in Campano ipse in te sæpe fateri possim demiratum esse . Addam vero illud, quod in te plus sacrarum rerum cognitionis : & inter theologos omnium consensione haberis princeps, atque ipse quidem summus. Qua re ita facundiam a natura tibi ingenitam : arte & studio ad ultimam tersiciem deductam sacris sententiis quasi flosculis & lectissima gemma decoras refarcisque , ut æmulentur boni : invideant mali : assequantur nulli . Tua in me pater amplissime tanta spe quadam & virtutis expectatione effulsit benivolentia tuaque in me tam maxima extitere & quoquo polliceris die beneficia ; ut exiguitatem oblati muneris : utpote exile quoddam papyri atrati involucrum cum cogitem totus obtutu tuo confundar , & mei vis compos consistam. Mox cum Campanum qui intus mirandum sonat dimetior mihi redditus e vestigio reficiar , quod ille ingentem se exhibebit & redimet utilitatem papyri præclara illius eloquentia gratiamque sibi undique per se comparebit. Tum molla Diis pauperes sæpe constat litasse. Et sunt superis minima grato, quæ exhibet animo egens, inops, æque ac maxima, acceptissima. Tu maxima ex parvis qui par diis tam dare quam potes efficere hoc hylariori fronte has orationes excipies , quo & magis illa Campani præstantissima sit virtus promerita . Et ego litterario hoc munere, quod ex Acherontis manibus & medio prope lætheii gurgitis haustu ad superos vindicavi : nihil tibi & cæteris mortalibus maius, si non auro & gemmis : stili candore & orationis elegantia : meaque & in te & in doctos homines fide & observantia certe afferre potui. Vale & ex commendato commendatissimum tuum Michaelem servulum tuum clitellarem habe.

E I D E M.

Ecce beata dies tanto mihi parta labore:
  Campanus nitidum protulit ecce caput.
Iam tandem superos & clara cacumina mundi:
  Deserto repetit gloria celsa stygæ.
Quæ fuerant olim tanto celebrata nitore:
  Cedent Campano scripta minora tuo.
Se tibi vel functus devovit Maxime Patrum:
  Qui tuus in vita quippe futurus erat.
Iudice te populos penetrabit tutus & urbes:
  Conferri poterit vix puto iam Cicero.

Landesbibliothek Oldenburg

[1] PIICOLA MICHAEL FERNUS

Piisei Campani Restitutor, Piccolomino [2] F. Card. Reverendiss. Auspici suo, pienter reposuit.

NON possum satis demirari, Pater amplissime, in tanta librorum impressione quæ tanta oblivio: quæ tanta nescio dicam negligentia, an bonorum ingeniorum liventia nostrum Campanum inter latebras: in obscuro desordescere: oblitterari: & prope deperire pateretur: alterum certe nostri ævi decus & ornamentum: Unicum vivacissimi ingenii & eloquentiæ: non dico rarissimæ, verum post unum Ciceronem nunquam postea auditæ: & quale posteri requirent in suos: exemplum ab natura: & diis immortalibus ad ostentationem potentiæ suæ & delitias in mortali corpore uno omnium virtutum concumulandas proditum. Heu desidia: heu livor! Equidem nulla admiratione capior, cum cogito tota præclara veterum monumenta concidisse: quibus non solum res latina illustrari poterat: Verum etiam quæ si extarent multarum rerum cognitionem nobis afferrent: sicut Livianæ Decades: Sallustiana historia: Trogi Pompeii: Q. Curtii: Fastorum Nasonis, multorumque aliorum pars bona: quoniam constat formas has nostras litterarias nondum in lucem tunc prodiisse. Et erant omnia ingenti comparanda nummo: ut is inter speciosissimam divitiarum ostentationem maiores crederetur conflasse, & prope regias opes: qui numerosiorem bibliothecam congessisset: Et potuere bella & impetus Barbarorum multa delere. Nosti tu hæc omnia quotiens non libris modo, sed cæteris etiam opibus spoliata fuit Italia. Cæterum longe dispar Campani ratio. Nemo illius scripta non admiratur: non inter penitissima scrinia Thesauri loco recondit. Et dum discerptum unusquisque illum sibi asservant: membra plusquam impie & immaniter divellunt: corpus unum non curant. Nemo bonus litterarum cultor, nemo virtutis studiosus propagator: nemo ingeniorum illustrium verus amator illius gloriam, quam singuli admirantur: in summa Italiæ quiete: in mirifica impressorum facultate & copia curare videbatur. Utinam aliquando delectus ab istis mancipibus habeatur, qui dum omnia formis committunt nullo delectu rem litterariam contaminare mihi videntur. Et quo uno nostra gloriari poterat ætas invento vereor ne præstabilius non inveniri fuisset. Nemo tam illatinus, & tam postremæ ruditatis, tam obsoleti ingenii nebulo, qui ineptias suas depromere non audeat æternitatemque ex petulantia & temeritate sibi despondere. Si quos bonos auctores nanciscantur eos domi magistros ad imitandum sibi in abstruso habent: ut quod inde desumpserint ii ipsi nuper attulisse, frontosi homines videantur. Quod unum mea sententia effeci: ut bona ingenia plerumque diutius delituerint: semper edita pravissima: quæ dum lucem sibi quærunt caliginem ac nubem no-

[1] Epistolis Campani hæc Epistola præmittitur.

[2] Scilicet *Franciscus Todeschinus* Piccolomineus, ex matre Laodamia Pii II. nepos, & ab eo in familiam Picolomineam adscitus. Cum vix secundum vel tertium supra vigesimum annum attigisset, Cardinalis delectus est, Patruique vestigia secutus, viros doctos peramavit, ac litteris sedulo incubuit. Plures leguntur ad eum præstantissimorum virorum Epistolæ *Sabellici* nempe, *Ficini*, *Campani*, *Politiani*, *Barbari*, *Manutii*, & aliorum. At præter Epistolas quasdam doctissimus vir nullum reliquit publicum studiorum suorum testimonium.

Landesbibliothek Oldenburg

bis piceam important. Non potui ego denique, Pater Reverendissime, ubi tantus vir innotuit mihi conquiescere quin ad suam gloriam Campanum vel maximo meo incommodo: meo maximo sudore raperem. Furebant bella. Galli depopulaturi urbemque exscindere jam videbantur: cunctaque ferro igni cessura: Hoc ego ardentior erigebar. Campanus mihi noctu: Campanus mihi interdiu: in foro, in mensa: ante oculos obversabatur. Pereant si cætera polite Campane tu vives: Tu festum ære sonoro tibi conciebis: Campana media in Italia sono incredibili sopitos excitabis: dissipatos litterarum cultores convocabis. Per Deum immortalem quid aliud, quid aliud? mortales quærimus: quo illas opes tanto anhelitu conflamus? si non excolitur quæ una superstes nobis erit virtus: si non curentur ingenia: si bonis litteris non est præmium: si contemptui: si obprobrio habemur studiosi quæ reliqua mansura de nobis est gloria? Fatebor equidem nec gloriosius de me loqui: quoniam ita est, addubitabo. Quantus meus quantus est in conquirendo victu & cogendis pecuniis labor: Totus eo spectat, ut ad virtutem conferatur: ubi si proficiam exiliter, id non lentescentis & prope exanguis conatus nostri; sed fortunæ nescio, qua contingit iniuria: quæ me ad forum vel invitum educavit barbarie plenum. In quo dum non alia se mihi obtulit conquirendi victus ratio prope hoc exiguum emarcuit litterarum studium paulatimque suo nitore deraditur: & cæteræ virtutes interdormiunt, sed ad Campanum. Tuas igitur propere petii ædes, quæ illius disciplinis juniorem te imbutum audieram: præclaraque illum & immortalia ex te, & a divo illo Pio avunculo tuo Pontifice maximo: nunquam gloria virtutum: rebusque maximis gestis interituro beneficia: sicut vobis peculiare fuit & genuinum celeberrima quæque: ipsi in primis quæ consecuti essetis confovere ingenia, retulisse. Hinc ab Lucentino viro quidem probatissimo multis precibus: spe illata maiori quamplurima habui. Tu cum in sermonem de illo quibusdam prope benivolentiæ manentisque charitatis & observantiæ pedibus mecum venisses: Ita illum persecutus es: ut discipulus gratissimus tantis laudationibus maximum honorem, vel inde promerere. Me vero hoc impensius jam plus quam mediocriter calescentem succendisti: quo tu cuius doctrina parem hodie facile haud invenit, ut qui divinam vel avunculi vel istius eloquentiam hausisti totam, solusque utraque nostro ævo asserves: tam amplissimis laudibus illum extulisti. Circumtuli inde oculos: scitatus sum: & cuncta si quod usque illius esset collustravi. Dicam tamen nec me syrmosa oratio compescet, dicam: Visa sunt mihi Campani opera divinum quoddam corpus: divique demortui spolium. Quod ita doctissimus quisque summa veneratione discerpserat, ut cogi posse totumque conferri desperarem. Tenacissimus quisque fuit illius & quorum potior esse debuit cura illi oscitantiores sese perstiterunt: hos verbis allexi: illos sponsionibus exsuscitavi: istos precibus: illos contumelia agitavi. E Mediolano e Cremona e Perusia: Ex Senis, Ex Florent., Ex Vaticana bibliotheca: Ex ipsa passim Urbe multa contraxi. Jam denique compos voti illum in lucem: & ab oblivionis iniuria vindicavi. Quanta, dii boni, rei litterariæ auctio: quanta studiosis omnibus læticia parta! Et quo maior erat illius fama quam lectionis copia, quo maior expectatio & vehementius desyderium: hoc solidius editionis gaudium & expressior erit gratia. Poterat is autem sine duce, sine Numine, qui totus Numinis: totus maiestatis plenus est: undique expectatus: in populos: per gymnasia: per regna: per urbes suo ipsius fulgore subnixus incedere. Nolui ego tamen cæteris plus sapere: & volui, qui

fuit

fuit eruditissimorum omnium: morem edendo servare. Et cum tuæ familiæ acceptum haberi debeat quicquid luminis ille nobis contulit, in qua altus: & ad præclaras dignitates, spem etiam maiorem: ni fata adversata fuissent sublatus: ad hoc quod toti orbi perferetur bonum fomenta accepit. Ita tamen discrimen quoddam inter Patres adhibui, ut tu epistolarum dicatione, quas tuo Numini sacramus, contentus esse posses: quibus conscribendis sub te addictus fuit: In quibus tu frequens cum magno Papiensi altero familiæ vestræ alumno magnam excrescentis voluminis partem effecisti. Tum vel maxime quæ prima illa est de Pio tuo nunquam sine religione quadam & recolenda præfatione nominando tanto candore: tanta ingenii acutie: ex earum quas percenset rerum fide & veritate: epistola, quæ nisi te Janitore ad reliquas aditum non debuit aperire. Unus mihi porro in cæteris expetitus & necessarius in Campano supervacaneus & ineptus: illius si quidem & operum suorum quopiam præclaro præconio commendandi ereptus est labor. Nam & tu ea es in tuos charitate, ut etiam functis illis quidem nunquam obliviscaris: & illius divinam eloquentiam, summamque in epistolis elegantiam: festivam gravitatem, & miram ubique dignitatem qui volet commendationibus prosequi is mihi nil aliud moliri videbitur, quam dum non potest suo ingenio illius laudes æquare manifeste illi detrahere. Sunt Ciceronis epistolæ familiares quidem, & ad Atticum luculentissimæ: Et quales parens illæ eloquentiæ non alias potuit conscribere: Plenæ lucis & magnificentiæ: plenæ dignitatis & maiestate illa Romana admirandæ. At quas si imitari volueris possis sane: sed ita ut cogaris ab eo quod ipse afferre velis parem dum niteris dignitatem assequi: sicut alienum pallium nunquam nobis recte coaptatur, longe abscedere: & quicquid scripseris non animi judicio & sensu, sed ipsorum videaris verborum gratia scripsisse.

Sunt Plinii item epistolæ, quarum tersiciem nemo adhuc desinit admirari: fortasse aliquanto intercisæ nimis & elucubratæ: quod qui eniti voluerit, ejus debet esse memor posse id laboris ope quopiam expectatiore maiore cum laude impendere: quando epistola ea esse debet quæ non emuncta sed e manibus videatur ipsa prope excidere. Sunt & Philelfi: sunt Petrarchæ, & sunt aliorum quamplurimæ: Ut hæ omnes incertitudinem scribendi hoc suo epistolarum cumulo videantur attulisse: nullæ pro necessitate consuluisse. Hic mores carpit: totusque ad ostentationem quandam protenditur bonitatis: ingenii: doctrinæ: ille perduro quodam stilo: quas ipse aut confinxit partim epistolas, aut partim in scholis declamarat, nixus est ad posteros demandare. Campanus ea fuit ingenii præstantia, ut nihil non elegans: non posteritate dignum posset præscribere. Consolatorias scripsit: scripsit commendatitias: scripsit absens a negotiis innumeras hortatus ad studia. Laudavit virtutes: monebat, petebat, rogabat, contendebat: nullo labore, minori cura, pauciore diligentia: ut excidisse non viderentur exscriptæ. Omnes nihilominus summam elegantiam: summum nitorem afferre: ad eruditionem nostram, ad spectatos mores inventæ. Ridet cum paribus: ludit: iocatur quod aiunt spiculorum & salis plenus, ut nihil delectabilius, mordacius, sapidius nihil. Si quando assurgere res postulat: & maiestatem personarum libet epistolarum dignitate æquare. Tam grandis attollitur, ut cum cæteris in aliis: hic protinus Ciceronem eum exclames superasse. Et est in Cicerone maiestas quædam sumptuosa, & plena auctoritatis & magnificentiæ. Sed quam & Campanus præstat adamussim. Et date mihi veniam Ciceroniani nondum vobis hic notus: hanc mihi acie quadam

Landesbibliothek Oldenburg

dam rerum mirabilium : & ingenii acutie maiore videtur vi ſuperare & efficacia . Videor equidem eam videre diem cum cætera epiſtolarum volumina pulvere obtecta erunt : Solum Campanum juvabit omnes evolvere : hunc imitabuntur : huic dies , huic noctes non gravabuntur impendere . Nam unus profecto Campanus eſt, qui antiquam illam dicendi maieſtatem ad noſtrorum temporum negotia docuerit aſſervare . Vale mi Auſpex fœliciſſime .

[1] MICHAEL FERNUS MEDIOLANEN.

B. [2] DIACON. CARD. REVERENDISS.

∴ ex Bona auguratione ∴

SI quid unquam a diis immortalibus petii, Pater Reverendiſs. in quo mihi bene optatum eſſe cenſeam : Id in primis fuiſſe cognoſco , cum illi a me rogati fuerunt : ut mihi quomodo vitam meam : ſtudia mea : actiones omnes meas : meos omnes cogitatus, tibi vovere , tibi dicare poſſem , occaſionem præſtarent . Nondum mihi prope quod eſſet Roma : Quanta veſtri Senatus gloria : Quæ vitæ urbanæ ratio notum erat , cum divinæ virtutis tuæ claritas aures meas circumſonabat : & me ad tacitam quandam in te devotionem excitavit . Porro ubi ad hanc veſtram Terrarum Dominam Urbem fata me perpulere : te animo : te oculis, ſemper ita contemplatus ſum : ut non maiore cultu & reverentia quoppiam numen venerari & obſervare potuerim . Cernebam quanta in te patriæ noſtræ ſua eſſet gloria : Qua prudentia : qua dexteritate : qua omnium benivolentia apud Illuſtriſſimum & Reverendiſſimum Aſcanium , cui totum te dederas : ſublimia & excelſa natus ad Imperia gubernanda : cuncta adminiſtrares . Et non jam coniicere modo hunc ampliſſimum in te dignitatum faſtigium : ſed intueri prope & ſuſpicere videbar : cum te tua divina virtus, vel invitum ad aliud extolleret . Præſtantiſſimam virtutem tuam : prudentiſſima geſta omnia : Altiſſima conſilia palam in omni ſermone prædicabam : litteris mandabam : in omni hominum congreſſu tuam gloriam : tuam ingenii ſublimitatem : mores integerrimos afferebam . Et jam nemo in tota fere Urbe fuit, qui meum in te ſtudium : meam in te devotionem , & non admiraretur, & non obſtupeſceret . Hæc quanquam non obſcuris jam pridem potuiſſe te argumentis noſſe cogitarem : nec me lateret viros ſummæ apud te auctoritatis id ſæpe tibi teſtatos fuiſſe . Unde ſpem tua mihi humanitas eam fecerat, ut de te mihi polliceri poſſem , quæ de quocumque optimo & beneficentiſſimo Principe . Non ego tamen conquieſcere animo poſſe videbar : Donec meum hoc in te ſtudium & obſervantiam inſigni quopiam munere & memorando tibi poſterisque manifeſtum facerem . Cui deſyderio cum nihil ſatisfacere magis poſſe quam litteraria monimenta ducerem : Ex omnibus quæ olim Campanus ille Antiſtes Teramanus vir unus multorum memo-

[1] Epiſtola ſiſtitur in fronte Vitæ Pii II.

[2] *Bernardinus de Lunate*, alias Lonati , Papienſis , e Protonotario Apoſtolico , precibus *Aſcanii Mariæ Sforziæ* Ann. 1493. Diaconus Cardinalis ab Alexandro VI. renunciatus . Obiit Romæ , ſive potius in obſidione Brachiani . Ann. MCCCCLXXXXVII. Hæc *Oldoinus* T. III. pagg. 182.

memoria sæculorum in his liberalibus studiis, & dicendi gloria summus: & quæ edenda ego illius ingenii captus amore suscepi, conscripsit operibus: Pii vitam II. Pontificis maximi: viri in litteris & imperio gloriosissimi: quam tuæ dignationi dicarem delegi. Parvum sane opus: sed Pii ipsius gloria & splendore omnium quæ ediderit unquam amplissimum. Et in quo cum admiratione cœlestis ingenii: fortunæ fœlicissimæ: rerum ab illo gestarum magnitudinis: tui etiam imagine quadam & futuræ fœlicitatis faustissima auguratione summam delectationem possis accipere. Equidem cum omnes illos veteres percenseo: magna illi quanquam implerint volumina: quem huic vel in litteris vel in Imperio gubernando conferam plane ex omni Græcia atque nostra hac Romana Urbe virorum præstantissimorum huberrimo seminario neminem habeo. Neque puto Campanum: alioquin virum facundissimum, & qui nisi grandia strueret: neque nisi grande aliquid & eximium illius manibus tam de se benemeriti deberet: sine consilio & exacta ratione tanti viri vitam, & res gestas: in tam angustum libellum coegisse: quasi illa spaciosa volumina plus ostentationis ingenii, quam veritatis habeant & fidei: Et Pii vita exemplaris: & nobis tanquam formula semper ante oculos habenda in latos historiæ campos diffundi non debuit: quæ longæ lectionis tædio pernosci non posset. Quamobrem & tu Pater amplissime operis exiguitatem tam despicere non poteris, quam non debebis. Quandoquidem & nosti in litteris non animi magnitudinem solere, sed auctoris eruditionem: & rerum quæ contineantur dignitatem spectari. Et facile cognoscis potuisse me ingentes librorum fasces tibi dicare. Verum non quæsivisse me ostentatione & strepitu laudum aucupari tuam in me benivolentiam. At quidem geniali opusculo augurium quædam, & archana præsagia pro votis & cupiditate protendere. Et spero equidem ubi omnia evolveris nihil me tibi gratius dare: nihil convenientius potuisse fatebere. Nam quid a me tibi optabilius dari poterat, quam ejus tibi vitam inspiciendam proponere, in quo quandam prope tui imaginem tanquam in speculo posses introspicere. Quando enim mecum Pium illum contemplor illius fortunæ primordia: gentilicia signa: res gestas: animi magnitudinem: Principum benivolentiam: deorum: hominum beneficia: tantam in te cum illo paritatem invenio, quanta non possum ab admiratione desistere. Ardens utrumque & vivida virtus ad præclarissimos honores evexit. Eadem utrique cœli sydera præfulsere. Utinam sic cætera augurio respondeant, ut quos luna eadem cœlesti agnatione illustret: Iidem Principes excoluerunt: par hominum benivolentia complectitur: eosdem quoque ad paria dignitatum culmina fata perducant. Coluit Pium & veneratus est usque adeo gloriosissimus Princeps noster Sforcia Franciscus, ut nulla major inter Pontificem & unum Principem benivolentia & mutuæ charitatis observantia extitisse perhibeatur. Te quantum & inclytus Dux Ludovicus, & excellentissimus Cardinalis Ascanius illo nati dilexerint: eminentissima tua hæc dignitas ostendit. Pium Calixtus in hunc vestrum ordinem sponte intulit. Te Alexander illius nepos ita dignum ea dignitate judicavit, nt cæteros illis comitiis sine te non creaturum fuisse creditum sit. Et cum omnia pari quodam divorum favore contigisse cernantur: hoc tu præcelluisti, qui per dignitatum gradus ad purpuratorum ordinem ille evectus est. Te ad culmen tanti Senatus una hora ex Protonotario substulit. Dabunt hoc quoque votis nostris superi: ut sicut ille Calixto successit: tu quoque Calixti genus imperium consequare: Et in quo illum hactenus non exples: possis aliquando

Landesbibliothek Oldenburg

quando eodem lunarum numero pari sub quinis zonis in omni orbe terrarum potestate æquare. Hoc tibi nostra hæc dicatio auguratur: hoc illa tua animi magnitudo & excellentia: In rebus gerendis, librandis, decernendis summa moderatio & sapientia promittunt. Ego immortalem Deum precor ut hæc nos desyderia non fallant. Vale, atque augurium accipe.

AD EUNDEM.

Accipe quanta Pii fuerit Lunate secundi
  Gloria: qui vitæ splendor in urbe fuit.
Hunc tu Pontifices dices superasse priores
  Moribus: ingenio: relligione: fide.
Nec minus hunc cunctis præstare fatebere priscis
  Gestorum numero viribus: ore: pede.
Tunc habuit veteres in quo confunderet ætas:
  Uni cesserunt sæcula cuncta Pio.
Edere ne similem posset natura creavit.
  Vel si quem voluit: tu modo factus eris.

[1] ANTISTITI PERUSINO [2] JO. ALEX. VI. PONTIF. MAX.

Datario optimo, perenni memoriæ, & immortali gloriæ dicavit
MICHAEL FERNUS MEDIOLANENS.

NON parva est gloria, PATER REVERENDISS., ei Urbi cum Principi dominari contingit: unde aliquando viri clarissimi: bello: paceque: domi: militiæ prodiere. Communisque prope est cum Principe civium etiam demortuorum splendor & gestorum fama: sicut ea gloria etiam nostra censetur: & nobilitas quam ex gente nostra maiorum aliqui peperere: Inter opera, quæ præstantissimum illud Campani Episcopi postea Aprutini ingenium procudit: quæ ego edenda meo summo labore: studio bonorum litteratorum suscepi: celebratissima habetur Brachiana historia: utpote in qua is omnes eloquentiæ nervos qui totus sublimis & excelsus in omni scriptorum genere fuerat: Iam cum iunior, intendit: Ut plane doctissimus quisque fateatur nihil ab annis mille citra scriptum maiori gratia: seu stili maiestate quadam & elegantia: seu luce: fide historiæ: & rerum gestarum dignitate & magnificentia. In qua re unius Brachii, cuius olim & Principis huius tuæ inclytæ urbis: cui Pontificem tua te præstantissima virtus nulla suffragiorum mendicatione: propriis virtutum comitiis suffecit complexus, visus est mihi Q. Curtium imitatum esse: Qui unius Alexandri Macedonis vitam:

[1] Libris sex *de Vita & Gestis Brachii Perusini* hanc *Fernus* præmisit Epistolam.

[2] *Joannes Lopez* Valentinus Hispanus, Papæ Alexandri VI. Datarius: Episcopus Perusinus ab eodem Pontifice renunciatus, Anno 1492, pauloque post creatus est Presbyter Cardinalis Sanctæ Mariæ Transtyberim, vulgoque appellatus Cardinalis Perusinus. *Ughell. Ital. Sacr.* Tom. I. pag. 79.

Landesbibliothek Oldenburg

vitam: bella: gesta: victorias: consilia: dicta: facta, complexus fuit: nisi quæ cum par illi semper incedat: præcellit interdum, nunquam deficiat. Et hæc gratior esse perenniorque potest historia, quæ integra extat: illa plurima sui parte deperiit. Et Campanus in concionibus, ubi historiæ vis tota desudat vehementior. Vividius penetrat: urget impensius: suadet dissuadetque velocius; in proponendo varior: irritando asperior: sedando & dissolvendo aptior & facilior. Summus in delectando: ubique docet: ubique delectat: ubique afficit; semper alacris, gravis & magnificus: splendore verborum, & sententiarum gravitate ubique admirabilis. Ut cum nec Curtius quicquam, quod in historia expeti possit in commendando uno Alexandro posthabuerit: facile tamen deprehendas interesse plurimum Italo & Barbaro. Et gloriæ Brachii nihil defuisse: nisi quæ illis priscis sæculis nasci non contigit. Quibus cum multi certare gloria cum Alexandro perhibeantur: rerum gestarum magnitudine: fœlicitate & successu, pauci etiam anteponantur: Brachius quidem: & is aliquanto etiam intervallo anteponi potuisset: qui nec maiori militum numero pauciores pugnas obivit: nec minoribus cum regibus præliatus tenuiores copias fudit delevitque: ubi hoc ad gloriam accedit, quæ in media Italia cum res bellica floreret pugnacissimos contra Imperatores semper victor extitit: victus nisi in morte unquam fuit. Hanc ego tanti Principis historiam cui dicarem, dubium me plura diu detinere. Et erant tam magnifica gesta Principi dicanda: & cui dicanda integrum non erant. Tua religio: Tua sanctissima vita a sanguine: & bellico fremitu aliena, tam natura quam moribus & vitæ instituto, Pium aliquid ex adytis divorum: & de sacris penetralibus exposcebant. Vicit me gloriæ cupiditas tuæ: expugnavit illa ipsa in te tuamque Perusinam urbem disciplinarum altricem devotio. Quasi nefarium me piaculum committere sentirem, nisi quod unum non multis ante sæculis florenti illi & Imperio maximæ affulsit: afflictæ jam & factionibus detritæ urbi lumen intra Principes suos continerem. Et iocundiorem sub tuo numine civibus tuis magnanimi olim Principis sui lectionem redderem, Teque hac immortalitate cui semper labores omnes meos: fortunas: sanguinem: vitam devotas habui apud cives tuos condonarem. Fuere etiam complura, quæ me in hanc sententiam & allexerunt alia & confirmarunt: Nam si paulo accuratius poteris hanc historiam percurrere, fuit hic genti tuæ deditissimus, ut pro his asperrima bella gesserit: & denique pro illorum Imperio stabiliendo opes: sanguinem: vitam non voverit modo; sed vel etiam effundere non parserit: Quotus enim nationis tuæ hunc non summa veneratione: ne te modo dicam non prosequitur quo constet Alfonsum Aragonensium regum, qui unquam in Italia regnarint pace belloque clarissimum: cuius nepotem alterum Alfonsum; atque alterum Ferdinandum pronepotem hoc anno tantis vestris periculis adversus Gallorum tempestatem defendere adnixi patrio quodam studio estis; chariorem neminem habuisse. Et cui maiori fide se: exercitum: imperium: fortunas: vitam denique ipsam cognovimus commisisse. Huius ille virtute in regnum appulit: huius industria vigiliis: labore: studio pacatissimo regno potitus. In hunc unum cum sanguineas acies cruentus Mars concitaret, cum non tam de Imperio, quam de salute & vita dimicaretur securus quiescebat: hunc in regiam stirpem ascivit: huic Capuanum principatum tradidit, & præclaris & immortalibus beneficiis affecit. Porro cui non iocundum & plenum summæ voluptatis non esset illas Thebas: Athenas: Megaras: illam Corynthum: Lacedæmonem: Baby-

Landesbibliothek Oldenburg

ſoniam : Macedoniam : Novo Principi perluſtrare ; & pro religione quadam ſuſpenſo pede tantorum memoria ducum peragrare, & quærere qua in Urbis parte ille Epaminundas : ille Ageſilaus : ille Alcibiades : ille Themiſtocles : ille Cyrrhus : ille Alexander vivi conſediſſent ; quo in loco Senatus haberetur : illi effigiatores : illi exactiſſimæ naturæ expreſſores diverſarentur. Sentio jam mecum illam mirificam cordis titillationem, ſolidamque delectationem. Hanc hiſtoriam cum legeris, quotiens aut negocium eo te poſtulabit ; aut ſecedendi voluptas alliciet : Ubi illos Bartolos : illos Baldos : illos Angelos : illa legum ſcrinia, & Jurisconſultorum uberrima pectora : gymnaſium omne evolveris : Accademiam omnem percenſueris : Ubi auguſta mœnia perluſtraveris : Fidem Peruſinorum robur & vetuſtatem contemplatus eris. Quæres poſtremo, niſi quod magis autumo in primis ubi illa alta Balionum domus, in qua tam celebre Brachio inſonuit præconium : ubi fœlix illa tellus quæ Brachium ipſum tantum Imperatorem ſuſtinuit : Quibus altus in ædibus, quo ſub tecto tanti Principis vita peracta. Aderunt cani ſenes qui a progenitoribus fide integra hauſerint omnia : recenſebunt ſtupido tibi anguſtias Imperii Peruſini auctas, & unius huius virtute conſilio & robore amplificatas. Quæ tibi expreſſior, quæ optatior poterit contingere voluptas ? Ego tibi ſemper neſcio quo ſydere propenſiſſimus fui : te colui : te Numinis inſtar habui obſervavi. Cum hæc mecum cogitaſſem non potui equidem hanc non hiſtoriam, ex qua tantam concepturus eſſes cum tuæ gloriæ recognitione delectationem : parvum quidem munus ; ſed quo nihil inops, qui ſola virtute nitatur præſtare, maius poſſit dedicare. Tu cuius ingenium unicum eſt, quo totus obſtupeat orbis : qui nunquam rerum magnitudine, ſicut nec ille quidem Brachius olim, frangeris : ſi non bella : ſanguinem : cædes bellicoſiſſimi Ducis probabis : Ingenium tamen illud Campani noſtri proditum ad lumen & gloriam ſæculorum noſtrorum, qua ſoles præclara omnia charitate complectere. Cerne ſaltem quibus præeſſe te dederit viris : cui, & quam glorioſæ civitati Deus. Et cum per ocium leges tui addictiſſimi Mancipii Michaelis, qui in te totus vivit didiſceris memor eſſe. Vale.

AD EUNDEM.

Deſine mirari veterum jam denique pompas :
Fortunas : animos : prœlia clara Ducum.
Non minor en noſtris virtus & gloria : par eſt
Pectoris ingenium : corpore robur idem.
Quantus Alexander : quantus vel Cæſar in orbe :
Tantus & in Latio Brachius iſte fuit.
Non contra reges : populi : non Roma, nec urbes :
Vix contra ſoli prævaluere dei.
Invictus ſemper proſtravit cuncta : nec uni
Franciſco puduit ſuccubuiſſe Duci.
Ille viros inter noſtros : mortalia certe
Inter nec fuerat corpora : Divus erat.
Aſpice ſed quanto nitidus ſplendore peregit
Noſter Campanus : qua quoque cuncta fide.
Audio cum divina fuit (ſic) facundia dices
Hiſtoriæ cunctas hic habet unus opes.

Landesbibliothek Oldenburg

[1] DICTATORI PERPETUO IMPERATORI NOSTRO MAXIMO POMPONIO [2] LÆTO

Magistro Equitum: Phædro: cunctoque Reipublicæ Litterariæ Michael Fernus Mediolamnius Vilis pabulator: strenuem pugnam, pulchramque Victoriam.

POMPONI audis, an non audis Pomponi? Quo tantum securus de litteraria Republica Romana hactenus benemeritus abscessisti. Tripida res est nostra Latina. Audis? sentis? an nondum cedes: direptiones, rapinæ in præcelsum illud Quirinale jugum augustalesque thermas, quo te Lucifuga abdis pervenere. Invadunt domi hostes, invadunt foris: Externum hoc? an civile bellum? plane utrumque. Ruunt in se cives, cunctique dissident: bella inferunt barbari: bella coniurati finitimi: ferro statuunt: flamma statuunt trepidam & dissidentem Urbem impetere. Dixerunt patriæ amantissimi consules Valla: Campanus: Dictatorem. Scimus nos perpetuum te. Arma arma capesse Pomponi. Illi rerum functi tibi freti abeuntes gubernaculis & Imperio tuo omnia permisere. Sat auspicato facta omnia, saliit fibra: omen bonum flamini rite cuncta dedere. Hostis habet jam prope muros. Maximus ille censor Patriarcha quo vivo nemo unquam impune nobis arma movit: a fide atque officio nostro descivit insidiis, & veneno petitus impio fato nobis sublatus est. Proconsules illi, quorum virtute res nostra in cisalpinis & tota Hetruria tuta esse potuit acerrime præliando Merula Policianusque oppetiere. Profluit jam lateque securus in nos diffunditur hostis. Labenti tu Pater patriæ spes unica nostra succurre. Ubi illi tui commilitones? tua illa disciplinis tuis instituta olim acerrima hominum pectora? Pugnacissimum magistrum equitum jam tibi recte dixisti. In te omnis jus est cohercitionis: Seditiosos jube comprehendi: tumultus compesce, urbanumque statum tuta pace compone. Recense milites, Maiores iube: iube minores tribunos delectus habere iuramento in tua verba centuriatos adige. Aquiliferos: Antesignanos: Primipilares: Decuriones: Centuriones, in parato esse. Præfectos castrorum: Præfectos fabrorum; ceteros quantum deposcit tanti necessitas belli munifices lege. Dispone excubias: Bucinatores cornicines edic vigilias agere. Hastatos ferentarios: accensos: rorarios: Triarios: Velites: gravis armaturæ Equites: ceteros suo quemque loco pro Marte haud mora: imminet hostis: constitue. Vove ædes: Provincia præmia: expergiscere Imperator maxime: indue arma: ad-

[1] Carminibus *Campani* Epistola præfixa est.

[2] De patria & nomine *Læti* magnopere diffidet Scriptorum familia. Quæ minus incerta in re tam dubia & litigiosa adfirmari possunt, omnia Cl. *Zenus* in medium protulit (Vol. II. *Vossianarum Dissertationum* pagg. 232.) validisque argumentis, felici sane labore, comprobavit. Natus est itaque *Pomponius* in Calabris ex præclarissima Sanseverinatum gente, oppido *Amygdalavia*, nullo parentum connubio, & *Julii Pomponii* nomine in sacro baptismate donatus est. Romæ diutissime floruit publicus humaniorum litterarum Præceptor, magna auditorum frequentia, suique nominis celebritate. A Paullo II. Pont. Max. ob suspicionem conflatæ coniurationis detrusus est cum sociis in carcerem, quo deinde post annum dimissus, bene multis editis lucubrationibus, *fatali morbo*, jam septuagenarius, Romæ peremptus est Ann. MCCCCLXXXXV. Vide *M. A. Sabellicum* in Ep. ad Marc. Anton. Maurocenum; & laud. *Zen.* l. cit. *Bailletus* in II. Vol. *Jug. des Sçavants* integram de *Pomponio* Dissertationem exhibet, quæ ad illustrationem tam hujus *Ferni* Epistolæ, quam totius Romanæ Academiæ nonnihil conferre potest.

Landesbibliothek Oldenburg

vola, vigila, ſuda pro communi gloria, pro Imperii Latini ſplendore, ſanguinem illum: Illum inquam ſanguinem atramentarium effunde. Diſſipa hoſtes: urge: cedet: propelle: inſequere: prædas reddi: occupata reſtitui oppida: oppreſſas dimitti Urbes depoſce: noſtram & ſociorum ſalutem communemque libertatem protege, defende. Mitte fecialem: Patrem patratum adhibe. Jace telum in hoſtilem terram. Legitimum eſt bellum. Immaniſſimi impetierunt nos hoſtes: ſcelerati in nos populi perfidiſſime coniuravere. Ibi magno hoſtes animo debella, contunde, disiice: maiores imitere, quorum vis tanta fuit: & huius præclariſſimi Imperii tuendi & propagandi cupiditas tanta: ut pro victoria & illius ſplendore nunquam addubitarint glorioſa morte occumbere. Urbem Galli cum diriperent, incenderent, everterent, Capitolium obſidione premerent: iam iamque Romanum Imperium extinguere barbari viderentur: Cepit Dictator Camillus pro ingratiſſima patria acerrime contra immaniſſimos hoſtes, ſuo magno periculo: neque ita magnis copiis ſeu ſubitaria manu & lectiſſimo hominum robore depugnare. Prodiit ad certamen cum ſex tribunis militum vir magnanimus Latini decoris Valla aſſertor acerrimus omnemque barbariem haud ita plusquam octocentis ſex & ſeptuaginta veteranis capitecenſis militibus Latio toto omnique Italia propugnator ſtatarius reppulit: cecidit: preſſit: conculcavit. Neque patriæ ingratitudo apud pientiſſimum Imperatorem, verum patriæ parentem: & huius Romani Imperii alterum certe glorioſiſſimum conditorem: tantum irarum concitare valuit, ut barbarorum libidini cedere & immaniſſime hominum turbæ ſubiici permittere potuerit. Quintius Cincinnatus Spurium Mellium regnum affectantem ab Hala magiſtro equitum: Dictator ab aratro ad maximum Imperium accitus. Princeps ipſe quidem unicus: ſed tutandæ qui libertati incumberet totus: contrucidari juſſit. Cenſoriam maieſtatem petulantius dehoneſtantem filium Cenſoria dignitate a vomere & ligonibus ad ſupremum dignitatum culmen petitus abdicavit. Conſul Cicero cum impuriſſimi cives patriam occupare contenderent: parens eloquentiæ: divina virtute & prudentia ſingulari perfidiam detexit; ſceleratos homines in vincula iecit. Incolumen patriam vigilantiſſimus, facundiſſimus conſul ſervavit. Cum privatus truculentiſſimi civis neſarium bellum peroſus eſſet: non deſtitit cœleſtis anima apud patres: In foro ad populum: crudele bellum & miſerabilem Mutinæ calamitatem: hominis execrandam audaciam deteſtari pericula prædicare: clades præmonere, & omnia denique curare: quæ ad optimum quemque civem, & pientiſſimum patriæ tutorem ſpectarent. Neque unquam divina illa eloquentia minis, aut quorumpiam potentia deterrita eſt urbis commodis proſpicere: civium ſaluti conſulere donec ingratiſſima Popilii manus: quam eadem facundia ſupplicio liberaſſet auſa eſt mortem per immane neſas afferre. Audaculos nebulones: rei latinæ cenſuram ſibi arripientes impudenti temeritate litterarum candorem contaminare auſos inter obſoletiſſimam virorum turbam pronatus a caula & ovili Campanus ad hæc ſtudia arreptus decubare compulit: & ingenii arcem ſibi pollicentes in ima tartara non deſtitit vir in litteris & ingenii: præſtantia eminentiſſimus adigere. Prava opera digna ſterquilinio: quæ gloriabundi multi ederent ſuorum puritate & nitore detegere atque reprimere. Eademque prope ſtili ſui terſitie: dicendi lumine in vincula detrudere: ad ſuppliciumque tortos devocare. Quieti ſtudioſorum & diſſidentibus in litteris opinionibus: hiantique & abrupto dicendi tenori occurrere: ſuique imitatione ad veram oratorum poetarum obſervan-

Landesbibliothek Oldenburg

ſervantiam erigere : facilitate & libertate ignaro homini & imperito uti difficili : ita eruditiſſimo Campano glorioſiſſima . Donec ingratæ aures ſanos aſpernantes monitus vim & flumen tantum eloquentiæ reſtinxere. Reiecit Camillus Valla inquam : alter certe in litteris : quod ille in imperio. Camillus barbariem ſpiculis peracutis & milite robuſto, hic urbem direptam incenſam : proſtratam : in copioſiſſimum ordinem veterisque pulchritudinis ſpeciem ædificavit. Patriam ille liberavit barbaris: hic barbarie eiecta priſcos recipere mores dedit priſtinum vitæ inſtitutum antiquamque illam litterarum religionem intulit . Prædam civibus ablatam & aſportatam ſex & ſeptuaginta ad octocentum auri pondera civibus ſuis . Idem civis totidem linguæ latinæ documentis uno in volumine congeſtis reſtituit . Ille ne deperiret patria : ne latini ſermonis caſtitas occideret effecit: hic quomodo recuperato uterentur auro: quomodo in ſplendore & luce pudicitia conſtaret latina oſtendit : ut parum contuliſſe patriæ videretur liberator & parens Furius: niſi liberatam illam a civili furore impiaque tyrannide alter aliquando parens defenderet Tullius cerneretur adeſſe: Parum profutura Vallæ in lingua latina documenta cenſerentur, niſi quomodo ea obſervarent pure & luculenter (ſic) fuiſſet ea ætate ſuisque periculis & aſſiduo uſu potuiſſet oſtendere. In quo cum uterque mirabile latinæ rei auxilium attulerit tanto præſtare Campanus creditus eſt : quanto maius re præſidium eſt afferre, quam conſilio iuvare. Sicut Cicero Quintilianum gloria & arte dicendi antecelluit: quod ille tantum docuit præſtititque perrare , hic luculentiſſime ad uſum actionemque valuit cuncta referre . Certarunt itaque hoc ſicut cernis qui te dixerunt hodie dictatorem glorioſiſſimi conſules Pomponi modo . Primique poſt tot ætates a barbarie , & liberarunt urbem : & liberatam quomodo tueretur priſtinum ſplendorem docuerunt. Certaque fuit inter eos æmulatio: ut cum reppulerit altero cornu barbariem alter: externa bella acer & pugnax confecerit: poſterior tanquam altero cornu : Idem bellum vario milite diſſimili pugna pari eventu non tam ſuſcipere voluerit, quam urbanæ etiam quieti civilibus inſtitutis compoſitiſſime incumbere . A tyrannide ab impudentia paucorum eruditaſtrum principatum ſibi in litteris vindicare annitentium incolumen ſervare. Et cum communis eorum ſit & ampliſſima utrique gloria : quæ alter liberavit : liberatam quæ inſtituit alter atque defendit : multo cumulatior : huius poſterioris Campani : qui utrumque effeciſſe deſpicitur. Hi te Conſules maxime Imperator Pomponi Reipubl. latinæ propugnatores longa ipſi pugna feſſi pro Imperio noſtro devoti : Dictatorem : Imperatorem : Defenſorem : Parentem : fatis : tibi freti quem collegam in provinciis aſperrimis habuerunt : cuius ſolertiam virtutemque omnem exploratam habent : cedentes : nobis reliquere . In te coniecimus cuncti oculos Lete. Te ſuſcipit patria communis : periclitantem creditam tibi rempub. ne deſere : illorum ſequere exemplum: qui illis tanto præſtantiorem exhibere te debes, quanto poſterior hoc plus habes : qui ultra illorum virtutem cernis quod ipſe poſſis præſtare. Summe alacri animo bellum : nec te paucorum ingratitudo abſterreat : nihil magis ſeu illos Camillum & Ciceronem : ſeu iſtos Vallam , & Campanum : quam ſumma ingratitudo ad ſupremum gloriæ culmen rapuit : & virtus ipſa eſt , quæ numquam egena plus premii capit conſcia ſui , quo tenaciores in illam exornandam principum fuerint manus & magis avaræ . Adi Imperator hoſtes invicto illo tuo robore . Adi hoſtes : habes domi : habes intra mœnia audientes dicto cives quibus pulchram tibi poſſis victoriam celebremque triumphum

Landesbibliothek Oldenburg

phum despondere. Recens consulum nostrorum memoria addit animi plurimum, quorum vestigiis si incedant maxime: Jupiter: quantam tibi gloriam, quam sublime decus: Reipublicæ nostræ incrementa quanta: quanta nec sub Octavio illo fuere maiora, cerno. Sequere per Deum immortalem: per illam quam in te omnes locavimus fidem sequere maiores: teque Consulibus nostrorum, & omnis ætatis nostræ virorum omnium longe spectatissimum ostende. Castiga: mone: doce: profer: ede: in omnem pugnam, ad omnem periculum imperterritus alacer te immitte: hocque præstantiorem te attolle quo solus nobis Imperator maximus e tanta modo copia reliquus es. Et Dictator hanc omnibus spem iniecit semper qui Consulibus longe gloria & dignitate superior: virtute quoque ac reliquis rebus creditus fuerit semper præstare. Nullum genus pugnæ quod illi: vel hic unus Campanus solus in omni dimicatione spectatus non obierit. Doctus in primis ipse in bellica disciplina: qua maxime & augentur imperia: & parta tuemur: traditiones militares: libellos ipsos quidem in philosophia ad expugnandam ingratitudinem: malos deturbandos magistratus: fauste iungenda connubia: Turpissimum viro cuique forti exuendum luctum: terrarum: hominum notionem consequendam, ceterasque pervestigandas disciplinas peropportune conscripsit. acies struxit: turmatim certare: copias educere: in ordinem redigere: iter facere: castris locum capere: parare: hostem in insidias allicere: pabulari: inire prælium: urbes obsidere: admovere mænibus machinas: oppugnare: expugnare: diripere: ac denique in deditionem accipere docuit: historias edidit: pugnavit pro suggestis acerrime: docuit: delectavit: promovit callentissime: officio demulsit finitimos: epistolis cura & labore omnium in se studium & benivolentiam non servavit solum, sed diligentissime etiam auxit: auxiliatus omni hominum generi officiosissime. Populum oblectavit solertissime. Cecinit amenissime: Versus concinuit: Pyeridum choros duxit peritissime. Ecce quæ tibi Consulum sunt pugnandi proposita exempla. Nec illa Scevolæ altera tanquam bene administrandæ Provinciæ Imperiique illustrandi formula. Verum ego quid te plus optato calescentem dictis incendo. Iam cristatus te primum inter cohortes agis militis & Imperatoris officia avide obiturus. Certate commilitones. Tuque magister equitum Phedre quis sis te nunc ostende: profer virtutem illam tuam gymnicam. Virtutem illam tuam præstantissimam crebris periculis & usu iam multo, seu cothurnacem, seu concionalem, seu Martiam Egyde: Peplo: lyra: celebratissimam. Munere te tanto dignum præbe qui prope eo nominis & doctrinæ celebritate dignus imperio ipso videare. Unus nosti mores Dictatoris. Torque in hostes iacula illa valido lacerto: hostem saxis contunde, attere, obrue. Primum cornu occupa Hyppolite: Alterum fere mari invade: exue tyronem qui gestis ordine muneribus eam de te spem porrigis, ut aliquando sicut ille in Numantinos possis functum Imperatorem referre. Pugnate viri acres ad sanguinem usque: nam leve illud: sudorem perfundere: Ad sanguinem illum inter calamos & harundines pugnate domi: foris: quæ vestri Consules fortia invicti Quirites bella conficite. Ah Pontane per illam veterem Poetarum, cui præfectus es Ausone supellectilem per illos te pateolos: Illa per Cumeæ Sybillæ antra: per illa Baiana Averni Luchrini Acherontis fabulamenta: Per illud Pamphilum & venerabile & supremum illud Reipublicæ nostræ præsidium, & ornamentum Mantuani poetarum Principis bustum. Per illa myrthetis consita littora rem nostram fortiter in ea felicissima Ausoniæ ora a Barbaris & fœdo contactu tueare. Auctoritatem, maiestatem,

Landesbibliothek Oldenburg

ſtatem, ſplendorem, gloriam Imperii veſtri viri fortes ſervate. Felſinea tu qui tibi mœnia propria defendenda ſuſcepiſti Beroalde, quem occupaſti locum viriliter in præcelſa ſtudiorum matre Bononia tueare tibi tota credita Æmilia, hanc in officio eiectis improbis: ſupplices boni omnes litterati rogamus, conſerva. Monteferratenſes Ubertine virtute uber ne deſere. Profer in vicinos Barbaros virtutem tuam Imperiumque noſtrum non illæſum ſolum ſervari annitere, ſed quanto maiori potes robore quam latiſſime extende. Mancinelle Veliternos ſeceſſus, & illa poetarum ſpiramenta glorioſiſſimumque Auguſti natale ſolum ab omni eluvie: obſcœnitate: ſitu: ſqualore defende. Quid adeo trepidi intra mœnia refugiſtis viri bellicoſiſſimi. Repete Verulanos Sulpici. Repete Volſcos Antoni. Recurre in Marſos Petre. Tuque qui adeo expaviſti: nunquam fugere doctus: alter Petre. Ad Sabinos revertere. Sufficimus nos urbi. Si evigilet Imperator, nihil poteſt reſpublica noſtra capere detrimenti; vos veſtras incolumes præſtate provincias. Inſubrii: Tuſci quanquam deſtituti videantur maximis Imperatoribus: paucorum tamen patriciorum uniusque Antiquarii cura & labore in officio perſtant. Proconſulem mitti de nobis poſtulant: cuius felici Imperio moderationique ſeſe permittant. Si paulum fervidius certamus pulſa non tam barbaries quam & finitima recepta erunt Imperia. Nunc illic effundite vires viri litterati ne ſemper vobis res agi apud vos videatur. Dum oſcitamus languidique & molles nobis indulgemus: neque nos ulla propagandi regni percellit cura: prope quod incolimus ſolum deperiit: prope concidimus. Sunt oppida: ſunt adhuc urbes viri Quirites litterati, quæ vos reſpiciunt: noſtrum auxilium deprecantur & implorant. In prælia viri: in prælium: Agite: Sumite animos. En vobis omni pugna ſpectatus Campanus, & quo nihil cumulatius in orbe fuit Veſter en vobis Pomponius: hoc Duce: hoc Imperatore: Iam certi de victoria bene ſcutati, bene galeati crebris maniplis & frequenti phalange in aciem elato clamore prodite. In prælium conſiſtite: figite pedes viri litterati: conferte manus: confundite papyreum illum nitidum hoſtilem globum aut ad prædam & gloriam: aut ignaviæ noſtræ teſtimonium oblatum. Conſpargite telis. Intingite ſanguine illo vitriolaceo: fundite hoſtes: vulneribus libros aut conficite, aut inurite bene uſtos conſectosque aut cedite, aut ſtigmoſos altisque cicatricibus excavatos veſtri roboris in omnem poſteritatem memores ad ſuos remittite. Ne in noſtrum excurrant amplius imperium fœdiſſimi teterrimi hoſtes iube altis in anguſtiis fundari arces Imperator inclyte: propugnacula ſtrui vallo: aggere: muro cuncta hominum noſtri Imperii habitacula cingi: dimitte exploratores: excubitores iube ubique haberi. Ego vobis huius Conſulis Imperatorisque eminentiſſimi, qui omnem depugnavit pugnam: qui tot urbes in faucibus hoſtium condidit: tot arces extulit: tot regna inſtravit: tot victorias reportavit: tot triumphos egit: tot trophæa fixit: tot laureas conſecutus eſt plusquam temerarius quaſi veſtræ parum fiſus virtuti rempublicam noſtram cupidus videre quam maxime florentem, quem non tam imitemini, quam uti acre illud veſtrum pollicetur ingenium ſuperetis prodidi. Exhibete viri magnanimi iam dudum poſt illos deſuetos reipublicæ noſtræ triumphos, veſtra paſſim iuvenes Romani: ſi modo Romani: præclara conſpicuæ virtutis veſtræ figite trophæa: veſtros cives vindicate ab iniuria: ponite portis civicas illas: illas murales: illas obſidionales coronas. Bibliotheca quaque veſtra inumbret laurus: oſtendite vos Romanos eſſe, qui pro gloria & ſplendore veſtro nunquam addubitaſtis ardua

quæ-

Landesbibliothek Oldenburg

quæque obire. Quibus Italia angusta visa est Imperii mensura. Qui nec dum Aphrica, Hispania, Gallia, Britannia contenti: Illyricos, Liburnos, Dalmatas, Achaias, Macedonas, Dardanos, Missos, Thraces, Ponthum, utrosque Armenios, Mesopotanos, Parthos, Judæos, Cylicas, Syrios, Ægyptios, Assyrios, Arabes, totum denique Orbem vestro non conquievistis Imperio adiicere. En ego vestri calo exercitus: & postremæ fortunæ vilis pabulator: cuius industria, uti est sollicita ad commoda vestra, ad gloriam & splendorem: ita esse non potest ingrata: post depugnatam illam cruentam stilis & pugilaribus atque levigato centone pugnam, quo curare corpora possitis, viresque per belli inducias refovere in nostram hanc rempublicam, præclarum hoc munus contuli. Pentopolim hanc vestro Imperio: suo plenam externoque cive: rerum omnium locupletem: gemmis & præcioso lapide structam: arcibus quinque Magnæ Calliope sacris: in omne hominum periculum munitam magni Apollinis curæ permissam: cultu variam: plenam decoris & magnificentiæ: plenam splendoris & gratiæ: plenam maiestatis & veneratione: Campano in agro: felicissimo sub sydere editam: ambitu maximam: fontibus, rivis, vineis, pascuis, montibus, convallibus gratissimam: solo feracissimam: rerum omnium æquali hubertate mirandam: Unam post Urbem Romam cultu varietate & copia ceterarum Principem: illi etiam, nisi quod leges inde accipit non multa controversia parem: nonnumquam gratia & officio superiorem: meo summo labore: impensa gravissima: brevi torpore: sudore prope non humano: diis auxiliatoribus, & virgine secunda adieci: Cuius omnium præstantissimam arcem extrema in parte conspicuo loco: Cyrrheo in Colle sitam: fonte heliconio perfusam: octo custodibus totidemque musis servatam, cuius in limine charites posuere sedes. Veluti captato bonæ fortunæ augurio plenam letitiæ & amænitatis Principi nostro: Tibi Dictatori perpetuo: Imperatori nostro semper augusto Pomponi Lete Latini parens sermonis: reipubl. litterariæ tutor maxime: ad Campani gloriam, & meæ in te devotionis testimonium votive dicavi.

MATTHÆUS BOSSUS

DE INSTITUENDO SAPIENTIA ANIMO.

Bononiæ, per Platonem de Benedictis, MCCCCLXXXXV.

Matthæus Bossus [1] *Veronensis Canonicus Regularis suo in Domino Patri & Concanonico merito percolendo Severino* [2] *Chalco salutem.*

MEcum, tui Severine, sæpe percogitans, quid in hominum vita, quæ tam varia quidem agitur, actaque est semper, quam varius ac immensus eorum extitit numerus, ad beate, iucundeque vivendum inveniretur aptissimum, & in quo tam in prosperis quam in adversis plus nobis affer-

[1] *Homo sanctis moribus integerrimaque vita, sed & litteris politioribus mire cultus*, ait Politianus in Ep. ad Laur. Medic. Obiit ann. 1502. Patavii. Edidit Dialog. *De ferendis adversis*, *Sermones*, *Epistolas*, & alia nonnulla. Vid. Cl. *Scip. Maph.* Veron. ill. Lib. III. p. 93.

[2] De *Chalco* Vide supr. pag. 240.

Landesbibliothek Oldenburg

afferretur præsidii atque solatii, etsi multa a majoribus nostris inventa sunt ac disputata subtiliter, si non forte ipse decipior, quod nullo modo mihi persuadeo, id esse arbitror amicitiam inter se coniunctionemque bonorum, quæ sancta & admirabilis eos ipsos Deo inprimis devinciat, atque consociet, efficiatque præter cætera adjumenta & officiosa commoda vitæ, ut quidquid in omnibus probitatis atque virtutis enitescit, singuli vendicent sibi communicando atque fruendo. Quo præclaro & splendidissimo bono (& parce ne dixerim) prope divino nostra hæc, quam tenemus, institutio & canonica vivendi forma beneficio amplissimo Dei sic quidem abundat, ut numero scilicet, contubernio, usuque nunquam eorum careamus, quos una æque virtus exercitatioque delectat, atque conciliat: & quorum plurimus profecto animus, plurima mens ardorque intenditur & anhelat semper in Deum, & in quibus omnia sincera, omnia fida, omnia amabilia habentur & salutaria, quippe quoniam eorum ipsorum universa non tam in vitæ commodis, aut in voluptate lenocinioque mercedis, quam in puritate splendoreque virtutis omnino sunt posita. Ad quorum egregiam laudem, sanctumque præconium illud verissime pertinet, quod noster Citharœdus & Regum Prophetarumque sanctissimus læto illo carmine cecinit. Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum. Et quidem bonum planeque & jucundum, quando ita cum bonitate conjuncta est vita jucunda, ut neque a bonitate jucunditas, neque a jucunditate bonitas queat separari. Sed inter ceteros qui vel adhuc vivunt, vel qui a nobis profecti recesserunt felicitatem adepti putantur, tu unus fuisti, atque præcipuus hactenus mihi, quo una cum germano meo Ioanne Philippo dulcissimo frui diutissime, Severine, licuerit, & in te gustare eam omnem suavitatem beatam, quam diximus; ad quem & per absentiam scribere sæpe, & tuas vicissim accipere consueverimus. Quo officioso honestoque munere nihil intercessit unquam utrique jucundius. Cuius rei tam suavissimæ visu ac recordatione excitor sæpe, dulci hoc meo otio maxime, quo lege vacantium Veronæ perfruens animum ad intermissa parumper studia retuli. Ubi loci tuo quum venerabili suavique aspectu caream, & verear diutius fortasse me etiam cariturum, putavi tantisper, quasi resarturus aviditatem interceptæ præsentiæ, & consuetudinis veteris nostræ, quæ elaboravi hoc tempore ad te, Severine, conscribere atque transmittere: Disputationes scilicet octo de vero Sapientiæ cultu, aut aliter de instituendo sapientia animo inter nos Concanonicos laxandi animi causa susceptas, & per solemnes dies octo, & Salvatoris Dei Matri Sacros, ut videbis, celebratas. Quas palato non alio, quam cetera hactenus nostra degustabit amica & sancta charitas tua, si non insipidiores iis, quæ antea spiritu acriore conflavimus, atque excudimus, videbuntur tibi, fortasse. Sæpe quidem in senescente corpore sensus hebescit & animus, ipsaque ad caniciem cum barba devenit oratio. Quo de vitio scite quidem Persius eruditissimus inquit: Tunc cum ad caniciem, & nostrum istud vivere triste Aspexi, & nucibus facimus quæcumque relictis. Quo in loco miseret reminisci, quot fama insignes & hoc sæculo nostro mirabiles, ne prisca revolvam, cum veternosis corporis sensibus vires animi perdidere; ita acerbitate naturæ nobilissimus & superbissimus hominis spiritus infecto jacet corpori semper obstrictus. Qui ut tardis & difficillimis rudimentis coalescit ad vigorem & sensum, ita a medio vitæ cum abscesserit, remeare deterius properat ad infantiam & mortem, per partes fatiscens ante quam totus; et-

Landesbibliothek Oldenburg

iamsi quosdam ita feliciter est enixa natura, quanquam raros illos, ut ætatem, grandia veluti vina, bene ferentes, ad vegetiora semper excrescant: quam ego sortem illis invideo. Tu vero tamen, propositum ne deseramus, cum priora nostra illa cum postremis istis contuleris, liberum de utrisque plerumque habeto & ferto judicium. Qua sane in re ego non fuerim (quod debet nemo) adeo impudens, ut de me ipso putem posse recte me æstimare, nisi quatenus mihi displiceo, quod malum neque novi satis castigare: ceu neque medicus consulte novit sibi ipsi mederi. Denique susceptarum rerum ea porro dignitas est, ut in illis illustrandis succubuisse gravis profecto neque sit criminis, cum majores sæpe conatus quam nostri in hujusmodi etiam nec indignati concesserint. O mihi ideo vel inchoato operi, vel ab incepto ad limam perducendo aut certe perducto (nunquam dicam perfecto) ut de suis operibus neque dicere Apelles & Polycletus voluere, quibus ad ultimum etiam absolutis, se annixos, non vero perfecisse illa inscriptiones & tituli erant. O mihi, inquam, affuisses, Severine; non esset opus epistola modo: per quam de emendatione, deque sententia rogavere. Verum quicquid est tamen, a tuo non discedam magno unquam fidelique judicio, sive occultandus, sive proferendus sibi videbitur labor hic noster. Vale religionis ornamentum, & suavissima in Domino anima. Veronæ ex Cœnobio Sancti Leonardi XIII. Calendas Octobres. MCCCCLXXXXV. a felicitate Christianæ salutis.

SEXTUS JULIUS FRONTINUS
DE RE MILITARI.

Bononiæ, per Platonem de Benedictis, MCCCCXCV.

Ad Magnificum Senatorem Minum [1] *Roscium Philippi* [2] *Beroaldi Epistola.*

REI militaris disciplina cæteris omnibus haud dubie præcellit, utpote maximorum regnorum effectrix ac parens. Hæc Cyro Persæ, hæc Alexandro Macedoni, hæc Cæsari Romano nomen peperit æternum. Hæc innumeros Principes nunc olim immortalitate donavit, hæc orbem terrarum parere Romano Imperio coegit. Unde non minus vere quam speciose dixit Arpinas Orator: Cedat forum castris, otium militiæ, stilus gladio, umbra Soli. De hac tam præclara tamque excellenti disciplina militari prisco sæculo non pauci commentantes scripsere eloquenter & scienter. Ex quibus plane

[1] Bononiensem. " *Minum Roscium*, ait *Blanchinus* (in Vita Ant. Urcei Codri) celebra-
" tis monumentis a Beroaldo laudatum summo-
" pere dilexit (*Codrus*): quem litteratorum om-
" nium asylum appellare consueverat, pluresque
" esse Minos in Bononiensem urbem desiderabat.

[2] *Philippus Beroaldus* Bononiensis, *Senioris* appellatione distinguendus ab altero ejusdem plane nominis & patriæ, eique ex fratre nepote. Orator, poeta, & philosophus ab Hieronymo Magio (Miscell. cap. 11.) *suæ ætatis in litterarum mansuetioribus studiis maximus* appellatur. *Floridus* e contra, *Vitiosissimum*, ait, *scribendi genus ex Apuleio, Martiano Sidonio, & si qui sunt durioves primum suis temporibus* (Beroaldum) *excitasse, & in multas Europæ partes ita dissudisse -- ut plurima adhuc supersint ejus vestigia, neque penitus deleri possint*. Cetera insuper *Beroaldi* opuscula proscindit, eaque veluti *cacationes blattarum tincarumque epulas* acerbissimus judex contemnenda, imo pro nihilo habenda contendit. Vide *Gaddium* de Scriptor. non Eccles. p. 79. *Beroaldi* encomium conscripsit *Clemens Marotus* Poeta Gallus.

Landesbibliothek Oldenburg

plane conditoribus ad nepotes pervenerunt Frontinus, Vegetius, Helianus, ac Modestus, qui veluti quadriga per militarem campum latissime decurrunt, omnesque militiæ meandros cum laude ingrediuntur. Hos ego nuperrime relegi, emendavique, Mine mi eruditorum nobilissime, in Ponticulano tuo feriatus, quo saluberrimo secessu nihil amœnius, nihil magnificentius, nihil pulchrius novi. Adeo ut Laurentinum Plinianum, ut villæ Lucullianæ, ut prætoria omnia a luxuriosis ædificatoribus magnificenter exstructa cum Ponticulano Rosciorum comparari vix mereantur. Te beatum meritissime nuncupant, cui res adest & virtus. Hosce igitur doctores rei bellicæ luculentos in contubernio tuo, quo nil dulcius, emendatos impressori e vestigio dedi sub tuo nomine publicandos; quorum eruditio non protrita, quorum lectio oppidoque erudita est. Qui non minus utiles futuri sunt pallentibus in umbra scholasticis, quam coloratis sub dio bellatoribus. Quos tu, quæso, quum vacabit, ne spreveris vel transeunter inspicere. Vale, & Philippum tuum ama mutuiter.

FLAVIUS VEGETIUS
DE RE MILITARI.

Joannes Sulpitius [1] *Verulanus Petro Paulo de Comite Juveni generoso & strenuo S.P.D.*

CHARI discipuli fidus præceptor non facile obliviscitur, Petre Paule. Durat enim mihi adhuc illa tui instituendi & quascumque ad te ornandum subministrandi solicitudo. Quare ad discendum rursus te revoco, non Poeticen, aut Historicen, aut Oratoriam, ad quas tibi plurimum hæc lectio proderit, sed ipsam militarem disciplinam, in qua te sub peritissimi fratris tui Jo: Baptistæ & monitis & auspiciis hactenus exercuisti, & jam sub Nicolao Ursino Suanæ Comite sororio tuo auspicatius exercebis. Ut nihil igitur quod ad eam callendam est opus desideres, tres de ea re scriptores egregios, quos nuperrime recognovi, Vegetium, Ælianum & Frontinum simul coniunxi, & ut emendatissimi in tuas & in aliorum manus venirent effeci. Videbis in primo, qui verborum novitate & castrensibus verbis persæpe utitur, omnem rei militaris scientiam ex maximis optimisque auctoribus in perspicuam brevitatem enucleatam, quæ te excitatum, solertem, audentem, cautumque reddet. Alter pugnandi & acierum instruendarum sic te scientiam edocebit, & tantum sic tibi animorum hæc lectio adjectura, ut non dubitem, quin clarissimi Patris, Fratrisque tui illius simillimi vestigia imitatus in præstantissimum virum sis evasurus. In tertio autem exemplorum id genus tantam copiam lectitabis, ut etiam disertum in re militari sit te redditura. Vale.

[1] *Verulani* mentionem ingerit *Michael Fernus* in Præfat. ad Eleg. & Epigram. Jo. Anton. Campani, illumque inter strenuissimos Academiæ Romanæ commilitones conlocat. Vide *Bailletum* Jugem. de Sçav. Vol. II. pagg. 127.

Landesbibliothek Oldenburg

THEOCRITUS, HESIODUS, ET ALII GRÆCE.

Venetiis, per Aldum Romanum, MCCCCLXXXXV.

Aldus Manutius Romanus Baptistæ [1] *Guarino præceptori suo* S. P. D.

EN tibi, Magister doctissime, Theogonia Hesiodi, quam petis a nobis, interpretaturus, publice discipulis tuis: Addidimus ejusdem Poetæ Scutum, ac Georgicorum libros, nec non Theocriti Idyllia seu opuscula triginta. Item moralia versu elego Theognidis poetæ antiquissimi; cujus & Plato in Legibus, & Isocrates meminit in orationibus. Nec deest Phocilides, quem antiquis ethographis annumerat Isocrates ad Demonicum. Operæ pretium etiam visum est addere interpretationem Maximi Planudii ejus libelli qui incipit: Cum ego animadverterem: quem fama est fuisse Catónis cujusdam. Sed quicunque fuit, doctus fuit, & lectu dignus. Cujus sententiæ cum esset Planudius, græcis quoque legendum tradidit versu hexametro & docte quidem & eleganter. Hanc interpretationem in membrana abhinc trecentis annis & plus eo scriptam litteris prope exesis, ut vix dignosci possent, vidisse se retulit mihi Franciscus Bossius juvenis plenus fide, & græce & latine apprime doctus. Nec mirum: est enim & ipse ex tua felici Verona oriundus, quæ mater & alumna est, & semper fuit doctissimorum hominum. Inseruimus & alia quædam profutura studiosis, quæ in fronte libri impressa licet videre. Si qua tamen leges incastigata, magister doctissime, tam hic, quam in cæteris libris, quos ego ad communem studiosorum omnium utilitatem curo imprimendos (nam esse aliqua non eo inficias) non mihi imputes sed exemplaribus. Non enim recipio me emendaturum libros; nam in quibusdam Oedipo conjectore opus esset. ita enim mutilati quidam sunt & inversi, ut ne ille quidem qui composuit, si reviviscceret, emendare posset: sed curaturum summo studio, ut vel ipso exemplari imprimantur correctiores. Sic in Apollonio grammatico fecimus; sic in hoc libro, in iis quos addidimus eclogis: rati satius esse aliquid habere quam nihil. Quod incorrectum est, si lateat, raro, vel potius nunquam emendatur. Si vero prodit in publicum, erunt multi qui castigent, saltem longa die. Sic in Fabio Quintiliano, sic in C. Plinio nepote, sic in nonnullis aliis factum vidimus, qui quotidie emendantur, quotidie pristinæ elegantiæ & candori propius accedunt. Sed periniqui sunt & ingrati, si qui sunt qui me accusent. His ego nihil imprecarer, nisi ut quemadmodum ego, ita & ipsi curarent aliquando interpretandos græces libros. Sentirent certe longe aliter. Sed hæc satis. Hunc vero librum tibi dicamus, Præceptor excellentissime, tum mea in Veronenses benevolentia (debeo enim plurimum Veronensibus; nam a Gaspare Veronensi peregregio

[1] *Guarini* Veronensis summi Viri filio; cujus, Trithemio teste, doctrinæ famam, & eruditionem in Ferrariensi Lyceo publice docens, æquavit. Lilium Gregorium Gyraldum, & Aldum Manutium discipulos habuit, *omniumque ætatis nostræ professorum celeberrimum* illum prædicavit *Politianus* in Ep. religioni sibi ducens aliter quam ille senserat, quæstionem quamdam dirimere. Vid. March. *Scip. Maff.* Ver. Illust. P. II. Lib. III. pag. 82.

Landesbibliothek Oldenburg

gio grammatico didici Romæ latinas litteras, a te vero Ferrariæ & latinas & græcas) tum quia totus fere hic liber est de moribus. Quid enim convenientius, quam de moribus scribere ad eum, qui sit moribus omnium ornatissimus? Es tu quidem ætate nostra alter Socrates. Nec vereor me tibi assentari putes. Scis enim esse hæc quam verissima. Sed tu mihi parcas velim, quando de te ad te hæc scripsimus, idque fecimus, ut qualem ipsi te esse scimus, omnes sciant. Vale mei memor.

THESAURUS CORNUCOPIÆ ET HORTI ADONIDIS.

Venetiis, in domo Aldi Romani, MCCCCLXXXXVI.

Aldus Manucius Basianas Romanus studiosis omnibus S. P. D.

DURA quidem provincia est, bonarum litterarum studiosi, emendate imprimere latinos libros; durior accurate græcos; durissima non depravate vel hos vel illos duris temporibus. Quanam lingua curem ipse imprimendos libros, & quo tempore, videtis. Postquam suscepi hanc duram provinciam (annus enim agitur jam septimus) possem jurejurando affirmare, me tot annos ne horam quidem solidæ habuisse quietis. Pulcherrimum utilissimumque esse inventum nostrum omnes uno ore dicunt, laudant, prædicant; sit ita certe: inveni tamen ipse quo excrucier modo, dum vobis prodesse cupio, bonosque libros suppeditare. Quare qui me visunt, amicis soleo dicere modo græcum illud proverbium: κίχλα χέζει αὐτῷ κακόν hoc est modella sibi malum cacat; quod honestius Plautus: ipsa sibi avis mortem creat. Aiunt enim non nisi per avium alvum redditum nasci viscum, maxime palumbis & turdis. Hæc enim est natura (inquit Plinius in naturali historia) ut nisi maturatum in ventre avium non proveniat. Modo illud: κακὰ ἔφ ἑαυτῶν ἕλκων, ὡς ὁ καυκίας νέφας. Nam ita flare Cæciam scribit Aristoteles, ut non propellat nubes, ut alii venti, sed ut ad sese vocet ac trahat. Sic mihi evenit; mihi ipse malum peperi, immensa mihi paravi incommoda, immensos labores. Sed me ipse consolor, vel quod gratissimas esse video lucubrationes meas, ac plurimum prodesse omnibus, majorique in dies emolumento futuras: vel quod multi ἐκ τῶν βιβλιοπώλων jam liberant e carceribus libros, venalesque exponunt quod ego brevi futurum interminatus sum, cum nullum a quoquam commodo vel horam accipere librum possem. Sum equidem voti compos; jam passim offeruntur ultro græca volumina, mittunturque venalia ad bibliopolas, ad me quoque plurima missa sunt. Spero fore & illud, ut si qui sunt tam pravo ingenio, ut communi omnium bono mœreant, aut rumpantur invidia, aut succumbentes mœrori misere conficiantur, & denique suspendant se; quandoquidem quæcunque extant Aristotelis volumina videbunt brevi nostris excusa formis. Imprimentur prope diem & commentarii; jam fere omnes coegi. Incumbite vos quæso, incumbite bonis literis, quando ego vobis, adiuvante Christo Iesu Deo optimo maximo, optimum quemque

librum

Landesbibliothek Oldenburg

librum suppeditabo. Ecce habetis opus oppido quam utile & necessarium, quem κέρας ἀμαλθείας, quem κῆπους ἀδώνιδος, quem jure thesaurum appellaverim. In eo enim fere omnia reposita sunt, quæ desiderare quis possit ad perfectam, absolutamque cognitionem litterarum græcaram, & eorum præcipue quæ leguntur apud poetas, qui verba variis figuris ac linguis ita sæpe immutant, ut facilius sit Nili caput, quam alicujus temporis thema aut principium invenire. Sed hoc libro quam facillima facta sunt omnia; nam docet, & quo modo & qua lingua unumquodque immutatum sit; canonismata passim & regulas tradens per ordinem litterarum. Linguarum præterea meminit Atticæ, Ionicæ, Æolicæ, Doricæ, Poeticæ, Cretensis, Cypriæ, Macedonicæ, Thessalæ, Rheginæ, Siculæ, Tarentinæ, Chalcidicæ, Argivæ, Laconicæ, Syracusanæ, Pamphyliæ, Atheniensis, quibus usi Græci Poetæ inveniuntur, & Homerus præcipue. His linguis ac figuris variis, habent illi miram licentiam. Addunt, detrahunt, transmittunt, invertunt, quid non faciunt? denique utuntur dictionibus ut cera. Si poetæ græci voluerint, ὁ ἄνθρωπος ἔναι ὄνος. ἵππος. Βοῦς. κύων. longe melius ostendent hominem esse asinum, quam sophistæ: non potui aliquando non ridere legens, hanc dictionum (ut sic dicam) μεταμόρφωσιν. verbi causa, ex ἄμα ἴσος ἄμισυς. & mutatione ἥμισυς. Comparativum est ἡμισύτερος. Secunda forma, ἡμισίων. Tertia ἥσων. & attice ἥττων. ecce ex ἄμισυς, factum est ἥττων, ubi ne una quidem littera est primitivi. Quod nobis non licere sic conqueritur Martialis. Dicunt ἐιαφινὸς tamen poetæ, sed græci, quibus est nihil negatum: Nobis non licet esse tam disertis, qui musas colimus severiores. Imitamur tamen hanc linguarum veritatem, & copiam lingua vulgari. Non enim eadem est Romanis lingua, quæ Parthenopæis, quæ Calabris, quæ Siculis. Aliter Florentini loquuntur, aliter Genuenses. Veneti a Mediolanensibus lingua & pronuntiatione multum intersunt. Alius Brixianis, alius Bergomatibus sermo. Quod latine caput, vulgo Romani capo appellant. Veneti vero abjectione p. litteræ per concisionem dicunt cao. at qui Padum accolunt ex ao crasim facientes, cò. Item cenato, cenao, cenò, & id genus innumera. Sic græci dicunt communiter τῶ κέρατος. Iones vero ἀποβολῆ τοῦ τ, κέρας. At Dores κατὰ κρᾶσιν, κέρως. Quid quod una quæque urbs peculiarem habet linguam? plerumque etiam in eadem oppido varie loquuntur. Utsnam tantam copiam latine haberemus, longe antecelleremus græcos. Sed ut ad librum redeam, quem copiæ cornu, hortosque Adonidis, & thesaurum dicimus propter summam, quæ in eo est, rerum bonarum copiam. Primus labor in eo fuit Guarini Camertis & Caroli Antenorei Florentini hominum multi studii, ac in græcarum litterarum lectione frequentium. Ac simul ex Eustathio, Etymologico, & aliis dignis Grammaticis accepere hæc canonismata, digessereque per ordinem litterarum, nec sine adiumento & consilio Angeli Politiani, viri summo ingenio ac impense docti. Secundus vero labor meus fuit, qui ea omnia recognovi non parvo labore, cum iis conferens, unde excerpta, voluminibus fuerant. Multa enim addidi, plurima immutavi, adjuvante interdum Urbano Divi Francisci fratre optimo, a quo brevi habebitis quas summa cura ac doctissime composuit in græcam linguam introductiones. Sunt etiam in hoc libro copiosæ ac perutiles formationes τῶν εἰμὶ, καὶ εἶμι verborum. Item quot sint verba quæ esse significant, quot item ire, & quot sedere. Addidi ego libellum ex scriptis Herodiani, quos magni verbi παρεκβολὰς dicunt. In quo multa profecto sunt lectu dignissima, & quæ in

aliis

Landesbibliothek Oldenburg

aliis grammaticis non temere leguntur, & præcipue quæ de præterito Attico conscribuntur docte sane & peracute. Necnon & Chæroboſci quædam, in quibus oſtendit, non in omnibus regulas & ſimilitudines quæri oportere. Ejusdem etiam quæ r̄ litteram in contextu orationis ob male ſonantiam attrahant. Hinc ſequuntur inæqualia verba per ordinem litterarum, quæ ἀνόμαλα græci appellant, quæ idcirco addidimus, quoniam & ipſa cum cæteris optime convenire videbantur. Addere etiam operæ pretium duximus περὶ ἐγκλινομένων, καὶ ἐγκλιτικῶν varia opuſcula: quorum uſum apud noſtros (de encliticis loquor) non memini legere in pluribus quatuor, quinqueve ad ſummum dictionibus que, ve, ne, cum poſtpoſita, ut quibusdam placet; & verſus. nam ἐγκλινόμενα, quæ inclinata latine placet dicere (ut loco præſentis), præteritum, deficiente præſenti in paſſivo verbo, accipiatur) ea dicuntur, quæ admittunt in fine tonum acutum, convertuntque in gravem in contextu orationis: apud Græcos vero encliticorum plurimus uſus in quinque orationis partibus, Nomine, Pronomine, Verbo, Adverbio, & Conjunctione. Auctores ſunt Herodianus, Ioannes Grammaticus, Chorax, Chæroboſcus, Ælius Dionyſius. Et quoniam paſſim in hoc libro ſecundum varia idiomata leguntur crebræ mutationes, non abs re fuit, quotquot ad manus noſtras pervenerunt, de idiomatis varios tractatus inſerere. Poſtremo illud nolo vos ignorare, bonarum litterarum amantiſſimi, notaſſe me aſteriſcis quæ obſcura, conciſa, & depravata viſa ſunt, obeliſcis vero quæ ſuperflua judicavi. Cur autem aliqua ſigno alterutro annotanda prætermiſerim, habui multas cauſas; ſed præcipua fuit anguſtia temporis. Peto igitur a vobis, ſi qua in tanto opere non placuerint, quæ vel reprehendenda, vel non plana videantur, ne mihi ſuccenſeatis, ſed iis, ſi audebitis, unde accepta ſunt; vel bellis potius exterarum gentium, quibus & Græcia & Italia ſemper obnoxia fuit: mendoſorum enim eſt exemplarium culpa, non mea; nihil magis depravatum grammaticis, fragmentata omnia, nihil abſolutum, nihil integrum. Quanquam hic liber (ut dixi) theſaurus eſt κέρας τε ἀμαλθείας, καὶ κῆπος ἀδωνιδος, quoniam in eo uno fere omnia congeſta ſunt, quæ digna ſcitu in aliis leguntur. Itaque ſi inter tot laudanda aliquid minus probandum legeritis, mementote illius Horatiani præcepti. Verum ubi plura nitent in carmine, non ego paucis offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura. Eſtote igitur impreſſionis noſtræ æqui judices, affectique beneficio minime ingrati, & miſeremini laborum noſtrorum. Valete.

Angelus Politianus Varino [1] *Camerti ſuo* S. D.

Consulis me, Varine, de novi operis editione, quo tu videlicet inclinationes omnes paulo remotiores græcæ linguæ, breviter ac dilucide, perque ordinem litterarum complexus es; ego vero te ut edas quam maxime

[1] *Varinus*, ſive *Guarinus Phavorinus*, e Camerino, Sylveſtrini Ordinis cucullatus, vir Græce Latineque cultiſſimus, atque olim Leonis X. præceptor, ab eodem Pontifice ad Nucerinum Pontificatum evectus eſt Anno MDXIIII. Lateranenſi Concilio interfuit, ipſamque Eccleſiam adminiſtravit uſque ad annum MDXXXVII. In Cenotaphio quod ſervat Nucerina Cathedralis Eccleſia *alumnus Mediceæ domus* [τῆς Μεδικῆς οἰκίας τρόφιμος] appellatur. *Ughell. Ital. Sac. in Epiſc. Nucer.* p. m. 1127. " Utiliſſimam, inquit „ *Morhofius* (Polyhiſt. lib. IV. cap. VIII. p. 807.) „ Græcæ Linguæ Studioſis operam duplici nomine navavit: dum & Theſaurum Græcum, ſeu „ Cornucopiæ, & Hortos Adonidis in lucem protulit „. Noſtram vero hanc Editionem *Morhofius* non viderat, quum tantum Aldinam memoret ann. 1504.

Landesbibliothek Oldenburg

xime adhortor, quippe usui magno futurum græca discere cupientibus, tibique immortalem gloriam pariturum. Mihi certe (quid enim dissimulem?) gratissimum facies. Nam cum te semper habuerim quasi eximium inter discipulos utriusque linguæ, meaque tibi in litteris etiam arcana retexerim, quod tu homo gratissimus libenter & profiteris & prædicas; nimirum scilicet ad me quoque portio aliqua tuæ tantæ laudis redundabit. Hoc idem, puto, & Carolus ipse tuus Autenoreus honestus adolescens exoptat; ejusdem tecum laboris particeps. Quid autem dixi tuus, ac non potius noster, quando utrique pariter operam dedit? Is enim quamvis acerrime nunc philosophetur, quoniam tamen peripateticus est, non stoicus, gloriam profecto aspernari linguæ ejus non potest, in qua cum paucis excelluit. Edo igitur bonis avibus operosissimum librum non latinis modo, sed etiam græcis (puto) ipsis sua discere volentibus profuturum. Mitto autem ad te Græcum quoque epigramma nostrum, quod nuper lusimus, ut (si tibi videbitur) in fronte ipsa operis imprimatur. Vale.

DIARIUM [1] DE BELLO CAROLINO

Venetiis, MCCCCLXXXXVI.

Alexander Benedictus [2] *Veronensis Physicus, Augustino Barbadico Illustrissimo Venetorum Principi S. perpetuam dicit.*

BELLUM, quod hoc anno, Illustrissime Princeps, tuis sanctissimis auspiciis cum Carolo VIII. Gallorum Rege pro tuenda sociorum libertate gessisti, Francisco Gonzaga Marchione Mantuanorum, Imperatore tuo felicissimo, duobus duntaxat voluminibus, altero pugnam Tarrensem, altero Novariensem oppugnationem complexus sum: quibus diaria inscripsimus. Causam enim belli huius, & primum Galli adventum plerique copiosius scripsere, quæ transcursa quadam delibavimus: reliqua quæ vidimus, vel quæcumque nobis tradita sunt, incorrupta protulimus. Nudam enim materiam, rudem ac pene indigestam inter annales tuos reponendam coacervavimus. Erunt ex posterioribus, qui collatis undique historiis, hanc simplicitatem nostram, quæ fortasse nunc fastiditur, quod ut arida & exanguis, suaviorem uberioremque reddent: quod inter veteres T. Livius miro successu eo modo adimplevit. Historia magnam quidem vitæ partem expostulat, in qua modus servandus est, ut veritas in primis, ordo, digestio belli, causæ, consilia, conciones, rerum eventa, & totius belli progressus legentibus in promptu sit. Atque ipsa oratio non salebrosa, non languens, non nimium diffu-

[1] Historia scilicet Belli a Carolo VIII. gesti in Ducatu Mediolanensi adversus fœderatos Principes Alexandrum VI. Pont. Max. Maximilianum Cæsarem, Venetam Rempublicam, & Ludovicum Sfortiam. Etsi vero Typographi nomen desideretur, non desunt qui credant Diaria hæc ex Aldino Typographio prodiisse.

[2] Sc. patria Lemniaco Agri Veronensis arce. Medicinam diu fecit, & præsertim apud Venetos Legatos, qui copiis adversus Carolum Regem, præfuere. Plura de Anatome diferte conscripsit, edita sub tit. *Historiæ Corporis Humani* ann. 1498. Plinium post *Barbarum* iterum emendare conatus est; ediditque Venetiis ann. 1507. Ejus opera quum Medica tum philologica recenset perillustris Vir March. *Scipio Maffeius*, Veron. Illustr. To. III. pag. 129. quem vide. Si Mario Equicolæ fides sit adhibenda (qui ceterum nullo innititur fundamento) *Benedictum* studio partium abreptum, magis Venetorum gloriæ quam veritati studuisse putabis.

Landesbibliothek Oldenburg

diffusa, neque succincta nimium, neque affectata denique videatur, ut legentium animos vividius penetret, aut excitet. Acriter item proponere debet, vehementius persuadere, irritare, urgere, suadere item & dissuadere, exemplis frequentibus animos inflectere. Hæc omnia iis præponenda sunt, qui imperii tui gesta veluti romani nominis reflorescentis descripturi sunt. Ego simplicius quædam quæ in dies gesta sunt annotavi, minime in gratiam adulator, vel in damnando nimis severus. Res hostiles debita commendatione non defraudo, ut magis narrator, quam censor acer & tetricus esse videar. Verbis & sensu restrictus incedo. Scio etiam quosdam jejune hanc historiam tetigisse, vel pauca vera demonstrasse, alios copiosiores ad vanitatem redegisse. Hæc enim humanissime Princeps, nitidiora melioraque fieri curabis, qui in rebus publicis Marcum fratrem tuum optimum Principem imitatus es, qui non minus intestinam quietem quam foris bella cum opus est, foves; & civitatem miro studio uberiorem reddis pater patriæ appellatus, leges sanctissimas condis, munera in Senatu amplificans. Quadraginta viros peritos addidisti, Imperatoribus statuas publicare cœpisti, palatium miro ornamento extruis, & universam Urbem exornas: tuo demum ductu & optimis auspiciis rabies gallica perdomita est. Tuo consilio, ingenio & armis Gallorum truculentia ultra alpes coercita sævit; quam natura sagax (dicere id solitus es) alpium mirabili septo, & inexuperabili munimento a mitiori orbis parte diduxerat, ut pacem quam tantopere amas cum sanctissimo Senatu tuo amplectereris. Tu in hoc flagrantissimo bello Imperii terminos longius protraxisti. Jam Apulus te & Senatum tuum voti compos summissus adorat & colit. Hæc enim faciunt, ut te magis ad Principatum divina ratione, quam Senatorum suffragiis delectum fuisse posteritas admiretur. Vale.

Venetiis, duodecimo Kalendas Aprilis, Anno MIIII D.

Ad calcem Voluminis

ALEXANDER BENEDICTUS VERONENSIS PHYSICUS

Sebastiano Baduario Equiti, & Hieronymo Bernardo Consiliariis Veneti Senatus Clarissimis S. P. D.

Belli Gallici libri, excellentissimi Consiliarii, qui nuper studiosissime recogniti sunt, in vulgus prodire audent, nec popularem censuram languidæ auctoritatis verentur discussis rebus omnibus. Verum multa de industria prætermisimus periculis undique obviis, quæ tamen non sine magna quorundam nota dici potuissent, etsi ad Senatus hujus perennem gloriam pertinere non dubitaverimus. Vulgatissimum enim est, veritatem odia parere, & necem sæpenumero maturare: unde in plerisque rebus conscientiæ vis illa elanguescit, emoriturque; abducuntque in diversum vel inclinant scriptorem præsentia discrimina; temerarii item animi esse putant hominem non sibi ignoscere. Connivere igitur paululum pro tempore opus fuit, donec posteris alii confidentius apertiora sine metu relinquant, quum ossa ac cineres iniquorum rabiem contemnant. Nos tamen intentionem non occultamus, quum strabonem quempiam, petum, vel claudum alium, infirmum talis parcius appellamus. Nostra igitur simplicitate contenti has ephemerides contractius expeditiusque conscripsimus, quas cum in castris essemus promisimus, & ea tam diligenter quam libenter in tantis occupationibus colle-

Landesbibliothek Oldenburg

gimus, ne omnino tanta Italiæ clades, quæ ſubita Venetorum vi ultra alpes propulſa eſt, magna poſteritatis injuria ſupprimeretur. Verum hæc multo aliter ac ceteri, qui poſt nos ſcripturi ſunt, indicavimus. Quæ, excellentiſſimi Conſiliarii, qualiacumque ſint, æquo animo ſuſcipietis; ſi nihil tam parvum eſſe, quod non gloriam parere poſſit, exiſtimaveritis. Valete.

Venetiis M IIII D. ſexto Cal. Septembr.

IAMBLICHUS DE MYSTERIIS ÆGYPTIORUM,

& alia PROCLI, PORPHYRII, SYNESII, PSELLI, ALCINOI, SPEUSIPPI, PYTHAGORÆ, XENOCRATIS, & MARSILII FICINI.

Venetiis, in Ædibus Aldi, M III D.

MARSILIUS FICINUS FLORENTINUS

Reverendiſs. in Chriſto Patri D. Joanni [1] *Medici, Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinali, ſuppliciter ſe commendat.*

CUM Epiſtolam ad te ſcribere ſtatuiſſem in Cardinea dignitate nuper tibi collata gratulaturam, cogitaremque cui potiſſimum eam darem tibi reddendam, qui congratulationem noſtram efficeret admodum gratiorem, in academiam me ſubito contuli ſperans in ejus ſaltem penetralibus ſalutatorem nobis aliquem tibi acceptiſſimum non defuturum. Illic ergo divina quadam ſorte, primus occurrit Iamblichus inter academicos cognomento divinus, & magnus ibi ſacerdos. Cui quidem ſalve inquam Iambliche ſacerdos magne. In præſentia (ut vides) Joanni Medici, novo Chriſtianæ Religionis antiſtiti congratulaturus ſum, tu precor, ſi juſta peto, congratulationem noſtram alioquin ieiunam, divinis verbis, myſteriisque tuis efficies pleniorem. Annuit ille precibus, atque hac ad te ſententia Joannes ſacerdos magne venit Magnus ille ſacerdos. Tu igitur ſalutatorem tantum lætus excipe atque poſt ſalutationem primam, poſt lectam epiſtolam, quid divinus ille loquatur, ſi placet attentius audi: promiſit enim, ut ſua tuaque perſona pariter digna diceret, ſe tibi brevibus, quid Ægyptii, & Aſſyrii ſacerdotes de religione, rebusque divinis ſenſerint, expreſſurum.

MAR-

[1] Laurentii filius ab Innocentio VIII. adhuc puer, & vix annum ætatis ſuæ decimum quartum agens ſacro Senatui adſcriptus, ea tamen conditione, ut per triennium *ſe Cardinalem nominare non poſſet, nec ſe pro Cardinali haberi præſumeret*. Nemo ante eum adoleſcentior ad cardineam dignitatem evectus eſt, teſte Laurentio patre in Epiſt. filio data. Liberalium artium ſtudiis egregiam navavit operam, Muſicen optime calluit, viros doctos dilexit ac fovit, pictoribusque, ſtatuariis, gemmarum ſculptoribus, & rerum priſcarum peritis, liberaliſſime ædes ſuas patere ſemper voluit æque ac eruditi ingenii adoleſcentibus; quam ſane Principis ſummique viri non ultimam laudem fuiſſe ultro affirmaverim. Ceterum de hac *Marſilii* verſione ita *Petavius* (in Not. ad IV. Julian. Orat.) *Marſilius Ficinus antea non tam latine opus ipſum, quam ex opere illo quædam ſelecta interpretatus erat; & tamen ſic quaſi integer eſſet* Jamblichi de Myſteriis *librum inſcripſit, quod conſilium nemo prudens laudare nedum imitari debeat*. At enim antequam judicium de *Ficini* labore *Petavius* ferret, ipſummet Ficinum audiſſe oportuerat talia de verſione ſua palam differentem in Argumento, quod Iamblichi libro præmiſerat: *Hujus ergo*, ait, *quæſtionis* (ſc. inter Anebonem & Porphyrium) *totius atque reſponſionis profecto divinæ, tanquam in Plotino adhuc nimium occupatus ſingula ferme non verba ſed ſenſa traduxi, ut non mirum putari debeat, ſicubi divulſa videatur oratio*.

Landesbibliothek Oldenburg

MARSILIUS FICINUS FLORENTINUS

Magnanimo Laurentio [1] *Medici* S. D.

SYNESIUS, atque Pſellus, & Iamblichus, ac Proclus, Porphyriusque Platonici jampridem ampliſſimas tuas ædes ingreſſi, ingenuos filios tuos ſalutaverunt & hactenus quidem recte admodum feciſſe videntur: quod autem inſalutatum te reliquerint, nec egiſſe prudenter, nec evaſiſſe fœlices; imprudentiam ergo ſuam tandem recognoſcentes, ut quandoque fœliciores ſint, Limina nunc tua reviſunt cognituri patrem, ac rurſum una cum patre filios agnituri, ſic protinus victuri fœlicius. Quippe cum nuper compertum habeant, nec libros quidem de vita noſtros, absque tuis auſpiciis vivere voluiſſe. Comitantur præterea hos quinque Philoſophos Priſcianus Lydus ſimul & Theophraſtus. Hi enim cum Valorem meum ſalvere jamdiu dixerint, & ardenter optaverint, hodie te alacres adeunt, ita demum magnopere votum conſecuturi, ut in primis ipſi penes te ſalvi, ſalvum faciant & Valorem, per te præcipue poſt Deum ſalvere deſiderantem. Salve ante alios optime patrone noſter, ac philoſophos tantos apud te colloquentes fœliciter audi.

MARSILIUS FICINUS FLORENTINUS

Petro [2] *Medici viro Magnanimo Sal. dicit.*

QUamquam multa quotidie legitis meliora noſtris, nulla tamen ferme magis arbitror vobis placere, quam noſtra, ſi modo ſua cuique maxime placere ſolent, ſua vero cujusque ſunt potiſſimum, quæ omnium antiquiſſima poſſidentur; antiquiſſima certe poſſidentur a vobis marſiliana, ſpero igitur hæc vobis ſemper cariſſima fore, ut etiam ſi ſomnia mittam, hæc quoque quaſi pro veris apud vos primum, atque per vos vera etiam apud alios habeantur. Cum igitur Syneſii Platonici librum de ſomniis, quem nuper interpretati ſumus e græco, auctoritatem & fidem in primis apud lectorem primum, & per hunc apud alios habere deſiderarem, potiſſimum ad te miſi, quarto jam gradu poſt magnum Cosmum noſtra lecturum, atque hæc ſtatim approbatione tua omnibus probaturum: adiunxi libro de ſomniis: librum Michaelis Pſelli Platonici de dæmonibus non immerito, quoniam a dæmonibus ſomnia mitti veteres arbitrabantur. Vale. XV. Aprilis MCCCCLXXXVIIII.

[1] Ampliſſimum Virum totius Litterariæ Reipublicæ bono natum, Mediceæ gentis, Hetruriæ totiusque Italiæ immortale decus quis tam arcto ſcriptionis ſpatio concluſus, æquis laudibus proſequi valeat?

[2] Laurentii filio, & Leonis X. fratri, græcis latinisque Litteris, & Italica poeſi probe exculto. Anno MDIII, miſerabili fato ad ora Gariliani ſubmerſus interiit.

Landesbibliothek Oldenburg

MARSILIUS FICINUS FLORENTINUS

Philippo Valori viro nobili atque magnanimo P. S. D.

QUI præcipit cognosce teipsum nos admonere videtur, ut animam cognoscamus, quæ quoniam est medicina rerum nimirum est & omnia: hac itaque cognita facile sumus omnia cognituri. Ego igitur ut animam in primis assequerer, per quam consecuturus omnia forem ad Philosophos non plebeos illos quidem, sed egregios jam diu studiose me contuli. Cum vero hinc quidem Platonicos: inde vero Peripateticos anxius percontarer, eorumque responsa diffidere invicem viderentur diffidebam ab initio me voti compotem unquam fore. Verum non multo post Themistius spem mihi præbuit optimam affirmans tantos inter se philosophos non sententia quidem diffidere, sed verbis: eamdemque de anima Platonis, Aristotelis, Theophrasti sub diversis verbis esse sententiam. Incidi denique divina quadam sorte in librum Theophrasti de anima a Prisciano quodam Lydo breviter quidem, sed tamen diligenter expositum, ea potissimum ratione, qua Plutarchus, & Iamblichus Platonici Peripateticique insignes Aristotelicam de anima sententiam explicaverant. Cum igitur in his legendis Platonicos Peripateticosque esse concordes animadverterem, habui ferme tota quod mente petebam. Atque ut & ceteri quam primum habeant librum hunc e græca lingua transtulimus in latinam. Adiunximus præterea expositiones quasdam breves a nobis inter legendum atque transferendum excogitatas. Neque tamen hac in re duxi in præsentia mihi nimis elaborandum, vel latius evagandum. Joannes enim Picus Mirandulanus vir certe mirandus jam hoc agit ad summum, ubi philosophorum omnium de quavis materia mentes diligentissime discutit. Ac Platonem Aristotelemque de anima mirabiliter monstrat esse concordes. Librum vero tibi potissimum mi Valor censui dedicandum. Tu enim una mecum jamdiu concordiam philosophorum hac de re vehementer affectas. Medices vero nostri, quibus tanquam patronis dare omnia, immo reddere consuevimus consentient, proculdubio munusculum hoc unum e multis meo dedicari Valori, & medicæ domus præ ceteris amicissimo & promptissimo semper Platonicorum operum adiutori: quamvis autem græcum exemplar unicum invenerimus, & id quidem mendosum atque mutilatum, attamen lege securus, & ita ceteris præbe legendum: nam emendare hoc atque resarcire diligentissime studui, & Angelus Politianus noster acerrimo vir judicio, plurimaque doctrina, nostram hanc diligentiam approbavit.

Vale, atque lege fœliciter, & ceteris præbe legendum. Vale.

PRÆ-

Landesbibliothek Oldenburg

PRÆFATIO MARSILII FICINI FLORENTINI

In traductionem Libri Xenocratis Platonici, de morte ad Clariss. Virum Petrum Medicem.

COSMUS Italiæ decus Petre Medices, cum rebus gestis, tum etiam te tanto filio fœlix, non modo rerum humanarum prudentia, verum etiam sapientia divinarum miram sibi gloriam comparavit. Qui cum nullum vitæ tempus, vel in summis negotiis absque consortio musarum transegerit, in senectute præcipue, philosophiæ studiis, sacrisque litteris totum se tradidit. Utque in primis philosophiæ sacris initiaretur, nonnullos Aristotelis libros converti ab Joanne Argyropylo viro doctissimo voluit, eosque diligentissime legit. Deinde ne intima sapientiæ istius archana sibi deessent, Divi Platonis libros decem, & unum Mercurii e græca lingua in latinam a nobis transferri jussit, quibus omnia vitæ præcepta, omnia naturæ principia, omnia divinarum rerum mysteria sancta panduntur. Hæc omnia Cosmus & accurate legit, & absolute comprehendit. Cumque Platonis librum de uno rerum omnium principio, & de summo bono jam peregisset, duodecima deinde die, quasi ad id principium, bonumque fruendum rediturus, ex hac vitæ umbra ad supernam lucem revocatus accessit. Cuius decessu graviter & patria, & academia gemeret, nisi Petrus parenti quam simillimus superesset, in cuius prudentia atque pietate patria spem suam firmet, & academia conquiescat. Die autem xx. antequam corporis vinculis purus eius spiritus solveretur, Sole jam occidente cœpit huius vitæ miseriam deplorare. Atque ita in errores mortalium invehi, ut lucrum quoddam diceret esse mortem. Ubi permulta & acute, & copiose de huius vitæ contemptu disseruit, utpote qui jam ad supernam beatitudinem adspiraret. Cum ille finem dicendi fecisset, hæc eadem, Cosme, inquam, Xenocrates vir sanctus atque dilectus Platonis nostri discipulus in libro de morte tractavit. Tum ille referas inquit latine, Marsili, quæ græce Xenocrates disputat. Retuli, probavit. Transferri jussit. Tranituli: tuo nomini dedicavi. Ut cum breve quidem hoc, sed pretiosissimum opusculum legeris, quantum in hac vita sperandum sit cogites, quantum sua cuique mors, vel parentum, vel filiorum lugenda. Hæc igitur lege fœliciter, Academiæ columen. Ac diu vive, ne Cosmo carere nos aliquando sentiamus.

MARSILII FICINI FLORENTINI

Adhuc adolescentis, Liber de voluptate, ad Antonium Canisianum Civem Florentinum. PROHEMIUM.

TRIA DISSERENDI GENERA.

MEMINI cum adessem una tecum in campolitano vestro, & cum regionis illius præcipua amœnitate, tum variorum pomorum, quibus ea villa in primis abundat suavitate duceremur, nos in voluptatis disputationem incidisse, quam ipse a me requisisti, & cum primum daretur ociuna litte-

litteris traderem. Hoc ergo ad te de voluptate opusculum ut primum Figinum redii, summa ipse cum voluptate conscripsi. Tria vero sunt, ut hinc potissimum exordiamur apud Philosophos differendi genera, unum quo certam aliquam quæstionis partem disputando defendimus, atque approbamus, ut peripatetici ac stoici effecere. Alterum quo quæstione proposita diversas ad id, quod quæritur sententias, rationesque referimus, ut propositis pluribus, invicemque collatis, quid ex iis probabilius, verisimiliusque apparet eligamus, quo accademici, ac Socratici pene omnes utebantur. Tertium vero genus scepticorum maxime proprium est, qui cum omnia indifferentia esse putent, nec certum, aut probabile habeant quicquam quod sequantur; ea enim, quæ naturæ ordine sejuncta, distinctaque sunt confundunt, atque permiscent ab excellentioribus, quibusque Philosophis reiiciuntur. Ego igitur ex iis omnibus academicorum, socraticorumque in differendo rationem hoc tempore proponendam mihi decrevi. Etenim Plato, quem tanquam Philosophorum deum sequimur, atque veneramur, vetat eos, qui adhuc in tenera ætate constituti sunt, suam aliqua de re sententiam afferre, ne ut in junioribus sæpe accidit, quod primis annis maxime probaverimus, id maturiori deinde ætate, & graviori judicio revocandum, & in contrariam sententiam convertendum sit. Satius igitur esse censui ceterorum Philosophorum de voluptate sententias brevi sermone percurrere, quam meam exprimere ne contra id, quod a Platone nostro docemur aliquid impudenter asseverarem, & ut tuæ, quam novi in philosophiæ studiis ardentissimam satisfacerem voluntati. Sed hæc hactenus, ad philosophorum jam opiniones deveniamus.

INSTITUTIONES GRÆCÆ GRAMMATICES

Fratris Urbani [1] Bellunensis Ord. Minor.

Venetiis, per Aldum, M III D.

ALDUS MANUTIUS ROMANUS

Joanni Francisco Pico Mirandulæ S. D.

COgitanti mihi jamdiu, Joannes Francisce Pice, aliquem ex libris nostra cura impressis in tuo nomine publicare, tum ut ostenderem te, quem puerum olim ob egregiam indolem diligebam, nunc virum & doctum & sanctis ornatum moribus amari a nobis, colique, ac observari plurimum; tum quia Picus meus tibi Patruus fuerit, ille ille, inquam, Picus, quem ob singularem doctrinam phœnicem omnes uno ore appellabant, visum est ab istis optimis in Græcam linguam Introductionibus incipere. Nam cum scirem, te Græcas litteras discendi percupidum, idemque acciperem ab Alexan-

[1] *Urbanus Bolzanius* Bellunensis e Fr. Min. Conventualium cœtu, Leonis X. P. M. præceptor, & *Joannis Petri Bolzanii* (is qui a Sabellico præceptore suo *Pierii Valeriani* nomine donatus est) patruus exstitit. Vir græce latineque bene doctus. *In hoc Scripto* (nempe Græc. Institut.) *Auctor non sane contemnendam operam posuit, & a viris doctis probatam*, ait *Morhof.* Polyhist. Lit. Lib. IV. cap. IV. p. 780.

Landesbibliothek Oldenburg

lexandro Garcio Bononiensi integerrimo viro, ac optimo (ut ajunt) amici amico, & tui quam studiosissimo, hunc optimum fore librum existimavi: ubi facile, ac brevi, quod cupis, queas efficere. In eo enim de nomine & verbo, & cæteris orationis partibus sic copiose tractatur, ut nihil, quod necessarium græce discere incipientibus videretur, prætermiserit Urbanus meus Divi Francisci Sacerdos optimus ac integerrimus; qui ad communem omnium, & latinorum maxime utilitatem, istas institutiones meo rogatu, ac impulsu potius composuit. Accipe igitur munusculum nostrum, qua fronte cuncta litteratorum soles, non quod te dignum sit, sed quia tu humanissimus. Vale.

ARISTOPHANIS COMŒDIÆ GRECÆ.

Venetiis, per Hæredes Aldi, MCCCCXCVIII.

Aldus Manutius Romanus, Danieli Clario Parmensi S. P. D.

PErbeati illi mihi videntur, CLARI vir doctissime, qui hoc tempore in summa bonorum librorum copia liberalibus disciplinis operam daturi græce discunt; facile enim se brevi græcam linguam, nisi ipsi sibi defuerint, consequentur, in qua multis sæculis nullus fere ex latinis culpa magis temporum, quam ingeniorum, excelluit; facillime græcis litteris adjutricibus omnium laudatarum artium procreatricem Philosophiam callebunt, nec medicinam minus. Errant meo judicio multum, qui se bonos Philosophos Medicosque evasuros hoc tempore existimant, si expertes fuerint litterarum græcarum. Quibus & Aristoteles quicquid ad dialecticen, rhetoricen, & poeticen pertinet, doctissime scripsit; & Ammonius, Simplicius, Themistius, Alexander Aphrodisieus, Philoponus, Eustrathius, & ceteri Peripateticorum sectæ eruditissimi viri, omnia quæcumque vel scientiæ pervestigatione, vel differendi ratione comprehenderat Aristoteles, optime ac luculentissime commentati sunt: quibus item Hippocrates, Galenus, Paulus, & alii in medicina excellentissimi viri omnia quæ ad medicæ artis spectant cognitionem copiosissime, verissimeque litteris commendarunt. Non aliis quam græcis litteris ii qui Mathematici vocantur artem suam obscuram, reconditam, multiplicem, subtilemque, facillimam cognitu posteris tradiderunt; quo in genere permulti, ut Architas, Ptolemæus, Nicomachus, Porphyrius, Euclides perfecti homines extiterunt. Quæ omnia quam depravate & corrupte, quam mutilate & perperam, ut taceam etiam quam barbare & inepte latinis scripta sint, quis vel mediocriter eruditus ignorat? Sed brevi spero futurum, ut explosa barbarie, reiectisque ineptiis, bonis litteris, verisque disciplinis, non ut nunc a paucissimis, sed uno consensu ab omnibus incumbatur: & erit tandem, ut glande neglecta, inventis vescamur frugibus. Optime igitur tu, mi Clari, in præstanti ista & opulenta Urbe Ragugio juventuti contulis, qui eam & græce & latine simul, ut præcipit Quintilianus, summo studio ac fide jam multos annos publico conductus stipendio doces. Quod ut tibi factu facilius sit, mitto ad te Aristophanem, ut illum non modo legendum, sed ediscendum quoque discipulis

præ-

Landesbibliothek Oldenburg

præbeas tuis; quem etiam in tuo nomine publicare voluimus, ut coniunctionem ſtudiorum, amorisque noſtri, quo poſſemus munere declararem, & præſertim, cum tu, etſi de facie nos non novimus, aſſiduis tamen me afficias beneficiis. Eſſem profecto ingratiſſimus, ſi te valde amantem non redamarem. Accipe igitur novem Ariſtophanis fabulas; nam decimam Lyſiſtratam ideo prætermiſimus, quia vix dimidiata haberi a nobis potuit. Sint ſatis hæ novem cum optimis & antiquis (ut vides) commentariis, quibus græce diſcere cupientibus nihil aptius, nihil melius legi poteſt, non meo ſolum judicio, quod non magnifacio, ſed etiam Theodori Gazæ viri undecumque doctiſſimi, qui interrogatus quis ex græcis Auctoribus aſſidue legendus foret græcas litteras diſcere volentibus, reſpondit, ſolus Ariſtophanes, qui eſſet ſane quam acutus, copioſus, doctus, & merus Atticus. Hunc item Joannes Chryſoſtomus tanti feciſſe dicitur, ut duodetriginta comœdias Ariſtophanis ſemper haberet in manibus, adeo ut pro pulvillo dormiens uteretur. Hinc itaque & eloquentiam & ſeveritatem, quibus eſt mirabilis, didiciſſe dicitur. Ego ſic aſſidue legendum a græcis cenſeo Ariſtophanem, ut a noſtris Terentium, quem quod ſemper legeret, M. Tullius familiarem ſuum appellabat. Vale.

Venetiis, tertio Idus Julias, MIID.

HORATIUS FLACCUS VENUSINUS.

Argentinæ, per Johannem Reinhardum, Anno MCCCCXCVIII.

EPISTOLA *ad illuſtrem Principem* CAROLUM MARCHIONEM BADENSEM, *Et Dominum ſuum obſervandiſs. Jacobi* [1] *Locher Poetæ laureati.*

EX omnibus rebus, quibus humanum admiratur ingenium, nullus fructus uberior, nullaque emolumenta dulciora manant, quam e jucundiſſimo optimarum artium ſtudio, humaniſſime PRINCEPS, quod & animi ſalutem præſtat, corporis ornamentum ſubminiſtrat, & vitæ decorem ac honeſtatem ſuggerit. Sed cum Principum Germaniæ ſtatus & conditiones conſidero, invenio plus operæ rebus militaribus, mavortiisque ſtrepitibus Noſtrates poſuiſſe, quam ſtudiis litterarum. Itaque negotia publica plus honoris, quam otia ſuaviſſima huc uſque meruerunt. Sed quia Principes & Proceres Nationum noſtrarum magis in bello, quam litterariis paleſtris verſati, externis tum Græcis, tum denique Latinis contemptui fuerunt, tanquam ipſi ſoli ſapientiam Philoſophiæque ſtudia amplecterentur; maximus autem Tonans, cujus nutu divina atque humana gubernantur, nos ad tantam calamitatem non proſcripſit, ut Natio Germanica, qua ſub rutilo Sole non eſt populoſior terra, inter barbaras trucesque Gentes cenſeretur. Supe-

[1] *Jacobus Locher* Philomuſus, Germanus, qui floruit ſub initium XVI. ſæculi, præter ſcholia in Marci Tullii Orationem *pro Milone*, & compendium Rethorices e Tulliano theſauro depromptum, Epodion de Morte Plutonis, & alia nonnulla conſcripſit. Vide *Gaddium* de Script. non Eccleſiaſt. p. 290.

Landesbibliothek Oldenburg

Superamus, ut aliorum pace dixerim, præstantia rei militaris Ausonios, Romanosque, penes quos bellorum armorumque Deus illustres produxit Nepotes. Superamus Græcos, Macedonasque, quorum res gestas, præclaraque prælia millenis voluminibus memorat vetustas. Superamus Parthos fugaces, Indiæque inaccessibiles Gentes. Nemo unquam Theutonicos prostravit Lares: nemo unquam in mediis Germaniæ limitibus bellica locavit trophæa. Superamus, inquam, rebus bellicis, corporisque robore, animique viribus Gallos, Britannos, Hyberos, Sarmatas, ceterasque barbaras Nationes, ad quarum fines atque limites Thethonicum Martem diduximus, opimaque spolia Nostros ad Penates cum triumphali pompa reduximus. Nemo unquam Thethonas a propriis finibus pepulit, aut saltem ausus fuit propellere. Quamobrem dubitare non soleo, quin Deus Optimus Maximus ob singularem animi præstantiam, rerumque bellicarum excellentiam nobis Imperium Romanorum Fascium concesserit, aliisque Gentibus, quæ tanti Imperii splendorem non merebantur, abstulerit. Ubi enim locorum sacrosanctum imperium tutius, honestius, ac gloriosius habitare potuit, quam penes Germanos, qui fidei integritate, justitia, pietate, officiis, dexteritate, amicitia, humanitate, ceterisque virtutibus, totius mundi homines superant, & excellunt. De fortitudine taceo, quam & Barbari, Ænotrii jamdiu sæpeque experti sunt. Dicat Franciscus Philelphus homo paucæ fidei, quicquid velit, dicat Germanos esse vinolentos, ebriosque; tamen si a mortuis, imo ab elysio campo resurgeret, non tamen Imperium Romanum penes Italos visurum esset; & si centena revivisceret lustra; non pugno cum larvis, sed dictum Phylelphi gravius trutino, qui stigmate nigro frontes Germanorum inurere nisus est; quosque Regios Fasces Italia per luxum, per nefas, perque timiditatem amisit. Id theutona virtus bistonio Marte adepta est, quod vitio contritum atque prostratum istud virtus nostra bellica, cœlestisque justitia restauravit: sic vere, saneque dicere possum, Deos immortales Romanum Regnum apud nos statuisse. Taceo de Federico Primo cognomento Barbarossa, ex Svevorum nobilissimis, bellicosissimisque Ducibus nato, qui victrices Aquilas ab Occiduo freto ad Rubrum usque deduxit mare, terroremque cunctis Gentibus atque Populis incussit. Quid de aliis Federicis? Quid de Conradis, & Othonibus refero? Quid Henricos clarissimos Imperatores memoro? Quid Austriæ Archiduces, qui longo temporum ac ætatum intervallo Sacrosanctam Romani Imperii Sedem tenuere? Sed quia de Cæsaribus mentionem feci, Divum Maximilianum omnium Principum fulgentissimum jubar præterire nequeo, neque debeo: qui Romanas res ita temperat, Imperium tanta modestia gubernat, frenum regale tanta æquitate moderatur & tenet; ut non homo mortalis, sed heros, aut Divus in terris esse videatur. In singulis Imperatoribus Romanis singulas quasdam virtutes numerant Historici, hic noster Maximilianus perfectissimus est, in cujus pectore virtutes candidæ suum ædificarunt diversorium, & in homine honestissimo quiescunt. Profecto, Carole Princeps humanissime, tibi gloriam bellicam Nostratum declaro, ut aliquid illustre penes nos semper extitisse intelligas, quod ceteris Nationibus non fuit commune. De studio litterarum dicere volui, quod Germanis non semper cognitum fuit, cujus rei multas causas referre possem, nisi me brevitas exemplaris subtraheret. Objecerunt nobis, & hoc quidem tempore Itali abiiciunt, & pro probro adscribunt, quod tam sero ad nos litterarum studia perrexerint. Et recte qui-

Landesbibliothek Oldenburg

dem nos reprehenderent, nisi totius Philosophiæ flumina agros nostros, prataque Germanica inundarent. Sacram Mathesim, Theologicamque sublimitatem præter alios enixe colimus, eam ipsam rem divinam cum magna gravitate, sinceritateque profitemur, ut nihil in Cœlo & in terris incognitum esse possit. Legum itidem, juriumque togatorum clarissimas instituimus palæstras, ut & Scevolas, & Ruffos, & Labiones, Sulpitiosque apud Theuthones videri liceat, physicas rationes causasque rerum, atque Philosophorum veterum sanctissima volvimus dogmata, ut sacra Minerva in paludibus Germaniæ nata judicetur. Ad Oratores, Vates candidissimos redeo, quos diu contempsit Gens nostra, sed hac tempestate tanquam utiles atque necessarios conduxit Poetas, quorum sublimitatem si cuperem exprimere, igneis vocibus opus foret. Sed quia, jucundissime Princeps, multos annos in studiis eloquentiæ me doctore usus fuisti, meque ceteris professoribus in hac docendi Provincia præposuisti, quamobrem Te hortari ad studia Poetica, dulcissimosque Musarum secessus pietas me cogit. Adhortor igitur Te ad lectionem Horatii Flacci Poetæ sapientissimi, cujus ingenium in Odis admirabere, acrimoniam dicendi, salesque satyricos in sermonibus adamabis, doctrinam in arte Poetica stupesces, & quod maximum est, Accademicam Philosophiam, qua maxime illustris fuit, in Epistolarum opere considerabis. Adde, quod ex illustri genere tuam ducas originem; sisque natus ex clarissimis Principibus; tamen virtus litteraria omnibus rebus externis est anteponenda. Vani hominis judicium est, sui generis vetustatem jactare, si vacua est benefactorum testimoniis; illud vero gloriosi, qui simul cum genituræ præstantia virtutes litterarias coniunxit. Igitur cum in Te posita spes sit domus Badensis, sis pronus ad virtutem, Poetarumque lectiones utiles & jucundas memoriæ commendes: sis denique piger ad vitium, quod de Te, & Badensis Familia & Parentes Germanique perpetuo lætari queant: Tibi omnem meam operam, omneque studium polliceor, cui & corporis servitium, & ingenii fructus omnes debeo. Horatium itaque nuper a me revisum, & formis, imaginibusque pulcherrimis adornatum, cum in manu tenerem, cogitavi eundem non alteri, quam Tibi Principi clarissimo dedicare; ut Horatio nostro, cujus laudes & præconia infra videbis, honorem & auctoritatem faceres, ne ab ignobili vulgo penitus contaminaretur. Appone scutum tuum nostris laboribus, ut deinceps ad maiora quæque volumina alacriores simus. Vale spes unica, unicumque præsidium ex Friburgensi Gymnasio MCCCCXCVII.

P. OVI-

Landesbibliothek Oldenburg

P. OVIDII OPERA.

Venetiis, per Christophorum de Pensis de Mandello, MCCCCLXXXXVIII.

BONUS [1] ACCURSIUS PISANUS S. D. P.

Magnifico Equiti aurato & Sapientissimo, ac primo Ducali Secretario, [2] *Cicho Simonetæ.*

NESCIO, quibus aliis studiis meis ostendere tibi, Vir clarissime atque optime CICHE Simoneta, dilucidius possim meam erga Te benevolentiam atque observantiam, quam re litteraria librariaque. Hæc enim mea munuscula sunt, quibus & ipse cum per otium liceat aliquando delecteris, & liberis tuis, quos tibi opto quam simillimos fore, consulas ad doctrinam, & usum intelligendi. Qua ipse ductus sententia, P. Ovidium Nasonem Metamorphoseon mea opera correctum atque emendatum imprimendum curavi. Verum cum diligentius quærerem, quæ prisci Scriptores litteris mandaverunt, incidi in Cœlium Firmianum Lactantium Placidum, qui in Statii Thebaida scripsit, virum mea sententia & diligentissimum & disertissimum, & qui in Fabulas ejusdem Poetæ commentatus est: cujus ego ingenium non potui equidem non mirari, nam incredibili quadam brevitate fabulam quamque complectitur & interpretatur. Quæ omnia ita in hoc opere inserui, ut nimiam pulchritudinem præseferant; scis enim nostra tempestate venisse in lucem hanc imprimendorum voluminum artem, rem profecto & utilem & perpulcram. Nam libros exscriptos haud facile est omnibus sibi comparare propter precii, ac pecuniarum difficultatem. Quæ tamen etsi divina benignitate tibi nulli impedimento esse potest, non tamen est contemnenda propter pulchritudinem artificii; & quia ubi hujusmodi librorum impressio, & tanquam formatio recte fuerit in initio constituta, semper eodem procedit ordine in omnibus hujusmodi voluminibus, ut vix errare liceat, id quod in exscribendis libris longe secus evenire solet. Sed hæc ignota tibi certe non sunt; ego autem quicquid feci, eo ductus feci consilio, ut rem tibi facerem pergratam. Tu vero, ut es humanitate singulari, animum meum potius quam rem ipsam considerabis. Sed quoniam Tu harum rerum gravissimus judex es, longior esse nolim. Suscipe igitur munusculum hoc meum, indicium certe mei summi erga Te amoris, atque observantiæ. Nam si rem ipse in se se animo volueris tacitus cogitare, intelliges profecto apprime dignam esse, quam plurimi facias, habeasque charissimam. Vale vir clarissime, & me commendatum habe.

[1] De *Bono Accursio*, Vide supra p. CLXXXIX. CLXXXX.

[2] *Cichus Simoneta* eximiæ nobilitatis, doctrinæ, & auctoritatis vir, in quem unum *Bonus Accursius* oculos intenderat, & ut æquum litterariis suis laboribus æstimatorem, atque Patronum delegerat. Hujus elogium habes apud *Saxium* toties laud. pag. 175. quod ne tanti viri gloria omnino æquis laudibus careat, saltem ex parte heic exscribere placuit: „ *Cichus*, (verba sunt *Saxii*) „ Francisco Sfortiæ patri, & Galeatio Mariæ filio, Mediolani Principibus, acceptissimus fuit, „ ut unus propemodum a consiliis esset, remque „ omnem amplissimæ ditionis summo pene auctoritatis imperio moderaretur. Imo sublato, „ conjuratorum perfidia postremo hoc Duce, Tutor una cum Principe Matre datus Infantulo „ successori. Neque liberalitas tantum, aut summa *Cichi* auctoritas in caussa fuit, ut Eruditorum cœtus frequens eidem adstaret, nominisque famam longe protenderet. Validius amori „ omnium incitamentum fuere eximiæ animi dotes, ac præcipue singularis doctrina, qua mire „ excultus, accedente etiam plurium linguarum „ peritia, &c.

Landesbibliothek Oldenburg

SUIDÆ LEXICON GRÆCE.

Mediolani, per Joannem Bissolum, & Benedictum Mangium, MCCCCXCIX.

Διάλογος [1] Στεφάνου τοῦ Μέλανος.

Βιβλιοπώλης. καὶ Φιλομαθής.

Βι. ΔΕύρ' ἴθι φιλομαθὲς, εἰ τῆς ἑλληνικῆς ἐρᾶς τάχα φωνῆς. Φιλ. τὶ ποιήσων· εἰπέ μοι διὰ τάχους· οὐ γάρ μοι σχολή ἐστιν. Βι. θεασόμενος τοιγαροῦν ταύτην τὴν βίβλον· τὴν νεωστὶ, ὥςπερ ὄψει, τετυπωμένην. καὶ μετέπειτα ὠνησόμενος· πολλῶν γάρ ἐστι ποικίλων καὶ παντοδαπῶν μεστή· ὁρᾶς δὲ τὸ πάχος αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος· οὐδὲν γάρ ἐστιν οὔτε παρὰ ποιηταῖς οὔτε παρ' ἱστορικοῖς καὶ λογογράφοις οὕτω δυσκόλον καὶ σκοτεινὸν, ὅπερ οὐκ εὐχερὲς καὶ σαφὲς ποιεῖ· ἑρμηνεύει γὰρ ὡς πλεῖστα καὶ χρησιμώτατα· Φιλ. οὐκ οἶδα ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τὸ πανταχῆ τεθρυλλημένον· ὁ πολλὰ λαλῶν πολλὰ καὶ σφάλλεται· Βι. οἶδα πῶς γὰρ οὔ· ἀλλ' ἥκιστα ἡ τοῦ Σουΐδα πολυφωνία ἐνέχεται τῇ παροιμίᾳ· τὸν γὰρ περὶ πολλῶν καὶ διαφόρων λέγοντα, πολλὰ καὶ λέγειν ἀναγκαῖον· καὶ δὴ καὶ Σουΐδας πάμπολλα συντεμὼν ὀλίγοις περιείληφε· καὶ τὸ τῆς μελισσῶν μάλιστα ἐμιμήθη· ὥςπερ γὰρ ἐκεῖναι ἐφ' ἅπαντα μὲν τὰ βλαστήματα καθηζάνουσιν ἀφ' ἑκάστου δὲ τὰ χρήσιμα λαμβάνουσιν, οὕτω καὶ Σουΐδας, καὶ ἁπλῶς οἱ σπουδαῖοι καὶ ἐλλόγιμοι τῆς ἀνδρῶν πολλῶν μὲν ἀπόπειραν λαμβάνειν εἰώθασιν· ἐξ αὐτῶν δὲ τὰ χρήσιμα καὶ καλλίω συλλέγειν· Φιλ. εὖ γενὴ τὸν ἀπόλλω καὶ καλῶς ἔφης· καί σοι χάριν ὁμολογῶ· ἡ οὖν τῆς βίβλου τιμὴ πόση τίς ἐστι· Βι. χρυσῶν τριῶν· Φιλ. λάμβανε δὴ καὶ δὸς τὴν βίβλον·

[1] Is est *Stephanus Niger* (Μέλανος) Cremonensis, de quo fuse *Saxius* Hist. Litt. Typ. p. 277. *Stephanum Cremonensem*, ait Cl. Auctor, *Calcho acceptissimum, non alium esse crediderim quam Stephanum Nigrum, qui Mediolanum delatus, insigni doctrinæ fama per hæc tempora clarescere cœpit. Græcam præcipue linguam optime calluit, institutore usus Demetrio Chalcondyla, cui etiam familiarissimus fuit. Quocirca cum præceptor ille suus rarum illud ac pretiosum opus* Græcum, *nempe* Lexicon Suidæ, *in lucem educeret Mediolanensibus typis impressum*, Stephanus Niger Dialogum Græce *scriptum eidem præfixit, in quo bibliopolam cum juvene studii amante colloquentem inducit illius libri utilitatem exponens, stipemque* trium aureorum *ad eum ex officina redimendum constituens*, &c. Vide etiam, si lubet, *Maittaire* Tom. IV. pag. 93. qui *Nigrum ex Casali majore Cremonensis agri* prodiisse affirmat; repugnante tamen *Saxio*, qui ipsiusmet *Nigri* testimonio fretus, minime Mediolanensem cum *Picinello*, sed civem *Cremonensem* indubie ostendit.

ANTONIUS [1] MOTTA.

DEMETRI æternos debet tibi mundus honores,
Quod dignum quod tam nobile tradis opus,
Debet MOTTA magis, Caro cui tanta resultat
Gloria discipulo te duce quanta datur.
Antonius Motta,
Olim phocis erat doctis celebrata poetis
Unde novum exhausit fonditus ascra melos,
Proximus huic helicon, Rivo forte æmulus illi
In quo tam expressit nobile smyrna sophos,
Cadmeas dircæus olor volitare per arces
Dictus & immenso est perstrepuisse sono,
Dignius Insubri Suidæ decus exit ab Urbe
In cuius lapsa est Græcia tota sinum.

[1] Demetrii Chalcondyl. Auditor. Vid. præl. Sax. p. 606.

Landesbibliothek Oldenburg

CLARISS. VIRO D. ALBERTO PIO

[1] *Joannes Maria Cataneus* S. D.

IN omni re gesta potissimum considerari solet, quid, per quos, & quam bene tractata sit: nam si horum unum absit, nulla operi nec auctoritas, nec pulchritudo relinquetur. Quis enim post hanc divinam imprimendi artem, librum aliquem suis undique numeris absolutum publicavit, nisi characteribus decoris insignitum, emendatore optimo illustratum, utilitate publica necessarium? Ego autem non negaverim, jam plurima utriusque linguæ volumina per eruditos in lucem venisse, quæ splendoris multum & utilitatis secum attulere; sed qui eam, quam Suidas græcus absolutionem sit consequutus, nullum facile contenderim. Nam ut quædam de eo breviter perstringam, si ordinem attenderis, nihil facilius; si rem, nihil melius; si copiam, nihil fertilius. Locis enim suis necessaria complectitur quæcumque fere ab Orbe condito supra annos 5780. memoranda, hebræas, græcas, latinas, omniumque historias compendiose tangens; Philosophorum sectas & dicta, poetarum fabulas mirabili temperamento narrans; somniorum involucra, αἰνιγμάτων latebras, innumera pene proverbia acri intentione dissolvens; opus profecto necessarium tam latine quam græce scire volentibus. Nam quid illam multiplicem verborum electorum solutionem demirer? cum satis constet ex probatissimis diversarum rerum auctoribus excerpsisse diffusam ἀνθολογίαν; & eam tam facili dicendi genere complexum, ut quivis mediocriter græcis eruditus per hunc summa brevi consequi possit; cum alias nobis ad hanc linguam perdiscendam, longa vigilia, continuo admonitore, & magistro opus esset. Latebat tamen in tenebris paucorum factus tam pretiosus auctor, & ab omnibus in dies desiderabatur; nullus opem ferebat, nec poterat. Tandem ad hanc provinciam reservatus vir Atticæ facundiæ Princeps Demetrius Chalcondyles præceptor noster, non, ut ceteri græcorum, studiosis tantam felicitatem invidit, sed ducem se constituens, egregios hujus artis & industrios artifices Joannem Bisolum & Benedictum Mangium Carpenses accersivit, per quos typis in melius reformatis, additis etiam plerisque & magnæ & admirandæ gratiæ, quippe qui in eo genere præstantissimi sint; & præter conditionem & ætatem suam multoties collatis exemplaribus emendandum, jure excolendum, & renovandum Suidam aggreditur tanto studio & diligentia usus, ut obscura detexerit, inversa correxerit, manca suppleverit, &, ut demum quod sentio dicam, in illo expoliendo auctorem ipsum superaverit. Debes itaque plurimum illis, Alberte vir Clarissime; nam post græca tot tibi dicata volumina, quibus enixe oblectaris, nullum neque majus, neque utilius dicari potuit, cum sit totius græciæ κέρας ἀμαλθείας: ad quod necesse sit singulis horis, ut ad tuam liberalitatem doctrinamque græcarum litterarum studiosis, recurrere, confugere, & propter summas virtutes probe cognitum admirari. Debet & doctorum Juvenum studiosa cohors, ad quos tam diffusum, tam

[1] Laborem suum impendit primus in hanc Suidæ editionem *Demetrius Chalcondyles*, cujus laudes postmodum ob editum egregium opus, publicas fecit *Cataneus*, qui Mediolani græcas litteras, Demetrio præceptore, didicerat. Fuit porro *Cataneus* patria Novariensis, eruditione, doctrina, multisque operibus ab se editis apprime celebris. Ejus elogium *Cotta* in Museo Novar. & *Gaddius* de Scriptor. non Ecclesiast. pag. 138. contexuerunt.

Landesbibliothek Oldenburg

tam utile, politumque volumen devenerit. Quare si ulla absque cunctatione librum hunc emerint, hi fortasse vicem rependere non putabunt, at illi sic cumulatam sibi restitui censebunt.

Κυρίου Δημητρίου τοῦ Χαλκονδύλου.

Τὸ παρὸν βιβλίον Σουΐδα τετύπωται μὲν ὑπὸ Βενεδίκτου Μάζου καὶ Ἰωάννου Βισόλου τῶν καρπαίων· ὧν ὁ μὲν εὐφυὴς ὢν καὶ πεῖραν οὐκ ὀλίγην ἐσχηκὼς ἐν τῇ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐαρμόστῳ συνθέσει, σπουδῇ τε καὶ προθυμίᾳ χρησάμενος, οὐδὲν παρῆκεν εὐδύναμιν τῶν εἰς ὀρθὴν σύνταξιν καὶ συμμετρίαν τῶν πρὸς ἄλληλα στοιχείων καὶ συλλαβῶν συντεινόντων· εἰ μή που τι ἐν τοσούτῳ συντάγματι παρεώραται· Ἰωάννης δὲ ἄριστος ὢν γραμματογλύφος, καὶ τὰ κάλλιστα τῶν γραμμάτων καθ' ὅσον οἷόν τε ἦν εἰς ἄκρον ἐκμιμησάμενος τοιοῦτον χαρακτῆρα γραμμάτων ἀποτελέσας ἔχει, οἷόν ἐστιν ὁρᾶν ἐν τῷ βιβλίῳ· τοιοῦτοι μὲν οἱ τυπώσαντες· Ὁ δὲ τὴν διόρθωσιν τοῦ βιβλίου πεποιηκὼς Δημήτριός ἐστιν ὁ Χαλκονδύλης· ὃς πλείοσιν ἀντιγράφοις χρησάμενος κἂν τούτοις πᾶσιν οὐ σμικρ' ἄττα ἁμαρτήματα εὑρηκώς, ὧν τὰ πλείω ἐν ἅπασιν ὡσαύτως ἐτύγχανον ὄντα, πολλὰ μὲν φιλοπονήσας καὶ διασκεψάμενος ἐπηνώρθωσεν· ἔστι δ' ὧν οὐχ οἷός τ' ἐγένετο τῆς προσηκούσης διορθώσεως τετυχηκέναι· ἀλλὰ τὴν μὲν τῆς λέξεως ἑρμηνείαν διὰ σπουδῆς ἔσχε διαφυλάξαι· τὴν μέντοι παρεισαγομένην ῥῆσιν πρὸς σαφήνειαν τῆς λέξεως ἡμαρτημένην οὖσαν ὡς εἶχεν ἀφῆκεν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ λέξεις ἐνίας αἵτινες τὸ παράπαν οὐχ ὑπῆρχον ἐν Σουΐδᾳ ἄλλοθέν ποθεν συλλέξας προσέθηκεν· ὡς ἂν οἱ ζητοῦντες τὸ σημαινόμενον αὐτῶν ἔχοιεν ἀπονώτερόν τε καὶ ἑτοιμότερον ἐντεῦθεν πορίζεσθαι· καὶ λέξεις δέ τινας ἀνερμηνεύτους ἔνθα ἐνεχώρει ἐπιμελὲς αὐτῷ γέγονε σαφηνίσαι· τὸ δὲ βιβλίον τουτὶ πολλαχῇ χρήσιμον οὐ μόνον τοῖς φιλομαθέσι καὶ φιλολόγοις τῶν νέων, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν οἱωδήποτε τῆς ἡλικίας καθεστῶσι πολλὴν τὴν ὠφέλειαν ἅμα καὶ τέρψιν παρέχοιτ' ἄν· ἔτι δ' οὐχ ὅτι τοῖς περὶ ποίησιν καὶ ῥητορείαν σπουδάζουσιν ἀλλὰ καὶ τοῖς περὶ διαλεκτικὴν καὶ φυσικὴν θεωρίαν· ἔτι τε ἠθικὴν καὶ φυσικὴν φιλοσοφίαν. καὶ ὅλως τοῖς περὶ ἔντι τῶν μαθημάτων σχολάζουσι σφόδρα ἂν συντελοίη μετ' ἐπιστασίας ἀναγινωσκόμενον· οὐ γὰρ μόνον λέξεων ποιητικῶν τε καὶ ῥητορικῶν καὶ τῶν ὁπωσοῦν ἐν λόγοις εὐδοκιμησάντων ἀκριβεστάτην ἑρμηνείαν περιέχει, ὅπερ οὐχήκιστα τὸ βιβλίον τὸ δ' ἐπαγγέλλεται, ἀλλὰ καὶ ἱστορίας πολλὰς καὶ ποικίλας καὶ ἃς οὐκ ἄν τις ἀλλαχοῦ ῥαδίως εὕροι, διὰ τὸ πολλὰ τῶν βιβλίων ἀφ' ὧν αὗται παρελήφθησαν, ἀπολωλέναι· ἑλληνικάς φημι καὶ ῥωμαϊκάς· καὶ ἑβραϊκάς· πρὸς δὲ τούτοις δόγματα διάφορα φιλοσόφων· ἔτι δὲ προβλήματα τὰ μὲν φυσικὰ τὰ δὲ διαλεκτικὰ, οὐκ ὀλίγα δὲ ἠθικὰ καὶ πρὸς πᾶσαν συντείνοντα ἀρετήν· καὶ μὴν καὶ βίους ἀνδρῶν ἄριστα καὶ ὁσιώτατα βεβιωκότων· καὶ τῶν ἄλλων πως καθ' ἡδονὴν ἢ κακίαν βεβιωκέναι προηρημένων μετὰ πολλῆς πιθανότητος καὶ ἐναργείας διέξεισιν· ἐξ ὧν ἄν τις οὐ μόνον τοὺς ἀγαθοὺς καὶ γενναίους ἄνδρας μιμεῖσθαι δύναιτο, καὶ κατ' ἴχνος βαίνειν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τοῦ ζῆν βαδίσαντας παντὶ σθένει φεύγειν καὶ ἀποστρέφεσθαι· τούτοις δ' ἅπασιν ὥσπερ ἥδυσμα τι καὶ πλῆθος παροιμιῶν δι' ὅλου τοῦ βιβλίου ἐνέσπαρται· καὶ δὴ καὶ λύσεις ὀνείρων μετά τινος εὐρυθμίας· τὸ δὲ βιβλίον οὕτω τοι σπάνιον καὶ πολύτιμον ἦν ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ὡς τὸν τοῦτο κεκτημένον μέγα φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον κέρας ἀμαλθείας καρποῦσθαι· νῦν δὲ διὰ τῆς ἐντυπώσεως ἀφθονίας τοῦ βιβλίου γεγονυίας ἔξεστι τοῖς φιλομαθέσιν ὀλίγου κτωμένους ἀπολαύνειν· καὶ τῆς τε ποικιλίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν πολυμαθίας γευσαμένους χάριν εἰδέναι τοῖς μετὰ πόνου πολλοῦ καὶ δαπάνης τοιοῦτον καὶ τηλικοῦτον βιβλίον φροντίσασι γενέσθαι.

De Chalcondyle vid. sup. pag. CLXIII.

Ad

Ad calcem Voluminis.

JOANNES [1] SALANDUS

D. Demetrio Chalcondylo.

MAieſtas, decus, & nitor vetuſtus,
Argoi cloquii perire viſus,
Et torpere gravi prius veterno,
Sermo cecropius: Sophosque achæum,
Noſtra cognitione iam remotum
Propter barbariem parum ferendam
A cenſoribus utriusque linguæ,
Quum fruſtra appeteretur in poetis,
Greſſu liberiore concitatis,
Et campo uberiore devagatis,
Quumque omnis quereretur ordo phœbi,
Eſſe interpetre nunc opus perito
Et muſæ argolicæ locum rogarent
In terris Latii feracis, atque
Scirent Heſperiæ ſinum beatum,
Demetri auſpiciis bonis in oras,
Veniſti has Italas polumque noſtrum
Græca ut pallade tunc parum vigente
Poſſes erigere, & iuvare triſtes,
Mœſtas pierides favore nullo
Graii nectaris, aut decore cultas,
Qui præter reliquos tuos honores
Et præconia multa quæ mereris
Longis uſibus, arte, vel lepore
Nobis Attica ſcripta quo reſolvis
Tanta cum gravitate, cum tenore
Conſtanti, ut videaris ore fari
Quo prius cecinere qui hæc dederunt
Sudamen multiplici vocabulorum,
Et rerum ſerie gravem, frequentem
Lethæis in aquis latere ſuetum,
A noſtris manibus male evolutum,
Auras in ſuperas redire cogis,
Accedente meo ſimul ſodali, (do,
Charo compatre tempus omne aman-
Non ſtulta ratione, ſed perita
Motta cum Maria meo Iohanne,
Sed præſtante operam manumque & artem
Inter calcographos locum tenente
Primum nūc Benedicto in orbe noſtro
Aſſumpto in ſocium ſuo Iohanne
Per quos hiſtorias vocabulique
Si quid quæſieras & aucuparis
Hoc Suda duce non poteſt latere
Sic noſtra in regione qui tenebat
Vix tecum breve ſeu larem puſillum
Iam regnat dicione fretus ampla
Lector candide iam valere iuſſe.

IDEM AD LECTOREM.

QUI plenis monumenta ſoles haurire labellis,
Attica qui græcis fontibus orſa trahis,
Huic Sudæ inſudes largo qui ut copia cornu
Fundit opes animi pabula magna tui,
Motta tibi Antoni: Maria en tibi amice Ioannes,
Debebit graiæ pallados auctus honor
Tantum opus aggreſſus, per quos Demetrius edit,
Caſtigatque operi quæ minus apta putat,
Quod ſupereſt lector pretio haud abſterrite magno,
Magnum opus illud emas, maxima meſſis ineſt.

[1] Chalcondylis diſcipulus.

EPI-

Landesbibliothek Oldenburg

EPISTOLÆ GRÆCANICÆ.

Venetiis, apud Aldum, MCCCCXCIX.

Aldus Manutius Romanus [1] *Antonio Codro Urceo* S. P. D.

COllegimus nuper, CODRE doctissime, quotquot habere potuimus græcas Epistolas, easque typis nostris excusas, duobus libris publicamus, præter multas illas Basilii, Gregorii, & Libanii, quas, cum primum fuerit facultas, imprimendas domi servamus. Auctores vero, quorum Epistolas damus, sunt numero circiter quinque & triginta, ut in ipsis libris licet videre. Has ad te, qui & latinas & græcas litteras in celeberrimo Bononiensi gymnasio publice profiteris, muneri mittimus, tum ut a te discipulis ostendantur tuis, quo ad cultiores litteras capessendas incendantur magis, tum ut apud te sint Aldi tui μνημόσυνον, & pignus amoris. Vale.

Venetiis, quintodecimo Calendas Martias, MID.

[1] „ Natus sum ex Cortesio & Gerardina parentibus modicis. (ann. 1442.) Herberia oppidulum agri Regiensis mihi est patria. At illud mihi inter minima non est reputandum, quod mihi in celeberrima studiorum, ac litterarum Urbe doceri contigit Ferraria, sed ab eo institui qui linguæ latinæ, græcæque decus Baptista Guarini Veronensis filius. Adde & illud quod patriæ tuæ (*Forilivii*) publicus litterarum præceptor decem annis fui, tanto stipendio, quanto ante me fortasse nullus. Ex patria demum tua, seu nostra (nam pro Forolivienſi potius appellor & cognoscor, quam Herberiensi) tandem Bononiam me recepi, ubi ad lectionem grammatices & rhetorices publice conductus fui &c. " Hæc de seipso *Urceus* in Epist. ad Eugen. Mengum Bononiæ edita cum ceteris ejusdem *Urcei* Opp. per Platonem de Benedictis 1502. fol. Qua vero de caussa *Codri* cognomentum *Urceo* daretur, ita rem enarrat *Bartholom. Blanchinus* in vita quam de ipso contexuit, ediditque: *Accidit forte cum Forilivii* (Urceus) *esset ut Princeps Pinus* (Ordelaffus) Urceo se *commendaret in via forte sibi obviam facto; cui Antonius subridens*: Dii boni, *inquit*, Jupiter Codro se commendat. *Hinc omnes eum*, mutato *nomine*, *Codrum appellaverunt*. Et ipse Bononiæ moriens anno ætatis suæ LIV. asthmate suffocatus, sepulcrum hac tantum Epigraphe indicari voluit: CODRUS ERAM. Inexorabilis ingenii fuisse perhibent, obstinatoque supra omnes animo; ira insuper urgente, impium & prope amentem. Frequentissime sales, jocos, lepores, facetiasque, & nonnumquam turpiuscula & obscœna seriis intermiscebat, vel si mavis seria semper, scurriliter jocando, docebat.

ADDENDA.

Præfationes tres, quæ sequuntur, typothetarum oscitantia suo loco deturbatas, etsi (ut ajunt) extra chorum, hic tamen subnectendas curavimus, ne quid deesse, quod desiderari posset ab eruditis Lectoribus, jure culparemur.

JOSE-

Landesbibliothek Oldenburg

JOSEPHI MACHACIÆ
Filii Hebræi genere Sacerdotis ex Hierosolymis
DE BELLO JUDAICO,
Et de antiquitate Judæorum contra Appionem Grammaticum Alexandrinum.

Veronæ, per Magistrum Petrum Maufer Gallicum, MCCCCLXXX.

[1] *Ludovicus Cendrata Veronensis clarissimo Equiti aurato, Dño*
[2] *Antonio Donato Patritio Veneto Urbis Veronæ Prætori*
SALUTEM.

NEMINEM excogitando inveni commodiorem, ad quem emendatum Josephi clarissimum opus destinarem, Te optimo Prætore nostro, qui accuratissime versatus sæcularium litterarum, & divinorum operum commendatissima lectione, fructus etiam uberrimos his Josephi Libris collecturus eris. Quamvis enim tibi gloriari liceret pretiosissima fruge Patria scilicet Veneta, genere, opibus, primaria sobole, & cæteris fortunæ bonis: fructum tamen singularem natura ipsa bene disposita tibi peperit, & illustrissimæ patriæ [3] Hieronymum filium vatem ingeniosum prosa & philosophia præstantem, specie liberali, & decore Senatorio. Sed tu pro ingenita modestia subterfugis humanas laudes: & illæ te profecto vel invitum domi, forisque comitantur.

Legendo namque Josephum ante oculos adducentur gesta, mores, gazæ, & loca miranda, quæ decem fere annos aut paria, aut majora tuis legationibus a Serenissimo Venetorum Senatu merito collatis apud Galliarum Christianissimum Regem, & illustres Principes, vel geminata legatione ad beatissimum Pontificem Sixtum diligentissime contemplatus es: a quo pro tuis benemeritis regali munere Rosa donatus, celebri Cardinalium pompa, & aurata militia decoratus es: Majora tamen militiæ ornamenta tribuisti gloria virtutis rerumque gestarum, quam ab illa proculdubio susceperis. Varias & in Hetruria Quæstor militiæ insignis modo res gestas advertisti, in quibus ea prudentia & auctoritate potentem militum Venetorum exercitum gubernasti, ut ruentem Thusciæ Statum erexeris. Laudabis itaque plurimum pro tua maximarum rerum experientia Vespasiani Ducis, & Titi filii rei militaris scientiam, virtutem, fortunam, auctoritatem, & admiranda stra-

[1] Hujusce Viri mentionem facit Cl. Marchio Scipio Maffeius Veronæ illustratæ Par. II. Lib. III. Col. 123. & 124, ubi, post commemoratam hanc Josephi Flavii laboriosam emendationem, teste in medium adducto Fabritio, multarum in Persium Adnotationum auctorem ipsum asserit. Fuit Guarini discipulus, eique affinitate junctus. Ex pluribus ipsius Epistolis, quæ in aliquibus mss. Codicibus habentur, una extat in Collectione Epistolarum magni Senatoris Francisci Barbari, pag. 326. adque eam responsio pag. 327.

[2] Prætor Veronæ fuit anno 1479. venitque in locum Augustini Barbadici, qui deinde ad Ducalem dignitatem evectus est proxime post Marcum Fratrem. Plures Donatus Legationes gessit, remque militarem in castris administravit, ut ex hac ipsa Præfatione habes. Venetiis obiit anno 1481. tumulumque habuit in Ecclesia S. Mariæ Servorum. Rerum a Venetis Ducibus gestarum epitomen scripsit. Ejus Vitam fusiori stylo exaratam P. Joannes de Augustinis sui Operis de Scriptoribus Venetis Tomo tertio quamprimum emittet.

[3] Dignum talis Patris Filium; de quo nihil attinet dicere, cum multa de eo nuper scripserit P. Joannes de Augustinis Tom. II. de Venetis Scriptoribus a pag. 201. usque ad pag. 239.

Landesbibliothek Oldenburg

ſtratagemata. Recognoſces Præſidum Romanorum juſtitiam erga populos: facilitatem in audiendo, lenitatem in decernendo, in ſatisfaciendo, ac diſputando diligentiam. Quæ quidem & tu in Senatu Veneto, & in iſta Prætura ut optimus hæres clariſſimi Equitis parentis tui D. Andreæ Donati in concives meos recte adminiſtraſti: adeo ut quem jam annis XL. æquiſſimum Pro-prætorem experti, dum adhuc agro iſto bella ſævirent Duce inclyto Franciſco Fortia Comite, parentem Patriæ poſteritati gratiſſime commendaverint: quando cives præſtantiſſimos indigne quidem extorres tunc factos ad Magiſtratum Veronam acceſſurus triumphantes reduxit in patriam, clementia illuſtriſſimi Senatus Veneti innocentes judicatos. Leges igitur, ac decies avidiſſime repetes ſumme placituros ſeptem Libros Joſephi de bello quod adverſus Judæos geſſere Romani duce Veſpaſiano ac Tito filio, opus quidem elegans, & fidei noſtræ locuples teſtimonium: & Libros adverſus Appionem Grammaticum Alexandrinum, in quibus tanta gentilium profert teſtimonia, ut profecto admirandum ſit, quomodo vir hebraicus ab infantia ſacris litteris eruditus, cunctam græcorum Bibliothecam evolverit memoriæ commendatam. Et opuſculum contra Philonem de vituperatione gentis Judaicæ: cujus Philonis tanta fuit eloquentia, ut apud Græcos vulgo diceretur, aut Plato Philonem ſequitur, aut Platonem Philo: quom eadem ſit & ſententiarum & eloquii ſimilitudo. Ipſe autem Joſephus ex Hieroſolymis Sacerdos militiæ dux illuſtris, hebræa lingua prius digeſtum opus, deinde græcum edidit: & ex græco fecit eſſe Romanum. Verum certe Hiſtoricum nemo negabit eum qui geſtis interfuit, & cum Romanis bello conflixit. Itaque jam plane græcum excellenter vero latinum quisque Phlavium Joſephum extollet, qui ita dicit & ſapit maxima laude nominis ſui, & hiſtoriarum veritate & modeſtia. Adducit quidem ante legentium oculos Galilæarum oppida pene infinita, & præclariſſimam urbem Hieroſolymam triplici muro conſeptam, fertiliſſimos agros, colles apricos, flumina, lacus, & fontium murmura, hortos arbuſculis balſami, & mille ſuaviſſimorum fructuum generibus redundantes; ordinatas utrinque acies ſæpiſſime videre licet, admotas oppidis machinas, & quatientes Romanos milites ariete turres: Modo Romanum peditem ſumma virtute pugnantem, modo Judæos forti animo Romanam aciem repellentes. Ferro ignique vicos oppida urbes undique vaſtari; fœdis gentilium manibus ſacrata templi ornamenta violari; rapi crinibus effuſis virgines; trahi maritatas pendentibus ad oſcula natis: infœlix quidem & miſerabile fatum; & ſanguine cæſorum loca omnia exundare. Tanta vero fuit iſtius Joſephi latinæ linguæ proprietas & eloquentiæ ſplendor, ut ſicuti vere geſta ſunt, ita lectitantibus quaſi cernenda præponantur: adeoque nemo, ut arbitror, absque lachrymis auditurus accedet potentiſſimæ urbis Hieroſolymæ, & admirabilis Templi ruinas, incendia, & pretioſiſſima ſpolia, matrem nobiliſſimam cocto filio intoleranda fame veſci, horrendum ſane & lachrymabile ſpectaculum; decies centena millia Judæorum morbo, fame, gladioque conſumpta, & parvo numismate triginta venditos: quæ fore Chriſtus in carne prædixerat. Interfuere autem a Jeſu Chriſto crucifixo uſque ad excidium Hieroſolymæ civitatis anni duo & XL. & menſes ſex: quam Titus pientiſſimo dolore invitus certe ad internecionem deduxit ſecundo anno Principis Veſpaſiani; & Templum pariter ſumptu, & magnificentia argenti, gemmarum & auri a Salomone Rege conſtructum, ad quod viſendum, Princi-

pes

Landesbibliothek Oldenburg

pes & universæ nationes confluebant pro summa religione, & ipsius Templi admiranda structura. Debemus profecto maxime tanto viro, qui & Machabæorum composuit historiam; & libris viginti ab initio Orbis conditi usque ad annum Domitiani Cæsaris decimum quartum accurate descripsit de antiquitatibus Judæorum universa facinora, in quibus de Jesu Christo tam bene sensit, ut quæ symbolo fidei comprehensa dignoscuntur, eadem Judæus Phlavius rectissime prædicaverit; & propter interfectionem Jacobi Apostoli cognomento Justi Hierosolymam dirutam, quem Judæi de pinnaculo Templi trusum fulonico fuste ceciderunt. Captus in Jotapata civitate Galilææ a Vespasiano dum ibi dux esset exercitus a Nerone Cæsare missus ex Achaia, & per Titum in triumpho Romam ductus, patri filioque obtulit judaicæ captivitatis clarissimum opus Bibliothecæ Vespasiani Cæsaris commendatum: cui proinde statua erecta est pro celebritate divini ingenii sempiterna.

Apportata vero sunt Bononia & aliunde hujus historiæ exemplaria, in quibus longa vigilia assidue elaboravi, ut quoad valerem quorundam ardentissimo desiderio satisfacerem. Lecturos autem quæso, veniam præstent, si eorum honesta desideria in corrigendo fortasse non adimpleverim. Nam tanta fuit illorum incuria, qui transcripsere apportata volumina, ut difficillimum fuit vaticinari ipsius Josephi edita verba. Sed ita studui rogantibus & impellentibus satisfacere, ut delegerim non sine rubore potius ardenti quorundam voluntati morem gerere, quam utile opus & jucundum omnino imperfectum & præsentibus & posteris relinquere. Vale, magnifice Prætor, quem fœlicissimum merito desiderat universa Civitas.

Veronæ, pridie Kalendas Decembris, MCCCCLXXX.

Hieronymus Donatus Ludovico Cendrata S.

Hesperias non te venisse pigebit ad oras
  Judææ Phlavi conditor historiæ:
Nam te si vitio quisquam labefecerat ullo,
  Id Cendrata tibi sedulus eripuit.
Sic emendatus manibus volvere peritis:
  Nulla erit inque tuis menda voluminibus.

[4] PANTHEI VERONÆI CARMEN

Exis unde liber nitida sic fronte politus?
  Quæ domus est? nomen quod tibi? dic quid habes?
Vis dicam? externis venio de finibus exul
  Lassus ut optatam pervager Italiam.
Barbara sævities latios populata penates,
  Cum reliquis rapuit: trusit & in latebras.

Proh

[4] Hic est Joannes Antonius Pantheus, qui Jus Canonicum docuit Patavii, & Hermolai Barbari Veronensis Episcopi fuit a secretis, mox Archipresbyter Ecclesiæ Omnium Sanctorum, & Canonicus Tarvisinus; uti testatur idem Marchio Maffejus Veronæ Illustratæ P. II. Lib. III. Col. 109. & seqq. Valde eum coluisse Latinam Poesim, indubiam fidem facit Codex Epigrammatum & Elegiarum ab eo conscriptus, cujus videndi copiam nobis fecit Clar. Doct. Joannes Franciscus Burchiellatus Civis Tarvisinus.

Landesbibliothek Oldenburg

Proh dolor! hac præda plures periere Poetæ:
Et labor immenſus deperit hiſtoricus.
Hic ſqualore, ſitu, carie conſumptus & atra,
Jamdudum tineis putridus eſca fui.
Evaſi tandem: Veronæ debeo, quæ me
Extulit: elatum præſtat & orbe legi.
Nomen Joſephus: Judææ gentis alumnus:
Flavia cognomen cui dedit alma domus.
Qui patria, & graia, Romana denique lingua
Deſcripſi in noſtros triſtia bella lares,
Quæ Titus & genitor paribus geſſere triumphis:
Quom pœnas Chriſto gens recutita dedit.
Me plebs ergo legat: fueram qui rarus in aula
Regum, me parvo quisque popellus emat.
Jam cenſura gravis me caſtigavit ad unguem:
Criſpantes naſos tutus adire queo.

Poſt hæc noſcere forſitan requiris
Qua impenſa niteo novis lituris,
Hoc tranſibo neque: Innocens Ziletus
Exortus puer Urceis novellis,
Sed Veronæ alitus, diu per orbem
Dum præſtat veniam legendus, auro,
Exhauſit ſimul aſſibus crumenam.

LAU-

Landesbibliothek Oldenburg

LAURENTIUS VALLA
DE LINGUA LATINA.

Impressum Mediolani, impensis Philippi Lavagniæ A. D. MCDLXXIX.

LAURENTII VALLENSIS [1] VIRI CLARISS. & de Lingua Latina benemeriti

Ad Joannem [2] *Tortellium Aretinum elegantiarum Opus.*

LAURENTIUS Vallensis Joanni Tortellio Aretino cubiculario Apostolico Theologorum facundissimo salutem P. D. Libros de linguæ Latinæ elegantia, mi Joannes, unicum amicitiæ specimen, & omnis scientiæ decus, olim jam tibi debitos, totiesque abs te efflagitatos, & tanquam creditore repetitos, tandem exhibeo, nominique tuo dedico, ac velut æs alienum persolvo: & ut longioris moræ dem pœnas etiam cum fœnore, eoque tanto, ut sorti par sit. Nam cum sex essent libri, quos tibi, cui omnia debeo, repromiseram, nunc totidem ad illos accedunt ejusdem germanæque materiæ, & quasi semissi semis addita explet assem lucri. Fecisti itaque tu longam quidem expectationem, verum ipsius expectationis non negligentia mea, sed consilium extitit causa. Nolo enim fraudare beneficium meum gratia tua, si quidem nullam aliam inire rationem poteram, qua libros injussu meo, ut scis, editos, & in plurima exemplaria transcriptos tibi dicarem, nisi & repurgarem diligentius; & (quod majus est) aliorum veluti reliqui corporis accessione perfectos me emittere testarer: ut nemo nisi ab hoc fonte, & ejus rivis nostrarum elegantiarum aquas sibi hauriendas existimaret non solum uberiore gurgite, sed etiam nitidiore. Quo magis & spero & opto, libros hos abs te in Summi Pontificis Bibliotheca repositum iri; teque curaturum, ut ille, cujus contubernalis es, & studiorum intimus comes, non numquam eos evolvat: & quemadmodum de parte jam fecit, totum opus laudet; eximium profecto, ac maximi laboris mei fructum ac præmium. Nam quis uberior fructus, aut quod magis optimum præmium generoso animo contingere potest, quam laudari a laudato viro? ut ille apud Accium inquit: Gaudeo abs te laudari pater laudato viro. Etenim quisnam multis jam sæculis laudatior extitit, qui vel sit magis jure laudandus, quam nostrum omnium Pater Summus Pontifex Nicolaus Quintus? Qui non magis prudentissimorum hominum judicio electus est, quam natus ad illam dignitatem videtur; quem Deus nobis præbens singulari quadam

[1] *Laurentius Valla* Romanus, artem Rhetoricam diu Neapoli, & Romæ professus est. Multa legit, multa etiam litteris mandavit; *de Lingua Latina*; *de Dialectica*; *de summo Bono*; *adversus veteres Jureconsultos*; *adversus Donationem Constantini*, & alia nonnulla. Thucididis, & Herodoti historias latinitate donavit. Obiit Romæ ann. MCCCCLVII. De *Valla* hæc *Cortesius* in Dial. de Homin. doct. „ L. *Valla* scriptor egregie doctus, cujus ingenii acumine constare inter omnes audio Italiam esse recreatam, sed erat acer & maledicus, & toto genere paulo asperior, &c.

[2] De *Tortellio* Aretino, qui conjunctissime vixit cum Nicolao V. P. M. vid. supr. pag. XCVI.

Landesbibliothek Oldenburg

dam hoc ſæculum eſt beneficentia proſecutus, & quo ſoſpite, ut eſt hominum opinio, res humanæ futuræ felices ſunt. Adeo neſcias, an virtus ejus, an dignatio inter homines magis emineat, & inter ipſius virtutes, quæ cui præſtet (ſi qua modo præſtat) & non unaquæque omnes in ſe numeros habet, niſi ut quod quisque maxime virtutem aliquam colit, ita maxime adeſſe huic illam exiſtimat, veluti tu nonnunquam, atque ego prudentiam cum ceterarum rerum, tum vero litterarum. Quid enim tam arduum, tam difficile, tam profundum, quod non conſilii altitudine expediat, conficiat, tranſigat? Tot Summi Pontificatus, quem prope Lacernum ac naufragum acceperat negotia, quibus diſtinguitur; quorum pars quemlibet alium deprimeret, unus omnia curat, omnia ſuis humeris ſuſtinet; unus omnia obit; & quod magis noſtram admirationem auget, non fortiter modo, ſed etiam libenter. Divina nimirum eſt in eo ingenii celeritas ac vis; jam vero de litteris, quoties nobiscum alio vel quo erudito poſt fluctus occupationum loquitur, taceo, qua pronunciandi majeſtate & gratia; quanta memoria, quanta rerum copia, quanta doctrinarum omnium peritia eluceat; vel humanarum, ut Hiſtoricæ, ut Oratoriæ, ut Grammaticæ, Philoſophicæ, ut Poeticæ, etiam metricæ; vel divinarum, ut Theologiæ, ut omnis juris, ut ejus, quam Græci - - - - vocant. Nihil ita arduum, itaque abditum, quod eum fallat: nihil ita tenue in litteris, exiguumque (unde haud ſecus miror) quod eum fugiat, eoque nunquam minus loqui, magis attendere mihi libet; quam cum ipſum audio, pace tamen ejus dictum ſit, non minus ornat illam dignitatem, quam ab illa ornetur. Nec ego minus veneror ejus virtutes apud me, quam datas a Deo Apoſtolicas claves; cum præſertim ſcientia Sacrarum Litterarum clavis vocetur ab eodem Deo tributa, quæ aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit. Itaque utraque manu claves geſtat ſapientiæ altera, altera poteſtatis. Quare (ut libere quod ſentio, dicam) vel magis mihi lætandum, atque gloriandum erit, ſi a tam integro, tam ſancto, tam ſapienti viro, quam ſi a Summo Pontifice laudabor. Summi enim Pontifices multi fuerunt, ſed qualis hic, vix unus aut alter, quem abſit, ut emerendi favoris gratia impenſius laudaverim; quippe qui ſciam & me improbaturos homines ſi mentiar, & illum talem eſſe, qui nec ſeipſum ignoret, & teſtimonia ſuarum laudum malit in pectoribus eſſe, quam in linguis. Neque velim, te hanc ei Epiſtolam oſtendere, in qua etſi laudatur, id tamen non adeo ſit, ut has laudes ipſe, ſed ut ceteri legant. Et quod ad nos attinet, magno ſane honori tuo ac meo fiet acceſſio ex hac Nicolai Pontificis commemoratione. Etenim ſi in arcubus triumphalibus, aut columnis, ceterisque id genus operibus in honorem aliquorum extructis, quo ſint auguſtiora, cernimus interdum alicujus Dei, aut Deo ſimilis imaginem ſuperpoſitam; cur ipſe non putem mihi faciundum, ut huic meæ columnæ, non auſim dicere arcui, duodecim paſſus altæ, quam ego opifex tibi ob ſingularem eruditionem, ſummam benevolentiam, maxima in me merita dicavi, imaginem Nicolai Summi Pontificis mea manu ſculptam in culmine collocem; ut operis decori quædam etiam ex ipſo præſide majeſtas accedat. Ita & noſtra in illum reverentia ac religio, & illius in nos favor, ſplendorque conſtabit. Vale.

GIU-

Landesbibliothek Oldenburg

GIUVENALE E PERSIO VOLGARIZZATI DA GIORGIO [1] SUMMARIPA.

Tarvisii, per Michaelem Manzolinum, MCCCCLXXX.

Serenis. Principi & Domino Excellentis. Domino Petro Mocenico Dei Gratia Venetiarum Duci inclyto, Spectabilis & Generosus Vir Georgius Summaripa Veronensis Fortilitiorum Provisor & servus humiliter se commendat.

ILlustrissimo DIVO inclito PRINCE
Pier Mocenigo mio, Duca e Signore
La Maiesta suprema el tuo splendore
A farti riverenza ognhor mi vince.

Ma sopra tutto anchor più mi convince
Del mio sublime impero el grande honore
Veneto degno fitto inel mio cuore
A venerarte con occhio di lince.

Per tal che havendo Junio Juvenale
Summo reprehenditor di ciaschun vicio
Tradutto in terza rima e sul morale.

Non ho trovato in lo Italico hospicio
Fautrice a la virtù più cordiale
Di tua Excellenza, per probato indicio.

In questo bel inicio

Sia dunque grato al tuo sereno Throno
El fidel servo piu chel picol dono.

[1] *Giorgio Summaripa*, ovvero *Summariva* Gentiluomo Veronese, prima Dottore di Leggi, e poi Soldato; nel qual mestiero ottenne il posto di Provveditore alle Fortezze del Contado Veronese intorno agli anni 1416; indi il comando della Città di Gradisca. Oltra queste Satire, volgarizzò, come seppe meglio, la Batracomiomachia di Omero, e scrisse in terza Rima l'Istoria del Regno di Napoli, con altre cose ancora. Vedi il celebre Sig. M. *Maffei* nella Verona Illust. pag. 134. donde abbiamo tratto le presenti notizie.

Add. *Pag.* CLXIV. *in Notis.*

Luphus seu mavis *Lupus Numajus* Forolivienſis Comes & Eques, floruit XV. vergente sæculo sub *Pino Ordelaphi* patriæ suæ Dynasta, eique *Scribæ primarii*, & *a Secretis* munere functus est. Extat in Templo Fratrum vulgo Servitarum Forolivienſium *Luphi* cenotaphium, quod vide, si lubet, apud *Sigismund. Marchesium* Hist. Forolivienſ. Lib. VIII. pagg. 508. & 596. Ibidem adduntur versiculi, quos retulisse non pigebit.

Linguam habui Charitum, cor Palladis, ora Dianæ.
Non perii: mors est splendida vita bonis.

Landesbibliothek Oldenburg

PRÆFATIONES, ET EPISTOLÆ
APPOSITÆ VOLUMINIBUS
Anno, loco, & Typographo prorsus destitutis.

XENOPHON DE CYRI PÆDIA.
VERTENTE PHILELPHO.

Francisci [1] *Philelphi Præfatio in Xenophontis Libros de Cyri Pædia ad Paulum Secundum Pontif. Max.*

DIU mihi multumque cupienti aliquid ad te scribere, PATER BEATISSIME, quod vel observantia in te mea, vel acerrimo tuo gravissimoque judicio dignum posset jure existimari; Xenophon ille Socraticus, qui non minus ob nitorem & suavitatem orationis, quam ob doctrinæ magnitudinem atque præstantiam, Musæ Atticæ meruit cognomentum, tempestive se se in octo his libris obtulit, qui de Cyri Persarum Regis & vita & institutione, quam Græci pædiam vocant, inscripti sunt. Quid enim ad summum christianæ totius & religionis & reipublicæ Principem, Paulum II. Pontificem Maximum, scribi a Francisco Philelfo convenientius poterat, quam de sapientissimi unius & clarissimi Principis rebus gestis & disciplina? Etenim cum tria sint gubernandæ reipublicæ genera, populi, optimatium, regis; quis ambigat hunc Principatum ceteris antecellere, qui sub unius præstantissimi viri sapientia & virtute sit constitutus? Scimus humana studia nostra omnia ad finem quendam, ut appetitum bonum referri oportere. Ita navis gubernator portum sibi proponit, quem ubi attigerit, conquiescit. Ita Medicus ipse bonam valetudinem; ita persuasionem Orator; ita Imperator victoriam suum sibi finem statuit. Eadem quoque ratione in civitate administranda, ad civium concordiam, quietem, felicitatem nostri cogitatus sunt omnes & consilia referenda. At hujusmodi civitatis statum quis omnium est qui nesciat multo & facilius & melius ab uno, quam vel ab omnibus, vel a pluribus & parari & servari solere? Nam neque optimates, nec populus universus bene & pro dignitate rempublicam gerant, ubi minus inter se conveniant; quippe qui illorum similes sint futuri,

[1] Latet annus, & cum anno locus & Typographus Editionis. Verum ante annum MCCCCLXVIII. sive Romæ, sive Mediolani, (quod non satis mihi constare lubens fateor) peractam fuisse evincit Epistola ejusdem *Philelphi* ad Herm. Barbar. Antistit. Veronen. eodem anno data, in qua scripserat: *Quod ille* (nempe Paulus II.) *meæ observantiæ munus quam habuerit gratum, illud est dilucidum argumentum, quod aureos quadringentos dono ad me dedit*, scilicet pro Cyri Pædiæ versione. Neque adtendendus, quisquis tandem is fuerit, qui ad calcem hujusce Præfationis in veteri Editione versionis istius a Cl. Zeno in vol. I. Vossian. p. 293. memorata, adnotaverit *Philelphum* labori suo imposuisse *extremam manum ad XI. Kal. Octobres Ann. a nativ. Chr.* 1471. De loco Editionis nostræ Cl. *Maittaire*, etsi in expediendis hujusmodi negotiis, sagacissimus, nullum quod viderim ausus est proferre judicium.

Landesbibliothek Oldenburg

tori, qui Euxino in pelago ſinguli pro ſuo arbitratu in diverſa agere navim pergant. Enavigent autem quam facillime, ſi una mente, unoque conſenſu omnes ſimul eodem agere contenderint. Sic ibidem ea civitas optime gubernetur, in qua nulla fuerit diſſenſio, idemque conſenſus. Hunc vero qui diligentiſſime ſunt ſecuti & in optimatium, & in populi ditione, regium tamen quodam modo Principatum repræſentare & jampridem elaborarunt, & hodie elaborant. Nam & Venetorum Senatus, qui ex optimatibus conſtat, Ducem creat; & Florentinus populus Vexilliferum Juſtitiæ. Apud Romanos quoque Senatus Principem delegi ſolitum viri diſertiſſimi prodidere. Sic Publium Cornelium Scipionem illum cognomento Africanum bis & iterum aliis temporibus Principem, Senatus, Cenſores alii & alii legerunt. Sic in extremis reipubl. caſibus dictatorem perſæpe conſtitutum audimus, qui verbo fortaſſis a Rege multum, re autem nihil differebat omnino. Quod ſi vel in optimatium, vel in multitudinis poteſtate nulli rei magis, quam uni eidemque omnium voluntati atque conſilio ſtudetur: quanto id facturus ſit unus facilius & perfectius, qui cum ſolus ſit in regendo, neminem habet, a quo poſſit diſſentire? Itaque non abſurde videtur Lycurgus illi reſpondiſſe, a quo eſſet hortatus, ut Lacædemone populi potentatum faceret: fac, inquit, tu primus iſtum domi tuæ: perinde quaſi monere Lycurgus voluerit, nullam prorſus ſocietatem recte adminiſtratum iri, in qua plures velint excellere. Paulatim enim ſerpit tum avaritia, tum ambitio, quæ perniciofiſſimæ duæ peſtes cum in omni multitudine, tum in civitatibus maxime jura divina omnia humanaque pervertunt. Quare quod modo dicebatur, multo eſt & tutius & præſtantius ab uno quodam rempubl., quam a pluribus gubernari. Nam unum quendam Principem & ſapientem & bonum fuiſſe nonnunquam legimus. Idem vero aut de omnibus optimatibus, aut de univerſo populo non facile ſit dicendum. Magnum Athenienſium fuit imperium, majus Carthaginienſium, & omnium maximum Romanorum. Sed quando vel Romani, vel Carthaginienſes, Athenienſesve aut in optimatium, aut in populi principatu tanta ſunt uſi benignitate fortunæ, ut minus inter ſeſe mutuis odiorum incendiis conflagrarent? Etenim qui fieri poteſt, quominus inter multos aliqui ſint vel pauci, qui veluti peſtifer quidam morbus univerſi corporis valitudinem vitient? Nam ſub uno quodam, qualem & loquimur, & optamus, ſapientiſſimo juſtiſſimoque Principe, ea eſt vitæ jucunditas viris virtute præſtantibus, ut nihil neque optatius queat, neque beatius excogitari. Tales vero permultos aliis temporibus atque aliis extitiſſe dinumeremus, ſed illum in primis, quo neminem protulit natura omni virtutum omnium numero perfectiorem magisque abſolutum C. Julium Cæſarem: qui primus, quod adhuc perdurat, regium Romanis poſt ſedatas ſeditiones, furoresque civiles, & conſtituit & ſtabilivit Imperium; dein poſt curriculum temporis Trajanus, duoque Antonini, & Pius, & philoſophus Marcus ſecuti ſunt ſingulari laude digni. Nec multo poſt Alexander Severus, & cum iis Conſtantinus, qui novam Romam Conſtantinopolim condidit: tum alii plures viri magni atque perilluſtres. Vidimus etiam, atque cognovimus tempeſtate noſtra & Philippum Mariam Mediolanenſium Ducem, & Alphonſum, qui non multo poſt Philippi obitum naturæ conceſſit, Alphonſum Regem, duos profecto nobiliſſimos Principes. Quid enim dimeminero maximos Eccleſiæ Romanæ Pontifices, quorum majeſtate & divinum & humanum continetur imperium? Prætereo brevitatis gratia ſuperiores illos, qui ſunt viri prope innumerabiles. Quid deſiderabatur ad omnem

Landesbibliothek Oldenburg

nem excellentiæ gloriam vel in Eugenio IV. avunculo tuo, vel in Nicolao V, qui Eugenio ſucceſſit in Pontificatum? Nam de ipſo te loquor eo verecundius, quia veriſſima etiam laudatio coram habita aſſentandi ſuſpicione haud vacat omnino. Sed unum certe præterit neminem, eum eſſe Paulum II. Pontificem Maximum, qui ad vitæ integritatem & ſanctimoniam tanta ſit animi ſapientia ac robore, ut ſolus Italiæ pacem, quam inclytus ille Princeps Franciſcus Sphortia maximis laboribus periculisque pepererat, languentem jam poſt illius obitum pœneque interemptam recreet, reficiat, & vivaciore quodam ſenſu afficiat, & eo robore muniat, ut nullas hominum vires, nullas vereatur inſidias. Itaque unus quoque Paulus II. oſtendit, quam ſit optandum unius Principis optimi, moderatiſſimique imperium, & quam reliquis quibusque principatibus præferendum. Præterea mens humana cum Dei ipſius mente, ad cujus imaginem & ſimilitudinem eſt creata, debet convenire. Sed quemadmodum naturam a mente divina emanaſſe conſtat, ſic etiam artem ab humana perſpicuum eſt oriri. Omnis autem naturæ principatus non pluribus, ſed uno quodam Principe definitur. Sic unarius numerus ea ratione pluribus anteponitur numeris, quoniam plura ab uno ſint, non autem contra. Sic omnis motus ſuperior & inferior a primo motore uno proficiſcitur. Sic omnia corporis membra motum a corde tanquam a principe probatur accipere. Sic univerſo corpori præeſt animus. Sic ipſa ratio partibus animi præſidet. Sic uni ſapientiæ tanquam reginæ cuidam omnes cæteræ virtutes & actionis & morum ſubiiciuntur. Quod ſi natum etiam ſit, ut & quæ ſunt, omnia Deus unus digerat certo ordine, & totam hanc mundi machinam atque ornatum Deus idem negat atque moderetur; cui dubium eſſe debet unius viri prudentis & optimi imperium induſtria arteque humana, quæ naturæ eſt & cognata & imitatrix, ſapientiſſime ſimul, ſaluberrimeque conſtitui atque propagari? Quam quidem ſententiam amplexus poetarum ille nobiliſſimus Homerus ita Ulyſſem loquentem facit: multorum imperium mala res eſt, unius eſto Deus, & rex unus, ſtatuit quem rector Olympi. Quid quod grues etiam ipſas ſuſpici licet, quæ natura duce, cum ſecant volatu aera, veluti alio trajecturæ, unam ſibi per vices præviam habent, cujus iter miro quodam ordine ſequuntur reliquæ? Nonne inſuper videmus, apes quodam quaſi naturæ perſuaſu unum ſequi principem, eidemque parere? Quid igitur homines ipſi faciant, quorum mente nihil eſt poſt Deum neque pulchrius, neque melius? præſertim cum ſapiens ignoret nemo, quæcumque plura ad unum quoddam referuntur, huic ea ſubeſſe oportere. Ita univerſa domus patriſamilias, ita vivus vicario, ita civitas Principi uni jure ſubjecta eſt. Non igitur fortaſſe vitio dandum eſt Alexandro Macedonum Regi, quod Dario ſecundum jam victo, qui ei polliceretur & filiam uxorem, & talentum triginta millia, & Aſiæ regnum ex æqpoſſidendum ſecum, reſponderit, neque terram duos Soles, neque Aſiam capere duos Reges. Ad quid aliis aut exemplis aut rationibus opus eſt, quandoquidem conſtat, Chriſtum optimum maximum, & ipſum Deum, & ſummi Dei illius filium, qui ea lege primum creavit hominem, ut ceteris cunctis animantibus præeſſet, illo ſe tempore humanitati conjungere voluiſſe, quo princeps unus Cæſar Auguſtus univerſo terrarum orbi imperitabat; quique præterea, quanti ducendus eſſet unius principatus, vel hoc declaravit argumento, quod & ipſe principem geſſit, dum fuit inter homines, & rex ab hominibus reverſit in Cœlum. Nec multo prius quam fuerat exceſſurus e vivis, delegit unum e diſcipulis ſuis Petrum,

pri-

Landesbibliothek Oldenburg

primum tuæ ipsius Apostolicæ Sedis præsulem, cui præcipuum jus tradidit & ligandi super terram, & solvendi quod vellet. Quando ergo unius imperium, sive finis ipsius, sive principii causæve natura consideretur, & populi præstat & optimatium ditioni, de hoc non inepte gravissimus philosophus Xenophon præcepturus unum sibi delegit Regem, in quo summa omnia esse voluerit, quæ ad constituendum, amplificandum, tuendumque & propagandum in posteritatem imperium pertinerent. Ita enim quæ de regia institutione & disciplina præcepta traditurus esset, gratiora legentibus fore censuit, si unius moderatissimi justissimique Regis vitam, atque res gestas tanquam exempla quædam protulisset in medium. Talem vero Cyrum propterea esse voluit, quoniam per ea tempora alius occurrerat nemo, cujus nomen apud Græcos haberetur illustrius. Nam Liber pater & Hercules etsi clarissimi extiterunt; eorum tamen res gestæ fabularum loco ducebantur. Idem & de Sesostri Ægyptio, & de Tearcone Æthiope, quos ad Europam usque magnis cum viribus processisse fabulantur, tenendum est. Eadem ratione Nabuchodonosorum, qui apud Chaldæos claruit, majorem quam Hierusalem gloriam consecutum, qui asseverant, non plus suis inventis auctoritatis vendicant, quam qui volunt Sdathyrsum Scytharum Regem post magnam Europæ partem subjugatam, ad Ægyptum usque Asiam discurrisse. Namque Nabuchodonosorum & ad columnas usque impetum fecisse, & ex Hispania in Thraciam ac Pontum exercitum egisse volunt. Romani vero erant adhuc minus cogniti. Potuisset profecto Xenophon, & id recte quidem ac vero, desumere sibi ad scribendum Mosen Moseique res gestas: qui, ut Philo Judæus est auctor, & rex præstantissimus fuit, & prudentissimus legum lator, & sacerdos innocentissimus. Sed id fortassis ob eam rationem ab illo factum non est, quod res Hebræorum nondum satis increbuerant apud Græcos. Præterea quo illud hominum genus erat gloriosius apud Deum, eo apud gentilitatem ducebatur obscurius. Itaque in uno Rege Persarum Cyro ea inesse omnia facit Xenophon, quæ in Principe justissimo ac summo inesse debent. Hosce autem octo Xenophontis libros, eo studiosius ex græcis latinos reddidimus, quod quædam Poggii scripta habentur a nonnullis in manibus, quæ ille quandam veluti per Epitomen existimatur ex eodem hoc Xenophonte interpretatus: quippe qui libros octo in sex redegerit volumina. Sed istiusmodi compendium cum neque orationem complectitur Xenophontis, neque sententias loquitur; nam eæ quoque infinitis in locis mutatæ, depravatæ, vitiatæque sunt; occurrere volui tantæ indignitati, ne tanta fieret non modo Græcis, sed nostris item injuria: non absurde futurum judicans, sin minus propulsassem, quam possem, injuriam, ut merito ipse quoque injustitiæ reus fierem. Totos igitur hos libros octo de Cyri pædia ita sumus interpretati, ut, quantum mea fert opinio, nihil in his desiderandum sit, quantum scilicet ad emendati justique interpretis munus attinet. Non enim sim adeo impudens, ut velim me a quoquam existimari ita eleganter & perpolite sonoram illam ac suavem Xenophontis orationem expressisse, ut etiam ipse Musa Attica debeam appellari. Præsertim cum & aliud sit aliorum inventa interpretandi, & aliud nostra scribendi munus; quod in his & amplificando & exornando, mutandoque & addendo, atque castigando pro arbitrio vagari licet. Sed in alienis cum sententia ubique servanda est, tum nunquam ab oratione divertendum, quoad ejus queat apte & accommodate fieri. Aliena inquam & Socratici Xenophontis inventa sumus interpretati, non nostra scripsimus. Neque

Landesbibliothek Oldenburg

que tam ſtuduimus orationis noſtræ expoliendæ amœnitati, quam alienæ examuſſim interpretandæ veritati. Tibi autem, Pater clementiſſime, non idcirco hos Xenophontis libros de optimo Imperio dedicavimus, ut ex iis doctrinam ullam conſequare. Quis enim te uno in omni bene vivendi genere, & conſultando, & agendo, & imperando præſtantior? Sed ut per te diſcant alii ſermonis græci imperiti, & qualem oporteat regem eſſe, & quales ſubditos; quo & quanto alter eſt dignitate ſuperior, tanto ſit, quam ſubditi, omni virtute ornatior; & hi intelligant tum ſuo ſe functos officio, cum alacriter imperata conſtanterque obierint. Quanti inſuper ſplendidiſſimum opus hoc debeat æſtimari, teſtimonio nobis eſt ſapientiſſimus ille Scipio Africanus poſterior, qui traditur unam hanc Xenophontis pædiam nunquam de manibus ponere conſueſſe. Et M. Tullius Cicero ad Pætum de ſe ſcribens ait, Pædiam Cyri, quam contriverat legendo, totam in ſuo imperio explicaſſe. Nihil enim eſt profecto in omni laudatiſſimo vitæ genere, ſive domi & foris, ſive belli & pacis, ſive agendo quid, ſive intelligendo conſideretur, quod minus perfecte, atque cumulate in hiſce octo pædiæ libris & inveniri & diſci liceat. Sed ne, ſi prolixior fuerim, poſſim judicari loquacior, jam Xenophon ipſe cum grandius, tum ſuavius perſonet.

IN FINE,

Huic autem Cyri Pædiæ idem Franciſcus Philelfus
Eques auratus laureatusque Poeta extremam impoſuit manum
Mediolani ad XI. Kal. Octobres, Anno a natali Chriſtiano
Milleſimo quadringenteſimo ſexageſimoſeptimo.

[1] C. TACITI ANNAL. & VITA AGRICOLÆ

Franciſcus Puteolanus Jacobo [2] *Antiquario Ducali Secretario* S.

MAximis plurimisque rebus in utraque mea fortuna a te adjutus, ſublevatus ac ornatus, vir perfectiſſime, uni omnium ſecundum Deos inter mortales plurimum debeo; & quia parem gratiam nullam unquam referre poſſem, qua una via datur ingratitudinis notam effugiam, habebo quam non referre eſt, & quicquid aut nunc eſt, aut in futurum mihi erit, tibi acceptum referri debere haud invitus fatebor. Tu mihi omnia non amici ſolum officia, ſed affectum pietatemque paternam præſtitiſti. Tu graviſſimis in fluctibus non ſolum verſatum, ſed obrutum, manum porrigens in portum perduxiſti. Tu omnibus incommodis perfunctum poſt longa certamina præmiis ſudoris & pulveris ornaſti. Tu tranquillam vitam, ad quam enixiſſime fruſtra contendebam, tribuiſti; neque in me uno tua innotuit bene-

[1] Etſi Editionis noſtræ locus deſideretur, *Saxius* tamen coniicit Mediolani fuiſſe peractam. Ad annum vero quod attinet, quum hæc eadem *Puteolani* Epiſtola Venetiis recuſa fuerit anno 1497, ut habet *Maittaire*, non ſine ratione infertur Mediolanenſem Editionem ante hac publici juris factam fuiſſe.

[2] De *Puteolano* & *Antiquario* vid. ſup. pag. 195. 233. pag. 245.

Landesbibliothek Oldenburg

beneficentia ; longus ordo post me & ante me extat te patronum salutantium. Nam cum ob rarissimas animi tui virtutes, gravissimos mores, religionis cultum, totius vitæ tenorem æquabilem, modestiam in isto fastigio admirandam, lenitatem & mansuetudinem pari conjunctam gravitati, in omni fortuna constantiam, miram scientiam atque facundiam, in agendis rebus dexteritatem, ad maxima negotia obeunda efficaces cogitationes, in omnibus rebus fidem, ac pares laude prudentiam atque simplicitatem, non modo multitudini fueris acceptissimus, verum & totius Italiæ Principes, Tetrarchæ, Reges, Pontifices te suspexerint, evexerint, promoverint. Nihil tibi unquam ambivisti, rogasti, impetrasti ; quidquid tulisti, honores, sacerdotia, mera Principum liberalitas ac judicium fuit ; quamquam nec ea quidem pro virtutibus aut meritis, quæ licet multis maxima videantur, plerique haud quaquam actibus tuis pares plura tenuerunt. Piget pudetque referre adulatores, scurras, delatores, quos cernimus ditiores. Cur tu ut innocentia & virtute, ita flaminiis, procurationibus, præfecturis alios non excellis? Virum non eodem judicio quo ceteri felicitatem metiris; ideo quæ maxima ipsi putant, semper contempsisti. Compertum habeo, exiguo labore, levissimis atque etiam honestissimis precibus honorificentissimum quoddam tibi quæri potuisse. Obstitit antiquus rigor, & prisca frugalitas, & modicis contentus animus. Quod pro te tamen nunquam propositis ullis præmiis faceres, vidimus multoties amicorum causa ambitiosissime contendisse ; multa enim multis rogasti atque impetrasti. Sed ego in hoc latissimo campo, in uberrima tuarum laudum materia parcius loqui cogor; quod enim omnia tibi debeo, vereor ne fœda assentandi libidine rapi videar. Accedit quod virtutibus tuis parem orationem afferre non possumus ; sed ut floribus ac interdum solis precibus Diis supplicant, qui thura non habent; sic hoc tempore ego tibi, quem vice magni numinis colo, munusculum offero, Corn. Taciti Equitis Romani historicorum omnium gravissimi disertissimique quicquid incuriosæ vetustati superfluit : id est fragmenta ex Actionibus diurnalibus Augustæ Historiæ ; De moribus & situ Germaniæ ; De genere eloquentiæ non corruptæ, cui operi a quibusdam titulus de Claris Oratoribus inscribitur ; Vitam Julii Agricolæ Soceri ; multis vigiliis, intensissimoque studio recognita, adjuvante Berardino [3] Lanterio omnium Mediolanensium eruditissimo, ut eum parcissime laudem, sub tuo nomine nostris impressoribus tradidimus: tum quia ejus eloquentia perfecta meo judicio & admirabilis peculiariter ita te ut me delectat, tum ne in tanta librorum copia solus ipse supprimeretur. Veneti enim Impressores adeo infuscaverant ac fœdaverant hoc divinum opus, ut non modo Cornelianæ facundiæ majestas inquinaretur, sed vix sensus ullus conjectari posset. Quid ego effecerim, judicent docti, sed collatis exemplaribus. De quo Tacito hæc præfanda duxi : in republ. versatum, Belgicæ Galliæ rationes procurasse, causas dixisse, historiam scripsisse ab Augusto ad Principatum Adriani: sed major & melior pars, proh dolor, & humani generis immensa jactura! temporum injuria abolita est : absolvisse omnem historiæ legem ; nam cum suorum temporum majore ex parte memoriæ consuluerit, id pari eloquentia ac libertate præstitit. Debebat tribus deinceps Gentis Flaviæ Imperatoribus, ab iis ad maximos honores provectus, quos incorruptam re-

[3] Per ea tempora Præpositus Ecclesiæ Viglevanensis. Vir sane doctus, sed nimia præditus modestia, ut qui nullam e lucubrationibus suis in lucem prodire permiserit.

Landesbibliothek Oldenburg

rum fidem professus, ut nullo odio, sic nullo amore retulit, nihil falsi dicere, nihil veri omittere ausus. In scribendo enim ne suspectus quidem unquam fuit aut gratiæ aut simultati aliquid tribuisse. Rerum rationem, qua ordo temporum, regionum descriptio exigitur, nemo historicorum diligentius observavit. Jam consilia, acta, eventus ut, dii boni, expedit? & de consiliis quod probet, quod non. In rebus gestis non solum quod actum est, sed quale; de eventu vero omnes causas explicat, casus sapientiæ, temeritatis; hominum porro non solum res gestas, sed quæ fama, quod nomen, quæ natura, quæ vita. Quo artificio omnes mea sententia facile vicit, ita creber rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero sequatur; ita dein verbis aptus & pressus, ut nescias utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. In concionibus (audeo enim promere quod sentio) Livio quoque anteferendus, magis tamen Sallustii argutam densitatem, quam hujus amplitudinem imitatus. Hunc primo legens laudabis eloquentiam; cum iterum in manus sumpseris, mirum acumen deprehendes, & miraberis; ubi contubernalem reddideris, sæpe artificiosa docebit varietate, immensaque jucunditate delectabit. Vale decus & præsidium meum.

LEXICON GRÆCUM.

Clarissimo, ac doctiss. Viro Magistro Francisco Ferrario Philosopho, ac Medico

Frater Joannes [1] *Carmelitanus, salutem plurimam dicit.*

NON difficulter adductus sum, vir humanissime ac sapientissime, ut hortatu tuo dictionum græcarum interpretem in commune græce discere cupientium adminiculum imprimendum, quanta potuerim diligentia, favente summo & optimo Deo, lucubratum castigatumque redderem. Tametsi quod olim authographum ad te dono missum est, mi Francisce, ad unguem correctum, ut mea fert opinio, tibi satis erat: perspicaci tamen tu ratione usus & consilio, ut es vir prudentissimus, multo enucleatius conscriptum iri, quod publice ederetur, & ad quamplurimorum vel peritissimorum manus perveniret, vel aliquando æmulorum nostrorum, si qui sint, subiturum examen non temere judicasti. Quod cum & ipse ita habere existimem, quam potui limatissimum, rerumque bonarum refertissimum reddidi. Negare equidem non ausim, quin quæ ad amicos privatim, & intra

[1] „ Omnium primus, qui post renatas -- e „ veteri lethargo litteras Lexico Græco Latino „ conficiendo manum admovit *Joannes Crestonus*, seu *Crastonus*, ut alii vocant, Placentinus, Italus Natione, Carmelita & Doctor Patiensis. Hic enim anno 480. & seq. clarus atque ob eruditionem, referente Simlero in Bibl. d. Guil. Tardivo, Bono Accursio, F. Philelpho & Ptolem. Spagn. commendatus, præter Grammaticam Græcam, *Lexicon* quoque Græco Latinum scripsit, Venetiis 1492. editum. Hæc *Morhof.* in Polyhistore Lib. IV. cap. VIII. qui insuper Henr. Stephani de Crestoniano Lexico judicium affert hujusmodi: *Is* (ajebat Steph. in Epist. de statu suæ Typograph.) *quæ circumferuntur Lexicis Græco Latinis primam imposuit manum F. Joannes Crestonus Placentinus Carmelitanus; sed quum is jejunis expositionibus (in quibus vernaculo etiam sermone interdum*, id est Italico, *utitur) contentus fuisset, perfunctorie item constructiones verborum indicasset, nullos auctorum locos proferens, ex quibus illa pariter & significationes cognosci possent, multi postea certatim multa hinc inde -- inseruerunt.*

Landesbibliothek Oldenburg

tra domesticos parietes legenda transmittimus, persæpe quasi conniventibus oculis nec tam examussim fabricentur; cum inter amicos mutua sit hæc peccandi venia, quam plerique omnes petimusque damusque vicissim. Tanta præterea, postea quam hinc solvisti, in hanc diem cum Bono Accursio Pisano conflata est necessitudo, & sanctissimi amoris & contubernii fœdus; ut grande nefas, mi Francisce; ac morte piandum commissurum me existimarem, si quid imprimendum ei dedissem, nisi quod emendatissimum & consumatissimum fuisset. Cum enim hominis benivolentiam, liberalitatem, & pietatem, quam oratione tibi declarare haudquaquam posse video, mecum repeto; Patris optimi loco habendum non dubito, dum mihi vita comes. Nemo est, qui majore charitate bonos ac doctos complectatur, & honore prosequatur. Quamobrem, mi Francisce, si quando, ut persæpe soles, otii omnium impatientissimus optimum fratrem tuum, & venerabilem Apollonium nomine & re Summi Dei præconem luculentissimum & acerrimum imitatus ad mansuetiores musas te referes; haud titubanti animo interpretis nostri ope utare.

DIVI HIERONYMI OPERUM

PARS PRIOR.

ARISTÆAS DE LXX. INTERPRETIBUS,

ex versione Matthiæ Palmerii.

[1] THEODORUS LELIUS, natione Pycenus, vir divini humanique juris, suæ ætatis consultissimus, atque eloquentia clarus, quam & doctrinæ & virtutis suæ admiratione junior admodum adhuc in sacrum Judicum Collegium, quod ob similitudinem confessus & propheticæ visionis modum rotam appellant, a Nicolao Pontifice Optimo Maximo accitus judicandi integritate, & vitæ constantia omnibus mirandus evasit; in qua re sui etiam expectationem superavit. Quamobrem meritis tanti viri motus Pius Pontifex Maximus, & gravissimis eum pro Ecclesia legationibus exercuit, & Præsulatu Feltrensi ornavit. In quibus omnibus rebus quum majora quotidie suæ exempla virtutis effulgerent, motus tot, tantique viri laudibus Paulus II. Pontifex Max. hunc talem virum ultro ad se accersitum, suo lateri adhærere voluit. Cujus consilio eloquentiaque uteretur majoribus in rebus, Tarvisinæ quoque Ecclesiæ eo animo Virum præfecit,

[1] Hæc habentur in fronte Voluminis, & iterum ad calcem post Aristææ narrationem. „ Ceterum *Theodorus Lelius*, seu *de Lellis*, Nobilis „ Interamnensis, Aprutinæ Provinciæ civis ex „ Romanæ Rotæ Auditore Episc. Tarvisinus sub „ Pontificib. Pio II. Pauloque II. laude prudentiæ „ doctrinæque celeberrimus fuit. Inter alia ingenii monumenta, quæ reliquit Apologia fœderis Venetorum, & Sigismundi Austriæ Ducis „ habetur præcipua, tum gratulatio pro Pio II. „ ad Venetum Ducem. Orationes quinque. Elegantiores plures Epistolæ ad Papiensem Cardinalem, ad Philelphum & alios. Romæ decessit „ anno 1464. Hæc de *Lelio* Ughellus (in Episc. „ Tarvis. Tom. V. p. m. 554.) cui hæc Editio „ Opp. D. Hieronymi non innotuerat. At nil sane mirandum; cum pariter eandem ignoraverit disertissimus *Maittaire*, apud quem neque in *Catal. Libr. ann. loc. & Typogr. destitutor.* neque alibi, ulla hujus Lelianæ recensionis mentio fit; quod porro harum rerum amatoribus summæ raritatis indicium videri possit.

Landesbibliothek Oldenburg

quo universi senatus consensu majoribus eum titulis ornaret. Quod profecto effecisset, nisi laborum magnitudine mors immatura virum e medio tulisset. Is igitur talis tantusque vir, quum inter ceteros Ecclesiæ Doctores Beati Hieronymi ingenium semper admiraretur, ac sanctitatem veneraretur, universa ejus opera miro studio non perquisivit solum, sed frequentiori etiam lectione meditabatur; quæ quum incomposita, neque sibi cohærentia satis ea, quæ in epistolis Vir sanctus præscripserat, animadvertisset, ea cuncta in certum ordinem redigens argumentis verissimis illustravit; quemadmodum in ejus præfatiuncula, quam pro insita sibi humilitate Doctissimus Vir sine sui nominis annotatione præmisit, cernere licet.

LELII PRÆFATIO.

BEATI Hieronymi Epistolas ad eruditionem Christianam perneceſſarias rerum ac materiarum varietate confusas, & sine ullo ordine descriptas, agnovimus. Illas namque prout sors tulerat, vel pro nutu quisquis descripserat, ac ut interdum inter dogmaticos libros, epistolaresque commentarios, qui de fide, vel contra hæreticos inscribuntur, modo funebres, modo consolatoriæ, aut de moribus aut virtutibus insererentur epistolæ, quæ prioribus minime cohærebant. Ego vero attendens quid utilitatis legentibus afferret accomodata partitio, eas ipsas epistolas propriis materiis annectere, tractatibusque distinguere institui. Hoc enim a Platone novimus institutum, qui cum cerneret, quantum lucis & gratiæ cognoscendis rebus afferret adhibita commode opportuneque distinctio, non solum ad claritatem, sed etiam ad facilitatem absolute cuncta distinxit. Itaque omnes epistolas atque tractatus exceptis majoribus, quos in canonicas scripturas edidit commentariis, generaliter trifaria partitione complexi sumus, & quaslibet partium in particulares distinximus libros sive tractatus; atque ab illis exorsi sumus, quibus fides Catholica roboratur, & ab hæresum impugnatione defenditur, scientes ipsa christianæ institutionis fundamenta esse, quibus salus & vita consistit. Deinde dogmaticos libros de utriusque Testamenti quæstionibus, vel de Scripturarum sanctarum expositionibus, quibus religiosa mens eruditur in lege Domini, adjecimus. Tunc vero de moribus atque virtutibus, quibus conversatio christiana, prout unicuique gradui, sexui, vel ætati congruit, instituitur, distinctos tractatus subjecimus. Primi igitur libri in fide christianum erudiunt: Medii de Scripturis sacris, & earum tractatoribus instruunt. Postremi omnem gradum, sexum, ætatem sacris disciplinis instituunt. Ipsis quoque epistolis, aut certe earum plurimis argumenta plerumque ab illustribus viris excerpta præmisimus. Quibus, dum brevi compendio longa pagina coarctatur, legentis animus ad intelligentiam facilius præparatur. Nec tamen exemplaria priora damnamus, sed nobis ipsis & ceteris, qui ordinatius atque distinctius Hieronymi Epistolas habere desiderarerint, consuluimus; sperantes in Domino, laborem nostrum, quem pro Beatissimi Viri honore ac devotione suscepimus, ipsius meritis ac suffragiis compensandum.

PAU-

Landesbibliothek Oldenburg

PAULO II. SUMMO PONTIFICI

Mathias [1] *Palmierus felicitatem.*

CUM & antea ſemper, BEATISSIME PONTIFEX, intellexerim, Sanctitatem Tuam in perquirendis Majorum Noſtrorum ſplendidis geſtis mirifice oblectatam; & nunc quo amplior ſis, eo majori quoque, ut par eſt, ſtudio excellentium virorum magnifica quæque perquirere cum alia quidem omnia, tum eo maxime, quæ vel ad divini cultus ornatum excolendum pertinent, vel ad ſacras Patrum Noſtrorum inſtitutiones firmandas, illuſtrandasque deduci videatur; quod profecto ſtudium non abs re ſacrato pectori ab ineunte ætate tam firmiſſimo animi inſtituto divinitus inhæſſiſſe, omnes facile perſenſimus. Sed veluti in reddendis populo juribus, juſtitiaque ſervanda magnos excellit Patres, ſic & in emendandis hominum moribus, ac ſacris ad veram pietatem inſtituendis, perficiendisque ſummorum virorum geſta ceu exemplaria ſibi animo proponat, quod autem imitetur egregie, aut longe exſuperet, rem plane Summo Pontif. dignam, & quam hactenus vix paucis, divino nempe munere, contigiſſe fertur: viris quidem cum omni virtute ſummis, tum ampliſſimis opibus accumulatis. Ex quorum numero ſi unum aut alterum coram viſendum Sanctitati tuæ adduxero, neminem factum meum reprehenſurum arbitror. Legat igitur Sanctitas tua, ſi quando ab ingentium negotiorum, quibus aſſiduo obruitur, cumulis parum otii ſubripere valet, breve Ariſtææ viri quidem graviſſimi de LXX. Interpretibus libellum jampridem a me factum, in cujus profecto lectione, Beatiſſime Pater, ſacras Summorum Pontificum veſtes, vaſa, phialas, crateres, menſamque auream tum ipſius Sacerdotis ac Templi ornatum omnem ſic cernere putabis, ac ſi ea omnia coram ante oculos luſtranda exponerentur. Adduntur præterea, quod jucundiſſimum eſt legenti, cum ſapientiſſimorum virorum dicta, reſponſaque graviſſima, tum mira quædam ac prorſus divina ſacrorum obſervatio. Accedunt ad hæc, quales, quantique maximi ac præſtantiſſimi Regis erga Sacerdotem ipſum cultus, honoresque ſerventur. Ex quibus rebus facile colligi poterit, quanta maxima laude extollenda ſit Sanctitas Tua, cum neglectus diu Dei cultus, ac Clerus ipſe impiorum inſolentia pene conculcatus, tua incredibili induſtria, tuo labore & diligentia ſublevetur, exorneturque, ac in veterem ritum veluti ab exilio revocatus ſumma omnium gratulatione reducatur.

Valeat Sanctitas Tua ſui ſervi memor.

[1] „ *Mathias Palmerius* (Palmieri) Piſanus „ nobiliſſima gente ſatus, Abbreviator & Secretarius Apoſtolicus, qui eruditione græca latinaque claruit, & vitæ probitate, innocentia, „ frugalitateque præſtitit. Vixit ann. LX. Ariſtæam nonnullaque alia in latinum tranſtulit. „ In Romana Lingua multa compilavit; demum „ de Bello Italico ſcripſit. Migravit ad ſuperos „ die XIX. Septembris MCCCCLXXXIII. " Hæc omnia ex Cenotaphio in Baſilica Sanctæ Mariæ Majoris Romæ a *Floravante Martinello* relato *Rom. Sacr.* pag. 228. excerpſimus. Vide inſuper, ſi vacat, *Jacob. Volaterr.* Diar. Roman. p. 189.

GA-

Landesbibliothek Oldenburg

GALEOTUS [1] MARTIUS NARNIENSIS

Ad Rev. D. Archiepiscopum Strigoniensem in Librum de Homine

EPISTOLA.

CUM Opus de Homine his diebus proxime elapsis absolutum, R. P. diligenter inquirerem, cuinam esset dono tradendum, nemo mihi laboribus nostris dignior visus est, quam tu Johannes Archiepiscope Strigoniensis. Quis enim hujus libri, qui duobus voluminibus concluditur, magis idoneus possessor habebitur, cum de homine inscribatur, quam is qui est omnium clarissimus, adeo ut jure ac merito homo per excellentiam nominandus sit: quod uni dumtaxat tibi ætate nostra convenit. Nam cum totum fere Orbem animo perlustrarim, nemo profecto est, quem tecum conferre possimus. In te enim tot tantaque virtutis ornamenta conspicimus, ut non modo virum unum, sed totum fere genus humanum simul congesta decorarent; nec inpræsentiarum de dignitate corporis, qua ceteros mortales vel æquas vel antecellis, sed de animo hoc est ipso homine loquor. Tu enim juris Pontificii consultissimus, theologiæ peritus, philosophiæ princeps, totiusque matheseos pater, oratoriæ ac poeticæ alumnus ea documenta doctrinæ & ingenii tui jamdudum dedisti, ut plures, ita nunc loquar, in te animas, hoc est veros homines esse cernamus. Non enim tam propensa benivolentia in jurisperitos esses, nisi judicio animi tui honore dignos esse cognosceres, unde fit ut doctissimis viris recte consultum judicemus. Ipsi enim judicium tuum, quod acutissimum esse intelligunt reformidantes, nihil ad te afferunt, nisi summa industria excultum & acri diligentia elimatum. Nam ineptiarum, quibus nostra tempora redundarunt, causam in imperitos Principes rejiciunt. Qui cum doctos pariter & indoctos uno ordine habuerint, effecerunt ut pauci veræ doctrinæ essent amatores; ex qua quidem re factum est, ut homines non tam virtutis quam munerum fuerint sectatores. Sed tibi, Reverende Pater, studiosi ob munificentiam debent multum, cum vero judicii tui stimulo ad studium litterarum, veramque doctrinam, majoremque industriam impellantur, & sese tibi perquam maxime obnoxios fateantur necessarium est. Majora enim judicii tui acumen, quam munificentiæ vis ipsa contribuit. Illud enim doctos accuratosque reddit, hæc opulentos; sed hæc non æque pretiosa esse manifestat Horatius: vilius argentum est auro, virtutibus aurum. Sed cum tibi, R. P. divitiarum copiam fortuna tribuerit, & litterarum principatum paraverit industria, reipublicæ administrationem optima de te opinio, plurimarum rerum usus, & temporum conditio attulerint: ita vixisti, ut divitias

[1] *Galeotus Martius* (Marcj) Narniensis Rhetor, & Poeta non incelebris, publice Bononiæ docuit ab anno 1462. ad 1477. Mathiæ Corvini Ungariæ Regis præceptor & a Secretis, demum nimia pinguedine suffocatus periit Ateste. *Nic. Alidosius de Doct. Bonon.* p. 36. Adversus hunc Librum calamum exeruit *Georgius Merula*, & pro more suo Auctorem conviciis, & scomatibus pene obruit. Sed carpentem *Merulam ægre tulit Galeotus*, qui ut par pari referret, Refutationem objectorum edidit. Hæc omnia in unum collecta Mediolani prodiere typis Philippi de Mantegatiis 1490. fol. Ad calcem Voluminis legitur: *In hoc volumine continentur hæc tria digna & erudita Opuscula, scilicet Galeotus de Homine, Georgius Merula in Galeotum, & rursus Galeoti Refutatio objectorum in Libro de Homine* ec.

Landesbibliothek Oldenburg

vitias ad liberalitatem, doctrinam ad exemplum, reipublicæ gubernacula ad communem usum emolumentumque direxeris; adeout pauperes ditaveris, imperitos erudiveris, remque publicam fluctuantem ita firmaveris, ut mole sua jam stare, nec inimicorum injuriam, nec hostium minas curare videatur. His igitur causis moti librum hunc nostrum mittimus expectantes judicium tuum; quod si in rem nostram candidum fuerit, sublimi feriam sidera vertice, reddarque ad alia quoque scribenda alacrior. De his hactenus; nunc ipsum hominem videamus: in quo nobis ordo erit, ut exteriora prius, deinde interiora narrentur; & a capite, ut par est, exordium sumatur.

PLINII [1] PANEGYRICUS, ET ALIA.

Franciscus Puteolanus R. D. Jacobo Antiquario Ducali Secretario salutem.

ROGASTI, ut Plinii Secundi Novocomensis orationem, qua Consul Optimo Principi Trajano gratias agit, castigatam nostris Impressoribus traderem; quo optimi & eloquentissimi viri pulcherrimum opus e situ in lucem afferatur, & nostri temporis Principes eam orationem legentes non quasi a magistro, sed tamen sub exemplo edoceantur. Qua potissimum via ad eandem gloriam possint ascendere, Joannique Galleacio Regi nostro nunc primum pubescenti, quem Tu Trajani similem fore & optas & ominaris, tanquam e speculo quodam lumen, quod sequatur, ab quo nusquam oculos deflectat, ostendatur. Feci & quidem libenter; quid enim non facerem, te exigente, quem sequor ut Magistrum, veneror ut Parentem non tam ætatis maturitate, quam vitæ, a quo omnem dignitatem meam inchoatam, auctam, longius provectam nunquam abnuerim? Quod si beneficio ullo tuo mihi cognitus non fuisses, fecissem tamen, quod tibi cordi esse intellexissem. Optimorum tu unquam maxime doctissimus, doctissimorum idem optimus litteras jacere non sinis, erigis professores, ingenia foves, nec quisquam est alicuius per Italiam nominis, qui se ab Antiquario adjutum ornatum non libenter testificetur. Hæc non mihi fama, qua alioquin gratissima uteris, sed re ipsa perspecta sunt; quo viatico optimum senem Franciscum Philelphum utriusque linguæ Principem Tuscos ultimo petentem prosequtus es? quo studio, quanta contentione Georgii Vallensis, & alterius Georgii Merulæ doctissimorum hominum causam suscepisti? atque ita suscepisti, ut alter tenuerit, quod quærebat. De altero nondum spem amiseri-

[1] Jacuerunt - - usque ad hunc annum (scil. MCCCCLXXXII.) Plinii Cæcil. Secundi, aliorumque antiquorum Rhetorum ad diversos Principes Panegyricæ Orationes. Eas a situ in lucem eduxit *Franciscus Puteolanus*. Harum editio, quamvis adnotatione temporis, quo excusa fuit, destituatur, assignandam tamen huic anno vix ambigendum, ex verbis ipsis Puteolani, qui ait florentissimas hasce duodecim Orationes editas abs se fuisse in gratiam Joannis Galeatii Sfortiæ *nunc primum pubescentis*; Dux autem ille Mediolanensis natus Anno MCCCCLXIX. hoc prorsus tempore pubertatem ingrediebatur. Hæc pene de verbo ad verbum e Saxio excerpsimus, quem vide si lubet *Hist. Typ. Mediol.* pag. 237.

Landesbibliothek Oldenburg

ferimus ? cujus tui animi ac paterni, ut ita dicam, in artes affectus grande præmium retulisti ita amatus, ita probatus ab omnibus, ut tanquam genius colaris, ad Te omnium scripta deferantur, libelli dedicentur, quasi prorsus omnes certent ut in negotiis consilio, ita in studiis judicio tuo uti. Advertunt enim omnes plurimum te fide, plurimum veritate, plurimum intelligentia præstare, carere ambitu, & cum altius posses ascendere, in mediocri gradu subsistitisse, quod pulchrius & speciosius duxeris castitate, justitia, gravitate, prudentia princeps agnosci. Quis Antiquario melior? quis sanctior? quis in omni genere laudis ad exemplar antiquitatis, unde tibi cognomen, expressior? Eadem equidem in admodum paucis numero vidi, tibi honestatis cura, domi, atque intra privatos parietes, quæ in publico, nec unquam de fama, quam de conscientia solicitior fuisti; Bononiæ sub Baptista Sabello viro priscæ frugalitatis & continentiæ legato consulari magister epistolarum in maxima procuratione fuisti similis antiquis, qualis ante te nullus, post te paucos reor futuros. Contendisti enim quamquam adolescentulus eras, & Urbs ac amplissimum officium ad delicias invitabat tetricam castigatissimi Præsidis imitari innocentiam. Præfuisti postea Mediolanum evocatus sub duobus Principibus Patre & Filio ordinandis Sacerdotum comitiis tanta opinione hominum, ut quod Senatus juratus olim Scipioni Naficæ tribuit, tibi miro omnium hominum consensu optimi cognomen sit inditum. Taceo, qua hospitalitate cunctis domus tua pateat: taceo, cum amicos etiam apparatissime excipias, ut ipse in cibo, in potu nihil voluptati tribuas. Taceo, ut omnibus corporis membris imperites, ut oculos, animumque contineas; hæc, ut revera sunt, in uno quoque maxima viderentur. In Antiquario, si ceteris virtutibus comparentur, minima erunt. Nam quam admirabile talem sanctitatem, talem auctoritatem, tanta jucunditate ac comitate condire; jam quales versus, quam venustos, quam prurientes, quam dulces, quam argutos scribis quasi Catullus, aut Tibullus; in oratione pari ratione felix, in inventione, in disponendo aptus, figuratus, varius, & modo elatus & excelsus, modo submissus, semper autem castigatus, ut te Plinio huic nostro jure semper comparaverim. Illum igitur legens, & in illo virtutes tuas recognoscens, tibi applaudebis. Additi sunt undecim alii Panegirici non Pliniano quidem pares, sed tamen non inelegantes aut recusandi; mira in singulis eruditio. Adieci, ut magnitudo voluminis justa esset, Julii Agricolæ vitam per Cornelium Tacitum conscriptam, quæ me ita officit, delectat, tenet; ut nihil unquam pari voluptate legerim. Fragmentum Petronii Arbitri postremum locum tenet, & quasi agmen claudit incuria quidem temporum mancum, & adeo mutilatum, ut vix cognosci possit, ejusmodi tamen ut non reiici debeat. Hæc tuis auspiciis in lucem redeunt: debebunt Tibi, qui legerint, quamquam pro tuis summis virtutibus omnes tibi debent.

Vale decus meum.

PLU-

Landesbibliothek Oldenburg

PLUTARCHI VITÆ

EX VERSIONE VARIORUM.

ANTE VITAM NUMÆ POMPILII

Lapo [1] *Florentino Interprete.*

QUOD ab initio totius hujus interpretandi muneris animo religiosissime constituissem Pater, affatim, ut existimo, superioribus tribus Opusculis absolveram. Nam cum & nostra instituta ex Gentilium legibus clariora, firmiora, sanctioraque demonstrare, & sanctimoniam istam tuam pro mea in te observantia, multorumque desiderio ex celebrata ipsa passim Licurgi sapientia admirabiliorem decrevissem ostendere, jam cumulate satis proposito nostro feceram. Sed cum tardius Librarius, quæ fuissem interpretatus, referret in Codicem; & ego interea temporis Numæ Pompilii vitam percurrissem, digna & ipsa res visa est, quam latinam redderem. Nam & regem hunc veluti ex eo judicio plane cognosceris, quod in calce hujusce vitæ positum est, Licurgo ipsi Plutarcus comparans jungit, & vir præterea cum prisca sapientia præstantissimus, tum unus omnium ea tempestate religiosissimus fuit: quique non ambitione, non fraude, non insidiis principatum acquisierit, sed quæsitus rogatusque vix admiserit. Quæ cum apud ipsum Plutarcum legerem, mihi in mentem venit singularis animi tui inaudita modestia, qui omnem dignitatis & honoris gradum ita pro summis tuis divinisque virtutibus adeptus prædicaris, ut non ad illum invitatus solum, sed precibus fatigatus ac plane coactus fueris. Quid vita honesta pulcrius? Quid firma religione beatius? Quæ multi aut grandi pecunia, aut novis artibus honorum insignia occuparunt, ea ut in te neque petentem, neque volentem collata sunt. Id pro animi magnitudine summaque sapientia effecisti, ut magis abs te aucta quam te auxisse dignitate judicaretur. Qui famam sectatur, ne attingit quidem, quippe quæ illum fugiat, ut umbra corpus subsequens: qui autem famam fugit, hunc ea tandem sectatur atque complectitur; hæc enim virtutem non hanc virtus insequitur. Itaque cum & ipse, Pater amplissime, Numæ instar Urbes atque hominum consilia deserens heremo abditus, Deumque contemplans famam fugeres atque contemneres, fama illustrior factus es. Sed quæ ad immortales laudes tuas attinent, alio tempore commodius differentur. Nunc quæ de Numa illo perscripta sunt, audiamus. Vale.

[1] *Lapus*, vulgo *Castelliunculus* Florentinus Francisci Philelphi discipulus, græcis latinisque litteris probe institutus floruit xv. vergente sæculo. Hunc memorat *Petrus Candidus Decembrius* Epistolar. novissimar. mss. Lib. II. Ep. 18. 19. 20. Vid. *Laurentium Mehus* in Vita Lapi Castilionchii (pag. 34.) a quo V. Cl. oppido monet distinguendum harum versionum auctorem, quem tamen Lapo Seniori nepotem dilucide evincunt, quæ inferius observabimus.

Landesbibliothek Oldenburg

ANTE VITAM SOLONIS

Vertente eodem Lapo Florentino.

SÆPE numero veteres ſapientiſſimos Philoſophos mecum repetens, admirari ſoleo [1] Beatiſſime Pater, nec parum dubitare, quæ cauſa illos tanta impulerit, ut in ſuis Civitatibus, cum & honoribus maximis & copiis ampliſſimis abundarent, a Republica & a negotiis animi quodam judicio abhorrentes, iis omnibus exagitatis atque contemptis tanquam in tutiſſimum & tranquilliſſimum vitæ portum in otium ſolitudinemque confugerent. Sed cum diligentius cogito, quantum ii ſuis ſtudiis laboribusque profeciſſent, magna mihi ac multo maxima pars admirationis præciditur, nec eos ſolum divina aliqua ſapientia, verum etiam præcipua quadam in nos benevolentia fuiſſe arbitror. Nam & ipſi dum vivcrent, ſe ſe conſilio prudentiaque ſua nonnunquam in dubiis caſibus & amicis & Patriæ profuere, & ceteros, quo prodeſſe poſſent, ſuis doctrinis atque artibus inſtruxerunt: ut Clazomenius ille Anaxagoras Periclem Athenienſem; Siracuſanum Dionem, Plato; Pithagoreus Liſias, Thebanum Epaminondam; aliique complures alios, qui omnes vel Principes Civitatum, vel ſummi belli Duces extiterunt. Nec vivi ſolum, verum etiam poſt mortem hoc idem ſuis ſcriptis & monumentis conſequuti ſunt; ut facile appareat, illos non ob inertiam & deſidiam ſe a laboribus amoviſſe, ſed ſuum omne ſtudium & laborem ad noſtrum commodum utilitatemque contuliſſe. Quæ quidem cum hanc inanem admirationem & dubitationem meam nec homine erudito dignam magna jam ex parte minuiſſent, tu ſuſtuliſti funditus; qui cum his rebus omnibus, quibus illi in primis affluceres, eorum ne dicam imitatione non enim contempſiſti, ut ii fecerunt, nec profudiſti, afflatu quodam impulſuque divino ampliſſimum patrimonium ſublevandis inopibus, in liberalitate totum, & beneficentia poſuiſti; ut ſolutus & liber ab omnibus pietate ac religione veram illam & perfectam felicitatem, quam ſuperiores Philoſophi decepti opinionibus, & inanis gloriæ cupiditate adducti cum quærerent nec noverunt, nec reperire quidem potuerunt; & tu invenires, & fruerere. Quibus tantam de te expectationem ſanctitatis integritatisque concitaſti, ut non modo ea, quam ſequebaris, beatitudine dignus omnibus viderere, verum etiam inde vel invitus ad ampliſſimum dignitatis gradum omnium Gentium & Populorum conſenſu & voluntate revocatus, apertiſſime declaraſti nec inane, nec ſtultum eorum ſtudium eſſe, qui in otio & ſolitudine vivendum ſibi ſtatuiſſent. Nam ſimulac creatus es Pontifex, ſtatim Romanam Eccleſiam proſtratam & afflictam ſuperioris morte Pontificis te ſceleratiſſimorum latronum armis undique circumventum conſilio, ſapientia, animi magnitudine eripuiſti, & in priſtinum ſtatum dignitatemque vindicaſti; aſperrimos & immaniſſimos hoſtes partim conciliaſti tibi, partim ſui ſimilibus oppreſſiſti, chriſtianos Populos non ſolum diffidentes armis, ſed etiam male ſentientes & præſens & per Legatos tuos edocere, & ad veram religionem reducere conatus es. A te etiam tenues atque inopes, & præſertim eruditi viri tuis opibus & copiis aſſidue ſuſtentati,

[1] Scil. Xyſtus IV. Savonenſis Ord. Min. Convent. alumnus.

Landesbibliothek Oldenburg

tati, ab eodem te religiones & ceremoniæ multis locis sanctissime instauratæ, pax cum in plurimis oris Italiæ, tum in aliis remotissimis Regionibus firmissima constituta. Itaque meritissimo tibi Christiani omnes, ut suo & vero Pontifici parent, te existimant ad pacem & ad concordiam suam, amplificationemque Ecclesiæ non humano consilio, sed divino beneficio & munere in ista Sede sanctissima collocatum; te denique non ut hominem ex hominum genere natum, sed de cœlo demissum, colunt, observant, venerantur. Quapropter cum cuperem & ipse non privato aliquo abs te officio, sed communi beneficio affectus tibi, quantum mea fert facultas, gratias agere, & in alicujus excellentissimi Philosophi vita tuas virtutes divinas atque admirabiles collaudare, etsi neminem ex omni antiquitatis memoria reperire possem, qui tecum ulla ex parte comparandus foret; attamen Solonis Athenienſis res gestæ mihi ex omnibus maxime cum tuis convenire visæ sunt, qui Sapiens fuit unus ex septem, & Legum lator solus ex septem. Atqui huic Tu non virtute solum, sed fortuna etiam antecellis; nam ille Cræsi opulentissimi Regis Lydorum thesauros contempsit, quod sæpe superbia & insolentia fit, tu proprios effudisti. Ille unam Urbem suis legibus non potuit continere: tuis vero Populi pene infiniti obtemperant. Ille Patriam, quam liberam, & magnæ parti Græciæ imperantem acceperat, Tyranno oppressam & servientem reliquit. Tu Romanæ [2] Ecclesiæ spoliatæ, & sub jugum pene missæ libertatem suam, Imperiumque reddidisti. Quare quod pridem tibi polliciti sumus, Beatissime Pater, Solonem ipsum ad Sanctitatem Tuam attulimus, non ut imiteris, nec enim tibi opus est, sed ut quam longe superasse lætere; cujus instituta vitæ si tibi probabilia in legendo videbuntur, debebunt Te admonere: ut eos homines, qui spe tuæ humanitatis erecti ad ejus doctrinam & sapientiam, quoad possunt, suis studiis pervenire contendunt, ut consuesti, & confirmes & adjuves; ut & ipsi, quod cupiunt, tua ope assequi possint, & ceteri ad paria studia excitentur. Vale feliciter.

[1] „ Interim Pontifex (ait *Ciacconius* in Vit.) „ imperii diuturnitate viribus instauratis, ut erat „ magni animi vir -- in Umbria Tyrannos tumul- „ tuantes, & adversus Ecclesiam magis quam be- „ neficiarios deceret contumaces tollere consti- „ tuit -- Tudertinos & Spoletanos adortus ec.

ANTE VITAM PUBLICOLÆ

Lapo Interprete.

PRoperanti mihi, humanissime PATER, promissum tibi munus persolvere, & te meis studiis impartiri, recens recordatio tui veterem temporum querelam revocavit. Etenim sæpissime cum perspicio eloquentiæ studia, quæ deserta & inculta jamdiu jacuerunt, longo intervallo repetita, & ad nos relata esse; nostros vero homines ita dicendi cupiditate flagrantes, ita ad eam rem naturæ muneribus instructos, ut non desperem nos perbrevi omnium laude cumulatum Oratorem esse habituros, queri vehementer soleo, hanc nostram ætatem in ea tempora incidisse, quibus eis facultas erepta sit, ne ad pristinam illam eloquentiæ gloriam pervenire possint, ut mihi aliquod infestum Numen hujusmodi laudem invidisse nobis videatur. Nam illi litterarum thesauri, illa doctrinæ monumenta, illa uberrima li-

Landesbibliothek Oldenburg

brorum copia, quos Majores nostri scriptos nobis reliquerunt, delata est, & interiit, egestas & inopia consequuta est. Ut enim omittam de singulis cogitando recordari, ubi tot latini Poetæ Tragici, Satyrici, Lyrici, Elegiaci, quos una Civitas tua tulit, quonam abierunt, a quibus Orationis granditas, verborum & sententiarum ubertas, numerorum præterea, ac pedum concentus & harmonia quædam, petenda est. Ubi illa Historicorum turba, quæ nobis monumenta rerum gestarum & vetustatis exempla suppeditet, quæ nisi Orator percursa animo & decantata habeat, ignarus quidem & hebes videatur. Ubi tot & tam amplissima volumina, in quibus jus legum & juris civilis scientia continebatur, quæ adeo temeritas & inconsulta imperitorum licentia laceravit; ut nervi quidem & ossa, ut ita dixerim, tantum supersint, spiritum vero & sanguinem amisisse videantur. Ad hæc actiones, defensiones, laudationesque, ubi nam terrarum requiremus? Quis casus! quæ calamitas! quæ clades nobis illas eripuit, in quibus tanta jactura facta est, ut ex infinito pene Oratorum numero unum tantum, nec eum quidem integrum habeamus. Adde Philosophorum libros, e quibus omnis doctrina Oratoris depromenda est. Hos enim, qui Orator non legerit, pervolutarit, audierit, intelligimus eum non eloquentiam, sed garrulitatem & verborum volubilitatem inanem atque irridendam, esse habiturum. In quibus illud etiam ægrius ferendum puto, quod in hoc non tam nobis fortuna, quam eorum, qui ante nos fuerant, extitissent; nunquam profecto hoc tantum detrimentum pateremur. O iniquam temporum conditionem, miseramque fortunam! O inanes & repudiatos, ac frustra susceptos labores nostros! qui cum in altum processerint, quin tempestate rejecti in mediis fluctibus obruuntur, nec cursum suum conficere possunt. Sed me in hac tanta molestia mea illa res maxime consolatur, quod spero Immortalem Deum his nostris incommodis difficultatibusque aliquando tandem prospicere voluisse, cum te nobis, Pater clementissime, tradidit: qui mihi non forte natus, sed præcipuo quodam fato hujus ætatis genitus & procreatus esse videris, qui studiosis hominibus inopia laborantibus tuo studio, labore, diligentia, tuis denique facultatibus subvenires: siquidem unus tot jam sæculis extitisti, qui latinam linguam attollere jacentem, amplificare, ornare conatus es; neque comparandorum librorum gratia conatus es solum, sed magna jam ex parte perfecisti. Tu enim affecta ætate longissima itinera & difficillima ad remotissimas Regiones magnis sumptibus, labore, periculo suscepisti. Tu veteres permultos doctissimos viros inventis eorum operibus, quæ ante ignorabantur, ab oblivione hominum & silentio vendicasti. Nam ut notos & vulgatos prætercam, qui permulti sunt, abs te latinis hominibus restituti, complurimos in lucem protulisti nobis, quorum ne nomina quidem noveramus: itaque tot jam solus libros, ut audio, in omni genere doctrinæ in tuam Urbem [1] undique contulisti, qui pluribus Civitatibus ad legendum sufficerent, ut illis homines discendi cupidi sine labore, sine sumptu, sine molestia uterentur. Quis igitur unquam vir doctus tam insigniter impudens erit, quam si minus referre tibi gratias possit non maximas, se tamen debere fateatur? Quæ tam immemor posteritas! quæ tam ingratæ litteræ, quæ non tuum nomen immortalitatis memoria prosequantur! Itaque ne quod in aliis, si contingat, reprehensuros videor, in eo ipse deprehendar, statui referendam tibi gratiam, quoad mea facultas fer-

[1] Xystus IV. Bibliothecam Vaticanam auxit & instauravit.

Landesbibliothek Oldenburg

ferret, hoc me crimine non ingratitudinis solum, sed etiam arrogantiæ in posterum liberare : ut & tibi si non digno, grato tamen munere, quod a me deberetur, persolverem, & reliquos ad simile factum provocarem. Itaque Publicolæ Civis tui clarissimi viri vitam tibi ex Plutarco interpretatus sum non tam, quod intelligerem te Plutarchi opera studiose quærere, quam quod hanc tibi præ cæteris jucundam fore existimavi: quod ab eo viro tua Civitas exactis Regibus libertatis initium habuisset; & simul quod, dum hæc legeres, Majorum tuorum res gestæ tibi, ac virtutes legendæ forent, qui mihi quidem videntur pulcherrimi illius facti gloria excitati, non minori studio & ardore in defendenda retinendaque Patriæ & Romanæ Ecclesiæ libertate, quam in vendicando Publicola extitisse. Erat etiam in hoc aliqua mea pars virilis, ut in qua Civitate clarissimus vir avus [1] & gentilis meus summis functus honoribus Senatus diem obiisset, & in qua sepultus esset, ejus Civitatis liberatoris res gestas litteris illustrarem. His omnibus de causis tuum est nunc, humanissime Pater, quod facturum spero, hunc libellum libenter accipere, nec munus, quod parvum sit, despicere; sed in eo dantis animum, qui est certe optimus, & voluntatem agnoscere. Quod abs te, si fieri intelligam, haud hoc tantum tecum contentus ero, sed nactus otium, tuo nomine statim majora aggrediar; ut & tuæ, quantum in me est, voluntati satisfaciam, ut mihi aliquam ex tuo judicio gloriam comparem. Vale.

[1] Credendum itaque *Francisco Bocchio* scribenti: *Fuit propterea alter* Lapus, Averardi filius, Lapi superioris nepos, *miro ingenio præditus, litterisque nobilibus ornatus. Hic doctrinam multiplicis generis edoctus, cum Linguam Græcam & Latinam egregie didicisset ex Plutarchi Græca Lingua*, XII. *Vitas virorum clarissimorum in Latinam Linguam multo labore, multaque industria convertit.*

ANTE VITAM ALCIBIADIS

Donato [1] *Acciajolo Interprete.*

SApientem virum Architam Tarentinum dicere solitum scripsit Cicero, nullam capitaliorem pestem hominibus datam voluptate atque libidine. Nos vero & hanc sententiam præclaram esse assentimus, & illud quoque adjungendum putamus: nullum contra majus humanæ societati bonum nec salutarius posse conferri eruditione atque doctrina, qua discunt homines domitas habere libidines, cohercere immodicas cupiditates, pietatem colere, fidem servare, justitiam, officiumque tueri. Itaque deinde fit, ut hæc respublicæ omnium aliarum beatissimæ judicentur, quas bene instituti homines moderantur & regunt. Nam tandiu videntur in quiete & tranquillitate Civitates consistere, quamdiu earum Gubernatores rectam vivendi disciplinam sequuntur. At vero quamprimum ab ea decisunt, sic agitari seditionibus solent, ut bella civilia, cædes, incendia, sæpe etiam rerum publicarum interitus consequantur, veluti multarum Urbium exemplis possumus judicare. In quibus excellenti etiam ingenio viri, cum omissis rectissimis atque

[1] De *Acciajolo* viro sui ævi celeberrimo doctissimoque, Florentiæ nobilibus parentibus nato, ibique vita functo, ann. MCCCCXCIX. vide quæ adnotavimus, pag. CLXXXIV. Not. 1.

Landesbibliothek Oldenburg

atque honestissimis studiis rationis & officiis, magis cupiditatibus suis quam commodis Patriæ consulendum putarent, funditus alii res suas publicas everterunt, alii ipsi occiderunt. Ex hoc genere fuisse arbitror Cæsares, Marios, Catilinas, & in Græcia Leonciadem Thebanum, Pausaniam Lacedemonium, & hunc, quem in manibus habemus, Alcibiadem Athenienſem. Nam inter multos præclaros viros, qui Athenis & fama & rerum gestarum gloria floruere, neminem tempestate Alcibiadis fuisse arbitror, quem ego cum eo aut consilio aut eloquentia, aut rei militaris peritia, aut ulla ingenii laude comparandum putem. Hæc enim omnia aliaque permulta sic abunde in eo homine viguerunt, ut natura egregium virum & muneribus multis ornatum ea de causa finxisse videretur, ut esset, qui florentissimam rempublicam sua virtute prudentiaque servaret, non ut ei, sicuti postea accidit, calamitati atque exitio esset; quod si ille Socraticam disciplinam, qua apprime fuerat imbutus, sequi assidue voluisset, melius profecto ac sanctius sibi suæque reipublicæ foret consultum. Verum acre adolescentis ingenium, posteaquam cœpit immodicis cupiditatibus agitari, nunquam quievit, donec ad funestum ac perniciosum bellum Civitatem armavit; hinc tantarum calamitatum initium sumptum, ut nihil sequutum sit postea Civitati mali, quod non ex eo fonte emanasse videretur. Nam cum ille per invidiam pulsus Athenis non solum externa bella in Patriam commovisset, sed etiam civiles discordias excitasset in Urbe, non prius statutus est contentionibus modus, quam florentissima Civitas, quæ olim a Persarum servitute Græciam liberaverat, ipsa libertate amissa imperio alieno succumberet. Hæc cum ita sint, quicumque hanc historiam legerint, alienis malis admoniti meminisse debent, sic instituere liberos suos; ut posthabita voluptate atque libidine nihil in vita expetendum putent, nisi quod sit cum virtute & honestate conjunctum. Tu vero, clarissime [1] Petre, qui hæc omnia nosti, cum multa præclara officia in Patriam tuam contuleris, tum hoc præcipue detulisse videris: quod bonarum artium disciplinas, quæ post nonnullorum doctissimorum hominum interitum in hac Civitate consenuisse videbantur, tua diligentia excitasti, operamque dedisti, ut [2] Argyropilus Bisantius vir præstans ingenio ac disciplina in hanc Urbem veniret; a quo Cives tui antiquorum more, non solum græcis litteris erudiri, sed etiam iis artibus instrui possent, quæ ad bene beateque vivendum pertinere videntur. Quare omnium, qui hæc studia profitentur, lucubrationes atque vigiliæ tibi veluti Parenti optimo jure debentur: ego vero non solum pro hoc communi litterarum officio, sed etiam pro mea perpetua cupiditate & colendæ & ornandæ dignitatis tuæ omnes exercitationes ingenii mei ad te deferre potissimum debeo. Ut igitur antea Demetrii vitam, ita nunc Alcibiadem Athenienſem tuo nomine latinum feci; quem ad Te mitto, ut virum cognoscas præstanti ingenio atque natura, tum multis egregiis factis, & militari gloria illustrem, dignumque, ut intersit gravissimis sermonibus tuis, quos Tu de his viris habere soles, qui magnitudine rerum gestarum tum nostris, tum etiam priscis temporibus claruere.

[1] Scilic. *Medices*. [2] De *Argyropulo*, vide sup. pag. 184. Not. z.

AN-

Landesbibliothek Oldenburg

ANTE VITAM THEMISTOCLIS

Vertente [1] *Lapo.*

THEMISTOCLIS Athenienſis clariſſimi & ſapientiſſimi Ducis vitam latine interpretatus ad Te miſſurus eram, Humaniſſime, cum ejus exilii recenti memoria multorum Ducum & Principum Civitatum cladibus in mentem mihi revocatis, in eam ſum, quam ſæpe ſoleo, dubitationem compulſus; fortuna ne magis, an virtute conſilioque opus eſſet iis, qui in florentiſſimis rebus publicis adminiſtrandis ſine periculo vellent, & cum dignitate verſari. Nam cum me ad Græcorum ſummos viros, malo enim externa in tali re commemorare quam noſtra, mente & cogitatione converto; video pene innumerabiles, in quibus judicio omnium ſumma dignitas, ſumma virtus fuiſſet: quique in rebus perditis ſuo conſilio & ſapientia a graviſſimis periculis ac prope interitu Patriam vendicaſſent, partim interemptos eſſe a ſuis Civibus, partim ejectos, quosdam etiam privatos honoribus miſere atque ignominioſe vixiſſe; quo in loco hujus ipſius, quem dico Themiſtoclis fuga & perſecutio, & Miltiadis carcer, aliorumque complurium omni dignitate principum non diſſimiles exitus ſubeunt. Quæ quidem ego ſæpenumero mecum repetens vehementer indignari ſoleo, qui maximis laboribus periculisque ſuis ſalutem & incolumitatem ceteris peperiſſent, tantum abfuiſſe, ut digna ſuis virtutibus præmia reportarent, ut quibus ſaluti fuiſſent, & a quibus ornandi erant, ab iis ut ſcelerati & impii plecterentur. Itaque interdum facile adducor, ut opiner, ex fortuna hominibus pendere omnia, ita & ab ea ſine virtute res maximas confici, & eandem cum virtute conjunctam nimium poſſe; at ſine fortuna virtutem nihil valere, ſed eſſe nomen vacuum & inane, nec non illos ſapientiſſimos judicem, quod ea de cauſa a republica & a negotiis animo abhorrentes, quo tempore florere in iis plurimum poterant, magno quodam judicio & conſilio contemptis honoribus & Magiſtratibus ſe in otium ſolitudinemque contulerunt, malueruntque remoti ab omni contentione civili obſcuri & incogniti vivere, quam ſe fortunæ committere; cujus furentis impetum humana opc ſuſtinere ſe poſſe diffiderent. Hæc igitur niſi exquiſitius diſputentur, poterunt quibusdam vera fortaſſe videri. Verum ego cum a communi intelligentia, & a vulgi opinione abducere animum, & ad veras rationes revocare inſtituo, ſic intelligo ac judico fortunam longe virtute inferiorem eſſe, nec cum ea ullo modo conferendam, & hanc imperitorum opinionem ab imbecillitate hominum deſidiaque proficiſci, quod cum ipſi virtute deficiant, ſi quid interdum in prudentia ſua offenderint, culpam omnem in fortunam reiiciunt, eamque veluti magnum aliquod & infeſtum numen perhorreſcunt, quam ſi perfecta virtute forent, contemnerent, & pro nihilo ducerent. Neque ego hoc dico, in rebus humanis non permaximum in utramque partem momentum habere fortunam; verum ſi qui ita virtute ſe arment atque inſtruant, ut poſſit adverſa ferre conſtanter, & ſecun-

[1] Monuit Emin. Cardin. *Quirinus* verſionem hanc Ariſtidis Vitæ *Guarino* Veronenſi eſſe tribuendam, qui illam Carolo Zeno Veneto perillu-ſtri Patritio miſerat, ac proinde *Lapo* abjudicandam. Vide *Diatrib. Prælim. ad Epiſt. Barbar.* P. II. c. IV. §. XI. pag. 512.

Landesbibliothek Oldenburg

ſecundis moderate uti, iis profecto non video, cur aut adverſa fortuna metuenda ſit, aut ſecunda magnopere expetenda, quæ ſi ejus ſociam ſe præſtiterit, præclare ſecum actum minusque ſibi laborandum putabunt; ſin minus haud tamen a mente conſilioque deſiſtent. Sed in ſe tantum atque in ſua virtute omnia præſidia locabunt, & eo acriori ac præſentiori animo ad rem gerendam incumbent, quo minus ſibi externæ opis adeſſe cognoſcent. Eſt enim virtus ejusmodi, ut tranquillis & ad voluntatem noſtram fluentibus rebus languescat, aſperis vero & incommodis ſi adhibetur, magna eluceat. Nec vero id magnopere commovet, ſi qui clariſſimi viri cum ad ampliſſimos dignitatis gradus evaſiſſent, poſtea conciderunt; nec eum, quem ſuis laboribus conſecuti erant, ſtatum retinere potuerunt. Nam ſi quis recte & diligenter conſideret, facile perſpiciat eos omnes inflatos opinione cum imperii cupiditate flagrarent, & cum quibus pares libertate eſſe debebant, iis vi ſuperiores eſſe niterentur, debitas & meritas temeritatis pœnas dediſſe. Quod ſi quibusdam ejusmodi caſus inimicorum calumnia inciderunt, eos autem cum æque tuliſſent ad poſtremum eſſe reſtitutos, aut cum fracto animo objectoque forent, & ob levitatem naturæ ſibi ipſis conſtare non poſſent, ſed deſperatione rerum ad hoſtes confugiſſent: conſilii inopia non fortuna, in maximam ſe ac ſuos cladem & ignominiam conjeciſſe, effeciſſeque, ut obſcurata priori innocentia, poſterioribus delictis juſte omnia pati putarentur; quæ quidem nec magni viri, nec ſapientis hujusmodi ſunt. Quid eſt enim ſtultius, quam ſi in navi ſis, imminenti procella, abiicere gubernaculum, & te contempta ſalute fluctibus obruendum permittere? Nam acer & diligens gubernator nihil expaveſcit, ſed fortius contra vim tempeſtatis inſurgit, & ſi eum, quem ceperat curſum, tenere non poteſt, mutata navigatione, qua facultas datur, in portum pervenire contendit; ut ſi perierit, non negligentia ſua periiſſe; ſin evaſerit, non forte ſed conſilio evaſiſſe videatur. Quem ſapientem egregiumque Civem proponere ſibi in republica decet, ſi quid indigne patitur, non ſe abjicere, ſed fortunæ & tempori cedere, & ad aliam opportunitatem ſe & ſuas vires reſervare, qualem Athenis Ariſtidem fuiſſe accepimus, & e noſtris Furium Camillum, qui & pulſi iræ civium conceſſerunt, & cum opportuna res cecidit, ſaluti non defuerunt. Itaque talium virorum quotidie magis gloria claret; a quorum inſtitutis in hæc tu mihi aberraſſe videris, qui nulla tua culpa ſeditionibus, & quaſi fluctibus Civitatis ejectus, Patriæ injurias ita tuliſti, ut in ea exilii calamitate fortunam tuam dolerent omnes, conſtantiam probarent, ſapientiam mirarentur. Itaque meritiſſimo communi Civium conſenſu & voluntate ſumma cum gloria in Patriam revocatus, perſpicue declaraſti: tibi ejusmodi caſum non delicti ſupplicium, ſed illuſtrandæ virtutis materiem extitiſſe; quæ una ex omnibus virtutibus Themiſtocli deſuit, ceteris tamen ita excelluit, ut cunctis eum Græciæ Ducibus anteferre non dubitem. Quare etſi non me latet quid imprudenter agam, quod tibi in hac tanta occupatione vitæ atque Urbis obſtrepere meis ſcriptis audeam, præſertim cum tibi quotidie adſit Leonardus [1] Aretinus princeps Eloquentiæ hujus ætatis decus & ornamentum latinæ linguæ, Ambroſius

[1] *Leonardus Brunus*, de quo *Jovius* in Elog. *Aretinus primus in Italia* Leonardus *Aretii natus, Græcarum litterarum decus, a multis ſæculis Barbarorum immani tyrannide proculcatum, erexit, atque reſtituit-- Ingenii fœcunditate floventem* Innocentius VII. *quamquam plane juvenem, graviſſimo munere parem, Epiſtolarum Magiſtrum fecit* ec. Obiit ann. MCCCCXLIII, ætatis ſuæ ſeptuageſimo quarto. Vide ſup. pagg. 99. 126. & 165.

Landesbibliothek Oldenburg

ſius [2] Abbas, Nicolaus, [3] Nicolus, Poggius, [4] Carolus [5] Aretinus doctiſſimi & eloquentiſſimi viri, qui te ſuis ſcriptis teneant, quorum ſermonibus tuæ aſſidue mulceantur aures: decrevi tamen meorum laborum ac vigiliarum tibi aliquid impartiri, haud neſcius ad ſummorum Principum colloquia tenuiſſimos interdum homines admitti ſolere. Fretus igitur tua humanitate Themiſtoclis res geſtas a me nuper ex Plutarcho in latinum verſas, quod præclaræ mihi viſæ ſunt atque imitatione in primis dignæ, ad te mitto; ut ex iis, ſi quid ad tuum uſum pertinebit, deligere poſſis, & te egregium virum pietate ſimul & felicitate ſuperaſſe læteris. In quo ſi minus tibi meus labor gratus erit, debebis tamen eas & Themiſtoclis nomine, & Plutarchi auctoritate libenter legere. Itaque, ut facias, Te & oro & obſecro; & me ſi hæc probari abs te percepero, plura ac majora tuo nomine aggreſſum eſſe profiteor. Vale.

[2] *Ambroſius Traverſarius*, de quo vid. ſupr. pagg. 135. & 136.

[3] *Nicolaus Nicolus*, patria Florentinus, Latinas Græcasque litteras, amicorum ope, non parum juvit. Obiit Florentiæ anno MCCCCXXXVI, ætatis ſuæ ſeptuageſimo tertio. *Vere poſſum dicere, omnes Libros fere qui noviter tum ab aliis reperti ſunt, tum a meipſo -- Nicolai ſuaſu impulſu, cohortatione, & pene verborum moleſtia eſſe litteris latinis reſtitutos*. Poggius in funebri Orat. de Nicolo.

[4] *Poggius Bracciolinus*, de quo ſupr. pagg. 150. & 216.

[5] *Carolus* nempe de *Marſuppinis*, de quo Æn. Sylvius in Hiſt. Europ., Fl. Blondus Ital. illuſtr. aliique bene multi. Abiit ad piures Anno MCCCCLIII. dum *Cancellarii* munere in Florentinorum Republica fungeretur. *Pauca*, ait Corteſius de Hom. doct. pag. 19. *admodum ſcripſit, quæ neſcio quo pacto jam exaruerunt, vel potius non apparent*.

ANTE VITAM PERICLIS

Lapo Florentino Interprete.

PERICLES Atheniensis, ſapientiſſime Pater, ut a veteribus Auctoribus memoriæ proditum accepimus, Xantippi filius fuit, & Claxomenii Anaxagoræ diſcipulus, quem ferunt, cum ingenio, doctrina, eloquentia maxime præſtitiſſet, quadraginta annos Athenis præfuiſſe urbanis eodem tempore & bellicis rebus. Hujus præclara facta a Plutarcho ſcripta cum per otium legerem, quod jam antea ſtatuiſſem pro meo officio, tuo nomine aliquid in latinum vertere, tu ſtatim occurriſti, ad quem ejus vita potiſſimum mitteretur. Tanta enim inter Te atque illum, ni fallor, conſilio, prudentia, rebus geſtis ſimilitudo eſt: ut ſi quis utrumque veſtrum diligentius contemplatus ſit, aut Periclem te in agendo imitatum eſſe, aut ab eodem Anaxagoræ fonte, a quo ille hauſit, tua quoque hæc manaſſe arbitretur. Namque is vir cum ita bonis artibus inſtructus & ornatus ad rempublicam gerendam ſe contuliſſet, ut Atheniensium animos auctoritate ſua quocumque vellet, impelleret; ita inſtitutis & legibus temperavit, ut ſublatis cæteris factionibus, communi conſenſu Civium Princeps, quoad vixit, quietam & pacatam regeret Civitatem: ita eam terreſtribus maritimisque præliis auxit, ut non univerſæ modo Græciæ formidoloſa, verum etiam Barbaris Nationibus permulta poſt ſæcula Atheniensium diſciplinam rei militaris & gloria manſit. A cujus quidem moribus tu nihil aberraſti: etenim iis rebus omnibus, quæ ad graviſſimum virum & ſummum Sacer-

Landesbibliothek Oldenburg

dotem ſpectant, religione & ſapientia in ſuperſtitionibus tollendis, in divinis cultibus ceremoniisque ſanorum, ſacrorumque diſponendis, & in regendis moderandisque Civitatibus, in ſedandis populorum temere concitatis motibus, in jure dicendo, puniendis improbis, aliisque civilibus & præceptis & inſtitutis cum tradendis, tum retinendis, nullus Romanæ Eccleſiæ Princeps prudentia, juſtitia, æquitate Te ſuperat. In bellicis vero rebus eum Te præſtitiſti, ut in laboribus perferendis, adeundis periculis, fortitudine & patientia in gerendo, providendoque induſtria & conſilii celeritate cum maximis belli ducibus, non iis dico noſtris, ſed veteribus illis conferendus eſſe videaris. Per te enim Romanæ Eccleſiæ bellicoſiſſimi & infeſtiſſimi hoſtes oppreſſi deletique ſunt. Per te plurimæ Civitates in fide Pontificis amicitiaque retentæ & conſervatæ: per Te undique oppreſſa, & jam pene erepta dignitas ſua, & amplitudo reſtituta eſt. Tu denique tuo labore, vigiliisque pacem aliis, & otium peperiſti; ut te foris rem gerente ac periclitante, illi domi vacui cura & ſolicitudine conquieſcant: ex quo ſi recte facere velint, defenſorem Te & Patronum, &, ut dicam, Cæſarem ſuum appellare debebunt. Quare non injuria tuum nomen clariſſimum tota jam Italia celebratur. Itaque ut reliqua, quæ ad me non attinent, aliis dicenda relinquam, quod mei eſt officii ac muneris gratulor Patriæ, gratulor mihi, gratulor Civibus meis; quod divina quadam ſorte & fœlicitate noſtræ Civitatis tantum boni, tam præcipuum, tam expectatum ab immortali Deo traditum nobis ſit atque conceſſum; ut quo propugnatore Romana Eccleſia defenſa & conſervata eſt, eundem nos & periculoſiſſimo tempore Civitatis adjutorem contra perditiſſimos & turbulentiſſimos Cives habuerimus, & nunc ſacrorum magiſtrum & religionis Principem ſimus habituri. Quorundam vero ingratorum hominum procacitatem & petulantiam vehementer deteſtari ſoleo, quos audivi ſæpe ridens & ſtomachans cum obtrectandi tibi gratia magis, quam officio negarent religioſo homini militare munus, ne ſummo quidem diſcrimine ullo modo obeundum eſſe. Qui ſi religioſi ipſi forent, ut non eſſe ſed videri volunt, eorum ego reprehenſionem æquo animo ferendam ducerem. Verum ii ſunt, qui cum ſe totos inertiæ, deſidiæ, luxuriæque dediderunt, nihil aliud agunt, nihil ſtudent, niſi ut ſordida veſte, inceſſu tardo, demiſſo ore, capillo horrido, ſquallida ac deformata facie reprehendendis ſevere aliorum erratis domeſticas ſordes, & vitæ turpitudinem tegant. In iis non fides, non æquitas, non ſanctitas, non religio, non ſanctum aliquid aut ſincerum inveniri poteſt; ſed contra magna perfidia, nequiſſima cupiditas, ſummum ſcelus. Itaque nocturnis ſtupris, flagitiis, adulteriis, crapulis, vino ſomnoque languidi veluti talpæ ex ſubterraneis cubilibus, ſic illi ex diuturnis luſtrorum tenebris emerſi non modo laborem & induſtriam alicujus ſuſpicere, ſed ne lucem quidem intueri poſſunt. Sed hos cum ſua malignitate omittamus, nec enim digni ſunt, de quibus ſermo fiat. Ego vero tuum iſtum animum cum apertum & ſimplicem, tum celſum, atque magnificum & admiror & laudo, magisque Summi Pontificis graviſſimo & probatiſſimo de Te judicio concedendum puto. His freti, ſapientiſſime Pater, Periclis vitam tuæ maxime congruentem interpretati ſumus tuo nomine, eamque aſferimus tibi, & ad Te non jam ad externum & alienum, ſed ut ad tutorem fideliſſimum & Parentem optimum noſtræ Civitatis confugimus, Te oramus, abs Te opem petimus. Reſpice igitur nos, clementiſſime Pater, ſuſcipe cauſam noſtram, orna Cives tuos, teipſum ornabis; noli committere.

Landesbibliothek Oldenburg

tere, ut Te obſecremus fruſtra; Te enim ſpectamus, Te intuemur, in Te omnes ſpes noſtræ & cogitationes collocatæ ſunt. Si Tu Parens deſeris filios, ubi alium imploremus? Si Tu deſpicis, quis ſublevabit alius? Noli tuis Civibus, quod etiam alieniſſimis præſtare ſolitus es, tuum officium denegare. Cura, ut ſi Te in bello formidarunt hoſtes, nunc in pace Cives tui atque amici diligant. Patere, ut ii nunc ſinguli humanitatis & beneficentiæ tuæ periculum faciant, qui olim univerſi in reprimendis ſeditioſis auctoritatis, prudentiæque fecerunt. Vales enim conſilio, vales gratia, auctoritate vales; modo voluntas adſit, omnia conficere potes. Denique illud Periclis hujus, quod lecturus es, ſemper tibi in ore atque adeo in mente verſetur: qui cum graviter ægrotaret, jamque eſſet ad moriendum vicinus, collaudantibus vicinis res ſuas bellicas, admirari ſe dixit: cur cum tantopere laudaſſent ea, quorum particeps fortuna eſſet, & aliis quoque ducibus contigiſſent; quæ in pace clementer manſueteque geſſiſſet, ſilentio præterirent? Quare hunc talem virum ut reliquis in rebus, ita & hac potiſſimum imitari velis; ne qua tibi ex ejus virtutibus defuiſſe videatur. Sed jam Plutarchum ipſum ejus mores narrantem audiamus; quem oro, ut libenter legas, & quod pluribus verbis fortaſſe contendo quam neceſſe eſt, me diligas, & apud Summum Pontificem tua commendatione quam gratioſum facias. Vale.

ANTE VITAM FABII MAXIMI

Vertente [1] *Antonio Tudertino.*

TRaditum eſt a gravibus, ſapientibusque viris in conferendis muneribus non modo dantis accipientisque dignitatem, verum etiam rei qualitatem eſſe ſervandam atque metiendam; nam ſi aut gladium mulieri, aut ſpeculum viro elargiretur, aut enſem Philoſopho, vel multum indocto librum, penitus inepti atque ſtulti videremur. Eſſent enim hujusmodi munera ab ingeniis ſtudiisque hominum peregrina atque aliena, & nulla animi jucunditate, nullo emolumento accipientes afficerentur. Quare ineptiſſimum pene dicerem Apollinem vatem Delphicum, qui aureum Trypodem Socrati dandum judicavit, cum Socrates aurum & argentum, ut ferunt, non amaret. Hinc eſt, quod prudentiſſimus ille Ulixes cum ingenium atque ſtudia Achillis percepiſſet, & vellet illum ſub pannis muliebribus celatum dignoſcere, arcus & gladios Licomedis natis, inter quos Achilles ignotus aderat, præpoſuit. Ego itaque cum noviſſem jamdudum vehementer Te, & religionem, & ſapientiam, ſine qua mœſtam lugubremque vitam degimus, colere, atque ſtudio & ſuavitate legendi captum eſſe; inſtitui vitam Fabii Maximi viri clariſſimi & in primis prudentiſſimi, quam nuper latinam fe-

[1] *Antonius Paccinus* patria & agnomine *Tudertinus*, auditor fuit *Franciſci Philelphi*, qui lib. XXXIV. Epp. pag. 238. hujusmodi de diſcipulo ſuo judicium protulit: *Antonius Tudertinus, qui etſi Auditor fuit meus, tamen Lapo longe inferior*. Vide *Ap. Zen.* Voſs. T. I. pag. 212. *Corteſius* vero, etſi plerumque ſeverus judex rigidusque cenſor: *Antonius Tudertinus*, ait, *non tam ſcribendo probabilis fuit, quam litteris Græcis eruditus*. De Hom. Doct. pag. 31. Ceterum monet *Philelphus* loc. cit. nonnullas Plutarchi Vitarum verſiones perperam adſcribi *Tudertino*, quum revera *Lapum Florentinum* agnoſcant interpretem.

Landesbibliothek Oldenburg

ci, Dominationi tuæ legendam tradere, & nomini tuo clarissimo dedicare. Nam non parum fructus & utilitatis exemplo clarissimorum virorum quamvis gentilium nobis offerre possunt. Hinc est, quod multi sapientissimi viri historiam vitæ magistram appellavere; nam longe difficile mihi videtur hac tam brevi ætate nostra, Imperatorem rem bellicam, Senatorem Rempublicam bene & prudenter administrare posse, si clarissimorum virorum res gestas non perlegerit: multum plane ipsa præcepta, quæ a doctissimis viris traduntur, permultum etiam multarum rerum usus nobis prodesse poterit, si cum exemplis præstantissimorum hominum conjunctus fuerit. Quis enim est, qui justitiæ amore non ardescat, si Aristidem Atheniensem legat? Quis est, qui animi libidinem non extingueret, atque castitatem coleret, si Alexandrum, Darii filias mira & singulari pulchritudine ornatas accuratissime intactas servavisse audierit? Quis legendo Fabritii fortitudinem, non admiraretur & coleret; qui neque auro, neque terrore ingentis bestiæ a feroci Pirro sua animi magnitudine dimoveri potuit? Nescio profecto quid sit, quod magis animos nostros ad colendas virtutes trahere possit, quam ipsa rerum gestarum cognitio. Quis est, qui se omnino litterarum studiis non devoveret? Si aut Platonem in Ægyptum proficiscentem studiorum gratia legeret; aut Apollonium Arabiam, Syriam, Persas, Medos disciplinæ causa petentem audiret? Sed unde est, quod apud Græcos gesta & laudes clarissimorum virorum conviviis canebantur, nisi ut ad virtutes comparandas adolescentes provocarent? Hinc est, quod Demetrius Phalereus Ptolemæum Regem admonuit, ut libros, in quibus boni Regis officia scripta essent, nunquam e manibus dimitteret. Itaque Fabium Maximum virum clarissimum legas obsecro; tanti enim hunc facio prudentia aut fortitudine animi, ut universos pene Romanos antecelluerit. Quis dubitat nisi Fabium in summo illo labore ac periculo rem Romanam servavisse? Quem non ut prudentem tantum, sed prope vatem omnium, quæ tunc evenerunt, Romani admirabantur. Quod si Terentius Varro vir temerarius consilio Fabii usus fuisset, nunquam Hannibal tantam Populo Romano calamitatem inflixisset; nunquam Cannarum Vicus, tot cadavera, tot funera vidisset; nunquam Populus Romanus stragem suorum Civium tanto quæstu luctuque deplorasset. Sed quid tanta cura Fabium laudare nitimur? sui ipsius res gestæ qualis in re publica, qualis in re militari fuerit a capite, ut ajunt, usque ad calcem diligentissime indicabunt.

ANTE VITAM HANNIBALIS

Donato Acciajolo Interprete.

ETsi scio, clarissime Petre, illam Hesiodi sententiam laudari a doctis, quæ hominem beneficii memorem eadem mensura reddere jubet, qua acceperit, aut cumulatiore si possit; tamen illud etiam non ignoro, tantum esse ab unoquoque exigendum, quantum cujusque facultates præstare possunt. Equidem præter gratum animum & has litteras & vigilias meas, non habeo, quod tibi reddam pro tantis beneficiis, quæ non solum a te, sed etiam a Cosmo Patre tuo optimo, ac sapientissimo viro accepi. Quæ

enim

enim illius erga me humanitas fuit? quæ merita? qui amor erga studia litterarum, exercitationesque virtutum? Ille erat unus doctorum hominum Pater, ille Patronus, ille perpetuus fautor atque adjutor. Tu autem, Petre, non solum amplissimi patrimonii legitimus hæres, sed etiam admirabilium virtutum suarum diligentissimus imitator in maximis occupationibus, quas tibi cum publica, tum privata negocia offerunt, nunquam desinis vel augere bonarum artium disciplinas, vel tueri doctos viros, vel iis honoribus, commodis, beneficiis prosequi, quæ ab hominibus expeti solent. Merito igitur qui ingenuas artes profitentur, eniti omni studio debent, nomen ac famam virtutum tuarum perpetuis litteris celebrare, & quantum in eis est, posteris tradere ad imitandum. Maxime enim præter cæteros homines id præstare posse videntur, ut excellentium virorum memoriam præsidio litterarum custodiant, quibus nullum præconium majus, nullum monumentum perennius reperitur. Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut tibi benemerenti de optimis studiis viro certatim quisquis officium suum exhibeat: ego autem facultate copiaque dicendi facile aliis cedam, fascesque submittam; voluntate vero & perpetuo studio ornandæ dignitatis tuæ nemo me unquam superior erit. Verum cum nuper quibusdam sermonibus interessem, quos tu cum amicis, ut plerumque soles, jucundissime conferebas, animadverti te ex clarorum hominum memoria non mediocrem voluptatem capere. Itaque me domum recipiens constitui animo duorum præstantissimorum Ducum Scipionis & Hannibalis gesta, quæ ex variis auctoribus tum Græcis, tum Latinis collegeram, præsenti volumine complecti; idque sicut alias lucubrationes meas nomini tuo dicare, ut quando a maximis curis tibi otium supereffet, paratum haberes opus, quod ad solatium animi, ad memoriæ dignitatem, & observantiæ meæ testimonium pertineret.

ANTE VITAM PHILOPEMENIS

Guarino Interprete.

HOC tempore, quo Poeta noster diceret, *spumat plenis vindemia labris*, cum in agrum me Pollicelam rei domesticæ munus & diligentia constituissent, omittendum non putavi ut quantum a negocio suffurari me potui, hosce dies a musis inertes perire sinerem. Hujus autem rusticationis rationem tibi reddere institui, [1] Madi vir clarissime, quem & studiorum censorem, & litterarum ornamentum ac lumen nostra Civitas & intuetur, & imitatur. Nam cum juri civili, quod non secus Familiæ vestræ ac Scevolarum quondam generi cognatus est, summa cum integritate, laude, & nominis celebritate invigilasses, historiæ cognitionem & reliquas bonas artes quasi necessarium eruditionis, & bene vivendi cumulum adoptasti;

[1] *Madium* hunc nostrum illum eundem fuisse facile crediderim, de quo Clar. *Maphejus* Veron. Illustr. Lib. III. p. 103. sic habet: „ Di „ *Madio*, o *Maggio*, o *Mazo* de' *Mazj* Giurisconsulto, che ornatamente scrivea, fanno menzione il Biondo e 'l Guarino ". Vide insuper Lib. eod. pag. 74. „ Nel Veronese ebbe (*Guarino*) una Villa a Castelrotto in Valpulicella, „ della quale parla in Lettera al Ch. Giurisconsulto Madio, veduta da me in Codice Estense.

Landesbibliothek Oldenburg

tasti; ut vero Plutarchus, quem peregrinatiunculæ comitem habui, in manus desumpsi: primus se se legendum Philopemenes & vir severus, & Imperator illustris obtulit. Is meam tacitus implorare fidem visus est, ut cum superiori tempore Titum Flaminium æqualem suum & honoris æmulum latinum fecissem, & socium distraxissem, solum ac destitutum se nequaquam esse paterer. Audivi hominem & orantem, & orare scivi; idque vel precandi æquitate, vel precantis auctoritate libens feci. Nam cum magnos & excellentes viros illustret antiquitas, tum vero una ætate, & mirum in modum intra se pares editos Duces celebrat; Scipionem Romanum, Hannibalem Carthaginensem, & Megalopolitanum Philopemenem. Ne putes igitur, plebejum quempiam, aut vilem te nunc habiturum hospitem, quem vel eo tempestivius ad te deduxi, quod eodem ex reliqua Italia nobilissimos, & rei militaris Præfectos ac Principes confluxisse cernimus; dum Dux illustrissimus, vereque dignitate, sapientia, & gloria Princeps Franciscus Foscarus, & Senatus Venetus Philippum Mediolani Ducem, qui paulo ante & Tuscos & Apulos nominis sui terrore impellebat, te [2] auctore repressérunt, conciliaveruntque. Tuum est, Madi vir insignis, ut Philopemenem Tito, qui tuus quoque hospes est, concilies; si tamen, cum legeris, tuæ prudentiæ testimonio comprobaris, nec dignam qui in lucem emittatur, ipse censueris.

[2] Ex his colligas *Madium* nostrum multæ virtutis, doctrinæ & auctoritatis virum extitisse.

ANTE VITAM T. QUINTI FLAMINII.

Eodem Interprete.

NUPER, Ruberte [1] suavissime, cum ex labore in otium vel invitus incidissem, cujus rationem in præsentia tibi reddere institui, exercendi simul ingenioli ac memoriæ causa, Titi Quinti Flaminii vitam ex Plutarcho latine convertere aggressus sum. Nam quid melius nihil agens agere possum? Ubi explosa socordia plerosque fortassis aliqua ex parte delectare, & mihi certe ipsi non mediocriter prodesse valeam. Cæterum cum te litteris & Græcis & Latinis egregie præditum & instructum sciam, tu in primis occurristi, ad quem hasce lucubratiunculas mitterem. Tibi nimirum in utraque re cum alia permulta, tum princeps Philosophorum testimonio est Aristoteles. Is enim antea sensus incultus horrens per latinorum gymnasia versabatur, ut qui propriis exutus indumentis, nullo dictionis lepore aut amœnitate lectorem alliceret; nunc autem tua cultus eloquentia, tuis florens ornamentis, tuaque gratissimus suavitate visetur, legetur, amabitur: quæ res tibi quidem decus, & sempiterni propagationem nominis, venturis autem studiorum subsidium comparabit. Nam perpetuo Rubertus in Aristotele, & majori quidem cum voluptate lectitaberis, semperque per Philosophorum ora volitabis. Hæc vero ad te misi haud ulla mediusfidius spe laudis, aut gloriæ. Nec enim eo temeritatis & ignorantiæ deductus sum, ut ullam Thersiti formæ ac decoris laudem ab Ulixe tribui potuisse putem, cum Homerus illo deformiorem neminem Troiam petisse ceci-

[1] Is fuit, si bene video, *Rubertus Salviatus* Florentinus.

Landesbibliothek Oldenburg

cecinerit. Verum enimvero cum prudentissimum atque gravissimum in omni re judicium tuum noverim, tu mihi judex censorque sis, vehementer exopto; ut quid de me ipso expectem, in posterum tua auctoritate velut oraculo quodam aut commonefactus, aut confirmatus intelligam. Quod quidem ad onus, amice & benevole, suscipiendum tua te, scio, persuadebit humanitas & mansuetudo; quarum rerum palmam ita cunctorum suffragio & existimatione reportasti, ut nihil quod auxilium aut consilium deposcat, abs te putes alienum. Accedit inter nos necessitudo quædam atque propinquitas ex viro antiqua virtute ac disciplina præstantissimo, & ætate nostra clarissimo [2] Chrisolora, ex cujus opera & liberalitate manavit quicquid græcarum hisce temporibus litterarum Nostrates hausere. Ille communis utrique Parens, dulcissimusque præceptor arctissimo nos ita quodam cognationis genere conciliavit, sicuti quos uno procreatos Genitore, eademque ortos Familia cernimus. Quid plura? Ipsum jam Plutarchum audiamus, quem ita leges, ut ipsum in rostra sub tuum judicium, severissimamque censuram productum existimes, atque perpendas.

[2] *Emmanuel Chrysoloras* Byzantinus, qui primus Græcæ linguæ, & Eloquentiæ studia barbaricis irruptionibus antiqua sede miserrime deturbata, post septingentos annos in Italiam reportavit. Constantiæ diem supremum obiit anno 1415. Vid. *Cortes. de Homin. Doct.* pag. 6.

ANTE VITAM ARISTIDIS

Vertente [1] *Leonardo Aretino.*

ANimadverti, Zacharia Frater, te veram illam, & sapientem Petri Emiliani Pontificis Vicentini sententiam probare, qua vir ille ingenio, doctrina, prudentia primarius, cum pro sua consuetudine & me, & æquales meos, ac cæteros familiares suos ad probitatem, ad ludum, ad decus hortari solet, historiam virtutis parentem & vitæ magistram appellat. Artes enim optimæ, quæ de moribus & præstantissimis institutis traditæ sunt, apud omnes longe plus possunt, si vita ac factis clarissimorum hominum illustrantur. Quis enim dubitat ea, quæ ab aliis gesta didicimus, quamquam admirabilia sunt, faciliora nobis videri, & promptius ad honestatem incitare, quam si præceptionem solum lentius disputentur: ideoque lectissimos eis viros proponimus, a quibus ut dignitati & gloriæ serviant, impetrare contendimus. Hæc enim veteris memoriæ notio facit, ut summos homines, quos & probamus & admiramur, magno studio imitari velimus. Sic Pelopidas Trasibulum, sic Fabius Periclem, sic Portius Cato Curium sic Cæsar Alexandrum, sic M. Brutus Junium gentilem illum suum, sic denique multi incredibili ardore ad imitandos præstantissimos viros incensi sunt, qui, ut inter peritos constare video, historiæ invitatu maximas ac honestissimas res gesserunt. Hinc pro suo quisque studio nostri Majores Socratis, Platonis,

[1] Perperam in Editione nostra hujus Vitæ interpretatio Leonardo Aretino ab amanuense tribuitur; ab amanuense, inquam, quum titulos hosce & Interpretum nomina non fusilibus characteribus, sed calamo expressa pro more illorum temporum exhibeantur. Reponendum itaque *Francisci Barbari* nomen dilucide ostendunt cum *Zachariæ* fratris, tum *Petri Æmiliani* Vicetini Præsulis mentio, tum denique universa hæc Epistola, quam frustra *Bruno* accomodare adlaborés. Vid. Cl. F. *Joh. de Augustinis* Script. Venet. Vol. II. in Vit. ejusdem Barbar.

Landesbibliothek Oldenburg

nis, Aristotelis, aliorumque non modo imagines in tabulis & vasis habuere, sed etiam in foro, in Templis æneas statuas collocaverunt; ut vel tacita eorum monumenta vitæ suæ conferrent, quanto rectius id historiæ tribuemus, quæ mirum quoddam simulacrum appellari potest: cujus hortatu ad pietatem, justitiam, continentiam, prudentiam, liberalitatem, virtutem, humanitatem ac doctrinam inducimur. Præclare enim Demetrius Phalereus Ptolemæum Ægyptium admonuit, ut libros, in quibus justi Regis officia, & illustrissimorum Principum vitæ litteris mandata sunt, & studiose legeret, & de manibus nunquam dimitteret. Nam quemadmodum hos quæcumque ad se tanto in munere pertinebant, facile edoceret; sic ea ab iis, quos regiæ opes alebant, expectare non debere. Apud nos, mi Frater suavissime, quantum domestica exempla pondus habeant, in foro, in curia, in comitiis & experimur, & cernimus; cum vel ex annalibus & prompta sunt, vel a prudentissimis majoribus natu singulari cum auctoritate referuntur. Quod si minus, ut ita dicam, ætatis & Civitatis acta magno momento sunt, quid omnium Urbium, omnium temporum facta putemus? Quocirca sæpenumero Alexandri Cæsaris institutum scitum mihi videri solet, qui quasi sapientes obeundis in rebus consiliarios historicos consulebat; ut quid hujuscemodi superiori ætate benefactum esset, id vel usu probaret, vel melius ac prudentius decerneret. Quapropter cum otiosus apud Plutarchum doctissimum ac gravissimum Philosophum Aristidis justi, & Catonis illius majoris vitas lectitarem, de quibus in hoc tempus admodum pauca latinis litteris extant, dignæ mihi visæ sunt, quas tuo nomine interpretarer. Quamquam enim natura, eruditione, usu præditus jam non mediocribus nostræ Reipublicæ muneribus dignus sis & habearis; tamen, ut opinor, bene de te & cæteris claris viris meritus ero, si quasi norma quadam bene vivendi ante oculos subjecta hoc meo ingenio, laboreque, quantum in me est, & meliores & doctiores eritis. Nam ut industriis Pictoribus ex Olimpio Jove Phydiæ, & Sculptoribus ex Argolica Junone Policleti, sic tibi & reliquis, qui hæc attente cognoscent, eximium ac præclarum aliquid effingere licebit. Quod enim veteris sanctimoniæ illustrius exemplum proferre possem, quam Aristidis & Catonis, quibus nec Athenæ, nec Urbs Romana ullum vel solida ac expressa gloria clariorem, vel auctoritate graviorem, vel propemodum in omni laudationis genere præstantiorem unquam tulerunt? Nam quis Aristide fortior, integrior, aut illustrior fuit? qui bellicis in rebus, & a nullo summi Ducis ac Civis officio defuit, & artibus pacis ab ineunte adolescentia tantum præstitit, ut perpetua sanctitate ac gravitate vitæ justi cognomen (quod nemini prope concessum est) ad ultimum servarit. Divitiarum præterea contemptor, adeo invicti a cupiditatibus animi & rigidæ innocentiæ fuit, ut nemo etiam laudis avidissimus amplius optaverit, quam ipsi in hoc suo genere facile concesserit. Quid de M. Catone Prisco divino homine dicam? qui omnium consensu frugalis maritus, accuratus in liberos Pater, peritissimus jurisconsultus eloquentissimus Orator, fortissimus miles, æquissimus Prætor, egregius Consul, optimus Senator, severissimus Censor habitus est. Hic denique adeo omni ex parte summus vir fuit, ut ei nihil ferme neque a natura denegatum, neque a doctrina & virtute non delatum esse videatur. Hos igitur, Frater optime, ad quem potius mittam, quam ad te? qui cum a puero, ut ad hæc studia humanitatis me conferrem, nullo mihi loco, gratia, ope, opera defueris; quasi tuæ in me pietatis testimonium optimo jure dedicavi.

Acce-

Landesbibliothek Oldenburg

Accedit etiam, quod cum sic in republica, in domesticis, in amicorum negotiis verseris, ut boni Civis, diligentis Patrisfamilias, studiosi hominis officia in te eximia atque præstantia sint; hæc in alterum recognoscens, confirmatius probabis, coles, diliges. Qua quidem in re maximas habebis gratias, scio, modestissimo ac eloquentissimo Guarino Veronensi communi Præceptori nostro, quo hospite (non enim verebor, quod sentio dicere) prope non minus quam Lucullus Archia, & Pompeius Theophane & Cornelius Ennio gloriamur: cujus beneficio factum est, quemadmodum Majores nostri bene de republica, meritis ad virtutis imitationem corporis monumenta decernebant: sic ego, ut tibi & cæteris, quibus hæc mecum studia communia sunt, prodessem, Aristidi & Catoni has litterarias statuas collocarim. Cæterum ex Græca Guarini nostri disciplina non parvum vel huic fructum cepisse videor, quod ejus diligentia intra paucos dies Aristidem Athenienſium Principem non civitate, sed quod amplius est, latinis litteris donarem: & Catonem illum gravissimum longo, ut ajunt, postliminio ad nostros homines reducere mihi licuerit. Quid plura? Jam Plutarchum audies, quo auctore, quid de iis clarissimis viris sentiendum sit, facile judicabis.

ANTE VITAM THIMOLEONIS

Tudertino Interprete.

MULTOS ex Ducibus nostris, qui nuper in re militari universa Italia gloriæ nomen assecuti sunt, Cn. Pompeio, P. Emilio, multisque aliis comparare auderem; si in eadem Urbe, iisdemque temporibus, quibus illi nasci contigisset, multosque præterea, quorum gesta & in Republica, & in Senatu nunc vigent, Demostheni atque Aristidi æquipararem. Nam quemadmodum Prisci illi Consulares viri, atque Senatorii magnitudine animi, rerum tolerantia, consilio, ac prudentia magnos exercitus multa cum laude gubernabant, & omnia bene justeque administrabant; sic nostri. Cum videamus hac nostra tempestate nobilissima in omnibus artibus ingenia florere, & artes, atque clarissimorum facinorum cumulatissima exempla vigere. Sicut enim præstans ingenio artifex in tenuitate ac paucitate materiæ bene & secundum artem agit; sic in amplitudine, copiaque, ac rerum varietate, quod in peritis & præstantissimis pictoribus prospicere licet, quibus si hominem unum simpliciter pingere contingat, docte, ut ars jubet, illum pingunt: sic etiam, si plures homines, aut navigantes, aut pulsantes citharam, aut armatos in acie, aut aliquid aliud agentes rei ac facti dignitatem, arte & ingenio consequuntur, quamquam antea vim tantam artis exprimere non evenerit. Et hoc clarissimus ille pictor Xeusis ostendit, qui postquam Helenam in porticibus Philippi, & in delubro Concordiæ optime pinxisset, puerum uvas ferentem egregie depinxit, quæ quidem uvæ adeo sui similes erant propter summum hominis & artificium & ingenium, ut aves ad illas evolassent. Et Theodorus, qui ab Horeste matrem interfici pinxit, bellum Iliacum pluribus tabulis designavit. Itaque plane rei militaris peritissimus Imperator pro tempore & locis, iisdem præceptis,

Landesbibliothek Oldenburg

viisque in magno & parvo exercitu utitur. Et vigilantissimus, prudentissimusque vir Senatorius consilio, & prudentia, & eloquentia parvam & magnam Rempublicam gubernat. Quid igitur dubii est, præstantissime Cosma? Ut quemadmodum non solum in hac Republica tua, sed tota Italia consilio, auctoritate, opibus, ac nominis claritate, quod apud omnes nationes celebratur, omnibus præstas; sic, si Romæ aut Athenis natus fuisses, cum divino ingenio summa integritate, summaque gravitate, omnibusque virtutibus, ut uno verbo absolvam, præditus sis: & Dii atque homines, præter quos livor edax excruciat, te ament, te observent. Quis dubitat, hanc Rempublicam in bello Lucensi tua vigilantia, consilio, prudentia, tuisque opibus servavisse? Quis neget, neminem unquam fuisse, qui plus gloriæ in reditu ad Patriam habuerit, quam Tu, in quo tanta bonorum Civium benevolentia, tam incredibili populorum voluntate una cum Fratre tuo summo viro & singulari receptus es? cum jam omnes admirabili desiderio tui tenerentur, atque animi augerentur, ut Senatus omnes invidos, omnesque, qui contra Te egerant, in exilium ejecerit. Nec non infinita nomina multorum, quos in invidiosa illa & nefaria relegatione tua adversus Te sensisse creditum est, a Senatu ac Magistratibus abdicata sunt, atque deleta. Continere non possum me, quin in hoc sermone nostra versetur oratio; quamquam multis forte videbitur me amore ac benevolentia ductum plura dicereque sim. At iis id respondere in bona fortuna non verebor, quod sæpe & multum in adversa, odiosaque rerum conditione objeci me cum benevolentia, cum ipsa veritate ad hunc sermonem laudabilemquè sententiam adduci, alia certe plura, multoque majora de te dici possent. Nam nec continentia, nec pietate, nec justitia, nec ullo genere virtutis quemquam in hac Urbe, & hac ætate cum te conferendum puto. Sed nec illud, quod magna admiratione dignum, est prætereundum. Quod nescio, quomodo illis, qui contra reditum tuum, contraque Rempublicam arma capesserant, nullis repugnantibus e manibus arma ceciderunt. Verum profecto Deum immortalem hoc & cætera, quæ ad Te spectabunt, egisse arbitror; ut pietati auxilium ipse præstaret, & huic Reipublicæ, quæ jam in faucibus tyranni in dies prolabebatur, prospiceret, atque consuleret. At Tu pro dignitate tua extra Patriam vitam ducere poteras, Patria autem sine Te libera esse non poterat. Sed haud longius hunc sermonem producendum censeo, cum mihi in animo non sit, tua nunc gesta tuasque virtutes a capite usque ad calcem, ut ajunt, describere. Quare, clarissime Cosma, ut ad rem ipsam nunc veniam: quamquam priscis illis summis viris, qui Rempublicam regere aggressi sunt, æquiparari possis, ut ostendimus; & eo ingenio sis, eo consilio, ea animi magnitudine, ut militares & jam viros illos exuperasses, si talibus artibus Te dedisses, nec externa exempla legere multum indigeas: Oro Te, & majorem in modum obsecro, ut gesta hujus præstantissimi viri, quæ ad Te mitto, libenti animo suscipias, & interdum tui colligendi causa legas. Nec eum, quia multis bonis artibus, multisque virtutibus vincas, parvifacias, verum novi humanitatem, mansuetudinemque ingenii tui, ac prudentiam. Nosti enim, maximas artes longe apud omnes posse, si cum exemplis conjunctæ sunt: Hinc est, quod multi sapientissimi viri parentem virtutis & vitæ magistram historiam appellavere, quæ quantum auctoritatis & fidei in Foro, in Curia, in Comitiis habeat ad impellendos homines ad prudentiam, ad justi-

tiam,

Landesbibliothek Oldenburg

tiam, ad fortitudinem, ad temperantiam, ad fidem, ad pietatem: Tu, qui in Republica quotidie versaris, reor probe noveris. Tantam quidem vim habet rerum gestarum memoria, ut summos sæpe viros imitemur: ut Fabius Periclem, Cato Curium, Cæsar Alexandrum. Unde nostri Majores Socratis, Platonis, Aristotelis, multorumque aliorum imagines non solum in tabulis & vasis pictas habuere; sed in foro, & in Templis æneas statuas collocarunt, ut admiranda illorum facinora suæ vitæ exemplum essent. Quare Lycurgus ille vir divinus, postquam Lacædemoniis leges edidit, Aristoteli statuas xxx. erigi jussus est. Sed de iis satis. Nunc ad Thimoleonem parumper animum animadverte: Hic ille Thimoleon Corinthius est, qui nobilissimam Siciliæ Insulam, profligatis Cartaginiensium copiis, expulsisque omnibus tyrannis, in libertatem redegit; & pulcherrimas illas Syracusas, multasque alias Siciliæ Urbes rursus habitandas præbuit. In quo viro singularem erga Matrem pietatem, admirabilemque charitatem in Patriam invenies: qui tanti fuit, ut Plutarchus divino ingenio vir, atque judicio P. Emilio clarissimo Imperatori comparare non dubitet. Præterea in rebus ab eo gestis maximam tyrannorum perniciem, maximumque rerum humanarum exemplum comperies. Nam postquam Dionysius, qui in opulentissima amplissimaque tyrannide duobus & viginti annis regnaverat, e Syracusis atque Sicilia abire coactus est, maxima calamitate compressus Corinthi in Ganeo, & inter mulierculas obsoniorum tabernam agentes quasi universum diem versabatur. Quamquam multa etiam alia, quæ lectione ingenui & nobilis viri digna sunt, ab eo gesta cognosces. Quæ si leges, eum animum, eum ardorem, qui in Te est, adversus Tyrannos tanquam faces quasdam ardentissimas in eos efficies. Cæterum, humanissime Cosma [1], non ita hoc munusculum suscipias, ut existimes me non multo majoribus muneribus te prosecuturum. Nam cum pro summa benevolentia tua in me, summisque meritis tuis vehementer optarem, quicquid efficere possem in Te, ac præstantissimum virum Fratrem tuum Laurentium conferre, hunc tibi librum interpretari volui; non ut hac parvula re quamquam respectu novitatis & hominis magna est, satisfacere arbitrer; sed ut primitias quasdam studiorum meorum degustandas traderem, & Timoleonem, cujus fama apud Latinos usque in hunc diem obscura jacuit, tibi, qui nominis & splendoris in Italia principatum obtines, cognitum facerem, gloriosumque tua cognitione redderem.

[1] Medices.

Landesbibliothek Oldenburg

ANTE VITAM LISANDRI

Vertente Guarino.

PLURIMA cerno tuas ad nuptias, Leonelle [1] Princeps, frequentiæ apparatu, ornamentoque magnifica, dona simul & munera duci & afferri pro amicorum & subditorum charitate ac fide, quibus Asthensis pariter atque Gonzagæ prosapiæ dignitas illustretur. Ego autem, qui nemini tuorum fide, studio, benevolentia in Te cedo, licet fortunis facile superer, immunis hoc tempore esse non debeo; præsertim cum eorum ad Te mittendorum præstetur occasio, quæ non minoris, ut arbitror, quam superiora facturus esse videare; illa namque usu vel minui, vel tractando conteri solent. Verum nec ipsa, quo frequentius utere diutiusque tractaris, eo latius crescere, firmiusque durare: illa præterea semel profuerint; hæc perpetuo. Quodnam istuc tuum munus, inquies? Duo illustres viri, & rebus egregie patratis Imperatores plurimum decantati Lisander & Sylla comes; quos ex Athenis mediis tibi deduco: reliquorum saltantium & Convivarum cœtum nominis majestate ornaturos, & facetiis exhilaturos, ipsos lubentius traduxi; quo illorum quidem nomina ubique celebratiora, res autem ferme obscuriores erant propter superiorum sæculorum vel ignaviam, vel calamitatem, vel utramque, quibus tanta litterarum jactura importata est, ut nisi latina mendicemus ab Græcis, cum alia permulta, tum clari quondam homines jaceant in tenebris, sit necesse. Quocirca ingentes utrique Chrysoloræ gratiæ habendæ sunt, laudesque cantandæ; quorum beneficio, industria, studio, & doctrina tot magnos homines ex obscuritate ad lucem, e morte ad vitam, e silentio ad prædicationem revocatos intuemur. Nec vero Te perturbet, humanissime Princeps, quod inter commemorandum in hisce ductoribus aliqua facinora crudelitatis offendes, potissimum cum Te sicuti coram, ita & scriptis qualiacumque sunt meis ad mansuetudinem, placabilitatemque omnia animare coner, & incedere, ad quam cum tuo ingenio, tum studiis, & magnorum hominum imitatione pronus duceris; & quæ tanti in Principe, & in eo, qui excelso majestatis gradu pollet, momenti est, ut quisquis clementia, ut tu, insignitus sit, non solum Deo proximus, sed etiam Deus habeatur in terris. Magna quidem ea virtus est, qua innocentiam defendas; non minor autem illa, qua & nocentibus ad viam rectam reditum præbeas, captis succurras, infelicibus miserearis, legum duritiam lenias, ferrum compescas, jacentes sublevés, supplicia mitiges, vitam dones. Accedit huic virtuti primum laus, gloria, cunctorumque benevolentia vel tui ipsius testimonio. Nullus enim Patrifamilias unicus tanta pietate dilectus ullo tempore filius fuit, quam Tu clementiæ & humanitatis gratia subditis externis longinquisque charus: quan-

[1] „Avanzato già in età fu chiamato a Ferrara (*Guarino*). Pio II. nell' Europa, parlando „di Niccolò Terzo Estense, scrive, che presso di „lui trovò *l'unico rifugio della sua vecchiezza*, „quel mirabil uomo, che tutta la sua età leggendo, scrivendo e insegnando passato avea. „Forse il principal motivo, per cui quel Principe lo chiamò, fu perchè fosse Maestro di Leonello suo diletto figliuolo, che gli succedette „nel dominio, e per conto di Lettere si trova „lodato in que' tempi singolarmente: tanto argomento da ciò che scrive il *Decembrio*, dell' „aver Guarino instituito negli studj Leonello." Hæc Cl. M. *Maphejus*, Ver. Illust. P. II. Lib. I. pag. 72. Vide insuper Cl. *Zen.* Vossian. Tom. I. pag. 208. ubi plura de Leonello discipulo, deque Guarino præceptore congerit.

Landesbibliothek Oldenburg

quantam laudem ac pietatem a cunctis reportas, cum eam Te vocem usurpare audiunt: non oportere quemquam a sermone Principis tristem discedere, quo fit, ut sermone sis affabilis, accessu facilis, vultu amabilis. Verum enimvero crudeles, ac probos illorum mores perinde ac speculum idcirco tibi propono, ut bona cum inspectes, ad ea te conformes, vitia vero fugias, & abomineris: fit enim, ut in alienis personis turpitudinem acriore censura notemus & execremur. Quamobrem Spartanos cum servum in conviviis ebrium deprehenderent, eum accitis filiis demonstrare solitos accepimus, ut ebrietatis ineptias, deformitatem, spurcitiasque subtilius in mancipiis intuentes abhorrerent. Non absurde itaque Persius, ut nemo, inquit, in se se tentat descendere nemo, sed præcedenti spectatur mantica tergo. Cæterum ne vestra demorer colloquia, a me longior non suscipietur oratio.

ANTE VITAM CAII MARII

Eodem [1] *Interprete.*

CUM Artaxersi Persarum Regi aliquando obequitanti agricola quidam obviam factus aquam utraque manu e propinquo flumine haustam obtulisset, cum nihil aliud elargiri posset, Rex subridens jocundo vultu illam suscepit; nam non rem ipsam, sed animum dantis ac voluntatem ut vir nobilissimus metitus est. Putabat enim ea, quæ a benigno promptoque animo susciperet, etsi parva essent, non minus existimanda fore, quam si præclara atque permagna munera elargirentur. Recte quidem, humaneque, & pro dignitate regia gessit. Nam diu, multumque a gravibus sapientissimisque viris disputatum atque judicatum est, potius hominis animum, quam res ipsas esse metiendum. Quo fit, ut non solum divites atque potentes liberales esse possint, verum etiam tennes; cum de liberalitate cæterisque virtutibus animi pariter dives, pauperque pro voluntate eorum capere possint. Itaque cum incredibilem prudentiam animi tui admirarer, quod non modo jam laudem, verum etiam admirationem consecuta sit, animo institui, ut aliqua in re Dominationi tuæ gratificarer, vitam Marii præstantissimi Viri, cum nihil aliud majus habeam, jocundissimo animo, ut agricola ille, Dominationi tuæ dedicare, ut tibi gloriam, libro autem dignitatem compararem. Nam hujus Viri præstantiam magnopere admirans, animadvertens quam dignum fore ejus gesta in manibus ingenui viri tradenda fore; nesciebam, cui potius hunc tantum virum donarem, quam præclare Dominationi tuæ. Plane in ista ætate tua jam tantum dignitatis & excellentiæ studio, labore, industria, vigilantia jam consequutus es, quantum permulti præstantissimique viri per longum ævum etiam in ipso cano capite assequi non potuerunt. Quare divina hæc potius, quam humana

[1] De hisce Plutarchi versionibus a Guarino concinnatis ita *Jan. Pannonius* in Guarini Panegir. pag. 34.

Inachiæ vero tibi tanta peritia linguæ,
Ut sacer haud alio traduci interprete malit
Plutarchus, chartis nec plus se agnoscat in ullis.

At longe aliter *Cortesius*. Dial. de Hom. Doct. pag. 14. *Genus dicendi* (Guarini) *inconcinnum admodum, ac salebrosum; utitur plerumque imprudens verbis poeticis, quod est maxime vitiosum; sed magis est in eo succus quam color laudandus.*

Landesbibliothek Oldenburg

na esse censeo. Sane jam in ore omnium maxima cum gratia & gloria est admirabilis prudentia Dominationis tuæ, quam ut conjectura assequor, antequam senectutem attingas ad amplissimos dignitatis gradus futuram hæc præludere videntur. Verum in præsentiarum ne longius ab incepto trahamur, animus est per laudes Dominationis tuæ evagari velle. Itaque Marium virum inter Romanos celeberrimum humanitatis jure, ut libenti animo suscipias, & interdum colligendi tui causa legas, obsecro; nec eum, quod sapientia, & multis bonis artibus egregiisque virtutibus superat, parvifacias. Sed novi humanitatem divini ingenii tui ac prudentiam. Nosti enim optimas artes longe plus apud omnes posse, si cum exemplis clarissimorum virorum conjunctæ sunt. Hinc est, quod multi sapientissimique viri parentem virtutis, & vitæ magistram historiam appellavere; nam admirabilem auctoritatem atque fidem in Foro, in Curia, in Comitiis ad impellendos homines, ad prudentiam, ad justitiam, ad fortitudinem, ad temperantiam, ad fidem, ad pietatem præstare videtur. Tantam certe vim affert rerum gestarum memoria, ut summos sæpe viros imitemur: ut Fabius Periclem, Porcius Cato Curium, Cæsar Alexandrum. Hinc est, quod prisci illi sapientes viri Socratis, Platonis, Aristotelis, multorumque aliorum imagines non solum tabulis & vasis pictas habuere, verum etiam in Foro, & in Templis æneas statuas collocavere, ut præclara illorum facinora suæ vitæ exemplum extarent. Quare Lycurgum virum quidem divinum, postquam Lacedemoniis leges edidit, xxx. Statuas Aristoteli erexisse legimus. Sed unde digressi sumus, nostra regrediatur oratio; & ad Marium parumper animum advertamus: Hic devictis Cimbris tantam belli cladem, non modo ab urbe Romana, verum etiam ab universa Italia propulsavit, ut tertium Romæ conditorem Romani eum appellassent; & quod vix unquam alter consequutus est, septies Consulatum iniit. At, quid hæc nunc recenseo? Cum res a Mario gestas in manus Dominatio Tua habeat? Marium itaque ipsum jam legere aggrediamur, quem si divino ingenio Dominationi Tuæ probari sensero, quandoque pretiosiora illi daturum polliceor.

VITRUVIUS.

Joann. [1] *Sulpitius Lectori* SALUTEM.

CUM divinum Opus Vitruvii, non modo studiosis, sed reliquis hominibus, si in exemplaria innumera diffunderetur: multum conferre posse animadverterem: cessantibus id agere aliis, ut puto, in melioribus occupatis: quod diu multumque ad publicum usum desideravi, ipse tandem effeci. Collatis enim multis id genus libris: & in primis uno nostri Delii manu, satis accurate perscripto, eum mihi laborem assumpsi: ut quantum per plurimas occupationes meas fieri posset: redderem unum imprimendorum archetypum adeo emendatum: ut parvus labor cuivis alteri ejusdem rei studioso relinqueretur. Quod si fidelis, ut spero, librarius fuerit: & cum his

[1] *Joannes Sulpitius* Verulanus Pomponii Læti auditor, & Academiæ *Pomponianorum*, ut ipsemet appellat, inter illustriores doctioresque sodales a *Ferno* memoratus in Præfat. Carminibus Jo. Antonii Campani præfixa, quam vide supr. pag. 279.

Landesbibliothek Oldenburg

his impressis scripti calamis conferentur: facile fides nostra & diligentia apparebit. Nec tamen illud commiserim: quin complura ex iis quæ ille perverterit (neque enim aliter fieri potest) in postrema pagina annotanda non congeram. Si qua vero in quibusdam græcis, quæ obscura sane depravataque sunt: interim percunctando, meliora potero invenire: ibidem silentio non præteribo. Figurarum descriptionibus, quoniam earum exempla habere nequivimus: & sunt rationis difficilis: & artificibus laboriosæ: sua in marginibus spatia servabuntur: ut quom vel nostro vel aliorum studio edentur in lucem, suis locis possint affigi: Interim vero litteratos omnes, in quorum manus volumina hæc pervenerint, velim oratos: dent nobiscum operam, ut habeatur hic auctor emendatissimus, & sit suis undique partibus absolutus: quod quidem spero fore brevi; cum ob ingeniorum copiam & præstantiam, tum ob laudis ardorem maxime cuique erudito adjunctum: quam mihi in publico commodo non appetenti, satis blandituram puto, quia primus hoc in stadio curro: & ad certamen via jam liberaliter strata reliquos inter se excito. Vale jam, & livore lectio careat: Age, quia ego cum aliis te quoque sine odio commendare possimus.

RAPHAELI [1] RIARIO CARDINALI,

Sanctæque Romanæ Ecclesiæ Camerario, Jo. Sulpitius fœlicitatem.

QUicquid curæ, studii, vigiliarum & opere in emendando & vulgando Vitruvio posui. Quicquid utilitatis in medium affero. Quicquid forsan & laudis consequar, tuæ dedico amplitudini, Raphael Riarie, Romanæ Ecclesiæ dignissime Camerarie, certum litteratorum præsidium: fotor ingeniorum: spes publica: Patrocinium populorum: benignitatis delitiæ: virtutumque plurimarum vivida quædam effigies. Cui enim hunc aptius possem? quam cui ego sum deditissimus, & a quo me diligi: & Vitruvium in delitiis haberi intelligo? Immo ad quem libentius architectus ipse se diriget? quam ad eum qui'sua lectione plurimum delectat? Quique suis præceptis & sæpe & in magnis ædificiis, si vixerit, sit usurus. Quemque prætoria, villas, templa, porticus, arces, & regias: sed prius theatra ædificaturum spe certa colligimus. Tu enim primus Tragœdiæ quam nos juventutem excitandi gratia & agere & cantare primi hoc ævo docuimus; (nam ejus actionem jam multis sæculis Roma non viderat) in medio foro pulpitum ad quinque pedum altitudinem erectum pulcherrime exornasti: Eandemque postquam in Hadriani mole Divo Innocentio spectante est acta: rursus intra tuos penates tanquam in media Circi cavea toto consessu umbraculis tecto: admisso populo, & pluribus tuis ordinis spectatoribus honorifice excepisti. Tu etiam primus picturatæ scenæ faciem quom Pom-

[1] *Raphael Sansonus de Riariis*, patria Savonensis, ex Protonotario Apostolico, anno ætatis suæ decimoseptimo purpuratis patribus a Xysto IV. adscriptus est; & inter nepotes adnumeratus, Riariorum agnomen, Pontifice eodem jubente, assumpsit. Regia magnificentia cum multis in rebus tum vero in immanibus substructionibus se se ostendit, novumque fecit theatralibus spectaculis primus apud Italos initium. Vid. *Ubertum Folietam* in Elog. Claror. Ligurum. Mortalitatem exuit Neapoli ann. 1521. Ceterum Editionem hanc nostram *Vitruvium* & *Frontinum* simul complectentem, & Cl. Maittaire incompertam, Romæ, vergente jam Sæculo xv. peractam fuisse nonnulla monere videntur.

Landesbibliothek Oldenburg

Pomponiani comœdiam agerent, nostro sæculo ostendisti. Quare a te quoque Theatrum novum tota Urbs magnis votis expectat: Videt enim liberalitatem ingenii tui: qua ut uti possis, deus & fortuna concessit. Cum igitur nec desint tibi facultates, nec voluntas gratificandi, accinge te ocius ad hanc beneficentiam alacriter exhibendam. Quid enim popularius? Quid gloriosius ista tua ætate facere possis? Q. Catulum, qui primus spectantium consessum inumbravit, jam æquavisti. Claudio in pictæ scenæ varietate non invidemus. Antonii argenteam: Petreii auream: Catulique eburneam, ut luxum nimium expetit nemo. Versatilem & ductilem quando libuerit facies non difficulter. Illud unum igitur superest: ut mediocrem locum ex Vitruvii institutione constituas: in quo juventus tibi deditissima ad majorum se imitationem in recitandis poematis fabulisque actitandis in deorum honorem festis diebus exerceat, honestisque spectaculis & moneat populum & exilaret: Nam quæ voluptas potest cum hac spectandi delectatione conferri? quæ per oculos & aures blande in animos influens, eos titillat, movet, docet, & afficit? Valeant ergo digladiantium inter se hominum, muta, funestaque: & cum bestiis vix unquam sine humana cæde spectacula: & vel hic litteratis, vel in campo militaribus delectemur. Ea autem, ut quam optime & sæpissime fiant, Theatro est opus. Quo quid fieri & præsentibus & posteris jucundius potest? Si enim post Pompeianum illud marmoreum & capacissimum, minora & incultiora, magnæ suis gloriæ fuerunt auctoribus; quantæ tibi nunc erit quum nullum integrum extet: si aut dirutum reparaveris, aut novum erexeris? Ædes sacras, quarum est maxima copia (atque utinam tam sanctæ quam passim deos veneraremur) in ætate provectiori ponere poteris: Producet enim tibi vitam omnipotens, si bene feceris, & ad summa rerum te evehet: ut non modo maxima quæque urbium ornamenta, sed etiam novas urbes constituas. Nunc vero hæc occasio prætermittenda non est. Vides enim magnum ad Romam ornandam, inter præstantissimos, & fuisse jam pridem & esse certamen: ac unumquemque in suæ laudis argumento, quod prudenter excogitavere versatos esse atque versari. Sixtus Pontifex Max. compluribus sacris ædibus instauratis: Pontem refecit: Vias direxit & stravit: Bibliothecam copiosissimam ordinavit: Tum Divæ Virgini speciosissima Templa ædificavit. Innocentius vero ad illum & Paulum superandum erectus: omnia præclara & popularia cogitat. Itaque impositio bellis fine, Prætorio suburbano peracto, agilitatis certaminibus & equitum concursionibus, dotalibusque & sumptuariis legibus revocatis: Falconis Sinibaldi sui quæstoris: summi consilii, fidei, auctoritatis, & patriæ amantissimi viri: & Marcelli Capiferri, Nicolaique Porcii ædilium singularis amicitiæ, cura: tum Floræ campus, tum Circus flaminius lateribus aptissime sternitur. De Gymnasio nostro evertendo & magnifice construendo (quod utinam præoccupasses: ibi enim quotidiana omnium disciplinarum eduntur spectacula) prudentissimi reformatores jam iniere consilium: & eurythmiam & symmetriam disposuere. Quæ cum ita sint quid aliud novi huic est sæculo reliquum? nisi ut aut fontes inducantur, aut theatrum ædificetur? Fontes vel tu postea, vel quivis alius cum multa utilitate gratiaque inducet: Nunc theatrum quin vel instaures, vel novum construas cave ne differas, ne tantam expectationem & spem eludere videaris. Difficile est enim amantissimi populi desiderium aut diu protrahere, aut omnino frustrari: Gratia enim qua nominis celebritas viget vel remittitur, vel extinguitur. Quod ne tibi possit accidere. Age hanc gloriosam

pro-

Landesbibliothek Oldenburg

provinciam toto populo optante: & ut magnificentius & instructius erigas: aurum per singula capita ultro conferente, jam arripe, & te gratiosum & clarissimum: hac insigni liberalitate: gratiosiorem illustrioremque reddens: perpetua populum Romanum voluptate: cum æterna tui memoria bea. Interim vero nostrum hoc munusculum quæso ne asperneris: atque ut ei donec tibi nostris aliquid fabricatum manibus afferam, acquiescas, dignationem tuam magnopere velim oratam.

JO. SULPITIUS LECTORI SALUTEM.

Lector habes tandem veneranda volumina docti
Vitruvii: quorum copia rara fuit.
Hæc lege: nam disces: nova: magna: recondita: pulchra:
Et quæ sint in re sæpe futura tua.
Emendata vides: sed peccat littera siqua
Corrige: nemo satis lynceus esse potest.

SEXT. JULIUS FRONTINUS

De Aquæductibus.

AD CALCEM.

LIBELLUM hunc de aquæductibus cum esset mendosissimus, Pomponius & Sulpitius tanto studio sic emendarunt: ut perpaucorum in eo locorum correctio desideretur. Perquam rara sunt, quæ Librarius corrupit aut prætermisit. In quibus in prima charta & facie, post intolerabile, deest quam. In octava emendentur: cognominatur: erogant: quinarie: inveni. In spatiis in ordine passim relictis, ubi nam aliquando verba: aliquando quinariarum & fistularum figuræ desint facile quisque poterit judicare. Vale, candide lector; & si quis ingratus esse voluerit, librum suum depromat, & cum hoc cigno noctuam conferat.

Landesbibliothek Oldenburg

M. T. VARRO

Pomponius [1] *Platinæ* SALUTEM.

P. M. TERENTIUS VARRO, togatorum litteratiſſimus, inter innumerabilia volumina ingenii ſui vir Romanus, & qui ſolus Aſinii Pollionis judicio, vivens, ſtatuam in Bibliotheca Palatina meruit, duodecim libros de lingua latina ſcripſit. In primis tribus de Etymologia. In ſecundis tribus, unde vocabula ſint impoſita in lingua latina, & de Poetarum conſuetudine. A ſeptimo ad decimum de Analogia. In poſtremis tribus de copia verborum, quorum omnium ætate noſtra ſex corrupti in manibus habentur. Eos monitu Lelii Vallenſis magnæ & ſingularis doctrinæ legi ſumma cura ac diligentia. Ubi Librarii litteras mutaverunt, correxi: in iis, quæ inſcitia penitus corrupit, non auſus ſum manum imponere, ne forte magis depravarem. Addidi tamen indicem per ordinem litterarum, ut qui non nimis curioſi ſint, facilius inveniant. Tu, qui caſtigatiſſime omnia inſpicis, ſi laborem hunc laudaveris, habebunt mihi gratias qui legerint. Si minus, calamo non parcas, quoniam ego & ſcio non fallor, in hac fœce hominum tanti te facio, quanti M. Tullium, cui dedicavit hos libros ſæculo eruditiſſimo, fecit Varro. Vale.

[1] De *Pomponio* & *Platina*, vide ſi lubet, quæ ſupra adnotavimus, pagg. 187. & 275.

Landesbibliothek Oldenburg

LE PORRETANE
DI M. GIOVANNI SABADINO
DEGLI ARIENTI.

Joannis [1] *Sabadini de Arientis Bononiensis ad Illustriss. & inclytum Herculem Estensem Ferrariæ Ducem Compatrem ac dominum suum unicum & pium benefactorem Facetiarum Poretanarum Opus.*

SE le humane forze afaticate Hercule Estense inclyto Duce e valoroso mio Signore non sono a tempo debito da alcun honesto & piacevole riposo tal volta aiutate ne le diuturne lucubratione perseverare non possono. Cum cio siache a quelle molte volte prevaricando i termini de la rasone, nui miseri mortali ne faciamo sugetti. E perche questo fu instituito da Lycurgo latore de le lege lacedemonie: & da altri prestantissimi homini ho preso ardire affaticando lingegno porre la mano ala dolce fatica dela presente opera de festevole novelle narratrice: ale quale intravenendo io furono gratiosamente & cum degna honesta recitate al nostro bagno de la poretta da una nobilissima e gratiosa compagnia de homini & donne: quale sera transferita per diversi & varii accidenti a sumere la miraculosa Aqua del famoso bagno fra dui altissimi monti situata cum el prestantissimo Conte Andrea di Bentivogli de la nostra Cita dignissimo patricio ornato de tanta integrita & valore: quanto altro nel felsineo Senato arecordo de viventi fusse giamai: & da qualunque per suoi meriti singularmente amato. Et per la civil gratia & incredibile benivolentia de Ludovico suo genitore. Le cui eximie virtu note a Nicolao quinto summo Pontifice lo impulseno a decorarlo de militia: facendoli cum molta gloria dono de quella Spada, quale sopra laltaro magiore de Sam Pietro la nocte de natale se tiene celebrante li divini officii in significatione che in tal nocte nacque il Re superno: dove poi epsa spada se non ad altissimi Principi cum summo triumpho & gloria donare se sole. Onde fu poi tanto bon per publico decreto de la patria parente meritamente appellato: dove testano ne divi templi li militari trophei. onde non patricia: ma Imperial sepultura consequi ala morte. Questo Conte Andrea suo figliuolo essendo adunque a quisti nostri Bagni doppo lo assumpto desenare: come homo benigno & gratioso insieme cum la sua compagnia de venusti giochi: suoni: canti, & balli dilecto prendeva: a quali festevoli piaceri tutti li bagnaroli, & altre gente de varie nationi quivi come curiali concorrevano: & in questi solazzi stato tanto che phebo havesse le sue forze alquanto dimesse:

 & fa-

[1] *Giovanni Sabadino degli Arienti*, Bolognese, *famoso e dottissimo Umanista*, come afferma l'*Orlandi* ne' suoi Scrittor. Bologn. p. 171. Fu amico di Battista figliuolo del gran Guarino, del Cornazzano, e di altri Oratori e Poeti illustri del suo tempo, come da questo suo Libro ricavasi. L'Autore delle Prefazioni al Novelliero Italiano stampato in Vinegia appresso il Pasquali 1754. nella Prefaz. al III. Volum. pag. 10. osserva, che la prima Edizione delle *Porretane* siasi quella di Bologna 1483. per Enrico di Colonia. Ma questa nostra dee peravventura tenersi di alcun anno più antica.

Landesbibliothek Oldenburg

& facto cum liberale dolceza de vini & confecti secundo elluoco colocionare a chi fusse piaciuto. De quivi se partirono cum suoni, canti, & piacevoli parlamenti: andando un giorno a man dextra: & laltro a mano sinistra il fiume de Rheno ivi propinquo tanto che trovavano qualche ameno colle sopra uno praticello vestito de odorifere herbette, e cinto da frondenti, & umbrosi arboselli. & quivi posto reverentemente per discreti famigli alcuni cypriani tapeti, & sopra epsi ogni homo postosi fraternamente a sedere per fugire l'ocio: & il dormire diurno cose mortale a cui beve la poretana aqua, piacevoli & aspri casi damore: & altri advenimenti cusi ne moderni tempi, come ne gli antichi avenuti cominciavano a chi meglio narrare sapeva finche l'aere li potesse offendere per la declinazione del Sole. Poi indrieto retornavano cantando versi de amore, & de zoglia a loro abitazione a prendere li necessarii cibi, doppo li quali se faceva qualche danza & gioco a lume de torce: finche veniva il tempo di prendere li nocturni riposi: havendo alquanto le Stelle dimostrato la loro luce. Diche audendo io clarissimo Principe cum summo piacere tante varie novelle narrate per diverse persone: me parea cosa indegna non farne qualche memoria, posto chel mio exiguo ingegno a provincia tanta insufficiente fusse. Deliberato adunque presi la penna: & per quanto la labile memoria fu capace, ne ho scripte alcune: & in forma del presente libro pieno di fede reducte per farne oblatione al tuo ducal valore in remembranza dela devotissima fede mia verso quello, rechedendolo la spirituale virtu del nostro vinculo Compaterno insieme cum el mutuo amore dela tua excellentia cum la illustre Cita nostra: mediante la contratta affinita fra epsa, & la gloriosa famiglia Bentivoglia. Accio essendo epse novelle cum jucundita lecte da toa illustrissima Signoria siano anchora cum toa gloria ala posterita del tempo commendate. Pregarote adunque inclyto Signor mio per quella devota fede a ti tanti anni liberalissimamente donata: Se mai effecto d'alcun tuo fidel servo: te fu charo: che benignamente questa dolce lucubratione acceptare te piaza. Et quando dale ardue cure del tuo glorioso stato respirare potrai: & dale urgente imprese: ale quale in questa nostra etate cum suma tua gloria ogni studio imparti, a mia consolatione legere la vogli. Supplicando la tua Ducal virtu: che come ho gia instituito: cusi la vogli le poretane novelle intitulare respecto elluoco dove el subiecto dela urbana opera e causato. Ala cui gratiosa lectura col nome del summo & eterno jove il tuo invictissimo valore lassando singular gloria: & jocundissimo me fia.

F I N I S.

CATA-

Landesbibliothek Oldenburg